Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn

İMÂM GAZÂLÎ

-rahmetullâhi aleyh-

İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN TERCÜMESİ

Kalbin Hâlleri - Nefsi Terbiye - Şehveti Kırma
Lîsânın Âfetleri - Gazab ve Hasedin Zemmi

CİLT 5

KAMPANYA KİTAPLARI

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1437 / 2016

İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN TERCÜMESİ

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn

İmam Gazâlî

-rahmetullahi aleyh-

Tercüme Eden:
Ahmed SERDAROĞLU

Eserin Takdimi:
AHMED DAVUDOĞLU

5. CİLT

Kampanya Kitapları Yayın No: 83
Yayın Yönetmeni: Salih Zeki Meriç
Redakte: Cafer Durmuş
İç Tasarım: altınolukgrafik / Şaban Muslu
Kapak Tasarım: altınolukgrafik / Halil Ermiş
ISBN No: 978-605-302-323-4

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2016

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Kampanya Kitapları Bir Erkam Yayınları Kuruluşudur.

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

RUB'U'L-MÜHLİKÂT
BİRİNCİ KİTAB

KALBİN ACÂYİP HALLERİ
(KİTÂBÜ ŞERH-İ ACÂİBİ'L-KALB)

MUKADDİME

Hamd Allah'a mahsustur. O Allah ki, O'nun azametinin künhünü idrâkte gönül ve hâtıralar hayrete düşmüştür. O'nun nurlarının daha ilk pırıltılarında gözler ve bakışlar şaşırıp kalmıştır. O Allah ki, akla gelen hâtıraları ve gönüllerde gizli tutulan her şeyi bilir. Mülkünü sevk ve idârede yardımcı ve müşâvire ihtiyâcı olmaz. O Allah ki, gönülleri istediği tarafa çevirir, günâhları bağışlar, ayıp ve kusurları örter, darlıkları giderir, darda bulunanlara genişlik gösterir. On'a sonsuz hamd ederim.

Salât u selâm, resullerin efendisi, dînden ayrılanları bir araya toplayan ve dîne karşı gelenlerin kökünü kesen, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile onun içi ve dışı tertemiz olan âline ve ashâbına olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; insanın diğer yaratıklardan üstün olmasını sağlayan, şeref ve fazîleti ve Allahu Teâlâ'yı mârifete istîdâdıdır. Dünyadaki zînet, kemâl ve şerefi bu mârifet sâyesinde olduğu gibi, âhiret için hazırlayacağı azığı da bu mârifete bağlıdır. En üstün mertebe olan bu mârifete, diğer âzâları ile değil, ancak kalbi ile sâhip olabilir. Allah'ı bilen, Allah'a yaklaşan, Allah için amel eden, Allah'a doğru sa'yeden ve nihayet Allah katında olanları keşfeden yine bu kalptir. Diğer uzuvlar kalbe tâbidir ve onun hizmetçileridir. Onlar, kalbin çalıştırdığı âlet ve vâsıtalardır. Efendinin hizmetçisini, ustanın âletini çalıştırdığı ve kullandığı gibi, kalb de diğer âzâları öyle çalıştırır ve kullanır.

Mâsivâdan tecerrüd eden kalp, Allah katında en makbul bir uzuv olduğu gibi, başka şeylere dalan kalp de o nisbette Allah'tan uzak olur. Aranan, muhâtab alınan ve mesûl tutulan yine kalptir. Mâsivâdan temizlendiği zaman, Allah'a yaklaşıp saadete eren ve felâh bulan bu kalp olduğu gibi, mâsivâyı içine alıp gizlediği zaman da şekavete yönelip hüsranda kalan yine bu kalptir. Gerçekte Allah'a itâat eden, kalptir. Uzuvlara dağılan ibâdetler onun nurlarıdır. Gerçekte Allah'a isyân eden de odur. Uzuvlara sirâyet eden kötülükler ise onun eseridir. Onun zulmette veyâ nurda kalmasını dışardaki iyilik veya kötülüğü gösterir. Çünkü bardak içinde ne varsa dışında o gözükür. Kalp öyle bir varlıktır ki, insan onu bildiği zaman nefsini; nefsini bildiği zaman da Rabbini bilmiş olur. İnsan onu unuttuğu ve bilmediği zaman kendini de bilmez; kendini bilmeyen ise Rabbini hiç bilemez. Çünkü kendisini bilemeyen başkasını nasıl bilebilir?

İnsanların çoğu ise nefis ve kalplerinin câhilidirler. Kendileri ile nefisleri arasına hâil girmiştir. Zîra Allahu Teâlâ kişi ile kalbi arasına girer. Allahu Teâlâ'nın hulûlü demek, kalbini müşâhede ve murâkabeden, sıfatlarını ve kabza-i kudrette ne şekil döndürüldüğünü görmekten onu men eder. Kiminin şeytan ufuklarına doğru nasıl eğildiğini ve kiminin en yüksek mertebeye nasıl yükseldiğini ve mukarreb melekleri de ileri geçtiğini göremez olur.

Kalbini murakabe edip düzeltemeyen ve melekût hazînelerinden oraya dökülen nurları görüp murakabe edemeyenler, Allahu Teâlâ'nın:

نَسُوا اللّٰهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

"Allah'ı unuttular, Allah da onlara kendilerini unutturdu. İşte fâsıklar bunlardır." (Haşr sûresi, 59/19) buyurduğu kimselerdir. Kalbi, kalbin hakîkat ve vasıflarını bilmek dînin aslı ve sâlikler yolunun esâsıdır.

İhyâ kitâbının birinci yarısı olup, beden üzerinde cereyân eden ibâdet ve âdetleri içine alan ilm-i zâhiri bitirdikten sonra, ikinci yarısında kalp üzerinde cereyân eden mühlikât ve münciyâtı -ki bu da ilm-i bâtındır- ele alacağımızı va'd etmiştik. Şimdi ilm-i zâhir kısmını bitirmiş bulunuyoruz. İlm-i bâtının daha iyi anlaşılabilmesi için, bu kısma girmeden önce, iki kitabı ele almamız uygun görüldü. Bunlardan biri kalbin ahlâkını ve acâyip hâllerini açıklayan, diğeri de riyâzet-i kalb ve ahlâkı güzelleştirme yollarını gösteren kitaplardır. Bundan sonra da, münciyât ve mühlikâtın tafsîline gireceğiz. Şimdi anlamayı kolaylaştıran bâzı misâllerle kalbin acâyip hâllerini açıklamaya çalışalım. Misâl vermek sûretiyle anlatmaya çalışalım dedim. Çünkü melekût âlemine dâhil olan kalbin sırlarını ve acâyip hâllerini açık bir şekilde ifâde etmeye kalkışırsak bunu çokları anlayamaz.

KALP, RÛH, NEFİS VE AKIL KELİMELERİNİN MÂNÂLARI

Bilmiş ol ki: Bu bâblarda şu dört isim kullanılır. Bununla beraber ileri gelen âlimlerin pek azı bunları hakkıyla anlayabilir. Bunların mânâlarının ayrıldığı yerleri, her birinin ayrı ayrı haddini ve bu isimlerin müsemmâlarını çok az kimseler bilebilir. Çok kere bunları birbirine karıştırmanın menşei, bu isimlerin mânâlarını ve muhtelif müsemmâlar arasında müşterek olarak kullanıldıklarını bilmemektendir. Biz burada gâyemizle alâkalı olarak bu isimlerin mânâlarını açıklamaya çalışalım.

KALP KELİMESİNİN MÂNÂSI

Kalbin Birinci Mânâsı

Birinci söz, kalp kelimesidir. Bu söz iki mânâda kullanılır. Birincisi, insanın sol tarafında sol memenin altına doğru yerleştirilen çam kozalağı şeklinde bir et parçası demektir. Bunun içinde karıncık ve kulakçık diye anılan boşlukları vardır, içi siyah kan doludur. Rûhun mâdeni ve kaynağı orasıdır. Cismânî olan bu kalp, tabâbeti alâkadar ettiği ve bizim mevzûumuzla alâkası olmadığı için, ondan bahsedecek değiliz. Bu kalp, insanlarda bulunduğu gibi, hayvanlarda da ve hattâ ölülerde de vardır. Biz bu kitapta kalpten bahsettiğimiz ve **"kalp"** dediğimiz zaman, maksadımız bu kalp değildir. Zîra bir çeşit et parçası olan bu kalp, bizim için mühim sayılmaz. Bu kalp, değil insan, hayvanın bile görebileceği maddî bir varlıktır.

Kalbin İkinci Mânâsı

Bir latîfe-i Rabbâniye-i rûhâniye olmasıdır. Yâni gözle görülmeyen rûhânî bir varlık olmasıdır ki, o kalb-i rûhânînin kalb-i cismânî ile bir alâkası vardır. İşte insanın hakîkati bu kalb-i rûhânîdir. İnsanda anlayan, âlim ve ârif bu kalptir. Hitap edilen, ikâb ve itâb edilen ve aranan yine bu kalptir. Bunun cismânî olan kalp ile alâkası vardır. Rûhânî olan kalbin, cismânî kalp ile alâkasını anlamakta çoklarının aklı hayretlere düşmüştür. Bu alâka, arzın cisim ile veyâ vasfın mevsûf ile veyâ âleti kullanan kimsenin âlet ile veyâ bir yerde oturan kimsenin o mekân ile olan alâkası gibi midir? Yoksa bir yolcunun gemi ile veyâ kaptanın gemi ile olan alâkası gibi midir? Bunda şaşırmışlardır. Bu hususların îzâhını iki sebebe binâen mahzurlu görüyor ve bu yüzden îzâhından sarf-ı nazar ediyoruz.

Birincisi, bu ciheti açıklamanın mükâşefe ilmi ile alâkalı olmasıdır. Hâlbuki biz bu kitapta mükâşefeden değil, muâmeleden bahsediyoruz.

İkincisi de, bunun hakîkatini ortaya çıkarmak, rûhun esrârını açıklamayı gerektirir. Hâlbuki Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.) konuşmadığı rûh hakkında başkasının laf etmeye hakkı yoktur.

Bu kitapta **"kalp"** dediğimiz zaman, maksadımız bu rûhânî kalptir. Gâyemiz de onun haddi zâtında hakîkatini bildirmek değil, belki vasıf ve hâllerini anlatmaktır. Zâten muâmele ilmi, onun hakîkatini anlamaya değil; belki sıfat ve hâllerini anlamaya muhtaçtır.

RÛH KELİMESİNİN MÂNÂSI

Rûhun Mânâsı: İkinci söz **"rûh"**tur. Rûh kelimesi de bizim maksadımızla alâkalı olarak iki mânâda kullanılır.

Birinci mânâsı: Kaynağı, cismânî kalbin boşluğunda bulunan bir latîf cisimdir. Damarlar vâsıtasıyla bedenin her tarafına yayılır. Görmek, duymak, koku almak ve benzeri hâssalarla hayat nûrunun buradan âzâlara akması, odanın köşelerinde dolaştırılan lambadaki ışığın o köşeleri aydınlatmasına benzer. Zîra lambayı hangi köşeye getirirsen orayı aydınlatır. Hayat, o köşede meydana gelen aydınlık gibidir. Rûh ise lamba gibidir. Rûhun sereyânı (yayılmayla alâkalı) ve bâtınî hareketi, o lambanın köşelerde dolaşması gibidir. Lambayı elde köşelere dolaştırdıkları gibi, rûhu da damarlar vâsıtasıyla bedende dolaştırırlar. Tabîbler **"rûh"** dedikleri zaman bu mânâyı kastederler ki, kalp hararetinin yaktığı latîf bir buhar demektir. Bunu açıklamak, gâyemizin dışındadır. Bununla alâkadar olanlar, bedenin tedâvisi ile uğraşan tabîblerdir. Allah'a yaklaştırmak için kalbin tedâvisi ile uğraşan dîn tabîblerinin, bu rûhu açıklamakla bir alâkaları yoktur.

İkinci mânâsı: O insanın, görülmeyen, müdrik ve âlim olan bir parçasıdır. Nitekim kalbi târif ederken bir mânâ olarak bunu anlatmıştık. Allahu Teâlâ'nın:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

"Sana rûhtan sorarlar. De ki: Rûh, Rabbımın emrindendir." (İsra sûresi, 17/85) buyurduğundan murâdı da, bu rûhtur. Bu, acayip bir emr-i Rabbânîdir ki, bunun hakîkatini akıl ve fehimlerin çoğu anlamaktan âcizdir.

NEFİS KELİMESİNİN MÂNÂSI

Nefis kelimesinin mânâsı: Üçüncü söz nefis sözüdür. Bu da iki mânâda kullanılır. Bizim maksadımız her iki mânâ ile de alâkalıdır.

Birinci mânâ: İnsanda gazab ve şehvet kuvvetini toplayan bir mânâda

kullanılmasıdır. Nitekim bunu ileride açıklayacağız. Tasavvuf erbâbı ekseriya bu kelimeyi bu mânâda kullanır. Zîra onlar nefis demekle insanda kötü vasıfları toplayan bir aslı kastederler ve nefis ile muâhede edip onu kırmak lâzımdır, derler. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَعْدَى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ

ş *"Senin en büyük dü manın, iki koltuğun arasında seni ku atan nefsindir."*[1] buyurmakla bunu kasdetmiştir.

İkinci mânâ: Kalp ve rûh kelimelerinde anlattığımız ikinci mânâdır ki, insanın hakîkati ve kendisi demektir. Fakat bu nefis hâllerinin ihtilâfı sebebiyle, muhtelif niteliklerle vasıflanır. Meselâ, emir ve irâde altına girip şehvetlere karşı koyabilmesi sâyesinde sükûna kavuştuğu zaman ona **"nefs-i mutmainne"** denir. Nitekim bu gibi nefisler hakkında Allahu Teâlâ:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً

"Ey huzura kavuşmuş nefis! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön." (Fecr sûresi, 89/27-28) buyurmuştur. Şüphesiz birinci mânâdaki nefsin, Allah'a dönmesi düşünülemez. Zîra o nefis, dâima Allah'tan uzaklaştırıcıdır ve aynı zamanda şeytanın avanesidir. Ne zaman tam mânâsıyla sükûna kavuşmaz ve fakat şehvetlere karşı nefsi müdâfaa eder ve ona karşı direnmeye çalışırsa, buna da **"nefs-i levvâme"** denir. Zîra sahibinin Mevlâsına karşı ibâdetindeki kusûrundan dolayı sâhibini yerer. Allahu Teâlâ'nın:

وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ

"Ve nedâmet çeken nefse yemin ederim ki," (Kıyâme sûresi, 75/2) buyurması ile bu nefis beyân buyurulmuştur. Şâyet şehevî nefis ile muâraza etmez, şehvetlerin arzularına ve şeytaniyet yollarına uyar giderse, buna da **"nefs-i emmâre"** denir. Nitekim Allahu Teâlâ Yûsuf aleyhisselâmdan veyâ Azîz'in hanımından hikâye yolu ile:

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ

"Ben nefsimi tezkiye etmem. Zîra nefis kötülükle emreder." (Yûsuf sûresi, 12/53) buyurmuştur. Bununla beraber kötülüğü emreden nefsin, birinci mânâda

anlatılan nefis olduğunu söylemek de câizdir. Şu hâlde birinci mânâdaki nefis, son derece mezmûm; ikinci mânâdaki nefis ise makbuldür. Çünkü Allahu Teâlâ'yı ve diğer mâlûmâtı bilen insanın zâtı ve hakîkati demektir.

AKIL KELİMESİNİN MÂNÂSI

Aklın mânâsı: Dördüncü söz "akıl"dır. Akıl da bunlar gibi, muhtelif mânâlarda müştereken kullanılır. Nitekim bunu ilim bahsinde anlatmıştık. Gâyemizle alâkalı olan, aklın yalnız iki mânâsıdır.

Birincisi: Eşyânın hakîkatini bilmekten ibâret olan akıldır ki, kalpte bulunan ilim sıfatından ibârettir.

İkincisi ise "akıl" denmekle, ilimleri anlayan mânâsı murâd olunur ki, o zaman da, kalbin kendisi olur. Hâlbuki biz biliriz ki, her âlimin, bizâtihî kendisi ile kaim olduğu bir varlığı vardır. İlim, o varlığa giren bir vasıftır. Sıfat ise mevsûfun aynı değildir. Bâzen akıl denir ve bununla bilen kimsenin vasfı murâd edilir. Bâzen de akıl denilir ve idrâkin mahalli yâni idrâk edenin kendisi kasdedilir. İşte, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللهُ الْعَقْلَ

"Allahu Teâlâ'nın ilk yarattığı akıldır."[2] buyurduğu akıl budur. Zîra ilim mânâsında olan akıl, ârâzdır. Ârâzın bir mahalle ihtiyâcı olduğu için, ilk yaratılmasına ihtimâl verilemez. Mahallinin daha önce ve hiç olmazsa kendisi ile birlikte yaratılması iktizâ eder. Aynı zamanda cevhersiz ârâza hitap da mümkün değildir. Bu hadîsin devamı ilim bahsinde geçmiştir.

Verdiğimiz bu izâhattan şu isimlerin mânâlarının mevcut olduğu anlaşılmıştır. Onlar da kalb-i cismânî, rûh-i cismânî, nefs-i şehevânî ilimleridir Şu dört mânâya da bu dört kelimeyi ıtlak etmek câizdir. Bir de beşinci mânâ var ki, o da insanın müdrik ve âlim olan beşinci bir cüz'ü demektir. Şu dört lafız bütün mevcûdiyetleri ile bu esâs üzerine devreder. Demek ki, lafızlar dört olmakla beraber mânâlar beş oluyor. Aynı zamanda her lafız iki mânâda kullanılıyor. Âlimlerin çoğunu şu lafızların ihtilâfı ve bu mânâlarda kullanılması şaşırtmıştır. Bakarsın ki, onlar hâtıralardan söz ederken, "Bu akıl hâtırası, bu, rûh hâtırası, bu kalp hâtırası ve bu da nefis hâtırasıdır." derler. Fakat bunları gören bu isimlerin mânâlarının farklarını bilemez. İşte bunların yüzünden perdeyi kaldırmak maksadıyla bu isimlerin açıklanmasını öne aldık. Kur'ân ve hadîste kalpten bahsedildiği zaman murâd olunan mânâ, eşyanın hakîkatini insanın anlayıp bildiği mânâdır. Bâzen göğüste bulunan kalp zikredilir ve kinaye

yolu ile bu mânâ murâd edilir. Çünkü o rûhânî kalp ile bu cismânî kalp arasında kendine mahsus bir irtibat vardır. Her ne kadar rûhânî kalbin bütün beden ile râbıtası varsa da bu râbıta, cismânî kalbin vâsıtasıyladır. İlk râbıta cismânî kalp iledir. Sanki cismânî kalp onun yeri ve memleketidir, onun âlemi ve binitidir. Bunun için **Sehl-i Tüsterî**, kalbi Arş'a, göğsü de Kürsî'ye benzetmiş ve: **"Kalp Arş, göğüs ise Kürsîdir"** demiştir. Bu sözünden, kalbin meşhur mânâsıyla onun Arş'ı ve Kürsîsi olduğunu murâd ettiği sanılmamalıdır. Zîra böyle anlamak muhâldir. Belki onun murâdı buraların, Allahu Teâlâ'nın dilediği gibi tasarruf edeceği memleketi olmasında, tedbîr ve tasarrufu için ilk uğrak olmalarındandır. Allahu Teâlâ'ya nisbetle Arş ve Kürsî ne ise ilk mecrâya nisbetle kalp ve göğüs de odur. Bu teşbîh de, ancak bâzı hususlarda doğru olabilir ki, onunla uğraşmak mevzûmuza muvâfık düşmez, bunun işin ondan sarf-ı nazar ediyoruz.

Beyhakî **"Zühd Kitabı"**nda İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

Dâvud b. el-Mecd **"Kitâbu'l-Akl"**da mürsel olarak rivâyet etmiştir.

KALBİN ASKERLERİ

Allahu Teâlâ:

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ

“Rabbinin askerlerini O’ndan başkası bilmez; ancak O bilir.” (Müddessir sûresi, 74/ 31) buyurmuştur. Allahu Teâlâ’nın kalplerde, rûhlarda ve diğer âlemlerde hakîkatlerini ve sayılarını kendisinden başka kimsenin bilemediği pek çok askerleri vardır. Biz burada kalbin bâzı askerlerine işâret edelim. Zâten maksadımızla alâkalı olan da budur. Kalbin iki askeri vardır. Bunlardan biri göz ile görülür, diğeri göz ile görülmez. Kalp bir hükümdâr, askerleri ise hizmetçi ve yardımcı hükmündedir. İşte asker denmenin mânâsı da budur.

Göz ile görülen askerler ise el, ayak, göz, kulak, dil ve diğer âzâlardır. Bunların hepsi kalbin emrinde ve hizmetindedirler. Bu âzâlarda kalp dilediği gibi tasarruf eder ve onları istediği istikamete teveccüh ettirir. Bu âzâlar fıtraten kalbe itaate mecburdur. Ona aslâ muhâlefet ve isyan edemezler. Meselâ, göze açılmakla, ayağa adımı atmakla, dile konuşmakla emrettiği zaman, bunlar asla karşı gelemezler ve hemen kalbin emrini yerine getirirler. Diğer âzâlar da böyledir. Âzâ ve havassın kalbe musahhar olmaları, bir yönden meleklerin Allahu Teâlâ’ya musahhar olmalarına benzer. Zîra melekler Allahu Teâlâ’ya ibâdetle bağlı olup Ona muhâlefete muktedir değildirler. Belki onlar, Allahu Teâlâ’ya aslâ isyân etmezler ve Allahu Teâlâ’nın bütün emirlerini yerine getirirler. İşte bu bakımdan âzâların kalbe itaati, meleklerin Allah’a itâatine benzer. Ancak bir noktada ayrılırlar; o da meleklerin itâati bilerek ve şuûr ile olmakta; âzâların kalbe itâati ise şuûrsuz ve bilmeyerek yapılmaktadır.

Kalbin bu askerlere ihtiyâcı, yolculuk için lüzumlu olan binit ve azığı olmaları bakımındandır. Onun bu yolculuğu, Allah’adır. Mesâfeleri aşarak O’na ulaşması içindir. Kalb, Allah’a ulaşmak için yaratılmıştır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben ins ve cinni, ancak beni bilmeleri ve bana kulluk etmeleri için yarattım.” (Zâriyât sûresi, 51/56) buyurulmuştur. Kalbin biniti bedeni, azığı ise ilimdir. Kalbi azığa ulaştıracak ve ondan istifâdeyi mümkün kılacak olan sebepler de iyi amellerdir. Kişi, beden memleketinde kalıp dünyadan geçmedikten sonra Allahu Teâlâ’ya ulaşamaz. Enginlerden geçmeden yükseklere

çıkılamaz. Dünya ise âhiretin ekeneği, tarlası ve zirâatgâhıdır, hidâyet menzillerinden bir konaklama yeridir. Buna dünya denmesinin bir sebebi, iki konaklama yerinin yakını olması yüzündendir. İnsan, buradan azığını almak mecbûriyetindedir. Bedeni ise onu bu âleme ulaştıran bir binitidir. Bedenini korumak ve ona iyi bakmak zorundadır. Bedenin korunması, besin vesâire gibi muhtaç olduğu maddeleri ona ulaştırmak ve kendisine zarar veren şeyleri bedeninden uzaklaştırmakla mümkündür. Bedenin muhtaç olduğu gıdâyı temîn için de, iki askere (kuvvete) muhtaçtır. Birisi bâtınîdir ki, bu şehvettir. Diğeri de zâhirîdir ki, o da el ve ayak gibi gıdâyı celbeden âzâlardır. Bunun için kalbin muhtaç olduğu şehvetler kalpte yaratıldığı gibi, şehvet âletleri olan âzâlar da vücûdda yaratılmıştır. Tehlikeli şeyleri def için de, iki kuvvete muhtaç oldu. Bunların birisi bâtınîdir ki, buna gazab ve hiddet denir. Bu sâyede tehlikeli şeylerden korunmuş olur ve düşmanlarına karşı korunarak onlardan intikamını alır.

Zâhirî kuvvet de yine el ve ayak gibi vâsıtalardır. Gazabının muktezâsını bunlar vâsıtasıyla yerine getirir. Bütün bunlar hâricî kuvvetlerdir. Bedene nispetle âzâlar, silâh gibi kuvvetlerdir. Hâlbuki gıdâya muhtaç olan, gıdayı bilmedikten sonra, gıdaya şehvet ve onunla ülfet, kendisine fayda vermez. Bu bilgiyi sağlamak için kalp, iki kuvvete daha muhtaç oldu. Bunlardan birisi bâtınîdir ki, bu da görmek, duymak, temâs etmek, koku ve tat almak gibi beş hâssanın idrâkleri, anlamalarıdır. Diğeri de zâhirîdir. Bu da göz, kulak ve burun gibi âzâların kendileridir. Bu kuvvetlere ihtiyacın sebebini ve hikmetlerini açıklamak lafı fazla uzatır; ciltlerle yazılar yazmak gerekir. Şükür kitabında bundan bir nebze bahsetmiştik, bu kadarla iktıfâ edelim.

Buna göre, kalbin asker ve kuvvetlerini üç sınıfa hasredebiliriz. Birinci sınıfı muharrik ve teşvîkçidir. Ya faydalı şeyleri elde etmeye teşvîk ve tahrîk eder "şehvet" gibi veyâ zararlı şeyleri def etmeye teşvîk eder "gazab" gibi... Bu kuvvetlere irâde de denir. İkincisi de, bu arzuları yerine getirmek için âzâları doğrudan harekete geçiren kuvvettir. Buna kudret de denir. Bu kuvvetler, vücûdün bütün uzuvlarına dağılmıştır. Bilhassa adalelere ve onlardan da diğer damarlara geçer. Üçüncüsü de eşyayı târif edip anlayan ve idrâk eden kuvvettir, casuslar gibi... Bunlar da bildiğimiz görmek, duymak, koku ve tat almak, dokunmak dediğimiz beş hâssa kuvvetidir. Bu kuvvetler de belli âzâlara yayılmıştır. Bunlara ilim ve idrâk da denir. Bu bâtınî askerlerin herbiriyle zâhirî asker ve kuvvetler de vardır. Bunlar; et, sinir, kan, kemik ve yağ gibi maddelerden meydana gelen uzuvlardır ki, bunlar o bâtınî kuvvetlerin âletleridir. Meselâ tutmak kuvveti parmaklarla, görme kuvveti göz ile diğer

kuvvetler de diğer âzâlarla olur. Biz zâhirî kuvvet olan âzâlardan bahsedecek değiliz. Bunlar görülen varlıklardır. Biz kalbin görülmeyen kuvvetlerinden bahsedeceğiz.

Müdrik olan bu üçüncü kısım ikiye ayrılır. Bir kısmı zâhirî menzillerde konaklar -yukarıda anlattığımız görmek, işitmek ve benzerleri olan beş hâssa gibi.- bir kısmı da bâtınî menzillerde iskân eder ki, bu da dimağ boşluklarıdır ve bunlar da beştir. İnsan bir şeyi gördükten sonra gözlerini yumar ve gördüğü sûreti içinde canlandırır da, aynı sûreti içinden görür. İşte buna **"hayâl"** denir. Sonra o sûret kafasında kalır. Bunu kafada muhâfaza eden kuvvet **"Kuvve-i hâfıza"**dır. Sonra bu kafasında muhâfaza ettiğini düşünür ve onu birbirine katar, yâni parçalar, böler ve birleştirir, üzerinde düşünür. Buna da **"Kuvve-i müfekkire"** denir. Sonra unuttuğunu yeniden hatırlar, buna da **"Kuvve-i müzekkire"** denir. Sonra bütün duyduklarını bir araya toplar. Buna da **"Hiss-i müşterek"** denir. Bâtında da hiss-i müşterek, hayâl, tefekkür, tezekkür ve hıfz kuvvetleri vardır. Allahu Teâlâ bu kuvvetleri yaratmasa, el, ayak bu kuvvetlerden hâli kaldıkları gibi, beyin de boş kalırdı. Bunlar da bâtınî kuvvetler olup merkezleri bâtınîdir.

İşte şu anlattıklarımız, kalbin askerlerinin kısımlarıdır. Herkesin anlayabileceği şekilde bunları misâlleri ile açıklamak sözü çok uzatır. Bu gibi kısımlardan maksat, münevver tabakayı ve ileri gelen âlimleri faydalandırmaktır. Fakat yine herkesin anlayabilmesi için, mümkün olan bâzı misâller ile bunları açıklayalım.

KALBİN BÂTINÎ ASKERLERİ İLE MİSÂLİ

Bilmiş ol ki; gazab ve şehvet kuvvetleri bâzen tam mânâsıyla kalbe bağlanırlar da, bu sâyede kalbe, çıktığı yolculukta yardımcı olurlar ve kendisine güzel arkadaşlık ederler. Bâzen de aksine ve aşırı şekilde kalbe isyan ederler. Hattâ kalbi baskı altına alarak kendi arzularına hizmet ettirirler. İşte burada kalp helâke uğrar ve ebedî saâdete kendisini ulaştıracak olan bu yolculuğundan geri kalır. Aşağıda açıklayacağımız gibi, bu saydığımız kuvvetlerden başka kalbin ilim, hikmet ve tefekkür gibi daha başka kuvvetleri de vardır.

Bu kuvvetlerden faydalanmak sâlikin başta gelen vazîfelerindendir. Zîra ilim, hikmet ve tefekkür kuvvetleri, gazab ve şehvet kuvvetine karşı ilâhî birer kuvvettir. Gazab ile şehvet bâzen şeytan tarafına geçerler. Şâyet sâlik; ilim, hikmet ve tefekkür gibi kuvvetlerden yardım almaz da, kendini gazab ve şehvetin kuvvetine kaptırırsa, katî olarak helâk olur ve açık bir hüsrana uğrar. Ekserisinin hâli budur. Zîra bunların akılları şehvetlerini tatmîn hususunda onların elinde oyuncak hâline gelmiştir. Lâyık olan aklın şehvete muhtaç olduğu hallerde şehvetin, aklın irâdesine alınmasıdır. Bunu sana üç misâl ile anlatayım:

Birinci Misâl:

Deriz ki: insan bedeninde yukarıda anlattığımız **"nefs-i latîfe"** bir şehir ve memleketin hükümdârı gibidir. Beden âlemi nefsin vatanı, memleketi ve şehri gibidir. Uzuvları ve diğer kuvvetleri, sanatçıları ve işçileri gibidir. Akıl ve fikir kuvvetleri yol gösteren müsteşarları ve vezirleri gibidir. Şehvet, yiyecek ve içecek gibi maddeleri temîn eden sahtekâr hizmetçi gibidir. Gazab ve gayret, hükümdârların muhâfızları gibidir. Şehvet, erzak taşıyan hizmetçi, hîlekâr, yalancı ve aldatıcı gibidir. Görünüşte doğru ve samimî konuşan bir kimse olmakla beraber, gerçekte korkunç bir hîlekâr ve öldürücü bir zehirdir. Onun âdeti dâima doğru yol gösteren müsteşarlara îtirâzda bulunmak ve onlarla münâzaa etmektir. O, muârazasından bir an bile ayrılmaz.

Hükümdar, akıllı müsteşar ve vezirlerinin istişâreleri ile iktifâ edip, bu hîlekâr hizmetçinin öne sürdüğü fikirlerin bozuk olduğunu anlayarak ona boyun eğmediği ve muhâfızlarını bunun terbiyesine memûr edip onu ve yardımcılarını hükümdârların emrine boyun eğdirip tam mânâsıyla hükümdarların emri altına aldığı zaman, hükümdarın mülk ve milleti huzur bulduğu gibi, nefis, akıldan yardım ister, gazabın gayreti ile terbiyelenir, gazabı şehvete musallat eder ve şehvet ile gazâbdan karşılıklı yardım görürse, yâni bâzen şehveti gazabın

karşısına çıkarır ve şehvetin karşı koymasıyla gazabın azgınlığını kırmaya ve bâzen de gazabı şehvetin karşısına dikerek şehvetin davranışını takbîh edip onu kırmaya çalışırsa, o zaman nefsin ahlâkı güzelleşir ve kişinin kuvvetleri îtidâle ulaşır. Bu yolu tâkip etmeyenler, Allahu Teâlâ'nın:

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ

"Ey Muhammed! Hevâ ve hevesini ilâh edinen, ilmi olduğu hâlde Allah'ın şaşırttığı." (Câsiye sûresi, 45/23)

وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ

تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ

"O hevesine uydu. Hâli, üstüne varsan da, kendi hâline bıraksan da, dilini sarkıtıp soluyan köpeğin hâli gibidir." (A'râf sûresi, 7/176) buyurduklarından olur. Nefsini hevâsından nehyedenler hakkında da:

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى،
فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى

"Ama kim Rabbinin azametinden korkup da, kendini kötülükten alıkoymuşsa, varacağı yer şüphesiz cennettir." (Nâziât sûresi, 79/40-41) buyurulmuştur.

Bu kuvvetler ile ne şekil mücâdele edileceği ve birini diğerine nasıl musallat edileceği inşâallah **"Riyâzet-i Nefis Kitâbı"**nda anlatılacaktır.

İkinci Misâl:

İnsan bedeni bir şehir, müdrik olan bir akıl da, onu idâre eden bir hükümdâr gibidir. Onun **"Kuvve-i müdrike"**leri, yâni iç ve dış hassaları da askerleri ve yardımcısı gibidirler. Âzâları ise muhafızları gibidir, öte yandan şehvet ve gazâbdan ibâret olan **"Nefs-i emmâre"** hükümdârın memleketine saldıran ve muhâfızlarını helâke çalışan düşman gibidir. Bu adamın bedeni sanki bir hudûd şehri, nefsi ise bu şehrin muhâfızı gibidir. Şâyet bu muhâfız düşmana karşı şehri korur, düşmanları ile çarpışır ve onları mağlup ederse, hükümdârın huzuruna döndüğü zaman, iltifât görür. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللّٰهُ

الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً

“Allah, mâl ve canları ile cihâd edenleri, mertebece, oturanlardan üstün kılmıştır.” (Nisâ sûresi, 4/95) buyurmuştur.

Şâyet nefis bu serhat şehri kaybeder, vazîfesini ihmâl ederse, yerilir ve cezâlandırılır. Allahu Teâlâ ondan intikam alır. Kıyamet gününde kendisine: “Ey kötü muhâfız, eti yedin, sütü içtin, kaybettiğine aldırış etmedin, kırılanı sarmadın. Bugün senden intikamımı alırım.” der. İşte bu mücâhedeye işâret etmek üzere, zayıf sened ile rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ

“Küçük cihaddan büyük cihada döndük.” buyurmuştur.

Üçüncü Misâl:

Akıl bir avcı gibidir. Şehveti biniti, gazabı ise av köpeği gibidir. Avcı erbâb, atı emrine mutî usta, köpek eğitimli olursa, avcı avını yakalar. Fakat avcı acemi, atı serkeş ve eğitimsiz, köpeği de avdan habersiz olursa helâke hak kazanır. Avcının beceriksizliği, kişinin cehâleti ve dirâyetsizliği gibidir. Atın serkeşliği de şehvetin galeyâna gelmesi gibidir. Kelbin sağa sola lüzumsuz saldırışları, gazabın taşkınlığı ve insanı kaplaması gibidir.

Lütûf ve keremiyle Allahu Teâlâ’dan güzel yardımlar dileriz.

İNSAN KALBİNİN HUSUSİYETİ

Kalp ile alâkalı olarak buraya kadar anlattıklarımızın hepsi insanlarda olduğu gibi hayvanlarda da vardır. Yâni bütün bunlar canlılar arasında müşterek vasıflardır. Çünkü insanda olduğu gibi, hayvanda da gazab, şehvet ve benzeri zâhirî ve bâtınî hassalar vardır. Hattâ koyun, kurdu gözü ile görür, düşmanı olduğunu kalbi ile bilir ve ondan kaçar. İşte bu da, onda bâtınî bir idrâktir. Şimdi biz insan kalbinin hususiyetinden bahsedelim. Çünkü insanın şerefi bu sâyede yükselir ve Allahu Teâlâ'ya yaklaşmaya liyâkat kesbeder. Bu da ilim ve irâde olmak üzere ikiye ayrılır.

1 - İlim; dünya ve âhiret ile alâkalı şeyleri, akıl ile alâkalı gerçekleri bilmektir. Bunlar, duyguların ötesinde olup, diğer hayvanlar bu hususlarda insanlarla ortak değildir. Belki küllî ve zarûrî olan ilimler, aklın hususiyetlerindendir. Meselâ insan, bir adamın bir anda iki mekânda olamayacağı ile hükmeder. Bu, her şahıs hakkında vereceği bir hükümdür. Hâlbuki his ile ancak bâzı şahısları bilebilir. Bütün şahıslar üzerindeki bu hükmü, hissin idrâki üzerine zâid bir mînnettir. Şâyet zarûrî olan ilm-i zâhirîde, bunu anlayabildinse diğer nazarî ilimlerde de bunun böyle olduğu meydandadır.

2 - İrâde: İnsan aklı ile bir işin sonunu anlayıp iyilik tarafı nerede olduğunu bildiği zaman, içinden o tarafa yönelir, sebeplerini temîne çalışır ve onu irâde eder. İşte bu, şehevî ve hayvânî arzulardan başka bir irâdedir. Hattâ bâzen şehvetin arzuları hilâfına da olur. Meselâ şehvet kan aldırmak istemez, fakat akıl bunu ister, arar ve hattâ bu hususta masrafa da girer. Şehvet hastalık zamanlarında tatlı ve nefis yemekler ister. Fakat akıl, bunların hastalığına zararlı olduğunu bildiği için kendiliğinden bu yemeklerden nefret eder ki bu, şehvetin arzusu değildir. Şâyet Allahu Teâlâ, yalnız bu netîceleri anlayan aklı yaratıp, aklın ve hikmetin gereğince âzâları harekete geçirecek olan bu muharriki yaratmasaydı, aklın bu hükmü muhakkak boşa giderdi.

Şu verdiğimiz îzâhâtla insan kalbinin, diğer hayvanlarda bulunmayan ilim ve irâde ile ihtisâsı anlaşılmış oldu. Hattâ ilk yaşlarında çocuklar bile bu ilim ve irâdeden mahrumdurlar. Ancak erginlik çağlarında bu kuvvetlere sâhip olurlar. Fakat zâhirî ve bâtınî hâssalar küçük çocukta da vardır. Çocukta bu ilimlerin bulunması için iki derece vardır.

Birincisi; evveliyât yolu ile elde edilen zarûrî ilimleri bilmiş olmasıdır. Muhâlin muhâl ve mümkünün câiz olduğunu bilmesi gibi. Bu zarûrî ilimler kendisinde bulunduğu zaman -gerçi nazarî ilimlerden mahrumdur fakat- bu

sâyede onları da kolaylıkla ve kısa zamanda elde edebilir. Bunun gibi, adamın diğer ilimlere nisbetle hâli hokka ile kalemi ve bunlarla yalnız harfler yazılacağını bilen kâtibin hâline benzer. Bu kadarını bildiği halde henüz yazacak seviyeye gelmemiştir.

İkincisi; tecrübe, düşünce ve kesb sûretiyle elde edilen ilimlerin kendisinde bulunmasıdır. Bu, onun yanında bir hazîne gibidir. İstediği zaman ona başvurabilir. Bu da güzel yazı yazabilen bir kâtip gibidir. Bu adam her ne kadar fiilen yazmakla meşgul değilse de, yazma kudretinde olduğu için kendisine kâtip denir. İnsaniyet derecesinin gâyesi de budur. Fakat bu derecede de sayılamayacak kadar mertebeler vardır. İnsanlar bilgilerinin çokluğu ve azlığı nispetinde birbirinden ayrılırlar. Bildiklerinin ehemmiyeti nispetinde farklı olurlar. Aynı zamanda bu bilgileri temîn yolları ile de birbirinden ayrılırlar. Zîra bu ilimler bâzı kalplere keşif ve ilhâm yolu ile vahyedilir. Bâzılarına kesb ve öğrenmek sûretiyle verilir. Bir kısmı kolaylık ve sür'atle bu ilimleri elde eder. Bir kısmı ağır ve zorlukla kazanır. İşte burada bu makamda âlimler, hâkimler, enbiyâ ve evliyânın dereceleri birbirinden ayrılır. Bu husustaki yükselme dereceleri sayılamayacak kadar çoktur. Zîra Allahu Teâlâ'nın mâlûmâtı sonsuzdur.

Rutbelerin en üstünü nübüvvet rutbesidir. Zîra ona bütün hakîkatler açıklanır. Hem bunlar, iktisab ve güçlük olmadan en serî bir yoldan keşfedilir. İnsan bu saâdet sâyesinde mekân ve mesâfe ile değil; mânâ, sıfat ve hakîkat bakımından Allah'a yaklaşır. Bu derecelerin mertebeleri Allah'a doğru seyredenlerin konak yerleridir. Onlar da sayılamayacak kadar çoktur. Her sâlik ancak kendisinin vardığı ve geride bıraktığı menzilleri bilebilir. Öndekileri bilemez, fakat önde daha çok menziller olduğuna inanır. Bizim nübüvvet ve nebîye inandığımız ve fakat peygamberliğin hakîkatini bilemediğimiz gibi...

Çünkü nübüvvetin hakîkatini ancak peygamberin kendisi bilir. Bu, anne karnındaki çocuğun, doğan çocuğun hâlini ve doğan çocuğun da büyük çocuğun hâlini bilemediği gibidir. Aklı başında çocuğun, âkil bâliğ olup nazarî ilimleri elde eden kimsenin vaziyetini bilemediği gibi, aklı başında olan kimse de, Allahu Teâlâ'nın velîlerine ve peygamberlerine açtığı lütûf kapılarını bilemez. Allahu Teâlâ'nın insanlara açtığı rahmet kapılarını kimse kapayamaz. Bu rahmeti ise Allahu Teâlâ'nın cûd ve keremi sâyesinde çok mebzûldür. Bir kişiye veyâ bir kaç kişiye mahsus değildir. Ancak Allahu Teâlâ'nın rahmet nefhalarına arzedilen gönüllerde tecellî eder. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ لِرَبِّكُمْ فِي أَيَّامِ دَهْرِكُمْ لَنَفَحَاتٌ أَلَا فَتَعَرَّضُوا لَهَا

“Muhakkak ki, Rabbınızın ömrünüz içerisinde size büyük tecellîleri vardır. Ona hazırlanınız.”[3] buyurmuştur. Ona hazırlanmak ise kötü huylardan kalbi arıtmak ve temizlemekle mümkündür. Kötü huylar kısmında buna dâir izâhât gelecektir.

Allahu Teâlâ’nın bu cömertliğine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

يَنْزِلُ اللهُ كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ هَلْ مِنْ دَاعٍ

فَأَسْتَجِيبَ لَهُ

“Her gece Allahu Teâlâ birinci kat semâya iner (rahmet sıfatı ile tecellî eder) *ve “Yok mu dâvet eden, ben onun isteğine icâbet edeyim?”* buyurur.”[4] Ve yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Allahu Teâlâ’dan hikâye yolu ile bir hadîs-i kudsîde:

لَقَدْ طَالَ شَوْقُ الْأَبْرَارِ إِلَى لِقَائِي وَأَنَا إِلَى لِقَائِهِمْ أَشَدُّ شَوْقًا

ş *“Bana mülâkat için iyilerin arzu ve istekleri çoğaldı. Hâlbuki benim onlara i tiyâkım daha kuvvetlidir.”*[5] Ve yine Allahu Teâlâ’nın:

مَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا

“Bana bir karı yakla an kimseye ben bir ar ın yakla ırım.”[6] hadisleri ile işâret edilmiştir. Bütün bu rivâyetler, ilim nûrlarının gönüllere bağlı kalması, bunları in’âm eden Allahu Teâlâ’nın men edip bahillik etmesi yönünden olmadığını göstermektedir. Allahu Teâlâ bu gibi cimrilikten münezzehtir. Gönüllerin ilim nûrlarına kapalı kalması, gönüllerin diğer kötü şeylerle işgâl edilmesi bakımındandır. Gönüller birer kap gibidir; su ile dolmuş bir kabın içine hava giremeyeceği gibi, Allahu Teâlâ’nın gayrısıyla meşbû olan kalplere de Allahu Teâlâ’nın celâlinin mârifeti giremez. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) buna işâret olarak:

لَوْلَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحُومُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى

مَلَكُوتِ السَّمَاءِ

“Eğer eytanlar insanoğlunun kalplerinde dola masalardı, onlar göklerin melekût âlemine bakar ve onu görebilirlerdi.”[7] buyurmuştur.

Şu kısa izâhtan, insanoğlunun hususiyetinin ilim ve hikmet olduğu anlaşılmış

oldu. Muhtelif ilim dallarının en şereflisi de Allahu Teâlâ'nın zât, sıfât ve ef'âlini bilmektir. İnsanın kemâlâtı buradadır. İnsanın saâdeti; celâl ve kemâl sahibi olan Allah'a yaklaşması da kemâlâtı sayesindedir. Şu halde beden, kalbin biniti, kalp de ilmin yeridir. İnsanda aranan ve insanın hususiyeti de ilimdir. Çünkü bunun için yaratılmıştır.

Yük taşımakta merkep ile müşterek olan atın, düşmana saldırmakta, kaçmakta ve güzel kalıp ve kıyafette merkepten ayrılmış olması, atın bu hikmete binâen yaratılmış olduğunu göstermektedir. Bu vasıfları kaybeden at, merkep seviyesine düşeceği gibi, birçok vasıflarda diğer hayvanlarla müşterek olan insan da kendine has birçok vasıflarla hayvandan ayrılır. Bu hususiyetler Allahu Teâlâ'nın mukarreb meleklere verdiği vasıflardır.

İnsan, hayvanlarla melekler arasında nev-i şahsına münhasır bir yaratılışa sâhiptir. İnsan gıdâlanması ve çoğalması bakımından bir nebat; hassa ve kendi irâdesiyle hareketi bakımından bir hayvan; kalıp ve kıyâfeti bakımından ise duvardaki bir sûret gibidir. Onun hususiyeti, eşyânın hakîkatini bilmesindedir. Bütün âzâ ve uzuvlarını ilim ve amelde kullanan kimse, kendisini meleklere benzettiği için onların arasına katılmayı hak etmiş ve melek adını almaya lâyık olmuştur. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de haber verdiği gibi, Yûsuf aleyhisselâmı gören kadınlar:

مَا هٰذَا بَشَرًا إِنْ هٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ

"Bu bir insan değil, mükerrem bir melektir." (Yûsuf sûresi, 12/31) dediler. Bunun aksine olarak bedenî zevklerine düşkün olup, bütün gayretini yalnız yeyme içmeye verenler ise hayvanât ufkuna düşmüş olurlar. Ya öküz gibi ahmak, ya hınzır gibi boğaz düşkünü veyâ köpek gibi saldırgan, yâhut da deve gibi kinci veyâ arslan gibi kibirli, yâhut da tilki gibi hîlekâr veyâ bütün bu kötülükleri nefsinde toplayan bozguncu bir şeytan olurlar. Hâlbuki insanın hâssa ve uzuvlarının herbiri Allahu Teâlâ'ya ulaşmak için birer vâsıtadır. Nitekim "**Şükür Kitâbı**"nda bundan bir nebze bahsedilecektir. Kim, âzâ ve hâssalarını Allah'a giden yolda yardımcı olarak kullanırsa kurtulmuştur; kim de bu yoldan sapmışsa rüsvây ve perîşân olmuştur.

Hulâsa olarak, bu hususta saadetin özü şöyledir. Allahu Teâlâ'ya ulaşmayı gâye, âhireti karargâh, dünyayı ineceği konak yeri, bedenini binit, âzâları da bedenin hizmetçisi olarak kabul etmeli ve müdrikin kendisi de, memleketlerinin ortasında oturan hükümdarlar gibi, beden memleketinin ortası demek olan kalpte oturmalıdır. Beynin ön tarafında yerleştirilen "Kuvve-i hayâliye"yi de

haber alıcı bir ajan olarak kabul etmelidir. Çünkü hissedilen haberler hep orada yerleşir. Beynin arka kısmında bulunan "Kuvve-i hâfıza"yı da hazîne vekîli gibi kabul etmelidir.

Çünkü her şey orada saklanıyor. Dilini de tercüman, hareket eden uzuvlarını da kâtipler, beş hâssayı da câsuslar gibi kabul etmeli ve bunların her birine ayrı bir vazîfe vermelidir. Meselâ gözler renkleri, kulaklar sesleri, burun kokuları tarassut vazîfeleri ile vazîfelendirilmeli; diğer âzâları salâhiyetli oldukları işlerde kullanmalıdır. Zîra bu âzâların her biri müvekkel olduğu bu âlemlerden aldıkları haberleri önce "Kuvve-i hayâliye"ye gönderirler, o da bunları "Kuvve-i hâfıza"ya teslim eder. Kuvve-i hayâliye postacı, kuvve-i hâfıza ise hazîne vekîli demektir. Bu hazîne vekili aldığı bu haberleri hükümdâra (bu hükümdâr ya kalpte veyâ dimağın ortasındadır) arzeder. Hükümdâr da memleketini sevk u idâre etmekte, gâyesine ulaşmak istediği yolculuğunda ve başına belâ olan düşmanını yenmekte ve yoluna çıkacak, yolculuğuna engel olacak harâmîleri defetmekte muhtaç olduğu miktârı buradan alır. Hükümdâr bu şekilde çalıştığı takdirde, Allah'ın nîmetine şükreden mesûd ve bahtiyarlardan olur. Şâyet şu söylediklerimizi ihmâl eder ve bunları gazab, şehvet ve diğer peşin isteklerinde yâhut yolculuğunda yolunun uğradığı yerlerde imâret yapmak üzere kullanırsa -ki aslında bu adamın vatanı burası değil, belki âhirettir- işte o zaman rüsvây ve perîşân olur. Nankörlük eden, Allah'ın kendisine verdiği askerini, Allahu Teâlânın yardımında kullanmayan ve Allah'ın ordusunu perîşan eden kötü bir insan olur ve bu suretle Allah'ın azâbına uğrar. Allah'ın gazabından yine O'na sığınırız.

Kâ'bü'l-Ahbâr, anlatmış olduğumuz şu misâle işâret ederek der ki: Hz. Âişe'nin (r.a.) ziyaretine gitmiştim. Kendisine dedim ki: Gözler insana yol gösterir, kulaklar gelecek tehlikeleri duyurur, dil tercümanlık yapar, eller kanat vazîfesini görür, ayaklar da posta hizmetlerini yerine getirirler, kalp ise bir hükümdârdır. Hükümdâr huzur içinde olursa maiyeti ve ordusu da huzur içinde olur. Beni dinleyen Hz. Âişe: "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in böyle söylediğini duydum." buyurdu.[8]

Hz. Ali (r.a.) de kalbi şöyle temsil eder: "Allahu Teâlâ'nın yeryüzünde âyineleri yâni sığacağı kaplar vardır.[9] Onlar da kalplerdir. Allah katında kalplerin en sevimlisi, en ince ve yumuşak, en sâfî ve en selâbetli olanıdır." buyurdu ve sonra bu sözleri, dîninde selâbetli, îman ve yakînde sâfi, dostlarına karşı yumuşak olan kalptir, diye açıkladı ve bu açıklama:

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

“Kâfirler üzerine şiddetli ve kendi aralarında merhametlidirler.” (Fetih sûresi, 48/29)

مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ

“O’nun nûrunun benzeri, cam içindeki ışık gibidir.” (Nûr sûresi, 24/35) âyet-i celîlelerinin işareti ve bir açıklaması olmuştur.

Ubey b. Kâ’b (r.a.) bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: “Âyet-i celîle, mü’minin îmanının nûru ile dolan kalbini;

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ

“Büyük denizlerdeki karanlıklar gibi.” (Nûr sûresi, 24/40) âyet-i celîlesi de münâfıkın kalbini temsîl eder.” demiştir.

Zeyd b. Eslem, Allahu Teâlâ’nın:

فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ

“Levh-ı mahfûzdadır.” (Bürûc sûresi, 85/22) âyet-i celîlesinin tefsirinde, **“Levh-i mahfûz”**dan murâd, mü’minin kalbidir.” demiştir.

Sehl-i Tüsterî de: “Kalb ile göğüs, Arş ile Kürsî gibidir.” demiştir. İşte kalbin misâlleri bunlardır.

Hadîs hakkında yukarıda îzâhât geçmiştir.

Irâkî, **“Firdevs”** sâhibi Ebû’d-Derdâ’dan rivâyet etmiştir.

“Müsned-i Firdevs”de geçmektedir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

Ahmed Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Ebû Nuaym **“Tıbb-ı Nebevî”**de, Taberânî **“Müsned-i Şâmî”**de ve Beyhakî **“Şuabü’l-Îman”**ında rivâyet etmişlerdir.

Bu ifâde temsîlîdir. Yoksa Allahu Teâlâ mekâna hulûl edecek bir cisim ve şekil değildir.

KALBİN VASIFLARININ TOPLANDIĞI YERLER

Bilmiş ol ki: İnsan, dört unsurun birleşmesinden meydana gelmiştir. Bundan dolayı ayrı ayrı vasıflardan dört nevî insanda toplanmıştır. Bu dört vasıf; yırtıcılık, hayvâniyet, şeytaniyet ve rabbâniyettir. Hiddet ve tehevvür kendisine galebe çalınca, yırtıcı hayvanlar gibi hiddetlenir kızar, dövmek ve sövmekle etrâfındakilere saldırır. Şehvet galebe çalınca, hayvanlar gibi boğaz ve eteğinin düşkünü olur. Rabbânî bir emir olması bakımından da Allahu Teâlâ'nın:

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

"De ki: Rûh, Rabbimin emrindendir." (İsrâ sûresi, 17/85) âyet-i kerimesinde olduğu gibi; kendisi için ulûhiyet, istilâ ve üstünlük iddiâsına geçer, her şeyde müstakıliyeti ve efendilikte tek olmasını, kulluk ve tevâzudan uzaklaşmasını arzular. Bütün ilimlere heves eder ve her şeyi bildiği iddiâsına kalkışır. Kendisine âlim dendiği zaman sevinir, câhil dendiği zaman canı sıkılır. Hâlbuki bütün hakîkatleri ihâta ve kahr u galebe ile her kuvvetten üstün olmak rubûbiyet vasıflarındandır. İnsanoğlu böyle olmayı candan arzu eder ve buna harîstir.

Gazab ve şehvetle ortak olduğu hayvandan, anlayış ve düşünce bakımından ayrılan insanda bir de şeytaniyet vasfı vardır ki, bununla kötülük kuvvetine sâhip olmuştur. Akıl ve düşüncelerini kötülük yollarında kullanır, aldatma ve hîle yollarına baş vurur ve kötülüğü, iyiliği gibi göstermeye çalışır. İşte bu da şeytaniyet ahlâkıdır. Her insanda şu dört asıldan bir karışıklık vardır. Yâni rabbâniyet, şeytaniyet, sabûiyet ve behîmiyet. Bütün bunlar kalpte toplanır, herkesin şahsiyetine göre vaziyet alır. Bâzılarında dördü de mevcut, kimisinde biri fazla diğerleri az olur.

Demek ki insan derisi içinde hınzır, it, şeytan ve hükümdâr toplanmış gibidir. Hınzır, şehveti temsîl eder. Aslında hınzır; rengi, şekli ve sûreti bakımından yerilmiş değil, harîs olması ve düşmanlığı bakımından yerilmiştir. Köpek de gazâbdır. Yırtıcı hayvanlar, ısıran köpekler, sûret, renk ve şekil bakımından yırtıcı ve ısırıcı değiller, belki onların rûhlarında yırtıcılık ve ısırıcılık vardır. İnsanın iç hâssalarında da yırtıcı hayvanların saldırganlığı ve ısırmaları ve bunların yanında hınzırın şehveti mevcuttur. Hınzır, şehevî hissi ile açık kötülüklere ve çirkin işlere; yırtıcı hayvanlık vasfı, hiddet ve zulme, eziyet

etmeye, şeytaniyet hâli ise hınzırın şehvetini, yırtıcı hayvanın hiddetini kamçılayıp harekete geçirmeye, birini diğeri ile tahrîk etmeye çalışır. Bunların heves ettikleri şey ile kendilerine ikrâmda bulunur. Hükümdâr dediğimiz akıl da, doğan parlak nûr ve nüfûz eden basîreti sâyesinde şeytanın pisliklerini açığa çıkarmakla onun hîlesini defetmeye ve gazabını hınzır üzerine musallat etmek sûretiyle onun şehvetini kırmaya memûrdur.

Gazab, şehvetin feverânını kırar. Köpeğin saldırganlığı da hınzırı ona musallat etmekle kırılır. Bu sûretle her ikisi de aklın sevk u idâresiyle kahrolur. Şayet akıl dediğimiz hükümdâr böyle yapar, şehveti gazab ve gazabı da şehvetle yener ve buna muktedir olursa, iş adâlete ulaşır. Beden memleketinde adâlet tecellî eder ve bütün işler doğru yolda akar gider. Şâyet şehvet ve gazabı yenemezse, o zaman onlar aklı yener ve kendi idârelerine alırlar. Hınzırı doyurmak ve kelbi memnun etmek için her çeşit hîle yollarına başvurur, işi gücü kelb ile hınzıra hizmet olur. Ekseriyâ insanların hâli budur. Bütün düşündükleri iki yolları -ağız ve edeb yerleri- ile düşmanlarını çekiştirmekten ibârettir.

Şâyet putperestlerin taşlara tapmalarını red ve inkâr eden bu zâtın basîret gözünden mânevî perde kalksa da keşif ve keramet sâhiplerine rüyâda veyâ alenî olarak gösterildiği gibi, ona da kendi hâli keşfolunsa ve vaziyetini görse bakacaktı ki, kendisi ya bir hınzır önünde eğilmiş duruyor. Bâzen dize gelerek secde, bâzen de rükû ediyor, onun emir ve işaretine âmâde bulunuyor, yemek, içmek ve şehevî arzularından ne istiyorsa onu hemen yerine getiriyor. Veyâhut saldırgan bir köpeğin karşısında eğilmiş ona tapıyor, emrine âmâde, sözünü dinliyor, emirlerini hassâsiyet ve titizlikle yerine getirmeye çalışıyor. O, bu hâli ile şeytanını sevindirmeye çalışıyor. Çünkü hınzırı tahrîk edip ayaklandıran ve bu adamı onların emrine itâate sevkeden o şeytandır. Demek ki nefis ve gazabına itâat eden kimse, aslında şeytana ibâdet etmiştir.

Şu hâlde herkes kendi işlerini murakabe etmelidir. Ne maksatla hareket edip ne maksatla durduğunu, niçin kalkıp niçin oturduğunu, niçin konuşup niçin sustuğunu düşünmelidir. Bu adam basîret gözü ve insafla bakarsa ömrü boyunca bu nefis ve şehveti uğrunda çalıştığını hemen anlar. İşte bu hal zulmün son haddidir. Zîra bu davranışı ile efendiyi köle, pâdişâhı kul ve gâlibi mağlup hâle getirmiş olur. Efendilik, kahr u galebe ve istilâ aklın hakkıdır. Bu adam aksine olarak aklı gazab, şehvet ve şeytana hizmetçi kılmıştır. Şu üç şeye itaat etmekle kalbinde bâzı kötü vasıflar toplanacaktır. Öyle ki, bu kötülükler onun kalbinde tabiat hâline gelecek, kalbini karartacak ve öldürecektir.

Hınzırı temsil eden şehvete itâat etmekle beraber utanmazlık, pis tabîatlılık, hırs ve tamah, zillet, çekememezlik, riyâ, açıklık, maskaralık, boş işler ve

benzeri kötülükler de meydana gelir.

Köpek mesâbesinde olan gazaba itâat etmekle de saldırganlık, mihnet, tehlike, kibir, ucub, kızmak, eğlence, tahkîr, kötü şeyleri irâde ile zulüm ve benzeri kötülükler meydana gelir.

Şehvet ve gazabın emrinde olmakla, aslında şeytana itâat etmiş olduğu için, bundan da aldatma, hîle, cür'et, karıştırmak gibi kötü hasletler meydana gelir.

Şâyet bunun aksine hareket edip gazab, şehvet ve şeytanı, rabbânî sıfatı olan aklının sevk u idaresi altına alsa rabbânî sıfatlardan olan ilim, hikmet, yakîn ve eşyanın hakîkatini idrâk, her şeyi olduğu gibi anlamak gibi hasletler kalbinde yerleşir. İlim ve basîret sâyesinde hepsine hâkimiyet sağlar. İlmin kemâli sâyesinde herkesin önüne geçmeye hak kazanır. Gazab ve şehvete itâat ihtiyâcı kalmaz. Böylece şehveti zabtedip îtidale getirmesinden nâmus, kanâat, huzur, zühd, verâ, takva, neşe ve güzel sûret meydana gelir. Ayrıca hayâ, zekâ açıklığı, hoş görürlük, müsâmaha ve benzeri güzel huylar meydana gelir. Yine gazabına hâkim olup onu îtidale sevketmekle şecaat, kerem ve lütufkârlık, nefis hâkimiyeti, sabır, hilim, bağışlayıcı olmak, metânet, vakar ve benzeri güzel ahlâka sâhip olur.

Kalp, şu müessir vasıfların ihâta ettiği bir ayna gibidir. Bu eserler sıra ile kalbe uğrarlar. Yukarıda anlattığımız iyi hasletler kalbe uğrarsa, kalp aynasının cilâsını, nûr ve parlaklığını artırır. Hakkın cilâları orada parlamaya, dînde matlûb olan umûrun gerçekleri orada keşfolunmaya başlar. İşte bu kalbe işâret etmek üzere Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا جَعَلَ لَهُ وَاعِظًا مِنْ قَلْبِهِ

"Allahu Teâlâ bir kuluna hayır murâd ettiği zaman, ona kalbinden bir vâiz gönderir."[10]

مَنْ كَانَ لَهُ وَاعِظًا مِنْ قَلْبِهِ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ اللهِ حَافِظٌ

"Kimin kalbinde muhâsebesini yapan bir vâiz bulunursa, Allahu Teâlâ'nın onun üzerinde bir muhafızı olur." buyurmuştur.

Zikr-i ilâhînin yerleştiği kalp de bu kalptir. Nitekim âyet-i celîlede:

أَلَا بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

"Agâh olunuz ki, Allah'ı zikretmekle kalpler mutmain olur, huzur bulur."

(Ra’d sûresi, 13/28) buyrulmuştur.

Kötü huylara gelince; onlar da kara duman gibidir. Gönül aynasına yükselir, aynaya uğraya uğraya onu karartır ve kör bir hâle getirir; ilâhî nûru alamaz vaziyete gelir. İşte bu, kalbin mühürlenmesi ve kararması demektir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Hayır hayır. Fakat onların kazançları kalplerinin üzerine pas bağlamıştır.” (Mutaffifîn sûresi, 83/14)

أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ

“Şu hakîkat ki, eğer dilemiş olsaydık onların da günâhlarını başlarına çarpardık. Fakat kalplerinin üzerini mühürleriz de onlar hakkı işitmezler.” (A’râf sûresi, 7/100)

Onların işitip duymamalarını günâh ile kalplerinin mühürlenmesine bağladı. Nitekim işitme ve duymalarını takvaya bağlayarak:

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوا

“Allah’tan korkun, takvâ üzerine bulunun ve işitin.” (Mâide sûresi, 5/108) Diğer âyette de:

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ

“Allah’tan korkun ve Allah size bildirsin.” (Bakara sûresi, 2/282) buyurmuştur.

Günâhlar çoğaldıkça kalp mühürlenir ve bu sırada kalp, hakkı görmekten, dînin iyiliklerini anlamaktan körleşir. Âhirete kıymet vermez, dünyaya ehemmiyet verir ve tamâmen dünyaya bağlanır. Âhiretle alâkalı sözler bir kulağından girer, diğer kulağından çıkar. Bu sözler kalbinde yerleşmez, kendisini tövbeye ve noksanlarını telâfiye tahrîk etmez. İşte bunlar, âhiretten ümîtsiz kimselerdir.

Kur’ân-ı Kerîm ile hadîs-i şerîflerin anlattığı “Günâh ile kalp kararır.” sözünün mânâsı budur. **Meymûn b. Mihrân** diyor ki: İnsan bir günâh işlediği zaman kalbine siyah bir nokta yerleştirilir. Tövbe ettiği zaman cilâlanır ve parlar. Şâyet tövbe etmez de kötülüğe devam ederse nokta nokta kalp tamâmen kararır ve

siyah noktalar bütün kalbi kaplar. İşte bu “ran”dır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ أَجْرَدُ فِيهِ سِرَاجٌ يُزْهِرُ وَقَلْبُ الْكَافِرِ أَسْوَدُ

مَنْكُوسٌ

“Mü’minin kalbi tertemizdir, orada parlayan bir ı ık vardır. Kâfirin kalbi ise siyah, kara ve ters dönmü tür.”[11] buyurmuştur.

Şehvetlerin hilâfına olarak Allahu Teâlâ’ya yaptığı itâat, kalbi nûrlandırır ve parlatır; mâsiyet ise kalbi karartır. Her kim isyâna dalarsa kalbi kararır. Kim, yaptığı bir günâhın arkasından, hemen günâhın pasını silecek bir iyilik yaparsa, kalbi kararmaz. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلْقُلُوبُ أَرْبَعَةٌ: قَلْبٌ أَجْرَدُ فِيهِ مِثْلُ السِّرَاجِ يُزْهِرُ، فَذٰلِكَ

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ؛ وَقَلْبٌ أَسْوَدُ مَنْكُوسٌ، فَذٰلِكَ قَلْبُ الْكَافِرِ؛

وَقَلْبٌ أَغْلَفُ مَرْبُوطٌ عَلَى غِلَافِهِ، فَذٰلِكَ قَلْبُ الْمُنَافِقِ؛

وَقَلْبٌ مُصْفَحٌ فِيهِ إِيمَانٌ وَنِفَاقٌ؛ فَمَثَلُ الْإِيمَانِ فِيهِ كَمَثَلِ

الْبَقْلَةِ يَمُدُّهَا الْمَاءُ الطَّيِّبُ، وَمَثَلُ النِّفَاقِ فِيهِ كَمَثَلِ الْقُرْحَةِ

يَمُدُّهَا الْقَيْحُ وَالصَّدِيدُ فَأَيُّ الْمَادَّتَيْنِ غَلَبَتْ عَلَيْهِ حُكِمَ لَهُ

بِهَا، وَفِي رِوَايَةٍ ذَهَبَتْ بِهِ

“Kalpler dörde ayrılır:

1 - Temiz kalp; orada parlayan bir nûr vardır. Bu, mü’minin kalbidir.

2 - Kararmı ve ters döndürülmü kalp, bu da kâfirin kalbidir.

3 - Kılıflara konmu ve ağzı bağlanmı kalp, bu da münâfığın kalbidir.

4 - Terk edilmi , îrâz edilmi kalp; orada îman da var, nifak da vardır.

Bu kalpte îman, temiz suyun çoğalttığı bakla, ye illik gibidir. Nifak ise irin ve cerâhatin arttığı yara gibidir. Hangisi gâlip ise onunla hükmolunur.”[12] Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا

هُمْ مُبْصِرُونَ

“Her hâlde Allah’tan korkanlar, kendilerine şeytandan bir tâife iliştiği zaman bir tezekkür ederler de derhal basîretlerine sâhip olurlar.” (A’râf sûresi, 7/201) Allahu Teâlâ kalbin parlaklığının ve görmesinin zikir ile bunun da ancak takvâ ile mümkün olacağını; takvânın zikir kapısı, zikrin keşif kapısı, keşfin de Allahu Teâlâ’ya ulaşmak olan büyük kurtuluşun kapısı olduğunu haber vermiştir.

Ebû Mansur Deylemî “Müsned-i Firdevs”de Ümmü Seleme’den ceyyid isnâd ile rivâyet etmiştir.

Ahmed ve Taberânî **“Sağîr”**inde Ebû Saîd’den rivâyet etmiştir. Gelecek hadîsin devamıdır.

Ahmed ve Taberânî Ebû Saîd’den rivâyet etmişlerdir.

İLME NİSBETLE KALBİN HÂLİ

Bilmiş ol ki: İlmin yeri kalptir. Kalp derken, bütün âzâmızı sevk u idâre eden nûrânî ve mânevî benliğimizi kasdediyoruz ki, bütün uzuvlarımızın hizmet ve itâat ettikleri bu kalptir. Yoksa yürek dediğimiz kalbi kasdetmiyoruz. Bizim maksadımız olan ve bâzen gönül dediğimiz bu mânevî kalp, renklerin sûret ve şekillerine nispetle ayna ne ise malûmâtın hakîkatine nispetle bu kalp de aynıdır. O rengin sûreti aynaya aksedip aynaya nakşolunduğu gibi, her mâlûmun bir hakîkati ve her hakîkatin de bir sûreti vardır. İşte bu sûret kalbin aynasına yerleşir ve orada açığa çıkar. Yine âyîne başka, şahısların sûretleri başka ve âyîneye aksedip orada görülmeleri başka bir şeydir ki, bunlar üç şey olmuş oluyor. Burada da kalp, eşyânın hakîkati ve bu hakîkatlerin kalpte husûlü ve huzuru gibi, ayrı ayrı üç şey vardır. Âlim eşyânın hakîkatlerinin hulûl etmiş olduğu kalpten ibârettir. Mâlûm, eşyânın hakîkatlerinin kendisidir. İlim, eşyânın hakîkatlerinin kalp aynasında husûlünden ibârettir.

Ayrı bir misâl olarak kılıcı ele alalım: Kılıç, tutulmak için bir kabza ister, onu tutmak için bir el lâzım, kabza ile el bulunduktan sonra bir de tutulan bir kılıç vardır. Bunun gibi, bilgilerin kalbe ulaşıp yerleşmesine ilim denir. Ortada gerçekler ve bir de kalp var. Fakat ilim elde edilmiş değildir. Çünkü ilim, o hakîkatlerin kalbe ulaşmasından ibârettir ki, bu henüz olmamıştır. Meselâ kılıcın kabzası var, tutacak el var, fakat tutmak yok, çünkü henüz kılıç ele alınmamıştır.

(Burada aklen bilineni hissen bilinen ile anlatmak vardır ki, müşebbeh (benzetilen) ile müşebbehün bih (kendisine benzetilen) arasında tam bir benzerlik olamaz gibi bir îtirâz ihtimâlini nazar-ı itibâra alarak musannif der ki:)

Evet. Tutmak, kılıcın ele alınmasından ve avuca girmesinden ibarettir. Fakat ilim de, mâlûm olan şeyin kendisi de kalbe girmez. Bu bakımdan ayrılık vardır. Meselâ, bir ateşi tanıyıp bildiğimiz zaman, ateşin kendisi kalbimize girmez, kalbimizde yerleşen ateşin sûretine uygun olan hakîkat ve mâhiyetidir. Bunu kılıç ile değil, ayna ile temsîl etmek daha uygundur. Zîra kişinin kendisi, aynaya yerleşmez, ancak ona uygun olan bir sûret aynaya yerleşir. İşte bunun gibi, ilmin hakîkatine uygun bir sûretin kalbe yerleşmesine ilim adı verilir. Aynada aşağıda anlatacağımız beş sebepten sûret parlamadığı gibi, kalpte de bu sebeblerden ilim parlayamaz.

Sebepler:

1 - Aynanın sûretinin noksanlığı, demir cevheri gibi. Bu, şekillendirilip

cilâlanmadan önce, bir şeyi içine alıp gösteremez.

2 - Şekli tam olsa da, kirli paslı ve pis olması hâlinde yine gösteremez.

3 - Sûretin bulunduğu tarafa aynanın döndürülmemiş olması, sûretin arkada kalması.

4 - Ayna ile sûret arasında bir perde ve mâni bulunması.

5 - Aranan sûretin ne tarafta olduğunu bilememesi gibi hâllerdir. Tabiatiyle tarafını bilemediği için o tarafa dönmemekte mâzur görülür.

İşte bunun gibi kalp de, bütün işlerde her şeyin hakîkatinin kendisinde parlamasına istidâdı olan bir aynadır. Ancak yukarıda sayılan sebep yüzünden bu hakîkatler kalpte parlayamaz.

1 - Zâtında noksanlık olur, çocuk kalbi gibi. O noksan olduğu için mâlûmât burada parlayamaz.

2 - Kalbin yüzünün günâh kirleri ile kirletilmiş olması; şehevî hislerle paslanan gönüller kararmış oldukları için, hakkın zuhûruna engel olurlar. İşte buna işâret olarak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ قَارَفَ ذَنْبًا فَارَقَهُ عَقْلُهُ لَا يَعُودُ إِلَيْهِ أَبَدًا

"Bir günâh irtikâb eden kimsenin kalbinde izi kaybolmayan bir leke olur." buyurmuştur.

Zîra günâhın lekesi silinmek için akabinde bir hasene yapmak gerekir. Şayet hiç günâh işlemeden hasene yaparsa, kalp daha çok cilalanır ve parlar, önce günâh yapıldığı için hasenenin faydası kaybolur. Çünkü ancak o lekeyi temizleyebilir. Bununla beraber kalp yine eski hâline dönmüş olur. Fakat parlaklığı artmaz. Böyle, bir yandan günâh ile kirlenip akabinde yapılan sevap ile ancak o pisliği temizlemek, açık bir zarar ve muhakkak ki, bir eksikliktir. Elbette kirlendikten sonra, kirini gidermek için cilâlanan ayna ile hiç kirlenmeden parlaklığını arttırmak için cilâlanan ayna bir değildir. Kalbi cilâlandıran, şehevî arzulardan uzaklaşıp tâat ve ibâdete teveccüh etmektir. Bunun için Allahu Teâlâ: **"Bizim için mücâhede edenleri elbette bize gelen yola hidâyet ederiz."** (Ankebût sûresi, 29/69) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَرَّثَهُ اللهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

"Kim bildiği ile amel ederse, Allahu Teâlâ bilmediğini de ona öğretir." buyurmuştur.

3 - Kalbin, aranılan hakîkat yönünden, istikametten ayrılmış olmasıdır. Zîra

itâat eden sâlih bir kalp, her ne kadar saf ve temiz ise de hakkı aramadığı ve aynasını matlûba doğru çevirmediği için, hakkın parlaklığı orada tecellî edemez. Belki ekseriyâ bedenî ibâdetlerin tafsilâtı ile meşgul olur veyâ geçim çâreleri ile uğraşır da mefkûresini, rubûbiyeti düşünmeye ve ilâhî gizliliklerin hakîkatlerini aramaya sarfetmezse, ancak düşünmekte olduğu amelin âfetlerinin incelikleri kendisinde parlar ve keşfolunmaya başlar. Nefsin ayıp ve noksanlarını düşünmekle meşgul ise ona, o keşfedilir. Geçim çârelerini düşünüyorsa kalbinde o parlar. Gönlün, amel ve tâatin tafsîlâtı ile meşgul olması, kalpte hakkın parlaklığının inkişâfına mâni olursa, dünyalık ile alâkalı lezzet ve şehvetlerle meşgul olan kalp, hakîkatin keşfine mâni olmaz mı?

4 - Arada perdenin bulunmasıdır. Zîra galip gelen şehvetlerine itâat edip, hakîkatleri düşünmeyen bir kalbe hakâik-ı eşyâ keşfedilmeyebilir. Çünkü arada perde vardır. O da daha çocukluğunda, böyle şey olmaz diye kendisine telkîn edilen bir tesîr altında kalmaktır. Bu, büyük bir perdedir. Kelâmcıların taklîd yolu ile aşıladıkları mezhep görüşleri gibi. Kelâmcıların ve hattâ sâlihlerin çoğu bu tesîr altındadır. Onların dondurulmuş olan bu inançları hakîkatleri keşfe mânidir.

5 - Aranan şeyin hangi yönden elde edileceğini bilmemektir. Meselâ ilim arayan kimsenin bilinmedik bir ilmi araması mümkün değildir. Bu, ancak aradığına uygun ilimleri düşünmekle mümkün olur. Hattâ bu ilimleri düşünür ve kendiliğinden onları îtibâr haysiyetiyle âlimlerin bileceği kendine has bir tertip ile tertip ederse aradığının tarafına teveccüh etmiş olur ve bu sûretle matlûbun hakîkati kalbinde tecellî eder. Zîra fıtrî olmayan ilimlerden arananlar, ancak eldeki ilim şebekesi ile avlanabilir ve elde edilebilirler. Hattâ her ilim, kendisinden önce gelen iki ilimden elde edilir. Bu geçmiş olan iki ilim birleşir ve hususî bir şekilde anlaşarak çiftleşirler. Bunların çiftleşmesinden üçüncü bir ilim doğar. Adetâ dişi ile erkeğin birleşmesinden üçüncü bir şahsın meydana gelmesi gibi.

Sonra bir tay elde etmek isteyen kimsenin bunu bir merkep, bir deve veyâ bir insandan elde etmesi mümkün değildir. Bunun için mutlaka bir aygır ile bir kısrağı birleştirmesi lâzımdır. Bunlar birleşince tay da meydana gelir. Bunun gibi her ilmin de kendine has iki aslı vardır. Bunlar arasında birleşme usûlü vardır. Bunların birleşmesinden, aranan üçüncü ilim de hâsıl olur.

O iki aslı veyâ bunların birleşme şeklini bilmemek, yeni bir ilme mânidir. Bunun örneği, yukarıda anlattığımız gibi, sûretin hangi tarafda olduğunu bilmemektir. Bunu başka bir misâl ile de îzâh edebiliriz. Meselâ, ensesini aynada görmek isteyen kimse, aynayı yüzünün hizâsına kaldırırsa enseyi göremez. Şâyet

aynayı arkaya doğru kaldırırsa, bu defa ayna gözünden uzaklaştığı için yine göremez. Ancak ikinci bir ayna daha lâzım; birisi önde diğeri de arkada olursa, işte o zaman enseyi görür. Tabîatiyle aralarında irtibat sağlamak da lâzımdır, önce ensenin sûreti oradaki aynaya, sonra da onun karşısında ve adamın gözü önünde olan ikinci bir aynaya, tam karşılıklı olarak aksedecek ki, aynayı tam karşısına alan adam ensesini görebilsin. İlimleri de elde elmenin muhtelif yolları vardır. Orada çeşitli temâyüller ve ayna kısmında anlattığımızdan çok çeşitli tahrîfler vardır. Bu temâyüllerdeki hîle yollarını bulup seçebilenler, yeryüzünde az kimselerdir.

İşte eşyânın hakîkatini, kalbin bilmesine mâni olan bu sebeplerdir. Yoksa yaratılışı îtibâriyle her kalp eşyânın hakîkatini mârifete salâhiyettârdır. Zîra kalp şereflidir, emr-i rabbânîdir ve bu vasfı ile diğer cevherlerden ayrıdır. Allahu Teâlâ buna işâret ederek:

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ

أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ

“Biz emâneti göklere, yere ve dağlara arzettik. Onlar onu taşımaktan ibâ ettiler (çekindiler) **ve ondan korktular. Ama insan onu yüklendi.”** (Ahzâb sûresi, 33/72) buyurmuştur. Burada, kalbin dağlardan, yer ve göklerden ayrıldığına ve ayrı bir hususiyet sâhibi olduğuna açık bir işâret vardır.

Bu hususiyet ile ilâhî emânetleri taşımaya güç yetirmiştir. Bu emânetler mârifet ve tevhîddir. İnsanoğlunun hepsinin kalbi bu emâneti taşımaya müsaittir. Fakat onun ağırlığını taşımaktan kalbi alıkoyan ve hakîkatine erdiremeyen, yukarıda anlattığımız sebeplerdir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ وَإِنَّمَا أَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَيُنَصِّرَانِهِ

وَيُمَجِّسَانِهِ

“Her doğan, İslâm fıtratı üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahûdî, Mecûsî ve Hıristiyan yapar.”[13] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

لَوْلَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحُومُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى

مَلَكُوتِ السَّمَاءِ

“Eğer eytan insanoğlunun kalbinde dola masaydı, insanlar göklerin melekûtuna, gizliliklerine bakabilirlerdi.”[14] hadîsi, engel olan bu sebeplerin bâzılarına işârettir. **İbn Ömer**’den (r.a.) rivâyet edilen şu hadîsle de buna işâret edilmiştir: “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “Allah nerededir? Yerde, yoksa gökte midir? diye soruldu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ

- *“Mü’min kullarının kalbindedir.”* diye cevap verdi.”[15]

Yine haberde şöyle vârid olmuştur:

لَمْ يَسَعْنِي أَرْضِي وَلَا سَمَائِي وَوَسِعَنِي قَلْبُ عَبْدِي

الْمُؤْمِنِ اللَّيِّنِ الْوَادِعِ

“Yer ve göklerim beni istiâb etmedi. Ancak yumu ak ve sâkin olan mü’minin kalbi beni istiâb etmi tir.”[16] Haberde vârid olduğuna göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “İnsanların hayırlısı kimdir? diye sordular. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Kalbi mahmûm olan herkes”* diye cevap verdi. Bunun üzerine, “Mahmûm ne demektir?” diye sordular. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Her takvâ sâhibi, karı ıklıktan gıll u gı*   (kin ve hîle) *ve hasetten temiz olan kalp”* demektir, buyurdu.[17]

Bunun için **Hz. Ömer** (r.a.): “Kalbim Rabbimi gördü. Zîra takva sâyesinde Rabbim ile kalbim arasında perde kalmamıştır.” dedi.

Rabbi ile kalbi arasından perde kalkan kimsenin kalbine mülk ü melekûtun sûreti tecellî eder. Bir kısmı yer ve göklerden çok geniş olan cenneti görür. Cennetin bir parçası yer ve göklerden geniş, tamâmı ise çok daha geniştir. Çünkü yer ve gökler mülk ve şehâdet yâni görülen varlıklardır. Bunlar her ne kadar geniş olsalar da nihâyet tükenirler ve mütenâhîdirler. Melekût âlemi ise gözlerden saklı sırlardır. Onları ancak basîretler görür. O âlemin nihâyeti yoktur. Gerçi kalbe hulûl eden miktâr yine mütenâhîdir, fakat aslında ve ilm-i ilâhîde melekût âlemi nihâyetsizdir. Melekût âleminin tamâmını topyekûn ele aldığımız zaman buna **“Hazret-i Rubûbiyet”** denir. Çünkü **“Hazret-i Rubûbiyet”** bütün mevcûdâtı ihâta eder. Zîra mevcûdâtta Allah’ın zâtından ve ef’âlinden başka bir şey yoktur. O’nun memleketi ve kulları O’nun ef’âlidir. Bunlardan kalbe tecellî edenler, bâzılarına göre cennetin tam kendisidir. Hak ehli indinde ise cennete

girmenin sebebidir. Onun cennetteki genişliği, bu husustaki mârifetinin genişliği ve Allahu Teâlâ'nın zât, sıfât ve ef'âlinden kalbine tecellî eden miktârın genişliği nisbetindedir. İtâat ve âzâlar ile amel ise kalbi temizlemek ve parlatmak içindir. Nitekim **"Nefsini tezkiye eden felâha ulaşmıştır."** (Şems sûresi, 91/9) buyurulmuş ve bu tezkiyeden gâye de, îman nûrunun kalpte husûlü ve mârifet nûrlarının orada parlaması olduğu Allahu Teâlâ'nın:

فَمَنْ يُرِدِ اللهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ

"Hâsılı Allahu Teâlâ her kimi hidâyete erdirmek isterse, İslâm'a sînesini açar." (En'âm sûresi, 6/125)

أَفَمَنْ شَرَحَ اللهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ

"Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, Rabbi katında bir nûr üzere olmaz mı?" (Zümer sûresi, 39/22) âyetlerinden anlaşılmaktadır.

Evet, bu tecellî ve bu îmanın üç mertebesi vardır:

1 - İnsanlardan avâm olanların îmanı. Bu da sırf taklîtten ibâret olan bir îmandır.

2 - Kelâmcıların îmanı. Bu da bir nevî delîl ile karışmış bir îmandır. Bu îman, avâmın îmanından ileride ve fakat ona yakın bir derecededir.

3 - Âriflerin îmanı. Yakîn nûru ile müşahede edilen îmandır.

Bu üç mertebeyi bir misâl ile açıklayalım: Bu îman, aynen bir adamın evde olmasına inanmanın üç derecesi olması gibidir.

1 - İnandığın, yalan söylemeyen emîn bir kimsenin "Falan adam evdedir." diye sana haber vermesine inandığın gibi. Yalnız duymakla bu adamın haberine inanır ve emîn olursun. İşte bu inancın, avâmın îmanı gibi taklîdî bir îmandır. Zîra avam, erginlik çağında, ana ve babalarından Allahu Teâlâ'nın varlığını; ilim, irâde, kudret ve diğer sıfatlarını öğrenir ve onlardan duydukları gibi kabul ederler. Bu îmanda sebat gösterir ve bu inanç ile huzur bulur, akıllarına bu öğrendiklerinin hilâfı gelmez. Çünkü onlar ana, baba ve hocalarına tamâmen inanmışlardır. İşte bu îman onların âhirette kurtuluşlarının sebebidir. Bu îman sâhipleri de Ashâb-ı Yemîn'in başlangıcıdır. Bunlar mukarreblerden değiller, zîra bunlarda keşif ve yakîn nûrundan meydana gelen basîret ve göğüs genişliği yoktur. Çünkü fertlerden duyduklarında hatânın bulunması mümkündür. Fertlerden değil, halktan bile duyulan îtikâdî meselelerde hatâ mümkündür. Yahudi ve Hıristiyanların da atalarından duydukları ile gönülleri mutmaindir.

Bununla berâber onların inandıkları hatâdır. Zîra onlara yanlış yol aşılanmıştır, Müslümanların avâmı hakka inandı ve îtikad ettiler. Fakat bu, onların bu gerçeğe ulaşmalarından değil, ancak onlara gerçeğin öğretilmiş olmasındandır.

2 - Duvar arkasından içerde olan adamın sesini duyup sözünü işitmen gibi. Böyle, sesini duyup sözünü dinlediğin kimsenin evin içinde olmasına inanman, o adamın evde olmasını başkasının sana haber vermesinden elbette daha kuvvetlidir. Sana “Ahmed evdedir.” dendiği ve sen de dışarıdan sesini duyduğun zaman, içeride olduğuna inancın elbette daha kuvvetlidir. Çünkü adamın sûretini düşünmekte olan bir kimse onun sesini duyduğu zaman o ses, o adamın sûretine daha çok delâlet eder. Böylece bu sesin, o adamın sesi olduğuna hükmeder. Bu inanç, delîl ile karışmış bir îmandır. Bununla beraber buna da hatâ karışabilir. Zîra ses, sese benzer. Her ne kadar dinleyicinin dikkati sayesinde sesi sesten ayırmak mümkün ise de, bu esnâda kişi duyduğunu o kadar incelemez ve gerekli ayırımı yapmazsa, işi karıştırmış olabilir.

3 - Üçüncü mertebe; içeri girip içeride Ahmed’in kendisini görmendir. İmânın en kuvvetlisi bu olduğunda şübhe yoktur. Gerçek mârifet ve yakîn ifâde eden müşâhede budur. Bu, mukarrebler ve sıddîkların îmanıdır. Çünkü onlar görerek îman ederler. Avam ve kelâmcıların îmanı da bunların îmanı içindedir. Ancak bunların îmanı, hatâ ihtimâli kalmaması bakımından onların îmanından ayrılır. Bununla beraber bunlar da bilgi ve keşif dereceleri bakımından ayrılırlar. Bilgi miktârı bakımından ayrılıkları şöyledir: Meselâ birisi bir kuşluk vakti evin ortasında yakından Ahmed’i görür. Diğeri ise ya uzaktan veyâ karanlıkta evin bir köşesinde Ahmed’i yarı hayâl vaziyette görür. Elbette bilgi miktârı bakımından bunlar bir değildir. Çünkü ikincisi hayâl olarak bir sûret görmüş, onun eşkâlini iyice tesbît edememiştir. İşte ilâhî emirleri müşâhede etmekte de hüküm aynıdır.

İlimlerin miktârına gelince; bu da değişir. Meselâ birisi evde Ahmed’in yanında bir de Muhammed’i, Ali ve Veli’yi görür. Diğeri ise yalnız Ahmed’i görür. Mâlûmât bakımından ilimlerin miktârı da çoğalmış olur.

İlimlere nisbetle kalbin hâli budur. Doğrusunu ancak Allah bilir.

Buhârî ile Müslim Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

Hadîs yukarıda geçmiştir.

Bu ifâde ile bulunamamıştır.

Aslı bulunamamıştır.

İbn Mâce Abdullah b. Ömer’den sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

DÜNYEVÎ VE UHREVÎ İLİMLERE NİSBETLE KALBİN HÂLİ

Bilmiş ol ki; yukarıda da anlattığımız gibi kalp, yaratılışı îtibâriyle hakîkatleri kabule müsteiddir. Bununla beraber kalbe hulûl eden ilimler, aklî ve şer'î olmak üzere ikiye ayrılır. Aklî ilimler de, zarurî ve iktisabî olmak üzere yine ikiye ayrılır. İktisabî ilimler de dünyevî ve uhrevî olmak üzere de yine ikiye ayrılır. İşitmek veyâ taklit sûretiyle alınmayıp aklın tabîatiyle bilinen aklî ilimler zarurî ve kesbî olarak ikiye ayrılırlar.

Çünkü zarûrî ilimler, nereden ve nasıl geldiği bilinmeyen ilimlerdir. Bir adamın bir anda iki yerde bulunmayacağını, bir şeyin hem hâdis ve hem kadîm olamayacağını, bir şeyin bir anda hem mevcûd ve hem mâdum olamayacağını bilmek gibi. Bunlar öyle ilimlerdir ki, bu ilimler insanın fıtratında vardır. Aklı başında olan herkes bunu böyle bilir. Fakat bu ilimlerin ne zaman ve nereden geldiği bilinemez. Yâni bunun yakın bir sebebini bulamaz. Yoksa bu ilmin Allah'tan geldiğini elbette bilir.

İktisabî ilim ise öğrenmek ve delîl çekmekle elde edilir. Her ikisine de aklî ilim denir. Birincisine aklî, fıtrî, zarûrî ve bedîhî, ikincisine akl-ı mükteseb, nazarî ve mesmû denir. Nitekim Hz. Ali (r.a.):

رَأَيْتُ الْعَقْلَ عَقْلَيْنِ فَمَطْبُوعٌ وَمَسْمُوعٌ، وَلَا يَنْفَعُ مَسْمُوعٌ

إِذَا لَمْ يَكُ مَطْبُوعٌ كَمَا لَا تَنْفَعُ الشَّمْسُ وَضَوْءُ الْعَيْنِ مَمْنُوعٌ

"Aklı iki çeşit gördüm; biri fıtrî, diğeri de kesbîdir."
"Fıtrî akıl olmasa, iktisabî akıl bir fayda sağlamaz."
"Gözü kör olan kimselere, güneşin faydası olmadığı gibi." demiştir.
Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

مَا خَلَقَ اللهُ خَلْقًا أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنَ الْعَقْلِ

"Allahu Teâlâ akıldan daha kıymetli bir şey yaratmamıştır."[18] hadîsinden murâdı bu birincisi yâni fıtrî olan akıldır. Ve yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

إِذَا تَقَرَّبَ النَّاسُ إِلَى اللهِ تَعَالَى بِأَنْوَاعِ الْبِرِّ فَتَقَرَّبْ أَنْتَ بِعَقْلِكَ

"İnsanlar çeşitli iyiliklerle Allahu Teâlâ'ya yaklaşırken, sen de aklın ile yaklaş."[19] buyurduğu akıldan murâdı da bu ikinci akıldır. Çünkü fıtrî ve zarûrî akıl ile Allah'a yaklaşmak mümkün değildir. Ancak iktisabî akıl ile Allah'a yaklaşılır. Fakat ancak Hz. Ali gibi olanlardır ki onlar, âlemlerin Rabbi olan Allahü Teâlâ'ya yaklaşmak için gerekli olan ilimleri elde etmeye akıllarını kullanırlar. Kalp, bir göz gibidir. Kalpteki akıl garîzesi, gözdeki görme kuvveti gibidir. Görme hâssası körde kaybolup görende bulunan bir latîfedir. Gözlerini kapasa da gece karanlığı ortalığı kaplasa da yine bu görme hâssası gözde mevcuttur. Kalpte hâsıl olan ilim, gözdeki idrâk, basar ve şeylerin aynını görme kuvvetindedir. Temyîz ve erginlik çağına varıncaya kadar çocukluk çağında ilimlerin akıl gözünden uzakta kalmaları, âdetâ gece karanlığının ortadan kalkıp güneşin doğuşu ile her tarafı görmeye benzer. Çocuğun kalbinde, bülûğ ve temyîzden önce ilmin hâsıl olmaması, kalpteki kabiliyetin henüz gelişmemiş olmasındandır. Kalem, Allah'ın yaratıklarından bir yaratıktır; insan kalbine ilimlerin yazılması için Allahu Teâlâ onu bir vâsıta kılmıştır. Nitekim:

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ، عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

"O (Allah) **ki kalem ile tâlim etti, insana bilmediğini öğretti."** (Alâk sûresi, 96/4-5) buyurulmuştur. O'nun vasfı, insanların vasıflarına benzemediği gibi, kalemi de insanların kalemlerine benzemez. O, cevher ve ârâz olmadığı gibi, O'nun kalemi de kamış, ağaç veyâ benzerleri değildir. Kalp gözü ile baş gözü arasında bu yönden muvâzene sağlamak doğru ise de şeref ve fazîlet bakımından aralarında bir münâsebet yoktur. Basîret dediğimiz kalp gözü idrâk eden lâtîfenin tâ kendisidir. Bu basîret bir binici, beden ise binit gibidir. Binicinin körlüğü binitin körlüğünden -nispet kabul etmeyecek şekilde- daha tehlikelidir.

Kalp gözünün baş gözü ile aralarında münâsebeti olduğu için, Allahu Teâlâ göze verdiği ismi ona da vererek:

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى

"(Gözleriyle) **gördüğünü kalbi yalanlamadı."** (Necm sûresi, 53/11) buyurdu ve kalbin idrâkine "rûyet" ismini verdi. Yine bunun gibi:

وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

"Biz İbrâhîm'e, göklerin ve yerin melekûtunu (gizli sırlarını) **gösteririz."**

(En’âm sûresi, 6/75) buyurdu ve bu rûyetten rûyet-i zâhireyi murâd etmedi. Çünkü bu rûyet, yalnız İbrâhîm aleyhisselâma mahsus değildir ki, onu minnet altına alsın. Yine basîretin idrâkine rûyet dediği gibi, bunun zıddına da körlük adını verdi ve:

فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

“Zîra hakîkat budur ki, gözler körelmez ve lâkin sînelerdeki kalpler körelir.” (Hac sûresi, 22/46)

فَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا

“Kim bu dünyada kör olursa, o, âhirette de kördür. Yolca da daha şaşkındır.” (İsrâ sûresi, 17/72) buyurmuştur.

İşte bunlar aklî ilimlerdir.

Dînî ilimlere gelince: Bunlar da taklit yolu ile peygamberlerden alınan ilimlerdir. Bu da Allah’ın kitâbını ve Rasûlü’nün sünnetini öğrenmek ve duydukdan sonra mânâlarını anlamakla mümkün olur. Kalbin vasfının kemâli de bununla mümkündür. Kalp, hastalıklardan bu ilim sâyesinde kurtarır. Her ne kadar müspet ilimlere ihtiyâç varsa da, kalbin selâmete ermesi için yalnız aklî ilimler yetmez. Nitekim bedenin sıhhatini devam ettirmekte yalnız akıl da kâfî değildir. Tabiplerden öğrenmek sûretiyle ilaçların hâssalarını bilmek lâzımdır. Bitkilerdeki hâssaları yalnız akıl bilemez. Fakat yine de bunları duyduktan sonra akıl anlar. Akılsız işitmek veyâ işitmeksizin akıl kâfi değildir. Aklı nazara almadan yalnız taklit ile yetinmek cehalettir. Kur’ân ve sünnetin nûrunu atarak yalnız akıl ile yetinmek de aldanmaktır. Akıl, Kur’ân ve sünnetin nûrunu bir arada bulundurmak lâzımdır.

Zîra aklî ilimler besinler, şer’î ilimler de ilaçlar gibidir. Hasta bir insan tedâvi edilmeden yediği yemeklerden zarar görür. Kalbî hastalıklar da aynı şekilde şerîattan faydalanılan ilaçlarla tedâvî edilirler. Bu ilaçlar da, kalbi düzeltmek için peygamberlerin tatbîk ettikleri ameller ve ibâdet vazîfeleridir. Şer’î ibâdetlerle hasta kalpleri tedâvi etmeyip aklî ilimlerle yetinenler, hastayı tedâvi etmeden ona kuvvetli yemek yedirip daha çok zararlandıranların vaziyetine düşerler. Aklî ilimlerle şer’î ilimlerin birbirini nakzettiklerini ve bunların bir arada toplanmasının mümkün olmadığını sananlarda basîret körlüğü vardır. Hattâ bunlardan, şer’î hükümlerin, kendi aralarında da tenâkuz bulunduğunu iddia edecek kadar ileri gidenler de vardır. Dînde tenâkuz var zannıyla hayrete

düşerler. İşte bunlar, kılın yağdan ayrılması gibi îmandan ayrılırlar. Bu adamın kendi acziyeti, dînde tenâkuz olduğu vehmini uyandırır. Bu adam, başkasının evine girip evdeki koltuk ve masalara çarpan körün vaziyetine benzer. Bu kör "Bu mobilyayı neden yerine koymadınız?" diye ev sâhibine çatarken, eşyânın yerinde olup kendi körlüğünden eşyâya çarptığının farkında bile olmaz. Buna verilecek cevâp: "Yazık sana! Kendi körlüğünü düşünmüyorsun da kusuru başkasında arıyorsun." demektir.

İşte dînî ilimleri aklî ilimlere nispet böyledir.

Aklî ilimler de dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrılır. Dünyevî ilimler tıp, riyâziye, cebir, geometri, ilm-i hey'et (astronomi) ve diğer teknik ilimlerdir. Uhrevî ilimler kalbin hallerini, amellerin âfetlerini, Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatını bilmek gibi ilimlerdir. "**İlim Kitabı**"nda açıkladığımız gibi, bu iki ilim birbirine münâfidir. Yâni birisiyle fazla meşgul olup derinliklerine inen kimse, ekseriyâ diğerini ihmâl etmiş olur. Bu sebepten **Hz. Ali**, dünya ve âhiret için üç misâl vermiş ve demiştir ki: Onlar terâzinin iki gözü, şark ve garb ve iki kuma gibidirler. Yâni bir tarafa kuvvet verirsen o bir taraf yeğnikleşir. Bir tarafta bulunursan, öbür taraftan uzaklaşırsın. Birinin gönlünü yaparken öbürünü darıltırsın. Bunun için tıp, hesap, hendese ve felsefe gibi ilimlerde otorite denecek kadar derinleşmiş bir insan, âhiret ilimlerinde tamâmen câhildir. Bunun gibi, âhiret ilimlerinin inceliklerine vâkıf olan kimseler dünyevî ilimlerin câhilidirler. Zîra akıl kuvveti, çok kere her ikisini bir araya toplamak için kâfi gelmez. Birisi, diğerinde kemâle mânidir. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ الْبُلْهُ

"Cennet ehlinin çoğu ahmaklardır. Yâni dünya i lerini anlamayanlardır."[20] buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî bir konuşmasında, sahâbiyi kastederek: "Biz öyle adamlara yetiştik ki, siz onları görseniz, bunlar delidir derdiniz. Onlar da sizi görseler, bunlar şeytandır derlerdi." demiştir.

Bakarsın ki, diğer ilimlerde ihtisâsı olan kimseler, dîn hususunda duydukları garîb bir hükmü inkâra kalkışır ve "tenâkuz var" gibi sözler sarfederler. Onların bu inkârına aldanma. Zîra doğuda yürüyen bir kimsenin batıda bulunan bir şeyi bilmesine imkân yoktur. İşte dünya ve âhiret işleri de aynen böyledir. Bunun için Allahu Teâlâ:

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا

“Bizimle karşılaşmayı ummayan ve dünya hayatından hoşnut olarak ona bağlananlar.” (Yûnus sûresi, 10/7)

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

“Onlar dünya hayatının görülen kısmını bilirler. Onlar âhiretten habersizdirler.” (Rûm sûresi, 30/7)

فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا،

ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ

“(Ey Muhammed aleyhisselam!) **Bizi anmaktan yüz çevirenlere ve dünya hayatından başka bir şey istemeyenlere aldırma. Onların ilimden erecekleri gâye ancak odur.”** (Necm sûresi, 53/29-30) buyurdu.

Dünya ve dîn ilimlerini bir araya toplamak herkese nasip olmaz. Bu ancak insanların dünyevî ve uhrevî işlerini idâre edecek olan peygamberlere nasip olmuştur. O peygamberler ki, onlar Cebrâil ile takviye edilmiş, her varlığı genişlendiren ilâhî kuvvetten istimdâd etmiş kimselerdir. Diğer insanlara gelince; onların kalpleri dünya işi ile meşgul olursa, âhireti ihmâl edip orada kemâle ermemiş olurlar.

Hadîs ilim bahsinde geçmiştir.

Ebû Nuaym Ali’den rivâyet etmiştir.

Bezzâr Enes’ten rivâyet etmiştir.

SÛFİLERLE NAZARİYECİLERİN FARKI

Bilmiş ol ki; zarurî olmadığı halde kalpte hâsıl olan bâzı ilimlerin meydana gelmesinde farklı şekiller vardır. Bâzen öyle olur ki, nereden geldiğini bilemeyecek şekilde kalbe doğar, bâzen de istidlâl ve öğrenmek yolu ile kalbe gelir. Delîl ve iktisabsız meydana gelen ilme ilhâm denir. Delîl ile elde edilen ilme de **îtibâr** ve **istibsâr** denir. Öğrenmeden, gayret sarf edilmeden kalbe doğan ilim de nasıl ve nereden geldiğini bilmediği ve sebebini bildiği olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ikinci kısım, o ilmi kalbe ilka eden meleği görmekle mümkündür. Birincisine **ilhâm** ve kalbe üflemek, ikincisine ise **vahiy** denir ki bu peygamberlere, birincisi de velîlere ve ebrâra mahsustur. Delîl ile elde edilen bilgi de bilginlere mahsustur.

Bu hususta sözün doğrusu şöyledir: Kalp, bütün eşyânın hakîkatlerinin kendisinde tecellîsine kabiliyetlidir. Ancak yukarıda anlattığımız beş sebepten birisi bu hakîkatlerin tecellîsine mâni olur. Âdetâ kalp aynası ile Levh-i Mahfûz arasında bir perde gibi olur. O Levh-i Mahfûz ki, kıyâmete kadar vukua gelecek mukadderât-ı ilâhiyenin hepsi orada mevcûttur. Levh-i Mahfûz'un aynasından kalp aynasına ilimlerin hakîkatlerinin aksetmesi, bir aynadan karşısında bulunan diğer bir aynaya sûretlerin aksetmesine benzer. İki ayna arasındaki perde el ile kaldırıldığı gibi, bâzen de rüzgâr bu perdeyi kaldırabilir. Bunun gibi bâzen ilâhî lütûf rüzgârları eser; kalp gözlerinden perdeyi kaldırır ve Levh-i Mahfûz'daki bâzı yazılar kalbe akseder. Bu tecellî bâzen rüyâ hâlinde olur. Gördüğü rüyâ sâyesinde olacak şeyleri bilir. Perdelerin ortadan tamâmen kalkması ancak ölüm ile mümkündür. Ölüm ile perde kalkar. Allahu Teâlâ'nın gizli bir lütfu ile uyanık iken de, aradaki perde ortadan kalktığı olur ve keşif yapılır. Kalplere gayb perdesinin ardından garîb ilimler ilka olunur. Bâzen esen yel gibi süratli ve bâzen de bir noktaya kadar ve ağır ağır olur; devamı pek azdır. İlhâm ile hâsıl olan ilmin sebebi, mahallî ve ilim olması bakımlarından kesb ile meydana gelen ilimden ayrı bir şey değildir. Ancak ilhâm, perdenin ortadan kalkmış olması bakımından iktisâba aykırıdır. Çünkü bu perdenin ortadan kalkması kulun irâde ve ihtiyârı dışındadır. Bunun gibi vahiy de bu hususlarda ilhamdan ayrı bir şey değildir. Ayrıldığı cihet, vahiyde ilmi getiren meleğin görülmesidir. Vahiyde ilim, melek vâsıtasıyla elde edilir. Nitekim Allahu Teâlâ:

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاۤءِ حِجَابٍ أَوْ

يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ

"Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veyâ perde arkasından konuşur. Yâhut bir elçi gönderir; izniyle ona dilediğini vahyeder." (Şûrâ sûresi, 42/51) buyurmuştur.

Bunu anladıktan sonra bilmiş ol ki: Tasavvuf erbâbı, öğrenmekle elde edilen ilimden ziyâde ilhâmî ilimlere meylederler. Bunun için ilim okumayı, tasnîf edilen eserleri tahsîli ve delîllerden bahsetmeyi arzu etmezler. Belki ilim öğrenmek için çâre; nefis mücâhedesi, kötü sıfatları atmak, her şeyden alâkayı kesip bütün mevcûdiyetiyle Allah'a yönelmektir, derler. İnsan bu mertebeye yükseldiği zaman, Allahu Teâlâ kulunun kalbine hâkim olur ve ilim nûrları ile onu nûrlandırmaya kefîl olur. Allahu Teâlâ kalbin hâkimiyetini ele aldığı zaman rahmetini o kalbe akıtır ve kalpte nûr parlamaya başlar, göğsü genişler, melekût sırları kendisine açılır, rahmet lütfu ile beraber kalbin yüzünden izzet perdesi kalkar ve ilâhî esrârın hakîkatleri kalpte parlamaya başlar. Kulun yapacağı iş ancak, Allahu Teâlâ'nın açacağı rahmet kapısında kalbi temizlemek ve doğru irâde ile ona hazırlanmak ve bu rahmete susamış bir şekilde onu gözetlemektir. Peygamberler ve velîlere gelince, onlara ilâhî sırlar keşfolunmuş, göğüslerine nûr akıtılmıştır. Fakat bu, okuyup yazmakla değil, dünyadan yüz çevirmek ve dünya alâkalarından uzaklaşmakla, kalbi bütün meşgalelerden temizleyip bütün mevcûdiyetleri ile Allah'a yönelmeleri sâyesindedir. **"Kim Allah için olursa, Allah da onun için olur."** dediler.

Sûfiler sandılar ki, bu mertebeye ulaşmak için ilk çâre dünyadan tamâmen alâkayı kesmek, her şeyden kalbi ayırmaktır; dost, ahbâb, mâl, evlâd ve vatan sevgisini atmak, ilim, mevkî ve mansıbdan ferâgat etmek lâzımdır. Hattâ insan öyle bir hâle gelmeli ki her şeyin varlığı ve yokluğu onun için müsâvî olmalı. Sonra yalnız farz, revâtib sünnetlere devam etmekle yetinip evin bir köşesine çekilmeli, kalp huzuru içinde burada oturmalı, düşüncesini tamâmen Allah'a bağlamalı. Kur'ân tefsiri okumalı ve hattâ Kur'ân ile bile meşgul olmamalı. Hadîs ve benzeri şeylerle uğraşmamalı. Allah'tan başka bir şey hatırına getirmemeye gayret etmelidir. Böylece halvette kalp huzuru ile "Allah, Allah" demeye devam etmeli ve öyle bir hâle gelmeli ki, dilini oynatmayı terk etmeli ve yine "Allah, Allah" der gibi olmalıdır. Sonra bu hâle devam etmeli, tâ ki zikir dilinden kalbine intikal etsin. Sonra kalbinden de lafız, harf ve kelimenin şekli kaybolup yalnız bu kelimenin mânâsı kalıncaya kadar sabretmelidir.

Bu mertebeye kadar yükselmek ve bunu devam ettirmek, insanın irâdesindedir. Fakat bunun Allahu Teâlâ'nın evliyâ ve enbiyâya açtığı rahmeti

beklemekten başka çâresi yoktur. Bu zaman irâdesi sâdık, himmeti sâfi ve devamı güzel olup; şehvetleri kendisini çekmez, dünya ile alâkası olan arzuları kendisini meşgul etmezse hak lemaları kalbinde parlar ve ilk anlarında şimşek gibi gelip geçer. Sonra tekrar gelir ve bu hâl bâzen geçer, tekrar döndüğü zaman, bâzen durur ve bâzen yine tez geçer. Durduğu zaman bâzen uzar ve bâzen duruş kısa olur. Bâzen de ardı ardına benzerleri gelir. Bâzen de bir şekil üzere kalır. Allah'ın velîlerinin dereceleri bu hususta ayrı ayrıdır. Nitekim sûret ve ahlâkları da böyledir.

Nazariye ve ibret sâhiplerine gelince; bunlar da bu yolun varlığını ve mümkün olduğunu -peygamberler ve velîlerde olduğu gibi- nâdir de olsa bu maksada ulaştırdığını inkâr etmezler. Ancak onlar bu yolu güç ve zor bir yol görürler. Çok geç netîce vereceğine kail olurlar. Bütün bu şartların bir araya toplanmasının uzak bir ihtimâl olduğunu öne sürerler ve bu dereceye kadar alâkayı kesmenin mümkün olamayacağına, bir an için mümkün olsa da devam edemeyeceğini, zîra küçük bir vesvesenin bile kalbi teşvîş edeceğini zannederler. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ أَشَدُّ تَقَلُّبًا مِنَ الْقِدْرِ فِي غَلَيَانِهَا

"Mü'minin kalbi, kaynayan tencereden daha çok deği ikliğe mâruzdur."[21] ve yine:

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ

"Mü'minin kalbi Rahmân olan Allahu Teâlâ'nın iki kudret parmakları arasındadır."[22] buyurmuştur. Aynı zamanda bu mücâhede esnâsında bâzen mîzaç bozulur, akıl karışır ve beden hastalanır. Yine bu riyâzet ve tehzîb-i ahlâk netîcesinde ilmî hakîkatler keşfolunmazsa kalbe bir takım fâsid hayâller takılır ve uzun zaman gönül onlara bağlı kalır; kurtuluşa ermeden de ömrü sona erer.

Nice bu yola girmiş sûfiler var ki, yirmi sene bir hayâl üzerinde kalmışlardır. Şâyet bu yola girmeden önce ilim sâhibi olsa, o hâlin hayâl olduğunu hemen anlar ve kendisini kolaylıkla kurtarırdı. Binâenaleyh ilim ile meşgul olmak daha kuvvetli ve gâyeye daha yakındır, derler.

Yine bunlar, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) nasıl okumadan vahiy ve ilhâm ile bir âlim ve bir fakîh oldu ise kendileri de riyâzete devam sâyesinde bu mertebeye ulaşabileceklerini sanırlar. Böyle sananlar, kendilerine zulmetmiş ve ömrünü boşa geçirmiş kimselerdir. Bu hâl, mutlaka bir hazîne bulurum ümidiyle işi gücü terk eden adamın hâline benzer. Gerçi bir hazîne bulmak mümkün fakat çok

uzak bir ihtimâldir. Böyle bir ihtimâle dayanarak insan işinden geri kalamaz. İşte bu insan da böyledir; vahiy ve ilhâma mazhar olurum ümidi ile ilim tahsilinden geri kalamaz. Ancak âlimlerin öğrendikleri ilimleri öğrendikten sonra diğer âlimlere keşfedilmeyen sırların kendilerine keşfedilmesini beklemelerinde beis yoktur. Çünkü mücâhede ile bunu elde etmek mümkündür derler.

Ahmed ve Hâkim Mikdad b. Esved'den rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.

İKİ MAKAM ARASINDAKİ FARKIN İZAHI

Bilmiş ol ki; kalbi anlamak havassın salâhiyeti dışında olduğu gibi, kalbin acâyip hâllerini de anlamak, aynı şekilde havassın dışındadır. Havass yâni hâssalarla anlaşılmayan şeyler ancak misâllerle ifâde edilir. Biz bunu iki misâl ile anlatmaya çalışalım.

Birinci misâl:

Bir havuzu ele alalım. Bu havuza suyun iki yoldan gelme ihtimâli vardır. Birisi yukarıdan akan derelerden gelen sular, diğeri de havuzun altından kazılan ve toprağı atılıp temizlenen kuyudan çıkarılan sulardır. Bu ikincisi devamlıdır, suyu da daha iyidir. İşte kalp bu havuz ve ilim de su gibidir. Beş hâssa ise suyu nakleden dereler gibidir. İlimlerin kalplere nakli bu hâssalar ile mümkün olduğu gibi, müşâhede ve îtibar yolu ile sevkedilmeleri de mümkündür. Taşradan gelen suların havuzu doldurdukları gibi, bu sâyede kalpler de ilim ile dolar. Ayrıca halvet ve uzlet ile gözü hâriçten çekmekle bu dereleri kapamak, kalbin derinliklerine dalıp onu temizlemek, perde tabakalarını kaldırıp atmak suretiyle -içinden hikmet gözelerini akıtıp- kalbi doldurmak da mümkündür.

Şâyet "Boş olan kalpten ilim nasıl fışkırır?" dersen bilmiş ol ki: Bu hâl kalbin acâyip gizli hâllerindendir. Muâmele ilminde bu incelikten uzun boylu bahsedilmez. Burada ancak şu kadarını anlatabiliriz: Eşyânın hakîkatleri Levh-i Mahfûz'da ve mukarreb meleklerin kalplerinde yazılıdır. Bir mühendis önceden hazırladığı plâna göre inşâatı yaptığı gibi, yer ve gökleri yoktan var eden Allahu Teâlâ da nüsha-i âlemi önceden, evvelinden sonuna kadar Levh-i Mahfûz'da yazdı. Sonra o yazıyı uygun şekilde vücûda getirdi. Vücut bulan bu âlemin his ve hayâlde bir sûreti vardır. Yer ve göklere bakan bir kimse gözlerini yumduğu an, hayâlde kalan sûretlerini kafasında, onlara bakıyormuş gibi düşünür. Öyle ki, yer ve gök kaybolsalar da onların sûretleri kafasında kalır, sanki onlara bakıyor, görüyor gibi olur. Sonra bu sûret, hayâlinden kalbine intikal eder. His ve hayâle giren eşyânın hakîkati kalpte hâsıl olur. Kalpte meydana gelen hakîkatler hayâldekine, hayâldeki hakîkatler de hâriçteki hakîkate uygun olur. Mevcut olan âlem de Levh-i Mahfûz'daki nüshâya uygundur. Buna göre âlemin dört derecesi olmuş olur.

1- Levh-i Mahfûz'daki vücûdu, plân ve projesi. Bu, vücûdundan öncedir.

2- Hakikî vücûdu.

3- Hayâldeki vücûdu, yâni oradaki sûreti.

4- Akılda yâni kalpte kalan sûreti. Saydığımız bu varlıkların bir kısmı rûhânî ve bir kısmı da cismânîdir. Rûhânîlerin bâzısı bâzısından daha ince ve saklıdır. Bu lütûf, ilâhî hikmettendir. Zîra o kadar küçüklüğüne binâen göz bebeğini öyle bir keyfiyette yarattı ki, bütün genişliğine binâen yer ve gökleri içine alır. Sonra aldığı bu sûretler hayâle, oradan da kalbe sirâyet eder. Sen ancak sana ulaşanı bilirsin. Şâyet âlemin hepsi için senin zâtında misâl ve mekân yaratmasaydı sen, kendinden başkasını bilemeyecektin.

O Allah'ı noksân sıfatlardan tenzîh ederim ki, gözlerde ve gönüllerde bu acâyip hâlleri tedbîr eden, sonra da göz ve gönülleri bu hakîkatleri anlamaktan kör eden O'dur. Ve hattâ çok kimselerin kalpleri kendilerinden ve kendilerindeki acâyip hâllerden câhil kalmışlardır. Biz maksadımıza döner ve deriz ki:

Bâzen güneşin gözüne ve bâzen de güneşin karşısında olan suya bakmakla, güneşin sûreti gözde düşünüldüğü gibi, bâzen his ve bâzen de Levh-i Mahfûz'dan âlemin hakîkati ve sûreti kalpte hâsıl olur. Kendisi ile Levh-i Mahfûz arasındaki perde kalktığı zaman, oradaki eşyâyı görür ve oradan kendisine ilim fışkırır. His vâsıtasıyla ilim iktibâsından müstağnî olur. Âdeta yerden fışkırıp havuzu dolduran su gibi olur. Ne zaman hisden meydana gelen hayâlâtın ardına düşerse, Levh-i Mahfûz'a bakmaktan ona perde olur. Bu hâl, ırmaklardan gelen sular havuzu doldurduğu zaman artık gözeye ihtiyâç kalmadığı gibi ve yine güneşin gölgesi düşen suya bakan, güneşin gözüne bakmış olmadığı gibidir.

Demek ki, kalbin iki kapısı vardır. Biri melek ve melekût âlemine ve Levh-i Mahfûz'a açılan bir kapıdır. Bir kapı da beş hâssaya açılır. Bu da şehâdet ve mülk âlemidir. Şehâdet ve mülk yâni görülür âlem bir yönden melekût (görülmeyen) âleme benzer. Kalb kapısının hâssalara açılmasını herkes bilir. İç kapısının melekût âlemine açılıp Levh-i Mahfûz'u müşâhede etmesine gelince; hâssalara muhtaç olmadan rüyânın acâyip hâllerini düşünmekle yakîn ilmini öğrenmesi ve uyku âleminde olmuş veyâ olacak işleri bilmesi gibidir. Bu kapı yalnız Allahu Teâlâ'yı zikir ve fikir edenlere açılır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

سَبَقَ الْمُفَرِّدُونَ، قِيلَ: وَمَنْ هُمُ الْمُفَرِّدُونَ يَا رَسُولَ اللهِ؟

قَالَ: اَلْمُسْتَهْتَرُونَ بِذِكْرِ اللهِ تَعَالَى، وَضَعَ الذِّكْرُ عَنْهُمْ أَوْزَارَهُمْ

فَوَرَدُوا الْقِيَامَةَ خِفَافًا، ثُمَّ قَالَ فِي وَصْفِهِمْ إِخْبَارًا عَنِ اللهِ

تَعَالَى، فَقَالَ: ثُمَّ أَقْبِلُ بِوَجْهِي عَلَيْهِمْ، أَتَرَى مَنْ وَاجَهْتُهُ

بِوَجْهِي يَعْلَمُ أَيَّ شَيْءٍ أُرِيدُ أَنْ أُعْطِيَهُ، ثُمَّ قَالَ تَعَالَى: أَوَّلُ

مَا أُعْطِيهِمْ أَنْ أَقْذِفَ النُّورَ فِي قُلُوبِهِمْ فَيُخْبِرُونَ عَنِّي كَمَا

أُخْبِرُ عَنْهُمْ

- *"Yalnız Allah'a kulluk edenler müsabakayı kazanmı lardır."* buyurdu. Ashâb:

- "Kimlerdir onlar yâ Rasûlallah?" dediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ş - *"Yalnız Allahu Teâlâ'yı zikir ile me gul olup ba ka   eylerle uğra mayanlardır. Zikir onlardan kusûrlarını ve günâh ağırlıklarını kaldırdı. Kıyâmete hafif yâni günâhsız olarak gelirler."*

Sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Allahu Teâlâ'dan hikâye yolu ile şöyle buyurdu: *"Allahu Teâlâ; sonra yüzümle onlara yönelirim. Yüzüm ile yöneldiğim kimseye ne vereceğimi o kimsenin bileceğini mi sanırsınız? Sonra Allahu Teâlâ devamla: "Onlara ilk vereceğim   ey yine nûrumu kalplerine akıtmaktır. İ te o zaman ben onlardan haber verdiğim gibi onlar da benden haber verirler."*[23] İşte şu haberlerin kalbe girmesi bu anlattığımız ikinci ve bâtınî kapıdandır.

Nebîler ile velîlerin, âlimler ile hakîmlerin ilimleri arasındaki fark:

Enbiyâ ve evliyânın ilimleri, kalbin içine melekût âleminden açılan kapıdan gelir. Âlim ve hakîmlerin ilmi de mülk âlemine açılan hâssa kapısından gelir. Kalbin böyle âlem-i mülk ile âlem-i melekût (görünür âlem ile görünmez âlem) arasında tereddüdü gibi, bu acâyip hâlini bütün teferruâtı ile muâmele kısmında anlatmak mümkün değildir. Ancak iki âlem arasındaki müdâhalesini anlatabilen birinci misâli verdik.

İkinci misâl:

İkinci misâl de, âlimlerin ilmi ile velîlerin ilmi arasındaki farkı sana anlatır. Âlimler ilimleri kazanmak ve kalpte yerleştirmek için çalışırlar. Velîler ise gönülleri parlatmak, temizlemek için uğraşırlar.

Hikâye edildiğine göre, hükümdârlardan birisinin huzurunda Çin ve Roma sanatkârları münâkaşaya tutuştu.

Romalı; "Benim sanatım daha üstün." dedi. Çinli "Benim sanatım daha üstün." diye iddiâ edince, hükümdâr: "Şu bir odanın karşılıklı iki köşesinde hünerinizi

gösterin. Bakalım kimin sanatı daha üstün.” dedi ve aralarına bir perde gerdi. Böylece biri diğerinin yaptığından haberdâr değildi. Romalı çeşitli boyalarla süslü işlemeler ve el sanatları yapmaya başladı ve çalıştı. Çinli de durmadan cilâ yaptı. Nihayet Romalı, “İşim bitti.” deyince, Çinli “Benim de işim bitti.” dedi. Hükümdâr: “Nasıl olur da senin işin biter? Bu adam bu kadar ince sanatlar gösterdi, çalıştı, masraf etti. Sen ne yaptın?” deyince, Çinli: “Zararı yok, perdeyi kaldırın da bakın.” der. Perde kalkar ve Romalının ince sanatına hayranlıkla bakarlar ve güzelliğine şaşarlar. Bir de Çinlinin olduğu tarafa dönünce şaşkınlıkları daha da artar. Çünkü Çinlinin cilâsı sâyesinde Romalının karşıdaki bütün sanatı Çinli’nin köşesine intikal etmiştir. Zîra cilâ ayna vazîfesi yapmıştır. Aynı zamanda köşe hiç lekelenmeden daha parlak ve daha câzib bir şekilde o sanat beriki köşeye aksedince Çinli birinciliği aldı. İşte velîler de böyle; kalblerini temizler, cilâlandırır ve parlatırlar. Bu sûretle Romalının nakışları Çinlinin köşesinde parladığı gibi, açık hakîkatler bütün parlaklığı ile kalbe tecellî eder. Hakîm ve âlimler ise Romalı sanatkârın yaptığı gibi, ilmi öğrenir ve kalplerine nakşederek işlerler.

Hangi şekilde olursa olsun, mü’minin kalbi ölmez. Ölüm anında ilmi yok olmaz ve parlaklığı kaybolmaz. **Hasan-ı Basrî**: “Toprak îmanın mahallini yemez, belki Allahu Teâlâ’ya yaklaştırmaya vesîle olur.” demekle buna işâret etmiştir. Kişi tahsîl ettiği ilimden ve ilmi kabul için kalbini parlatıp buna hazırladığı ve bu hususta verdiği emeklerden müstağnî olamaz. Kişinin saâdeti ilim ve mârifet iledir. Binâenaleyh, mesûd olmakta da herkes bir değildir. Nasıl ki parası olan, zengin ve fakat hazîneleri olan daha da zengin ise saâdette de hüküm böyledir. Malın azlığı ve çokluğu ile zenginlik azalıp çoğaldığı gibi, saîdlerin dereceleri de îman ve mârifetleri nispetinde birbirinden farklı olur. Mârifetler nûrlardır. Mü’minler bu mârifet nûrları ile Allah’a yaklaşırlar. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ

“Onların nûrları önlerinde ve sağlarında parlar.” (Hadîd sûresi, 57/12)

Haberde şöyle vârid olmuştur:

إِنَّ بَعْضَهُمْ يُعْطٰى نُورًا مِثْلَ الْجَبَلِ وَبَعْضَهُمْ أَصْغَرَ حَتّٰى يَكُونَ

آخِرُهُمْ رَجُلًا يُعْطٰى نُورًا عَلٰى إِبْهَامِ قَدَمَيْهِ فَيُضِيءُ مَرَّةً وَيَنْطَفِئُ

أُخْرَى فَإِذَا أَضَاءَ قَدَّمَ قَدَمَيْهِ فَمَشَى وَإِذَا طُفِئَ قَامَ، وَمُرُورُهُمْ

عَلَى الصِّرَاطِ عَلَى قَدْرِ نُورِهِمْ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ كَطَرْفِ الْعَيْنِ

وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ كَالْبَرْقِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ كَالسَّحَابِ وَمِنْهُمْ مَنْ

يَمُرُّ كَانْقِضَاضِ الْكَوَاكِبِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ كَالْفَرَسِ إِذَا اشْتَدَّ فِي

مَيْدَانِهِ، وَالَّذِي أُعْطِيَ نُورًا عَلَى إِبْهَامِ قَدَمِهِ يَحْبُو حَبْوًا عَلَى

وَجْهِهِ وَيَدَيْهِ وَرِجْلَيْهِ يَجُرُّ يَدًا وَيُعَلِّقُ أُخْرَى وَيُصِيبُ جَوَانِبَهُ

النَّارُ فَلَا يَزَالُ كَذَلِكَ حَتَّى يَخْلُصَ

"Bâzılarına dağlar gibi nûr verilir. Bâzılarına daha küçük, derken en az ve en son kendisine nûr verilen ki inin ayaklarının ba parmaklarına bâzen yanan ve bâzen sönen ı ık verilir. I ık yandığı zaman adımını atar, söndüğü zaman bekler. Sırat köprüsünü geçmeleri herkesin nûruna bağlıdır. Kimisi göz açıp yumuncaya kadar; kimisi im ek, kimisi bulut, kimisi yıldız akması, kimisi ko u meydanında seğirten at gibi sırat köprüsünü geçerler. Yalnız ba parmaklarına ı ık verilen adam yüzüstü sürünür, elleri ve ayakları kayar, öbür eliyle yapı ır, bâzen bir ayağı kayar, diğer ayağı ile yapı ır. Sağdan soldan ate kendisini ha lar, derken sürüne sürüne kurtulur."[24]

İşte şu açıklama ile insanların îmanda farklı oldukları ve Ebû Bekir'in (r.a.) îmanı tartılsa bütün varlıkların (rasûl ve nebîler müstesnâ) îmanından ağır geleceği anlaşıldı. Ve bu, "Bütün yıldızların nûru güneşin nûru ile tartılsa, güneşin nûru ağır gelirdi." sözüne benzer. Avâmın îman nûru lâmba ve mum ışıkları gibidir. Güneş ortalığı aydınlattığı zaman, bütün genişliği ile âlemin her tarafı görünüp, lâmba ışığı ile yalnız lâmbanın etrâfı görüldüğü gibi. Mârifet nûru ile göğsün genişlemesi de böyle farklı farklıdır. Âriflerin kalblerine melekût âleminin genişliği sığar. Bunun için haberde şöyle vârid olmuştur:

أَنَّهُ يُقَالُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ

ذَرَّةٍ مِنْ إِيمَانٍ وَنِصْفُ مِثْقَالٍ وَرُبْعُ مِثْقَالٍ وَشَعِيرَةٌ وَذَرَّةٌ

"Kıyamet gününde, kalbinde bir miskal, yarım miskal, dörtte bir miskal, bir arpa ve

hattâ bir zerre kadar îmanı olanı cehennemden çıkarın, denir.”[25] Bütün bunlar îman derecelerinin farklı olduğuna delâlet etmektedir ve îmanın bu kadarı cehenneme girmesine mâni olamamaktadır (fakat cehennemde ebedî kalmasına mânidir). Bunun mefhûm-ı muhâlifi, zerre miktârından fazla îmanı olanın cehenneme girmeyeceğidir. Çünkü cehenneme girecek olsa ilk önce onun çıkarılması gerektiği bildirilecekti.[26] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ شَيْءٌ خَيْرًا مِنْ أَلْفِ مِثْلِهِ إِلَّا الْإِنْسَانُ الْمُؤْمِنُ

“Hiç bir ey mislinin bin tanesinden hayırlı olamaz. Yalnız mü’min insan, bin insandan hayırlıdır.”[27] Burada ârif-i billâhın kalbini, bin avâmın kalbi üzerine tercih etmiştir. Yine Allahu Teâlâ:

وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Siz eğer gerçekten mü’min iseniz, cok üstünsünüz.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/139) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ burada mü’minleri tercîh etti ve mü’minlerden murâdı taklitciler değil, ârif-i billâh olan mü’minlerdır. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ

“Allah, içinizden îman etmiş olanlarla, kendilerine ilim verilmiş bulunanların derecelerini yükseltir.” (Mücâdele sûresi, 58/11) Burada da îman edenler demekle, ilimsiz tasdîk edenleri murâd etti ve onları ilim sahiplerinden ayırdı. Bu taksîm, her ne kadar tasdîkleri basîret yolu ile değilse de, taklîd yolu ile îman edenlere de mü’min denildiğine delâlet eder. İbn Abbâs (r.a.):

وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ

Ayet-i celîlesini tefsir ederken şöyle dedi:

Allahu Teâlâ âlimi diğer mü’min üzerine yediyüz derece yükseltir. Her derecenin arası yer ve gök genişliği kadardır.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَكْثَرُ أَهْلِ الْجَنَّةِ الْبُلْهُ وَعِلِّيُّونَ لِذَوِي الْأَلْبَابِ

“Cennet halkının çoğu ahmak ve sâf kimselerdir. İlliyyûn makamı akıl sâhipleri içindir.”[28] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَى رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِي

(وَفِي رِوَايَةٍ) كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ

“Âlimin âbid üzerine üstünlüğü benim, ashâbımın en dü üğü üzerine olan üstünlüğüm gibidir.” Başka bir rivâyette de: *“On dördüncü gecede ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir.”*[29] buyurmuştur.

Şu delîllerle cennet halkının mârifetleri nispetinde derecelerinin de ayrı olduğunu anlamış oldun. Bunun için kıyâmet günü Teğabun (aldanma) günüdür. Zîra Allahu Teâlâ’nın rahmetinden mahrum olanlar büyük zarar görmüş ve çok aldanmıştır. Mahrûm olanlar, cennetteki yüksek dereceleri gördükleri zaman, elinde on kuruş sermâyesi olan kimsenin milyonlara bakışı gibi, hasret ile onlara bakar. Gerçi on kuruşu olan da zengin sayılır, ama aradaki fark çok büyüktür. Cennetten nasîbini kaybeden veyâ gereği gibi derece alamayan ne büyük kayba uğramıştır. Çünkü âhiret her şeyden üstün ve fazîletlidir.

Hadîsin birinci bendini Müslim Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştirAyrıca Hâkim de rivâyet etti ve Müslim’in şartlarına göre sahîh olduğunu söyledi.

Taberânî ve Hâkim İbn Mes’ûd’dan rivâyet ettiler. Hâkim, Buhârî ile Müslim’in şartlarına göre sahîhtir, dedi.

Buhârî ile Müslim Ebû Saîd’den rivâyet etmişlerdir.

Hanefi mezhebinde asıl îman, artma ve eksiltme kabul etmez. Çünkü mü’min olmak için altı şeye kafi olarak inanmak lâzımdır. Bunların birine inanmayan mü’min değildir, inanan mü’mindir. Ancak Hanefiler kemâl-i îmanda Şafiîlerle beraberdirler. Amel ile takviye edilen îmân elbette kuvvetlidir ve kemâlde herkes müsâvi değildir. Yâni ziyâde ve noksanlık, îmânın semere ve nûrunun parlamasındadır. Yoksa aslında ziyâde ve noksanlık düşünülemez. (Mütercim)

Taberânî Selman’dan rivâyet etti. Başka rivâyet yolu da vardır.

Hadis yukarıda geçmiştir.

Hadis, ilim bahsinde geçmiştir.

MÂRİFET SAHİBİ OLMANIN MÜMKÜN OLDUĞU

Bilmiş ol ki: Bilmediği taraftan kalbine ilka olunmakla veyâ ilhâm yolu ile azıcık bir şey olsun keşfeden kimse, tarikatın gerçekliğini anlar ve bilir. Böyle bir şey ile karşılaşmayan ve kendini bilemeyenlere yakışan da bunu inkâr etmemektir. Zîra burada mârifet derecesi cidden nâdir ve nâziktir. Hikâyeler, tecrübeler ve şer'î delîller bunun varlığının şâhididir.

Kur'ân'dan Delîli: Allahu Teâlâ buyuruyor:

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

"Bizim için mücâhede edenleri, bizim yolumuza hidâyet ederiz." (Ankebût sûresi, 29/69) (Nefisleri ve diğer düşmanlarına karşı mâl ve canları ile mücâhede edip, mâl ve canlarını fedâ edenleri bize gelen yola hidâyet ederiz. Allah ihsân edenlerle beraberdir. Yâni bunlar iyi mücâhedeleri sâyesinde Allah ile beraber olurlar. Yâni bildiği ile amel edenlere, Allahu Teâlâ bilmediklerini öğretir. İnsanlardan uzaklaşıp Allah'a yaklaşmak için ibâdet ve uzlete ayrılanlara, doğru yolu gösterecek kimseleri Allah gönderir.) Öğrenmeden ibâdete devam sâyesinde gönülde zâhir olan her hikmet, keşif ve ilhâm yolu iledir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَرَّثَهُ اللّٰهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ وَوَفَّقَهُ فِيمَا يَعْمَلُ

حَتّٰى يَسْتَوْجِبَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِمَا يَعْلَمُ تَاهَ فِيمَا يَعْلَمُ

وَلَمْ يُوَفَّقْ فِيمَا يَعْمَلُ حَتّٰى يَسْتَوْجِبَ النَّارَ

"Bildiği ile amel eden kimseye Allahu Teâlâ bilmediğini öğretir ve amelinde onu muvaffak kılar da cennetini kazanır. Bildiği ile amel etmeyen kimse, bildiğinde de a ar, amelinde muvaffak olamaz ve cehennemi kazanmı olur."[30] buyurmuştur.

Yine Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا، وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

"Müttakî olup Allah'tan korkan kimselere Allahu Teâlâ çıkacak yol verir. Şüphe ve şekillerden onu kurtarır. Ve ummadığı yerden onu merzûk eder (rızıklandırır)**."** (Talâk sûresi, 65/2-3) Öğrenmeden onu âlim eder, tecrübe

etmeden onu zekî kılar.

Yine Allahu Teâlâ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا

“Ey îman edenler, Allah’tan korkarsanız, O sizin için furkan yaratır. Yâni hakkı bâtıldan ayıracak kuvvet verir.” (Enfâl sûresi, 8/29) Bir nûr verir ki, o nûr sâyesinde hakkı bâtıldan ayırır ve şüphelerden kurtarır. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) duâsında Allahu Teâlâ’dan çokça nûr isterdi. Nitekim hadîste:

اَللّٰهُمَّ أَعْطِنِي نُورًا وَزِدْنِي نُورًا وَاجْعَلْ لِي فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي

قَبْرِي نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا وَفِي بَصَرِي نُورًا حَتّٰى قَالَ فِي

شَعْرِي وَفِي بَشَرِي وَفِي لَحْمِي وَدَمِي وَعِظَامِي

“Allahım! Bana nûr ver, nûrumu artır; kalbimi nûrlandır, kabrimi nûrlandır, kulağımı nûrlandır, gözümü nûrlandır, hattâ saçımı, tenimi, etimi, kanımı ve kemiğimi nûrlandır.”[31] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

أَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ

“Allah kimin gönlünü İslâm’a açmışsa o, Rabbi katında bir nûr üzere olmaz mı?” (Zümer sûresi, 39/22) âyet-i celîlesindeki **“şeraha”** kelimesinden sordular. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

هُوَ التَّوْسِعَةُ إِنَّ النُّورَ إِذَا قُذِفَ بِهِ فِي الْقَلْبِ اتَّسَعَ لَهُ

الصَّدْرُ وَانْشَرَحَ

“O bir geni liktir. Zîra nûr kalbe döküldüğü zaman göğüs ona geni ler ve açılır.”[32] buyurdu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) İbn Abbâs (r. anhümâ)’ya:

اَللّٰهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَعَلِّمْهُ التَّأْوِيلَ

“Allahım! Onu dînde fakîh anlayı lı kıl ve ona tevîli öğret.” diye duâ etti.[33]

Hz. Ali (r.a.): “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bizim nezdimizde gizli bir sır bırakmamıştır. Ancak Allahu Teâlâ’nın kuluna verdiği fehim ve anlayış, kitabını anlama kabiliyeti vardır ki, bu da öğrenmekle değildir, Allah vergisidir. Allahu Teâlâ’nın:

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ

“Hikmeti dilediğine verir.” (Bakara sûresi, 2/229) âyet-i celilesinin tefsirinde hikmet, Allahu Teâlâ’nın kelâmını anlamaktır.” dedi. Yine Allahu Teâlâ:

فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ

“Onu Süleymân’a tefhîm ettik, anlattık.” (Enbiyâ sûresi, 21/79) buyurdu ve Süleymân’a keşfolunan şeye **“fehm”** adını verdi.

Ebû’d-Derdâ (r.a.): “Mü’min, ince perde arkasından Allah’ın nûru ile bakar. Vallahi o bir gerçektir ki, Allahu Teâlâ onu mü’minlerin kalbine akıtır ve dillerinde söyletir.” demiştir. Eskilerden bir zât: “Mü’minin zannı kehânet gibidir.” demiştir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللّٰهِ

“Mü’minin firâsetinden sakının. Zîra o, Allahu Teâlâ’nın nûru ile bakar.”[34] buyurmuştur. Allahu Teâlâ’nın:

إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ

“Bunda görebilen insanlar için ibretler vardır.” (Hıcr sûresi, 15/75)

قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

“Hakîkatleri iyice bilmek isteyenlere, âyetlerimizi apaçık göstermişizdir.” (Bakara sûresi, 2/118) âyet-i celîleleri buna işâret etmektedir.

Hasan-ı Basrî’nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْعِلْمُ عِلْمَانِ فَعِلْمٌ بَاطِنٌ فِي الْقَلْبِ فَذٰلِكَ هُوَ الْعِلْمُ النَّافِعُ

“İlim ikidir; birisi kalbe tesîr eden ilimdir ki, faydalı ilim o ilimdir.”[35] buyurmuştur. Âlimin birine, bâtın ilminin ne olduğundan soruldu. O da: “Bâtın ilmi Allahu

Teâlâ'nın sırlarından bir sırdır. Onu dostlarından dilediğinin kalbine akıtır. Ne melek, ne de beşer ona muttali olabilir." demiştir.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مِنْ أُمَّتِي مُحَدَّثِينَ وَمُعَلَّمِينَ وَمُكَلَّمِينَ وَإِنَّ عُمَرَ مِنْهُمْ

"Ümmetimden tahdîs edilmi , tâlim ve teklîm edilmi , ilhâm olunmu , öğretilmi ve konu turulmu kimseler vardır ve Ömer onlardan biridir."[36]

İbn Abbâs (r.a.):

مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ

Âyetinin yanında bir de **"Velâ muhdesin"** okumuş ve "muhdes"den murâd sıddıklardır, demek istemiştir. Muhdes, ilhâm olunmuş kimsedir. İlhâm olunmuş demek, hâricî hâssalar sebebiyle değil, iç kısımdan kalbin bâtınının inkişâf etmesi ve açılması demektir. Takvânın, keşif ve hidâyetinin anahtarı olduğunu Kur'ân-ı Kerîm açıkça ifâde eder. İşte bu, öğrenmeden elde edilen ilimdir.

Yine Allahu Teâlâ:

وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ

"Göklerde ve yerde Allah'ın yarattığı şeylerde sakınacak bir kavim için nice ibretler vardır." (Yûnus sûresi, 10/6) buyurmuş, yer ve göklerde olan âyetleri anlamayı müttakîlere tahsîs etmiştir. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur.

هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ

"Bu (Kur'ân**) insanlar için bir beyândır. Sakınanlar için de bir hidâyet, bir öğüttür."** (Âl-i İmrân sûresi, 3/138)

Ebû Yezîd Bestâmî ve diğer ârifler derler ki: Unuttuğu zaman câhil olacağı için, kitaplardan bir şeyler ezberleyen kimseye âlim denmez. Gerçek âlim, okumadan ve ezberlemeden dilediği anda Rabbi'nden ilim alabilen kimsedir. Âlim buna denir. İşte buna işâret olarak Allahu Teâlâ:

وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا

“Biz ona tarafımızdan ilim öğrettik.” (Kehf sûresi, 18/65) buyurdu. Hâlbuki bütün ilimler Allah’tan gelir. Ancak bâzıları insanların öğretmesi vâsıtasıyla olduğu için, bu kabil ilimlere **“İlm-i ledünnî”** denemez. İlm-i ledünnî dış tesîrlerden âzâde olarak kalbin derinliklerine yerleştirilen ilimdir. Buraya kadar anlattığımız naklî delîllerdir. Eğer naklî delîllerin hepsini sıralayacak olsak büyük yekûn teşkil ederdi.

Bu hususta tecrübeye dayanan müşâhedelere gelince:

Bunlar da sayılamayacak kadar çoktur. Sahâbe, tâbiîn ve onlardan sonra gelenlerde görülmüştür. Meselâ:

Hz. Ebû Bekir (r.a.) ölüm döşeğinde iken Hz. Âişe’ye: “Onlar senin iki kardeş ve kız kardeşlerindir.” dedi. Hz. Ebû Bekir vasiyetinin bir yerinde böyle söyleyince Hz. Âişe: “Hani ortada bir kız yok.” dedi. Hz. Ebû Bekir hâmile olan âilesinin kız doğuracağını bir kerâmet olarak haber vermiştir.

Yine bir Cuma hutbesinde **Hz. Ömer**, İran’a gönderdiği ordu komutanı Hz. Sâriye’ye: “Dağa yaslan, dağa yaslan” diye hitâb etti. Sâriye ordusu ile mağlup olacaktı. Hz. Ömer Medîne minberinden bunu gördü ve Sâriye’ye dağa yaslanmasını söyledi. Sâriye sesi duydu, arkasını dağa verdi ve bir cepheden düşman ile karşılaşmak sûretiyle zafere ulaştı. Hz. Ömer’in bunu görmesi ve sesini oraya duyurması, onun kerâmetindendir.

Enes b. Mâlik de şöyle anlatıyor: Bir gün yolda bir kadın gördüm. Göz ucu ile ona baktım, güzelliğine hayran oldum. Bu sırada Hz. Osman’ın (r.a.) huzuruna girdim. Hz. Osman: “Gözünüzde zinâ eseri olduğu halde yanıma giriyorsunuz. Bilmiyor musun gözün zinâsı bakmaktır. Ya tövbe edersin, yâhut seni tazîr ederim.” buyurdu. Bunun üzerine: “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den sonra sana vahiy mi geldi?” diye sordum. Hz. Osman: “Hayır vahiy değil, basîret, burhan ve sâdık ferâset sâyesinde bildim.” dedi.

Ebû Saîd el-Hazzar[37] şöyle anlatıyor: Bir gün Mescid-i Haram’a girdim. Orada sırtında iki hırkası olan bir adam gördüm. Kendi kendime, “Bunlar insanlara yük olan kimselerdir.” dedim. Yâni içimden böyle geçti. Hemen adam bana dönerek: “Allah içinizden geçeni bilir, O’ndan korkunuz.” dedi. Ve ben de hemen bu düşüncemden vazgeçtim. Bunun üzerine adam: “Kulunun tövbesini kabul eden Allah’tır.” dedi ve yanımdan kayboldu bir daha kendisini göremedim.

Zekeriyâ b. Dâvud da şöyle anlatıyor: Mesruk’un oğlu Ebû’l-Abbâs, Hâşimî kabîlesinden Ebû’l-Fadl’ın ziyâretine gitti. Ebû’l-Fadl kendisi hasta, âilesi kalabalık, hiç bir geliri olmayan bir zât idi. Ebû’l-Abbâs diyor ki; ben ziyaretten ayrılırken, “Bu adamın hiç bir geliri yok acaba ne ile geçinir?” diye hatırımdan

geçti. Hemen Ebû'l-Fadl: "Ey Ebû'l-Abbâs, bu âdî düşünceleri kalbinden çıkar. Allahu Teâlâ'nın gizli lütufları var; dilediğine verir," dedi.

Ahmed Nakîb diyor ki: Bir gün Şiblî hazretlerini ziyârete gittim. O telâşlı bir vaziyette bana seslendi. Ben de:

- "Buyur ne istiyorsun?" diye sordum. O da:

- "Bu sabah oturdum, şöyle düşündüm ve içimden kendime "Sen cimri bir insansın." dedim ve "Hayır, cimri değilim." diye bu sözü yine kendim reddettim. Sonra tekrar içimden "Hayır sen cimrisin." diye ses geldi. Bunun üzerine ben de kendimi cimrilikten kurtarmak için bugün elime geçen şeyi ilk karşılaştığım yoksula vereceğimi va'd ettim. Ben böyle düşünürken halîfenin hizmetçilerinden birisi elinde 50 altın olduğu halde yanıma geldi ve:

- "Bu parayı al, ihtiyâcına sarfet." dedi. Ben de parayı aldım, sokağa çıktım, bir fakirin berber dükkanında traş olduğunu gördüm. Hemen içeri girdim ve parayı fakire verdim. Fakir:

- "Parayı berbere ver." dedi. Ben:

- "Para çoktur, ne yapıyorsun?" dedim. Hemen o fakir:

- "Biz sana "Sen cimrisin." dememiş mi idik? deyince, parayı berbere verdim. Berber:

- "Hayır! Biz pazarlık ettik, bu fakirden para almayacağız. Bunun için senin paranı alamayız." dedi. Ben de hemen parayı Dicle'ye attım ve dedim ki: "Sana kim kıymet verdi ise Allah onu zelîl etmiştir."

Hamza b. Abdullah el-Alevî de şöyle anlatıyor: "Ebû'l-Hayr-ı Tiynânî'nin huzuruna girdim. Kendi kendime karar verdim: Selâm vereceğim, oturacağım fakat evinde yemek yemeyeceğim. Hakîkaten oturdum ve kalktım. Bir de baktım ki, bu zât elinde bir tabak yemek arkamdan geliyor ve: "Delikanlı artık evimden çıktın; kararın bozuldu. Şimdi yiyebilirsin, al şu yemeği ye." dedi. Ve böylece bir kerâmet göstermiş oldu. Zâten kerâmeti ile meşhur bir zât idi.

İbrâhim er-Rakî[38] dedi ki: Ebû'l-Hayr-ı Tiynânî'yi ziyâreti kasdettim. Akşam vakti, imam oldu, namazı kıldık, fâtihayı ağır ağır okudu. Namaz bittikten sonra abdest tâzelemek için çıktım. Bir aslan bana hücûm etti, hemen Tiynânî'ye seslendim. O da koştu geldi ve: "Sana benim misâfirlerime dokunma, demedim mi?" diye aslana ihtâr etti. Aslan da çekilip gitti, işimi bitirip içeri döndüğümde Ebû'l-Hayr: "Siz zâhirinizi düzenlemekle meşgul oldunuz da aslandan korktunuz. Biz bâtınımızı temizlediğimiz için, aslan bizden korktu." dedi.

Şeyh efendilerin ferâset yolu ile insanların kalplerinden geçenleri haber vermeleri sayılamayacak kadar çoktur. Ayrıca **Hızır**'ı görmeleri, ondan bir

şeyler sormaları, boşluktan ses duymaları ve benzeri çeşitli kerâmet rivâyetleri de vardır. Ne yazık ki, inkâr edene, gözü görmedikçe hikâyeler kâr etmez. Bir şeyin aslını inkâr eden tafsîlâtını da inkâr eder.

Kerâmeti ispat için kimsenin inkâr edemeyeceği kuvvetli iki delîl vardır:

1 - Sâdık rüyânın acâyip hâlidir. Rüyâ hâlinde gayb tecellî ediyor. Rüyâda tecellî ederse uyanıklıkta niçin tecellî etmesin? Uyku ile uyanıklık arasında duygu organlarının durgunluğundan başka bir fark yoktur. Rüyâda olan adam duyu işleri ile meşgul olmaz. Hâlbuki nice uyanık kimseler vardır ki, onlar da dalgınlıkları sebebiyle duyularından haberleri bile olmaz. Söyleneni de duymaz, yanından geçeni de görmez.

2 - Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in gaybden ve gelecekten haber vermesi gibi. Nitekim Kur'ân-ı Azîm bunu açıkça ifâde etmektedir. Peygamber hakkında câiz olunca, ümmeti hakkında da buna inanmak câizdir. Çünkü o da bir insandır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) işlerin hakîkatleri kendisine keşfolunan ve halkın ıslâhı ile meşgul olan bir insandır. Halkın ıslâhı ile meşgul olmayan bir insana keşif yapılması niçin muhâl olsun? Elbette bunlara da keşif yapılır. Ancak bu gibilere nebî değil, velî denir. Peygamberlere ve sâdık rüyâlara inanan kimse, kalbinde biri hislere açılan dış kapısı ve biri de melekût âlemine açılan iç kapısı olduğuna inanır. İşte bu kapı ilhâm kapısı ve kalbe üfürülen kapıdır. Buradan kalbe vahiy ilhâm olunur.

Bunlara da inandıktan sonra ilimleri mutlaka bilindiği gibi öğrenmek sûretiyle elde etmek lâzım geldiğine tahsîs etmek mümkün olmaz. Mücâhedenin de ilim yolu olmasını akıl tecvîz eder. İşte bu, bizim anlattığımız kalbin görünür ve görünmez âlemlere açılan kapıları olduğuna tenbîh eder. Tâbire muhtaç bir misâl ile rüyâda bir şeyin keşfolunmasının ve çeşitli sûretlerde meleklerin peygamberlere ve velîlere gözükmelerinin sebeplerine gelince, bunlar da kalbin acâyip sırlarındandır. Bunlar ancak mükâşefe ilminde açıklanabilir. Burada bu kadarla yetinelim. Çünkü mücâhede ile keşif talebi için bu kadarı kâfidir.

Keşif erbâbından birisi şöyle anlatıyor:

"Melek bana gözüktü ve biz senin amellerinden bir şey yazamıyoruz. Hâlbuki seni Allah'a yaklaştıracak amellerinden yazmak isteriz. Ne olur, şu kalbî amellerinden söyle de yazalım." dedi. Ben de meleğe:

- "Farz amellerimi yazmıyor musunuz?" dedim. Melekler:

- "Evet. Yazıyoruz." deyince, ben:

- "İşte o kadarı kâfidir." dedim.

Bu açıklama kirâmen kâtibîn meleklerinin dahî kalp amellerine muttalî olmadıklarını, ancak dış amelleri bilebildiklerini gösterir. Yine âriflerden birisi

şöyle anlatıyor: Ebdâllerden birisine bir meseleyi sordum. O, sağına baktı:

- "Allah rahmet etsin, ne dersin?" dedi. Soluna baktı:

- "Allah rahmet etsin, ne dersin?" dedi. Ve nihâyet göğsüne bakarak:

- "Ne dersin, Allah rahmet etsin." dedi ve sonra hiç duyulmadık şekilde garip bir cevap verdi. Netîcede bu hareketlerinden kendisine sordum. Ebdâl:

- "Sorduğun suâlin cevâbını bilmiyordum; solumdaki meleğe sordum, bilmedi. Sağımdaki melek daha âlim, ona sordum, o da bilmedi. Bu sefer kalbime teveccüh ettim ve sana verdiğim cevâbı kalbimden aldım ve kalbim her iki melekten de âlim çıktı." dedi. İşte bu, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

إِنَّ فِي أُمَّتِي مُحَدَّثِينَ وَإِنَّ عُمَرَ مِنْهُمْ

"Ümmetimden tahdîs edilenler var, Ömer de onlardandır."[39] buyurduğu mübârek sözünün mânâsıdır. Eserde vârid olduğuna göre Allahu Teâlâ şöyle buyurur: *"Hangi kulumun kalbinde benim zikrim gâlip ise onun idâresini üzerime alır, onun arkada ı ve yolda ı olurum."*

Ebû Süleymân Dârânî (Allah rahmet etsin) diyor ki: Kalp, çatılı bir kubbe gibidir. Etrâfında kapalı kapıları vardır. Amel ile hangi kapıyı açarsa, işte o kapıdan melekût ve Mele-i A'lâ tarafına bir yol açılmış olur. Bu kapı, mücâhede ve şüpheli şeylerden çekinerek verâ sâhibi olmak, şehvet ve lezzetlerden kaçınmakla açılır. Bunun için **Ömer** (r.a.) ordu kumandanlarına: "Allah'a itâat eden zâtların sözlerine dikkat edin. Çünkü onlara Allah tarafından gerçekler tecellî eder ve onu konuşurlar." demiştir. Yine âlimlerden birisi: "Allah'ın yardımı hakîmlerin ağzındadır. Onlar, ancak Allahu Teâlâ'nın onlar için hazırladığı hikmetli hak ve sözleri konuşurlar." demiştir. Âlimlerden olan başka bir zât da şöyle diyor: "Allahu Teâlâ huşû edenleri bâzı sırlarına muttalî kılar."

Hadîs yukarıda geçmiştir.

Buhârî ile Müslim İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

İlim bahsinde geçmiştir.

İlim bahsinde geçmiştir.

Hadîs yukarıda geçmiştir.

Hadîs ilim bahsinde geçmiştir.

Buhârî Ebû Hureyre'den ve Müslim başka ifade ile Aişe'den rivâyet etmişlerdir.

Bağdadlıdır. Zunnûn-ı Mısrî'ye yetişti. 277 Hicri'de öldü.

Şam ileri gelenlerinden ve Cüneyd'in emsali bir zattır. Hicri 326 da vefat etmiştir.

Hadîs yukarıda geçmiştir.

VESVESE YOLUYLA ŞEYTANIN KALBE TASALLUTU

Bilmiş ol ki: Yukarıda anlattığımız gibi kalp, ya birçok kapıları olup bu kapılardan içeriye hâller dökülen bir kubbe veyâ her taraftan oklar yağdırılan bir hedef veyâ çeşitli şekil ve sûretleri içine alan asılı bir ayna veyâhut muhtelif kanallardan içine su akan bir havuz gibidir. Her an için değişen bu eserlerin her hâl ve tavırda kalbe akmaları ya dış kuvvetler ile olur ki bunlar beş hâssadır. Veyâ bâtından olur ki, bunlar da, insanın mîzâcından, yaratılışından maydana gelen ahlâk, gazab, şehvet ve hayâl kuvvetleridirler. İnsan dış hâssalarından birisi ile bir şey anladı mı kalbinde bir eser hâsıl olur. Yine bunun gibi fazla yemek ve mîzâçtaki kuvvet sebebiyle şehveti heyecâna geldiği zaman -her ne kadar duyurmak istemezse de- yine kalbine tesîrini gösterir. İnsan nefsinde hâsıl olan hayâller orada kalır ve hayâl, bir şeyden diğerine intikal eder. Hayâlin intikali sebebiyle de kalp, hâlden hâle döner. Maksat, kalbin değişmesi ve müteessir olmasının bu sebeplerden olduğunu bilmektir.

Kalpte hâsıl olan en kavi tesîr hâtıralardır. Yâni düşünce ve zikirden hâsıl olan şeylerdir. Bunlardan hâsıl olan şey de, düşünmek veyâ yenilemek sûretiyle ilimleri anlamasıdır. İşte buna hâtıralar denir. Çünkü kalp unuttuktan sonra bunları hatırlar. İrâdeyi tahrîk eden bu hâtıralardır. Zîra niyet, azim ve irâde, bir şey hatırlandıktan sonra olur. Bütün işlerin başlangıcı hâtıralardır. Hâtıra arzuyu tahrîk eder. Arzu azmi, azim niyeti, niyet de âzâları harekete geçirir ve iş olur.

Arzu ve rağbeti tahrîk eden hâtıralar da ikiye ayrılır. Bir kısmı ileride zararı dokunacak olan kötülüğe, diğer kısmı ise ileride faydası dokunacak olan iyiliğe tahrîk eder. Bunlar ayrı ayrı iki hâtıra oldukları için, ayrı ayrı isimler alırlar. İyiliğe dâvet eden iyi hâtıralara ilhâm, kötülüğe dâvet eden kötü hâtıralara da vesvese demişlerdir. Bu hâtıraların hâdis ve sonradan gelme olduklarını biliyorsun. Her sonradan olan şeyin olması için bir sebep vardır. Hâdisler çoğaldıkça sebepleri de çoğalır.

Bu müsebbebâtın sebepler üzerindeki tertîbinde Allahu Teâlâ'nın âdet ve sebebinden bilinen bir miktardır. Ateşin ışığı ile evin içi ışıdığı ve dumanı ile tavanları karardığı zaman, kararmanın sebebi başka ve ışımanın sebebi de daha başka olduğunu anlarsın. Bunun gibi kalbin nûrlanması ve kararmasının da iki ayrı sebebi vardır. Hayra davet eden hâtıranın sebebine melek, şerre dâvet eden hâtıranın sebebine de şeytan denir. Hayır ilhâmını kabule kalbi hazırlayan lutfa

da tevfık, şeytanın vesvesesini kabule hazırlayan kuvvete de iğvâ ve hızlân denir.

Biliyorsun ki, muhtelif mânâlar, muhtelif isimler ister. Melek, Allahu Teâlâ'nın öyle bir yaratığıdır ki, onun şânı hayrı ifâza etmek, ilmi ifâde etmek, hakkı keşfetmek, hayrı vâdetmek, mârufu emretmektir. Allahu Teâlâ onu bunun için yarattı ve insanlara musahhar kıldı. Şeytan da Allahu Teâlâ'nın yarattığı öyle bir yaratıktır ki, onun şânı tamâmen meleğin şânının zıddıdır. Yâni şerri, kötülüğü, vâdeder, çirkin şeyleri emreder. Hayır ve hasenât yapacağı zaman yoksulluk ile korkutur. Vesvese ilhâmın, şeytan meleğin tevfik de hızlânın karşılığıdır. İşte buna işâret olarak Allahu Teâlâ:

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ

"Her şeyden çift yarattık." (Zâriyât sûresi, 51/49) buyurdu. Bütün varlıklar, karşılıklı ve çifttirler. Karşılığı bulunmayıp tek olan yalnız Allah'tır. O, çiftleri yaratan bir tektir. Şerîk ve nazîri, eşi ve dengi yoktur. Kalp, şeytan ile melek arasında devreder durur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir mübârek sözünde:

فِي الْقَلْبِ لَمَّتَانِ، لَمَّةٌ مِنَ الْمَلَكِ: إِيعَادٌ بِالْخَيْرِ وَتَصْدِيقٌ
بِالْحَقِّ فَمَنْ وَجَدَ ذٰلِكَ فَلْيَعْلَمْ أَنَّهُ مِنَ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ وَلْيَحْمَدِ
اللّٰهَ، وَلَمَّةٌ مِنَ الْعَدُوِّ: إِيعَادٌ بِالشَّرِّ وَتَكْذِيبٌ بِالْحَقِّ وَنَهْيٌ عَنِ
الْخَيْرِ فَمَنْ وَجَدَ ذٰلِكَ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. (ثُمَّ
تَلَا قَوْلَهُ تَعَالٰى) اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ

"Kalbe iki yönden baskı gelir. Birisi melektendir; hayrı vâdeder, hakkı tasdîk eder. Kalbinde bunu bulan bilsin ki bu, Allahu Teâlâ'dandır ve Allahu Teâlâ'ya hamdetsin. Diğeri vesvese de eytandan gelir ve erri te vîk eder, hakkı tekzîb eder ve hayırdan men eder. Kalbinde bunu bulan, eytanın errinden Allah'a sığınsın." buyurdu ve sonra: " ***eytan fakirlik ile korkutur ve fuh iyât ile emreder."*** meâlindeki âyet-i celîleyi okumuştur.[40]

Hasan-ı Basrî: "Onlar kalpte cevelân eden iki **"hem"** ve **"kasıd"**dır. Birisi Allah'tan, diğeri de düşmandan gelir. Allah o kula rahmet etsin ki, kalbine gelen "hem" üzerinde düşündü ve Allah'tan olanı kabul etti de düşmandan geleni

reddetti ve onun üzerine mücâhede ve mücâdele etti." dedi. Kalp bu iki hâl arasında devrettiği için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ

"Mü'minin kalbi Rahmân olan Allahu Teâlâ'nın iki kudret parmakları arasındadır."[41] buyurmuştur. Allahu Teâlâ kan, kemik, sinir, et ve damardan mürekkep parmakları olmaktan münezzehtir. Fakat parmağın gâyesi ve rûhu, süratle öteye beriye dönmek ve hareket ettirip sağa sola çevirmektir. Zâten parmağı parmak olduğu için değil, bu işleri gördüğü ve alıp vermek için istersin. Allahu Teâlâ da melek ile şeytanı kalbe musahhar kılmakla dilediğini yapar. Allahu Teâlâ'nın kudreti ile parmakların cisimleri çekip çevirmeye musahhar oldukları gibi, melek ile şeytan da kalbi sağa sola çevirmeye musahhardır.

Kalp, yaratılışı itibariyle müsâvî bir şekilde meleğin ilhâmı ile şeytanın vesvesesini kabul edecek haldedir. Bu taraflardan birini tercîh, şehvetlere uymak ve hevâ ve hevesin peşinden gitmek veyâ bunlardan yüz çevirmek ve bunlara muhâlefetle mümkündür. İnsan şehvet ve gazaba uyarsa, hevâ vâsıtasıyla şeytanın tasallutuna uğrar. Bu sûretle kalp, şeytana yataklık yapmış olur. Zîra hevâ şeytanın ağnağı ve barınağıdır. Şâyet şehveti ile mücâhede eder ve onu nefsine musallat kılmaz da melekler ahlâkına bürünürse, işte onun kalbi de meleklerin dolup taştıkları bir merkez hâline gelir. Vaktâ ki gönül, hevâ ile dolmuş beşerî hasletlerden olan şehvet, gazab, hırs, tamah, tûl-i emel ve benzerlerinden hâlî olmadı ise şeytanın da vesvesesiyle kalp sâhasında at oynatmasından kurtaramamıştır. Bunu niçin Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَلَهُ شَيْطَانٌ، قَالُوا: وَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ؟

قَالَ: وَأَنَا، إِلَّا أَنَّ اللهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ فَلَا يَأْمُرُ إِلَّا بِخَيْرٍ

"Sizden her birinizin bir   eytanı vardır." buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Sizin de şeytanınız var mı?" diye sorduklarında,

"Evet, benim de   eytanım var. Fakat Allahu Teâlâ bana yardım etti ve   eytanım Müslüman oldu, bana yalnız iyiliği emreder."[42] buyurdu. Allahu Teâlâ kime yardım eder de, şehveti îtidâl üzere bulunursa, o kimsenin şehveti kötülüğe dâvet etmez. Bu gibi şehvete bürünen şeytan, ancak iyiliği emredebilir. Ne zaman ki, nefsânî arzulara uyularak dünya sevgisi kalbe galebe çalarsa, şeytan vesvese için

çâre bulmuş olur. Ne zaman ki, kalp, Allah'ın zikri ile meşgul olursa şeytan uzaklaşır ve kalbe hulûl imkânları daralır, yerini hemen melek alır ve ilhâma başlar. Şeytan ve meleğin askerleri arasındaki koğuşturma, kalbin harp meydanında devam eder. Tâ ki biri galebe çalar ve açılan kapıdan içeri girer, orada oturur, mesken tutar ve diğerinin orada dolaşması bir ihtilâstan ibâret kalır.

Nice kalpler var ki, onları şeytan orduları fethetmiş ve onlara mâlik olmuştur. Âhireti arkaya atıp dünyalığı tercîh eden vesveselerle kalbi doldurmuşlardır. Bunların, kalbi istilâlarının ilk yolu şehvet ve hevâya uymaktır. Bundan sonra kalp, ancak şeytanî kuvvetlerden tahliye ile feth edilir. O kuvvetler de hevâ ile şehvettir. Bunları boşalttıktan sonra da, Allah'ı zikretmekle kalbi tâmir etmek gelir. Çünkü melekler buralarda bulunur.

Câbir b. Ubeydel-Adevî diyor ki: Âlâ b. Ziyâd'a içimdeki vesveseden şikâyet ettim. Âlâ dedi ki: Kalp, uğranılan bir ev gibidir. Bir şey varsa alır, yoksa bırakıp gider. Yâni hevâ ve heves olmayan gönüle şeytan girmez. Nitekim âyet-i celîlede:

لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ

"Benim (ihlâslı) **kullarım üzerinde senin hiçbir ağırlığın olmayacaktır."** (İsrâ sûresi, 17/65) buyrulmuştur. Hevâsına uyanlar ise Allah'ın değil, hevâsının kullarıdır. Bunun için şeytan onlara musallat olur. Yine Allahu Teâlâ:

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ

"Hevâsını ilâh edinenleri görmedin mi?" (Câsiye sûresi, 45/23) buyurmuştur. Bu âyet-i celîle'de hevâsını mâbûd edinip, hevâ ve hevesinin peşinden gidenlerin, Allah'ın kulu değil, hevâ ve heveslerinin kulu olduklarına işâret vardır. Bunun için Amr b. el-Âs (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Yâ Rasûlallah, şeytan benimle namaz arasına girdi." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ذَلِكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خَنْزَبٌ فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنْهُ

وَاتْفُلْ عَلَى يَسَارِكَ ثَلَاثًا

"O Hanzeb adında bir eytandır. Onu sezdiğin zaman Allah'a sığın ve sol tarafına üç

kere tükür."[43] buyurdu. Amr:

- "Ben de öyle yaptım ve Allahu Teâlâ onu benden uzaklaştırdı." dedi. Yine haberde:

إِنَّ لِلْوُضُوءِ شَيْطَانًا يُقَالُ لَهُ الْوَلْهَانُ
فَاسْتَعِيذُوا بِاللّٰهِ مِنْهُ

"Abdest için yâni abdeste musahhar "Velhan" adında bir eytan vardır. Onun errinden Allah'a sığınınız."[44] vârid olmuştur.

Kalpten şeytanın vesvesesini atmak, ancak o vesveseyi veren şeyden başkasını kalbe koymakla mümkündür. Allah'ı zikirden başka da kalbe her ne korsan, şeytanın vesvesesine yardımcı olabilir. Kalbi şeytanın vesvesesinden koruyan, ancak Allah'ı anmaktır. Allah'ı anmakta şeytanın nasîbi yoktur. Şey, ancak zıddı ile tedâvi edilir. Şeytan vesvesesinin zıddı da Allah'ı anmak ve O'ndan yardım dilemektir. İşte:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ
الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

sözlerinin mânâsı da budur. Buna ancak kendilerine zikrullah galebe çalan müttakîler yol bulur. Şeytan bunların etrâfında ancak çapulcu bir hırsız gibi dolaşabilir. Nitekim Allahu Teâlâ:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا
هُمْ مُبْصِرُونَ

"Takvâya erenler (yok mu?) **onlara şeytandan her hangi bir ârıza iliştiği zaman, iyice düşünürler. Bir de bakarsın ki onlar, görüp bilmişlerdir bile."** (A'râf sûresi, 7/201) buyurmuştur.

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ

"O sinsi vesvesenin şerrinden." (Nâs sûresi, 114/4) âyet-i celîlesinin tefsîrinde Mücâhid der ki: Bu **hannâs** kalbe yayılır. Allah'ı zikrettiği vakit toparlanıp kaçar. Kalp gaflete dalınca yine hannas faâliyete geçer. Âdetâ

karanlık ile aydınlığın çarpışması gibi çarpışıp dururlar. Aydınlığın gelmesiyle karanlığın gitmesi gibi, Allah'ı hatırlamakla şeytan uzaklaştır. Bunlar birbirinin zıddı oldukları için Allahu Teâlâ:

اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَاَنْسَاهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ

"Şeytan onlara galebe çaldı ve Allah'ın zikrini onlara unutturdu." (Mücâdele sûresi, 58/19) buyurdu.

Enes diyor ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الشَّيْطَانَ وَاضِعٌ خُرْطُومَهُ عَلٰى قَلْبِ ابْنِ اٰدَمَ فَإِنْ هُوَ

ذَكَرَ اللّٰهَ تَعَالٰى خَنَسَ وَإِنْ نَسِيَ اللّٰهَ تَعَالٰى اِلْتَقَمَ قَلْبَهُ

" eytan hortumunu insanoğlunun kalbi üzerine kor. Allah'ı hatırlarsa oradan uzakla ır, Allah'ı unutursa kalbini lokma eder."[45] buyurmuştur.

İbn Vazzâh rivâyet ettiği bir hadîste: *"İnsanın ömrü kırkına vardığı halde günâhlarına tövbe etmezse eytan eli ile yüzünü mesheder ve "bu iflâh olmayan bir yüzdür"* der." demiştir. Şehvetler insanoğlunun et ve kanına karıştığı gibi, şeytanın sultası da insanın etine ve kanına karışır ve etraftan kalbini kuşatır. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ بَنِى اٰدَمَ مَجْرَى الدَّمِ فَضَيِّقُوا

مَجَارِيَهُ بِالْجُوعِ

" eytan kanın bedendeki cereyânı gibi insan vücûduna hulûl eder. Onun yollarını açlıkla daraltınız."[46] buyurmuştur. Çünkü şeytanın insana hulûl yolu şehvettir. Açlık ise şehveti kırar. Şehvetler her taraftan kalbi koltukladığı için Allahu Teâlâ şeytanın şu sözünü haber vermek üzere:

لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ. ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ

أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ

"Andolsun ki, (onları saptırmak) **için senin doğru yolunda** (pusu kurup) **oturacağım. Sonra andolsun, onların önlerinden, arkalarından,**

sağlarından, sollarından kendilerine geleceğim.” (A’râf sûresi, 7/16-17) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de şöyle buyurdu:

إِنَّ الشَّيْطَانَ قَعَدَ لِابْنِ آدَمَ بِطُرُقٍ، فَقَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْإِسْلَامِ،

فَقَالَ: أَتُسْلِمُ وَتَتْرُكُ دِينَكَ وَدِينَ آبَائِكَ؟ فَعَصَاهُ وَأَسْلَمَ،

ثُمَّ قَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْهِجْرَةِ، فَقَالَ لَهُ: أَتُهَاجِرُ وَتَدَعُ أَرْضَكَ

وَسَمَاءَكَ؟ فَعَصَاهُ وَهَاجَرَ. ثُمَّ قَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْجِهَادِ، فَقَالَ:

أَتُجَاهِدُ وَهُوَ تَلَفُ النَّفْسِ وَالْمَالِ فَتُقَاتِلُ فَتُقْتَلُ، فَتُنْكَحُ

نِسَاؤُكَ وَيُقْسَمُ مَالُكَ؟ فَعَصَاهُ وَجَاهَدَ. فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَمَاتَ

كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ

“ eytan, insanoğlunun çe itli yollarında oturur. Önce İslâm yolu üzerinde oturur ve: “Ananın babanın dînini terk edip Müslüman mı olmak istersin?” der. İnsan bu hususta eytana isyan ederek Müslüman olunca, bu defa hicret yolu üzerinde oturur: “ u vatanını, u havayı terk edip nereye gideceksin?” der. İnsanoğlu burada da eytanı dinlemez ve hicret eder. Sonra cihâd yolu üzerinde dikilir ve ki iyi harpten men etmek için çalı ır: “Harp öldürmek ve nihâyet ölmek değil midir? Netîcede âilen ve servetin ba kalarına intikal edecek değil mi?” demek sûretiyle insanı cihâddan alıkoymak ister. Bunu da dinlemez ve mücâhedesini yapar. Kim bu ekilde hareket ederek ölürse, Allahu Teâlâ’nın cennetini hak etmi olur.”[47]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) vesveseyi, bir mücâhidi cihâddan alıkoymaya çalışan, “Ölürüm de karımı ve malımı başkaları alır.” gibi düşüncelerle açıklamıştır. Bu gibi hâtıralar herkesin bildiği şeylerdir. Buna göre vesvese de müşâhede ile bilinmiş oluyor. Her hâtıranın bir sebebi vardır ve bilinmesi için de bir isme muhtaçtır. Hâtıranın sebebinin ismi şeytandır. Şeytansız insan düşünülemez. Ayrılık, şeytana itâat ve isyândadır. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Her insanın bir eytanı vardır.”* buyurmuştur. İşte şu açıklamadan vesvese ile ilhâmın, melek ile şeytanın ve tevfîk ile hızlânın mânâları anlaşılmış oldu.

Şeytan hakkında, “Cism-i lâtîf midir, cisim değil midir? Cisim ise insanın bedenine nasıl hulûl eder?” gibi dedikodular yayıldı ise de, bu açıklamalardan

sonra muâmele bâbında bu husus üzerinde durmaya ihtiyaç yoktur. Zâten şeytanın zâtı üzerinde durmak, "Elbisene yılan girdi." diyen adama, yılanın enini, boyunu, rengini ve şeklini sormak gibi olur. Bunu duyan insan, hiç bir şeye bakmadan elbisesine giren yılandan kurtulmanın çâresine başvurur. Bunun gibi yılandan daha zararlı olan şeytanı duyan, onun cisim olup olmadığını düşünmeden hemen izâlesi ile meşgul olmalıdır. Hâtıraların insana hücumunun bir sebebi olduğunu ve ileride mahzurlu olan tehlikelere insanı iten kuvvetin kim olursa olsun düşman olduğunu bildikten sonra, düşmanı da zarûrî olarak bilmiş olur. Düşmanını bilen kimseye yaraşan onun mücâhedesiyle meşgul olmaktır. Şeytana gelince, onun şerrinden korunmak ve tuzağına düşmemek için Allahu Teâlâ kitâbının pek çok yerlerinde şeytanın düşmanlığından bahsetmiştir. Bunlardan bâzıları:

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ

لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ

"Şüphesiz şeytan, sizin için büyük bir düşmandır. Siz de onu düşman tanıyın. Ancak cehennemlik olmanız için sizi kendi tarafına dâvet eder." (Fâtır sûresi, 35/ 6)

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ

عَدُوٌّ مُبِينٌ

"Ey insanoğulları! Ben size şeytana tapmayın; o sizin için apaçık düşmanınızdır, diye bildirmedim mi?" (Yâsîn sûresi, 36/60)

Kişiye yaraşan, her şeyden önce düşmanı kendisinden uzaklaştırmaktır. Ancak düşmanı kovalamak için kuvvetini ve kullandığı silâhı bilmek lâzımdır. Şeytanın silâhı hevâ ile şehvettir. Âlimler için bu kadarı kâfidir. Şerrinden Allah'a sığındığımız şeytanın hakîkatini, sıfat ve zâtını bilmek; meleklerin hakîkatlerini bilmek, mükâşefe ilmine dalan âriflerin sahasıdır. Muâmele ilminde bunu bilmeye lüzûm yoktur.

Yine bunun gibi hâtıralardan bir kısmının doğrudan ve katî olarak dâvet ettiğini ve bunların vesvese olduklarında şüphe olmadığını, bir kısmının hayra dâvet ettiğini ve bunların da ilhâm olduğunu bilmek lâzımdır. Bir de meleğin ilhâmı veyâ şeytanın vesvesesi olması arasında tereddüd eden hâtıralar

bulunduğunu da bilmek lâzımdır. Şeytanın hîlelerinden biri de, şerri hayır gibi göstermektir. Bunu ayırabilmek zordur. Çokları buradan tehlikeye düşmüşlerdir. Şeytan bu gibileri açık bir kötülüğe dâvet etmeye güç yetiremez de kötülüğü iyilikmiş gibi göstermeye çalışır. Meselâ, halka vaaz eden bir âlime, nasihat yollu;

"Şu insanlara baksana, bunlar gafletten helâk olmuş, cehâletleri kendilerini öldürmüştür. Cehenneme yönelmiş vaziyettedirler. Allah'ın şu kullarına acımaz mısın? Vaaz ve nasîhatle bunları yola getirsene? Allahü Teâlâ sana in'âm etti; basîretli kalp, tatlı dil ve sevimli lehçe vermiştir. Nasıl olur da ilmi yaymaktan susmak sûretiyle küfrân-ı nîmet eder ve doğru yola dâvet etmemekle Allah'ın gazabına uğrarsın?" diyerek, iddiayı nefsinde yerleştirir ve çeşitli hîlelerle onu insanlara vaaz etmeye teşvîk eder.

Sonra da insanlara karşı süslenmesini ve güzel konuşmasını, iyi hayırlı bir insan olarak gözükmesini öğüt verir ve der ki: "Kendine böyle çeki düzen vermezsen, sözün cemâate tesîr etmez ve hakkı kabul etmemiş olurlar." Bunu iyice adamın kafasına yerleştirir. Adamda böylece riyâ kokusu, halk tarafından kabul görme hevesi, mevkî arzusu, cemâat ve ilminin çokluğu ile büyüklenme, başkalarını hakîr görme duygusu uyanır ve nasîhat edeceğim diye helâke gider. Vaaz ve nasîhat ederken hayır yapıyorum zanneder. Hâlbuki maksadı mevkî sâhibi olmak ve hüsn-i kabuldür. İşte bu sebepten helâke gider de hâlâ kendisinin Allah katında bir mevkî sâhibi olduğunu sanır. Bu gibiler hakkında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللّٰهَ لَيُؤَيِّدُ هٰذَا الدِّينَ بِقَوْمٍ لَا خَلَاقَ لَهُمْ

"Allahu Teâlâ bu dîni, âhiretten nasîbi olmayan kimselerle de kuvvetlendirir."[48] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللّٰهَ لَيُؤَيِّدُ هٰذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ

"Allahu Teâlâ bu dîni fâcir kimselerle de kuvvetlendirir."[49] Bunun için rivâyet edilmiştir ki; İblîs İsâ aleyhisselâma gözükerek onu şehâdete dâvet etti ve "Lâ ilâhe illallah" söyle, dedi. İsâ aleyhisselâm:

- "Bu söz hak bir sözdür, fakat senin emrinle ben bunu söylemem dedi. Çünkü onun böyle hayır tavsiyesi altında yine bir mel'anet olduğunu bilirdi. Şeytanın bu kabîl aldatmaları pek çoktur. Âlimler, âbidler, zâhidler, fakirler, zenginler, günâhlarının duyulmasını istemeyen ve açık günâhlara dalmayan diğer

tabakalar da bu gibi aldatmalarla helâk olurlar. İhyâ'nın dörtte biri olan bu kısmın sonunda "**Gurûr Kitâbı**"nda şeytanın hîlelerinden bir miktar anlatacağım. Zaman müsâade eder, Allah ömür verirse ileride bu hususa dâir hususî bir kitap yazmayı da düşünüyorum. Bu kitaba "**Telbîs-i İblîs**" adını vereceğim. Zîra şeytanın tezvîrâtı memleketlere ve insanlar arasına yayıldı, mezhep ve îtikatlara kadar sokuldu. Hattâ hayırların rûhu öldü de yalnız şekil ve resmi kaldı. Bütün bunlar şeytanın aldatmalarından ileri gelmiştir.

İnsana yaraşan, gelen her hâtıra üzerinde durup düşünmek ve onun meleğin ilhâmı veyâ şeytanın vesvesesi olup olmadığını araştırmaktır. Bu hususta hevâ ve hevesine değil, tam basîretine dayanarak gerekli araştırmayı yapmalıdır. Bu hâtıranın ilhâm veyâ vesvese olduğunu, ancak takva nuru, basîret ve ilim kabiliyeti ile öğrenebilir. Nitekim Allahu Teâlâ:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَآئِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا

هُمْ مُبْصِرُونَ

"Takvaya erenler (yok mu?) **onlardan şeytandan bir ârıza iliştiği zaman, iyice düşünürler. Bir de bakarsın ki onlar, görüp bilmişlerdir bile."** (A'râf sûresi, 7/201) Fakat takvâyı benimsemeyen, hevâsına uyan ve bu sebeple tabiatı şeytanın aldatmalarına meyleden kimse şaşırır; şeytanın pençesine düşer ve bilmeyerek helâke sürüklenir. İşte bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ:

وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ

"Yaptıkları amellerin fenâlıkları karşılarına çıkmış ve istihzâ edip durdukları şeyler kendilerini sarmıştır." (Zümer sûresi, 39/47) Denildi ki; bu, onların hasenât zannettikleri ve gerçekte ise seyyiât olan amelleridir.

Muâmele ilimleri çeşitlerinin en zor olanı nefsin hîlesine ve şeytanın aldatmasına vukûftur. Her Müslüman'a farz olan bu ciheti, insanların çoğu ihmâl etmiş ve vesveseyi çeken şeytanı kendilerine musallat eden, ona düşmanlığı ve ondan kaçmayı unutturan şeylerle meşgul olmuşlardır. Vesveselerin çokluğundan kurtulmak için tek çâre, hâtıra yollarını kapamaktır. Hâtıraların kapıları beş hâssadır. Bu beş hâssanın kapıları da dünya ile alâkalanmanın ve şehvetin içinden gelir. Karanlık bir evde inzivâ, hâssaların kapılarını kapar. Aile efrâdından uzaklaşmak, içten gelen vesvese yollarını kapar. Bundan sonra da yine kalbi ile münâzaa ve mücâdele eder. Ve kalbi onu zikirden alıkoymak ister.

Bu bakımdan da mücâdele lâzım ve bu mücâdele ölünceye kadar devam eder. Zîra hayatta olan hiç bir fert, şeytandan kurtulamaz.

Gerçi, insan, bâzen şeytana uymayacak şekilde kendisini kuvvetlendirebilir. Şeytanın şerrini müdâfaa ile kendisinden uzaklaştırır. Bununla beraber, kan bedende cereyân ettiği müddetçe kişi mücâhede ve müdâfaadan hâlî kalamaz. Çünkü hayatta olduğu müddetçe kalbinin kapıları şeytana açıktır. Bu kapılar asla kapanmazlar. Bu kapılar da şehvet, gazab, haset, tamah ve diğer şer kapılarıdır. Kapılar açık, düşman da uyanık olunca kapıları korumak için mücâhede lâzımdır.

Adamın biri **Hasan-ı Basrî**'ye:

- "Yâ Ebâ Saîd! Şeytan uyur mu?" diye sordu. Hasan-ı Basrî gülümsedi ve:

- "Biraz uyusa rahat ederdik." dedi. Şu hâlde bir mü'min için şeytandan aslâ kurtuluş yoktur. Ancak onu uzaklaştırmak ve zayıflatmak için çâreler vardır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir mübârek sözünde:

إِنَّ الْمُؤْمِنَ يُنْضِي شَيْطَانَهُ كَمَا يُنْضِي أَحَدُكُمْ بَعِيرَهُ فِي سَفَرِهِ

"Yolculukta insan, devesini zayıflattığı gibi, mü'min de eytanını zayıflatabilir."[50] buyurdu. **İbn Mes'ûd**: "Mü'minin şeytanı zayıftır." demiştir.

Kays b. Haccac[51] da şöyle demiştir: "Şeytanım bana "Senin yanına geldiğim zaman besili hayvanlar gibi idim. Şimdi kuş kadar kalmadım!" dedi. "Neden böyle oldu?" suâlime cevaben de: "Zikrullah ile beni erittin." dedi."

Müttakîler için şeytanın kapılarını kapamak zor değildir. Zâhirî günâhlara teşvîk eden zâhirî kapılarını korurlar. Onların sürçtükleri yer, kapalı olan yollarındadır. Zîra o kapıları herkes bilip onları koruyamaz. Âlimler ve vâizlerin aldanmalarında buna işâret etmiştik. İşin zor tarafı, şeytana açılan kapıların çok ve meleğe açılan kapıların tek olmasıdır. O tek kapı da bu birçok kapılar içerisine karışmıştır. İnsanoğlu bu hususta, gece karanlığında birçok tarafa giden yolların ortasında kalmış gibidir. İyice güneş doğup her tarafı açık göz ile görmedikten sonra, gideceği istikameti kestiremez. Açık göz, burada takvâ ile cilâlanmış kalp gözüdür. Parlayacak güneş de yolların bataklıklarını gösteren kitap ve sünnetten istifâde edilen ilimdir. Ancak bu sayede yolunu bulabilir. Yoksa yollar çok ve hepsi karanlık ve bataklıktır.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) diyor ki: Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bize düz bir çizgi çizdi ve *"İ te bu yol Allah'ın yolu ve Allah'a giden yoldur."* buyurdu. Sonra sağında solunda bâzı çizgiler çizdi ve *"Bu yollar yok mu? Bunların herbirinin ba ında kendisine dâvet eden bir eytan oturur."* buyurdu. Daha sonra:

وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ

“Şüphesiz ki, bu benim dosdoğru yolumdur. Siz bana uyun. Sakın başka yollara uymayın.” (En’âm sûresi, 6/153) âyet-i celîlesini okudu ve yolların çokluğunu anlattı.[52]

Biz kapalı yollarından birine bir misâl verdik. Âlimler, şeyhler, âbidler ve görünen günâhlardan sakınan zâtları dahî aldatan bir yolu açıkladık. Şimdi de gizli olmayıp açık olan ve fakat yine de insanoğlunun düştüğü ve kendini kurtaramadığı diğer bir yolunu anlatalım. Bu da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den rivâyet edilen şu vakadır:

كَانَ رَاهِبٌ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَعَمَدَ الشَّيْطَانُ إِلَى جَارِيَةٍ

فَخَنَقَهَا، وَأَلْقَى فِي قُلُوبِ أَهْلِهَا أَنَّ دَوَاءَهَا عِنْدَ الرَّاهِبِ،

فَأَتَوْا بِهَا إِلَيْهِ فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَهَا، فَلَمْ يَزَالُوا بِهِ حَتَّى قَبِلَهَا،

فَلَمَّا كَانَتْ عِنْدَهُ لِيُعَالِجَهَا، أَتَاهُ الشَّيْطَانُ فَزَيَّنَ لَهُ مُقَارَبَتَهَا،

وَلَمْ يَزَلْ بِهِ حَتَّى وَاقَعَهَا، فَحَمَلَتْ مِنْهُ، فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ وَقَالَ:

اَلْآنَ تَفْتَضِحُ يَأْتِيكَ أَهْلُهَا فَاقْتُلْهَا فَإِنْ سَأَلُوكَ فَقُلْ مَاتَتْ،

فَقَتَلَهَا وَدَفَنَهَا، فَأَتَى الشَّيْطَانُ أَهْلَهَا فَوَسْوَسَ إِلَيْهِمْ وَأَلْقَى

فِي قُلُوبِهِمْ أَنَّهُ أَحْبَلَهَا ثُمَّ قَتَلَهَا وَدَفَنَهَا، فَأَتَاهُ أَهْلُهَا فَسَأَلُوهُ

عَنْهَا، فَقَالَ: مَاتَتْ، فَأَخَذُوهُ لِيَقْتُلُوهُ بِهَا، فَأَتَاهُ الشَّيْطَانُ فَقَالَ:

أَنَا الَّذِي خَنَقْتُهَا وَأَنَا الَّذِي أَلْقَيْتُ فِي قُلُوبِ أَهْلِهَا فَأَطِعْنِي

تَنْجُ وَأُخَلِّصْكَ مِنْهُمْ، قَالَ: بِمَاذَا؟ قَالَ: اسْجُدْ لِي سَجْدَتَيْنِ،

فَسَجَدَ لَهُ سَجْدَتَيْنِ، فَقَالَ لَهُ الشَّيْطَانُ: إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ، فَهُوَ

الَّذِي قَالَ اللهُ تَعَالَى فِيهِ: (كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ

اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ)

"İsrâiloğullarındaki bir râhibi aldatmak için, eytan öyle bir çâre dü ünür: Zengin âilenin güzel bir kızını çarpar saralandırır ve "Çâresi râhiptedir." diye onlara vesvese verir. Onlar râhibe gelir. Râhip kabul etmezse de, ısrarlarına dayanamayarak kabul eder. Bu defa eytan râhibe döner vesvese verir; râhip kızın bikrini izâle eder. Kız hâmile olur. eytan râhibe, "Rezîl ve kepâze olacaksın, bunun çâresi bu kızı öldürmendir." der ve râhip kızı öldürür. Bunun üzerine eytan râhibe, kızı defnet; geldikleri vakit öldü dersin, diye vesvese verir. Râhip aynı eyi tatbîk eder. Bu defa eytan kızın anne ve babasına döner, onlara da vesvese verir ve üphelendirir. Gelir bakarlar ki gerçekten kız ölmü ve öldürülmü . Bunun intikamını râhipten almak üzere iken, eytan râhibe gelerek; "Bütün bu i leri yapan benim, sen bana iki secde et ben seni kurtarayım." der ve râhip de eytana iki secde edince eytan, "Ben senden berîyim." der. İ te bu, Allahu Teâlâ'nın: " eytan insana "Kâfir ol." der. İnsan kâfir olunca, "Ben senden berîyim." der." buyurduğu gibidir (Haşr sûresi, 59/16)[53]

Şeytanın hîlesine ve râhibi nasıl aldattığına bir bak. Bütün bunların başı kızcağızı tedâvî için şeytanın vesvesesini dinleyerek onu kabul etmesidir. Aslında bu mühim bir şey değil, hattâ sâhibi bir hayır yaptığını da sanabilir. Gizli hevâsının arzusu ile bu, kalbinde güzel gözükür. Güyâ hayra hevesli gibi bu işe atılır sonra da iş çığırından çıkar ve yavaş yavaş ileriye doğru gider de netîcede kurtulamayacak bir hâl alır. Bu gibi tehlikelerden Allah'a sığınırız. İşte buna işâret olarak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ حَامَ حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ

"Koru etrafında dola anın koruya dü mesi kuvvetle muhtemeldir."[54] buyurmuştur.

Tirmizî ve Neseî İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

Müslim Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.

Müslim İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

Müslim rivâyet etmiştir.

İbn Mâce ve Tirmizî Ubey b. Kâ'b'dan rivâyet ettiler.

İbn Ebi'd-Dünyâ, İbn Adiy ve Ebû Yâlâ el-Mûsılî rivâyet ettiler.

Hadîs yukarıda geçmiştir.

Neseî Silbre bEbî Fâkihe'den sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

Neseî Enes’den ceyyid isnâd ile rivâyet etmiştir.

İlim bahsinde geçmiştir.

Ahmed Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Mısırlı ve Kelâî kabilesindendir. Doğru konuşan bir zât idi. Hicri 227 de ölmüştür.

Neseî ve Hâkim rivâyet ettiler. Hâkim, isnâdı sahîhtir, dedi.

İbn Ebi’d-Dünyâ **“Mekâid-i Şeytan”**da, İbn Medûye **“Tefsfr”**inde, Ubeyd b. Ebû Rufa’a da mürsel olarak, Hâkim’in de Hz. Ali’ye mevkuf olarak bu hususta bir rivâyeti vardır ve isnâdının da sahîh olduğunu söylemiştir.

Buhârî ile Müslim, Numân b. Beşîr’den rivâyet etmişlerdir.

ŞEYTANIN KALBE MÜDÂHALE YOLLARININ AÇIKLANMASI

Bilmiş ol ki; kalp bir kale, şeytan da kaleye girmek isteyen bir düşman gibidir. O kaleyi fethedip ona sâhip olmak ister. Kaleyi düşmandan korumak, kapılarını sağlamlaştırmak ve gediklerini kapatmakla mümkündür. Kapı ve gedik yerlerini bilmeyen kimse elbette kaleyi muhâfaza edemez. Kalbi şeytanın vesveselerinden korumak borçtur ve herkese farz-ı ayndır. Vâcibe ulaşmak için lâzım olan her şey de vâciptir. Şeytânı defetmek de onun giriş yollarını bilmekle mümkündür. Şu halde şeytanın giriş yollarını da bilmek vâciptir. Şeytanın kalbe giriş yol ve kapıları, kişinin vasıflarıdır. Onlar ne kadar çok ise şeytanın kapıları da o kadar çoktur. Fakat biz burada vâdiler gibi geniş olup şeytanın ordularının geçmesine elverişli olan bâzı büyük kapılardan bahsedelim.

Şehvet ile gazab, şeytanın giriş yollarının en büyüklerindendirler. Gazab, aklı yok eder. Aklın askeri zayıflayınca şeytanın ordusu hücûma geçer. Çocuğun elinde topaç, bir eğlence olduğu gibi, kızan insan da şeytanın elinde bir eğlencedir. Rivâyete göre; İblîs, Mûsâ aleyhisselâma mülâki oldu ve:

- "Yâ Mûsâ! Sen Allahu Teâlâ'nın risâletle seçtiği ve konuştuğu bir peygambersin. Ben ise Allah'ın yaratıklarından bir yaratığım. Bir günâh işledim, kovuldum. Şimdi tövbe etmek isterim. Tövbemin kabulü için Allah katında bana şefâatçi ol." der ve Mûsâ aleyhisselâm da bunu kabul eder. Nihâyet Tûr-i Sînâ'da Allah ile mükâlemesinden dönerken, Allahu Teâlâ kendisine:

- "Emânetini yerine getir." buyurur ve Mûsâ aleyhisselâm da meseleyi anlatır. Allahu Teâlâ:

- "Âdem'in kabrine secde etsin, dileğini yerine getireyim ve tövbesini kabul edeyim." buyurur. Mûsâ aleyhisselâm vaziyeti İblîs'e anlatınca, İblîs:

- "Ben onun dirisine secde etmedim, ölüsüne secde eder miyim?" diye böbürlenip kibirlendi ve kızdı. Sonra Mûsâ aleyhisselâma:

- "Sen ki benim için çalıştın, bana hakkın geçti. Üç yerde beni hatırla, benden sana zarar gelmez. Birincisi kızdığın zamandır. Çünkü o zaman rûhum kalbinde, gözüm gözünde ve kanın damarda cereyanı gibi vücûduna hulûl ederim. İşte kızdığın zaman beni düşün. Zîra insan kızdığı zaman burnunu körüklerim, artık ne yaptığını bilmez olur. Bir de iki ordu karşılaştığı zaman yine beni hatırla. Çünkü o zaman da ben insanlara yaklaşırım; karısını, çocuğunu, komşularını hatırlatır ve onu harpten soğuturum. Bir de mahremin olmayan yabancı bir

kadın ile sakın yalnız olarak bir arada kalma. Zîra ben arada elçilik yapar ve mutlaka fitneyi uyandırırım. O zaman da beni hatırla.” der.

İblîs bu sözü ile şehvet ve gazab ile hırsa işâret etti. Çünkü harp meydanından firâr dünyaya olan hırsa, Âdem’in kabrine secde etmemesi hasedine işârettir ki, bu, şeytanın en büyük yoludur.

Denildi ki; velîlerden birisi şeytana:

- “Âdemoğluna nasıl gâlip olur ve onu sapıtırsın?” diye sorar. Şeytan da:

- “Kızdığı, hevâ-i nefsinin galeyâna geldiği zaman aldatırım.” der.

Hikâye olunduğuna göre; İblîs bir râhibe gözüktü. Râhip İblîs’e:

- “İnsanın hangi huyu sana yardımcı olur?” diye sordu. İblîs de:

- “İnsan kızdığı zaman, çocuğun elinde oyuncak olan küre gibi bizde de o oyuncak olur.” dedi.

Denildi ki; şeytan şöyle der: “Âdemoğlu bana nasıl galebe çalsın? Zîra keyfi yerinde oldu mu gider kalbine girerim. Kızdığı zaman başı üstüne konarım.”

İblîs’in büyük kapılarından diğerleri de, haset ve hırstır. Kul bir şeye harîs oldu mu artık hakkı görmekten kör ve hakîkati duymaktan sağır olur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

حُبُّكَ لِلشَّيْءِ يُعْمِي وَيُصِمُّ

“Bir eyi sevmen, seni kör ve sağır eder.” buyurmuştur. Şeytanın kalbe giriş yollarını bildiren basîret nûrudur. Hırs ve haset, basîreti körleştirdiği zaman, kul göremez hâle gelir ve işte o zaman şeytan içeri girmeye yol bulur. Aslında ne kadar çirkin olsa da arzusuna ulaştıracak her şeyi harîse güzel gösterir.

Rivâyete göre; Nûh aleyhisselâm her cinsden birer çift alarak gemiye bindi. Bir gün gemide bir ihtiyâr gördü, tanımadı. Bunun üzerine ihtiyâra:

- “Sen kimsin, seni gemiye kim aldı?” diye sordu. İhtiyâr:

- “Ben şeytanım, senin adamlarının gönüllerini çalmak için gemiye bindim. Kalpleri benimle, bedenleri de seninle olur.” dedi. Bunun üzerine Nûh aleyhisselâm:

- “Çık gemiden ey mel’ûn!” deyince şeytan:

- “Ben beş şey bilirim, sana üçünü öğreteyim ve gemide kalayım, insanları onlarla aldatırım.” dedi. Allahu Teâlâ Nûh aleyhisselâma vahyetti ki; “Sen o üç şeyi bırak da yalnız diğer iki şeyi sana öğretsin.” buyurdu. Nûh aleyhisselâm da öyle dedi. Bunun üzerine şeytan:

- “O iki şey de, beni yalanlamaz ve benden ayrılıp bana hulfetmezler. Ben insanları bu iki şey ile helâk ederim.” dedi. “Bunlar da hırs ve hasettir. Zâten

haset sebebiyle kendim lânetlenmiş bir şeytan oldum. Hırsa gelince, Allahu Teâlâ Hz. Âdem'e cennette her şeyi mübâh etti yalnız bir ağacı yasakladı. İşte Âdem'in o ağaca harîs olması sebebiyle ban de onu aldattım." dedi.

Şeytanın kalbe gireceği büyük kapılardan biri de -sırf helâl olsa bile- doyasıya yemektir. Zîra insan doyuncaya kadar yeyince şehveti takviye eder. Şehvet ise şeytanın silâhıdır. Rivâyete göre İblîs, Zekeriya aleyhisselâma gözüktü. Zekeriya aleyhisselâm, İblîs'in elinde çeşitli çengeller gördü ve:

- "Bu çengeller nedir?" diye sordu. İblîs:

- "Bunlar şehvetlerdir. Âdemoğlunu bunlara asar ve bunlarla aldatırım." dedi. Yahyâ aleyhisselâm:

- "Beni de hiç aldattın mı? Bana da hiç çengel vurabilir misin?" diye sordu. Şeytan:

- "Evet, karnını iyice doyurduğun zaman. Namaz va zikirden sana da ağırlık verdiririz." dedi. Bunun üzerine Yahyâ aleyhisselâm:

- "O halde ben de aslâ karnımı doldurmayacağım." deyince Îblîs:

- "Ben de daha kimseye öğüt vermeyeceğim." dedi.

Denildi ki, fazla yemekte altı kötü zarar vardır:

1 - Allah korkusu kalbinden gider.

2 - Yaratıklara karşı merhamet duygusu kalbinden çıkar.

3 - Ağırlık verir, tâat ve ibâdetine mâni olur.

4 - Hikmetli sözleri duysa da kalbi yumuşamaz.

5 - Kendisi hikmetli sözleri konuşsa da başkalarına tesîr etmez.

6 - Mühim bâzı hastalıklara sebebiyet verir.

Şeytanın kalbe açılan kapılarından birisi de ev, mobilya ve elbise ile süslenme sevgisidir. Şeytan insanın gönlünde bu hastalığı görünce, artık o gönülde kuluçkaya yatar ve oradan ayrılmaz. İnsanı ev imâretine, evin kapı bacasının süsüne, geniş binâlar yaptırmaya, binitler ve elbiselerle süslenmeye teşvîk eder ve ömrü boyunca onu onlara bağlar. Bir defa onu oraya bağladı mı, artık bir daha yanına uğramaya da lüzûm kalmaz. Çünkü birini yaptı mı diğerini yapmaya gider. Ömrü boyunca böyle devam eder ve böylece şeytan yolunda olur. Bu gibi adamın son nefesinden korkulur.

Şeytanın kalbe giden büyük kapılarından biri de tamahtır. Tamah kalbe galebe çalınca, şeytan buna tamah ettiği şeyleri çeşitli riyâ ve hîlelerle sevdirir. Öyle ki âdeta tamah ettiği şey onun mâbûdu olur. Artık çeşitli hîle yolları ile onu tamah ettiği şeye sevdirmeye çalışır ve maksadına vüsûl için her çâreye başvurdurur. En azından onu methettirir, emr-i mâruf ve nehy-i münkerden men ettirir.

Safvân b. Selim'in[55] rivâyetine göre İblîs, Abdullah b. Hanzele'ye gözüktü[56] ve ibn Hanzele'ye:

- "Dinle, sana bir şey öğreteyim." dedi. Abdullah:
- "Senin öğretmene ihtiyâcım yoktur." diye cevap verdi. Şeytan:
- "Dinle de istersen alırsın, istersn almazsın." dedi ve devamla:
- "Ey Hanzele'nin oğlu! Allah'tan başkasından isteme. Her istediğini Allah'tan iste. Kızdığın zaman ne hal alırsın bak. Sen kızdın mı ben sana hâkim olurum." dedi.

Şeytanın kalbe giden büyük kapılarından biri de aceledir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ وَالتَّأَنِّي مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى

"Acele eytandan, teennî ise Allah'tandır."[57] buyurdu. Allahu Teâlâ da şöyle buyurmuştur:

خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ

"İnsan aceleden yaratıldı." (Enbiyâ sûresi, 21/37) Diğer âyette:

وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولًا

"Ve insan pek aceleci olmuştur." (İsrâ sûresi, 17/11) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى اِلَيْكَ وَحْيُهُ

"Sana vahyi tamam edilmeden evvel Kur'ân(ı okumada) **acele etme."** (Tâhâ sûresi, 20/114) buyurmuştur. Çünkü amel, anlayıp bildikten sonra yapılmalıdır. Anlayıp bilmek de düşünmeye muhtaçtır. Acele ise bunlara mânidir. Acele zamanında şeytan da vesvese verir.

Rivâyete güre İsâ aleyhisselâm doğduğu zaman, şeytanlar İblîs'in etrafına toplandılar:

- "Bu gece putlar yere düştü neden?" diye sordular. İblîs:
- "O halde yeni bir hâdise vardır. Şöyle biraz durun." dedi ve etrâfı şöyle bir dolaştı, bir şey bulamadı. Sonra İsâ aleyhisselâmın doğduğunu ve meleklerin onun etrâfında dolaştıklarını gördü, hemen şeytanların yanına döndü:
- "Bir peygamber doğdu." dedi. Ve devamla:

- “Her hâmile ve lohusadan haberim var. Yalnız bundan haberim olmadı. Artık bundan sonra putlara tapmaktan ümîdinizi kesin. Fakat Âdemoğullarına bundan sonra acele tarafından giriniz.” dedi.

Şeytanın kalbe giden yollarından biri de altın, gümüş ve diğer ticâret maddeleri, apartmanlar ve hayvanlardır. İhtiyaçtan fazla olan bu gibi maddeler şeytanın merkezidir. Yalnız yetecek kadar şeyi olanın kalbinde başka bir şey yoktur. Şâyet bu adam yolda yüz altın bulsa, kalbinde on tane arzu ve istek uyanır ki, bunların her biri yüzer liraya olur. Bulduğu, arzularının ancak onda birine yeter. Hâlbuki bir şey bulmadan rahat dururdu. Bulduğu yüz lira ile zengin olduğunu sanarak bir dâire almak için dokuz yüz liraya daha ihtiyâç gösterdi. Câriye, ev eşyâsı, güzel elbise gibi birçok ihtiyaçları doğdu. Artık bunlar birbirini doğurur ve ardı arası gelmeden ömrü de gider ve cehennemi de hak eder; varacağı yer cehennem olur.

Sâbit-i Bennânî anlatıyor: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) peygamber olarak gönderildiği zaman Îblîs şeytanlara:

- “Bir şey oldu, bakın nedir?” dedi. Şeytanları dünyayı alt üst ettiler ve bir şey bulamadılar. Nihâyet İblîs:

- “Siz durun, ben bakayım.” dedi. Gitti geldi:

- “Muhammed (s.a.v.) peygamber olarak gönderildi.” dedi. İblîs durmadan şeytanları Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in ashâbına gönderir, onları azıtmak ister, fakat gidenler boş olarak geri gelirlerdi:

- “Biz böyle insanlar görmedik, biz bunlara hiç vesvese veremeyeceğiz. Bunlara verdiğimiz azıcık bir vesvese de kıldıkları namaz ile mahvolup gidiyor.” derlerdi. İblîs:

- “Sabredin, onlara biraz müsâade ediniz. Yakında onlara dünyalık açılır, onlar dünyaya meylederler ve o zaman biz, onlara müessir oluruz.” dedi.

Yine rivâyete göre; Îsâ aleyhisselâm bir gün bir taşa yaslandı. İblîs, geldi ve:

- “Ey Îsâ! Sen de dünyaya heves ettin.” dedi. Bunun üzerine Îsâ aleyhisselâm taşı kaldırıp şeytanın kafasına vurdu:

- “Al dünyalık ile beraber senin olsun.” dedi. Gerçek şu ki, uykuya yatarken yastık vazîfesi görecek bir taşa sâhip olan kimse dünyalıktan bir nasip almış sayılır. Meselâ, gece namaza kalkan bir kimsenin, yakınında yaslanabileceği bir taş bulunursa, o taş onu uykuya ve oraya yaslanmaya dâvet eder durur. Şâyet böyle bir taş olmazsa ne yaslanmak ve ne de uyku hatırına gelecek, hemen ibâdeti ile meşgul olacaktır. Bu anlattığımız bir sert taş hakkındadır. Yâ mükemmel karyola ve ipek döşeklere mâlik olanın hâli nice olur? Bu adam gece bu karyoladan kalkıp hangi neşat ile Allahu Teâlâ’ya ibâdet edebilir.

Şeytanın giriş kapılarının büyüklerinden biri de, cimrilik ve yoksulluk korkusudur. Bu korku infâktan insanı alıkor ve malı yığmaya dâvet eder ki, netîcesi elîm azâbdır. Kur'ân-ı Kerîm'in anlattığı gibi elem verici azâb, helâl harâm demeden servet edinip, zekâtını vermeyenlere va'd edilmiştir.

Hayseme b. Abdurrahmân[58] diyor ki: "Âdemoğlu şimdiye kadar şeytana gâlip gelemedi, bundan sonra da üç şeyde gâlip gelemez. Bunlar da haksız iktisâb, lüzumsuz infâk ve hak sâhibine vermemektir."

Süfyân-ı Sevrî de: "Âdemoğlunu öldürmek için şeytanın en kuvvetli silâhı yoksulluk korkusudur. Şeytanın Âdemoğluna karşı bundan daha kuvvetli silâhı yoktur. Şeytan bu vesveseyi insanoğlunun kalbine işledi mi, bâtıl şeylere dalar, haktan uzaklaşır, boş şeyler konuşur. Ve hattâ Rabbisine karşı sû-i zanna kadar gider. Hâlbuki sokaklar, şeytanların merkez kurdukları yerlerdir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ إِبْلِيسَ لَمَّا نَزَلَ إِلَى الْأَرْضِ قَالَ: يَا رَبِّ أَنْزَلْتَنِي إِلَى
الْأَرْضِ وَجَعَلْتَنِي رَجِيمًا، فَاجْعَلْ لِي بَيْتًا قَالَ الْحَمَّامُ، قَالَ:
اجْعَلْ لِي مَجْلِسًا قَالَ: الْأَسْوَاقُ وَمَجَامِعُ الطُّرُقِ، قَالَ:
اجْعَلْ لِي طَعَامًا قَالَ: طَعَامُكَ مَا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ،
قَالَ: اجْعَلْ لِي شَرَابًا قَالَ: كُلُّ مُسْكِرٍ، قَالَ: اجْعَلْ لِي مُؤَذِّنًا
قَالَ: الْمَزَامِيرُ، قَالَ: اجْعَلْ لِي قُرْآنًا قَالَ: الشِّعْرُ، قَالَ: اجْعَلْ
لِي كِتَابًا قَالَ: الْوَشْمُ، قَالَ: اجْعَلْ لِي حَدِيثًا قَالَ: الْكَذِبُ،
قَالَ: اجْعَلْ لِي مَصَايِدَ قَالَ: النِّسَاءُ

"İblîs yeryüzüne indiği zaman Allahu Teâlâ'ya:
- "Yâ Rab! Beni kovdun ve yere indirdin, O halde bana bir mesken ver." dedi.
Allahu Teâlâ:
- "Meskenin hamamlardır." buyurdu. eytan:
- "Bana oturacağım bir toplantı yeri ver."
- "Toplantı yerin sokak ba ları ile çar ı ve pazarlardır."

- *"Bana yemek ver."*
- *"Yemeğin, Besmelesiz yenen yemeklerdir."*
- *"Bana içecek ver."*
- *"Keyif veren her içki senin içeceğindir."*
- *"Bana bir dellâl ver."*
- *"Bütün çalgılar senin dellalındır."*
- *"Bana okunacak bir ey ver."*
- *" iirler senin okuyacağın eylerdir."*
- *"Bana kitap ver."*
- *"Kitâbın dağlatmaktır."*
- *"Benim de hadîsim ve sözlerim olsun."*
- *"Senin sözlerin de yalandır."*
- *"Bana av âletleri ve tuzaklar ver."*
- *"Senin tuzakların kadınlardır." buyurdu."*

Şeytanın kalbe hulûl eden büyük kapılarından biri de mezhep taassubu ve şehvet arzuları ile hasımlara kin tutmak, onları küçümsemek ve onlara hakaretle bakmaktır. Bu hâl, fâsıkları olduğu gibi, âbidleri de helake götürür. Zîra insanlara hakaret edip onlara kusur aramakla uğraşmak, insanda kötü bir haslettir. Bu tabiatte olan kimsenin hayatına şeytan, bunun güzel bir şey olduğunu yerleştirir. Bu da adamın kalbine yerleşir ve adam da bütün gayretini bu yola sarfeder. Adam, bu hareketi ile dîn nâmına gayret sarfettiğini sanarak kendisini sevinç ve neşe içinde bulur. Hâlbuki doğrudan şeytan yolundadır. Meselâ, biri kalkar **Hz. Ebû Bekir** (r.a.) için taassub gösterir, onu bütün ashâb üzerine tercîh eder ve hepsinden fazla sever, öte yandan haram yemekten çekinmez, boş ve yalan sözlerden kaçınmaz, çeşitli fesat yollarına girer; yalnız Ebû Bekir'i üstün tutmada ısrâr eder ve bununla dîndârlık yaptığını zanneder. Hâlbuki bu hâli ile Ebû Bekir kendisini görse, ilk düşmanı o olurdu. Çünkü Ebû Bekir'in (r.a.) dostu, onun yoluna düşüp, onun istikametini tâkip eden, ağız ve dilini koruyan kimsedir. Ebû Bekir'in (r.a.) ahlâkı şöyle anlaşılır: O, lüzumsuz söz sarfetmemek için ağzında taş saklardı. Böyle alabildiğine fuzûlî işlerle uğraşan kimse, Ebû Bekir'e nasıl dost olabilir?

Öte taraftan **Hz. Ali**'yi tercîh eden başka bir müteassıb görürüz. Onu diğerleri üzerine tercîh eder ve bunu bir ibâdet sayar. Hâlbuki onun yolundan gitmez. Hz. Ali halîfe olduğu halde üç dirheme bir gömlek aldı ve uzun gelen kollarını makasla kesmiş ve öyle mütevâzıâne bir şekilde giymiştir. O, böyle bir zâhid iken, onun âşıkı olduğunu iddiâ eden kimse, ipek elbiseleri giymekten kaçınmaz

ve haramdan kazandığı servet ile süslenmekten çekinmez. Buna rağmen Hz. Ali'yi sevdiğini iddiâ eder. Bilmez ki kıyâmet gününde ilk hasmı Hz. Ali'dir.

Büyük bir insanın ciğerpâresi, gönül meyvesi ve iki gözünün nûru olan bir oğlunu, bir başkası dövse, parçalasa, tüylerini yolsa, makasla dilim dilim kesse ve sonra da bu çocuğun babasını çok sevdiğini iddiâ etse, acaba o babanın yanında bu adamın bir değeri olur mu idi? Bilinen bir gerçektir ki, dîn ve şerîat Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve diğer sahâbenin (Allah onlardan râzı olsun) evlâtlarından, aile ve nefislerinden de daha fazla sevdikleri şeylerdir. Şerîate isyân edenler, onu şehvet makas, ile kesip parçalayanlardır. Bununla beraber Allah'ın dostlarına düşmanlık ve düşmanı olan İblîs'e dostluk etmiş olurlar. Kıyâmet gününde sahâbe-i kirâm ve Allah velîleri huzurunda bunların alacağı manzara meydandadır. Şâyet şu anda perde ortadan kalksa da sahâbe-i kirâmın, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in diğer ümmetlerinden neler beklediklerini görseler, onların bu kötü davranışları karşısında sahâbeyi ağızlarına almaktan utanırlardı. Ne yazık ki, şeytan bunları aldatır ve bir kısmına Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i sevenlerin etrafına ateş yaklaşamaz diye vesvese verirken, diğerlerini de Hz. Ali'yi severek ölen kimse için korku yoktur diyerek aldatır. Hâlbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.). kendisinden bir parça olan Hz. Fâtıma'ya:

إِعْمَلِي فَإِنِّي لَا أُغْنِي عَنْكِ مِنَ اللهِ شَيْئًا

"*Amel et. Zîra ben Allah katında senden bir ey kaldıramam.*" buyurmuştur.[59]

Hevâ-i nefisten birkaç misâller vermiş olduk.

Mezheb imamları olan Şâfiî, Mâlikî, Hanefî, Hanbelî ve diğerleri hakkında taassub gösterenlerin vaziyeti de böyledir. Bir imamın mezhebinden olduğunu iddiâ edip onun ahlâkı ile ahlâklanmayanın kıyâmet gününde hasmı o imamdır. Zîra o zât bu adama: "Benim mezhebim yalnız dil ile konuşmaktan ibâret değil, belki ameldi. Konuşmak, hezeyân yapmak için değil, amel yapmak için idi. Benim mesleğim ve mezhebim olan amel bâbında, bana neden muhâlefet ettin? Sonra da yalancı olarak "Ben falanın mezhebindenim." diye ortaya çıktın?" diyerek yakasına yapışır. İşte bu da şeytanın giriş kapılarının büyüklerindendir. Âlimlerin çoğu bu noktada helâk olmuştur. Medreseler, Allah'tan az korkan, dînde basîretleri zayıf, dünyaya rağbetleri kuvvetli ve metbû olma ihtirasları şiddetli olan kimselere teslîm edildi. Bunlar da mevkî ve emellerine ancak mezhep taassubu ile ulaşabildiler. Şeytanın hîlelerinden kimse onları îkaz etmedi; belki bunlar şeytanın hîlelerini infâz edip yerine getirmekte şeytana vekâlet ettiler. İnsanları bu yolda tuttular ve böylece dînlerinin esâslarını

unuttular. Kendileri helâk olduğu gibi, başkalarını da helâke sürüklediler. Allah onları ve bizi affetsin. Âmin.

Hasan-ı Basrî anlatıyor: İblîs, ben Muhammed'in (s.a.v.) ümmetine isyânı söyledim, onlar onu süslü gördü ve yaptılar. Fakat akabinde tövbe etmekle benim belimi kırdılar. Buna karşılık ben de onlara öyle günâhlar süsledim ki, onlar onu ibâdet sandılar ve tövbe etmek hatırlarına bile gelmedi. O da hevâ-i nefislerine uymaktır." dedi ve bunu doğru söyledi. Çünkü onlar bu hareketlerinin isyân olduğunu bilmezler ki, ondan tövbe etsinler.

Şeytanın büyük, aldatma yollarından biri de kulu, insanlar arasındaki mezhep ihtilâfları ve bu husustaki dedikodularla meşgul edip kendisini unutturmaktır.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) şöyle anlatıyor: "Bir cemâat, Allah'ı zikretmek üzere bir yere toplandılar. Şeytan bunları dağıtmak ve aralarını bozmak için ne kadar çalıştı ise muvaffak olamadı. Bu defa bunlara yakın başka bir cemâate gitti. Bunlar da dünya işlerini konuşuyorlardı. Şeytan kolaylıkla bunların arasına fesat tohumu ekti ve bunları birbirine düşürdü. Bunlar da yekdiğerini öldürmeye kalktılar. Şeytanın maksadı bunlar değil, ötede zikir ile meşgul olanları dağıtmaktı ve buna da muvaffak oldu. Şöyle ki: Bu dövüş ve kavgayı gören zikir erbâbı, bunları ayırmak için hemen oraya koştular ve ayırdıktan sonra da dağılıp gittiler. İşte şeytanın istediği de bu idi, yâni onları dağıtmak idi."

Şeytanın kalbe giriş kapılarından biri de, cehâletleri sebebiyle akılları ermeyen bâzı kimseleri Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfâtı üzerinde ve akıllarının alamadığı bu gibi meselelerde düşünceye sevkeder, şübheye düşürür ve onları dînin esâsında şaşırtır. Allahu Teâlâ hakkında bâzı hayâlî şeyler hatırlanna getirir ki, bu gibi hayaller ile ya bid'at sâhibi olur veyâ küfre giderler. Adam da bilmeyerek sevinir, güyâ bir şey buldum zanneder. Akıl ve zekâsı ile bir şey anladığını sanır. İnsanların en ahmağı, zekâsına en çok güvenendir. İnsanların en akıllısı da kendini en fazla töhmetleyen ve durmadan âlimlerden soran kimsedir.

Hz. Âişe (r.a.) diyor ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْتِي أَحَدَكُمْ فَيَقُولُ: مَنْ خَلَقَكَ؟ فَيَقُولُ: اللّٰهُ

تَبَارَكَ وَتَعَالَى، فَيَقُولُ: فَمَنْ خَلَقَ اللّٰهَ؟ فَإِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ

ذٰلِكَ فَلْيَقُلْ: اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ، فَإِنَّ ذٰلِكَ يَذْهَبُ عَنْهُ

" *eytan birinize gider hulûl eder ve vesvese yolu ile:*

- *“Seni kim yarattı?” diye sorar. Adam:*

- *“Allah yarattı.” deyince eytan:*

- *“Ya Allah’ı kim yarattı?” der. Sizden biriniz içinizde böyle bir suâl ile kar ıla tığı zaman, “Allah ve Rasûlüne îman ettim.” desin. Zîra bu o vesveseyi giderir.”*[60]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu vesvesenin ilacından bahsetmeyi emretmedi. Zîra bu vesveseyi âlimler değil, insanların avâmı bulur. Avâmın hakkı ise kalpleri ile tasdîk ve vücutları ile inkıyâd olup, ibâdetle ve aralarında geçimle meşgul olarak ilmi, ulemâya terk etmektir. Avâmdan olan bir kimsenin ilim hakkında konuşması, onun zinâ ve hırsızlık etmesinden daha kötüdür. Zîra ilmi olmadan, Allahu Teâlâ ve dîni hakkında konuşanlar, bilmediği yerden küfre gidebilirler. Bu tıpkı yüzmeyi bilmeyen kimsenin denize girmesine benzer. İtikâd ile alâkalı olan şeytanın hîle ve yolları sayılamayacak kadar çoktur.

Şeytanın kalbe hulûl eden kapılarından biri de sû-i zandır. Allahu Teâlâ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ

“Ey îman edenler, zannın çoğundan sakının. Zîra zannın bâzısı günâhtır.” (Hucûrât sûresi, 49/12) buyurmuştur. Kim, bir zan ile başkasının kötülüğüne hükmederse, şeytan bu kimseyi o adamın aleyhinde dil uzatmaya ve gıybet etmeye sevk eder de bu sebeple helake gider yâhut o adamın hakkına riâyet edemez, ikrâmda kusûr eder, ona hakaretle bakar ve kendini ondan hayırlı görür. Bunların hepsi tehlikelidir. Bunun için şerîat töhmet yerlerinden men etmiştir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اِتَّقُوا مَوَاضِعَ التُّهَمِ

“Töhmet yerlerinden kaçınınız.”[61] buyurmuştur. Hattâ bizzât Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) töhmet yerlerinden uzaklaşmıştır.

Ali b. Hüseyin’den (r.a.) rivâyet edildiğine göre; **Safiyye bint-i Huyey b. Ahtab**, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in mescidde îtikâfda olduğunu öğrendi ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’i ziyarete gitti: Bir müddet Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile konuştuktan sonra ayrılmak üzere kalktı ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de kapıya kadar kendisini yolcu etti. Tam o sırada ensârdan iki genç oradan geçiyordu. Hemen Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) onlara seslendi ve: *“Bu, Safiyye bint-i Huyey’dir.”* buyurdu. Onlar da:

- “Yâ Rasûlallah, biz senin hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz.” dediler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ بَنِي آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ مِنَ الْجَسَدِ

وَإِنِّي خَشِيتُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَيْكُمَا

- *"Kanın bedende cereyânı gibi eytan da insana hulûl eder. Size vesvese vereceğinden korktum da onun için vaziyeti îzâh ettim."* buyurdu.[62]

İnsâfla bak ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) onları dîn ve diyânetlerinde nasıl korudu. Çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) onlara, sû-i zannın insanı küfre kadar götürdüğünü, ümmetinin töhmet yerlerinden uzaklaşmalarını öğretti. Hattâ en müttakî bir âlimin bile bu hususta tesâhül göstermeyecek halde olduğunu ve bu gibi âlimin bile "Benim hakkımda hüsn-i zandan başka ne yapılabilir?" demesinin doğru olmadığını bildirdi. Zîra en müttakî ve şüpheli şeylerden çekinen âlim bir zâta dahî herkes aynı nazarla bakmaz. Bâzıları her yönden rızâ gözü ile bakarsa, bâzıları da kem gözle bakarlar. Nitekim şâir:

وَعَيْنُ الرِّضَا عَنْ كُلِّ عَيْبٍ كَلِيلَةٌ وَلَكِنَّ عَيْنَ السُّخْطِ تُبْدِي

الْمَسَاوِيَا

"Rızâ gözü, bütün ayıplara kar ı kördür. Fakat hı ım gözü bütün kötülükleri açıklar." demiştir. Onun için kötü zanlardan ve kötülerin töhmetinden uzaklaşmak gerekir. Zîra kötüler, herkesi kötü bilirler. İnsanlara sû-i zanda bulunan ve kusur araştıran bir kimseyi gördün mü bilmiş ol ki, bu adam kötü bir insandır, O hâl, kendisinden taşan pisliğidir. O, başkasını kendisi gibi görür. Zîra mü'min, mâzeretler arar ve kabul eder. Münâfık ise kusur arar durur. Mü'min, bütün insanlar hakkında kalbi temiz olup iyilikten başka bir şey düşünmeyen kimsedir.

Şu anlattıklarımız, şeytanın kalbe giden yollarının bâzılarıdır. Hepsini saymak istesem, ona güç yetiremem. Yalnız bu kadarı diğerlerine de işârettir. Âdemoğlunda bulunan her kötü huy, şeytanın bir silâhı ve kalbe hulûl eden yollarından biridir.

Şâyet, "Şeytanın def edilmesinde çâre nedir ve yalnız zikrullah kâfi midir? **"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh"** demek yeter mi?" dersen bilmiş ol ki; kalbi korumanın çâresi bu yolları kapamaktır. Bu da kalbi kötü huylardan temizlemekle mümkündür. Bunları anlatmak ise sözü çok uzatır. Hâlbuki bizim maksadımız, kitabın bu kısmında tehlikeli sıfatların ilaç ve çârelerini anlatmaktır. Yakında açıklayacağımız gibi her sıfat müstakil bir kitaba

muhtaçtır. Evet, bu sıfatların kökleri kalpten kesilip kapıları kapandığı zaman da yine şeytanın kalbe giden bir takım tehlikeli yolları vardır, fakat istikrârlı değildir. Allah'ı anmak, şeytanı kalbe uğramaktan alıkoyar. Zîra gerçek zikir, ancak kalbi takvâ ile tâmir ettikten ve kalbi kötü sıfatlardan temizledikten sonra kalpte yerleşir Yoksa böyle olmazsa zikir, hadîs-i nefisten ibâret kalır, kalp üzerinde bir sultası olamaz ve şeytanın sultasını önleyemez. Bunun için Allahu Teâlâ:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا

هُمْ مُبْصِرُونَ

"Takvaya erenler (yok mu?) **onlara şeytandan her hangi bir ârıza iliştiği zaman, iyice düşünürler, bir de bakarsın ki onlar görüp bilmişlerdir bile."** (A'râf sûresi, 7/201) buyurdu. Bu hâli müttakîlere tahsîs etmiştir. Şeytan, aç bir köpek gibidir. Köpek sana yaklaşır, şâyet et, ekmek gibi yiyecek bir madde önünde yoksa, köpeğe "Defol git!" demekle köpek uzaklaşır gider. Fakat yiyecek maddesi varsa, o yalnız kovalamakla oradan uzaklaşmaz. Şeytan da böyledir. Şâyet kalpte bir kuvveti yoksa yalnız zikir ile oradan uzaklaşır. Şehvet kalbe galebe çaldı ise zikrin hakîkati kalbin kenarlarına doğru iner ve fakat ortasında yerleşemez. Bu sûretle yine şeytan, kalbin merkezine hâkim olur. Fakat hevâ ve kötü sıfatlardan temizlenmiş olan müttakîlerin kalbi ise şeytanın buraya girmesi şehvet yönünden değil, zikirden hâli olması bakımındandır. Bu kalp, zikre döndüğü zaman, şeytan geri çekilir. Bunun delîli ise:

فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Racîm olan şeytandan Allah'a sığın." (Nahl sûresi, 16/98) âyet-i celîlesidir.

Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Bir gün bir mü'minin şeytanı ile bir kâfirin şeytanı karşılaşırlar. Kâfirin şeytanı yağlı, semiz, parlak ve temizdir. Mü'minin şeytanı ise zayıf, pis, kirli ve çıplaktır. Kâfirin şeytanı mü'minin şeytanına:

- "Bu ne hâl?" diye sorar. Mü'minin şeytanı:

- "Ne yapayım, bir adama düştüm ki, adam yiyeceği zaman Besmeleyi okur, ben aç kalırım. İçeceği zaman Besmele'yi okur, ben susuz kalırım. Giydiği zaman elbiseyi Besmele ile giyer, ben çıplak kalırım. Temizlendiği zaman Besmele ile temizlenir ben de pis kalırım." dedi. Bunun üzerine kâfirin şeytanı da:

- "Ben öyle bir adam ile arkadaşım ki, bunlardan hiç birine Besmele getirmez.

Yemesinde, içmesinde ve giymesinde ben kendisine ortak olurum.” dedi.

Muhammed b. Vâsî her sabah namazını müteâkip şöyle duâ ederdi:

اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ سَلَّطْتَ عَلَيْنَا عَدُوًّا بَصِيرًا بِعُيُوبِنَا يَرَانَا هُوَ وَقَبِيلُهُ

مِنْ حَيْثُ لَا نَرَاهُمْ، اَللّٰهُمَّ فَآيِسْهُ مِنَّا كَمَا آيَسْتَهُ مِنْ رَحْمَتِكَ

وَقَنِّطْهُ مِنَّا كَمَا قَنَّطْتَهُ مِنْ عَفْوِكَ وَبَاعِدْ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ كَمَا بَاعَدْتَ

بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَحْمَتِكَ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Allahım! Sen bize bir düşman musallat ettin ki, o ve maiyeti bizi ve kusurlarımızı görür, fakat biz onu göremeyiz. Allahım! Onu rahmetinden mahrum ettiğin gibi bizden de mahrum et. Affından ümîdini kestirdiğin gibi, bizden de ümîdini kestir; rahmetinle onun arasını uzaklaştırdığın gibi, bizimle de onun arasını uzaklaştır. Zîra muhakkak ki, senin gücün her şeye yeter, sen her şeye kadirsin.”

Bu zât bir gün mescide giderken şeytan karşısına çıkıp:

- “Beni tanıdınız mı?” diye sordu. Muhammed:
- “Hayır bilemedim, kimsiniz?” dedi. İblîs:
- “Ben İblîs’im.” deyince, Muhammed:
- “Ne istiyorsun?” diye sordu. İblîs:
- “Senden ricâm şu; istiâzeni başkasına öğretme. Ben de bunun karşılığı olarak sana dokunmam.” dedi. Muhammed b. Vâsî:
- “Andolsun ben bunu herkese öğretirim, sen de elinden geleni yap.” dedi.

Abdurrahmân b. Ebû Leylâ’dan[63] rivâyete göre: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) namaz kılarken bir şeytan gelir, ışık yakar ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in önüne tutardı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) istiâze eder. Kur’ân okur, öyle iken bu şeytan uzaklaşmazdı. Cebrâil aleyhisselâm Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e gelerek şu duâyı öğretti:

قُلْ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا

فَاجِرٌ، مِنْ شَرِّ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا، وَمَا يَنْزِلُ

مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا، وَمِنْ فِتَنِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَمِنْ

طَوَارِقِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمٰنُ

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu duâyı okuyunca, şeytanın ışığı söndü ve kendisi yüzüstü yere düştü. [64]

Hasan-ı Basrî mürsel olarak şöyle rivâyet ediyor: “Bana haber verildi ki, bir gün Cebrâil aleyhisselâm Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e geldi ve dedi ki: “Cinlerden bir ifrit sana hîle etmek istiyor. Yatağına girdiğin zaman Âyete’l-Kürsî’yi oku.”[65] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

لَقَدْ أَتَانِي الشَّيْطَانُ فَنَازَعَنِي ثُمَّ نَازَعَنِي فَأَخَذْتُ بِحَلْقِهِ،

فَوَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ مَا أَرْسَلْتُهُ حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَ مَاءِ لِسَانِهِ

عَلَى يَدِي، وَلَوْلَا دَعْوَةُ أَخِي سُلَيْمَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَأَصْبَحَ

طَرِيحًا فِي الْمَسْجِدِ

“Namaz kılarken eytan geldi benimle münâzaa üzerine münâzaa etti. Ben de onu gırtlakladım. Beni hak peygamber olarak gönderen Allahu Teâlâ’ya yemin ederim, onun boğazını öyle sıktım ki, dilinin suyunun soğukluğu elime değdi ve onu öyle bıraktım. Eğer karde im Süleyman peygamberin duâsı olmasaydı, upuzun yattığı hâlde mescidde sabahlayacaktı.”[66]

Süleymân aleyhisselâma cinler musahhar idi. O duâsında: “Rabbim, bana bir mülk hîbe et ki, benden sonra kimseye lâyık olmasın.” demişti. İşte bu duâsına binâen Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) İblîs’i bağlamadı. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا سَلَكَ عُمَرُ فَجًّا إِلَّا سَلَكَ الشَّيْطَانُ فَجًّا غَيْرَ الَّذِي سَلَكَهُ عُمَرُ

“Ömer bir yola girdi mi, eytan o yolu bırakır ba ka yola gider.”[67] buyurmuştur. Çünkü şeytanın otlağı olacak ve şeytana kuvvet verecek şehvetten kalbi temizlenmişti.

Hz. Ömer’in zikri ile şeytan kendisinden uzaklaştığı gibi, senin de mücerred zikir ile İblîs’in senden uzaklaşmasını istemen muhâl kabîldendir. Bu tıpkı, gerekli diyeti yapıp mîdesini temizlemeden, içtiği ilaçtan; gerekli diyeti yapıp mîdesini temizledikten sonra ilaç içenin bulduğu şifâyı beklemesine benzer. Elbette o, onun gibi olamaz. Zikir ilaç, takvâ ise diyettir, yâni kalbi şehvetlerden

temizlemektir. Her şeyden temizlenmiş olan kalbe zikir indiği zaman, şeytan oradan uzaklaşır. Temizlenmiş olan mîdeye indirilmiş ilaç ile mîdenin şifâ bulması gibi. Nitekim Allahu Teâlâ:

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ

"Şüphesiz ki, bunda aklı olan, yâhut kendisi huzur(-ı kalp) **içinde olarak, kulak veren kimseler için elbette bir öğüt ve** (hâtıra) **vardır."** (Kâf sûresi, 50/37) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ

"Onun (şeytanın) **hakkında şöyle** (hüküm) **yazılmıştır: Kim onu yoldaş edinirse bilsin ki** (şeytan) **kendisini saptıracak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir." (**Hac sûresi, 22/4) Kim işi ile şeytanın peşinden giderse, dili ile Allah'ı zikretse de o, onun dostudur.

Şâyet hadîs mutlaktır, yâni Allah'ı zikir şeytanı uzaklaştırır. Kim olursa olsun Allah zikredilince şeytan uzaklaşır der de, bu gibi mutlak olarak zikredilen umumî hükümlerin mukayyede bağlı olup, mukayyed ile meşrût olduğuna dâir âlimlerin söylediklerini bilmezsen, kendine bak. Zîra haber, muâyene gibi değildir, yâni duyduğun gördüğün gibi olamaz.

Şöyle bir düşün; senin ibâdetin ve zikrinin son haddi namazdır. Kalbini murâkabe et; bak nasıl? Sen namazda iken şeytan kalbini sokaklara götürür, âlemin hesaplarını gördürür, inatçılara cevaplar hatırlatır ve nasıl seninle ovaları, dağları dolaştırır. O dereceye kadar ki, namaz dışında unuttuklarını sana namaz kılarken hatırlatır. Şeytan bilhassa namaz kılarken kalbine hücûm eder. Namaz kalbin mihenk taşıdır. Kalbin iyilik ve kötülüğü namazda belli olur. Dünya şehvetleri ile dolu olan kalplerden gelen namaz kabul olunmaz. Görüyorsun ki, namazda da şeytan uzaklaştırıyor, belki senin vesveselerini arttırıyor. Tıpkı, gerekli diyeti yapmadan içilen bâzı ilaçların verdiği zarar gibi. Şâyet şeytandan kurtulmak istersen her şeyden önce takvâ ile diyet et. İşte o zaman şeytan, **Hz. Ömer**'den (r.a.) kaçtığı gibi senden de kaçar. Bunun için **Veheb b. Münebbih** (r.a.): "Allahtan kork. Gizlice itâat ve dostluk ettiğin şeytanın aleyhine aşikâre atıp tutma." demiştir. Başka bir zât da: "İyilik ve ihsânda bulunan kimsenin iyilik ve ihsanını bildikten sonra melûna itâat etmek kadar şaşılacak ne vardır?" demiştir. Allahu Teâlâ:

ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ

“Bana duâ edin, size icabet edeyim.” diye buyurduğu halde, duânın şartları bulunmadığı için, bâzı kimselerin duâları kabul olmadığı gibi, şartları bulunmadığı için birçok kimselerin Allah’ı zikretmelerinden de şeytan kaçmaz.

İbrâhim b. Edhem’e:

- “Allahu Teâlâ “Bana duâ edin, size icabet eder ve duâlarınızı kabul ederim” buyurduğu hâlde, “Nasıl olur da bizim yaptığımız duâlar kabul olunmuyor?” diye sorarlar.

İbrâhim b. Edhem:

- “Çünkü sizin kalpleriniz sekiz haslet üzerinde ölmüştür. Onun için duâlarınız kabul olunmaz.” demiş ve bu sekiz hasleti şöyle anlatmıştır:

1 - Allah’ı bildiniz, fakat emirlerine itâat etmemekle, hakkını yerine getirmediniz.

2 - Kur’ân’ı okudunuz, fakat mûcibiyle amel etmediniz.

3 - Peygamberi sevdiğinizi iddiâ ettiniz, fakat sünneti ile amel etmediniz.

4 - Ölümden korktuğunuzu söylediniz, fakat ölüm için hazırlanmadınız.

5 - Allahu Teâlâ:

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا

“Şeytan sizin için büyük bir düşmandır, onu düşman tanıyınız.” (Fâtır sûresi, 35/6) buyurdu. Siz ise dilinizle düşman tanıdığınız halde işinizle tamâmen ona uydunuz ve isyân ettiniz.

6 - Cehennemden korktuğunuzu iddiâ ettiğiniz halde bütün kuvvetinizle, işinizle kendinizi cehenneme attınız.

7 - Cenneti sevdiğinizi iddiâ ettiğiniz halde, cennet için hazıranmadınız.

8 - Sabahleyin kalkınca kendi kusurlarınızı arkaya attınız ve başkalarının kusurları ile meşgul oldunuz. Bu sûretle Rabbinizi kızdırdınız, nasıl duânız kabul olunsun?” dedi.

Şâyet, “Kötülüğe dâvet eden bir mi, bir kaç şeytan mıdır?” dersen bilmiş ol ki; Bu muâmele kısmında onu bilmeye pek lüzum yoktur. Senin vazîfen, düşmanın sıfatını araştırmadan onu uzaklaştırmaktır. Nereden gelirse gelsin, üzümü ye, bağını sorma. Fakat basîret nûru ile haber ve müşâhedelerden anlaşıldığına ve açıklandığına göre, onlar birbirine yardımcı birçok askerlerdir. Her kötülüğün kendine mahsus ve o kötülüğe dâvet eden bir şeytanı vardır. Sebeplerin ihtilâfı, müsebbiblerın ihtilâfına delîldir. **“Ateşin Nûru”** ve **“Dumanın Karanlığı”**

kısmında anlattığımız gibi, basîret cihetinden sana bu kadarı yeter; yoksa laf çok uzar.

Haberlere gelince:

أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ

"Onu ve zürriyetini dost mu ediniyorsunuz?" âyet-i celîlesinin tefsîrinde **Mücâhid**'in anlattığına göre; İblîs'in beş evlâdı vardı. Her birini bir işe ayırmıştır. Bunlar Sebür, Aver, Mebsût veya Misvat, Dasim ve Zelenbûr'dur. **Sebür**, musîbetlerin sahibidir. Musibet anında, helâk oldum, mahvoldum, diye feryad u figan etmek ve yaka paça yırtmaya, yüz-göz yaralamaya, câhiliyet adet ve an'anelerine teşvîk eder. **Aver**, zinâ işleri ile uğraşır insanları zinâya teşvîk eder ve zinâyı süsler. **Mebsût**, yalancılığı teşvîk eder. Dasim, insanlarla evlerine girer, onların kusurlarını ortaya koyar ve âile reisini kızdırır, aralarında kavga çıkartır. **Zelenbûr**, çarşı ve pazarlarda bulunur. Onun teşvîkiyle esnaf hallerinden şikâyet eder durur. Ayrıca **Hunzub** adında namaz şeytanı ve **Velhan** adında abdest şeytanları vardır. (Her ikisi de yukarıda geçmiştir.) Bu hususlarda birçok haberler vârid olmuştur.

Şeytanlar çok olduğu gibi melekler de çoktur. "**Şükür Kitabı**"nda meleklerin çokluğundaki hikmeti ve her birinin hususî vazîfelerini anlatacağız.

Ebû Umâme el-Bahilî, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den şöyle rivâyet ediyor:

وُكِّلَ بِالْمُؤْمِنِ مِائَةٌ وَسِتُّونَ مَلَكًا يَذُبُّونَ عَنْهُ مَا لَمْ يَقْدِرْ
عَلَيْهِ مِنْ ذَلِكَ، لِلْبَصَرِ سَبْعَةُ أَمْلَاكٍ يَذُبُّونَ عَنْهُ كَمَا يُذَبُّ
الذُّبَابُ عَنْ قَصْعَةِ الْعَسَلِ فِي الْيَوْمِ الصَّائِفِ، وَمَا لَوْ بَدَا لَكُمْ
لَرَأَيْتُمُوهُ عَلَى كُلِّ سَهْلٍ وَجَبَلٍ كُلٌّ بَاسِطٌ يَدَهُ فَاغِرٌ فَاهُ، وَلَوْ
وُكِّلَ الْعَبْدُ إِلَى نَفْسِهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ لَاخْتَطَفَتْهُ الشَّيَاطِينُ

"Her Müslüman'a yüz atmı melek müvekkeldir. Onlar, insanın güç yetiremediği eyleri ondan uzakla tırırlar. Bu cümleden olarak yalnız gözlere müvekkel yedi melek vardır. Sıcak günde bala hücum eden sinekleri kovaladıkları gibi, o melekler de gözlere hücum eden eytanları kovarlar. Eğer onları görebilseniz, dağlarda ve ovalarda nasıl

hazır vaziyette beklediklerini ve ağızlarını açıp hücum vaziyetinde olduklarını görürdünüz. Eğer insan bir an için kendi ba ına terk edilseydi eytanlar onu kapıp götürürlerdi.”[68]

Eyyûb b. Yûnus b. Zeyd veyâ Eyyûb b. Yezid b. Zeyd (meçhûl bir adamdır) diyor ki: Edindiğimiz mâlûmâta göre, her doğan insan ile bir şeytan doğar ve onunla beraber yetişir.

Câbir b. Abdullah'ın rivâyetine göre; Âdem aleyhisselâm yeryüzüne indiği zaman şöyle dedi:

- “Ey Rabbim! Aramıza düşmanlık koyduğun şu düşmanıma karşı bana yardımcı olmazsan ben bunu yenemem.” Allahu Teâlâ:

- “Ey Âdem, her doğan çocuğuna onu korumak için bir melek müvekkel kıldım.” buyurdu. Hz. Âdem:

- “Arttır yâ Rabbi.” dedi. Allahu Teâlâ:

- “Bir kötülüğe bir cezâ, bir iyiliğe en az on ve daha ziyâde mükâfat veririm.” buyurdu. Âdem aleyhisselâm:

- “Yine arttır yâ Rabbi.” deyince Allahu Teâlâ:

- “Rûh bedende olduğu müddetçe tövbe kapısı açıktır. Son deme kadar tövbeleri kabul ederim.” buyurdu. Şeytan da aynı şekilde:

- “Yâ Rab, bana yardım etmezsen buna üstün gelemem.” deyince Allahu Teâlâ:

- “Onun doğan her çocuğuna karşılık, sana da bir çocuk verdim.” buyurdu. Şeytan:

- “Arttır yâ Rabbi.” deyince Allahu Teâlâ:

- “Kan damarda cereyân ettiği gibi, sen de Âdemoğluna hulûl edersin. Onların göğsü senin evin olur.” buyurdu. Şeytan:

- “Yine arttır.” dedi. Allahu Teâlâ

أَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ

“... Süvarilerinle, yayalarınla onları yaygaraya boğ.” (İsrâ sûresi, 17/64) buyurdu.

Ebû’d-Derdâ’dan (r.a.) rivâyet edildiğine göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

خَلَقَ اللهُ الْجِنَّ ثَلَاثَةَ أَصْنَافٍ: صِنْفٌ حَيَّاتٌ وَعَقَارِبُ

وَخَشَاشُ الْأَرْضِ، وَصِنْفٌ كَالرِّيحِ فِي الْهَوَاءِ، وَصِنْفٌ

عَلَيْهِمُ الثَّوَابُ وَالْعِقَابُ، وَخَلَقَ اللهُ تَعَالَى الْإِنْسَ ثَلَاثَةَ

أَصْنَافٍ: صِنْفٌ كَالْبَهَائِمِ، كَمَا قَالَ اللهُ تَعَالَى: (لَهُمْ قُلُوبٌ لَا

يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ

بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ)، وَصِنْفٌ أَجْسَادُهُمْ أَجْسَادُ

بَنِي آدَمَ وَأَرْوَاحُهُمْ أَرْوَاحُ الشَّيَاطِينِ، وَصِنْفٌ فِي ظِلِّ اللهِ

تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ.

"Allahu Teâlâ cinleri üç sınıf olarak yarattı. Bir sınıf, yılanlar, akrepler ve yer ha ereleri sûretindedir. Bir sınıf da, havadaki rüzgâr gibidir. Bir sınıfi da mükelleftir; sevap ve günâhtan mesûldürler. İnsanları da üç sınıf yaratmı tır. Bir sınıfi hayvanlar gibidir. Nitekim Allahu Teâlâ: **"Onların kalpleri var, onunla anlamazlar; gözleri var, onunla görmezler; kulakları var onunla duymazlar. Bunlar hayvanlar gibi ve belki de daha aşağıdırlar."** *buyurdu. Bir sınıf da insan sûretinde eytanlardır. Bir sınıfi da Allah'ın gölgesinden ba ka gölge olmayan kıyâmet gününde Ar -ı Âzam'ın gölgesindedirler."*[69]

Vuheyb b. el-Verd diyor ki: "Öğrendiğimize göre şeytan, insan sûretine girerek Zekeriyâ'nın oğlu Yahyâ aleyhisselâmın karşısına çıktı:

- "Sana yapacağım nasîhat var." dedi. Yahyâ aleyhisselâm:

- "Senin nasîhatine ihtiyacım yok. Ancak sen bana Âdemoğullarından haber ver." dedi. Şeytan da:

- "Onlar bize göre üç sınıftır. Bir sınıfı, bize göre en fenâ bir sınıftır. Çünkü biz binbir mihnet ile onlardan birisine yönelir ve onu aldatırız. O hemen tövbeye yönelir ve bizim bütün emeklerimizi boşa çıkarır. Tekrar ona yöneliriz, fakat o tekrar tövbe eder. Ne ümitsiz oluruz ve ne de ondan faydalanırız. Diğer bir sınıf da, çocukların elindeki topaç gibi bizim emrimizdedir. Onları istediğimiz tarafa çeviririz. Üçüncü sınıf da sizin gibilerdir. Onlar mâsumdurlar. Biz onlara güç yetiremeyiz." dedi.

Şâyet, "Nasıl olur da şeytan insanların bâzılarına görünür ve bâzılarına görünmez? Aynı zamanda görülen sûret, şeytanın gerçek sûreti veyâ temsîlî bir sûreti midir? Şâyet hakîkî sûreti ise nasıl olur da çeşitli sûretlere girebilir ve bir anda ayrı ayrı iki yerde görülebilir?" dersen bilmiş ol ki; Melek ile şeytanın

gerçek sûretleri vardır. Fakat bu sûretler ancak nübüvvet nûru ile müşâhede edilebilir. Hattâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Cebrâil aleyhisselâmı aslî sûreti üzerine ancak iki defa görmüştür. Bu da şöyle olmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Cebrâil'i aslî sûretinde görmek istedi.

Cebrail de Baki'de söz verdi ve Hırâ'da kendisine göründü. Öyle ki, fezâyı doldurmuştu. Bir defa da Sidre-i Müntehâ'da Mîrâc gecesinde görmüştür. Ekseriyâ Cebrâil'i insan sûretinde görürdü.[70] Cebrâil, ashâbdan Dıhye-i Kelbî sûretine girerdi. Dıhye güzel yüzlü bir insandı. (Ashâbın meşhurlarından olup Muâviye devrinde ölmüştür).[71] Umûmiyetle basîret erbâbından olan keşif sâhiplerine, sûretinin benzeri bir şekilde gözükür. Şeytan bu gibilere uyanık hallerinde gözükür ve onlar da açık gözleri ile şeytanı görür, sözlerini işitirler. Bu gördükleri de şeytanın gerçek sûreti makamına kaim olur. Nitekim rüyâda sâlihlerin çoklarına böyle keşfedilir. Uyanık iken keşfe gelince; insan bir mertebeye yükselir ki, hâssaların dünya işleri ile uğraşmaları, geceleyin rüyâ âleminde vâkî olan keşfe mânî olmaz. Yâni başkalarının rüyâda gördüklerini, o kimse gündüz görebilir. Nitekim Ömer b. Abdülazîz'den rivâyet edildiğine göre, biri Allahu Teâlâ'ya yalvardı ve:

- "Yâ Rab, bana şeytanın insan kalbindeki yerini göster." dedi. Rüyâsında billûr gibi şeffaf bir insan cesedi gördü. İnsanın iç kısmı tamâmen görülüyordu. Şeytanı bir kurbağa şeklinde adamın sol koltuğu üzerinde, omuzu ile kulağı arasında oturur gördü. İnce bir hortumu vardı. Hortumunu adamın kalbine sokmuş vesvese verip duruyordu. Adam Allah'ı zikredince oradan uzaklaşıyordu.

Bunun benzeri uyanık iken de görülebilir. Nitekim bâzı keşif erbâbı, şeytanı lâşe başında oturup insanları o cîfeye dâvet eden bir köpek sûretinde görmüşlerdir. Bu cîfe ve lâşeden murâd da dünyadır. İşte şu görüş, şeytanı gerçek sûretiyle görmüş gibi sayılır. Zîra kalbin melekût âlemine, yâni görülmeyen âleme karşı olan yönünde bir hakîkat zâhir olur. Bu anda o hakîkatin eseri, kalbin mülk ve şehâdet, yâni görülen âleme karşı olan yüzünde parlar. Zîra bunların birbirine ittisal ve irtibâtları vardır. Yukarıda anlatmıştık ki, kalbin iki yüzü vardır; biri gayb âlemine açılır, bu ilhâm ve vahyin kapısıdır. Diğeri de hâssalarla görülen âleme açılır. Şehâdet âlemine açılan yüzünde görülen ancak hayâl olan bir sûrettir. Çünkü şehâdet âleminin hepsi hayâldir. Şu kadar ki hayâl, bâzen hâssalar (beş duygumuz) vâsıtasıyla şehâdet âlemine bakmaktan hâsıl olur.

Binâenaleyh, gördüğü sûretin mânâya ve hakîkate uygun olmaması da câizdir.

Nitekim boyu bosu, şekil ve endamı çok güzel olan bir insan görürsün ki, içi ve hakîkati berbat ve perîşândır. Zîra şehâdet âlemi karmakarışık bir âlemdir. Fakat melekût âleminden kalbin iç âlemine parlayan hayâl sûretine gelince, bu sûret ancak sîrete uygun olur ve ondan haber verir. Zîra melekût âlemindeki sûret tamâmen sîrete tâbidir. Çirkin mânâları, çirkin sûretlerle görülür. Bunun için şeytan, köpek, kurbağa, hınzır ve benzerleri sûretinde gözükür. Melek ise bunun aksine olarak güzel sûrette gözükür. Sûretler, sîretlerin mânâların esâsını teşkil ederler ve onlardan haber verirler. Bu sebeptendir ki, rüyâda görülen maymun ve hınzır gibi şeyler kötü insana, koyun görmek ise halîm ve selîm insana delâlet eder.

Rüyâ ve tâbirinin bütün kapıları böyledir. Bu acâyip bir sırdır ve kalbin acâyip sırlarındandır. Muâmele kısmında bundan bahsetmek uygun olmazdı. Ancak maksadımız, basîret sahiplerine ve şeytanın görülebileceğini anlatmaktı. Melek de böyledir. Bâzen temsîlî olarak görülebilir, rüyâda gözüktüğü gibi ve bâzen de hakîki olarak görülür. Umûmiyetle mânâyı temsîl edecek şekilde görülür. Bu ise mânânın aynı değil, onun misâlidir. O kadar var ki, melek aynen de müşâhede edilir, ama bunu uyuyanlar değil, gerçek keşif erbâbı olanlar görebilir.

Ebû Abdullah Medenîdir, fakîhtir. Benî Zuhre’nin âzâdlılarındandır. Sikadan olup, çok hadîs bilen âbid bir zâttır. Ahmed, bu adamın bereketiyle yağmur yağar: Mâlik, gece namazından ayakları şişerdi, demişlerdir. Yatmamaya yemin ettiği söylenir. 40 yıl böyle yaşamıştır ve nihâyet Hicrî 133 de oturduğu hâlde ölmüştür.

Ebû Amir’in oğludur. Rivâyeti vardır. Kendisini melekler yıkamıştır. Uhud’da şehid olmuştur. Bu babasıdır. Abdullah Yevm-i Harre’de öldü. Ebû Dâvud kendisinden rivâyette bulunmuştur.

Tirmizî Sehl bSa’d’dan rivâyet etti ve hasendir, dedi.

Cafi kabîlesindendir. Dedesi ve babası Ashâbdandır. Sika olduğunu, ayrıca sâlih ve cömert bir zât olduğunu söyleyenler vardır. 80 târihinden sonra ölmüştür.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

Irâkî, aslını bulamadım dedi ise de, bu mealde rivâyetler vardır.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Ensarî ve tâbiîdir. Babası ashâbdandır. Uhud cenginde bulundu. Hz. Ali’nin hilâfeti zamanında öldü.

İbn Ebi’d-Dünyâ **“Mekaidü’ş-Şeytân”** kısmında mürsel olarak rivâyet etmiştir. İbn Abdülberr Yahya’dan vasletti. Ahmed ve Bezzar da Abdurrahman bCeyş’den rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi'd-Dünyâ "**Mekaidü'ş-Şeytân"** kısmında mürsel olarak rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ "**Mekaidü'ş-Şeytân**"da mürsel olarak rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ Şâbî'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ "**Mekaidü'ş-Şeytân**"da ve Taberânî "**Mu'cem-i Kebîr**"inde rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebî'd-Dünyâ "**Mekaidü'ş-Şeytân**"da, İbn Hibbân "**Zuafâ**"da rivâyet etmişlerdir. Hâkim de bu meâlde bir hadîs rivâyet etti ve isnadının sahîh olduğunu söyledi.

Buhârî ile Müslim, Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Üsâme'den rivâyet etmişlerdir.

KALBE GELEN VESVESENİN HESABI

Bilmiş ol ki; bu cihet oldukça kapalı ve hâlledilmesi zor bir meseledir. Bu hususta yekdiğeri ile muâraza eden âyet ve haberler vardır. Bunları telîf etmek zordur. Bu ancak Şerîati bilen dâhîlerin ve zekî âlimlerin çözebileceği meseledir.

Bu husustaki hadîsler:

1 - Buhârî ile Müslim'in Ebû Hureyre'den rivâyetlerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

عُفِيَ عَنْ أُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ نُفُوسُهَا مَا لَمْ تَتَكَلَّمْ بِهِ أَوْ تَعْمَلْ بِهِ

"Ümmetim, hatırına gelen şeylerden, onları konuşmadıkça veyâ mûcibiyle amel etmedikçe mesûl değildir." buyurmuştur.

2 - Yine Buhârî ile Müslim'in rivâyetlerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ لِلْحَفَظَةِ: إِذَا هَمَّ عَبْدِي بِسَيِّئَةٍ فَلَا تَكْتُبُوهَا

فَإِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا سَيِّئَةً، وَإِذَا هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا

فَاكْتُبُوهَا حَسَنَةً، فَإِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا عَشْرًا

"Allahu Teâlâ muhâfız meleklere der ki: Kulum bir günâh yapmaya hemm ettiği zaman, bu hemminden dolayı ona bir şey yazmayın. Şâyet o günâhı işlerse, ona bir kötülük yazın. Kulum bir iyiliği hemmettiği zaman, hemen ona bir sevap yazın. Şâyet hemmettiği iyiliği yaparsa, onu on misli ile yazın."

Bu rivâyetler, kalbin kötülüğü hemmetmesinden afvedileceğine delîldir. Diğer ifâde ile:

مَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا، كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةً، وَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ

فَعَمِلَهَا، كُتِبَتْ لَهُ عَشْرًا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ، وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ

فَلَمْ يَعْمَلْهَا، لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ، وَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ

"İyiliği hemmedip yapmayana bir sevap, iyiliği hemmedip yapana on katından

yediyüze kadar mükâfat verilir. Kötülüğü hemmedip yapmayana bir ey yazılmaz, yapana ise bir günâh yazılır." Diğer ifâde ile:

وَإِذَا تَحَدَّثَ بِأَنْ يَعْمَلَ سَيِّئَةً فَأَنَا أَغْفِرُهَا لَهُ مَا لَمْ يَعْمَلْهَا

"Bir günâh yapmayı içinden geçirdiğiş zaman, onu yapmadıkça onu bağı larım." Bütün bunlar, bir kötülüğü içinden geçirip yapmayanın bağışlanacağına delîldir.

Muâhaze edileceğini ifâde eden delîllere gelince, Allahu Teâlâ buyuruyor:

وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللهُ فَيَغْفِرُ

لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ

"Eğer siz içinizdekini açıklar, yâhut gizlerseniz Allah onunla sizi hesâba çeker. Sonra kimi dilerse onu yarlığar, kimi dilerse onu azâblandırır." (Bakara sûresi, 2/284) Yine Allahu Teâlâ buyuruyor:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ

كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا

"Bilmediğin, anlamadığın bir şeyin ardına düşme. Kulak, göz, gönül, bunların hepsi (yaptığından) **sorguya çekilir."** (İsrâ sûresi, 17/36) Bu âyet-i kerîme kalbin de gözler ve kulaklar gibi mesûl olduğunu ortaya koymuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ

"Her kim şehâdeti gizlerse onun kalbi günâhkârdır." (Bakara sûresi, 2/283) Yine Allahu Teâlâ:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا

كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ

"Yemindeki lâğvınızdan Allah sizi muâheze etmez. Fakat kalplerinizin kesbinden dolayı muâheze eder." (Mâide sûresi, 5/89)

Bize göre bu meselede hak olan, başlangıcından îtibâren âzâlarda zuhûruna

kadar bütün tafsîlâtıyla kalbin amellerini bilmeden, bu mesele üzerinde durmamaktır. Buna göre deriz ki:

1 - Kalbe ilk gelen ve uğrayan şeye "hatır" denir. Meselâ birdenbire hatırına, arkasında gelen bir kadının sûreti canlanır. Öyle ki, ardına dönüp baksa kadını görecek. İşte böyle bir şeyin kalbe gelmesine hatır denir. Buna "hadîs-i nefs" de derler.

2 - Heyecân, rağbet ve meyl-i tabiî. Yâni o kadına dönüp bakmaya meyletmek tabiatında olan şehvetin harekete geçmesi demektir. Tabiî bu, birinci derecede olan hatırdan doğar.

3 - Kalbin hükmü. Yâni kalbin, o arkadaki kadına bakmasına hüküm vermesidir. Tabiat bir şeye meylettiği zaman, mâniler kaldırılmadıkça himmet ve niyet meydana gelemez. Çünkü bâzen utandığından ve bâzen de korktuğundan maksadını yapamaz. İşte buna da îtikad denir. Önce hatır, sonra meyil ve daha sonra da îtikad gelir.

4 - Bakmak için katî karar, azim, cezim ve niyet etmektir. Buna da bilfiil "hemm" niyet ve kasıt denir. Bu hemm, başlangıçta zayıf olabilir. Fakat kalp, birinci derecedeki hâtıra meylettiği zaman nefsi kendine doğru çeker ve bu sâyede hemmi kuvvetleşerek cezimli bir irâde hâline gelir. İrâde de katiyet kesbedince, bâzen nâdim olup işten vazgeçebilir. Bâzen bir mâni sebebiyle unutur ve yapamaz ve benzeri engeller işi güçleştirebilir.

Demek ki âzâ ile amel etmeden önce kalbin dört hâli vardır Hatır ve hadîs-i nefs, meyil, îtikad ve hemm. Buna göre deriz ki:

Hatır ile kalp muâheze edilmez. Zîra bu, kişinin irâde ve ihtiyârında değildir. Bunun gibi meyil, heyecân ve şehvet de ihtiyârî olmadıkları için, onlardan da mesûl değildir. İşte Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Ümmetimden hadîs-i nefs affedildi."* buyurduğundan murâdı budur. Hadîs-i nefs, nefislerde hâdis olan hâtıralardan ibârettir. "Hemm, azm" bundan ayrıdır. Bunlara "hadîs-i nefs" denmez. Hadîs-i nefs, Osman b. Maz'ûn'dan rivâyet edildiği gibidir. Osman Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Ya Rasûlallah! Nefsim Havle'yi boşamamı bana tahdîs ediyor ne buyurursunuz?" dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَهْلًا إِنَّ مِنْ سُنَّتِي النِّكَاحَ

- *"Yok, benim sünnetimden birisi de evlenmektir."* buyurdu. Yine Osman Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Nefsim bana erkekliğimi öldürmemi söylüyor, ne buyurursunuz?" deyince

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَهْلًا خِصَاءُ أُمَّتِي دُءُوبُ الصِّيَامِ

- *"Yok, ümmetimin hadımlığı oruca devamdır."* buyurdu. Yine Osman:
- "Nefsim bana ruhbâniyeti söylüyor." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَهْلًا رَهْبَانِيَّةُ أُمَّتِي الْجِهَادُ وَالْحَجُّ

- *"Yok, ümmetimin ruhbâniyeti mücâhede ve hacdır."* buyurdu. Yine Osman:
- "Nefsim et yemememi bana söylüyor." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَهْلًا فَإِنِّي أُحِبُّهُ وَلَوْ أَصَبْتُهُ لَأَكَلْتُهُ وَلَوْ سَأَلْتُ اللهَ لَأَطْعَمَنِيهِ

- *"Hayır. Zîra ben de eti severim, bulsam hemen yerim. Allah'tan istesem, Allah bana et yedirirdi."* buyurdu.[72]

Kendileri ile beraber azim bulunmayan hâtıralara "hadîs-i nefs" denir. Azim ve hemm bulunmadığı için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile istişâre etmiştir.

Üçüncüsü îtikaddır. Yâni "Evet, bu işin yapılması uygundur." diye kalbin hükmetmesidir. Bu kısım, ihtiyâr ile ıztırâr arasında mütereddittir. Bu hususta haller değişir. İhtiyârî kısmından mesûldür, ıztırârî kısmından mesûl değildir.

Dördüncüsü bilfiil hemmdir. Bundan mesûldür. Fakat hemmettiği bu işi yapmadığı zaman bakılır; bu işi yapmaması yâni bu kadına dönüp bakmaması, Allah korkusundan olup bu hemmine pişman olmasından ileri geldi ise buna bir sevap yazılır. Zîra hemmi bir günâh idi. Nefis mücâhedesi yapıp bu işten çekinmesi bir hasenedir. Nefsin arzusuna uygun olarak hemmetmek, Allahu Teâlâ'yı unutmaktan doğar. Tabiatın arzusu hilâfına mücâhede etmek, büyük kuvvete muhtaçtır. Nefsine muhalefet hususundaki cehd u gayreti, Allah için bir ameldir. Tabiatın arzusuna uyarak şeytana muvâfakat etmeye gayret etmekten, nefsin arzusu hilâfına Allah için amel etmek hususunda mücâhede çok daha zordur. Bunun için bir hasene kazanmış olur. Zîra bu adam hemmettiği kötülük işine, terki tercîh etmiş ve hemmini oraya sarfetmiştir. Şâyet bir mâni, mâzeret ve başkasından korkması gibi bir sebeple hemmettiği kötülükten vazgeçmiş ve Allah korkusu bahis mevzûu değilse, bu hemminden dolayı defterine bir günâh yazılır. Zîra onun bu kötülüğe hemmi, kalbin ihtiyârî fiillerindendir.

Verdiğimiz bu izâhatın delîli, Buhârî'nin Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği şu mufassal hadîstir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ: رَبِّ، ذَاكَ عَبْدُكَ يُرِيدُ أَنْ يَعْمَلَ

سَيِّئَةً، وَهُوَ أَبْصَرُ بِهِ، فَقَالَ: ارْقُبُوهُ فَإِنْ هُوَ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ

بِمِثْلِهَا، وَإِنْ تَرَكَهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً، إِنَّمَا تَرَكَهَا مِنْ أَجْلِي

"Melekler: "Yâ Rab! u kulun kölülük yapmayı murâd ediyor." derler. Allahu Teâlâ daha iyisini bilir, fakat meleklere: "Onu gözetleyiniz, âyet yapmak istediği bu kötülüğü yaparsa, misliyle yâni bir kötülüğe bir günâh olarak defterine yazınız. âyet terk eder de yapmazsa, bir hasene yazınız. Çünkü o, kötülüğü benim için terk etmi tir." buyurur."

Burada **"Şâyet bu hemmi yapmazsa"** buyurmasıyla, Allah için terk etmesini murâd etmiştir. Fakat bir isyâna azmeder, sonra Allah korkusu dışında her hangi bir mâni sebebiyle onu yapmazsa elbette buna sevap yazılmaz. Nasıl yazılsın ki, İbn Mâce'nin Câbir'den rivâyetine göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّمَا يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى نِيَّاتِهِمْ

"İnsanlar niyetleri üzere haşrolunurlar." buyurmuştur. Hâlbuki yine biz biliyoruz ki, gece vakti sabahleyin adam öldürmeye veyâ zinâ etmeye azimli olarak ölen bir kimse, bu günâhlara musırr olarak ölmüş sayılır ve niyeti üzere haşrolunur. Hâlbuki bu adam kötülüğe niyet etti, fakat başka bir mâni sebebiyle bunu yapamadı. Elbette sevap değil, defterine bu azminin cezâsı yazılır.

Bu hususta en katî delîl, Buhârî ile Müslim'in Ebû Bekre'den rivâyet ettikleri şu hadîstir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ

(هَذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ) لِأَنَّهُ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ

"İki Müslüman (birbirlerini öldürmek için) *kılıçları ile kar ıla tıkları zaman, ölen de öldüren de cehennemdedir."* Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Bu, katil. Ya maktûlün suçu nedir?" diye sorduklarında, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Zîra o, kar ısındaki adamı öldürmeyi murâd etmi ti."* buyurdu. İşte bu hadîs, mazlûmen öldürüldüğü hâlde mücerred irâdesi sebebiyle, kişinin cehennemlik olmasının açık delîlidir. Daha nasıl olur da Allahu Teâlâ'nın, niyet ve hemm üzerine muâheze etmeyeceği düşünülür? Doğrusu kişinin irâde ve ihtiyârında

olan her çeşit hemmden kul mesûldür. Nola ki kötülüğe olan bu hemmini bir hasene ile mahvetmiş ola. Binâenaleyh, seyyie olan bu azmini pişmanlıkla bozmak da elbette bir hasene olur. Bunun için Allah korkusundan bu kötülüğü terk eden kimseye bir hasene yazılır. Fakat başka bir mâni sebebiyle terk edilirse, elbette hasene sayılmaz.

Hatır, hadîs-i nefs ve rağbet heyecânı ise bunların hiç biri kişinin ihtiyârında değildir. Bunlarla kulu muâheze etmek, teklîf-i mâlâyutaktır. Yâni gücü yetmediği şeyi ona yüklemek demektir ki, bu câiz değildir. Bu sebeple Müslim'in Ebû Hureyre'den beyânına göre:

وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللهُ

"İçinizdeki şeyleri ister meydana koyun, ister gizleyin Allah onunla sizi hesâba çeker." (Bakara sûresi, 2/284) âyet-i celîlesi nâzil olduğu zaman, ashâb-ı kirâmdan bir cemâat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e gelerek:

- "Ya Rasûlallah! Gücümüz yetmediği şey ile mükellef tutulduk. Çünkü hatırımıza öyle şeyler geçer, öyle hadîs-i nefsler gelir ki, onların kalbimizde durmasına aslâ râzı değiliz. Üstelik bundan da hesâba çekilirsek hâlimiz nice olur?" dediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَعَلَّكُمْ تَقُولُونَ كَمَا قَالَتِ الْيَهُودُ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا

- "*Yoksa siz de Yahûdîler gibi, duyduk da isyân ediyoruz mu demek istiyorsunuz? Öyle yapmayın, duyduk ve itâat ediyoruz,* deyin." buyurdu. Bundan bir sene sonra genişlik ifâde eden:

لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

"Allah, kimseye gücünden fazlasını teklîf etmez." (Bakara sûresi, 2/286) âyet-i celîlesi nâzil oldu. Bundan anlaşıldı ki, kalp amellerinin insan irâdesi dışında kalan kısımlarından insan mesûl değildir. Kim kalpte olan her şeyi "hadîs-i nefs" diye kabul eder ve şu üç kısmı ayıramazsa hata etmiş olur. Kalbin amellerinden olan kibir, ucub, riyâ, nifak ve haset gibi hastalıklardan ve benzeri pisliklerden nasıl muâheze olmasın? Kulak, göz ve kalp, hepsi de mesûldür. Fakat mutlak değil, kendi irâde ve ihtiyarları ile olan işlerindedir. Meselâ kendi irâdesi olmadan birdenbire bir mahremi olmayan kadını görse bundan mesûl değil, fakat ondan sonra durur ve yeniden bakar ve kasıtlı olarak bakmaya devam eder

ise elbette mesûldür. Çünkü bu ikinci bakış ihtiyarîdir. İşte kalpte olanlar da böyledir. Belki kalp, göz ve kulak daha çok muâhezeye lâyıktır. Çünkü kalp, asıldır. Müslim'in Ebû Hureyre'den rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

"*Takvâ buradadır.*" diyerek kalbine işaret etmiştir. Allahu Teâlâ da:

لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ

"(Kurbanların) **ne eti, ne de kanı Allah'a ulaşır. Ancak takvâ Allah'a ulaşır."** (Hac sûresi, 22/37) buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْإِثْمُ حَوَّازُ الْقُلُوبِ

"*Günâh, kalbin çarpmasıdır.*" buyurmuştur. Yine Taberânî'nin Ebû Sa'lebe'den rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ وَإِنْ أَفْتَوْكَ وَإِنْ أَفْتَوْكَ

"*İyilik, kalbin huzur bulup rahat ettiği eydir. Bunun aksine sana cevaz fetvası verseler de yine böyledir.*" Hattâ biz deriz ki; müftînin kalbi bir şeyin olması ile hükmetse, hatâ olsa da mükâfatı vardır. Meselâ abdest aldığını zanneden namazı kılmalıdır. Namazı kıldıktan sonra abdestsiz olduğunu hatırlarsa da, o kıldığı namazdan mükâfat alır. Fakat abdestsiz kıldığını hatırladıktan sonra yeniden abdest alıp kılmazsa günâhkâr olur. Bütün bunlar kalbin işidir. Uzuvların işi değildir. Demek ki, kalbe geçenlerin bâzılarında mesûliyet vardır.[73]

Tirmizî **"Nevâdirü'l-Usûl"**de rivâyet etmiştir.

Gazâlî'nin taksîmâtı dışında, yâni bu taksîmât ile beraber şunu da ilâve edebiliriz: Gerçekten kalbe ilk uğrayan şeyler ne olursa olsun, insan bundan mesûl değildir. Hattâ üzerinde biraz düşünmekten de mesûl değildir. Çünkü bunlar bir şekere damlayan suyun, şekerde dağılmasına benzeyen irâde dışı şeylerdir. Hemm ve azm kısımlarında ise, insan mesûldür. Eğer bu işler; küfür, îman ve benzeri kalp işlerinden ise, tam mânâsı ile mesûldür. Kalp işlerinden değilse, o işi yapmış gibi değil, yalnız azim ve irâde nisbetinde mesûldür.

ZİKİR ANINDA VESVESENİN KESİLİP KESİLMEYECEĞİ

Bilmiş ol ki; kalpleri murâkabe eden ve kalplerin acâyip niteliklerine bakan âlimler bu meselede beş esâs üzerine ihtilâf etmişlerdir.

1 - Bir fırka Allahu Teâlâ'yı zikretmekle beraber vesvesenin tamâmen kesileceğine kail olmuşlar ve:

فَإِذَا ذُكِرَ اللهُ خَنَسَ

"Allah anıldığı zaman şeytan susar." hadîsini buna delîl çekmişlerdir.

2 - Diğer bir fırka, tamâmen kalpten ayrılmaz. Fakat kalp üzerindeki tesîri azalır. Zîra kalp zikir ile kaplandığı zaman vesvesenin tesîrine engel olur. Kendi derdi ile meşgul olan insan gibi, o, bâzen konuşur fakat ses kulağına gitse bile konuştuğunun farkında olmaz.

3 - Üçüncü fırka, ne vesvese ve ne de eseri kaybolur. Fakat kalbi tamâmen istilâ edemez, sanki uzaktan ve tesîrsiz bir şekilde vesvese verir gibi olur.

4 - Bir fırka da, zikredildiği zaman bir anda vesvese kaybolur, sonra bir anda zikir kaybolur, vesvese gelir; böylece birbirini tâkîb edip dururlar. Birbirlerine o kadar yakındırlar ki, birbirine ekli gibi zannedilir. Bu, tıpkı bir küre üzerindeki noktalar gibidir; kürreyi süratle çevirdiğin zaman bu noktalar küre üzerinde bir çizgi hâlini alırlar. Bunların delîli, zikir anında da vesvesenin vücûdunu müşâhededir. Bundan başka delîlleri yoktur.

5 - Beşinci fırka da zikir ile vesvese birbirini sürdürür tâkip ederler ve bu hal kesilmeden devam eder. İnsan, gözü ile iki şeyi bir halde gördüğü gibi, kalp de bir anda iki şeyin mecrâsı olabilir. Nitekim Ebû Mansûr-Deylemî'nin **"Müsned-i Firdevs"**inde Muaz'dan rivâyet ettiği hadîste, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا مِنْ عَبْدٍ إِلَّا وَلَهُ أَرْبَعَةُ أَعْيُنٍ عَيْنَانِ فِي رَأْسِهِ يُبْصِرُ بِهِمَا

أَمْرَ دُنْيَاهُ وَعَيْنَانِ فِي قَلْبِهِ يُبْصِرُ بِهِمَا أَمْرَ دِينِهِ

"Her insanın dört gözü vardır. Bunların ikisi başındadır, bunlarla dünya işlerini görür. Diğer ikisi de kalbindedir, bunlarla âhiret işlerini görür." buyurmuştur. Muhâsibî de bu görüşü tercîh etmiştir.

Bize göre en doğrusu, bütün bu gülüşlerin hepsinin muvâfık olmasıdır. Buna rağmen vesveseyi hiç biri tamâmen ihâta edememiştir. Her biri vesvesenin bir kısmını görmüş ve ondan haber vermiştir. Hâlbuki vesveseler birçok sınıflara ayrılır:

1 - Vesvesenin birincisi, onu hak ile karıştırmaktır. Meselâ, şeytan insana der ki; "Devamlı sûrette nîmetlerin zevkinden kendini nasıl men ediyorsun?" Ömür oldukça şehvetlere sabır zor bir şeydir, biraz şehvetlere dal. Fakat bu esnâda insan, Allah hakkını düşünür, onun vereceği büyük mükâfatı ve cezâyı göz önüne alırsa nefsine, hakîkaten şehvetlere sabır zor gelmekle beraber cehennem âteşine sabrın daha zor olduğunu anlar. Bunun birini tercîh etmek gerektiğine göre, elbette şehvetlere sabrı tercîh eder, der. Kul, Allahu Teâlâ'nın va'd ve vaîdini düşünür, îmanını yeniler, yakînini takviye ederse, şeytan sükût eder ve kaçar. Zîra dayanmak, şehvetlere dayanmaktan daha kolaydır, diyenin dediği gibi, isyân cehenneme götürmez de diyemez.

Çünkü kişinin Allahu Teâlâ'nın kitabına îmanı bu gibi iddiâları reddeder ve bu sûretle vesvese kesilir. Yine bunun gibi insana ucub ile vesvese verir. Yâni kendini beğendirir ve "Senin gibi kim amel ediyor? Senin gibi Allah'ı kim bilebiliyor? Senin Allah katında ne büyük mevkin vardır." der. Kul bu anda şöyle düşünmelidir: Allahu Teâlâ'yı bildiği ve elde ettiği ilme sebep olan kalbi ile amel vâsıtası olan âzâlarının hepsini Allah yaratmıştır. Daha nasıl kendini beğenir. Bunu düşünen insandan şeytan hemen uzaklaşır. Çünkü artık "Hayır bu vâsıtalar Allah'tan değil." diyecek imkânı yoktur. Bu sûretle îman ve mârifet şeytanı uzaklaştırır. Vesveselerin bu çeşitleri îman ve mârifet nûru ile görebilen âriflerden tamâmen kesilebilir.

2 - Vesvesenin ikinci sınıfı, şehveti harekete geçirip heyecanlandırmakla olur. Bu da ikiye ayrılır. Bir kısmı kul, bunun isyân olduğunu katî sûrette isyân olduğunu bilirse şeytan, şehveti harekete getirmekte müessir olan heyecânı vermekten ümidini keser. Fakat doğrudan ve asıl heyecandan ümîdini kesmez. Şüpheli ise şeytanın vesvesesi kalbinde müessir olarak kalabilir ve o zaman mücâhedeye muhtaçtır. Vesvese mevcût, fakat gâlip değil, uzaklaştırılabilir.

3 - Vesvesenin üçüncü sınıfı, mücerred hâtıra ve insana gâlip olan haller ile namaz dışında bâzı düşüncelerden doğar. Allah'ı zikrettiği zaman, bu vesvese uzaklaşır, zikirden kesilince gelir, böyle birbirini tâkip eder dururlar. İkisinin yâni zikir ile vesvesenin bir arada toplanması da mümkündür. Hattâ insan, hem okuduğu Kur'ân'ın mânâsını ve hem de vesveseyi birden anlayabilir. Sanki bunlar kalbin ayrı ayrı iki yerinde dururlar. Bu kabîl vesvese hiç hâtıra gelmeyecek şekilde tamâmen yok edilmesi çok uzak bir ihtimâldir. Bununla

beraber muhâl olan şeylerden değildir. Zîra yukarıda namaz bahsinde geçtiği gibi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُحَدِّثْ فِيهِمَا نَفْسَهُ بِشَيْءٍ مِنْ أَمْرِ

الدُّنْيَا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

"Dünyalıktan hatırına hiç bir ey gelmeden iki rekât namaz kılan kimsenin geçmi günâhları bağı lanır." buyurmuştur. Şâyet böyle bir namaz kılmak mümkün olmasa Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle bir şey buyurmazdı. Ancak böyle bir hal her kalpte değil, ilâhî sevgi ile dolan kalplerde mümkündür. O, aklına mağlup olmuş gibidir. Zîra biz, eziyet gördüğü bir düşmanın husûmeti ile dolu olan bir kalp sahibini görürüz ki, iki rekât değil, birçok rekâtlar kılacak zaman geçer de bu zaman içinde hatırına başka bir şey geçirmeden tamâmen hasmı ile mücâdeleyi düşünür. Bunun gibi Allah sevgisi ile dolu, muhabbet deryasına dalmış gönüller, hatırına başka bir şey gelmeyecek şekilde içinden sevgilisi ile sohbete dalar, hattâ başkası bir şey söylese de onu duymaz olur. Hattâ önünden bir adam geçse onu da görmez olur. Düşman korkusunda, mâl ve mevki arzusunda bu gibi meseleler düşünülürse, ya cehennem korkusunda, cennet ümîdinde neden düşünülmesin ve neden mümkün olmasın? Ne yazık ki, Allah ve âhirete îmanın zâfiyetinden bu gibiler ender bulunurlar.

Vesvesenin bu kısımlarını düşündüğün zaman, yukarıda anlattığımız her mezhebin bir tevcîhi olduğunu ve fakat her birinin de muayyen yeri bulunduğunu anlarsın.

Hulâsa; şeytandan, bir an veyâ bir sâat yâni kısa bir müddet, uzaklaşmak mümkündür. Fakat ömür boyunca ondan kurtulmak cidden zordur ve varlığında muhâl gibidir. Şâyet bir fert, şeytanın tehyîc, rağbet ve hâtıra yolu ile vesveselerinden kurtulabilseydi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in kurtulması gerekirdi. Hâlbuki namaz bahsinde geçtiği gibi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) namaz kılarken gözü cübbesinin damgasına ilişti. Selâm verince cübbeyi çıkarıp attı ve *"Bu, beni namaz kılarken me gul etti. Bunu Ebû Cehm'e götürün ve onun enbicaniyyesini yâni onun ni ansız olan cübbesini bana getirin."* buyurdu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in parmağında altın yüzük vardı. Minberde hutbe okurken gözü bu yüzüğe takıldı ve yüzüğü parmağından çıkarıp attı, buyurdu ki: *"Bir ona bir de size bakıyorum."* Yâni böyle şey olmaz. İşte bu elbisenin damgasına ve altın yüzüğüne bakmayı harekete geçiren kuvvet, şeytanın vesvesesidir. Bu da altın haram olmadan önce idi. Bunun için altını kullandı ve sonra da attı.

Dünya malının, altın ve gümüşünün vesvesesi gönülden, ancak onları atmakla kesilir, onlardan ayrılınca vesvese de kalmaz, ihtiyâcından fazla metaı bulunan kimse, bir altın da olsa o altını düşünmek hususunda namazda kendisine vesvese vermekten şeytan boş kalmaz. Bu altını nasıl koruyacak, nereye verecek, başkasının bilmeyeceği şekilde nasıl gizleyecek veyâ bunu nasıl gösterip bununla övünecek gibi çeşitli vesveseler verir durur. Var kuvvetiyle dünyaya sarılıp tırnaklarını dünyaya takan ve sonunda da şeytanın vesvesesinden kurtulmak isteyen kimse, elini bala batırdıktan sonra eline sineklerin konmayacağını sanan kimse gibidir ki, bu olamaz. Dünya şeytanın vesvesesi için en büyük bir kapıdır. Bununla beraber onun pek çok kapıları vardır, bunları korumak zordur.

Hakîmin biri şöyle anlatıyor: Şeytan, isyân ettirmek için insanoğluna vesvese verir. Bunda muvaffak olamazsa, ona nasîhat yönünden gelir. Ona bid'atleri güzel gösterir ve insanı bid'atlere sürükler. Buna da muvaffak olamazsa, ona güçlük ve zorlukları teklîf eder, hattâ birçok helâl ve mübâh olan şeyleri kendisine haram tanıtır. Şâyet bunda da muvaffak olamazsa, abdest ve namazında kendisini şüpheye sokacak şekilde vesvese vermeye başlar. Şâyet bunda da muvaffakiyete ulaşamazsa bu defa iyilikleri ona kolay gösterir, her çeşit amelleri sabır ve metânetle yerine getirir. Maksat, insanların kendisini görüp ona meyillerini sağlamaktır. Bu sûretle kendisini ucbe sokar, kendi kendini beğenmiş olur ve burada helâke gider. İnsanoğlu şeytanın bu engelini de aşabilirse cennete gider. (Allah şerrinden muhâfaza buyursun.)

DEĞİŞİKLİK VE SEBAT YÖNÜNDEN KALBİN TAKSÎMİ

Bilmiş ol ki; anlatmış olduğumuz sıfatlar kalbi ihâta eder. Eserler ve haller ise anlattığımız kapılardan içeri dökülür. Sanki kalp, her taraftan yağan mermilerin bir hedefidir. Atılan oklardan biri kalbe değdiği zaman, ondan müteessir olur ve onun tesîrinde kalır. Başka taraftan bunun zıddı olan bir şey isâbet ederse bu defa vaziyeti değişir. Meselâ şeytan gelip kalbi kötülüğe dâvet ettiği zaman, melek gelir onu iyiliğe çeker. Bir şeytan gelir kötülüğe dâvet eder, öbür şeytan gelir başka bir kötülüğe dâvet eder. Bir melek gelir, bir iyiliğe, başka bir melek gelir, başka bir iyiliğe dâvet eder. Bâzen iki melek ve iki şeytan arasında müâraza olur. Hiç bir vakit boş kalmaz. İşte buna işâret olarak Allahu Teâlâ:

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ

"Onların kalplerini ve gözlerini çeviririz." (En'âm sûresi, 6/110) buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz hazretleri, kalbin bu değişikliğine ve Allahu Teâlâ'nın kalp üzerindeki acâyip sanatına muttalî olduğu için, kalbin bu hâli ile Allah'a yemîn ederek, Buhârî'nin İbn Ömer'den rivâyetine göre:

لاَ وَمُقَلِّبِ الْقُلُوبِ

"Hayır, kalpleri çeviren Allah'a yemîn ederim ki, o öyle değil." buyururlardı. Yine Tirmizî'nin Enes'den ve diğer birçoklarının da rivâyetine göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) umûmiyetle:

يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلٰى دِينِكَ

"Ey istediği tarafa kalpleri çeviren Allahım, benim kalbimi senin dîninde sâbit kıl." diye duâ ederdi.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Sen de korkuyor musun?" dediklerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

وَمَا يُؤَمِّنُنِي وَالْقَلْبُ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ يُقَلِّبُهُ

كَيْفَ يَشَاءُ

- *"Beni ne ey temîn edebilir? Hâlbuki kalp, Allahu Teâlâ'nın iki kudret parmakları arasındadır. Onu dilediği tarafa çevirir."* buyurdu. Diğer bir ifâde ile:

إِنْ شَاءَ أَنْ يُقِيمَهُ أَقَامَهُ وَإِنْ شَاءَ أَنْ يُزِيغَهُ أَزَاغَهُ

"Kalbi dosdoğru sâbit kılmak dilerse öyle yapar, kaydırmayı dilerse onu kaydırır. Nasıl emîn olayım?" buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kalp için üç mesel darbetmiş ve (Hakîm'in **"Müstedrek"**inde Ebû Ubeyde'den ve diğerlerinin başka yollardan rivâyet ettikleri hadîste) şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الْقَلْبِ مَثَلُ الْعُصْفُورِ يَتَقَلَّبُ فِي كُلِّ سَاعَةٍ

"Kalp serçe ku u gibidir, her an bir tarafa yönelir." Yine (Ahmed ve Hâkim'in Mikdâd b. Esved'den rivâyetlerine göre) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَثَلُ الْقَلْبِ فِي تَقَلُّبِهِ كَالْقِدْرِ إِذَا اسْتَجْمَعَتْ غَلَيَانًا

"Titre iminde kalp, kaynamakta olan tencere gibidir. (O nasıl hareket ederse, kalp de öyle hareket eder.)" buyurmuştur. Yine (Taberânî "Kebîr"inde ve Beyhakî **"Şuabü'l-Îmân"**ında hasen isnâd ile rivâyet ettikleri bir hadîste) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَثَلُ الْقَلْبِ كَمَثَلِ رِيشَةٍ فِي أَرْضٍ فَلَاةٍ تُقَلِّبُهَا الرِّيَاحُ

ظَهْرًا لِبَطْنٍ

"Kalp, kırda atılmı bir ku kanadı gibidir. Rüzgâr nasıl bu kanadı alt üst çevirirse kalp de böyledir." buyurdu.

Bu değişmeler ve Allahu Teâlâ'nın kalbi değiştirmekteki akılları hayrette bırakan sun-i acîbini (acayip sanatlarını), ancak Allahu Teâlâ katındaki hallerine riâyet eden ve bu hallerini murâkabe eden kimseler bilebilir.

Kalpler hayır ve şer üzerine sebatta ve bunlar arasında tereddüt etmekte üçe ayrılırlar.

Birincisi:

Pisliklerden temizlenip riyâzet ile tezkiye ve takvâ ile tâmir edilen kalptir. Melekût âleminden ve gayb hazînelerinden hayır hâtıraları bu kalbe akıtılır. Akıl

da hayırların inceliklerini anlamak ve faydalarının inceliklerine muttalî olmak için, kalbe gelen hâtıraları düşünüp anlamaya yönelir. Basîret nûru ile yüzü kendisine açılır, bu hâtıraları yaymanın lüzumuna hükmeder ve onları yaymaya teşvîk eder. Melek kalbe bakar, kalbi kendi cevherinde temiz, takvâ ile temizlenmiş, akıl ışığı ile aydınlanmış, mârifet nûru ile imâr edilmiş bulur. Melek bu kalbi mesken edinmeyi kâfi bulur. İşte bu zaman görülmeyen askerlerle kalbe yardım eder, kalbi daha başka hayırlara irşâd eder ve böyle devam edip gider. Hayra teşvîk bâbındaki yardımı son bulmaz ve hayır husussundaki işlerini kolaylaştırır. Buna işâret etmek üzere Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

فَأَمَّا مَنْ أَعْطٰى وَاتَّقٰى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰى

“Vergisini (mallarının karşılığını) **verip, Allah korkusu güden ve İslâm’ı kabul edene kolaylık vereceğiz.”** (Leyl sûresi, 92/5-7)

Bu gibi kalplere rubûbiyet penceresinden ışık nurları parlar. Hattâ gece karanlığında siyah taş üzerinde yürüyen karıncanın ayak şamatasından daha ince olan şirk-i hafînin gizliliği bu kalpte kalmaz. Artık bu ilâhî nûra karşı hiç bir şey gizli kalamaz. Şeytanın hîlelerinden hıç bir şey burada revaç bulamaz. Belki şeytan uzakta durur ve yaldızlı sözlerle aldatmaya çalışırsa da bu kalp ona iltifât etmez Bu kalp, bu gibi mühlikâttan temizlendikten sonra münciyât ile mâmûr olmaya inkılâb eder. O münciyât ki, yakında anlatacağımız şükür, sabır, korku, recâ, fakr, zühd, muhabbet, rızâ, şevk, tevekkül, tefekkür, muhâsebe ve benzeri şeylerdir. İşte Allahu Teâlâ’nın rahmetiyle yöneldiği kalp bu kalptir. Yine Allahu Teâlâ’nın:

أَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

“Agâh olunuz, kalpler ancak Allah’ı zikirle sükûn bulur.” (Ra’d sûresi, 13/28) Yine:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ

“Ey nefs-i mutmainne...” (Fecr sûresi, 89/27) buyurduğu da bu kalptir.

İkincisi:

İkinci kalp, heves ile dolmuş rüsvây ve perişân olan kalptir. Kötü huy ve pis şeylerle kirlenmiş kalptir. Meleklerin kapıları kapanmış, şeytanların kapıları

ardına kadar açılmış olan kalptir. Bu kalpte kötülük şöyle başlar: Hevâ-i nefsinin hâtıraları kalbe dökülür ve orada kökleşir. Sonra kalp, fetvâ almak ve doğruyu bulmak için aklın hükmüne mürâcaat eder. Hâlbuki akıl, hevâ-i nefse hizmet etmeye alışmış ve onunla ünsiyet etmiştir. Devamlı olarak ona hîleler hazırlamış ve onun imkânlarına göre çalışmıştır. Bunun için nefis aklı istilâ eder ve ona galebe çalar. Göğüs, hevâ-i nefs ile dolar, genişler ve aklın askerlerinin müdâfasını köreltmek için hevâ zulmetleri kalpte yayılır. Bu sûretle şeytanın sultası kuvvetleşir. Çünkü hevânın etrafa dağılması ile şeytanın muhîti genişlemiş olur.

Böylece kalbe hücûm eder, kötülükleri süsler, ümîd ve gurura kaptırıp aldatır. Bu sûretle va'd ve vaîd ile beraber îmanın sultası zayıflar. Âhiret korkusundan meydana gelen yakîn nûru söner. Zîra hevâ ateşinden kalbin içine karanlık bir duman yükselir ve kalbin her tarafını doldurur. Bu sûretle nûr söner. Akıl, kapakları dumanla dolmuş göze benzer, bakmaz hâle gelir. İşte kalbe galebe çalan şehvet böyle yapar ve kalbin durup düşünme imkânı kalmaz. Şâyet bir vâiz ona gerçeği gösterip duyurmak istese de tesîr etmez, duymaz bir sağır, görmez bir kör hâline gelir. Böylece hevânın arzusuna uygun olarak şehvet şahlanır, seytan saldırır ve âzâlar harekete geçer de Allahu Teâlâ'nın kazâ ve kaderi gayb âleminden şehâdet âlemine isyan olarak çıkar. İşte bu gibi kalbe işâret olarak Allahu Teâlâ:

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا.
أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا
كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا

"Gördün mü o hevâ (ve heves)**ini ilâh edinen kimseyi? Şimdi onun üzerine** (Habîbim) **sen mi bekçi olacaksın? Yoksa onların çoğunu hakîkaten** (söz) **dinlerler, yâhut akıllanırlar mı sanıyorsun? Onlar, başka değil, dört ayaklı hayvanlar gibidir. Belki yolca daha sapıktırlar."** (Furkan sûresi, 25/43-44)

Yine Allahu Teâlâ:

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

"Celâlim hakkı için söylerim ki, onların pek çoğu üzerine söz yerini bulmuştur, artık onlar(ın çoğu) **inanmazlar."** (Yâsîn sûresi, 36/7)

buyurmuştur:

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

"Onlarca müsâvîdir; ha inzâr etmişsin kendilerini, ha etmemişsin. Onlar inanmazlar." (Bakara sûresi, 2/6)

Kalplerin bâzı şehvetlere nispetle hâli budur. Bir kalp bulursun, bâzı kötülüklerden çekinir, onlardan kendini korur ve onlara aldırış etmez. Fakat güzel bir yüz gördü mü kendini alıkoyamaz, ne gözüne ve ne de kalbine hâkim olur. Aklı gider, kalbinin cimriliği kaybolur ve ona gönül verir. Diğer bâzısı da mevkî, riyâset ve kibir gibi, şeylerde kendine mâlik olamaz. Böyle bir imkân bulunca her çâreye başvurur, nefis hâkimiyeti kaybolur veyâ bunlara sabreder fakat hiddetini yenemez. Hiddet anında şeytan elinde oyuncak olur veyâ bunlara sabrı olur da paraya iş gelince şaşkına döner; insanlığı geri iter, hak hukuk gözetmeden paraya hücûm eder.

Bütün bunlar hevâ dumanının kalbi ihâta etmesinden meydana gelir. Duman kalbi karartır; hayâ, mürüvvet ve îman nuru kalpte söner, şeytanın arzusunun peşinden gider.

Üçüncüsü:

Üçüncü kalp, hevâ hâtıraları kalpte canlanır ve kalbi kötülüğe çeker. Öte yandan îman hâtıraları gelir ve kalbi iyiliğe iter. Nefis, şehvet kuvveti ile şer hâtıralarının yardımına koşar. Şehveti takviye eder ve bu gibi gayr-ı meşrû istifâdeleri kuvvetleştirir. Öte yandan akıl, iyilik hâtıralarına doğru gider ve şehveti def eder; kötü işlerini takbîh ve techîl eder. Şehveti kötü saldırganlıklarında yırtıcı hayvanlara benzetir. Böylece nefsi aklın nasihatine meyleder. Bu sefer şeytan akla saldırır, hevâ-i nefsin arzularını takviye eder. "Bu soğuk çekingenlik nedir?" der. Neden arzularından bu kadar uzaklaşıyor ve kendi kendine eziyet ediyorsun, bir etrafına baksana senin zamanında bu kadar çekingen davranan var mıdır? Şu dünyanın nîmetlerini hep onlara mı bırakalım? Kendimizi diyete mi çekelim, her şeyden mahrûm ve perîşân hâle mi gelelim? Bu hâline emsâllerin güler. Yoksa sen falan ve falan zâtlardan da daha ileride olmak mı istersin? İşte onlar da bu işleri yapmışlar ve çekinmemişlerdir. Baksana işte, ortada falan âlim bu işten çekinmedi. Şâyet bu bir kötülük olsa o, senden evvel bundan uzaklaşırdı.

Şeytanın bu vesveseleri karşısında nefis şeytana meyleder ve ona doğru dönmeye başlar. Bu sefer melek, şeytan üzerine bir hamle yapar ve der ki;

“Helâk olanlar peşin zevklerinin peşine koşup sonunu unutanlardır. Cennetin ebedî nîmetleri karşısında şurada cüz’î ve geçici bir zevk ile iktifâ eder misin? Yoksa cehennem ateşine sabır sana ağır gelmiyor da şurada şehvetinin elemine mi dayanamıyorsun? İnsanlardan bâzıları gaflette olup hevâ ve heveslerine tâbi ise sen de onlara bakıp gaflete mi dalacaksın? Şeytan onlara yol buldu ise sana da yol bulmasını mı istiyorsun? Hâlbuki başkasının günâhı senin azâbını hafifletmez.

Şöyle bir düşün; sıcak bir yaz gününde insanların hepsi güneşin altında kalırken senin bir gölgeliğin olsa. Sen, insanlar güneşte yanıyor ben de yanayım, der misin? Elbette demezsin ve kendini gölgelikte muhâfaza etmek istersin. Bu hususta hiç çekinmeden onlara muhâlefet etmek istersin. Dünya güneşinde hal böyle olduğuna göre, cehennem ateşinde öncelikle böyle olması lâzımdır. Bunu dinleyen nefis, meleğin sözüne uyar ve doğrusu budur, der. İşte böylece iki kuvvet arasında bocalar durur, nihâyet lâyık olduğu tarafa galebe çalar.

Anlattığımız şeytanî sıfatlar kalpte gâlip ise şeytan galebe çalar ve kalp Allahu Teâlâ’nın ve dostlarının askerlerinden uzaklaşarak şeytanın ordularına meyleder ve kaderine uygun olarak Allah’tan uzaklaşmasına sebep olan tarafa âzâları akıp gider. Şâyet melekî hasletler kalpte gâlip ise kalp şeytanın iğvâsına ve peşin zevklere olan teşvîkine meyletmez. Onun âhireti küçümsemesine değer vermez. Belki Allahu Teâlâ’nın ordusuna meyleder. Kazâ ve kaderine uygun olarak tâat ve ibâdât âzâlarında görülür. Hulâsa, kalp, Rahmân’ın iki parmağı arasında devreder durur. İki parmak bu iki kuvvettir. Bu iki kuvvetin câzibesi arasında devreder. Kalpte gâlip olan işte budur. Sağa sola döner, bir kuvvetten diğerine intikal eder durur. Devamlı şekilde meleğin veyâ şeytanın irâdesinde bulunmak çok enderdir. Bu tâat ve mâsiyetler kalbin hazînesi vâsıtasıyla gayb âleminden şuhûd âlemine çıkar. Zîra bunlar gayb âleminin gizliliklerinden idi. Bunlar açığa çıktıkları zaman basîret sâhiplerinin ezeldeki mukadderâtı bilmelerine alâmet olurlar. Cennetlik olarak yaratılan kimseye tâat sebepleri müyesser olur. Cehennemlik olan kimseye de isyân sebebleri müyesser olur ve kötü arkadaşlar ona musallat olur, şeytan hükümlerini kalbine ilka eder ve çeşitli hîle yolları ile ahmak insanları aldatır.

Meselâ, aldırma Allah kerîmdir. Şu insanlara baksana Allah korkusu nerde? Ne olursa onlar, sen de öyle olursun! Daha ömrün var, ileride tövbe edersin, diye aldatır, ümitlendirir. Onun va’di tamâmen uydurma ve yalandır. Tövbeyi va’deder, mağfiret ile ümitlendirir de bu hîleleri ile helaklerine sebeb olur. Bu gibi hîlelerle kalplerini doldurur, kendi sözünü dinletir, hakkı kabulden onları uzaklaştırır. Mamâfih bütün bunlar (kulun irâdesi üzerine kurulan) Allahu

Teâlâ'nın kazâ ve kaderi iledir. Nitekim âyet-i celîlede:

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ

يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ

"Hâsılı Allah her kimi hidâyetine erdirmek isterse, İslâm'a sînesini açar, gönlüne genişlik verir. Her kimi de sapıklıkta bırakmak isterse onun da kalbini daraltır, öyle sıkıştırır ki, öfkesinden göğe çıkacak." (En'âm sûresi, 6/125) buyurulmuştur. Yine başka bir âyet-i celîlede:

اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي

يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ

"Eğer Allah size nusret verirse, o vakit size gâlip yoktur ve eğer o sizi yardımsız bırakırsa, kimin haddinedir ki, ondan sonra size yardım etsin." (Âl-i İmrân sûresi, 3/160) buyurulmuştur. Hidâyet eden ve sapıklığa düşüren, doğru yolu gösterip sapıtan, hidâyet ve sapıklığı yaratan, istediğini yapıp dilediği gibi hükmeden O'dur. O'nun hükmünü reddedecek, kazâsını bozacak kimse yoktur. Cenneti yarattı ve adamlarını hazırladı. Onları tâat ile ibâdette kullandı. Cehennemi ve onun da adamlarını yarattı. Onları da mâsiyette kullandı. Cennet ve cehennem halkının nişanlarını insanlara bildirdi ve:

اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ. وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ

"Muhakkak ki, mü'minler cennette ve muhakkak ki, kâfirler cehennemdedir." (İnfitar sûresi, 82/13-14) buyurdu. Sonra bir hadîs-i kudsîde (isnâdı muztarib olarak Ahmed ve İbn Hibbân'ın Abdurrahmân'dan rivâyetinde) şöyle buyurulmuştur:

"Bunlar cennettedir fazla laf yok. Bunlar da cehennemdedir yine fazla laf yok." O, yaptığından mesûl olmayan Allah'dır. Diğerleri yaptıklarından mesûldür.

Biz kalbin acâyip hallerinden bu kadarı ile iktifâ edelim. Muâmele kısmında teferruâtına inmek iyi olmaz. Bu kadar anlatmamızın hikmeti: Muâmele ilminin sırlarını ve derinliklerini bilmek içindir ki, zâhir ile kifâyet etmeyen bundan faydalansın da, özünü bırakıp kabuğu ile iktifâ etmiş olmasın. Sebeplerin hakîkatlerinin inceliklerini de anlamaya heves etsin. Anlattıklarımızın, bu husus

için kâfi olduğu kanâatindeyiz. Tevfik ve hidâyet Allah'tandır.

Kalbin acâyip halleri kitabı burada tamam oldu. Hamd ve minnet Allah'a mahsustur. Yalnız Allah'a hamd eder, sevgili peygamberine salât u selâm ederim.

RUB'U'L-MÜHLİKÂT
İKİNCİ KİTAB

KALBİN HASTALIKLARINI TEDÂVİ, AHLÂKI GÜZELLEŞTİRME VE NEFSİ TERBİYE (KİTÂBÜ RİYÂZETİ'N-NEFS VE TEHZÎBİ'L-AHLÂK VE MUÂLECETİ EMRÂZİ'L-KALB)

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur. O Allah ki, güzel sanatı ile bütün işleri çekip çevirdi. Her şeyi yerli yerine koydu ve her şeyin sûretini en güzel bir şekilde ikame etti. Yaratıkları arasında insan sûretini en güzel bir kalıp ve kıyâfetle süsledi. Şekil ve miktârında artık ve eksikten onu korudu. Ezelî hikmetine uygun bir şekilde onu yarattı ve ahlâkı güzelleştirmeyi onun paçaları sıvamasına ve sa'y u gayretine terketti. Onu korkutup çekindirmekle, ahlâkını güzelleştirmeye teşvîk etti. Kendi tevfîk ve yardımı ile sevgili kullarına, ahlâklarını güzelleştirmeyi kolaylaştırdı ve zor olan şeyleri kolaylaştırmakla onlara ikrâmda bulundu. İşte şu âlî vasıfların sâhibi olan Allahu Teâlâ'ya hamdederim.

Salât ve selâm korkutucu, müjdeleyici, ihtiyâr ettiği sevgili peygamberi ve kulu Hz. Muhammed (s.a.v.)'e olsun; ona salât ve selâm ederim. O peygamber ki, yüzünün çizgilerinden nübüvvet nûrları dökülür, hayâllerinden ve dış görünüşünden hakîkat gerçekleri meydana çıkar. Salât ve selâm onun âline ve ashâbı üzerine olsun ki, İslâm'ın yüzünü küfrün koyu karanlıklarından temizledi, bâtılı kökünden kesip attılar, çoğu ile değil azı ile de kirlenmedi ve tamâmen ondan uzaklaştılar.

Bundan sonra bilmiş ol ki; güzel ahlâk, peygamberlerin sıfatı ve sıddîkların en makbul amelleridir. Aslında güzel ahlâk îmanın yarısıdır. Takvâ sâhiplerinin mücâhedelerinin meyvesidir ve ibâdet edenlerin riyâzetidir. Kötü huy ise öldürücü bir zehir, insan beynini öldüren bir tehlike, açıkta bir zillet ve rezâlettir. Allah'ın civârından uzaklaştıran bir pislik ve sâhibini şeytan yoluna iten bir kötülüktür. İyi ahlâk, kalben cennet nîmetlerine açılan ve Rahmân'a yaklaştıran bir kapı olduğu gibi, kötü huy da kalpleri saracak olan ve Allahu Teâlâ'nın yaktığı cehennem ateşine açılan bir kapıdır. Kötü huy, nefsin hastalığı ve kalbin marazıdır. Şu kadar ki, bedenî hastalıklar maddî hayatı yok eder. Kalbî hastalıklar ise ebedî hayatı mahveder.

Fâni hayatı sona erdirecek olan cismî hastalıklardan korunmak için ilaç terkiplerini öğrenmekte tabiplerin şiddetle dikkat ve îtinâ göstermeleri gerektiği gibi, ebedî hayatı mahvedecek olan kalp hastalıklarını tedâvî edecek ilaç terkibini öğrenmenin daha mühim olduğu meydandadır. Tıbbın bu kısmını öğrenmek, her akıl sâhibine borçtur. Zîra hastalıklardan sâlim bir kalp düşünülemez. Tedâvisi cihetine gidilmez ve kendi başına terk edilirse hastalıklar yığılır, dertler çoğalır ve sâhibine galebe çalarak onu çökertirler. İnsan önce bu hastalıkların menşeini, nereden meydana geldiklerini bilmeye

yâni teşhîsine, sonra da izâlesi için ilaç aramaya muhtaçtır. Kalbî tedâvî ise Allahu Teâlâ'nın:

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا

"Kendini arıtan saâdete ermiştir." (Şems sûresi, 91/9) âyetinden murâdı budur. Kalbi ihmâline gelince:

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

"Onu fenâlıklara gömen kimse de ziyâna uğramıştır." (Şems sûresi, 91/10) âyetinden murâdı budur.

Biz bu kısımda kalbin bâzı hastalıklarına işâret edecek ve ihtisar yolu üzerine tedâvî keyfiyetinden bahsedeceğiz. Muayyen hastalıkların tedâvîsi tafsîlâtına girişmeyeceğiz. Çünkü o, bu kısmın sonunda gelecektir. Buradaki gâyemiz, ahlâkı güzelleştirmeye umûmî bir bakış ve yolunu hazıramaktır. Biz burada onu anlatacak ve daha kolay anlaşılması için beden tedâvîsini örnek alacağız. Bunu da güzel ahlâkın fazîletini anlatmakla vuzûha kavuşturacak ve sonra güzel ahlâkın mâhiyetini bildirecek, sonra riyâzetle ahlâkın düzelip düzelmeyeceğini, güzel ahlâkı elde edecek sebepleri bildireceğiz. Daha sonra da bütün tafsîlâtıyla ahlâkı güzelleştirmeyi bildirecek yolları açıklayacağız. Nefis terbiyesini anlatacağız. Sonra kalbin hastalıklarını anlatan belirtileri göstereceğiz. Sonra insanın kendi ayıplarını bilmesinin yollarını öğreteceğiz. Sonra kalbi tedâvinin tek çıkar yolunun şehveti terk etmek olduğunu naklî delîller ile bildireceğiz. Sonra güzel ahlâkın belirtilerini anlatacağız ve ilk çağında çocuk terbiyesini açıklayacağız. Daha sonra da irâde şartları esâslarını bildireceğiz ki, bunlar onbir fasıldır. İnşâallah bu kitapta bunların maksatlarını toplayacağız.

GÜZEL AHLÂKIN FAZÎLETİ VE KÖTÜ HUYUN FENALIĞI

Allahu Teâlâ sevgili peygamberini övmek ve ona vermiş olduğu nîmeti açıklamak üzere:

وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ

“Şüphesiz sen büyük ahlâk üzere gönderilmişsin.” (Kalem sûresi, 68/4) buyurmuştur. Hz. Âişe (r.a.): “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in ahlâkı Kur’ân idi.” buyurmuştur.

Bu Husustaki Hadisler:

Bir kişi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e ahlâktan sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

“Affa sarıl, mârûfu emret ve câhillerden yüz çevir.” (A’râf sûresi, 7/199) âyetini okuduktan sonra:

هُوَ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ وَتَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ

“O (güzel ahlâk) *gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve zulmedeni bağı lamandır.”*[74] buyurdu.

إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ

“Ben ancak ahlâkî fazîletleri tamamlamak için gönderildim.”[75]

أَثْقَلُ مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَقْوَى اللّٰهِ وَحُسْنُ

الْخُلُقِ

“Kıyâmet günü mîzâna konan iyiliklerin en ağırı takvâ ve güzel ahlâktır.”[76]

Adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e gelerek:

- “Ey Allah’ın Rasûlü! Dîn nedir?” der. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Güzel ahlâktır.”* buyurur. Adam Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e sağından gelerek aynı suâli sorar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) yine:

- *“Güzel ahlâktır.”* buyurur. Adam Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e sol taraftan gelir ve aynı suâli sorar, fakat aynı cevâbı alır. Adam Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e arka

tarafından gelir ve aynı suâli sorar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) adama dönerek:

- *“Anlamıyor musun, dîn kızmamak demektir.”* buyurur.[77]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “Şûm nedir?” diye sorduklarında:

- *“Kötü huydur.”* buyurdu.[78]

اِتَّقِ اللّٰهَ حَيْثُ مَا كُنْتَ وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا وَخَالِقِ

النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ

“Adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “Bana vasiyet et, öğüt ver.” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Nerede bulunursan bulun Allah’tan kork.”* buyurdu. Adam:

- “Artır ya Rasûlallah!” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Kötülüğün akabinde bir iyilik yap ki, o iyilik günâhı gidersin.”* buyurdu. Adam yine:

- “Artır.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“İnsanlarla güzel geçin.”* buyurdu.”[79]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den hangi amelin daha makbul olduğu soruldu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): خُلُقٌ حَسَنٌ *“Güzel ahlâktır.”* buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا حَسَّنَ اللّٰهُ خَلْقَ عَبْدٍ وَخُلُقَهُ فَتَطْعَمَهُ النَّارُ

“Allahu Teâlâ, ahlâk ve hilkatini güzel yaptığı kimseyi cehennemine yedirmez.”[80] buyurdu.

Fudayl diyor ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e bir kadın hakkında:

- “Gündüz oruçlu ve gece uyanıktır, dâima ibâdet eder. Buna rağmen komşuları ile iyi geçinmez, onlara çirkin sözler söyler, kötü huylu bir kadındır.” dediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا خَيْرَ فِيهَا هِيَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ

“Onda hayır yok, o cehennemliktir.” buyurdu.[81]

Ebû’d-Derdâ (r.a.) da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

أَوَّلُ مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالسَّخَاءُ

"Mîzâna ilk konacak güzel ahlâk ve cömertliktir."[82] buyurduğunu söyledi.

Allahu Teâlâ îmanı yarattığı zaman îman:

- "Allahım, beni takviye et." dedi. Allahu Teâlâ da onu güzel ahlâk ve cömertlikle takviye etti. Küfrü yarattığı zaman, o da aynı şekilde takviye istedi ve Allahu Teâlâ onu da kötü huy ile takviye etti.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur,

إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى إِسْتَخْلَصَ هٰذَا الدِّينَ لِنَفْسِهِ وَلَا يَصْلُحُ

لِدِينِكُمْ إِلَّا السَّخَاءُ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

"Allahu Teâlâ bu dîni (İslâm dînini) *kendi zâtı için hâlis kıldı. Sizin bu dîninize cömertlik ve güzel huydan ba kası yara maz. Aman, dîninizi bu iki hasletle süsleyiniz."*[83]

حُسْنُ الْخُلُقِ خُلُقُ اللّٰهِ الْأَعْظَمُ

"Ahlâk güzelliği Allahu Teâlâ'nın büyük ahlâkıdır."[84]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "İmân yönünden mü'minlerin en fazîletlisi kimdir?" diye soruldu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا

- *"Ahlâkı güzel olandır."* buyurdu.[85]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّكُمْ لَنْ تَسَعُوا النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ فَسَعُوهُمْ بِبَسْطِ الْوَجْهِ

وَحُسْنِ الْخُلُقِ

"Siz mallarınızla insanlara yardımı yeti tiremezsiniz, yardıma malınız yetmez. Hiç olmazsa onları güleryüz ve güzel huy ile ho nûd etmeye gayret ediniz."[86]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

سُوءُ الْخُلُقِ يُفْسِدُ الْعَمَلَ كَمَا يُفْسِدُ الْخَلُّ الْعَسَلَ

"Sirke balı bozduğu gibi, kötü ahlâk da ameli bozar."[87] buyurdular.

Rivâyete göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Cerîr'e:

إِنَّكَ امْرُؤٌ قَدْ حَسَّنَ اللهُ خَلْقَكَ فَحَسِّنْ خُلُقَكَ

"Sen Allahu Teâlâ'nın güzel yarattığı bir kimsesin, o halde ahlâkını da güzelle tir."[88] demiştir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) yüz ve ahlâk bakımından insanların en güzeli idi.[89]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) duâsında:

اَللّٰهُمَّ كَمَا حَسَّنْتَ خَلْقِي فَحَسِّنْ خُلُقِي

"Allahım, hilkatimi güzel yarattığın gibi, ahlâkımı da güzelle tir."[90] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) umûmiyetle duâsında şöyle dermiş:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصِّحَّةَ وَالْعَافِيَةَ وَحُسْنَ الْخُلُقِ

"Allahım, senden sıhhat, âfiyet ve güzel ahlâk isterim."[91]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu:

كَرَمُ الْمُؤْمِنِ دِينُهُ وَحَسَبُهُ حُسْنُ خُلُقِهِ وَمُرُوءَتُهُ عَقْلُهُ

"Mü'minin kerem ve iyiliği dîni, haseb ve asâleti güzel huyu, mürüvvet ve insanlığı ise aklıdır."[92]

Usâme, "Bedevîlerin Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den, "Kula verilenlerin en hayırlısı nedir?" diye sorduklarında, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in

خُلُقٌ حَسَنٌ

"Güzel ahlâktır." buyurduğuna şâhid oldum." dedi.[93]

إِنَّ أَحَبَّكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا

"Kıyâmet gününde benim için en sevimliniz ve bana en yakın olanınız, ahlâk yönünden en güzel olanınızdır."[94]

İbn Abbâs (r.a.) buyuruyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ثَلاثٌ مَنْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ أَوْ وَاحِدَةٌ مِنْهُنَّ فَلَا تَعْتَدُّوا بِشَيْءٍ

مِنْ عَمَلِهِ: تَقْوَى تَحْجِزُهُ عَنْ مَعَاصِي اللهِ، أَوْ حِلْمٌ يَكُفُّ بِهِ

السَّفِيهَ، أَوْ خُلُقٌ يَعِيشُ بِهِ بَيْنَ النَّاسِ

"Kendisinde u üç haslet veya bunlardan biri bulunmayanın hiç bir ameline kıymet vermeyiniz:

1 - İsyandan kendisini alıkoyacak takvâ ve Allah korkusu,

2 - Kötüye kar ı susmasını bildirecek hilim, yumu aklık,

3 - İnsanlarla geçim sağlayacak güzel huy" buyurmuştur.[95]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) namaza başladığı zaman şöyle duâ ederdi:

اَللّٰهُمَّ اهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ

وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ

"Allahım, bana güzel ahlâk ihsân eyle. Zîra senden ba ka kimse güzel ahlâk ihsân edemez. Allahım, beni kötü huylardan koru ve uzakla tır."[96]

Enes (r.a.) diyor ki: Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzurunda bulunurken, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ حُسْنَ الْخُلُقِ لَيُذِيبُ الْخَطِيئَةَ كَمَا
تُذِيبُ الشَّمْسُ الْجَلِيدَ

"Güne in donmu suyu eritmesi gibi, güzel ahlâk da günâhları eritir."[97] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ حُسْنُ الْخُلُقِ

"Güzel ahlâk, ki inin saadetindendir."[98] buyurdu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْيُمْنُ حُسْنُ الْخُلُقِ

"Yümn ü bereket, güzel huydur."[99] buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Ebû Zer'e hitâben:

لاَ عَقْلَ كَالتَّدْبِيرِ وَلاَ حَسَبَ كَحُسْنِ الْخُلُقِ

"Tedbîr gibi akıl, güzel huy gibi asâlet olamaz."[100] buyurdu.

Enes (r.a.) diyor ki: Mü'minlerin annesi Ümmü Habîbe Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Ya Rasûlâllah, bir kadın dünyada iki kocaya varmış. Kadın ve iki kocası da cennetlik, kıyâmette bu kadın bunlardan hangisine varacaktır?" diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لِأَحْسَنِهِمَا خُلُقًا كَانَ عِنْدَهَا فِي الدُّنْيَا يَا أُمَّ حَبِيبَةَ ذَهَبَ

حُسْنُ الْخُلُقِ بِخَيْرَيِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

"Dünyada kadına göre ahlâkı güzel olana varacaktır ey Ümmü Habîbe! Güzel huy, dünya ve âhiretin hayrına muâdildir."[101] buyurdu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْمُسْلِمَ الْمُسَدِّدَ لَيُدْرِكُ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ بِحُسْنِ خُلُقِهِ

وَكَرَمِ مَرْتَبَتِهِ (وَفِي رِوَايَةٍ) دَرَجَةَ الظَّمْآنِ فِي الْهَوَاجِرِ

"Muvaffak olmu bir Müslüman, güzel ahlâk ve keremiyle gündüz sâim ve gece kaim mertebesine ula ır." diğer rivâyette: *"En sıcak ve uzun günün ortasında susayanların derecesine yükselir."*[102] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنِّي رَأَيْتُ الْبَارِحَةَ عَجَبًا رَأَيْتُ رَجُلاً مِنْ أُمَّتِي جَاثِيًا عَلَى

رُكْبَتَيْهِ وَبَيْنَهُ وَبَيْنَ اللّٰهِ حِجَابٌ فَجَاءَ حُسْنُ خُلُقِهِ فَأَدْخَلَهُ

عَلَى اللّٰهِ تَعَالَى

"Dün gece acâyip bir ey gördüm: Ümmetimden birini dizleri üzerine çökmü , Allahu

Teâlâ’nın huzuruna girecek fakat buna mâni bir perdesi var. Bu sırada güzel ahlâkı gelerek onu Allahu Teâlâ’nın huzuruna iletmi tir.”[103]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَبْلُغُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ عَظِيمَ دَرَجَاتِ الْآخِرَةِ وَشَرَفَ

الْمَنَازِلِ وَإِنَّهُ لَضَعِيفٌ فِي الْعِبَادَةِ

“Kul, ibâdeti zayıf olduğu halde güzel ahlâkı sayesinde âhiretin yüksek derece ve erefli menzillerini ihrâz eder.”[104] buyurmuştur.

Hz. Ömer (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz’in huzuruna girmek için izin istedi. İçeride Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den daha yüksek sesle konuşan kadınlar vardı. Kadınlar, Hz. Ömer’in içeri gireceğini anlayınca hemen kendilerine çeki düzen verdiler ve bir kenara çekilip sustular. Bu hale Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) gülerken Hz. Ömer içeri girdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’i güler görünce, sebebini sordu ve:

- “Anam babam size fedâ olsun, niçin güldünüz?” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

عَجِبْتُ لِهَؤُلَاءِ اللَّاتِي كُنَّ عِنْدِي لَمَّا سَمِعْنَ صَوْتَكَ

تَبَادَرْنَ الْحِجَابَ

- “ *u yanımda bulunan kadınlara a tım. Senin sesini duyar duymaz hemen toplanıp kendilerine çeki düzen verdiler.”* buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer:

- “Siz benden ziyâde hürmete lâyıksınız yâ Rasûlâllah.” dedikten sonra kadınlara dönerek:

- “Ey nefislerine düşmanlık edenler! Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den korkmuyor da benden mi korkuyorsunuz?” dedi. Kadınlar:

- “Evet, ondan korkmuyor ve senden korkuyoruz. Çünkü onun tabiatı yumuşaktır, sen ise sert ve ağır tabiatlısın.” dediler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem:

يَا ابْنَ الْخَطَّابِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا لَقِيَكَ الشَّيْطَانُ قَطُّ

سَالِكًا فَجًّا إِلَّا سَلَكَ فَجًّا غَيْرَ فَجِّكَ

- *“Ey Hattâb’ın oğlu! Nefsimi yed-i kudretinde bulunduran Allah’a yemîn ederim ki,*

eytan herhangi bir yolda seninle kar ıla ırsa hemen yolunu deği tirir ve senin gittiğin yoldan ba ka yola sapar. Yâni eytan bile senden korkar."[105] buyurdu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

سُوءُ الْخُلُقِ ذَنْبٌ لَا يُغْفَرُ وَسُوءُ الظَّنِّ خَطِيئَةٌ تَفُوحُ

"Kötü huy, bağı lanmayacak bir günâh; kötü zan ise kokan bir günâhtır."[106] buyurdu.

Eserler:

Lokman Hakîm'in oğlu babasına soruyor:

- "Bir insanın en iyi hasleti hangisidir?" Lokman:
- "Dîndir." buyurdu. Oğlu:
- "İki kişi olurlarsa?" Lokman:
- "Dîn ve mâl." dedi. Oğlu:
- "Üç kişi olurlarsa?" Lokman:
- "Dîn, mâl ve hayâ." buyurdu. Oğlu:
- "Dört kişi olurlarsa?" Lokman:
- "Dîn, mâl, hayâ ve güzel huy." dedi. Oğlu:
- "Beş kişi olurlarsa?" Lokman:
- "Dîn, mâl, hayâ, güzel ahlâk ve cömertlik." dedi. Oğlu:
- "Altı kişi olurlarsa?" Lokman:
- "Oğlum, saydığım şu beş haslet kimde bulunursa o zât müttakî, pâk ve temizdir. Allahu Teâlâ'nın dostu olup şeytandan uzaktır." dedi.

Hasan-ı Basrî anlatıyor: "Kötü huylu olan, kendine eziyet eder."

Enes b. Mâlik: "İnsan güzel ahlâkı sâyesinde cennetin âlî derecelerine yükselebilir. Buna karşılık âbid olsa da kötü huyu sebebiyle cehennemin derinliklerine yuvarlanabilir." dedi.

Yahya b. Muaz: "Rızık hazîneleri ahlâk güzelliğindendir." dedi.

Vehb b. Münebbih: "Kötü huylu insan, kırılmış saksı gibidir. Ne saksıdır, ne de çamur." demiştir.

Fuzayl şöyle anlatıyor: "Güzel huylu kötü bir insanın bana arkadaş olması, âbid ama kötü huylu bir insanın arkadaş olmasından daha sevimlidir."

İbn Mübârek bir yolculuğunda kötü huylu bir insan ile arkadaş olur. Adamın her dediğini yapmaya gayret eder. Eziyetlerine katlanır, onu darıltmamaya çalışır. Yolculuk sona erip ayrıldıkları zaman, İbn Mübârek, sanki iyi bir arkadaşını kaybetmiş gibi ağlar. Ağlamasının sebebini sorduklarında şöyle der: "Buna acıdığım için ağlıyorum. Çünkü ben kendisinden ayrıldım, fakat onun

kötü huyu hâlâ kendisiyle beraber."

Cüneyd şöyle anlatıyor: Kişinin ilmi ve ameli az olsa da, dört şey onu üstün mevkilere yükseltebilir. Bunlar da hilim, tevâzu, cömertlik ve güzel ahlâktır. Bu dört şey, îmanın kemâlidir.

Kettânî şöyle anlatıyor: "Tasavvuf dediğin ahlâktır. Ahlâkını güzelleştirip arıtan tasavvufunu arıtmış olur."

Ömer (r.a.) da şöyle buyuruyor: "Ahlâk ile insanlar arasına karışınız, fakat amellerinde ayrılınız."

İbn Abbâs'a:

- "Kerem nedir?" diye sordular. İbn Abbâs:

- "Allahu Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'de:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَاكُمْ

"Allah katında en keremliniz, en çok müttakî olanınızdır." (Hucûrât sûresi, 49/13) buyurduğu gibi müttakîlerdir." dedi. Kendisine:

- "Haseb nedir?" dediler. O:

- "Ahlâkı en güzel olan, hasebi en güzel olandır." diye cevap verdi ve devamla:

"Her binânın bir temeli var, İslâm binasının temeli de güzel ahlâktır." buyurdu.

Atâ: "Yükselenler, hep güzel huyları sâyesinde yükselmişlerdir. Ahlâkın kemâl mertebesine de ancak Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.v.) yükselmiştir." dedi. Allahu Teâlâ'ya en çok yaklaşanlar, güzel ahlâkı ile Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in izini tâkip edenlerdir.

İbn Mardûye Câbir ve Enes'den hasen senedlerle rivâyet etmiştir.

Ahmed, Hakîm ve Beyhakî Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Ebû Dâvud ve Tirmizî Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmişler; Tirmizî, sahîh olduğunu söylemiştir.

Ebû'l-Âlâ b. eş-Şıhhır'den Murvuzunî mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Ahmed ve birçokları Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî Ebû Zer'den hasen olarak rivâyet etmiştir.

Taberânî ve diğerleri Ebû Hureyre'den; Hatîb Enes'den rivâyet etmişlerdir.

Ahmed ve Hakîm Ebû Hureyre den rivâyet ettiler ve Hakîm sahîhtir, dedi.

Ebû Dâvud ve Tirmizî'den aynı meâlde bir rivâyet vardır. Hasen ve sahîh olduğunu da Tirmizî söylemiştir.

Dârekutnî ve Harâitî leyyin isnad ile Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmişlerdir.

Taberânî **"Evsat"**ında Ammâr b. Yâsir'den rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud, Tirmizî, Neseî ve Hakim Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Bezzar, Ebû Yâlâ ve Taberânî Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Hibbân ve diğerleri İbn Abbâs ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Harâitî ve diğerleri Cerîr'den rivâyet etmişlerdir.

Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"** da Berâ'dan hasen sened ile rivâyet etmiştir.

Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"**da İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"**da leyyin sened ile Abdullah b. Ömer'den rivâyet etti.

İbn Hibbân ve Hakîm Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Hâkim sahîh olduğunu söyledi. Ayrıca Beyhakî de rivâyet etti.

İbn Hibbân Usâme b. Şüreyk'den rivâyet etmiştir.

Taberânî, Ebû Hureyre ve Câbir'den rivâyet etmiştir.

Harâitî ibn Abbâs'dan, Taberânî Ümmü Seleme'den rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Ali'den rivâyet etmiştir.

Harâitî Enes'den, Taberânî ve diğerleri İbn. Abbâs ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Harâitî ve Beyhakî Câbir'den rivâyet etmişlerdir.

Harâitî, Ali'den rivâyet etmiştir.

İbn Mâce ve İbn Hibbân Ebû Zer'den rivâyet etmişlerdir.

Taberânî ve Harâitî Enes'den rivâyet etmişlerdir.

Ahmed Abdullah b. Ömer'den ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Harâitî Abdurrahman b. Semure'den rivâyet etmiştir.

Taberânî ve diğerleri isnâd-ı ceyyid ile Enes'den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Taberânî **"Sağîr"**inde Aişe'den rivâyet etmiştir.

GÜZEL AHLÂK VE KÖTÜ HUYUN HAKÎKATLERİ

Bilmiş ol ki: İnsanlar güzel ahlâkın hakîkati üzerinde konuşmuşlar ve “Ahlâk nedir?” diye sormuşlardır. Fakat hakîkati üzerinde durmayıp, onun semere ve netîcesinden bahsetmişlerdir. Bununla beraber bütün netîcelerini de ortaya koymamışlardır. Belki her biri kendi hatırladığı netîcelerini hatırlattı. Haddini ve hakîkatini anlatmakla kimse uğraşmadı ve şümûllü olarak, mufassal bir şekilde hakîkat ve mâhiyetini ortaya koyamadı. Meselâ, **Hasan-ı Basrî**’ye ahlâktan sorulduğunda, Hasan: “Güzel ahlâk, güler yüz, tatlı söz, iyilik yapmak ve kötülük etmemektir.” diye târif etmiştir.

Vâsitî:[107] ahlâkı şöyle târif etmiştir: “Kimseye husûmet etmemek ve kimsenin husûmetine sebebiyet vermemek ve bunu, Allahu Teâlâ’yı daha iyi bildiği için yapmaktır.”

Şah Kirmânî de: “Eziyet etmemek ve güçlükleri kaldırmaktır.” dedi. Başka bir zât: “İnsanlar arasına girmek ve aralarında kendisini görüp tanımaktır.” dedi.

Vâsitî başka bir yerde de şöyle dedi: “Darlıkta ve genişlikte halkı memnun etmektir.”

Ebû Osman Mağribî de şöyle târif etmiştir: “Allah’dan râzı olmaktır.”

Sehl-i Tüsterî’ye güzel ahlâktan sorduklarında şöyle cevap vermiştir: “En aşağı derecesi eziyete katlanmak, kötülüğe karşılık vermemek zâlime merhamet etmek, onun yarlığanmasını dilemek, ona şefkatle muâmele etmektir.” Bir defasında da: “Rızık hususunda Allahu Teâlâ’yı töhmet altında bulundurmamak, yâni rızkına kefil olduğuna emin olmak. O’na güvenip sükûn ve huzur bulmaktır. Her hususta gerek seninle Rabbin arasında ve gerek seninle halk arasındaki hususlarda, O’na itâat edip isyân etmemektir.” dedi.

Hz. Ali (r.a.) de: “Ahlâk, üç haslette aranır. Onlar da harâmdan uzaklaşmak, helâli aramak ve âile efrâdına imkân nisbetinde genişlik göstermektir.”

Hüseyin b. Hallâc-ı Mansûr da ahlâkı şöyle târif etmiştir: “Hakkı düşündükden sonra halkın eziyetine aldırış etmemendir.”

Ebû Saîd el-Hıraz da: “Allah’tan başka bir düşünce ve telâşın olmamaktır.” diye târif etmiştir.

Bu anlattıklarımız ve benzerleri ahlâk hakkında daha pek çok tarifler vardır ki, bütün bunlar güzel ahlâkın kendini değil semere ve netîcelerini anlatır. Bununla beraber ahlâkın bütün fayda ve netîcelerini anlatamamışlardır. Hakîkat perdesini kaldırmak, çeşitli sözleri aktarmaktan daha iyidir.

Buna göre deriz ki; halk (yaratık), hulk (ahlâk) bir arada kullanılan iki kelimedir. Falan adamın hilkati ve halkı (yâni yaratılışı ve ahlâkı) güzeldir, denir ve **“halk”** kelimesinden dış görünüş ve sûreti, **“hulk”** kelimesinden de bâtınî sûreti murâd olunur. Çünkü insan iki şeyden meydana gelmiştir. Biri göz ile görülen cisim, diğeri de basîret ile idrâk edilen rûhdur. Her birinin bir hey’et, şekil ve sûreti vardır. Bu sûretler ya güzel veyâ çirkindir. Basîret ile bilinen rûh, göz ile görülen cisimden daha mühimdir. Bunun için Allahu Teâlâ rûhu kendisine nisbet etmekle şerefini yükselterek buyurmuştur:

إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ. فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ

رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

“Rabbin meleklere şöyle demişti: “Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu yapıp rûhumdan ona üflediğim zaman ona secdeye kapanın.” (Sâd sûresi, 38/71-72) Bu âyet-i celilede cesedi toprağa, rûhu ise kendisine nisbet buyurmuştur. Burada rûh ile nefis kelimelerinin mânâsı birdir. Murâd lâtîfe-i rabbâniyyedir.

Ahlâk, nefiste yerleşmiş bir şekil ve heyetten ibârettir. Düşünüp taşınmaya lüzûm görmeden bütün işler suhûlet ve kolaylıkla bundan sâdır olur. Akıl ve şerîat bakımından övülen ve güzel sayılan işler bu heyetten meydana gelirse, buna güzel ahlâk, şâyet kötü işler meydana gelirse ona da çirkin huy denir. Bizim, bu nefiste yerleşmiş bir keyfiyettir, dememizin hikmeti şudur: Her hangi bir sebeple nâdiren malını bir ihtiyâç uğrunda sarfeden kimseye cömerttir, denemez. Cömert olması için malını infâk etmek keyfiyeti kendisine yerleşmiş, bir tabiat hâline gelmiş olması lâzımdır. Düşünmeden ve zorluk çekmeden kolaylıkla iyi işlerin kendisinden meydana gelmesini şart koşmamızın sebebi zorlanarak malı veren veyâ kızdığı zaman zorluk ve müşkilâtla kendisini zapteden kimseye cömerttir veyâ halîm bir insandır, denemediği içindir.

Burada dört husus vardır:

1 - İyi ve kötü işler,

2 - Bunları yapmaya güç yetirmek,

3 - İyiyi, kötüyü, güzeli ve çirkini bilmek,

4 - Nefiste yerleşen bir heyet ile güzel veyâ çirkin tarafına meyl ederek, güzel veyâ çirkinden birini yapmayı kolaylaştırmaktır.

Demek ki ahlâk, işten ibâret değildir. Nice kimseler vardır ki, cömert oldukları halde yoksulluktan veyâ başka bir mâniden dolayı infâkta bulunmazlar. Nice

cimriler de vardır ki, ya gösteriş veyâ başka bir sebepten infâkta bulunurlar.

Bunun gibi kuvvetten, yâni işi yapacak kudretten de ibâret değildir. Zîra kuvveti, cimrilik veyâ cömertliğe veyâ iki zıddın ikisine birden nisbet etmek müsâvîdir. Yaradılışta her insan vermeye de vermemeye de istidâtlıdır. Bunların her ikisine de kuvvet ve kudreti vardır. Bu kuvvet, cimrilik veyâ cömertlik ahlâkını gerektirmez. Bunlar gibi, mârifetten ibâret de değildir. Çünkü mârifet ve bilgi, bir yol üzere hem güzele, hem de çirkine taalluk eder, bundan bir şey lâzım gelmez.

Demek ki ahlâk, dördüncü bir mânâdan ibârettir. O da, bir heyet ve keyfiyettir ki, nefis onunla beraber cimrilik veyâ cömertlik işlerinin kendisinden sâdır olmasına hazırlanır. Şu halde ahlâk, nefsin heyetinden ve bâtınî sûretinden ibârettir. Mutlak sûrette dış ve görünüş güzelliği âzâlardan yalnız birinin güzel olması ile tamamlanmadığı gibi, -meselâ yalnız göz, kaş güzel fakat burun, ağız ve yanaklar güzel olmazsa insan güzel olmadığı ve güzel demek için bütün bu âzâların hepsinin güzel olması gerektiği gibi- bâtında da dört köşe vardır. Güzel denmek için bunların hepsinin güzel olması şarttır. Şu dört rükün tenâsüb ve îtidâlde olur ve hepsi güzel olursa, o zaman güzel ahlâk meydana gelir. Bu dört rükün de ilim, gazab şehvet kuvvetleri ile şu üç kuvvet arasında îtidâli koruma kuvvetidir.

İlim Kuvveti: Bunun güzelliği ve iyiliği, sözlerde doğruyu ve yalanı, inançlarda hak ile bâtılı, işlerde güzel ile çirkini kolaylıkla ayırt edebilecek bir hâl almasıdır. İlim sâyesinde bu kuvvetlerin elde edilmesinden meydana gelen netîceye de hikmet denir. Nitekim hikmet hakkında Allahu Teâlâ:

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا

“Kendisine hikmet verilen kimseye büyük ve çok hayırlar verilmiştir.” (Bakara sûresi, 2/269) diye buyurmuştur.

Gazab Kuvveti: Bunun güzelliği, azalıp çoğalmasının hikmete uygun olmasındadır.

Şehvet Kuvveti: Bu da aynıdır. Bunun da güzellik ve salâhı, hikmetin, yâni akıl ve şerîatın işâret ettiği gibi olmasındadır.

İtidâl Kuvveti: Bu da şehvet ve gazabı, akıl ve şerîatın işâretinin altında zaptetmektir. Akıl, öğüt veren bir müsteşar gibidir. Âdil de aklın işâret ettiği şeyi tasdîk edip verdiği emri yerine getiren kuvvettir. Gazab da aklın işâreti kendisine nüfûz eden bir kuvvettir. Gazab, av köpeğine benzer. O, terbiyeye muhtaçtır ki, durması ve hareketi verilen işârete uygun olsun da şehvetinin

peşinden koşmasın. Şehvet de av peşinde bindiğin ata benzer. Bâzısı terbiyeli olur ve istediğin gibi hareket eder, bâzısı da başı sert olur, alabildiğine gider.

Şu dört haslet kimde toplanır ve mûtedil olursa, bu adam mutlak surette güzel huyludur. Fakat yalnız bir kısmı kendisinde bulunan kimse, bulunan hasletleri bakımından ancak güzel ahlâklı sayılır. Meselâ bir adamın yüzündeki âzâlarından bir kısmı güzel ve bir kısmı çirkin olur. Buna çok güzeldir, denemez. Ancak kaşı, gözü güzel, fakat ağzı ve yüzü çirkindir, denir. Gazab kuvvetinin güzellik ve îtidâline şecâat, şehvet kuvvetinin güzellik ve îtidâline iffet denir. Gazab kuvveti îtidâlden ileri meylederse buna tehevvür ve atılganlık, geri kalırsa cebânet ve korkaklık denir. Şehvet kuvveti îtidâlden ileri giderse, buna, şereh, geri kalırsa da cumûdet denir. Makbul olan dâima îtidâldir. Fazîlet bu orta derecedir. Ortanın altı da, üstü de yerilen rezîletlerdir. Adâlet kaybolunca onun tarafları diye ortada bir şey kalmaz. Ortada tek şey kalır, o da zulümdür. Hikmete gelince, fâsid maksatlarda kullanıldığı zaman ifratına, hubus ve cerbeze denir. Tefrîtine (geri ve düşük tarafına) beleh denir. Hikmet adını alan ise orta kısımdır.

Demek ki ahlâkın anası ve esâsı şu dört şeydir: Hikmet, şecâat, iffet ve adâlet. Hikmet, bir hâl ve keyfiyettir ki, ihtiyârımızla yaptığımız işlerimizde doğruyu yanlıştan onunla ayırt ederiz. Âdil de, gazab ve şehveti hikmete uygun olarak sevk u idâre eden, ne ileri ne de geri bırakan bir kuvvettir. Şecâat da gazab kuvvetinin ileri gidip geri kalmasında akla uyması demektir. İffet demek, şehveti akıl ve şerîat kuvvetleri ile terbiye etmek demektir.

Bütün güzel huylar, şu dört aslın îtidâl üzere bulunmasından doğar. Zîra akıl kuvvetinin îtidâlinden hüsn-i tedbîr, iyi düşünce, isâbetli görüş, kabul edilen fikir, işlerinin inceliklerini anlamak, felâketlerin inceliklerini bulmak gibi haller meydana gelir. İfrâtından (aşırılığından) cerbeze (aldatıcılık), mekr (hîle), hud'a (aldatma) ve dehâ (zeyreklik); tefrîtinden ise ebleh (ahmaklık), gamâret (bönlük) ve cinnet meydana gelir. Gamâret, hayal kuvvetinin yerinde olması ile tecrübe edememek demektir. Yâni anlamaz adam, değildir. İnsan bâzı şeyi anlar, bâzı şeyi de anlayamaz olur. Ahmaklık ile cinnet arasındaki fark şöyledir: Kişinin maksadı doğru fakat gittiği yol yanlış olursa buna ahmak denir. Mecnun ise maksadı ve ihtiyârı bozuk olan kimsedir. Onun asıl maksat ve tevcîhi fâsiddir.

Şecâat ahlâkına gelince; bundan kerem (iyilik ve ihsân), necdet (cesâret ve şiddet), şehâmet (zeyreklik), âlî himmet sahibi olmak, tahammül, hilim, yumuşaklık ve mülâyemet, sebat ve metânet, hiddeti yenmek, vakar (ağır başlılık), meveddet (sevgi) ve benzeri iyilikler doğar. Şecaat, makbul bir ahlâktır. İfrâtı ise tehevvürdür. Yâni sonunu düşünmeden işe atılmaktır. Bundan salf

(aşırı derecede böbürlenme ve husûmet), bezah (büyüklenmek), istişata (sür'atle hiddetlenmek), kibir, ucub (kendini beğenme) gibi hâller doğar. Tefrîtinden mehâne (hakaret), zillet (horluk), cez' (feryâd ve sabırsızlık), hisset (alçaklık), aşağılık duygusu ve hakkını alamamak gibi kendini küçük görme ve makbul olmayan bir utangaçlık hâli doğar.

İffet ahlâkına gelince; bundan sehâ (cömertlik), hayâ (utanmak), sabır (dayanmak), müsâmaha (hoş görürlük), kanâat (az ile iktifâ etmek) ,verâ (şüpheli şeylerden kaçınma), letâfet (yumuşaklık), müsâade, yardım, zarâfet (zeyreklik), tamah azlığı gibi hâller doğar. İfrât veyâ tefrîte meylinden; hırs (tamahkârlık), şereh (oburluk), vikahet (yüzsüzlük), pislik, tebzîr (israf), taksîr (cimrilik), riyâ (gösteriş), iç yüzü açığa çıkıp rezîl olmak, sonunu düşünmeden yapılan işler, abes (boş işler), temellük (yaltaklanma), haset (çekememezlik), şemâte (başkasının felâketine sevinme), zenginlere karşı zillet, fakirleri horlamak ve benzeri kötülükler meydana gelir.

Hulâsa; iyi huyların anası ve aslı şu dört fazîlettir. Onlar; hikmet, şecaat, iffet ve adâlettir. Diğerleri bunların teferruatıdır. Şu dört hususta da kemâl mertebesine yükselen, ancak ve ancak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'dir. Diğer insanlar buna yakınlık ve uzaklıkta değişiktir. Şu dört vasıfta Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e kim yaklaşırsa o nispette Allahu Teâlâ'ya yaklaşmış sayılır. Şu fazîletleri toplayan her fert, yaratıklar arasında itâat edilen bir hükümdâr olmayı ve insanların onun etârfında toplanıp iş ve hareketlerinde onu örnek kabul etmelerini hak etmiş olur. Şu dört fazîletten uzaklaşıp bunların zıtları ile vasıflanan kimse de insanlık ve halk arasından çıkarılmayı hak etmiş olur. Zîra bu gibi insan, Allah'ın rahmetinden kovulan ve uzaklaştırılan şeytana yaklaşmıştır. Birinci sınıftaki insan mukarreb meleklere yaklaştığı için onu araya alıp örnek seçmek uygun olduğu gibi, bu da şeytana uyup ona yaklaştığı için, bunu da halktan uzaklaştırmak uygundur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in de buyurduğu gibi, kendisi mekârim-i ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir

Kur'ân-ı Kerîm, mü'minlerin vasıflarını sayarken bu ahlâka işâret ederek buyurmuştur:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا

وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ

الصَّادِقُونَ

“Mü’minler ancak o kimselerdir ki, Allah’a ve Rasûlüne îman ettikten sonra şüpheye düşmeyip, Allah yolunda malları ile, canları ile mücâhede etmektedirler.” (Hucûrât sûresi, 49/15) Kuşku, reyb, şek ve şüphesiz Allah’a îman etmek yakîn kuvvetidir. Aklın meyvesi de hikmetin sonu da budur. Mâl ile mücâhede, şehvet kuvvetini zapteden cömertliktir. Nefis ile mücâhede, gazab kuvvetini aklın emrettiği şekilde kullandıran şecâattir. İtidâlin derecesini Allahu Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle açıklamıştır.

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

“Kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında ise merhametli olurlar.” (Fetih sûresi, 48/29) Burada şiddet kullanmanın yeri, merhametin de yeri olduğuna işaret buyurmuştur. Herhalde şiddetli veyâ her hâl ü kârda merhametli olmak kemâl değil, asıl kemâl, merhamet ve şiddeti yerinde kullanmaktır. İşte ahlâkın mânâsı, güzelliği, çirkinliği, erkânı, meyveleri ve kolları şu anlattıklarımızdır.

Aslı Ferganelidir. Cüneyd’in sohbetinde bulunmuştur. Rey’de ikamet etmiş ve Hicri 321 de ölmüştür.

RİYÂZET İLE AHLÂKIN DÜZELİP DÜZELMEYECEĞİ

Bilmiş ol ki: Tembelliği gâlip olan kimsenin mücâhede ve riyâzetle uğraşması, nefsini terbiye ve ahlâkını düzeltmekle meşgul olması kendisine ağır gelir de ahlâkını düzeltmeye çalışmaz ve ahlâkının düzelmediğini kendi kusur ve noksanında, kalite düşüklüğünde aramak istemez de, ahlâkın değişmesinin düşünülemeyeceğini zanneder ve tabiatlar değişmez, der. Bunu isbât için de iki delîl getirir:

1 - Hilkat dış sûreti olduğu gibi, ahlâk da iç sûretidir. İnsanın kalp kıyâfetini ve sûretini değiştirmek -meselâ kısayı uzun, uzunu kısa, güzeli çirkin, çirkini güzel yapmak mümkün olamadığı gibi- bâtınî çirkinliği güzelleştirmek ve ahlâkı değiştirmek de mümkün değildir.

2 - Güzel ahlâk, şehvet ve gazabı kahretmekle mümkündür. Hâlbuki uzun tecrübe ve mücâhedelerimizle sâbit olmuştur ki, şehvet ve gazab tabiatın mizaç ve iktizâsındandır. O, hiç bir sûretle Âdemoğlundan ayrılmaz. Onunla uğraşmak, boşuna vakit öldürmektir. Çünkü aranan ve istenen, peşin arzulardan kalbin iltifâtını kesmek ve kalbi bunlardan uzaklaştırmaktır. Bu ise muhâldir.

Biz de deriz ki, şâyet ahlâkta değişiklik olmasa ve değişikliği kabul etmese idi, o zaman öğüt ve nasîhatlar, vaaz ve terbiyeler boşa gitmiş olacaktı ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

حَسِّنُوا أَخْلَاقَكُمْ

ş *"Ahlâkınızı güzelle tiriniz."*[108] buyurmasının değeri kalmayacaktı. Hayvanları bile ehlîleştirmek ve terbiye etmek mümkün iken, insanoğlu hakkında bu nasıl düşünülebilir? Doğan kuşu ehlîleşiyor, sâhibinden ayrılmıyor. Köpek terbiye ediliyor, avını yemiyor. At terbiye ediliyor, gemi azıya almıyor. Bütün bunlar ahlâk değişikliği değil mi? Hayvanların ahlâk değiştirmesi mümkün oluyor da insanların ahlâk değiştirmesi neden mümkün olmasın?

Bu hususun yüzünden perdeyi kaldıracak gerçek söz:

Deriz ki: Varlıklar, aslında ve tafsîlâtında insanoğlunun hiç bir dahli ve ihtiyârı olmayan, gök, yıldızlar hattâ bedenin iç ve dış uzuvları ve hayvanların diğer parçaları ve hulâsa olarak varlığı ve kemâli sona ermiş tam ve kâmil bir şekilde var olan şeylerle, henüz varlığı tamamlanmamış, noksan olarak bulunmuş ve

şartları bulunursa olgunluğu kabul edecek şekilde yaratılmış olan şeyler olmak üzere ikiye ayrılır. Bu şartlar, bâzen kulun irâde ve ihtiyârında olur. Meselâ hurma çekirdeğini ele alalım: Bu çekirdek, aslında ne elma, ne de hurma ağacıdır. Şu kadar var ki, bu çekirdek, terbiye edildiği zaman, hurma olmak istîdâdında yaratılmıştır. Ama hurma çekirdeği olduğu için hiç bir sûretle elma olamaz. Bir çekirdek kendi ihtiyârı ile müteessir olur da, bâzı değişikliği kabul eder ve bâzısını kabul etmez halde olursa; insanoğlunun da terbiyeyi kabul etmesi gerekir. Gazab ve şehvet de böyledir. Hiç eseri kalmayacak şekilde bunları kökünden silip atmaya çalışsak, buna gücümüz yetmez. Şâyet bunları ıslâh edip düzeltmeyi ve terbiye etmeyi kasdedersek, buna muvaffak oluruz. Zâten emrolunduğumuz da budur. Bizim felâhımız (kurtuluşumuz) ve Allah'a ulaşmamızın sebebi de budur. Evet, tabiatler muhteliftir; bâzısı terbiyeyi kolay ve bâzısı da zor kabul eder. Tabiatların ihtilâfının da iki sebebi vardır:

1 - Fıtrattaki yaratılış kuvveti ve bu kuvvetin vâr oldukça devamıdır. Zîra şehvet, gazab ve kibir kuvvetleri insanda mevcûttur. Fakat bunlardan en güç şartlar içinde terbiyeyi kabul eden, şehvet kuvvetlidir. Çünkü bu kuvvetlerden insanda ilk mevcut olanı şehvettir. Zîra daha yeni doğan çocukta şehvet var, gazab ve kibir kuvvetleri ise daha sonradır.

2 - İkinci sebep, insanoğlu kendisinde bulunan bir huyunu beğenir ve onu iyi zannederek o huyunun isteklerine uygun hareketlerde bulunur ve bunlara devam ederse, o huy kendisinde iyice yerleşir ve onu söküp atmak zor olur. İnsanlar ıslâhı kabul hususunda dörde ayrılır:

1 - Hak ile bâtılı, güzel ile çirkini ayırt edemeyecek derecede gâfil bir insan ki, bütün îtikadlar hâli ve yaratıldığı gibi kalmış, şehevî arzularının peşinden gitmemiş, kalbi bir cevher-i sâfî olarak bekliyor (yeni doğan çocuklar gibi.) Bu, ancak öğretici ve mürebbîye muhtaçtır. Kolaylıkla terbiyeyi kabul eder. Çünkü onun boş kalbine, ne doldurursanız onu alır.

2 - İkincisi, çirkinin çirkinliğini bilir, buna rağmen sâlih ameller yapmamış, kötülükleri bildiği halde kendisine güzel görünmüş, şehvetleri kendini kapladığı için doğrudan ayrılmış ve şehvetlerinin peşinden gitmiş ve fakat kusurlu olduğunu da kabul etmiştir. Birinciye nispetle bunun ıslâhı daha güçtür. Zîra bunun vazîfeleri çoğalıyor. Önce kalbine yerleşen bu kötülükleri oradan söküp atmak, sonra iyilikleri kalbine yerleştirmek lâzımdır. Bununla beraber bu adam ciddiyetle ele alınırsa ıslâhı mümkündür.

3 - Kötülükleri iyilik tanımış ve onunla perverde olmuş, böylece yetiştirilmiş bir insan, sapıklıklar bunda katmerleştiği için, bu adamın ıslâhı oldukça zor ve güçtür.

4 - Dördüncüsü, doğuşundan beri bu fâsid görüşler üzerinde yetişmiş, bunları yapmakla meşgul olmuş, fazîleti kötülüklerin çokluğunda, adam öldürmekte sanmış, yaptığı kötülüklerle övünmüş ve kötülüğü nispetinde şeref sâhibi olacağını zannetmiştir. Fazîleti rezîlette arayan bu gibilerin ıslâhı, en zor olanıdır. Bu gibiler hakkında:

وَمِنَ الْعَنَاءِ رِيَاضَةُ الْهَرِمِ، وَمِنَ التَّعْذِيبِ تَهْذِيبُ الذِّئْبِ

"İhtiyârın riyâzeti zor. Kurdun terbiyesi ise azâbdır." denilmiştir.

Şu dört kısımdan birincisi yalnız câhildir, ikincisi hem câhil, hem de sapıktır, üçüncüsü hem câhil, hem sapık ve hem de fâsıktır. Dördüncüsü câhil, sapık, fâsık ve şerîrdir.

Diğer hayallerine gelince, o da şudur: Âdemoğlu yaşadığı müddetçe şehvet, gazab, dünya sevgisi ve benzeri diğer kötü huylardan ayrılamaz. Bunun için terbiye boşadır derler. Bu görüş galattır. Bir tâife buna kapılmıştır. Bunlar sanıyorlar ki, mücâhede, bu sıfatları tamâmen kökünden söküp atmak ve yok etmek içindir. Aldanmışlardır. Zâten öyle olamaz. Zîra şehvet, bir fayda için yaratılmıştır, insan fıtratında zarurîdir. Şâyet insanın yemek iştihâsı kesilse hemen ölür. Münâsebet arzusu yok olsa, nesil tükenir. Gazab tamâmen yok olsa, insan gelecek tehlikelere karşı kendini koruyamaz hâle gelir ve helâk olurdu. Şehvetin aslı kaldıkça, şehvete ulaştıracak mal sevgisi de yaşar ve bu hal kişinin servet edinmesini, malı korumasını sağlar. burada aranan, şehveti kökünden yok etmek değildir. Matlûb olan, bu arzuyu itidâle sevketmektir. Ne ifrat, ne de tefrît; ikisi ortası olmaktır. Gazab sıfatında da hal böyledir. Bunda da aranan, korkaklık ve saldırganlık ortasında güzel bir gayret ve hamiyet sâhibi olmaktır. Hulâsa insan kendi zâtında kuvvetli olmakla beraber aklına uymalı ve onun peşinden gitmelidir. Bunun için Allahu Teâlâ:

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

"Kâfirler üzerine şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler." (Fetih sûresi, 48/29) buyurmuştur. Onları şiddetle vasıflandırdı. Hâlbuki şiddet gazabdan doğar. Gazab olmasa cihâd da olamazdı. Daha nasıl olur da gazab ile şehvet kökünden yok edilmek istenir. Peygamberler bile gazab sıfatından kurtulamamıştır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أَغْضَبُ كَمَا يَغْضَبُ الْبَشَرُ

"Ben ancak bir insanım, ben de insanlar gibi kızarım."[109] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), huzurunda hoşlanmadığı bir söz konuşulduğu zaman kızardı ve yanakları kızarırdı. Bununla beraber hiddeti onu haktan ayırmaz, dâima hakkı söylerdi. Yine Allahu Teâlâ:

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ

"Hiddetini yenenler ve insanları affedenler.." (Âl-i İmrân sûresi, 3/134) buyurmuştur. Ve "hiddetini yok edenler" buyurmamıştır. Yâni bunlar kökünden yok olmazlar.

Gazab ve şehveti, aklı yok etmeyecek ve akla galebe çalmayacak" aklın kumandası altına girecek şekilde, itidâle sevketmek, ekseriyâ mümkündür. Ahlâkın değişmesinden murâd da budur. Bâzen şehvet insanı öyle kuşatır ki, akıl onu fuhşiyâta dalmasından alıkoyamaz da, riyâzetle itidâle döner. Bu da ahlâkın değişmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Tecrübe ve müşâhedeler de bu dâvanın katî delîllerindendir.

Ahlâkta aranan şeyin orta derecede itidâl olup, sağ-sol, üst-alt, ifrat ve tefrit tarafları olmadığına delîl, sehâvet dediğimiz cömertliktir. Cömertlik şer'an makbul bir haslettir. Cömertlik ise isrâf ile cimrilik arasıdır. Demek ki ne isrâf etmeli, ne de cimri olmalı. Zîra hiç biri makbul değil, ancak bunların ikisi ortası olan cömertlik makbuldür. Allahu Teâlâ bu gibi orta yolda gidenleri överek:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

"Onlar ki, infâk ettikleri vakit isrâf etmezler, cimrilik de yapmazlar; ikisi arası denk giderler." (Furkan sûresi, 25/67) buyurdu. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

"Hem elini bağlayıp boynuna asma, hem de onu büsbütün açıp saçma." (İsrâ sûresi, 17/ 29) Yemekte de makbul olanın orta derece olduğunu beyân etmek üzere:

كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"Yeyiniz, içiniz fakat isrâf etmeyiniz; şüphesiz Allah müsrifleri sevmez."

(A’râf sûresi, 7/31) Gazab hakkında da:

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

“Kâfirler üzerinde şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler.” (Fetih sûresi, 48/29) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَاطُهَا

“İşlerin hayırlısı ortalarıdır.”[110] Bunun bir sırrı ve hakîkati vardır. O da saâdetin, kalbin şu âlemin ârızalarından sâlim olmasına bağlanmış olmasıdır. Nitekim Allahu Teâlâ:

إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

“Ancak her türlü hastalıklardan sâlim kalp ile Allah’a gelenler fayda görür.” (Şuarâ sûresi, 26/89) buyurmuştur. Cimrilik de, israf da dünya ârızalarındandır. Kalbin bunlardan arınması şarttır. Yâni kalp mala meyl etmeyecek; ne onu toplayıp istif etmeye, ne de elinde avucunda olanı döküp savurmaya harîs olacak. Çünkü dağıtmaya alışkın olan kimsenin kalbi vermeye, yığmaya alışkın olanın kalbi de toplamaya harîs olur. Hâlbuki kalbin kemâli her iki taraftan da uzaklaşmaktadır. Vaktâ ki, buna imkân bulunamadı, iki vasfın bulunması için bir çâre aradık, o da vasat yâni orta derecedir.

Meselâ fâtir (sistlik) veyâ ılık su, ne sıcaktır ve ne de soğuk, her ikisinden hâli ve ikisinin ortasında ayrı bir derece imiş gibidir. Sehâvet ve cömertlik de bunun gibi, isrâf ile cimrilik arasında ayrı ve orta bir derecedir. Şecâat da böyle; korkaklık ile saldırganlık arasında orta bir yoldur. İffet de, şereh ile cümûdet arasında orta derecedir ve diğer bütün huylarda hâl böyledir.

Bütün ahlâkın aşırı tarafları mezmûm, orta dereceleri ise makbuldür. Aranan da budur ve bu orta dereceyi bulmak ise mümkündür. Evet, irşâd vazîfesini üzerine alan bir mürşid, mürîdine, başlı başına gazabın kötü bir şey olduğunu anlatması ve malı isrâf etmeyi zemmetmesi (yermesi) gerekir. Bu hususlarda hiç bir müsâmaha göstermesi muvâfık düşmez. Zîra şeyh, az da olsa müsâmaha ve müsâade ederse, mürîd gazab ve cimriliğini muhâfazada kendisini mâzur göstermeye çalışacak ve bunlara ruhsat bulunduğunu sanacaktır. Kötü huyları bütün gücü ile kökünden izâleye çalışır ve ancak îtidâle varacak şekilde saldırganlığını önleyebilirse, mürşid için en doğrusu bu gibi huyları kökünden

izâleye çalışmaktır ki, bu sâyede îtidâl dediğimiz maksada erişmiş olur. Yalnız bu sırrı, mürîdine açmamalıdır. Çünkü burası ahmakların aldandığı yerdir. Zîra kendi kendine gazabının veyâ cimriliğinin hak ve doğru olduğunu zanneder.

Ebû Bekir b. Lâl, Muaz'dan münkatı' olarak rivâyet etmiştir. Râvîleri sikadandır.

Müslim, Enes'ten rivâyet etmiştir. Ebû Hureyre'den de bir rivâyet yolu vardır.

Beyhakî rivâyet etmiştir.

GÜZEL AHLÂKA ULAŞTIRAN ŞEBEPLER

Şu izâhatımızdan anladınız ki, güzel ahlâk, akıl kuvvetinin îtidaline, hikmetin kemâline, gazab ve şehvet kuvvetlerinin mûtedil olup akla ve şerîate muttalî olmalarına bağlıdır. Îtidâl ise iki cihetten meydana gelir:

1 - Allahu Teâlâ'nın lütfu olan yaratılıştaki kemâl ile elde edilir. İnsan akl-ı kâmil olduğu halde yaratılır ve doğar. Fıtraten şehvet ve gazabı sultası altına alacak güzel ahlâka sâhip olur. Hattâ şehvet ve gazabı da akıl ve şerîate uyacak şekilde mûtedil olarak yaratılmıştır. Bu zât, mürebbî görmeden, terbiyeli ve okumadan bir âlim olur. İsâ b. Meryem. Yahyâ b. Zekeriyyâ ve diğer peygamberler gibi, salât u selâm onların üzerine olsun. İktisâb ile elde edilecek güzel huylar da tabiatte mevcut olabilir. Doğuşta doğru sözlü, cömert ve şecâatli olarak yaratılan nice çocuklar olduğu gibi. Bunun aksine, yaratıldıktan sonra îtiyâd ve etrâfından aldığı terbiye ve öğrenmekle ahlâkını düzeltenler eksik değildir.

2 - İkinci tevcîh, mücâhede ve riyâzetle bu huyları elde etmektir. Yâni istenilen ahlâkın gerektirdiği amellere nefsini sevkeder. Meselâ cömert olmak isteyen kimse için çâre, infâka kendisini zorlamasıdır. Zorlaya zorlaya bu hal kendisinde tabiatleşir ve nihâyet cömert bir insan olur da, kolaylıkla infâk edebilir. Bunun gibi mütevâzî olmak isteyen kimse, tabiatleşinceye kadar tevâzu hareketlerine kendini zorlamalıdır, netîcede mütevâzî bir insan olur. Şer'an makbul olan bütün güzel huylar, bu şekil mücâhede sâyesinde temîn edilmiş olabilir. İyi ahlâkın kemâli, yaptığı iyiliklerden zevk almasıdır. Cömert, infâkından zevk alan kimseye denir. Yoksa zorla veren kimse cömert olamaz. Diğer huylar da böyle, mütevâzı, alçak gönüllülüğünden zevk alan kimsedir. Güzel âdetleri tamâmen yapmadıkça, dînî huylar insanda yerleşmez. İnsan, bütün iyi ahlâkları yapacak, bütün kötülükleri atacak ve iyi işleri gönülden arzu eden bir kimse gibi bu hâline devam edecek, bundan zevk duyacak, kötülükleri çirkin görüp onlardan üzülecektir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ

"Benim gözümün karargâhı namazda kılındı."[111] İbâdeti zorla yapar, kötülükleri terk etmek kendisine ağır gelirse, bu bir noksanlıktır. Bu hal ile saâdetin kemâl derecesine yükselemez. Evet, bu şekilde mücâhede, tamâmen terkten daha

hayırlıdır, fakat gönül coşarak yapılan ibâdetlerden daha düşüktür. Bunun için Allahu Teâlâ:

وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ

“Bu (namaz)**, Allah korkusu olmayanlara ağırdır.”** (Bakara sûresi, 2/45) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اُعْبُدِ اللّٰهَ فِي الرِّضَا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَفِي الصَّبْرِ عَلَى مَا تَكْرَهُ

Ş *“Allah’a gönül ho luğu ile ibâdet et. âyet buna gücün yetmiyorsa, ho lanmadığın eyde sabret. Zîra böyle yapmanda senin için çok hayır vardır.”*[112] buyurmuştur. Bununla beraber güzel ahlâka, vâdedilen saâdete ulaşmak için ibâdetten bâzı zamanda zevk almak da kâfi değildir, belki günâhı kerih görmeli, tâat ve ibâdetleri sevmeli ve buna ömrü boyunca devam etmelidir. Bu sûretle ömür uzadıkça fazîlet de çoğalır ve daha da kemâle erer, olgunlaşır. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

طُولُ الْعُمْرِ فِي طَاعَةِ اللّٰهِ

“Ömrün uzunu, Allah’a itâat yolunda geçen ömürdür.”[113] Bunun için Peygamberler ve velîler ölümü kerih görmüşlerdir. Zîra dünya âhiretin zîraatgâhı ve ekeneğidir. Uzun ömür sâyesinde ibâdet çoğalınca, mükâfat da çoğalır, nefis de daha çok tezkiye edilir ve temizlenir. Ahlâk, daha da kuvvetleşir, kökleşir ve insanda yerleşir. Zâten ibâdetlerden maksat, kalbe tesîr edip kalbi düzeltmektir. Bu da fazla ibâdet sâyesinde daha çok kuvvetleşir. Ahlâkın gâyesi ise kalbi dünya sevgisinden kesip Allah sevgisini kalbe yerleştirmektir. Kalbinde Allah’a ulaşmaktan sevimli hiç bir şey olmamak ve bütün varlığını bu yolda kullanmak lâzımdır. Gazab ve şehveti de kendisine musahhar olan hallerdendir. Onları da Allah’a ulaşacak şekilde kullanmalıdır. Bu da, bu kuvvetleri kullanırken akıl ve şerîat mîzânına vurmak, sonra buna sevinip bundan zevk duymakla mümkündür.

Namazın göz karargâhı olmasını ve ibâdetten zevk almasını garîb görmemelidir. Çünkü ibâdet yönünden nefisde bundan daha acâyip haller vardır. Biz birçok hükümdâr ve milyonerleri hüzün ve sıkıntı içinde görürüz. Bunun karşısında iflâs etmiş kumarcıyı görürüz ki, bulunduğu işinden son derece neşeli ve memnundur. Hâlbuki çok kere kumar, malını mahveder, evini harâb

eder ve kendini iflâs ettirir. Öyle iken yine kumarı sever ve ondan zevk alır. Çünkü uzun zaman onunla ünsiyet etmiş ve kendini ona vermiştir.

Kuş oynatan da böyledir. Sâatlerce güneşin karşısında ayakları üzerinde durur. Kuşun gökyüzünde yalpa vurup çırpınmasından ve diğer hareketlerinden zevk aldığı için yorgunluğunun farkında bile olmaz. Hattâ kötü bir eşkıya, hırsız ve harâmîyi görürüz ki, yediği dayaklar, uzuvlarını kesmeler ve îdâma götürmeler gibi hususlara sabreder ve buna dayandığı için, içinden sevinir, hattâ bunu bir böbürlenme ve övünme vesîlesi kabul eder. Bunlardan bir tânesinin vücûdu dilim dilim kesilir de inkârında yine ısrâr eder, yapılan çeşitli işkence ve eziyetlere aldırış bile etmez. Belki bunu bir erkeklik ve olgunluk sandığı için buna sevinir. Çektiği bu kadar zahmetler onun gözbebeği ve sermâye-i iftihârı olur.

Belki kadınlara benzemek isteyen "muhnis"den daha çirkin ve daha âdî bir şey yoktur. O, kadınlara benzemek için tüylerini yolar, dağlanır, yüzünü iğne ile dövdürür. O, çektiği bu zahmetlere ve kepâzeliklere sevinir ve emsâlleri arasında üstünlük arar. Hattâ âlimler ile hükümdârlar arasında müfâharet cereyân ettiği gibi, süpürgecilerle zebîlciler arasında bile müfâharet olur, yâni herkes kendi mesleğini beğenir ve ondan zevk alır.

Bütün bunlar îtiyâd ile elde edilen netîcelerdir. Bir insan uzun zaman bir şeye devam etmekle ona ünsiyet eder ve ondan zevk almaya başlar. Bilişip görüştüğü adamları da hep o işte görünce, o iş onun gözbebeği olur. Böyle îtiyâd ile bâtıl şeylerden bile zevk alınır ve onlara temayül gösterilirse, uzun boylu devam ettiği hak ve hakîkatten niye zevk almasın? Belki bâzı kimselerin toprak yemeyi îtiyâd hâline getirip ondan zevk aldıkları gibi, insan nefsinin öyle çirkin şeylere temâyülü vardır ki, onlar insan tabiatı dışında kalan şeylerdir. Onlara meylini kabul edip de iyiliklere meylini kabul etmemek yanlış olur. Hikmete, Allahu Teâlâ'yı bilmeye, O'nu sevip O'na ibâdet etmeye meyletmesi tab-ı selîmin îcâbı olan yemek ve içmeye meyletmesi gibidir. İbâdete ve benzerlerine meyil, emr-i rabbânîdir. Şehvetin arzularına temâyül ise aslında garîbdir ve insana ârızîdir. Kalbin gıdâsı, hikmet, mârifet ve Allah sevgisidir, fakat kötülüğü îtiyâd edenin bundan ayrılması mânevî ve kalbî bir hastalık netîcesidir. Nitekim mîdeye bir rahatsızlık gelir de kişinin hayatının sebebi olan yemek ve içmeyi terkeder. Allah'tan başka her hangi bir şeye meyil gösteren gönül, meyli nisbetinde hastadır. Yalnız Allah sevgisine ve dînine yardımcı olduğu için bir şeyi severse bu, bir hastalığa delâlet etmez.

Verilen şu izahat ve yapılan şu şerhten katî olarak anlaşıldı ki, güzel huyları riyâzetle elde etmek mümkündür. Riyâzet, tabiatleşinceye kadar iyi işleri

yapmakta kendisini zorlaması demektir. Bu ise kalp ile âzâlar arasındaki acâyip münâsebetin bir netîcesidir. Yâni rûh ile beden arasındaki münâsebetten meydana gelir. Çünkü kalpte tecellî eden her sıfat, eserini âzâlarda gösterir. Hattâ âzâları tamâmen kalbe uygun bir şekilde hareket ederler. Âzâların yaptıkları her işin kalpte tesîri olur. Kalbin âzâlara, âzâların kalbe tesîri devreder gider. Bunu bir misâl ile açıklayalım: Kitabetinde hazâkati, yazı ihtisâsını arzu eden bir kimse, tabiî bir kâtip olabilmesi için kalbinde kâtiplik sıfatı vardır, fakat fiilen kâtip olabilmesi için tek çâre, hâzık bir kâtibin yaptığını eli ile yapmak ve yazmaya uzun müddet devam etmektir. Bu, güzel yazının bir hikâyesidir. Kendi zorlaması ile kendisini kâtibe benzetir. Sonra buna devam sâyesinde kâtiplik kendisine yerleşir ve ilk önce zorlama ile meydana gelen kâtiplik, bu defa tabiî bir hâl olarak kendisinde hâsıl olur. Demek ki adamın yazısını güzelleştiren, yine güzel yazıdır, fakat birincisi zorlama ile idi. Bu zorlamadan kalbe bir eser yükseldi. Sonra da kalpten âzâlara indi ve tabiatiyle güzel yazı yazmaya başladı.

Fakîh olmak isteyen de aynen böyledir. Bu da fakîh olabilmek için fakîhlerin yaptıkları gibi fıkhı tekrar edecektir. Bu sâyede kalbinde fıkıh sıfatı yerleşecek ve fakîh olacaktır.

Yine bunun gibi, cömert, nâmuslu, halîm ve alçak gönüllü olmak isteyen kimse, bu hâller kendisinde tabiatleşinceye kadar, önceleri kendini zorlamak sûretiyle devam etmelidir. Tek çâresi bu devamdır. Nefsin leh ve aleyhinde olan fıkhı öğrenmek isteyen kimse, bir gece çalışmamakla ümîdini kesmediği ve bir gece çalışmakla buna eremediği gibi, nefsi terbiye edip olgunlaştırmak isteyen ve iyi ameller ile süslemeyi arzu edenler de bir gün ibâdetle buna yetişemez ve bir gün isyân ile bundan mahrum kalamazlar. İşte bizim "Bir kebîre ebedî şekaveti gerektirmez." sözümüzün iktizâsı budur. Fakat bir gece tembelleşen, bunu yavaş yavaş îtiyâd hâline getirir, tembelleşir ve tamâmen tahsîli terkeder, bu sûretle fakîh olma fazîletini kaybetmiş olur. Küçük günâhlar da böyledir. Biri diğerini çeker ve birbirine eklenmekle başlar. Bu sûretle son nefeste îmanı kökünden yıkmakla ebedî saâdeti de mahvetmiş olurlar. Yine nasıl ki, yalnız bir gecenin tekrarı fıkhın tesîrini duyurmaz, belki bedenin milim milim büyüyüp yükselmesi gibi, insanda fıkıh azar azar ve âhestelikle yerleştiği gibi, nefsi tezkiye ve temizlemekte de tek bir tâat ve ibâdetin tesîri görülemez. Buna rağmen ibâdetin azına da kıymet vermemek doğru değildir. Evet, ibâdetin çoğu tesîr eder fakat bu çok, azlardan meydana gelir. Onun için azı da makbuldür. Her birinin az da olsa belli de etmese muhakkak yine bir tesîri vardır. Her ibâdetin karşısında sevap ve her isyânın karşısında cezâ vardır.

Nice fakîhler vardır ki, bir gün bir gecenin ihmâline kıymet vermez ve ileride yaparım diye günleri geçirir derken fıkhı öğrenmekten soğur ve bunu tabiat hâline getirir, câhil kalır. Küçük günâhlara aldırış etmeyen de böyledir. O, ileride tövbe ederim diye diye küçük günâhlara devam eder, derken âni olarak ölüm bastırır veyâ isyân karanlıkları kalbini kaplar ve artık tövbe edemez hâle gelir. Zîra az, çoğu dâvet eder ve nihâyet kalp, şehvet zinciri ile bağlanır, artık şehvetin pençesinden kendisini kurtaramaz hâle gelir. İşte tövbe kapısının kapanması bu demektir. Allahu Teâlâ'nın:

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا

"Hem önlerine bir sed ve hem de arkalarına bir sed çekmişiz." (Yâsîn sûresi, 36/9) buyurduğu budur. Bunun için Hz. Ali (r.a.): *"Îman kalbe beyaz bir nokta getirir. Îman arttıkça beyazlık artar. Îman kemâlini bulunca kalp de tamâmen nûrlanır. Nifâk da kalbe siyah bir nokta, bir leke getirir. Nifak arttıkça kalp kararır, nifak kemâle erince kalp de tamâmen karanlık içinde kalır."* buyurmuştur.

İyi ahlâk, bâzen fıtrat ve tabiat ile bâzen iyi işleri îtiyâd hâline getirmekle ve bâzen iyi adamların iyi işlerini görüp onlarla düşüp kalkmakla elde edilir. Çünkü onlar iyi arkadaşlar ve sâlih kardeşlerdir. Sohbet sârî, tabiat sârıktır. İnsan tabiati, arkadaşının hem iyiliğini, hem de kötülüğünü alır. Onun için iyilerle sohbet de ahlâkı düzeltmeye vesîledir. Bunları anladıktan sonra bilmiş ol ki; şu üç cihet kendisinde tecellî edip tabiat, itiyâd ve öğrenmekle kemâle eren bir kimse, fazîletin zirvesindedir. Fıtrat ve kalitesi düşük olup kötülerle düşüp kalkan, onlardan kötülüğü öğrenen ve kötülük sebepleri kendisine kolaylaşıp kötülükleri itiyâd hâline getiren kimse ise Allahu Teâlâ'dan en çok uzak olan bir kimsedir. Bu ikisinin arasında muhtelif dereceler vardır. Cihetlerinin ihtilâfına göre dereceleri de ayrılır. Sıfat ve halleri neyi gerektiriyorsa dereceleri de odur:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ. وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

شَرًّا يَرَهُ

"Zerre kadar iyilik eden mükâfatını, zerre kadar kötülük eden de cezâsını görür." (Zilzâl sûresi, 99/7-8)

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

"Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmeder oldular."

(Nahl sûresi, 16/33)

Neseî, Enes'ten rivâyet etmiştir.

Taberânî rivâyet etmiştir.

Deylemî İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

AHLÂKI GÜZELLEŞTİRMENİN YOLU

Verilen şu îzâhattan anlaşıldı ki, ahlâkta îtidâl kalbin sıhhatli olmasından, îtidâlden ileri veyâ geri sapmak ise kalbin bozukluğundan meydana gelmektedir. Bu tıpkı, mîzâcın îtidâli bedenin sıhhatli olmasından, îtidâlden ayrılması bedendeki hastalıktan meydana gelmesi gibidir. O hâlde biz bedeni, misâl alarak deriz ki:

Âdî ve kötü huyları atıp fazîlet ve güzel huylarla nefsi tedâvî etmek, hastalıkları atıp sıhhatini temîn etmekte aynen bedene benzer. Mîzâcta gâlip olan îtidâl olup, hava, gıdâ ve değişik şartlardan mîdeye hastalık geldiği gibi, rûh hâleti de böyledir. Her çocuk sağlam bir fıtrata sâhip olarak mûtedil doğar. Sonra anne-babası Yahudi ise onu Yahudi, Hıristiyan ise onu Hıristiyan, Mecûsî ise Mecûsî yapar. Yâni öğrenip kazanmakla rezîletlere sâhip olur. Yine beden ilk hilkatinde tam ve olgun olarak yaratılmayıp zamanla, yemek ve terbiye ile tekâmül ettiği gibi, insan nefsi de noksan olarak yaratılmıştır. Olgunluğa da kabiliyeti vardır. Bu da ilim ile beslenmek, terbiye ve tehzîb-i ahlâk ile olgunlaşır.

Yine beden sağlam ise hekimin vazîfesi, sağlığı koruma kaidelerini açıklamak; şâyet hasta ise hemen tedâviye başlamak olduğu gibi, kalp temiz, pâk ve cilalanmış ise bunu koruma çârelerine ve daha da cilâlandırmaya başvurmalıdır. Şâyet kalp olgun ve parlak değilse, hemen parlaklığı temîn edip kalbi kemâle erdirmenin çârelerine başvurmalıdır.

Yine bunun gibi bedene hastalık getiren, bedenin îtidâl ve mîzâcını bozan sebebin zıddı ile tedâvisi gerekiyorsa -meselâ hastalık güneş çarpmasından ileri geliyorsa onu buz ile tedâvi etmek, soğuk algınlığı ise sıcaklık yapıp terletmek gibi- kalbin hastalığı olan rezîletler de zıtları ile tedâvi edilir. Meselâ cehâlet ilim ile cimrilik cömertlikle, kibir tevâzû ile aşırı şehvet de îtidâl ile tedâvi edilmelidir.

Yine bedendeki hastalığı gidermek için, diyet, sabır ve ilaçların acılığına dayanmak gerektiği gibi, kalbi tedâvi için kalbin kötü îtiyâdlarına karşı direnme ve tedâvi edecek ilaçların acılığına tahammül daha mühimdir. Çünkü bedenî hastalıklar nihâyet ölüme kadar devam eder, ölünce hepsinden kurtulursun. Fakat Allah korusun, kalbin hastalığı öldükten sonra da devam eder, ardı arkası gelmez. Onun için bu hastalıktan kurtulmaya ehemmiyet vermelidir.

Yine her soğutucu, harâretten gelen hastalığı izâle edemez. Çünkü onun da bir

zıddı vardır. İlacın azlığına, çokluğuna, devam veya devam etmemesine, şiddetine ve hafifliğine göre değişir. Bunların bir ölçü içinde olması gerekir. Hastaya fayda verecek miktârın bilinmesi ve bu miktâra riâyet edilmesi lâzımdır. Çünkü muayyen miktâra riâyet edilmezse vücûd daha çok bozulur. Bunun gibi zıddı ile tedâvi edilecek kalp hastalıklarında kullanılacak ilaçların da bir ölçüsü olmalı ve bunun dışına çıkılmamalıdır.

İlâcın derece ve âyârı bedendeki hastalığa göre değiştiği gibi (nitekim hekim hastayı görüp hastalığını teşhîs etmeden tedâvi cihetine gidemez. Çünkü hastalığı teşhîs ettikten sonra bünyeye, mevsime, hastanın işine ve yaşına göre tedâvi cihetine gidecektir.) mürîdlerin kalblerini tedâvi edecek olan şeyh de dondurulmuş bir şekilde "şöyle riyâzet edin, şu zamanda şu işleri, bu zamanda bu işleri yapın dememeli, herkesin nabzına, mîzâc ve bünyesine, hastalığının cinsine göre tedâvi cihetine gitmelidir.

Yine bunun gibi hekim, her çeşit hastalığı bir ilaç ile tedâviye kalkışsa, çoklarının katili olacağı gibi, şeyh de mürîdlerin hepsine aynı öğüt ve tavsiyede bulunursa, çoklarını helâk eder ve kalplerini öldürür. Belki şeyhe yaraşan, mürîdinin hastalığına, vaziyetine, yaşına, mîzâcına bakmalı ve ne miktâr riyâzete dayanabileceğini kestirmeli de, ona göre kendisine riyâzet vermelidir. Meselâ mürîd, şerîatın hudûdunu bilmeyen ve yeni bu yola sülük eden câhil bir kimse olursa, önce abdest, gusül ve namaz gibi zâhirî ibâdetleri kendisine öğretmeli; şâyet haram yemekle meşgul veya günâhkâr ise; önce bunları terketmesini kendisine öğüt vermelidir. Böylece zâhirî günâhlardan dışını temizler ve ibâdetle süsler. Sonra da adamın vaziyetine göre ahlâkına ve bâtınına bakar, hastalığını teşhîs eder.

Şâyet ihtiyâcından fazla malı olursa onu alır, hayır ve hasenâta harcar. Bu sûretle kalbini mal telâşından kurtarır ve artık mala meyli kalmaz. Şâyet ahmaklık, kibir ve izzet-i nefis gibi halleri kendisinde gâlip görürse, kibir ve gurur gibi hallerini kırmak için gereğini yapar, hattâ bunları kırmak maksadı ile kendisini dilenciliğe de sevkeder. Çünkü kibir ancak zilletle kırılır. Dilencilikten daha aşağı zillet de olamaz. Kibir ve gururu kırılıncaya kadar buna devam ettirir. Çünkü kibir, tehlikeli hastalıklardandır. Ahmaklıkta da hal böyledir. Şâyet beden ve elbise süslemesine fazla ehemmiyet verdiğini kalbinin buna meylettiğini ve bundan zevk aldığını görürse, çöpçülük, aşçılık, süpürgecilik gibi hizmetlerde onu kullanmalıdır. Tâ ki, süs ve püsü kendisinden çıksın. Süs ve püsü sevip rengârenk süslerle kendisini tezyîn edip evlerini tefriş edenler, gerdeğe girecek güveyiye benzerler. İnsanoğlunun kendi nefsine uyması ile puta ibâdet etmesi arasında bir fark yoktur. Ne zaman ki, Allah'tan başkasına kulluk ederse,

Allah'tan uzaklaşmış olur. Giydiği elbisenin helâl ve necâsetten temiz olmasından başka hususları üzerine eğilen kimse, kendi ile meşgul demektir.

Riyâzetin inceliklerinden biri de, mürîd mübtelâ olduğu kötülüklerden birini def'aten atıp zıddı ile ünsiyet edemiyorsa, buna daha mülâyim bir tedâvi usûlü tatbîk etmektir. Bu sefer îtiyâdı olan kötülükten daha ehven bir isyâna intikal ettirilir. Bu, suyun kanı temizlemediği vakit, kanı önce sidik, sonra da su ile yıkamak gibidir. Çocuk da böyledir. Önceleri top ve benzeri oyunları oynamak için mektebe heves eder. Sonraları güzel elbise giymek, daha sonra mevkî sâhibi olmak için çalışır ve daha sonraları da niyetini düzelterek âhirete tergîb (rağbet) eder, müteveccih olur. Bunun gibi üstün bir mevkî sevgisini bir anda kalbinden çıkaramayan, bunun biraz daha düşüğünü sevmeyi, ona telkîn etmeli ve âhestelikle başka şeyleri sevmeyi gönlünden çıkarmalıdır. Diğer hususlarda da hüküm böyledir. Meselâ; yemek düşkünü oburları, birden yemekten kesmek mümkün olmaz, fakat tedrîcen (yavaş yavaş) oruç tutturmak, yaptığı yemekleri başkasına yedirmek ve kendisi yememek gibi teklîflerde bulunmak sûretiyle nefis hâkimiyetini sağlar, sabrı öğrenir ve yemek arzusu azalır. Şehveti gâlip evlenme arzusu üstün olup vaziyeti evlenmeye müsâit olmayanlar için de hal aynıdır. Bu gibilere de, oruç ile emreder. Bâzen oruç da şehvetini kırmaz. O zaman sahuru, bâzı gece yalnız susuz ekmek ile ve bâzı gece de sâde su içmekle yapmayı emreder, yâni gece yemeğini azaltır. Et ve katık gibi şeyler yemekten onu men eder. Bu sâyede şehvetini kırar ve nefsini teskîn eder.

İrâde hâkimiyetinin başlangıcında açlıktan daha faydalı bir ilaç yoktur. Şâyet gazab ve hiddeti gâlip bulursa, ona hilim (yumuşaklık) ve sükûtu tavsiye eder ve aynı zamanda ağır tabiatli birini ona musallat eder. Ayrıca kötü huylu insana hizmet etmesini emreder. O da bu sâyede hilme alışır.

Nitekim zâtın biri, şiddet ve hiddeti atıp halîm ve selîm olmaya çalışırken, halk arasında kendisine kötü sözler söyleyecek bir adam kiraladı. Buna tahammül ede ede halîm bir insan olduğu hikâye edilir. Hattâ bu adam darb-ı mesel olmuştur. Bâzıları kendilerinde tahammülsüzlük ve korkaklık olduğunu anladıkları ve bunu giderip cesûr insan olmak istedikleri için dalgalarla mücâdele etmek üzere kış mevsiminin şiddetli fırtınalı günlerinde kayıklarına binerler ve denizde metanetlerini koruyarak dalgalarla mücâdele ederlerdi.

Hind âlimleri ibâdete mâni olan tembelliği gece sabaha kadar bir ayak üzerine dikilmek sûretiyle izâleye çalışırlar. Bâzı şeyhler, ilk mürîdliklerinde ibâdet hususunda kendilerine tembellik geldiği için, ayakları üzerinde durmayı memnuniyetle kabul edip buna râzı olmaları için uzun müddet kafa üzerinde dikildiler. Bâzıları mal sevgisini gönüllerinden çıkarmak için, bütün servetini

satıp bedelini denize atmışlar, riyâ korkusundan servetini insanlara dağıtmamışlardır.

İşte şu misâller, kalbi tedâvi etmenin yollarını sana gösterir, yoksa maksadımız her hastalığın dermânını burada göstermek değildir, o ileride gelecektir. Şu andaki gâyemiz, bu âmme yoluna her çeşit nefsânî arzu ve isteklerin mânî olduklarını ve bunları izâlenin gerekli olduğunu bildirmektir. Bütün bunları Allahu Teâlâ şu kısa cümle ile ifâde buyurmuştur:

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى.
فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى

“Rabbının makamından korkup, nefsini hevâsından men edenin varacağı yer, cennettir.” (Nâziât sûresi, 79/40-41)

Mücâhedede en mühim esâs, azmi üzerinde durmaktır. Nefsinin arzularından birini terke azmettiği zaman, o isteği yerine getirmenin bütün imkânları ortaya çıkar. Bu, Allah’dan bir imtihân ve ibtilâdır. Ona yaraşan, sebepleri kolaylıkla elde edilen şehvetin peşine gitmeyip sabır ve metânet göstermektir. Şâyet bir defa, şehvetinin peşine dönerse, azmini bozmuş oluyor. Bu sûretle aldığı kararı bozmayı îtiyâd hâline getirir. Şâyet bir defa azmini bozmuşsa, hemen kendine cezâ vermeli ve kararında sebat göstermelidir. Nitekim **“Muhâsebe ve Murâkabe Kitâbı”**nın **“Ukubet”** kısmında bunları anlatmıştık.

Şöyle ki; nefsini bir ceza ile korkutmazsa, o zaman muâhedeyi bozmaya devam eder ve bu sûretle riyâzeti tamâmen bozmuş olur.

KALBÎ HASTALIKLAR

Bilmiş ol ki; bedenin her uzvu, kendine mahsus muayyen bir iş için yaratılmıştır. Hastalığı ise hangi iş için yaratılmışsa, onu yapamamasıdır. Ya o işi hiç yapamaz veyâ zorla yapabilir. Meselâ, elin hastalığı tutamamak, gözün hastalığı görememek gibi şeylerdir. Bunun gibi, kalbin hastalığı da hangi iş için yaratılmışsa onu yapamamaktır.

Kalp ilim, hikmet, mârifetullah, Allah sevgisi, Allah'a ibâdet, Allah'ı zikirden zevk almak, Allahu Teâlâ'yı bütün arzuları üzerine tercîh etmek ve bütün şehevî arzularına karşı Allah'tan yardım dilemek için yaratılmıştır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

"Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yarattım." (Zâriyât sûresi, 51/ 56) Her âzânın bir faydası vardır. Kalbin faydası, hikmet ve mârifet sâyesinde insanı hayvandan ayırd etmektir. Çünkü insan; yemek, içmek ve münâsebette bulunmak gibi diğer vasıfları ile hayvandan ayrılamaz. Hayvandan ayrılması, eşyâyı olduğu gibi bilmesi sâyesindedir.

Eşyâyı eşyâ yapan ve onu vâr eden Allahu Teâlâ'dır. İnsan her şeyi bilse de Allah'ı bilmese bir şey bilmemiş sayılır. Allah'ı bilmenin alâmeti onu sevmektir. Allah'ı bilen, O'nu sever. Sevginin alâmeti de hiç bir sevgiliyi O'nun üzerine tercîh etmemektir. Nitekim Allahu Teâlâ:

قُلْ إِنْ كَانَ اٰبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ (إِلَى

قَوْلِهِ) أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا

حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِأَمْرِهِ

"De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabîleniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesad(a uğramasın)**dan korka geldiğiniz bir ticâret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allah'tan, O'nun peygamberinden ve O'nun yolundaki cihâddan daha sevgili ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleye durun. Allah fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez."** (Tevbe sûresi, 9/24)

Toprak yemeyi, diğer yemeklerden fazla seven mîde hasta olduğu gibi, başkasını Allah'tan daha çok seven kalp de hastadır.

Verdiğimiz şu îzâhtan, Allahu Teâlâ'nın dilediklerinden başka bütün kalplerin hasta olduğu anlaşılmıştır. Şu kadar var ki, vücut hastalıklarının bâzılarını da bilemediği gibi, kalbî hastalıkların bâzılarını da sâhibi bilemez. Bunun için gâfil avlanır, tedâvisine bakmaz. Bâzı hastaların acı ilaçlara tahammülü olmayıp hastalığı çektikleri gibi, diğer bir kısmı da kalbin tedâvisindeki zorluğu düşünerek hastalığı çeker. Çünkü onun ilacı şehvetlere uymamaktır. Bu da oldukça zor ve acıdır. Şâyet ilâcın acılığına katlanmak isterse de tedâvi ettirecek mütehassıs tabip bulamaz. Çünkü bu hastalığın hekimi âlimlerdir. Onlar ise hepsi kalp hastalığı ile mualleldir. Hasta tabîbin reçetesine pek iltifat edilmez. Bunun için hastalık müzminleşti, dert ağırlaştı ve bu ilim ortadan kalktı, öyle kalktı ki, kalbin tedâvisi ve hattâ hastalığı bile inkâr edildi. Halk dünya sevgisine ve görünüşte ibâdet, fakat gerçekte âdet ve riyâ olan ibâdetlere teveccüh ettiler. İşte hastalıkların asıllarının alâmetleri bunlardır.

Tedâviden sonra sıhhate ulaşmanın alâmetlerine gelince; tedâvi ettiği hastalığa bakar. Meselâ, cimrilik hastalığını ele alalım. Bu, Allah'tan uzaklaştıran kötü bir hastalıktır. Bunu tedâvi etmişse ki; bunun tedâvisi cömertlik ve infâktır. Cimriliği tedâvi edilen insan, şâyet sehâvette ileri giderek isrâfa kaçıyorsa ki, bu da aynı şekilde bir hastalıktır. Bu gibi tedâvi soğuk algınlığını sıcaklık ile tedâvi ederken fazla sıcaklık verip yakmak sûretiyle adamı yeniden hasta etmeye benzer. Hâlbuki burada aranan, hararet ile burûdet (soğukluk) arasında bir îtidâldir. Bunun için sehâvette (cömertlik), isrâf ile cimrilik arasında her ikisinden müsâvi uzaklıkta olmak lâzımdır.

Şâyet orta dereceyi anlamak istersen, kötü huyun gerektirdiği bir işe bak. Bu kötülük bunun zıddı olan iyilikten daha çok hoşuna gidiyorsa, sende gâlip olan o kötülük huyudur, ona daha yakınsın. Meselâ malı istif etmek, yoksullara vermekten daha çok hoşuna gidiyorsa, sende cimrilik hastalığı vardır. O hâlde durmadan infâka gayret eyle. Şâyet kim olursa olsun, döküp saçmaktan hoşlanıyorsan, sende israf hastalığı gâliptir. Bu sefer imsâke gayret eyle ve böylece kendini murâkabe et. Kendi ahlâkına, hangi işten daha çok hoşlanıyorsan, onunla delîl çek ve mala meyilden kalbini kes. Ne isrâfa, ne de imsâke kaç. Mal ve servete su gibi bak. Onu bir muhtacın ihtiyacı için sakla ve bir muhtacın ihtiyacı için harca. İsrâfını cimriliğin üzerine veyâ cimriliğini isrâfın üzerine tercih etme. Ne cimrilik, ne de isrâf. Böyle olan her kalp bilhassa bu yoldan sâlim olarak Allah'a ulaşır. Diğer kötü huylardan da arınması gerekir. Dünyalıktan olan hiç bir şeyle alâkalanmamak. Nefis dünyadan alâkasını kesmiş

olduğu halde göç etmeli. Dünyaya iltifât etmediği gibi, sebeplerine de iştiyâkı olmamalıdır. İşte böyle olursa râzıye ve marzıyye olan nefs-i mutmainne gibi Allah'a rücû eder. Peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihlerden olan mukarrebler zümresine katılır. Bunlar ne güzel arkadaştır.

İki tarafın ortası çok kapalı, kıldan ince ve kılıçtan keskin olduğu için, dünyada bu sırat-ı müstakîmde dosdoğru duranlar, yâni hiç bir tarafa meyletmeyip ortayı muhâfaza edenler, âhirette böylece kıldan ince ve kılıçtan keskin olan sırat köprüsünü geçerler. Böylece taraflardan ayrılıp ortayı koruyan kalpler pek az bulunur. Muhakkak sûrette az da olsa bir tarafa meyleder. Bunun için, kıyamette azâbdan kurtulanlar pek az olur. Göz açıp yumuncaya kadar olsa da cehenneme uğramadan geçemez. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا.
ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا

"İçinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra biz, Allah'tan sakınanları kurtarırız; zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız." (Meryem sûresi, 19/71-72) Yâni sırât-ı müstakîme yakın olanlar, uzak olanlardan daha çoktur. İstikâmetin güçlüğünden dolayıdır ki, 24 saatte 17 defa: **"Allahım, beni sırât-ı müstakîme hidâyet et"** diye duâ etmek vâcip olmuştur. Zîra her rekâtta Fâtiha'yı okumak vâciptir. Farz olarak 17 rekât var. Her rekâtta Fâtiha'da: **"Allahım, bizi sırât-ı müstakîme hidâyet et."** diye duâ ederiz. Zâtın biri, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'i rüyâsında görür ve kendisine şöyle suâl eder:

- "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen *"Hûd sûresi beni kocalttı."* buyurdun, sebebi ne idi? Bu sûrenin nesi sizi kocalttı?"

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ

"Emrolunduğun gibi istikâmet et." (Hûd sûresi, 11/112) *âyet-i celîlesi beni kocaltmı tır."* buyurdu. Doğru yolda ve ortada istikâmet çok zordur. Fakat insan tam mânâsı ile istikâmet edemezse de, istikâmete yaklaşmaya gayret etmelidir. Felâh ve necâtı arzu eden iyi bilmelidir ki, kurtuluş ancak, sâlih amellerle mümkündür. Sâlih ameller ise güzel ahlâktan doğar. Herkes kendi sıfat ve ahlâkını araştırsın ve sıralasın, sonra da teker teker tedâvilerine baksın. Bizi müttekîlerden kılmasını kerem sâhibi olan Cenâb-ı Allah'tan dileriz.

KENDİ KUSURLARINI BİLMENİN YOLU

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ bir kuluna hayır murâd ettiği zaman, ona kendi kusurlarını gösterir. Basîret sâhibi olanlara kusurları gizlenmez. Kusur bilindikten sonra tedâvîsi kolaydır. Ne yazık ki, insanların çoğu kendi kusurlarını bilemezler. Âlemin gözü önünde olan kılı görürken kendi gözü önünde olanı göremez. Kendi kusurlarını bilmek isteyene dört yol vardır:

1 - **Birincisi;** kalbin kusurlarını bilen, gizli âfetlere muttalî olan bir şeyhe teslîm olup huzurunda diz çökmek, bu şeyhi kendine hâkim tanımak ve mücâhedesinde onun işâretine uymaktır. Mürîdin şeyh ile talebenin hoca ile olan münâsebetleri bundan ibarettir. Hocası ve şeyhi ona kendi kusurlarını bildirir ve tedâvi çârelerini öğretir. Böyle bir mürşidi bu zamanda bulmak cidden zordur. Bu gibiler artık ender bulunmaktadır.[114]

2 - **İkincisi;** sâdık ve sıddîklardan, mütedeyyin ve basîret sâhibi bir zât bulması, iş ve gidişâtını murâkabe etmesi için kendine murâkıp tâyin etmesidir. Bâtınî ve zâhirî hâllerinden hoşuna gitmeyenleri ve çirkin bulduklarını düzeltmek için kendisine gerekli tenbîhte bulunmalıdır. Dîn imamlarının ileri gelenleri ve aklı başında olanları böyle yaparlardı.

Hz. Ömer (r.a.): "Bana kusurlarımı söyleyen kimseye Allah rahmet etsin." derdi. Ve bizzat kendisi Selmân (r.a.)'a kendi kusurlarından sorardı. Bir defa huzuruna geldiğinde:

- "Söyle bakayım, aleyhimde neler duydun?" diye sordu. Selmân:

- "Öyle şey olur mu?" diye özür diledi. Fakat Ömer ısrâr edince Selmân:

- "Evet, bir sofrada iki çeşit yemek bulundurduğun ve birini gece, diğerini gündüz yediğin, üstelik iki kat elbisenizin olduğu dedikodusu vardır." dedi. Hz. Ömer:

- "Onları terkettim, başka bir şey duydun mu?" diye sordu. Selmân:

- "Hayır, başka bir şey duymadım." dedi. Yine Hz. Ömer, Huzeyfe'ye:

- "Sen münâfıklar hakkında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in sırdaşı idin. Bende nifak alâmetlerinden bir şey var mı?" diye sordu.

O, bütün azamet, celâdet ve yüksek mevkii karşısında kendini böyle töhmet altında bulundururdu. Allah ondan râzı olsun. Aklı daha çok ve mevkii daha üstün olan herkes kendini daha az beğenir ve daha çok hor görür.

Ne yazık ki, böyle bir adam bulmak da güçleşmiştir. Dalkavukluğu terk edip, kusurları olduğu gibi haber veren, çekememezlikten kurtulup da mübalâğa

etmeyen kimse pek az bulunur. Gördüğün dostların ya hasûddur, çekemezler veyâ bir maksatları var. Kusur olmayan şeyi kusur göstermeye çalışırlar. Yâhut dalkavukluk yapar ve senin birçok kusurlarını gizlerler. Bunun için, yâni gerçek dost bulamadığı için Dâvûd-î Tâî uzleti tercîh etmişti. Kendisine, niçin insanlar arasına katılmadığı sorulduktda; "Kusurlarımı benden gizleyen insanlar arasında ne işim var?" derdi. Başkalarının ikazı ile kusurlarından vazgeçmek, dîndarların en büyük arzularındandır. Nihayet iş, bizim gibilerin derekesine düştü de bizim en büyük düşmanımız, bize kusurlarımızı söyleyip bizlere nasîhatte bulunan kimseler oldu. Korkarım ki, bu hal, îman zayıflığından meydana gelmiştir. Zîra kötü huylar, zehirleyici yılan ve akrepler gibidir. Biri paltomuzda akrep olduğunu bize haber verse, doğru mu söylüyor, yalan mı söylüyor bakmadan ve akrebin nerede olduğunu araştırmadan, akrebin tehlikesinden kurtulmak için, hemen paltoyu sıyırır, adama teşekkür eder ve ondan sonra öldürmek için akrebi aramaya koyuluruz.

Hâlbuki akrebin zararı bedene sirâyet eder ve nihâyet bir kaç gün devam eder. Kötü ahlâkın zararı ise kalbe ve rûhadır. Bu da öldükden sonra devam edip gider. Ya uzun yıllar devam eder veyâ acı ve sancısının hiç ardı arkası gelmez. Vaziyet bu merkezde iken kötü hallerimizi bize haber verdiler diye sevinmeyiz, haber verene teşekkür etmeyiz, kötü huyların izâlesi ile uğraşmayız. Belki biz de karşılıklı olarak adama nasihat etmeye kalkışır ve deriz ki; sen de şöyle böyle yapıp durduğun halde bize öğüt mü veriyorsun? Onun nasîhatinden istifâde edecek yerde adama husûmet göstermeye başlarız. Bu hal, çok günâhların netîcesi olarak kalp katılığından meydana geldiğinde şüphe yoktur. Daha doğrusu îman zayıflığından meydana gelir. Bizi doğru yola ilhâm ve hidâyet buyurmasını, kusurlarımızı bize göstermesini ve izâlesi için meşgul etmesini ve fazl u keremi ile kusurlarımızı bize gösterene minnet ve şükranda bulunmamızı bize nasip etmesini Cenâb-ı Hak'tan niyâz eyleriz.

3 - **Üçüncüsü;** düşmanlarının dilinden kusurlarını duyup ıslâh olmaktır. Zîra gayz ve kin gözlüğünden bakan düşman gözleri dâima kötülüğü görür, meydana çıkarır ve onları ortaya koyar. Kusurları öğrenmek bâbında yapmacık öğütlerle kusurları gizlemeye çalışan dalkavuk (yağcı) bir dosttan ziyâde, kusurları ortaya koyup teşhîr eden hâin bir düşmandan istifâde edileceği meydandadır. Ne yazık ki insan tabiatı, düşmanı yalanlamak ve söylediklerini çekememezliğine hamletmek üzere yaratılmıştır. Fakat aklı başında olan kimse düşmanın sözlerinden istifâde etmesini bilir. Çünkü kişinin kusurlarının ağzında dolaşması tabiîdir, görüp duyup düzeltmesi gerekir.

4 - **Dördüncüsü;** insanlara karışmak ve alalarında kötü bulduğu her işte

kendini murakabe edip ayarlamaktır. Mü'min, mü'minin aynasıdır. Başkasının kusurlarında kendi kusurlarını görür ve tabîatlerin hevâ-i nefislerine uymakta birbirlerine yakın olduklarını bilir. Birinde bulunan bir kusûrun aynı, daha azı veyâ daha çoğu mutlaka diğerinde de vardır. Kendi kendini araştırmalı ve başkasında görüp hoşlanmadığı şeylerden kendini temizlemelidir. Şâyet insanlar başkalarında gördükleri kusurları kendileri de terk etse, artık başka bir terbiyeciye ihtiyaç kalmazdı.

Îsâ aleyhisselâma:

- "Seni kim terbiye etti?" diye sordular. O:

- "Beni kimse terbiye etmedi. Câhillerin cehaletini kötü bulduğum için ben de ondan uzaklaştım." dedi.

Bütün bunlar, insanların kusurlarını görüp, dînde şefkatli ve öğüt veren, kendini ıslâh ettikten sonra, insanları düzeltmekle meşgul olan, onlara nasîhat veren, zekî, ârif bir şeyhi bulamayanların başvuracakları çârelerdir. Yoksa böyle bir zâtı bulan kimse tabîbini bulmuştur. Artık ona devam etmeli. Çünkü hastalığını iyi edecek ve kendisini helâkten kurtaracak olan odur.

Bu, Hicrî 500 târihinde ve Gazalî devrindedir. Bizim zamanımıza gelince, onu da siz kıyâs edin.

KALP HASTALIKLARININ KAYNAĞI VE TEDÂVİSİ

Bilmiş ol ki; anlatmış olduklarımızı ibret nazarı ile düşünürsen basîret gözün açılır, ilim ve yakîn nûru ile kalbin, hastalık ve illetleri ile tedâvi çâreleri sana keşfedilir. Şâyet bu kadarından âciz isen sana yaraşan, taklit edilmesi muvâfık görülen zâtı taklit edip, ona uyarak îman ve tasdikte zaman kaybetmemendir. Zîra ilmin dereceleri olduğu gibi, îmanın da dereceleri vardır. İlim, îmandan sonra hâsıl olur. Zîra ilim, îmandan sonradır. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ

"Allahu Teâlâ, sizden îman edenleri yükseltir; ilim verilenleri ise kat kat derecelerle yükseltir." (Mücâdele sûresi, 58/11) Allah'a giden yolun, şehvetlere uymamakta olduğuna inanır ve fakat bunun yolunu ve sırrını bilemezse de yine bu kimse îman edenlerdendir. Şâyet şu anlattığımız, şehvetin yardımcılarına muttalî olur ve bunları bilirse işte o, ilim kendine verilenlerdendir. Bunların her ikisine de Allahu Teâlâ cenneti va'd etmiştir. Bu hususa îmanı gerektiren Kur'an âyetleri, hadîsler ve ulemânın pek çok sözleri vardır.

Âyetler:

وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى. فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى

"Ve nefsini hevâsından men ederse, varacağı yer cennettir." (Nâziât sûresi, 79/40-41)

اُولٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى

"Onlar o kimselerdir ki, Allahu Teâlâ onların kalplerini takva için imtihan ve ibtilâ etmişti." (Hucûrât sûresi, 49/3) Denildi ki: Kalplerinden şehvet sevgisini çıkardı.

Hadîsler:

اَلْمُؤْمِنُ بَيْنَ خَمْسِ شَدَائِدَ: مُؤْمِنٍ يَحْسُدُهُ، وَمُنَافِقٍ يُبْغِضُهُ،

وَكَافِرٌ يُقَاتِلُهُ، وَشَيْطَانٌ يُضِلُّهُ، وَنَفْسٌ تُنَازِعُهُ

“Mü’min, be güçlük arasındndır. Kar ısındaki mü’min olur kendisine haset eder, münâfik olur buğzeder, kâfir olursa kendisi ile sava ır, eytan ise kendini sapıtmaya çalı ır, nefis de kendisi ile münâzaa eder.”[115]

Nefsin mîzâcı bir düşman olup, onunla mücâdele etmek gerektiğini Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) haber vermiştir.

Rivâyete göre Allahu Teâlâ Dâvud aleyhisselâma şöyle vahyetmiştir:

“Yâ Dâvud! Adamlarını, ehvetle yiyip içmekten korkut. Zîra dünya ehvetlerine merbût gönüllerin akılları benden mahcûb ve memnûdur.”

İsâ aleyhisselâm: “Görmediği vaîdler karşısında peşin şehvetlerini terk eden kimseye müjdeler olsun.” demiştir.

Harpten dönen orduya hitâben Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَرْحَبًا بِكُمْ قَدِمْتُمْ مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ

“Merhabâlar, küçük cihâddan büyük cihâda dündünüz.” buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e “Büyük cihâd nedir?” diye sorduklarında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

جِهَادُ النَّفْسِ

“Nefis mücâhedesi.” diye cevap vermişlerdir.[116]

اَلْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ فِي طَاعَةِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ

“Asıl mücâhid, Allah’a itâat uğrunda nefsi ile mücâhede edendir.”[117]

كُفَّ أَذَاكَ عَنْ نَفْسِكَ وَلَا تُتَابِعْ هَوَاهَا فِي مَعْصِيَةِ اللّٰهِ تَعَالَى

إِذًا تُخَاصِمُكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلْيَلْعَنْ بَعْضُكَ بَعْضًا إِلَّا أَنْ يَغْفِرَ

اللّٰهُ تَعَالَى وَيَسْتُرَ

“Allah’a isyan uğrunda nefsine itâat etmemekle nefsinden sana gelecek eziyetten korun. Zîra nefsinin arzularına uyarsan, sonra kıyâmet günü nefsin seninle husûmete kalkı ır ve senin parçaların yekdiğerini tel’în eder. Ancak Allahu Teâlâ’nın mağfiret edip kusurlarını örttükleri müstesna.”

Büyüklerin Sözleri:

Süfyân-ı Sevrî: "Nefsimden daha zor kimse ile mücâdele etmedim. Mücâdelem, bâzen lehime ve bâzen de aleyhime cereyân etti." demiştir.

Ebû'l-Abbâs Musılî nefsine şöyle hitap etmiştir: "Ey nefis, ne dünyada zenginler ve hükümdarlar gibi zevk u safâdasın, ne de âhiret için âbidler gibi mücâhede edersin. Böyle giderse, senin yüzünden cennet ile cehennem arasında mahpus kalacağım? Utanmaz mısın?"

Hasan-ı Basrî: "Nefsin terbiyeyi kabul etmesinden, serkeş atın gemi kabul etmesi daha zor değildir." derdi.

Yahyâ b. Muâz Râzî: "Riyâzet kılıcı ile nefsin ile mücâhede et. Riyâzet de dört şekilde olur. Onlar da az yemek, az uyumak, az konuşmak ve kimseye eziyet etmemekledir. Az yemekten şehvet ölür. Az uykudan parlak irâde doğar. Az konuşmadan, tehlikelerden selâmet hâsıl olur. Eziyet etmemekten de gayeye ulaşılır. İnsan için en zor şey, eziyete katlanmak ve hiddetli zamanda mülâyim davranmaktır. Nefisten şehvet ve günâhlara karşı irâde fikri doğduğu ve boş sözler konuşmak istediği vakit, ona karşı teheccüd, az uyku ve az yemek kınından kılıcını çeksin ve bu kılıcı az konuşmak ve tevâzu eliyle ona vursun da zulüm ve intikam hissi zâil olup, diğer insanlar şerrinden emin oluncaya kadar bu hale devam etsin ki, bu sûretle nefsini şehvet karanlığından ve onun âfet ve gâilelerinden korumuş olsun. Böyle yapınca nefis nazîf, nûrânî, hafif ve ruhânî olur da bu sâyede rahvan at gibi, iyilikler sâhasında dolaşır, tâat ve ibâdet yoluna girmiş olur. Bağ ve bahçeler içinde tenezzühe çıkan bir hükümdâr haline gelir."

Yine bu zât diyor ki: insanın üç düşmanı vardır. Bunlar dünya, şeytan ve nefisdir. Bunun için zühd ile dünyadan, vesvesesine uymamakla şeytandan, şehvetleri terketmekle nefisten korunmaya çalışmalıdır.

Hakimlerden biri de şöyle diyor: Nefsi kendine hâkim olan kimse, şehvetlerinin bataklığında esîr, hevâ-i nefsinin hapishânesinde mahsûr ve zincir-i nefsinin elinde kelepçeli olduğu halde makhûr bir vaziyete düşer. Bu gibi adamı, nefsi istediği tarafa çeker ve kalbini basîretten men eder.

Cafer b. Humeyd diyor ki: Âlimler ve hâkimler, nîmetin kıymeti ancak nîmetin terki ile bilinebileceğinde ittifâk etmişlerdir.

Ebû Yahyâ el-Varak da: "Arzularını, yerine getirmekle âzalarını memnun eden kimse, kalbinde nedamet ağacını dikmiş olur." demiştir.

Vuhayb b. Verd-i Mekkî şöyle demiştir: "Ekmekten başka yenen her şey şehvettir." Yine bu zât: "Dünya şehvetlerini seven kimse, zillete hazırlansın." demiştir.

Rivâyete göre **Yûsuf aleyhisselâm** hazîne vekilliğine getirilip, memleketinin ileri gelenlerinden oniki bin kişilik bir kafile ile seyâhata çıktığı sırada, Aziz'in hanımı Züleyhâ, Yûsuf'un yoluna çıkarak, isyan sebebiyle hükümdarları köle, itâat sebebiyle de köleleri hükümdâr yapan Allah'ı tesbîh eder ve noksan sıfatlardan tenzîh ederim ki, hırs ile şehvet, hükümdarları köle mevkiine indirir. Sabır ile takvâ ise köleleri hükümdarlığa yükseltir dedi. Bunun üzerine Yûsuf aleyhisselâm da Kur'ân-ı Kerîm'de buyurulduğu gibi:

إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

"Hakîkat bu her kim Allah'tan korkar ve sabrederse, her hâlde Allah, muhsinlerin ecrini zâyi etmez." (Yûsuf sûresi, 12/90) demiştir.

Cüneyd şöyle anlatıyor: Bir gece uyandım, virdimi yapmak için kalktım. Fakat her zamanki gibi, ibâdetin zevkini alamadım. Uyumak istedim, uyuyamadım; oturmak istedim, oturamadım. İster istemez sokağa çıktım. Bir de sokak kenarında eski hırkaya bürünmüş bir adam gördüm. Adam beni duyunca:

- "Ey ebe'l-Kasım, biraz bana yaklaş." dedi. Ben de:

- "Hiç haber vermeden geldin." dedim. O:

- "Hayır, ben senin kalbinin bana teveccüh etmesini Allahu Teâlâ'dan istemiştim." dedi. Ben de:

- "Allahu Teâlâ isteğini yerine getirdi, söyle bakalım ne istiyorsun?" dedim. O da:

- "Nefsin derdi ne zaman derman, zehiri ne zaman panzehir olur?" diye sordu. Ben:

- "Nefis, ne zaman hevâsına muhalefet ederse o zaman derdi derman, zehiri de panzehir olur." dedim. Bunun üzerine adam nefsine dönerek: "Dikkat et, yedi kere ben sana bu şekilde cevap verdim, fakat sen duymak istemedin, duydun mu iyi dinle?" dedi ve oradan uzaklaştı. Kim olduğunu bilemedim.

Yezîd-i Rakkaşî:[118] "Dünyada soğuk su içmekten sakınınız ki, belki bunu âhirette bulursunuz." dedi.

Adamın biri **Ömer b. Abdülazîz**'e:

- "Ne zaman konuşayım?" diye sordu. Ömer:

- "Ne zaman konuşmamak ister, sükûtu tercih edersen, o zaman konuş." dedi. Adam:

- "Ne zaman susayım?" diye sorunca Ömer:

- "Ne zaman konuşmak istersen, o zaman sus." diye cevap verdi.

Hz. Ali (r.a.): "Cenneti arzulayan kimse, dünyada şehvetlerinden uzaklaşır."

buyurmuştur.

Mâlik b. Dînâr bir gün sokakta yürürken canının arzuladığı bir şeyi görür ve kendi kendine "Sabret, benim seni bu arzumdan alıkoymam ve isteğini yerine getirmemekliğim, benim katımda kıymetin olduğu içindir." der.

Anlaşıldı ki âlimler ve hakîmler, âhiret saâdetine ulaşmak için nefsi hevâsından uzaklaştırmak ve şehvetlerine muhalefet ettirmekten başka yol olmadığında ittifak hâlindedirler. Bu kadarına inanmak vâciptir. Fakat şehvetlerden ne miktârının terkedileceği ve hangi miktârının terkedilmeyeceği, ancak yukarıdaki beyânımızdan anlaşılır.

Riyâzetin hulâsası ve sırrı: Seninle mezara gelmeyecek ve orada bulunmayacak şeylerden ancak zarûret miktarı faydalanmaktır. Zarurî ihtiyâcını teskîn edecek kadar yemek içmek, giymek, evlenmek gibi muhtaç olduğu diğer hususlardan istifâde eder, fazlasına bakmaz ve yaklaşmaz. Zîra bunlardan fazla miktarda faydalanırsa, onlarla ünsiyet peydâ eder ve ölüm anında geri dönmek ister. Hâlbuki dünyaya dönüşünü ancak âhiretten nasîbi olmayanlar ister. Bundan kurtuluş ise kalbin Allahu Teâlâ'yı bilmesi ve sevmesi ile mümkündür. Kalp, Allah'ı tefekkür eder, her şeyden kesilerek O'na bağlanırsa, o zaman dünyaya dönmek isteğinden kurtulmuş olur ki, bu hususta yardım ancak Allah'tandır. Bunun gibi dünyalıktan zikir ve fikre mâni olacak şeyleri izâle edecek miktar ile iktifâ etmeli ve fazlasına gitmemelidir. Riyâzetin sırrına varamayıp bu hakîkate eremeyenler, hiç olmazsa buna doğru yaklaşmalıdır. İnsanlar bu hususta dörde ayrılır:

1 - **Birincisi;** Bir adam ki, kalbi Allah'ı zikr ile dolmuştur. Zarurî geçimden fazlası için dünyaya iltifât etmez ve ona aslâ kıymet vermez. Bu adam, sıddîklardandır. Bu mertebeye ancak uzun riyâzet ve devamlı şehvetlere sabır sâyesinde erişilebilir:

2 - **İkincisi;** Dünya ve dünyalık kalbini istilâ etmiş, kaplamıştır. Kalbinde Allah'ı anacak yer ve boşluk kalmamıştır. Onun Allah'ı zikretmesi hadîs-i nefs bakımındandır. O, yalnız dili ile zikreder, bu zikir kalbine inmez. Bu adam helâktedir.

3 - **Üçüncüsü;** Hem dünya, hem de dîn işleri ile uğraşan, fakat kalbinde umûmiyetle dîn tarafı galip olan kimsedir. Bu adam, cehenneme uğrayacak fakat kalbindeki zikrullahın galebesi nispetinde cehennemden çabuk kurtulacaktır.

4 - **Dördüncüsü;** Her ikisiyle uğraşan, fakat dünyalık tarafı kalbinde galip olan kimsedir. Bu da er-geç cehennemden çıkar. Çünkü kalbinde zikrullah vardır. Fakat uzun zaman cehennemde kalır. Allahım, perişanlıktan sana sığınırız. Zîra sığınılacak ancak sensin.

Bu îzâhat karşısında adamın biri kalkıp da, “Mübâh olan nîmetlerden istifâde mübahtır, bunlardan istifâde Allah’tan uzaklaşmaya nasıl sebep olur?” derse, bunun zayıf bir hayâl olduğunu bilmelidir. Çünkü dünya sevgisi, bütün hatâların başı ve iyiliklerin mahvolmasının sebebidir. **“Dünyayı Zem Kitâbı”**nda geleceği gibi, ihtiyaçtan fazla olan mübahlar da Allah’tan uzaklaşmanın sebeplerindendir.

İbrâhim Havas şöyle anlatıyor: Bir defa Şam’ın en yüksek dağlarından olan Lükam dağına çıkmıştım. Orada bir nar ağacı gördüm, canım çekti. Bir nar kopardım ve yemek için narı yardım, fakat baktım ki acıdır, onu attım ve yoluma devam ettim. İleride başına arılar toplanmış bir adam gördüm. Kendisine selâm verdim, selâmımı aldı ve adımı da söyledi. Adımı nereden bildiğini kendisinden sordum. O da “Allah kendisini bilenden bir şeyi gizlemez.” dedi. Ben kendisine:

- “Senin Allah katında bir mevkî sâhibi olduğunu görüyorum, duâ etsen de Allahu Teâlâ seni bu arıların sokmasından kurtarsa olmaz mı?” dedim. Adam bana:

- “Ben de senin Allah katında bir kıymetin olduğunu anlıyorum. Sen de duâ etsen de Allahu Teâlâ seni nar hevesinden kurtarsa olmaz mı? Hâlbuki nar meyvesini dünyada ısırmanın âhirette hesâbı sorulacak. Arıların ısırmasına gelince, onların mükâfatı görülecektir.” dedi ve ben oradan ayrıldım.

Seriyyü’s-Sakatî diyor ki: Kırk senedir gönlüm sirkeye batırılmış ekmeği istiyor, ben de ona yedirmiyorum. Demek ki, mübâh olan nîmetlerden kendini çekmedikçe âhiret yoluna girmek için kalbini ıslâh etmek mümkün olamaz. Zîra nefis, bâzı mübahlardan uzaklaştırılmazsa bu sefer bâzı yasaklara da meyletmeye başlar. Meselâ dili gıybet ve fuzûlî sözlerden çekmek isteyen kimse, dînde mühim olan şeylerle, zikrullahtan başka her şeyden dilini çekmelidir. Tâ ki, söz söyleme hevesi kendisinde azalır ve konuştuğu zaman ancak hak ve hakîkati söyler. İşte bu gibilerin sükûtu da, kelâmı da ibâdet olur.

Bunun gibi, göz her gördüğü şeye takılıp ve rast geldiği güzel şeye bakmak isterse, helâl olmayan şeylere bakmaktan kendini alamaz. Diğer şehvetler de böyledir. Zîra helâli arzu eden şey, haramı da arzu eder. Aslında şehvet birdir. Kişiye farz olan, onu haramdan korumaktır. Şâyet şehvetten lüzumu kadarı ile kifâyete onu alıştırmazsa, kişiye galebe çalar ve ileri geçer. Mübahların âfetlerinden biri budur. Bunun ilerisinde, bundan da daha büyük tehlikeler vardır. O da şudur: Nefis, dünya nimetlerinden ferahlanır, bunlara meyleder, genişlik ve darlık anlarında dünya nîmetleri ile huzura kavuşur. Hattâ ayıkmayan bir sarhoş gibi, dünya nîmetleri kendisini mest eder. Dünyalık ile bu derece sevinmek, öldürücü bir zehirdir. Bütün damar ve iliklere işler de, bu

sebeple korku, hüzün, ölümü hatırlama, kıyâmetin şiddetini düşünme gibi haller, kalpten çıkar. İşte bu hâl kalbin ölmesi demektir. Nitekim âyet-i celîlede:

وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا

“Ve dünya hayatı ile râzı olup onunla mutmain olmuşlardır.” (Yûnus sûresi, 10/7) buyurulmuştur. Diğer âyette de şöyle buyurulmuştur:

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ

“Hâlbuki dünya hayatı, âhiretin yanında bir yol azığından ibârettir.” (Ra’d sûresi, 13/26) Başka bir âyette:

اِعْلَمُوا اَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ

وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ

“Biliniz ki, dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve aranızda bir tefâhur, mâl ve evlâtta birçokluk yarışından ibârettir.” (Hadîd sûresi, 57/20) buyrulmuştur. Bütün bu âyetler dünyayı zemmetmektedir. Allahu Teâlâ’dan selâmet dileriz. Basîret erbâbı, dünyalık ile neşelenmiş olan gönüllerini tecrübe etti ve Allahu Teâlâ’yı hatırlamaktan, âhiret gününü düşünmekten uzak buldular. Bir de mahzun olduğu zaman, gönülleri tecrübe etti. O zaman gönülleri sâf, yumuşak, ince ve zikrin tesîrini kabul eder bir halde buldular ve kurtuluşun, ferah ve neşe sebeplerinden uzak, devamlı hüzün içinde olduğunu bildiler de, kalbi dünyanın zevk ve nîmetlerinden uzaklaştırdılar. Helâl olsun, haram olsun bütün şehvetlere sabretmeyi kalbe alıştırdılar ve dünya nîmetlerinin helâlinin hesabı, haramının azabı olduğunu, arada kalanların da itâbı yâni sert hitabı müstelzim bulunduğunu bildiler ki, bu itâb da bir nevî azâbdır.

Zîra mahşer yerinde münâkaşa yolu ile hesap gören kimse, azâb olmuş demektir. İşte onlar Allahu Teâlâ’yı zikir ve O’na itâatle, şehvetin esîri ve kölesi olmamak sâyesinde, o günün azabından kurtuldular. Dünya ve âhiretin hürriyetine ve ebedî saltanatına nâil oldular da nefislerine avcılık için kullanmak istedikleri şâhin kuşuna yaptıkları muâmeleyi yaptılar. Zîra şâhin kuşunu av için kullanmak istediklerinde, onu önce ehlîleştirip, terbiye etmek lâzım. Bunun için de, önce onu karanlık bir yerde hapseder, göz kapaklarını dikerler, bu sebeple havada uçmaktan ümîdi kesilir ve eski uçuş âdetlerini unutur. Ondan

sonra kendisine et takdîm edilir ve bu sûretle sâhibi ile ünsiyet peyda eder, onunla anlaşılır. O dereceye kadar arayı uydururlar ki, sâhibi onu çağırınca sesini duyar duymaz hemen ona doğru koşar gider.

Nefis de böyledir. Terbiye edicisi ile ülfet ve onun zikri ile ünsiyet etmez. Ancak gözünü ve kulağını alıştığı şeylerden korumak için önce onu tenhâ ve kimsenin bulunmadığı yerlerde yaşatıp âdetlerinden ümîdini kestirmek, sonra da yine yalnızlıkta zikir, duâ ve senâya onu alıştırmakla mümkün olur. Bu sâyede Allah'ı zikir ile ünsiyet peydâ eder de, diğer dünya ve dünyalıktan uzaklaşır. Bu yol, mürîde ağır gelirse de, sonra bundan zevk almaya başlar. Mürîd bu halinde âdeta bir çocuk gibidir. Çocuk memeye alışkındır. Zamanı gelince memeden kesilir. Fakat o, ona alışkın olduğu ve bütün yemeklerin zevkini oradan aldığı için dayanamadan ağlar durur. Meme yerine kendisine takdîm edilen yemeklere şiddetle cephe alır ve onlardan nefret eder. Fakat bir gün, iki gün derken nihâyet sabrı tükenir, açlığa dayanamaz bir hâl alır ve azar azar yemeye başlar. Netîcede yemekle tabiatleşir. Hattâ sonradan memeye çevrilse, bu defa da memeye cephe alır ve memeyi kabul etmez. Çünkü artık yemekle ünsiyet peydâ etmiş ve ona alışmıştır.

Hayvanlar da böyledir. İlk önce dizginden, eyerden ve binilmekten nefret eder, hoplar ve zıplar. Ancak cebir ve şiddet kullanmak sûretiyle bunları kabul eder. Sonra buınlarla tabiatleşince, artık hiç bir kayda tâbi tutulmadan yerinde durur. Gemi vurulur, eyerlenir ve binilir de sesini çıkarmaz.

İşte nefis de böyledir; çocuk, hayvan ve kuşlar gibi terbiye edilir. Nefsin terbiyesi şöyle olur: Önce dünya nîmetlerinin zevk u safâsına bakmaktan, onları görüp onlarla ünsiyet etmek ve neşelenmekten alıkonur. Hattâ ölüm ile yok olup gidecek olan her şeyden uzaklaştırılır. Zîra kendisine denir ki; "Neyi seversen sev, nihâyet ondan ayrılacaksın." Nefis, böyle sevdiği her şeyden, sonunda ayrılacağını ve onun hasretini çekeceğini anlayınca, ayrılığı muhakkak olan her sevgiliye karşı isyân eder ve ayrılığı olmayan bir sevgili ile meşgul olmak için, araştırma yapar ki, o da Allahu Teâlâ'yı zikir ve tezekkürdür. Bu zikrullah mezarda bile kendinden ayrılmaz ve kendine yoldaş olur. Tabiî bu netîceye varmak zor olsa da, birkaç günlük sabra bağlıdır. Âhiret hayatına nispetle dünya ömrü çok azdır. Aklı başında olan bir insan, uzun yıllar faydalanacağı herhangi bir şeyi elde etmek için, kısa bir müddet zahmete katlanır. Ebedî olan âhiret hayatına nispetle insan ömrü; dünyaya nispetle bir aydan da azdır. Onun için, yâni nispeten çok az olan şu dünya yaşayışında, ebedî olan âhiretin saâdetini kazanmak için, sabır ve mücâhede lâzımdır. **Hz. Ali**'nin (r.a.) buyurduğu gibi, gece tembelleşip de yatıp uyuyanlar sabahleyin pişmân olurlar. Çünkü onlar

oldukları yerde kalmışlardır, çölün gündüz sıcağında yol alamazlar, gece gitmeleri lâzımdır. Fakat gece yol alanlar sabah olunca bu hareketlerine memnun kalır, gözleri açılır; uyku körlüğü kendilerinden zâil olur.

İnsanların hal ve gidişâtının değişikliği nispetinde, mücâhede ve riyâzet yolları da değişir. Burada kaide, herkes dünyalıktan nereye bağlanmış ve nereye gönül vermişse onu terketmesidir. Meselâ, insanlardan bir kısmı servete, diğer bir kısmı rütbeye, diğer bir kısmı hitâbetle halkı çekmeye, bâzıları da mevkî üstünlüğüne, daha başkaları da talebelerinin çokluğuna ve hüsn-i beyâna mâlik olduğuna bağlanır ve bununla övünür. İşte insana yakışan, bunlardan hangisine daha çok meylediyor ve hangisinden daha çok zevk duyuyorsa, her şeyden önce onu kalbinden çıkarıp atmaktır. Bu saydıklarımdan birine meyli olan bir kimseye, seni sevdiğin şu şeyden mahrum ediyoruz, fakat mükâfatını âhirette alacaksın dendiği vakit; şâyet bu adam bundan üzüntü duyarsa, bu adam dünyalık ile neşelenen ve dünyalığa bağlanan bir kimsedir ki, bu hal kendisi için tehlikelidir. Onun için her şeyden önce, en çok bağlı bulunduğu dünyalığını terk etmeli, sonra insanlardan uzaklaşıp nefsi ile başbaşa kalmalı ve kalbini murâkabe etmelidir. Allah'ı zikir ve tefekkürden başka hiç bir şey ile uğraşmamalıdır. Nefsinde meydana gelecek şehvet ve vesveseleri gözetlemeli, görülen her zararlı maddeyi kökünden söküp atmalı. Zîra her vesvesenin bir sebebi var. Vesvese, ancak o sebebi ve alâkayı kesmekle yok olur. Bunun için ömrü boyunca böyle devam etmelidir Cihâd ve mücâhedenin sonu yoktur. Bunlar ancak ölümle sona erer.

Ebû Bekir b. Bilâl **"Mekârim-i Ahlâk"**ta Enes'den rivâyet etmiştir.

Beyhakî **"Zühd"**ünde Câbir'den rivâyet etmiştir.

İbn Mâce ve Tirmizî Fudâle'den rivâyet etmişlerdir.

Basralı kassas ve zâhidlerdendir. Hicrî 120 de vefat etmiştir.

GÜZEL AHLÂKIN ALÂMETLERİ

Bilmiş ol ki, herkes kendi kusurlarının câhilidir. İnsan kendi kusurlarını tamamıyla göremez. Nefsi ile azıcık bir mücâhede edip de fâhiş günâhları terkettiği vakit, nefsini temizleyip, ahlâkını güzelleştirdiğini ve artık mücâhededen kurtulduğunu sanır. Hâlbuki böyle değildir. Bunun için güzel ahlâkın alâmetlerini açıklamak lâzımdır. Buna göre deriz ki; güzel ahlâk, îmandır, kötü huy ise nifaktır. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Azîm'de mü'minlerin güzel sıfatları ile münâfıkların kötü hâllerini bildirmiştir. İşte bunlar, güzel ahlâk ile kötü huyun netîcesidir. Güzel ahlakın alâmet ve nişanlarını bilmek için bunlardan bir kısmını burada anlatalım.

Allahu Teâlâ:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ. اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ. وَالَّذِينَ

هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ (إِلَى قَوْلِهِ) أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ

"Mü'minler felâha ermişlerdir. Onlar namazda huşû içindedirler. Onlar boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar zekâtlarını verirler. Onlar eşleri ve câriyeleri dışında, mahrem yerlerini herkesten korurlar. Doğrusu bunlar zemmedilmezler. Bu sınırları aşmak isteyenler, işte bunlar aşırı gidenlerdir. Onlar emânetlerini ve sözlerini yerine getirirler. Namazlarına riâyet ederler. İşte onlar temelli kalacakları Firdevs Cennetine vâris olan mirasçılardır." (Mü'minûn sûresi, 23/1-11)

اَلتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ (إِلَى قَوْلِهِ) وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

"Ey Muhammed! Allah'a tövbe eden, kullukta bulunan, O'nu öven, O'nun uğrunda gezen, rükû ve secde eden, muvâfık olanı buyurup fenâlığı yasak eden ve Allah'ın buyruklarını koruyan mü'minleri müjdele." (Tevbe sûresi, 9/112)

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ (إِلَى قَوْلِهِ)

أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا

“Mü’minler ancak onlardır ki, Allah anıldığı zaman yürekleri titrer. Karşılarında âyetleri okununca (bu) **onların îmanını artırır. Onlar ancak Rablerine istinâd edip güvenirler. Mü’minler onlardır ki, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden harcarlar. İşte onlar, hakikî mü’minlerin tâ kendileridir.”** (Enfâl sûresi, 8/2-4)

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا

خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

“Rahman olan Allah’ın kulları yeryüzünde mülâyemetle yürürler. Câhiller kendilerine takıldıkları zaman, onlara güzel sözler söylerler. Onlar gecelerini Rableri için kıyama durarak ve secdeye vararak geçirirler. Onlar “Rabbımız, bizden cehennem azâbını uzaklaştır; doğrusu onun azâbı dâimî acıdır, orası şüphesiz kötü bir yer ve kötü bir duraktır” derler.

Onlar sarfettikleri zaman, ne isrâf ederler, ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar. Onlar, Allah’ın yanında başka tanrı tutup O’na yalvarmazlar. Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zinâ etmezler. Bunları yapan günâha girmiş olur. Kıyâmet günü azâbı kat kat olur. Orada alçaltılarak dâimi kalırlar.

Ancak tövbe eden, inanıp yararlı iş işleyen kimselerin, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder. Kim tövbe edip yararlı iş işlerse, şüphesiz o Allah’a lâyıkı veçhile teveccüh etmiş olur.

Onlar, yalan yere şehâdet etmezler. Faydasız bir şeye rastladıkları zaman, yüz çevirip vakarla geçerler. Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar. Onlar; “Rabbımız, eşlerimiz ve çocuklarımız hususunda gözümüzü aydın kıl. Bizi Allah’a karşı gelmekten sakınanlara rehber yap.” derler. İşte onlar, sabrettiklerinden ötürü cennetin en yüksek dereceleri ile mükâfatlandırılırlar. Orada esenlik ve dirlik dilekleriyle karşılanırlar. Orada dâimîdirler. Ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır.

Ey Muhammed, de ki: İbâdetiniz olmasa Rabbim size ne diye kıymet versin. Ey inkârcılar, yalanladığınız için azab yakanızı bırakmayacaktır.” (Furkan sûresi, 25/63-77) buyurmuştur.

Hâl ve gidişâtından şüphelenen kimse, kendini bu âyet-i celîlelere arzetsin. Bu sıfatların tamamının kendinde bulunması güzel ahlâkın alâmetidir. Hiç birinin bulunmaması ise kötü ahlâkın alâmetidir. Bâzısının bulunup bâzısının

bulunmaması ise ahlâkından bâzılarının güzel, bâzılarının da çirkin olmasının nişânesidir. Buna göre iyiliklerini koruyup kötülüklerini izâleye çalışmalıdır.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), mü'mini birçok sıfatları ile vasıflandırdı ve bunların hepsinin güzel ahlâk olduğunu bildirdi. Bunlardan bâzıları:

اَلْمُؤْمِنُ يُحِبُّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

1 - *"Mü'min, kendisi için sevdiğini dîn karde i için de sever."*[119]

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، وَمَنْ كَانَ

يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ

2 - *"Allah'a ve âhiret gününe îman eden misafirine ikram etsin. Allah'a ve âhiret gününe îman eden kom usuna ikrâm etsin. Allah'a ve âhiret gününe îman eden ya hayır söylesin veyâ sükût etsin."*[120]

Mü'minlerin vasıflarının güzel ahlâk olduğunu, yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle ifâde buyurmuştur:

أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ أَخْلَاقًا

"İman cihetinden mü'minlerin en kâmili, ahlâk bakımından en güzel olanıdır."

إِذَا رَأَيْتُمُ الْمُؤْمِنَ صَمُوتًا وَقُورًا فَادْنُوا مِنْهُ فَإِنَّهُ يُلَقَّنُ

الْحِكْمَةَ

3- *"Sükûtu seven ve vakarlı olan bir mü'mini gördüğünüz zaman ona yakla ın. Zîra ona hikmet telkin edilmi tir."*[121]

مَنْ سَرَّتْهُ حَسَنَتُهُ وَسَاءَتْهُ سَيِّئَتُهُ فَهُوَ مُؤْمِنٌ

4- *"İyiliklerine sevinen, kötülüklerine üzülen kimse mü'mindir."*[122]

لَا يَحِلُّ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يُشِيرَ إِلَى أَخِيهِ بِنَظْرَةٍ تُؤْذِيهِ

5- *“Din karde ine eziyet verecek sert bakı   ile bakmak, mü’mine helâl olmaz.”*[123]

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُرَوِّعَ مُسْلِمًا

6- *“Müslüman’ın Müslüman’ı korkutması helâl olmaz.”*[124]

إِنَّمَا يَتَجَالَسُ الْمُتَجَالِسَانِ بِأَمَانِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ، لَا يَحِلُّ

لِأَحَدِهِمَا أَنْ يُفْشِيَ عَلَى أَخِيهِ مَا يَكْرَهُهُ

7- *“Bir mecliste oturan iki ki i Allah’ın emânıyla otururlar. Onların birine, arkada ının aleyhinde bir   eyi if â etmesi helâl olmaz.”*[125]

Bâzıları güzel ahlâkın alâmetlerini şöyle sıralamışlardır: Çok utanır, az eziyet eder, salâhı çok olur, doğru sözlü olur, az konuşur, ameli çok, sürçmesi az olur. Fuzûlî şeylerden sakınır, iyilik eder, yaklaşır, vakarlı olur, sabreder, şükreder, kazâya râzı olur, halîm olur, mülâyim ve yumuşak davranır, namuslu ve şefkatli olur, tel’în etmez, kötü söylemez, söz gezdirmez, çekiştirmez, kin tutmaz, cimri olmaz, haset etmez. Güleryüzlü, neşeli ve tatlı sözlü olur. Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için kızar ve Allah için râzı olur. İşte bunlar güzel ahlâktır.

Mü’min ile münâfıkın alâmetlerinden sorulan Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu:

إِنَّ الْمُؤْمِنَ هِمَّتُهُ فِي الصَّلٰوةِ وَالصِّيَامِ وَالْعِبَادَةِ، وَالْمُنَافِقُ

هِمَّتُهُ فِي الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ كَالْبَهِيمَةِ

“Mü’minin himmeti namaz, oruç ve diğer ibâdetlerdedir. Münâfik ise hayvan gibi yeyip içmek derdindedir.”

Hâtem-i Esamm da, mü’min ile münâfığı şöyle ayırır ve der ki: Mü’min tefekkür ve ibret nazarı ile meşgul, münâfık ise hırs ve tûl-i emel ile meşguldür. Mü’min, herkesten elini çeker ve bütün ihtiyacını yalnız Allah’tan ister. Münâfık ise herkesten ister, yalnız Allah’tan istemez. Mü’min, yalnız Allah’tan korkar başka kimseden korkmaz. Münâfık herkesten korkar, yalnız Allah’tan korkmaz. Mü’min malını dîni uğrunda fedâ eder, münâfık ise bunun aksine olarak dînini malı uğrunda fedâ eder. Mü’min, güzel işler yaptığı hâlde, yine de Allah korkusundan ağlar, fakat münâfık, kötülük yaptığı hâlde yine güler. Mü’min, (Allah’ı hatırlamak için) yalnız ve tenhâ yerleri sever, münâfık ise insanlar

arasına karışmayı sever. Mü'min, tohumu atar fakat bozulacağından korkar, münafık ekilen tohumu söker, harmanda mahsul bekler. Mü'min, nizâm ve huzuru temîn için iyiliği emreder, kötülükten nehyeder, münâfık ise riyâset ve dünyalık için emreder ve nehyeder de ortalığı karıştırır.

Güzel ahlâkın en mühim tecrübe noktası, eziyetlere sabretmek ve külfete tahammüldür. Başkasının kötü huyundan şikâyet etmek, kendisinin kötü ahlâkının delîlidir. Çünkü güzel ahlâk demek, eziyetlere katlanmak demektir.

Rivâyete göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Enes (r.a.) ile beraber bir yere gidiyordu. Arkadan bir bedevî Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e yetişti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in Necran'dan gelme yaka ve kenarları sert bir bürde (cübbesi) vardı. Bedevî, cübbenin eteklerini öylesine asılarak çekti ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in ensesi kızardı ve kumaş Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in ensesinde iz bıraktı. Sonra da:

- "Ya Rasûlâllah, Allahu Teâlâ'nın sana nasip ettiği servetten bana da infâk et." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de Bedevî'ye dönüp gülümseyerek iltifât etti ve kendisine bir şey verilmesini emretti.[126] Kureyş'in amansız eziyetleri ve hattâ darbeleri karşısında:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

"*Allahım, kavmimi sen yarlığa, zîra onlar bilmezler* (bilseler bana bu eziyeti yapmazlar)"[127] buyurdu.

Rivâyete göre bir gün **İbrahim b. Edhem** kır gezintisine çıkmıştı. Bu gezinti esnâsında karşısına bir asker çıktı ve:

- "Sen köle misin?" diye sordu. İbrahim de:

- "Evet, köleyim." dedi. Asker:

- "Kasabanın en şenlik yeri neresidir?" dedi. İbrahim mezarlığı gösterdi. Bunun üzerine askerin canı sıkıldı.

- "Sana mamureden yâni şehirden soruyorum, sen bana mezarlığı gösteriyorsun." dedi. Fakat İbrahim yine mezarlığı gösterdi. Bunun üzerine asker kamçı ile başına vurdu, başını yardı ve onu şehre götürdü. Dostları kendisini karşılayıp:

- "Bu hâl nedir?" diye sordular. Asker de başını yardığını söyledi ve aralarında geçen muhâvereyi anlattı. Bunun üzerine halk:

- "Sen ne diyorsun? Bu, İbrâhim b. Edhem'dir." deyince asker atından indi, İbrâhim'in eline eteğine sarıldı ve ondan af diledi. Bu arada İbrâhim b. Edhem'e:

- "Niçin köleyim dedin?" diye sordular. İbrâhimde:

- “Adam bana köle misin? dedi. Kimin kölesi olduğumu sormadı. Tabiî ben insanların kölesi değil, Allahu Teâlâ’nın kölesi ve kuluyum.” dedi. Bununla beraber, o benim başımı yardığı zaman, ben onun cennete girmesini Allah’tan diledim.” dedi. Kendisine:

- “Nasıl olur? O sana zulmetti.” diyenlere de:

- “Onun bana yaptığına karşılık mükâfat alacağımı biliyordum. Onun yüzünden mükâfât görmem ve benim yüzümden onun cezâ görmesini muvafık bulmadım, onun da benden iyilik görmesini arzu ettim.” dedi.

Ebû Osman Hiyer’i[128] tecrübe için bir adam evine dâvet etti. Dâvet ettiği kimsenin evine gelince o:

- “Şu anda böyle bir dâvetimiz yok, geri dön.” dedi. Ebû Osman da geri döndü. Adam defalarca aynı muâmeleyi yaptı ve Ebû Osman hiç birinde bir değişiklik emâresi göstermeden aynı şekilde dâvete icâbet etti. Adam en sonunda üstâdın ayaklarına kapandı ve “Ben seni tecrübe etmek için bütün bunları yaptım. Sen ne üstün ahlâka mâliksin, beni bağışla.” dedi. Fakat Osman: “Benim bu hareketim nihâyet bir köpeğin hareketinden daha üstün değildir. Çünkü köpekte de aynen bu ahlâk vardır. Çağırıldığı zaman gelir, kovulduğu zaman gider.” dedi.

Yine rivâyete göre bu zât, Nisabur sokaklarından birinden geçerken bir kül tenekesi üzerine döküldü. Hemen binitinden inerek secdeye kapandı, Allahu Teâlâ’ya şükretti ve sonra da elbisesinden külünü silkmeye çalıştı. “Külü neden üzerime döktünüz” diye de kimseye bir şey söylemedi. Kendisine “Niçin darılmadın?” diyenlere de “Ateşle yanmaya müstehak bir kimsenin kül ile sulh olmasına râzı olup îtirâz etmemesi ve hiddetlenmemesi lâzımdır.” dedi.

Rivâyete göre (Hz. Ali’nin torunlarından henüz 50 yaşına varmadan Hicrî 203’de vefât eden) **Ali b. Musâ er-Rızâ’**nın (Allah rahmet etsin) annesi siyâhi olduğu için, bunun da rengi siyâha meyyal idi. Nisâbur’da evlerinin önünde hamam vardı. Hamama girmek istediği zaman, hamamcı onun için hamamı tahliye ederdi. Yine bir gün bu zât hamama girdi. Hamamcı da başkasını almayacağı için dışarıdan kapıyı kilitledi ve işine gitti. Bu sırada bir köylü geldi, dışarıdan kapıyı açtı, içeri girdi, soyundu ve hamama geçti. Ali’yi orada görünce, hamamın hizmetçilerinden biri sandığından: “Kalk, bana su getir.” dedi. Ali b. Mûsâ, suyu getirdi ve bu adamın emirlerini yaptı. Hamamcı geri dönüp hamamda olup bitenlerin farkına vardıktan sonra korkuşundan oradan uzaklaştı. Ali, hamamdan çıkarken hamamcıyı aradı, fakat korkarak kaçtığını söylediler. Bunun üzerine Ali: “Kabahat hamamcının değil, suyunu siyah câriyeye yerleştirendedir.” dedi. (Babasının siyâhî ile evlenmesini kasdetti).

Yine rivâyete göre (sâlihlerden bir zât olan) terzi Ebû Abdullâh'a mecûsî bir komşusu dikiş diktirir ve ücretini kalp para olarak verirdi. Ebû Abdullâh, bildiği halde kasten bu parayı kabul eder ve bir şey demezdi. Bir gün, bir iş için bir yere gidip dükkanda bulunmadığı sırada bu mecûsî, verdiği elbiseyi almak için dükkana gelir ve çırağa yine kalp para vererek elbiseyi almak ister. Çırak, farkına vardığından kalp parayı kabul etmez. Ebû Abdullâh dönünce, meseleyi anlatır. Ebû Abdullâh:

- "Yanlış yaptın. O, ötedenberi bana hep geçmez akçaları verir, ben de başkasını aldatmasın diye bu parayı alır imhâ ederdim. Fakat kendisine bir şey söylemezdim." dedi.

Yûsuf b. Esbât: "Güzel ahlâkın alâmeti ondur: Arkadaşlara muhâlefet etmemek, insaflı davranmak, kusûr aramamak, görülen kusurları güzel bir şekilde tevîle çalışmak, özür dinlemek, eziyete tahammül etmek, kendi kendini zemmetmek, kendi kusurlarını araştırmak, başkasında kusur aramamak, küçük-büyük herkese güler yüzlü ve tatlı sözlü olmaktır." dedi.

Sehl-i Tüsterî'ye, ahlâktan sorduklarında, en küçük derecesi eziyete katlanarak intikam peşinde olmamak, zâlime bile merhamet edip onun için istiğfar etmek ve ona acımaktır." dedi.

Ahnef b. Kays'a:[129]

- "Güzel ahlâkı kimden öğrendin?" diye sordular. O:

- "Teymî kabîlesinden olup Basra'da ikamet eden Kays b. Asım'dan öğrendim." dedi. Kendisine:

- "Bu zât nasıl bir ahlâka sâhip idi?" diye soranlara:

- "Bu zât bir gün evinde otururken câriyelerinden biri elinde demir şiş ve şişte püryân olduğu hâlde yanına girdi. Her nasılsa şiş câriyenin elinden düşerek küçük oğlunun başına vurdu ve çocuk hemen öldü. Tabiî bu nâzik vaziyet karşısında câriye dehşete kapıldı. Fakat bu heyecanlı anda bile câriyeye: "Üzülme. Senin suçun yok, ben seni âzâd ettim." demiştir." dedi.

Denildi ki: **Üveys-i Karnî**'yi[130] çocuklar görünce hemen taşa tutarlardı. O ise çocuklara: "Kardeşler, mutlak sûrette beni taş yağmuruna tutmanız gerekiyorsa, hiç olmazsa taşların küçüğünü seçiniz ki, ayağımı kırıp da namaz kılmama mâni olmasın." der ve onlarla şakalaşırdı.

Adamın biri; **Ahnef b. Kays**'ın ardına takılmış, kimsenin olmadığı bir yerde Ahnef'e küfretmişti. Ahnef, ona cevap vermedi. Kalabalığa yaklaştıkları sırada, Ahnef adama dönerek: "Söyleyeceğin başka ne gibi sözler varsa söyle, halkın arasına girdiğimiz zaman, yine bu kötü sözlerine devam edersen, ayak

takımlarından sana eziyet edenler olur, ben karışmam.” dedi.

Rivâyete göre **Hz. Ali** (r.a.) bir gün üç defa kölesine seslendi, köle aldırış etmedi. Kölenin yanına gitti, köleyi yaslanmış vaziyette gördü ve:

- “Sesimi duymadın mı? Seni üç defa çağırdım yine cevap vermedin.” dedi. Köle:

- “Evet, sesini duydum. Bana bir fenâlık yapmayacağından emin olduğum için tembelleştim.” dedi. Bunun üzerine Hz. Ali:

- “Haydi! Seni âzâd ettim, git.” buyurdu.

Kadının biri **Mâlik b. Dînâr**’a: Ey mürâî, diye seslenince Mâlik:

- “Bu kadın kimdir? Basralıların bilemedikleri ismimi nerden bildi?” dedi ve bu sûretle güzel ahlâkın nümûnesini gösterdi.

Yahyâ b. Ziyâd’ın kötü huylu bir kölesi vardı. Kendisine

- “Bunu niye saklıyor da satmıyorsun?” diyenlere:

- “Hilim ve yumuşaklığı ondan öğrenmek ve onda tatbîk etmek için saklıyorum. Bu nefisler riyâzetle düzelir, ahlâkı güzelleşir. Kin, gıll u gışdan temizlenir. Allahu Teâlâ’nın takdîrine rızâ gösterirler. İşte güzel ahlâkın sonu budur. Allah’ın yaptığını beğenmeyip ona râzı olmamak, kötü ahlâkın aşırı derecesidir. İşte şu zâtlar, anlattığımız gibi güzel ahlâk alâmetleri kendilerinde görülmüş kimselerdir. Kendisinde bu alâmetlere rastlamayan kimse, artık kendine mağrur olmamalı, güzel ahlâk sâhibi olduğunu sanmamalıdır. Bu gibilere lâyık olan, riyâzet ve mücâhede ile meşgul olup bu derecelere ulaşmaktır. Zîra ahlâkın bu mertebesi, üstün derecedir. Buna ancak mukarreb ve sıddîklar erişebilir.

Buhârî ile Müslim, başka ifade ile Enes’ten rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim Ebû Şureyh ve Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

İbn Mâce aynı meâlde başka bir ifâde ile Ebû Halâ’dan rivâyet etmiştir.

Ahmed, Taberânî ve Hâkim Ebû Mûsâ’dan ve başkaları Ebû Umâme’den rivâyet etmişlerdir. Hâkim, sahih olduğunu söylemiştir.

İbn Mübârek mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Taberânî Nûman b. Bişr’den ve Bezzâr İbn Ömer’den rivâyet etmişlerdir.

Hadîs, ikinci ciltte geçmiştir.

Buhârî ile Müslim Enes’ten rivâyet etmişlerdir.

İbn Hibbân ve Beyhakî Sehl’den rivâyet etmişlerdir. Buhârî ile Müslim’de Rasûl-i Ekrem’in bunu bir peygamber hakkında söylediği rivâyeti vardır ki, (o peygamberin yine kendisi olması gerekir.) Hâdisenin Uhud cenginde cereyân ettiği söylenir. Bunun için Allahu Teâlâ: **“Muhakkak ki, sen büyük ahlâk üzeresin.”** (Kalem suresi, 68/4) buyurdu.

Yahya b. Muaz, Râzî'nin sohbetinde bulunmuş, Şah Kirmanî ile Nişabur'a gitmiş ve Hicrî 98 de vefat etmiştir.

Basralı olup Teymî kabilesine mensuptur. İsmi Dahhâk veya Sahr'dırHalîm bir zât idi. Hicrî 67 de Kûfe'de vefat etmiştir.

Tâbiînin ileri gelenlerinden bir zâttır.

ÇOCUKLARIN AHLÂKININ GÜZELLEŞTİRİLMESİ

Bilmiş ol ki; çocukların riyâzet yolu, üzerinde ehemmiyetle durulması gereken işlerden biridir. Çocuk, anne ve babanın yanında ilâhî bir emânettir. Onun kalbi sâfî bir cevherdir. Her türlü nakış ve sûretten boş, nakşedilen her şeyi kabule müstaîd, kendisine müteveccih, her şeye meyl eder vaziyettedir. Kendisine iyilik telkîn edilir ve iyi işler yaptırılırsa, çocuk iyi bir insan olarak yetişir; dünya ve âhirette saâdete ulaşır. Onu böyle yetiştiren anne-baba, muallim ve müıebbî de sevapta ona ortak olur. Kötü işlere itilir ve hayvânât gibi ihmâl edilir, terbiyesine bakılmazsa, işi azıtır ve helâk olur. Onun bu kötülüğünde ise velî ve murâkıbı ortaktır. Zîra Allahu Teâlâ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

“Ey îman edenler, kendinizi ve çoluk çocuğunuzu cehennem ateşinden koruyunuz.” (Tahrîm sûresi, 66/6) buyurmuştur. Çocuğu terbiye, dünya ateşine yanmaktan kendisini koruduğu gibi, cehennem ateşinden de evleviyetle korur. Çocuğu sıyânet, onu güzel terbiye edip temizlemek, ona ahlâkî fazîletleri öğretmek, kötü arkadaşlardan onu korumak, devamlı sûrette zevk u safâ içinde bırakmamak, refah ve zînet sebeplerini sevdirmemektir. Çünkü zînet ve refaha alışınca büyüdüğü zaman, onları elde edebilmek için ömrünü onların peşinde kaybeder ve ebediyyen helâk olup gider. Bunun için daha ilk günlerinde çocuğun terbiyesine ehemmiyet vermeli, onun terbiyesi için, süt annesi olarak helâl yiyen dîndar, sâliha bir kadın bulmalıdır. Zîra haramdan meydana gelen sütte hayır olmaz. Bu gibi sütten beslenen vücûd pisleşir, pisliklere ve kötü işlere meyl eder. Çocuk, iyiyi kötüden ayırt edebilecek seviyeye geldiği zaman (ki ekseriyâ bu, altı yedi yaşlarında olur) murakabesine ihtimâm edilmelidir. Bu da utanma hissinin kendisinde başlaması ile belli olur. Çocuğun, utanıp kendini büyüklerden sayarak bâzı işlerini terk etmesi, akıl nurunun parlamasına delâlet eder. Bu sâyede bâzı şeylerin çirkinliğini fark eder ve onları yapmaktan utanır. Bu fehm ve idrâk hâli Allah’ın bir lütfudur. Aynı zamanda kalbinin temizliğini, ahlâkının îtidalini müjdeler. Bunun gibi bu hâl, erginlik çağında akl-ı kâmilin müjdecisidir. Utangaç çocuğu ihmâl etmek doğru olmaz. Onun hayâsından faydalanarak terbiyesine dikkat etmek lâzımdır.

Çocuğa ilk ârız olan hâli yemek hırsıdır. Bu hususta terbiye edilmeli ve meselâ

sağ eli ile yemek kendisine alıştırılmalıdır. Yemeye başlarken Besmele ile başlaması öğretilmeli, önünden yemeyi öğrenmelidir. Müşterek sofrada başkasının önüne geçmemesi, herkesten önce yemeye hücûm etmemesi kendisine öğretilmelidir. Ne yemeye, ne de başkasının yemesine gözünü dikmemelidir. Yerken lokmayı iyi çiğnemesi, lokmaları birbirini takip etmemesi, yemeği eline ve elbisesine bulaştırmaması, bâzen yalnız ekmek ile kifâyet etmesi ve mutlaka et yemeğini zarûrî gibi kabul etmemesi gibi hususlar öğretilmelidir. Oburluğun çirkin bir şey olduğu anlatılmalı, çok yiyenlerin hayvanlara benzedikleri îzâh edilmelidir. Çok yiyen çocuklar yanında kötülenmeli, terbiyeli ve az yiyen çocuklar övülmelidir. Başkasına yedirmenin sevgisi ona aşılanmalı ve sofraya gelen yemek ile iktifa etmesi, iyisini aramaması gibi, bütün bu hususlar kendisine öğretilmelidir.

Elbise hususunda da, beyaz elbise giymesi teşvîk edilmeli, ibrişim ve renkli elbiseler tavsiye edilmemeli, bu gibi elbiselerin kadın giyeceği oldukları kendisine anlatılmalı ve erkeklerin kadın kıyâfetinden hoşlanmadıkları kendisine aşılanmalıdır. Bu gibi renkli ve ibrişim elbiseleri giyen çocukları görünce çocuğuna onları kötülemeli, zevk u safâya dalan zengin çocuklarından kendi çocuğunu uzaklaştırmalı ve onlara yaklaştırmamalıdır. Kıymetli elbiseler giyip, onlara teşvîk eden çocuklarla çocuğunu bırakmamalı. Zîra çocuk, ilk yetişme çağlarında ihmâl edilirse ahlâkı bozulur, yalancı, hasûd, hırsız ve benzeri birçok kötü huylar peydâ eder. Lüzumsuz sözler konuşur, kahkahalar savurur, hîleyi öğrenir ve alaycı olur. Bütün bu kötü huylardan, ancak güzel terbiye sâyesinde korunur.

Sonra okula verilir. Burada Kur’an okumayı, geçmiş haberleri, mukarreblerin hikâye ve hâllerini öğrenir. Bu sâyede içinde iyi insanlara karşı sevgi ve muhabbet tohumu ekilmiş olur. Aşk ve mâcera şiirlerinden ve bunların sâhiplerinden uzaklaştırılır ve aşkı, bir tabiat ve kalp yumuşaklığı kabul eden edebiyatçılardan uzaklaştırılır. Zîra bunlar, çocuğun kalbine fesad tohumu eker.

Sonra ne zaman çocuğun güzel ahlâk ile alâkalı iyi bir hareketi görülürse takdîr ve taltîf edilmeli, çocuğu sevindirecek şekilde mükâfatlandırmalıdır. Aynı zamanda halk arasında bile bu iyi hareketlerinden dolayı övülmelidir. Bütün bunlar çocuğu iyiliğe teşvîk eder. Şâyet bâzen hatalı hareketi görülürse, bu hususta da görmemezlikten gelmeli gizli kusurlarını araştırıp teşhîr etmemelidir. Aynı zamanda bu hatâlı hareketi başkalarının yapabileceğini çocuğa ihsâs ettirmemeli, bilhassa çocuk yaptığı kusuru gizlemek ister ve bu hususta âzamî gayret sarfederse bunu tamâmen görmemezlikten gelmek lâzımdır. Aksi takdirde çocuk bu hususta cesâretlenir ve bu kusurunu tekrar

yapmaya kalkışır, duyulmasına artık aldırış etmez hâle gelir. Şâyet bu hatalı hareketini tekrar ederse, gizlice tekdîr edilmeli, bunun zararları kendisine anlatılmalıdır. Artık bir daha bu kötülüğe dönmemesi kendisine tenbîh edilmeli, duyulduğu zaman, insanlar arasında nasıl rezîl ve kepâze olacağı hatırlatılmalıdır. Sık sık tekdîr ve tâzirden de sakınmalıdır. Çünkü bu hâl, çocuğu bu sözleri dinlememeye ve kötülükleri yapmaya tahrîk eder. Aynı zamanda nasîhatin tesîrini de azaltır.

Baba çocuğuna karşı ağır davranmalı ve çok seyrek zamanlarda çocuğunu kınamalıdır. Anne ise çocuğunu babası ile korkutmalı; bu suretle kötülüklerden alıkoymaya çalışmalıdır.

Çocuğu mümkün olduğu kadar gündüz uykusundan alıkoymalıdır. Çünkü gündüz uykusu, tembellik getirir, fakat gece uykusuna mâni olmamalıdır. Bununla beraber etlerinin pekişmesi, vücûdunun yağlanmaması için yumuşak döşekte yatırılmamalıdır. Aynı zamanda böyle zevk ile büyüyen çocuk, bir daha sert döşeğe yatmak istemez ve zevke dalar. Bunun için yemek, yatak ve giyecekte lükse kaçmamalıdır.

Gizli olarak yapmak istediği her hareketten men edilmelidir. Çünkü çocuk, gizli yapmak istediği şeylerin kusur olduğunu bilir. Gizli yapa yapa onunla ünsiyet peydâ eder ve onu âşikâre de yapmaya başlar.

Günün muayyen zamanlarında beden tâlimi ile alâkalı lüzumlu hareketleri yapmalıdır. Aksi hâlde durgunluk, tembellik getirir. Vücûdunu açmaması, yürürken fazla koşmaması, ellerini fazla sallamaması da kendisine öğretilmelidir.

Anne ve babasının varlığı; yiyeceği, elbisesi, çantası, kalemi ve oyuncağı gibi şeylerle emsâllerine karşı üstünlük taslamaması kendisine öğretilmeli ve bunun aksine olarak alçak gönüllü olmak, arkadaşlarına ikrâmda bulunmak, onlarla tatlı konuşmak hususları telkin edilmelidir.

Hoşuna giden her hangi bir şeyi çocuklardan istememeli ve almamalıdır. Hele itibarlı bir kimsenin çocuğu ise buna hiç yaklaşmamalı ve üstünlüğün almakta değil, vermekte olduğu, almanın düşüklük ve zillet olduğu kendisine öğretilmelidir. Şâyet fakir çocuğu ise başkalarından istemek için onlara boyun bükmenin kötü bir şey olduğunu, buna yalnız köpeklerin katlanabildiğini, bir lokma için çeşitli yaltaklanmalarda bulunduklarını, kendisinin bu gibi şeylerden sakınması gerektiğini öğretmelidir.

Hulâsa; çocukları aşırı derecede para sevgisinden uzaklaştırmalı ve bu sevginin yırtıcı ve zehirleyici hayvanlar kadar tehlikeli olduğunu hatırlatmalıdır. Zîra altın, gümüş sevdâsına kapılma hastalığı, zehirin tesîrinden daha

şiddetlidir. Bu hâl, çocuklarda olduğu gibi büyüklerde de aynıdır.

Çocuğa toplantılarda oturma âdabını da öğretmeli, meselâ oturduğu mecliste sümkürüp tükürmekten sakındırmalı, başkasının ağzına doğru esnememeli, mecliste kimsenin önüne geçip onu arkada bırakmamalı, ayaklarını birbirinin üstüne atıp lâubalilik yapmamalı, elini çenesine dayamamalı, başını bir yere yaslamamalıdır. Bütün bunların tembellik alâmeti olduğu çocuğa öğretilmeli, en güzel şekilde oturması gerektiği anlatılmalıdır. Oturduğu mecliste çok konuşmaması, bunun ahmaklıktan sayıldığı, başkalarına da söz hakkı tanımak gerektiği kendisine bildirilmelidir. İster yalan, ister doğru olsun, durup dururken yemin etmemeli ve buna daha çocuklukta alışmamalıdır. Bulunduğu mecliste ilk sözü kendisi almamalı, daha çok soruları cevaplandıracak şekilde konuşmalı, başkası konuşurken onu dinlemeli, büyüklere kıyâm edip onlara yer vermeli ve onların karşısında hürmetle oturmalıdır.

Çirkin ve lüzumsuz sözlerden, tel'în ve sövüp saymak gibi fenâ laflardan, bu gibi sözleri konuşanlarla düşüp kalkmaktan sakındırılmalıdır. Çünkü kötülerle düşüp kalkmak, onlar gibi olmak demektir. Esâsen küçük çocuğu terbiye etmenin usûlü, onu kötülerle düşüp kalkmaktan uzaklaştırmaktır.

Muallimi kendisini dövdüğü zaman, muallim ile mücâdele etmeyeceği gibi, fazla ağlayıp durmamalı ve bir şefâatçi de aramaması için, kendisine sabır tavsiye edilmelidir. Yiğit ve cesur çocukların hâli budur. Onlar âh u feryâd etmezler diye kendisine telkînde bulunmalı ve ağıtın köle, kadın işi olduğu anlatılmalıdır.

Dersten sonra bir miktar güzel şekilde oyun oynamak için kendisine müsâade edilmelidir. Çünkü bu oyun sâyesinde mektep yorgunluğunu gidermiş olur. Fakat oyun, fazla yorucu olmamalıdır. Şâyet çocuk tamâmen oyundan men edilir ve yalnız derse bağlanırsa, basîreti ölür, zekâsı kaybolur, dâima dertli ve sıkıntılı bulunur. Hattâ bu esâretten kurtulmak için hîle yollarına başvurur.

Anne-babasına, hocasına ve terbiye edicisine itâat kendisine öğretilmelidir. Akrabası olsun olmasın, büyüklere hürmet ve onlara karşı dâima edepli olmak, onların karşısında oynayıp eğlenmemek kendisine öğretilmelidir.

Altı-yedi yaşlarına geldiği zaman taharet ve namaz ile emredilmeli, vaziyeti müsâid olduğu sırada alışması için, Ramazan'ın bâzı günlerinde oruç tutmakla emredilmelidir.[131] İpek ve altın kullanmaktan (erkek çocuklar) uzaklaştırılmalı, dînî hükümlerden bilmesi gerekli olan şeyler kendisine öğretilmelidir. Hırsızlık yapmak ve haram yemenin kötülükleri, hıyânet, yalan, açık fâhiş ve çirkin sözlerle buna benzer her türlü çirkin hareketlerin zararları

kendisine öğretilmelidir.

Bülûğ (erginlik) çağına yaklaştığı zaman, bütün bunların yasak edilmesinin sebebleri kendisine anlatılmalı, meselâ, yemeğin bir gıdâ olduğu, yemekten maksadın Allahu Teâlâ'ya kulluk edebilmek olduğu, dünyanın, aslı olmayan boş bir şey olduğu, zîra devam ve bekası olmadığı, ölüm ile bütün dünyalığın sona erdiği, dünyanın durulacak bir yer olmayıp yolculuk yeri olduğu, devamlı ve asıl makamın âhiret olduğu, ölümün her ân gelebileceği, akıllı insanın, dünyadan âhiret azığını temîn eden kimse olduğu ve bu sâyede cennetin bol nîmetlerine kavuşup Allah katında mevkî sâhibi olabileceği kendisine anlatılmalıdır.

Çocuk bu yaşa gelinceye kadar güzel terbiye edilmişse, erginlik anında bu sözler kendisine tesîr eder. Oyma yazının taşta iz bıraktığı gibi, bu sözler de çocuğun kalbine yerleşir ve orada iz bırakırlar. Fakat daha önceki yaşlarda çocuk güzel terbiye edilmez, kötü söz ve kötü işlere alışır, gününü oyun ve eğlence ile geçirir, istediğini yer içer, istediğini giyer, har vurup harman savurursa, duvarın kuru toprağı kabul etmemesi gibi, bu çocuk da bu hakîkatleri kabul etmez. Asıl mühim olan, daha ilk anlarında çocuğu ele alıp yaşına ve başına göre terbiyesiyle meşgul olmaktır. Çünkü onun bir sâfî cevher olarak yaratılan kalbi hayrı da şerri de kabule elverişlidir. Ancak anne babası onu istedikleri tarafa çevirirler. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ وَإِنَّمَا أَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ

أَوْ يُمَجِّسَانِهِ

"Her çocuk fitrat üzerine doğar. Sonra anne-babası onu (Mûsevî ise) *Yahûdî,* (Îsevî ise) *Hıristiyan,* (Ateşperest ise) *Mecûsî yapar."*[132] buyurmuştur.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî diyor ki: Ben daha üç yaşımda idim, gece kalkardım. Dayım Muhammed b. Suvar'ın kıldığı gece namazını seyrederdim. Bir gün bana:

- "Seni yaratan Allah'ı hatırlar mısın?" diye sordu. Ben de:

- "Nasıl zikredip hatırlayabilirim?" dedim. Bunun üzerine bana:

- "Yatağa her girişinde dilini oynatmadan kalbinden üç kere "Allah benimledir, Allah beni görüyor, Allah benim her yaptığımı biliyor." de. Yâni bunları kalbinden geçir." dedi. Ben de birkaç gece bunlara devam ettim ve devam ettiğimi kendisine söyledim. Bu defa yirmi bir kere söylememi tavsiye etti. Ben de yirmi bir kere söyledim ve bu sözlerin zevkini kalbimden duydum. Bir yıl sonra dayımı gördüm. O bana:

- “Oğlum, sana öğrettiklerime ölünceye kadar devam et. Zîra bunlar dünya ve âhirette sana yarar.” dedi. Ben de yıllarca buna devam ettim ve bu sözlerin zevkine vardım. Yine bir gün dayım bana:

- “Ey Sehl, kim, Allah’ın kendisiyle olduğuna, kendisini gördüğüne ve onun her yaptığını bildiğine inanıyorsa, bu kimse daha kötülük yapar, yaratana isyân eder mi? Göreyim seni, sakın günâha yaklaşıp Rabbine âsî olma!” dedi. Ben de umûmiyetle kendi başıma kalır, kendi hâlimi düşünürdüm. Zamanı gelince beni mektebe gönderdiler. Ben bu hâlimin kaybolacağından korktum, fakat hoca ile şart koştular. Bir sâat okuyup geri dönecektim. Mektebe gittim, Kur’ân-ı Kerîm’i okudum ve ezberledim. Yaşım altı veyâ yedi idi.

Yıl boyunca oruç tutardım. 12 yıl nafakam ve gıdâlandığım madde arpa ekmeği idi. 13 yaşlarında idim, bir müşkilim ârız oldu. Bu meseleyi öğrenmem için Basra’ya gitmek üzere âilemden müsâade aldım ve Basra’ya gittim. Meseleyi Basra âlimlerine sordum, sadra şifâ verir bir cevap alamadım. Abadan’a gittim. Orada Ebû Habîb Hamza adında bir zât vardı. Meseleyi ondan sordum ve tatmîn edici cevap aldım. Kendisinden istifâde etmek üzere bir müddet yanında kaldım ve ondan terbiye aldım. Sonra Tüster’e geldim. Nafaka olarak, bir dirheme bir mikyal un, altı rıtıl arpa alır bunu öğütür, pişirir, tuzsuz ve katıksız olarak her gece bir (Vakye)sini yer ve bir seneyi böyle geçirirdim. Bir dirhem bir sene beni idâre ederdi. Sonraları üç gecede bir iftar etmeye başladım. Daha sonra beş ve daha sonra yedi ve daha sonra da yirmi bir günde bir iftar etmekle iktifâ ettim ve yirmi sene böyle devam ettim. Sonra senelerce seyâhat ettim. Tekrar Tüster’e döndüm. Uzun müddet geceleri devamlı olarak uyanık geçirdim.” dedi.

Ahmed diyor ki: Ölünceye kadar bu zâtın tuz yediğini göremedim. İşte küçüklükte alınan terbiye bu zâtı bu hâle yükseltti.

Rasûl-i Ekrem: “*Yedi ya ında çocuğa namaz kılmakla emredin, on ya ında zorlayın.*” buyurmuştur. Oruca gelince; çocuğun büyüme ve gelişme devresi olduğu için oruca zorlanamaz. Çocuk tutmak isterse “Tutma” denmez, fakat oruca da zorlanamaz. Namazda çocuğun gelişmesine bir mâni olmadığı için bu vecîbeye zorlanır.

Buhârî ile Müslim Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

RİYÂZET YOLUNA GİREN MÜRÎDİN ÂHESTELİĞİ

Bilmiş ol ki: Kim kalbinden âhireti yakînen müşahede etti ve onun varlığına inandı ise âhirete iştiyak ve âhiret saâdetini kazanmak kendisi için zarurî bir hâl almıştır. O, artık kendini âhiret yoluna vermiş, dünyanın lezzet ve nîmetlerini hiçe saymıştır. Çünkü elinde boncukları bulunan bir kimse, kıymetli cevher taşlarını görünce artık o boncuklara kıymet vermez olur, boncuklar gözünden düşer, onları satıp o kıymetli cevherleri almayı düşünür. Âhireti murâd etmeyip Allah'a mülakatı arzu etmeyen kimse, âhiret gününe ve Allah'a îmanı olmadığı için böyledir. Ben **"îmanı yok"** derken, **"hadîs-i nefs"** yâni kalbinden böyle bir şeyin geçmesini ve dilinde tasdîk ve ihlâssız şehâdet kelimesini söylemesini kastetmiyorum.

Bu gibilerin îmanı tıpkı cevherin boncuktan kıymetli olduğunu işitmekle bilip de, cevherin hakîkatinden bir şey anlamayan adam gibidir. İşte bunun gibi, kalbinden geçip yalnız diliyle şehâdet getirenler, îmanın özünden anlamayan kimselerdir. Bu gibiler, boncuklara alışıp cevherlere kıymet vermeyen kimselere benzerler. Demek ki, Allah'a ulaşmaya mâni olan ilâhî yola girmemek; buna mâni olan iradesizlik; buna da mâni olan, sağlam îtikad ve kuvvetli îmanın bulunmamasıdır. İmansızlığın sebebi ise bu yola irşâd edecek ve bu netîceyi hatırlatacak kimselerin bulunmamasıdır. Allah'ı bilen âlimler, insanları Allah'a giden yola hidâyet eder, dünyanın inkırâza uğrayacak hakîr bir şey olduğunu bildirirler. Âhiretin ehemmiyet ve devamını anlatırlar. Halkın ekserîsi gafildir. Şehvetlerine uymuş ve şehvet uykularına dalmışlardır. Buna karşılık dîn âlimleri arasında kendilerini uyandıracak kimse yoktur. Kendiliğinden bu gafletten uyanan ve bu sapıklıktan ayıkan kimse olursa da, bilemediği için doğru yola giremez.

Âlimlerden doğru yolu sormak istese de, onları doğru yoldan ayrılmış nefsânî arzularına meyletmiş bulur. Bu sûretle adamın irâdesi zayıflar ve yol gösteren olmadığı için hakîki yolu da şaşırır. Âlimler, arzu ve menfaatlerine göre konuşur. Çünkü Allah yoluna giren kimse yoktur. Aranan bilinmez, delîli bulunmaz. Hevâ gâlip ve arayan gafil olursa gâyeye varılamayacağı ve netîceye ulaştıran yolun boş kalacağı meydandadır. Şâyet kendiliğinden mütenebbih olur veyâ başkası tarafından ikaz edilerek âhiretin zirâat ve kazancına kendisinde bir meyil ve irâde uyanırsa, bunun da ilk önce temîn ve takdîm edilecek bir takım şartları, sarılacağı bir takım istinadgâhları, yol kesenlerinden korunmak için

girilecek bir takım kaleleri olduğunu ve bu yolculuğunda devam edeceği birçok vazîfeleri bulunduğunu bilmesi lâzımdır.

İrâdesinde takdîm edilmesi gerekli şartlara gelince bunlar, kendisi ile Hak arasındaki perdeleri kaldırmaktır. Zîra halkın Hak'tan mahrûm kalmalarına sebep olan, bu perdelerin çoğalması ve yollar üzerinde barikatların bulunmasıdır. Nitekim âyet-i celîlede:

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا
فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ

"Bir de önlerine bir engel, artlarına bir engel koyduk, gözlerine de perde çektik; artık onlar görmezler." (Yâsîn sûresi, 36/9) buyrulmuştur.

Mürîd ile Hak arasındaki perdeler dörttür. Bunlar da mâl, câh, taklîd ve isyândır.

Mâl ve servet perdesini kaldırmak, bunları mülkiyetinden çıkarmakla mümkündür. Servetten ancak zarûrî ihtiyâcı kadarını bulundurmalıdır. Fazlasını sakladığı müddetçe ona meyleder. Bu sûretle Allah'a ulaşması mümkün değildir.

Câh, mansıb ve mevkî perdesi de, bunlardan uzaklaşmak ve halkın bunlardan nefret ettiğini düşünerek bu arzudan ayrılmakla mümkün olur.

Taklîd perdesini kaldırmak ise mezhep taassubunu atmak ve bir de:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ

Kelime-i tevhidinin mânâsını tam bir îman ile tasdîk etmek ve Allah'tan başka her çeşit mâbudları kalbinden söküp atmakla mümkündür. Kişinin en büyük mâbûdu hevâ-i nefsidir. Bunları attığı zaman kör taassup taklîdinden kurtulur ve taklîd ile elde ettiği îtikad esaslarında hakîkatler kendisine îzâh edilmiş olur. İnsana yakışan, bu hakîkatleri mücâdele yolu ile değil, mücâhede yolu ile aramaktır. Şâyet taklîd taassubundan kendisini kurtaramazsa, bu hâl onun için bir perdedir. Zîra mürîd, muayyen bir mezhebe bağlanmamalıdır.

İsyâna gelince; bu da Allah'a ulaşmaya mâni bir perdedir. İsyandan kurtarmanın şartı, tövbe ve yaptığı haksızlıkları düzeltmek, irtikâb ettiklerini iâde etmek, bir daha kötülük yapmamaya azmetmek ve geçmişe nedâmet edip hasımlarından helâllik almaktır.[133] Samimî tövbe etmeyip zâhirî günâhlardan çekinmediği halde mükâşefe yolu ile dînin esrârına vâkıf olmak isteyen, henüz Arap lisânını bilmeden Kur'ân'ın tefsîr ve sırrına ermek isteyenin haline benzer.

Hâlbuki Kur'ân'ın tercemesini yapabilmek için, evvelemirde Arap lisânını bilmek lâzım. Tefsîr ve esrârına ise bundan sonra geçilebilir. Bunun gibi önce şerîatın zâhirî ahkâmı tatbik edilir, sonra bu ahkâm içerisinde onun esrar ve derinliklerine nüfûz edilir.

Şu dört şartı takdim edip, mâl ve mevkîden uzaklaşan kimse, gusül ve abdesti ile her cihetten temizlenip namaza hazırlanan kimseye benzer ki, bu adamın bir imama ihtiyacı vardır. Bunun gibi, mürîdin de doğru yola ulaşması için, uyup ardından gideceği bir şeyh ve üstada ihtiyâcı vardır. Zîra dînin yolu kapalı, şeytanın yolları ise pek çoktur. Şeytan, kendini hidâyete ulaştıracak şeyhi bulamayan kimseyi, kendi yollarından birine çeker. Muhâfız ve rehbersiz çöl yollarına çıkan kimse ise kendini tehlikeye atmış sayılır. Onun sonu kendiliğinden biten bir ağacın hâline benzer. Bu ağacı bakıp sulayan olmadığı için çabucak kurumaya mahkûm olduğu gibi, bu adam da aynı vaziyettedir. Hattâ bu ağaç, imkân bulup büyüse de, aşılanmamış olduğu için meyve vermez. Yukarıda saydığımız şartlardan sonra, mürîdin dayanağı şeyhidir. Irmak kenârında yürüyen bir körün, rehberine sarıldığı gibi, mürîd de şeyhine sarılmalı ve bütün mukadderâtını ona teslîm etmelidir. Evrâd ve ezkârında hiç bir hususta ona muhâlefet etmemelidir. Katî olarak şöyle bilmelidir ki; kendisi isâbet ettirip doğru yolda olsa bile, kendi kendine olan faydası, şeyhi hatâda olsa bile, şeyhinin kendisine olan faydasından daha az ve şeyhinin ona olan faydası ise daha çoktur.

Kendisine güvenilecek böyle bir zâtı bulduğu zaman, o zâta da teveccüh eden bâzı vazîfeler vardır. O zât da, bu mürîdi yol kesicilerin elinden kurtarıp onu kale içinde muhâfaza etmesi lâzımdır. Bu da dört şey ile mümkündür:

1 - Halvet; yalnızlık,

2 - Sükût etmek,

3 - Aç kalmak,

4 - Gece uykusundan ferâgat etmektir. İşte bu dört şey mürîdi yol kesenlerden korur. Çünkü mürîdin maksadı nefsini ve kalbini ıslâh etmektir. Ancak bu sâyede Allah'a yakınlık peydâ eder. Ancak bu sâyede Rabbini müşâhede edebilir.

Açlık ise kalbin kanını azaltır ve ağartır. Kan ağarınca kalp nurlanır. Aynı zamanda açlık kalbin yağını artırır. Yağ artınca kalp yumuşar. Kalbin katılığı perde teşkîline sebep olduğu gibi, kalbin yumuşaması mükâşefenin anahtarıdır. Kalbin kanı azaldıkça düşmanm yolu daralır, çünkü düşmanın yolu, şehvetle dolu olan kan damarlarıdır. **İsâ aleyhisselâm** havârilerine: "Ey benim havarilerim, mîdelerinizi acıktırınız ki, kalpleriniz Rabbinizi görebilsin." demiştir. **Sehl b. Abdullah** da: "Ebdâl ancak dört haslet ile ebdâl olmuştur.

Bunlar da açlık, uykusuzluk, sükût ve uzlettir." demiştir.

Kalbi nurlandırmakta, açlığın faydası meydandadır. Tecrübe bunun şâhididir. "**Kesr-i Şehveteyn**" bâbında buna dâir îzâhat gelecektir.

Uykusuzluk da; kalbi cilâlandırır, tasfiye eder ve nurlandırır. Bu da açlıktan meydana gelen parlaklığa eklenir ve kalp yıldız gibi cilâlanıp, ayna gibi parlamaya başlar. Bu sûretle Hakk'ın cemâli orada zâhir olur. Âhiretteki yüksek dereceler buradan müşahede edilir. Dünyanın âfetleri ve ne hakîr bir şey olduğu buradan görülür. Bu sûretle dünyadan meylini keser ve âhirete teveccüh etmiş olur.

Az uyku, açlığın netîcesidir. Çünkü tok karınla gece kalkmak mümkün değil, çok yiyen mutlaka çok uyur. Aynı zamanda uyku kalbi karartır ve öldürür. Yemek ve uyku zarûret miktârı olmalı ki, ancak bu sâyede gaybın sırları keşfedilmeye başlanır. Ebdâllerin vasıfları şöyle anlatılır: Ölmeyecek kadar yer, dayanamayacak kadar uyur, zarûret olmadıkça konuşmaz. **İbrahim Havas** (Allah rahmet etsin) diyor ki: Yetmiş sıddık, fazla uykunun, fazla su içmekten olduğunda ittifak etmişlerdir.

Sükûta gelince; buna alışmak, yalnız kalmayı kolaylaştırır. Bununla beraber uzlete çekilen kimse yine tamâmen yalnız değildir. Onun ihtiyaçlarını temîn eden biri vardır. Onunla da fazla konuşmamalıdır. Çünkü söz, kalbi meşgul eder. Kalbin söze meyli fazladır. Kalp konuşmayı sever. Zikir ve fikirle uğraşmak ona ağır gelir. Sükût etmek aklı takviye eder. Şüpheli şeylerden kaçınmayı sağlar ve takvâyı öğretir.

Halvete yalnız yaşamaya gelince, bunun faydası da meydandadır: Meşgaleyi azaltır, insanın gözünü ve kulağını korur. Zîra göz ve kulak, kalbin yoludur. Kalp bir havuz gibidir. Beş hâssa ırmaklarından oraya pis ve bulanık, mikroplu sular dökülür. Riyâzetten maksat, kalbi o pis sulardan ve bunlardan meydana gelen çamurdan temizlemektir ki, bu sâyede havuzun ana kaynağı temiz, berrak ve pâk suyunu akıtsın da kalp havuzu bu temiz su ile dolsun. Pis suyu akıtan derelerin havuza akan yolları açık iken havuzu temizlemek nasıl mümkün olur? Her an yeni bir pis su havuzu doldurur. O halde ilk önce o pis derelerin yolunu kesmek lâzımdır. Yâni kalbe müteveccih hâssaların mecrâsını kesmek gerekir. Ancak zaruret miktârı açık kalır. Bu da karanlık bir evde yalnız başına yaşamakla mümkün olur. Şâyet böyle karanlık bir yeri yoksa elbisesi ile başını örtmeli, pardesü veyâ paltosunu başına almalıdır. İşte bu hâlinde Hakk'ın sesini duyar. Hazret-i rubûbiyetin celâlini müşahede eder. Bilmiyor musun, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu hâlde iken hitâb-ı ilâhîyi almış ve:

يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ، يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ

"Ey bürünüp yatan kişi (Muhammed aleyhisselam!) (Müzzemmil sûresi, 73/1) ve **"Ey örtünüp yatan** (Peygamber aleyhisselam!)**"** (Müddessir sûresi, 74/1) âyetleriyle kendisine hitap edilmiştir.

İşte şu dört vasıf mürîdin, yol kesenlerden korunması için bir kale ve kalkandır. Bu sâyede yol kesenlerden korunmuş olur. Bu dört vasfı temîn ettikten sonra tarîka sülük ile meşgul olur. Bu sülük de zorlukları atlatmakla mümkün olur. Allah yolundaki zorluklar ve güçlükler, kalbi dünyaya meylettiren şeylerdir. Bunlar, birbirinden büyük zorluklardır. Bunların kökünü kesmekteki tertîb, evvelâ en kolayından başlamaktır. Bunlar da, ilk irâde ânında kestiği alakaların sırları ve eserleridir. Yâni servet, mevkî, dünya sevgisi, halka teveccüh etme ve isyana meyletme halleridir. Zâhirini, bunların zâhirî sebeplerinden temizlediği gibi, bâtınını da bunların eser ve izlerinden temizlemesi lâzımdır. İşte burada mücâhede uzar ve şahısların hâline göre değişir. Öyle kimseler var ki, zâten bu hastalıkların çoğunu atmıştır. Bu gibilerin uzun boylu mücâhedeye ihtiyâcı yoktur. Yukarıda anlattığımız gibi, mücâhedenin yolu, mürîde galebe çalan her sıfatta nefsinin ve şehvetlerinin arzularına uymamaktır.

Bu kadarı kifâyet ettiği veyâhut mücâhede sâyesinde şehvetleri zayıflayıp kalbinde başka şeylere karşı alâka kalmadığı takdirde, kalbini devamlı olarak zikir ile meşgul eder ve fazla evrâd ile uğraşmaz. Farzlar ve revâtib sünnetleri ile iktifâ eder. Tek bir vird ile uğraşır. O vird, kalbinden mâsivâyı çıkardıktan sonra, bütün virdlerin özü ve netîcesidir ki, bu da kalbinden Allah'ı zikirdir. Kalbi başka şeyler ile meşgul iken zikretmez. Çünkü bunun faydası azdır. **Şiblî**, Hasrî'ye[134] dedi ki: "Ziyâretime geldiğin hafta sıralarında kalbinden Allah'tan başka bir şey geçerse, ziyâretime gelmek sana haram olsun."

Bu şekilde mâsivâdan ayrılıp tamâmen Hazret-i Allah'a teveccüh etmek, ancak sağlam irâde ve Allah sevgisinin kalbi kaplaması ile mümkündür. Âdetâ kalbinde tek bir gâyesi olan mütehayyir bir âşık hâline gelir. Bu hâle geldiği zaman, şeyhi onu tek kişilik bir hücreye alır. Yetecek kadar nafakasını helâlden temîn edecek bir adamı onun için vazîfelendirir. Zîra dîn yolunun aslı, helâl lokmadır. Bu hâlde kendisine bir zikir öğretir. Kalp ve dilinden bu zikir ile meşgul olur.

Meselâ, "Allah" veyâ "Sübhânallah" veyâ şeyhinin muvâfık göreceği başka bir zikri öğüt verir. Mürîd, buna o dereceye kadar devam eder ki, dili buna alışır ve âdetâ kendi kendine hareket eder gibi olur. Yine devam eder ve netîcede Lafza-ı

Celâl dilinden akıp kalbine yerleşir. Yine devam eder ve sonunda Lafza-i Celâl de kalbinden silinir, yâni “Allah” Lafza-i Celâlinin lafızları kalkar da yalnız mânâsı ve hakîkati kalır. Artık kalbi tamâmen mâsivâdan kesilir ve Allah ile olur. Zîra kalp, iyice bir şeye bağlanırsa, başka her şeyden alâkasını keser. Asıl maksûd ve gâye olan, zikrullah ile meşgul olunca, elbette başkalarından boşalmış olur.

İşte bu esnâda kalbin vesveselerini, dünya ile alâkalı hâtıralarını, eski yaşayışından ve başkalarının yaşayışlarından kalbine gelenleri murakabe etmelidir. Kısa bir an da olsa kalbin başka bir şey ile meşgul olması, o anda Allah’ı zikir ve tezekkürden boş kalması demektir. Bu da bir noksanlıktır. Bunu da izâleye çalışmalıdır.

Kalbi diğer bütün vesveselerden temizlemeye muvaffak olduğu zaman bu defa da kalbine yeni vesveseler gelmeye başlar. Meselâ, “Bu “Allah” Lafza-i Celâli ve bunun mânâsı nedir? Ve bu ne bakımdan ilâh ve mabûd olmuştur?” diye kendi kendine sormaya başlar. Bunu daha başka hâtıralar tâkip edecek ve düşüncelerini o tarafa çevirecektir. Hattâ bâzen küfür ve bâzen bid’at olan şeyler de hatırına geçer. Ancak bunları kabul etmeyip kalbinden çıkarıp atmaya çalıştığı müddetçe bu vesveseler kendisine zarar vermez. Bu hâtıralar ikiye ayrılır. Bir kısmı, Allahu Teâlâ’nın onlardan münezzeh olup, şeytanın sokuşturmasından olduğunu kâfî olarak bilmiş olmasıdır ki, bu gibi vesveselere hiç itibar etmemek ve kalbinden bu vesveseleri atması için, Allah’ı zikredip O’na sığınmakla meşgul olur. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de:

وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse hemen Allah’a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.” (A’râf sûresi, 7/200) buyurmuştur. Diğer âyette:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا

هُمْ مُبْصِرُونَ

“Takvâya erenler (yok mu?) **onlara şeytandan her hangi bir ârıza iliştiği zaman** (Allah’ın emr veyâ nehy ettiği şeyleri) **iyice düşünürler; bir de bakarsın ki onlar** (hakîkatı) **görüp bilmişlerdir bile.”** (A’râf sûresi, 7/201) buyurulmuştur. Bir de kalbine gelen hâtıraların şeytanî veyâ rahmanî olmasından şüphe etmesidir. Bunları da şeyhine arzetmeli ve vaziyetini ondan öğrenmelidir. Hattâ yalnız bunları değil, tembellik, neşe, dünyaya alâka, irâdede

sadâkat gibi, kalbine geçen bütün halleri yalnız şeyhine açıp, başkalarından saklamalıdır.

Şeyhine düşen vazîfe, mürîdin zekâ ve idrâk kabiliyetini kestirmektir. Şâyet bu mürîdi kendi haline bırakırsa, kendi idrâki ve görüş kabiliyetiyle, kendiliğinden hakîkati bulabilecek vaziyette ise kalbine, hakîkati açıklayacak bir nûr akıtılıncaya kadar onu düşünce ve tefekküre devam etmeye sevkeder. Şâyet bu vaziyet ve kabiliyette olmadığını anlarsa, onu o gibi vesveselerden uzaklaştırıp, hakikî îtikada getirmek için, kalbinin tahammül edebileceği ve kendisinin anlayabileceği şekilde delîller îrâd edip va'z u nasîhatta bulunur. Şeyhine yakışan bu mürîde yumuşak ve dikkatli davranmaktır. Zîra bu haller, yolu şaşırtacak tehlikeli noktalardır. Nice riyâzet ile uğraşan mürîdler vardır ki, mâhiyetini anlamaya güç yetiremeyeceği bir takım fâsid hayâllerin kendisini kaplaması sebebiyle asıl yolu şaşırmış, tembelleşmiş ve "İbâhiye" yoluna sapmıştır. İşte bu, büyük bir tehlikedir. Hulâsa, kim kalbini, meşgul edecek diğer alâkalardan uzaklaştırır ve yalnız zikir ile uğraşırsa, bu defa bu gibi hâtıralar kendisinde eksik olmaz. Bu mürîd, tehlikeli deniz yolculuğuna çıkan bir adam gibidir. Şâyet selâmet sâhiline ulaşırsa, dînî bir hükümdâr olur. Rotayı şaşırırsa kaybolur gider. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

عَلَيْكُمْ بِدِينِ الْعَجَائِزِ

"*Ya lıların dînine* (tecrübelerine) *uyun.*" buyurmuştur. Yâni hiç olmazsa îmânın aslı ve itikadın zâhirini taklîd yolu ile ana ve babalarınızdan alınız ve hayır işlerle meşgul olunuz. Bundan ayrılmakta büyük tehlikeler vardır. Bunun için şeyhe düşen, mürîdin hâline bakmasıdır. Şâyet mürîd, aklı başında zekî ve müdrik bir insan olmaz ve zâhirî îtikad kalbinde yerleşmiş ve kökleşmiş değilse, onu zikir ve fikir ile uğraştırmamalı, belki zâhirî ameller yaptırıp bilinen bâzı evrâd ile onu çalıştırmalı ve hattâ bu adamı yalnız fikir ile meşgul olanların hizmetine vermelidir ki, onların bereketinden faydalansın. Meselâ, harp sâhasında harp edemeyen kimseye düşen vazîfe, harp edenlerin hizmetine koşmak, onlara su taşıyıp binitlerine bakmak gibi hizmet ve yardımlarında bulunmaktır. Her ne kadar onların derecesine ulaşamazsa da, bu sâyede kıyamet günü onların safında haşrolur.

Zikir ve fikir ile meşgul olan mürîdin yolunu kesen birçok mâniler vardır. Bunlardan bâzıları; ucub, riyâ ve iyilik hallerindeki bâzı keşif ve kerâmetlere sevinip neşelenmek gibi hallerdir. Ne zaman bunlardan birine teveccüh eder ve onunla meşgul olursa, yolunda bir tembellik ve duraklama meydana gelir.

Mürîde yakışan, ömrü boyunca bütün ırmak ve denizler dahî kendisini kandıramayan susamış bir adamın hâli gibi, dâima ilerisini ve daha fazlasını aramaya devam etmesidir. Bu mürîdin sermâyesi, halktan Hakk'a, cemiyetten uzlet ve halvete dönmektir. Seyyâhın biri, halktan uzaklaşıp Hakk'a yaklaşan ebdâlin birine:

- "Hakîkate ulaştıracak yol nasıldır?" diye sorar. Ebdâl der ki:

- "Kendini dünyada bir yolcu gibi kabul etmendir." Seyyâh başka bir ebdâle der ki:

- "Bana bir amel öğret ki, bu sâyede devamlı olarak kalbim Allah'a bağlı kalsın." Ebdâl:

- "Mahlûkata bakma. Zîra onlara bakmak Hakk'a ulaşmaya mânidir." der. Seyyâh:

- "İmkânım yok, halka bakmak mecbûriyetindeyim." Ebdâl:

- "O halde sözlerini dinleme. Zîra onların sözü kalbi katılaştırır." Seyyâh:

- "Buna da imkânım yok, sözlerini dinlemek zorundayım." Ebdâl:

- "O halde onlarla muâmelede bulunma. Zîra onlarla her hangi bir muâmele, insanı vahşete düşürür." Seyyâh:

- "Ben onların içinde olduğum için onlarla muâmele yapmak zorundayım." Ebdâl:

- "O halde onların arasında bulunma. Zîra onlarla düşüp kalkmak insanı helâke sevkeder." Seyyâh:

- "(İşte hastalık buradadır veyâ) bu da bir mecbûriyet karşısındadır." dedi. Bunun üzerine ebdâl:

- "Ey adam! Gâfillere bakar, câhilleri dinler ve tembeller gibi davranırken, devamlı olarak kalbini Allah ile bulmak mı arzu ediyorsun? İşte bu aslâ mümkün olmayan bir istektir." dedi.

Demek ki, riyâzetin sonu, devamlı olarak kalbini Allah ile ve Allah'a bağlı bulmaktır. Bu ise ancak başkalarından alâkayı kesmekle mümkün olabilir. Kalbini başkalarından temizlemek de, uzun mücâhede ile kabildir. Kalbi tamâmen Allah'a bağlandığı zaman, Hazret-i rubûbiyyetin celâli kendisine keşfolunmaya başlar, Hak, kendisinde tecellî eder ve izâhı câiz olmayan, belki lisân ile anlatılamayan bir takım ilâhî lütuflara mazhar olur. Buna en büyük mâni, bunu îzâh ve va'z u nasihat yolu ile halka duyurmak olur. Mürîde bir keşif olduğu vakit o, bu keşifleri halka duyurmak ister. Nefsi bundan son derece zevk alır ve bundan daha zevkli bir şey düşünemez. Bu zevk onu, bu hâli halka intikal ettirecek güzel kelime ve cümlelerle kalıplandırmaya, vakayı edebî üslup ve bir nizâm içinde anlatmaya, bâzı haber, hikâye ve Kur'ân âyetleriyle dâvasını

süslemeye, insanları o tarafa meylettirmek için en üstün ifâde sanatını kullanmaya zorlar.

Fakat şeytan kendisine şöyle hayal ettirir: Senin bu şekil hareketin ve bu keşif ve kerametini, halkı sana doğru çekecek tarzda en güzel bir ifâde ile açıklayıp, herkese duyurman, şu gâfillerin ölü kalplerini diriltmek içindir. Zâten sen Allah ile yaratıkları arasında bir vâsıtasın. Allah'ın kullarını, Allah'a dâvet edersin. Senin bu hususta başka bir kârın ve şahsî menfaatin yoktur. Hattâ şeytan, bu adamı aldatmak için, bu adamın emsâlleri arasında kendisinden daha ziyâde hüsn-i beyâna mâlik ve avâmı kendisine çekecek kabiliyetlerin bulunduğunu örnek verir ve adamın maksadı halk arasında mevki almak ise içinden o gibilere haset etmeye başlar ve onları çekemez hâle gelir. Şâyet kendi dâvası Allah için, Allah'ın kullarını doğru yola dâvet ise bu yolda hizmet gören kendisinden daha üstün bir hatîbi bulduğu vakit, buna sevinir. Bu dâva uğrunda benden daha iyi çalışabilen, daha çok muvaffak olan bir arkadaşım var diye sevinir, memnun olur. (İşte insanı tahrîk eden kuvvetin, şeytanî veya rahmânî olması buradan anlaşılır.)

Bu dava şuna benzer: Bir adam bir cenâze bulur. Cenâzeyi defnetmek kendisine borçtur. Defnetmek için birçok zahmet çekecektir. Tam bu sırada kendisine yardımcı olacak bir adamı bulur. Adam bu hususta kendisinden daha mehâretlidir. Birinci adam böyle bir kimseyi bulduğuna elbette sevinir ve ona haset etme şöyle dursun, ondan memnun kalır. Bunun gibi, gâfiller de kalpleri ölü olan insanlardır. Vâizler ise onları diriltip îkaz eden kimselerdir. Bunların çokluğunda rahatlık ve müşterek çalışma gibi karşılıklı yardımlaşma vardır. İnsan, kendinden daha iyi bir vâiz arkadaşı bulunca, sevinip memnun olması îcâbeder. Çünkü aynı dâva uğrunda müşterek çalışmadır. Fakat bu görüşte olanlar çok azdır. Mürîd bu gibi çekememezlikten son derece sakınmalıdır. Zîra bu, keşif kapıları açılan kimseye bu yolu kapamak için şeytanın en büyük hîle yollarından biridir. Çünkü insan tabîatinde gâlip olan, dünya yaşayışını tercihtir. Nitekim

Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de:

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

"Belki siz, dünya hayatını (âhiretten) **üstün tutarsınız."** (A'lâ sûresi, 87/16) buyurmuş ve sonra bunun insan tabiatinde kadîm olduğunu ve bunun eski kitaplarda da anlatıldığını beyân etmek üzere:

إِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولٰى، صُحُفِ إِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى

“Şüphesiz ki bu(nlar) **evvelki sahifelerde, İbrâhim ile Mûsâ’nın sahîfelerinde de vardır.”** (A’lâ sûresi, 87/18-19) buyurmuştur.

İşte bu, tedricî bir surette Allah’a ulaşmakta mürîdin riyâzet ve terbiye yoludur.

Her sıfatta riyâzetin tafsîline gelince; bu da yakında anlatılacaktır. İnsana galebe çalan sıfatları, mîdesi, ferci ve dilidir. Yâni şehvetleri ve sonra da bu şehvetlerin koruyucusu olan gazabıdır. Mîde ve ferc şehvetini seven ve onlarla ünsiyet eden kimse, ister istemez dünyayı sever. Dünyayı da ancak mal ve mevki sâyesinde elde edebilir. Mal ve mevki peşinde koştuğu zaman, kibir, ucub ve riyâ hastalıkları kendisinde tezâhür eder. Bu hastalıklar, kendisine sirâyet edince artık bizâtihî dünyayı terk edemez, dünyaya mağrûr olur ve aldanır.

Bunun içindir ki, şu iki kitâbı takdim ettikten sonra **“Rub’-ı Mühlikât”**ı inşâallah sekiz kitapta tamamlamak bize borç olmuştur. Bu sekiz kitap, mîde ve ferc şehvetlerini kırma kitâbı, âfât-ı lisân, gazab, kin ve çekememezlik hastalıklarını kırma, dünyayı zem ve dünyanın hîlelerini îzâh, mâl sevgisini kırma ve cimriliği zem, riyâ ve riyâset sevgisini zem, kibir ve ucbu yerme ve aldanmak mevkîlerini anlatma kitaplarıdır. Bu mühlikâtı anlatmak ve tedâvi çârelerini öğrenmek ile **“Rub’-ı Mühlikât”**tan maksad hâsıl olmuş olur. Birinci kitapta anlattıklarımız, mühlikât ile münciyâtın merkezi olan kalbin sıfatlarını izahtan ibâret idi. İkinci kitapta anlattıklarımız umûmiyetle ahlâkı güzelleştirme yollarını ve kalp hastalıklarını tedâvi çârelerine işârettir. Tafsîlâtı ise inşâallah önümüzdeki kitapta gelecektir.

*

Allah’ın yardım ve tevfîki sâyesinde, nefis riyâzeti ve ahlâkı güzelleştirme kitâbı tamamlandı. Bunu da “**Kesr-i Şehveteyn**” kitâbı tâkîb edecektir.

Yalnız Allah’a hamd eder, Efendimiz Hazret-i Muhammed aleyhisselâm ile âline salât u selâm ederiz. Yer ve gök ehlinden ihtiyâr edilen her iyi üzerine de salât ü selâm ederiz.

Tevfîk ve hidâyet yalnız Allah’tandır. O’na tevekkül eder ve O’ndan yardım dileriz.

Allahu Teâlâ kulunun her çeşit günâhtan tövbesini kabul eder. Hattâ ölüm anından önce kâfirin küfründen tövbesini de kabul eder. Küfür halindeki bütün

hatalarını bağışlarKüfür halinde ölen kimseyi bağışlamaz. Bundan başka ne kadar büyük günâhları olursa olsun, imân ile ölmüşse Allahu Teâlâ yine dilediğini affeder. Yâni tövbe etmese de bağışlar. Tövbe edenlerin günâhlarını affedeceğini va'd buyurmuş, hattâ bâzılarının günâhlarını dahi sevâba çevireceğini bildirmiştirAllahu Teâlâ'nın, dilediği mü'mini tövbesiz dahi affedeceğini kabul ettikten sonra hakîki tövbenin yalnız dilde "Estağfirullah" demekten ibâret olmadığını; şu anda yaptığı isyânı terk, geçmişe nedâmet, günâh işlememeye azim ve hasımlardan imkân nisbetinde helâllik almak olduğunu, ayrıca irtikâb ettiği kusurları yalnız Allah hakkı olup bunlardan yapma dediğini yapmışsa (içki içmek gibi) buna tövbe; yap dediğini yapmamışsa (namaz ve oruç gibi) onları da hemen yapmaya başlamak lâzımdır.

Hasrî, Basralı olup Bağdad'da ikamet etmiş ve Hicri 371 de vefat etmiştir.

RUB'U'L-MÜHLİKÂT
ÜÇÜNCÜ KİTAB

MİDE VE FERC
ŞEHVETLERİNİ KIRMA
(KİTABÜ KESRİ'Ş-ŞEHVETEYN)

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur. O Allah ki, azamet ve yükselmesinde celâl sıfatı ile tekleşmiştir. Hamde lâyık O'dur. Noksan sıfatlardan takdîs, tesbîh ve tenzîh O'na mahsustur. Kazâ ve kudretinde hikmet ve takdîrinde adaletle ile kaimdir. Nîmeti bahşettiği kimselere fazlı çoktur. Her türlü tehlikelerde kuluna kefîl olmuş ve kulunun korumasını üzerine almıştır. Kuluna bütün ihtiyaçlarından fazla ve belki umduklarından ve hatırına gelenlerin de üstünde in'âm eden O'dur. Kulunu irşâd ve hidâyet eden, onu öldürüp diriltecek olan, hastalığına şifâ veren, zafiyetinde kendisini kuvvetlendiren, tâatine ve rızâsına kendisini muvaffak kılan da O'dur. Helâk olmaktan onu himâyesine alıp koruyan, yemek içmekle hayatını idâme ettiren, aza kanâati tevfîk eden ve bu sâyede şeytanın yollarını daraltan O'dur. Bu sâyede nefis şehvetini kıran ve kişiyi nefsin şerrinden koruyup Rabbine ibâdet ettirmekle takvâ mertebesine ulaştıran da yine O Allah'tır. Yine bu sâyede nefis şehvetini kıran, onu nefsin şerrinden koruyup Rabbinden korkutup ona ibâdet ettiren O'dur.

Bütün bu ibtilâlar kişiyi bir imtihandır. Daha doğrusu kendini kendine tanıtmaktır. Allah'ın emirlerine sarılıp sarılmayacağı, yasaklarından kaçınıp kaçınmayacağı, Allah'ın emirlerine mi yoksa nefsinin arzularına mı uyacağını denemek için bunları vermiş olan Allah'a hamd ederim.

Salât u selâm, O'nun şöhretli kulu ve şerefli Peygamberi olan Hazret-i Muhammed (a.s.)'ın üzerine olsun. Öyle bir salât ki, o salât onu Allah'a yaklaştırır ve Allah katında mevkîini yükseltir, derecesini âlî eder. Salât u selâm, onun neslinden ve akrabâlarından olan iyiler, hayırlı olan ashâb ve tâbiînin üzerine de olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; insan için en büyük tehlike mîde şehvetidir. Âdem ile Havva'yı, karar yeri olan cennetten çıkarıp zillet ve meskenet yeri olan dünyaya indiren mîde şehvetidir. Bir ağacın meyvesini yemekten men edildiler. Fakat şehvetleri galebe çaldı, ondan yediler ve bu yüzden elbiseleri sırtlarından soyuldu, çırıl çıplak kaldılar. Bütün şehvetlerin, dert ve âfetlerin kaynağının mîde olduğunda şüphe yoktur.

Zîra ferc şehveti ve evlenme arzusu mîdenin şehvetine bağlıdır. Yemek ve evlenmek arzusu da insanı bol yiyecek ve bol kadın elde etmeye vesîle olan mal

ve mevki temînine teşvîk eder. Mâl ve serveti çoğaltma arzusu da muhtelif cehâlet ve ahmaklıklara ve çeşitli çekememezlik ve hasede yol açar. Sonra bunlardan insanlar arasında riyâ, böbürlenme, övünme ve kendini beğenme gibi hastalıklar baş gösterir. Bu hastalıklar kin ve çekememezliği, husûmet ve düşmanlığı doğurur. Sonra bu hastalıklar, insanları taşkınlığa, haksızlığa ve açık günâhlara sevkeder. Bütün bunlar mîdeyi ihmâlin ve bu ihmâlden meydana gelen mîde dolgunluğu ve tembelliğinin netîcesidir.

Şâyet insan açlık ile nefsini yense ve şeytanın yollarını daraltsa, Allah'a itâate bağlanırdı da boş gösteriş ve azgınlık yollarına sapmazdı. Dünyaya meyledip onu âhiret üzerine tercîh etmezdi. Dünya için mîde şehvetinin bu dereceye vardıracak azgınlıkta olduğunu bildikten sonra bu tehlikeye düşmemek için, onun âfet ve gâilelerini açıklamak ve mîde ile ne şekil mücâhede etmek gerektiğini bildirmek, mücâhedeye teşvîk için de mücâhedenin fazîletini anlatmak gerekir ve mîdenin şehvetine tâbi olan ferc şehvetini de şerhetmek îcâbeder.

Şimdi biz Allah'ın yardımı ile bütün bunları bir kaç fasılda size îzâh edeceğiz.

Birinci fasıl, aç kalmanın fazîletini, ikinci fasıl faydalarını, üçüncü fasıl mîde şehvetini kırmakta yemeği azaltmak ve geciktirmekle hâsıl olan riyâzet usûlünü, sonra insanların ihtilâfı sebebiyle açlığın hikmeti ve fazîletinin ihtilâfını, sonra şehveti terketmekte riyâzet usûlünü, sonra göz, mîde ve ferc şehvetlerine uymayanların fazîletlerini anlatacağız.

AÇLIĞIN FAZÎLETİ VE ÇOK YEMENİN ZARARI

Bu hususu ifâde eden hadisler:

جَاهِدُوا أَنْفُسَكُمْ بِالْجُوعِ وَالْعَطَشِ فَإِنَّ الْأَجْرَ فِي ذٰلِكَ

كَأَجْرِ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَإِنَّهُ لَيْسَ مِنْ عَمَلٍ أَحَبُّ إِلَى

اللّٰهِ مِنْ جُوعٍ وَعَطَشٍ

"Açlık ve susuzluk ile nefsinize kar ı cihâd açın. Zîra bu husustaki mükâfat, Allah yolunda cihâd edenin mükâfâtı gibidir. Ve Allah katında açlık ve susuzluktan daha sevimli bir amel yoktur."

Yine İbn Abbâs' ın (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den rivâyetinde:

لَا يَدْخُلُ مَلَكُوتَ السَّمَاءِ مَنْ مَلَأَ بَطْنَهُ

"Mîdesini dolduran kimse melekût âlemine yükselemez." buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e, "İnsanların en fazîletlisi kimdir?" diye soruldukda Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ قَلَّ مَطْعَمُهُ وَضَحِكُهُ وَرَضِيَ مِمَّا يَسْتُرُ بِهِ عَوْرَتَهُ

"Yemesi, gülmesi az olup setr-i avret ile kifayet eden kimsedir." buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

سَيِّدُ الْأَعْمَالِ الْجُوعُ وَذُلُّ النَّفْسِ لِبَاسُ الصُّوفِ

"Amellerin en üstünü açlık, nefsin zilleti ise sûf giymektir." buyurmuştur.

Ebû Saîd el-Hudrî'nin (r.a.) rivâyetinde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اِلْبَسُوا وَكُلُوا وَاشْرَبُوا فِي أَنْصَافِ الْبُطُونِ
فَإِنَّهُ جُزْءٌ مِنَ النُّبُوَّةِ

“Giyiniz, yiyiniz, içiniz, fakat mîdenizi yarıya kadar doldurunuz. Zîra az yemek nübüvvetten bir cüzdür.”

Hasan’ın Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den rivâyetinde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

الْفِكْرُ نِصْفُ الْعِبَادَةِ وَقِلَّةُ الطَّعَامِ هِيَ الْعِبَادَةُ

“Tefekkür ibâdetin yarısı, az yemek ise ibâdetin tâ kendisidir.”

Yine Hasan’ın rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَفْضَلُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَطْوَلُكُمْ جُوعًا وَتَفَكُّرًا

فِي اللّٰهِ سُبْحَانَهُ وَأَبْغَضُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُلُّ

نَؤُومٍ أَكُولٍ شَرُوبٍ

“Kıyâmet günü Allah katında en üstün mevkie sâhip olanınız, en çok aç kalanınız ve Allahu Teâlâ’nın azametini tefekkür edeninizdir. Allah katında en sevimsiz olanınız da çok yiyip, çok içen ve çok uyuyanınızdır.”

Beyhakî’nin mu’dal bir isnâd ile Hz. Aişe’den (r.a.) rivâyetinde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendi arzusu ile aç kalır karnını doldurmazdı. İbn Adiyy’in rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللّٰهَ يُبَاهِي الْمَلَائِكَةَ بِمَنْ قَلَّ مَطْعَمُهُ وَمَشْرَبُهُ فِي الدُّنْيَا

يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى: أُنْظُرُوا إِلَى عَبْدِي إِبْتَلَيْتُهُ بِالطَّعَامِ وَالشَّرَابِ

فِي الدُّنْيَا فَصَبَرَ وَتَرَكَهُمَا، إِشْهَدُوا يَا مَلَائِكَتِي مَا مِنْ أَكْلَةٍ

يَدَعُهَا إِلَّا أَبْدَلْتُهُ بِهَا دَرَجَاتٍ فِي الْجَنَّةِ

“Allahu Teâlâ, dünyada az yiyip az içen kimselerle meleklere kar ı övünür. Allahu Teâlâ meleklere: “ u benim kuluma bakın, onu dünyada yemek içmekle ibtilâ ettim, o sabretti ve onları terketti. âhid olun, terk ettiği her lokma için cennette ona bir derece veririm.” buyurur.” buyurmuştur Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَا تُمِيتُوا الْقُلُوبَ بِكَثْرَةِ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ فَإِنَّ الْقَلْبَ

كَالزَّرْعِ يَمُوتُ إِذَا كَثُرَ عَلَيْهِ الْمَاءُ

"Çok yiyip içmekle kalplerinizi öldürmeyiniz. Zîra kalp bir ekin tarlası gibidir, fazla su basınca tohumu keser ve çürütür." Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا مَلَأَ ابْنُ آدَمَ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنِهِ حَسْبُ ابْنِ آدَمَ لُقَيْمَاتٌ

يُقِمْنَ صُلْبَهُ وَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ فَاعِلًا فَثُلُثٌ لِطَعَامِهِ وَثُلُثٌ لِشَرَابِهِ

وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ

"Âdemoğlunun doldurduğu kapların en kötüsü mîdesidir. Mutlak yemek zarûreti hâsıl olunca mîdeyi üçe bölmeli; bir kısmını yemek, bir kısmını su ile doldurmalı, bir kısmını da dâima bo   bulundurmalıdır."[135] buyurmuştur.

Hatib **"Zühd"**ünde Usâme b. Zeyd ve Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği uzun bir hadîste açlığın kıymetini şöyle anlattı:

إِنَّ أَقْرَبَ النَّاسِ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ طَالَ جُوعُهُ

وَعَطَشُهُ وَحُزْنُهُ فِي الدُّنْيَا الْأَصْفِيَاءُ الْأَتْقِيَاءُ الَّذِينَ إِنْ شَهِدُوا

لَمْ يُعْرَفُوا، وَإِنْ غَابُوا لَمْ يُفْتَقَدُوا، تَعْرِفُهُمْ بِقَاعُ الْأَرْضِ،

وَتَحُفُّ بِهِمْ مَلَائِكَةُ السَّمَاءِ، نَعِمَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَنَعِمُوا بِطَاعَةِ

اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، إِفْتَرَشَ النَّاسُ الْفُرُشَ الْوَثِيرَةَ وَافْتَرَشُوا الْجِبَاهَ

وَالرُّكَبَ، ضَيَّعَ النَّاسُ فِعْلَ النَّبِيِّينَ وَأَخْلَاقَهُمْ وَحَفِظُوهَا

هُمْ، تَبْكِي الْأَرْضُ إِذَا فَقَدَتْهُمْ، وَيَسْخَطُ الْجَبَّارُ عَلَى كُلِّ

بَلْدَةٍ لَيْسَ فِيهَا مِنْهُمْ أَحَدٌ. لَمْ يَتَكَالَبُوا عَلَى الدُّنْيَا تَكَالُبَ

الْكِلَابِ عَلَى الْجِيَفِ. أَكَلُوا الْعُلَقَ، وَلَبِسُوا الْخِرَقَ، شُعْثًا

غُبْرًا، يَرَاهُمُ النَّاسُ فَيَظُنُّونَ أَنَّ بِهِمْ دَاءً. وَيُقَالُ قَدْ خُولِطُوا

فَذَهَبَتْ عُقُولُهُمْ، وَمَا ذَهَبَتْ عُقُولُهُمْ، وَلَكِنْ نَظَرَ الْقَوْمُ

بِقُلُوبِهِمْ إِلَى أَمْرِ اللهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنْهُمُ الدُّنْيَا فَهُمْ عِنْدَ أَهْلِ

الدُّنْيَا يَمْشُونَ بِلَا عُقُولٍ، عَقَلُوا حِينَ ذَهَبَتْ عُقُولُ النَّاسِ،

لَهُمُ الشَّرَفُ فِي الْآخِرَةِ، يَا أُسَامَةُ: إِذَا رَأَيْتَهُمْ فِي بَلْدَةٍ فَاعْلَمْ

أَنَّهُمْ أَمَانٌ لِأَهْلِ تِلْكَ الْبَلْدَةِ، وَلَا يُعَذِّبُ اللهُ قَوْمًا هُمْ فِيهِمْ

الْأَرْضُ بِهِمْ فَرِحَةٌ وَالْجَبَّارُ عَنْهُمْ رَاضٍ، اِتَّخِذْهُمْ لِنَفْسِكَ

إِخْوَانًا عَسَى أَنْ تَنْجُوَ بِهِمْ وَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ يَأْتِيَكَ الْمَوْتُ

وَبَطْنُكَ جَائِعٌ وَكَبِدُكَ ظَمْآنُ فَافْعَلْ. فَإِنَّكَ تُدْرِكُ بِذَلِكَ شَرَفَ

الْمَنَازِلِ وَتَحُلُّ مَعَ النَّبِيِّينَ. وَتَفْرَحُ بِقُدُومِ رُوحِكَ الْمَلَائِكَةُ

وَيُصَلِّي عَلَيْكَ الْجَبَّارُ.

"Kıyamet günü, insanların Allah'a en yakın olanları, dünyada uzun müddet aç, susuz ve mahzun kalanlardır. Hakikî âlim ve müttakîler, halk arasına girdikleri zaman varlıkları, kayboldukları zaman yoklukları biIinmez. Çünkü aranmazlar. Yerin geni liği onları bilir ve göklerin melekleri onları ku atır. İnsanlar, dünya nîmetinden zevk alırken, onlar Allah'a itâatten zevk alırlar. İnsanlar yumu ak dö ekler üzerinde yatarken, onlar alınları ve dizleri üzerinde dururlar. İnsanlar Peygamberin sünnet ve ahlâkını kaybettikleri zaman, onlar onu muhâfaza ederler. Onlardan biri öldüğü zaman, yeryüzü onlara ağlar. Bunlardan bulunmayan bir belde halkına Allah gazab eder. Köpeklerin le e hücumu gibi, onlar dünyaya hücum etmezler. Yemeğin azını yer, elbisenin yırtığını giyerler. Üst ba ları tozlu, saç ve sakalları karı ıktır. Bunları görenler hasta olduklarını sanırlar, Hâlbuki onlarda hastalık yoktur.

Bâzıları bunların delirip akıllarını kaybettiklerini sanırlar. Hâlbuki akılları ba larındadır. Onlar kalp gözleri ile Allah'ın emirlerine baktı ve dünya sevgisini içlerinden attılar. Dünya adamları nazarında onlar, akılsız olarak dünyada dola makta iseler de, hakîkat u kî; insanlar akıllarını kaybedip hayretlere dü ecekleri zaman onların akılları ba larında olacaktır. Âhiret erefi onlar içindir.

Ya Usâme, onları hangi memlekette görürsen, bil ki onlar o belde halkının emânıdır. Onların bulundukları memlekete Allahu Teâlâ azâb etmez. Yeryüzü onlarla ferahlanır. Cebbâr olan Allahu Teâlâ onlardan râzı olur. Onları karde lik edin ki, onların sayesinde kurtulmu olasın. âyet gücün yeterse aç ve susuz ölmeye gayret et. Açlık ve susuzluk sayesinde erefli mevkîlere ula ır, Peygamberlerle birle irsin. Bedeninden ayrılan rûhun ile melekler sevinir ve cebbâr olan Allahu Teâlâ sana rahmet eder."

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَلْبَسُوا الصُّوفَ وَشَمِّرُوا وَكُلُوا فِي أَنْصَافِ الْبُطُونِ تَدْخُلُوا

فِي مَلَكُوتِ السَّمَاءِ

"*Yün giyiniz, paçaları sıvayınız, mîdenizi yarıya kadar doyurunuz ki, bu sâyede göklerin esrârına vâkıf olasınız.*"[136]

İsâ aleyhisselâm havârîlerine: "*Ey Havârilerim, mîdelerinizi acıktırın, bedeninizi süslü elbiselerden soyunuz. Ancak bu sâyede kalpleriniz Allah'ı görür.*" demiştir. Bu ifâde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)' den de rivâyet edilmiştir. Râvîsi Tâvûs'tur.

Tevrat'ta şöyle yazdığı rivâyet edilir: "*Allahu Teâlâ i man ve semiz papaza buğzeder. Zîra yağlılık gaflete ve çok yemeye delâlet eder. Bunlar ise çirkin eylerdir. Bilhassa papazlarda daha çirkindir.*" Bunun içindir ki, İbn Mes'ûd (r.a.) "Allahu Teâlâ şişman okuyucularına buğz eder." demiştir. İbn Ebi'd-Dünya'nın "**Mekâidü'ş-Şeytân**" adlı eserinde mürsel olarak Ali b. Hüseyin'den rivâyet ettiği bir hadîste Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَجْرِي مِنْ بَنِي آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ فَضَيِّقُوا

مَجَارِيَهُ بِالْجُوعِ وَالْعَطَشِ

" *eytan Âdemoğluna, kanın damara hulûlü gibi hulûl eder. Onun giri yollarını açlık ve susuzlukla daraltın.*"[137]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الْأَكْلَ عَلَى الشِّبَعِ يُورِثُ الْبَرَصَ

"*Tok karnına yemek, baras* (miskinlik ve alalık) *hastalığı getirir.*"

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ فِي مِعًى وَاحِدٍ وَالْمُنَافِقُ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ

"Mü'min bir kaptan yer, karnını doyurur. Münafik yedi kaptan yer."[138] Yâni münâfık mü'minin yedi misli fazla yer ve yemek şehveti onun yedi mislinde olur ki buradaki **"Mia"** şehvetten kinâyedir. Zîra kap, yemeği içine aldığı gibi yemeği kabul eden de şehvettir. Yoksa münâfıkın yemek kabı mü'minin yemek kabından fazladır, demek değildir.

Hasan-ı Basrî'nin Âişe'den (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَدِيمُوا قَرْعَ بَابِ الْجَنَّةِ يُفْتَحْ لَكُمْ

"Cennetin kapısını çalmaya devam ediniz ki, kapı size açılsın." buyurmuştur. Hz. Âişe: "Bu kapıyı nasıl açalım?" deyince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

بِالْجُوعِ وَالْعَطَشِ

"Açlık ve susuzlukla." diye cevap verdiler.

Rivâyete göre henüz bülûğa ermek üzere olan Ebû Cuhayfe, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in meclisine girmişti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَقْصِرْ مِنْ جُشَائِكَ فَإِنَّ أَطْوَلَ النَّاسِ جُوعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

أَكْثَرُهُمْ شِبَعًا فِي الدُّنْيَا

"Geyirmeni azalt, yâni az yemek ye. Zîra kıyâmette en çok aç kalacaklar, dünyada karnı çok doyanlardır." buyurdu.[139]

Hz. Âişe'nin (r.a.) rivâyetine göre, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir kere olsun mîdesini alabildiğine doldurmamıştır. "Onun açlığına dayanamayıp ağladığım da olurdu. Elimle mîdesini mesheder ve "Anam babam size fedâ olsun, ihtiyâcını defedecek kadar dünyalık temîn etsen ne olurdu?" derdim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَا عَائِشَةُ إِخْوَانِي مِنْ أُولِي الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ قَدْ صَبَرُوا عَلَى

مَا هُوَ أَشَدُّ مِنْ هٰذَا، فَمَضَوْا عَلَى حَالِهِمْ فَقَدِمُوا عَلَى رَبِّهِمْ

فَأَكْرَمَ مَا بَهُمْ وَأَجْزَلَ ثَوَابَهُمْ، فَأَجِدُنِي أَسْتَحْيِي إِنْ تَرَفَّهْتُ

فِي مَعِيشَتِي أَنْ يُقَصِّرَ بِي غَدًا دُونَهُمْ، فَالصَّبْرُ أَيَّامًا يَسِيرَةً

أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَنْقُصَ حَظِّي غَدًا فِي الْآخِرَةِ، وَمَا مِنْ شَيْءٍ

أَحَبُّ مِنَ اللُّحُوقِ بِأَصْحَابِي وَإِخْوَانِي.

"Ya Âi e! Benim karda larım olan ve benden önce gelip geçen büyük Peygamberler bu gördüğünden daha zor vaziyetlere dayandılar. Devamlı sabrettiler ve Rablerine bu hal üzere ula tılar. Allahu Teâlâ sevaplarını çoğalttı ve geli lerinde onlara ikrâm etti. Ben bolluk içinde ya arsam, yârın Allahu Teâlâ'nın derecemi onların derecesinden dü ük yapmasından utanırım. u sayılı günlerde sabretmek, yârın âhiret nasibimin noksan olmasından, benim için daha sevimlidir. Benim için arkada larıma ve karde lerime ula maktan daha sevimli bir ey olamaz." buyurdu. Hz. Âişe devamla diyor ki: "Bu konuşmamızdan sonra bir hafta yaşamamıştı."

Hz. Fâtıma (r.a.) bir parça ekmekle Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e geldi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- "*Bu ekmek parçası nedir?*" diye sordu. Hz. Fâtıma:

- "Kendi pişirdiğim ekmektir. Size bir parça getirmeden canım rahat etmedi." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَمَا إِنَّهُ أَوَّلُ طَعَامٍ دَخَلَ فِي فَمِ أَبِيكِ مُنْذُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ

- "*Kızım, üç günden beri babanın ağzına giren ilk lokma, bu senin getirdiğin ekmektir.*" buyurdu.[140]

Müslim'in Ebû Hureyre'den rivâyetine göre, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ebediyete göçünceye kadar devamlı olarak üç gün peş peşe ehl-i beytini buğday ekmeğiyle doyurmamıştır.

Yine bir hadîste Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَهْلَ الْجُوعِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الشِّبَعِ فِي الْآخِرَةِ وَإِنَّ

أَبْغَضَ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ الْمُتْخَمُونَ الْمَلَاءِ وَمَا تَرَكَ عَبْدٌ أَكْلَةً

يَشْتَهِيهَا إِلَّا كَانَتْ لَهُ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ

"Dünyada açlık çekenler, onlardır âhirette tok olanlar. Allah'ın en çok buğz ettiği

kimseler, mîdelerini tıka basa doldurup mîdeleri bozulan kimselerdir. Canı çektiği hâlde bir lokmayı yemeyen kimse için o lokma cennette bir derece olur."[141]

Bu hususla alâkalı âsâr:

Ömer (r.a.): "Oburluktan sakının. Zîra çok yemek, hayatta hamallık, öldükten sonra da pis kokudur." demiştir.

Şakîk-i Belhî: "İbâdet bir sanattır; dükkânı halvettir, âleti ise açlıktır." demiştir.

Lokman Hakîm oğluna: "Oğulcağızım, mîde dolunca tefekkür uyur, hikmet lâl olur ve âzâ ibâdetten tembelleşir." dedi.

Fuzayl b. Iyâd kendi kendine "Nereden korkuyorsun? Yoksa aç kalmaktan mı korkuyorsun? Sen nesin ki Hz. Muhammmed (s.a.v.) ve ashâbı bile aç kalmışlardır." derdi.

Hasan-ı Basrî'nin muâsırı olan Kehmes şöyle derdi: "Allahım, beni aç bıraktın, çıplak bıraktın, gece karanlığında ışıksız bıraktın da beni hangi sebeple bu dereceye yükselttin."

Feth-i Mûsılî'nin hastalığı ve açlığı çoğaldığı zaman şöyle derdi: "Allahım, hastalık ve açlık ile beni ibtilâ ettin. Dostlarına böyle yaparsın. Senin bu in'âmına ben hangi amel ile şükredeyim?"

Mâlik b. Dînâr anlatıyor: Muhammed b. Vâsi'e:

- "Ya ebâ Abdullâh! Başkasına muhtaç olmaktan kendini koruyacak nafakası olana müjde olsun." dedim. O da bana:

- "Ya Ebâ Yahyâ! Allah'tan râzı olduğu hâlde aç olarak akşamlayan ve yine aç olarak sabahlayan kimseye müjde olsun." diye cevap verdi.

Fuzayl b. Iyaz münâcâtında: "Allahım, beni ve âile efrâdımı aç bıraktın, gece karanlığında ışıksız koydun. Bütün bunları velîlerine ve dostlarına yaparsın. Acaba ben hangi cihetten bu mevkie nâil oldum?" demiştir.

Yahyâ b. Muaz: "Allah'a rağbet edenlerin açlığı îkaz, tövbe edenlerin açlığı tecrübe, müctehidlerin açlığı kerâmet, sabredenlerin açlığı siyâset, zâhidlerin açlığı ise hikmettir." derdi.

Tevrat'ta: "*Allah'tan kork ve doyduğun zaman açları hatırla.*" denilmiştir.

Ebû Süleymân Dârânî: "Akşamleyin bir lokma az yemek, benim için bir gece ibâdetten daha sevimlidir. Açlık, Allah'ın hazînelerindendir. Allah dilediği ve sevdiği kimselere açlığı verir." demiştir.

Sehl b. Abdullah Tüsterî yirmi küsur gün yemediği ve bir dirhem ile yılı dolaştığı olur. Açlığa son derece kıymet verir ve "Kıyâmet günü az yemenin mükâfatını hiç bir amel karşılayamaz." derdi. Bu hususta Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e

uyardı. Aklı başında olan kimselerin dîn ve dünya için insana açlıktan daha faydalı bir şey olmadığını anladıklarını, âhiret tâlipleri için çok yemekten daha zararlı bir şey olmadığını, hikmet ve ilmin açlığa, mâsiyet ve cehâletin ise tokluğa bağlı olduğunu söylemiştir. Başka bir sözünde de: "Helâli terk etmekte arzularına muhâlefetten daha makbul bir ibâdet olamaz" demiştir. Hadîste, mîdenin üçte biri ancak doldurulmalı, buyurulduğuna göre, fazla yiyenler kendi sevaplarından yemiş sayılırlar.

Sehl'e "ziyâde"nin alâmetlerinden sordular. O da "Yememeyi yemek üzerine tercîh etmeyenler ziyâdeyi bulamazlar." dedi. Yine Sehl, bir gece aç kaldığı zaman Allah'a yalvarır ve iki gece aç kalmasını isterdi ve dediği olduğu zaman ziyâdeyi bulurdu. Yine Sehl, ebdâller; aç, uykusuz, sükût etmek ve yalnız kalmak sâyesinde ebdâl olmuşlardır. Yine gökten yere inen her iyiliğin başı açlıktır. Her kötülüğün başı da tokluktur, dedi. Yine bu zât: "Nefsini acıktıran, vesveselerden kurtulur," demiştir. Başka bir sözünde: "Allahu Teâlâ'nın kuluna teveccühü açlık, hastalık ve ibtilâ iledir. Bununla beraber yine diledikleri bundan müstesnâdır." demiştir. Yine bu zât: "Bu zaman öyle bir zamandır ki, bu zamanda kimse necâta ulaşamaz. Ancak açlık, uykusuzluk ve bütün güçleri ile çalışanlar kurtulabilir." demiştir. Yine bu zât başka bir sözünde şöyle demiştir: "Yeryüzünde akan sulardan kana kana içip de -Allah'a şükretse bile- mâsiyetten kurtulan olamaz. Nerede kaldı bu nîmetlerden tıka basa mîdesini dolduranlar?"

Bir adam Hakîmin birine:

- "Nefsimi hangi bağlar ile zabt u rabt altına alayım?" diye sordu. Hakîm de:

- "Açlık ve susuzlukla onu bağla, zikre devam ve izzeti terk harareti ile onu yumuşat. Âhiret yolcularının ayakları altına koymakla da onu küçült. Dış süsünü terk ile onu kır, onu töhmet altında bulundurmakla kötülükten emîn kıl. Arzu etmediği kimselere onu arkadaş et ki, bu sûretle nefsinden kurtarmış olasın.

Basralı **Abdülvâhid b. Zeyd**, Allah'a yemîn ederek derdi ki: "Allahu Teâlâ ihtiyâr ettiği kimseyi ancak açlık sâyesinde ihtiyâr ve tercîh eder. Su üzerinde yürümeleri, havada uçmaları, Allahu Teâlâ'nın onları dost edinmesi hep açlık sâyesindedir."

Ebû Tâlib-i Mekkî de şöyle anlatıyor: "Mîde, saz gibidir. Saz hafif, ince ve içi boş olduğu için güzel ses çıkarır. Mîde de boş olduğu vakit daha güzel Kur'ân okur, daha fazla kıyamda durabilir ve az uyku ile iktifâ eder."

Ebû Bekir Abdullah b. Müzenî: "Allahu Teâlâ üç kimseyi sever. Bunlar: Az yiyen, az uyuyan ve az istirahat edendir." demiştir.

Rivâyete göre İsâ aleyhisselâm aç, susuz altmış sabah Rabbine duâ etti. Bir gün artık hatırına çörek vurdu ve duâdan vazgeçti. Bir de baktı ki çörek önüne geldi.

Ekmeği görünce münâcâtını terkettiği için ağlamaya başladı. Tam o sırada başı ucunda bir ihtiyar gözüktü. İsâ aleyhisselâm bu ihtiyâra: "Ey Allah'ın dostu, ben bir münâcât hâlinde idim, aklıma ekmek vurdu. Münâcattan vazgeçtim, ekmek önüme geldi. Benim için Allah'a duâ et." dedi. Bunun üzerine bu zât: "Allahım, seni bildim bileli hatırıma ekmek geldi ise beni bağışlama. Hatırıma bir şey gelmeden önüme geleni yerdim." demiştir. Yine rivâyete göre, Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâmı sırdâş olarak kendisine yaklaştırdığı zaman, önce otuz, sonra da on gün ilâve etmek üzere kırk gün yemeği terk etmişti.

Tirmizî Mikdam'dan rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr Deylemî **"Müsned-i Firdevs"**inde Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Mürsel olarak rivâyet edilmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ömer ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Beyhakî **"Şuabü'l-Îman"**ında Ebû Cuhayfe'den; Tirmizî ve İbn Mâce ise, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

Hâris b. Ebî Usâme "**Müsned**"inde Enes'den rivâyet etmiştir.

Taberânî ve Ebû Nuaym "Hilye"de İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

AÇLIĞIN FAYDALARI VE TOKLUĞUN ZARARLARI

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

جَاهِدُوا أَنْفُسَكُمْ بِالْجُوعِ وَالْعَطَشِ فَإِنَّ الْأَجْرَ فِي ذٰلِكَ

“Açlık ve susuzlukla nefsinizle mücâhede ediniz, mükâfat oradadır.” buyurmuştur. Şâyet: “Açlığa bu kadar fazîlet nerden bahşedildi ve bunun sebebi nedir? Çünkü aç kalmakta yalnız mîdeye eziyet vardır. Şâyet böyle bir eziyette mükâfat varsa, insanın kendi kendini dövmesi, bir parça yerini kesmesi, zararlı şeyleri yemesi ve benzerleri gibi her gördüğü sıkıntı ve eziyetten mükâfatlanması da lâzım gelirdi.” dersen bilmiş ol ki; bu senin dediğin tıpkı içtiği ilaçtan fayda gören bir insanın, bu faydayı ilacın acılığında sanarak, acı bulduğu her şeyin faydası var diye içmesine benzer ki, bu görüş tamâmen yanlıştır. Fayda ilacın acılığında değil, ilacın hususiyetindedir. Onu da ancak tabipler bilir. Bunun gibi, acılığın faydasını da ancak münekkid âlimler bilir.

Bir ilacın hangi cihetten fayda verdiğini bilmediği halde, tabîbin: “Bu ilaç sana şifadır.” dediğine inanarak ilacı kullanan kimse, o ilaçtan istifâde ettiği gibi, açlığın faydasına inanan kimse de, ne bakımdan fayda verdiğini bilmese bile, ondan istifâde eder. Fakat îman derecesinden ilim derecesine yükselmek istersen ben de sana bunu îzâh edeyim. Çünkü ilim, her şeyin üstündedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de:

يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ

“Allah îman edenlerinizi yükseltir, ilim verilenleri derecât ile.” (Mücâdele sûresi, 58/11) buyurulmuştur. Bilmiş ol ki, açlıkta on fayda vardır:

Birinci fayda:

Fazla kanın hücûm etmemesinden hâsıl olan kalbin cilâsı, kârihanın parlaması ve basîretinin açılması gibi şeylerdir. Zîra tokluk, tembelliği irâs eder ve kalbi körleştirir. Âdetâ sarhoşluk gibi kafayı dumanlar ve düşünce merkezlerini kaplar. Bu sebeble kalbin fikir sahasındaki düşünce cereyânı ağırlaşır, süratle intikal vasfını kaybeder. Çocuk bile çok yediği vakit, zekâ ve hâfızası bozulur da anlayamaz hâle gelir.

Ebû Süleyman Dârânî diyor ki: “Açlığa devam edin. Çünkü açlık nefsi terbiye eder, kalbi yumuşatır ve semâvî ilimlerin insanda inkişâfına sebep olur.”

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَحْيُوا قُلُوبَكُمْ بِقِلَّةِ الضَّحِكِ وَقِلَّةِ الشِّبَعِ وَطَهِّرُوهَا

“Kalblerinizi az gülmek ve az yemekle ihyâ edin, açlık ile temizleyiniz ki, yumu asın ve parlasın.” buyurmuştur. Denildi ki: “Açlık gök gürlemesi, kanâat bulut, hikmet ise yağmur gibidir.” Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَجَاعَ بَطْنَهُ عَظُمَتْ فِكْرَتُهُ وَفَطُنَ قَلْبُهُ

ş *“Mîdesini aç bırakan kimsenin dü ünce kabiliyeti terakkî kaydeder ve zekâsı açılır.”* Başka bir hadîste de şöyle buyrulmuştur:

مَنْ شَبِعَ وَنَامَ قَسَا قَلْبُهُ

“Karnını doyurup uykuya yatan kimsenin kalbi katıla ır. Her eyin bir zekâtı vardır, bedenin zekâtı da açlıktır.”[142]

Şiblî: “Ne zaman aç kaldımsa kalbimde hikmetten açılmış bir kapı buldum.” demiştir.

Gerçek şu ki; ibâdetten maksat, mârifete ulaştıracak fikre sâhip olmak ve basîret gözü ile eşyânın hakîkatini keşfetmektir. Tokluk bu kapıyı kapatır, açlık ise açar. Mârifet, cennet kapılarından bir kapıdır. Bu kapıyı açabilmek için açlığa devam etmek lâzımdır. Bunun için **Lokman Hakîm** oğluna tavsiyesinde: “Oğlum, mîde dolunca fikir uyur, hikmet ölür ve âzâlar durur.” demiştir.

Ebû Yezîd Bistâmî: “Açlık buluttur. Kul acıktığı zaman bulut, yağmuru yağdırdığı gibi kalp de hikmeti yağdırır.” demiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

نُورُ الْحِكْمَةِ الْجُوعُ وَالتَّبَاعُدُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ الشِّبَعُ وَالْقُرْبَةُ

إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ حُبُّ الْمَسَاكِينِ وَالدُّنُوُّ مِنْهُمْ لَا تَشْبَعُوا

فَتُطْفِؤُا نُورَ الْحِكْمَةِ مِنْ قُلُوبِكُمْ وَمَنْ بَاتَ فِي خِفَّةٍ مِنَ

الطَّعَامِ بَاتَ الْحُورُ حَوْلَهُ حَتَّى يُصْبِحَ

“Hikmetin nûru açlık, Allah’tan uzakla manın sebebi tokluk, Allah’a yakla manın sebebi ise miskinleri sevmek ve onlara yakla maktır. Karnınızı tıka basa doldurmayınız. Zîra mîdeyi doldurmak kalbinizden hikmet nûrunu söndürür. Az yemekle uykuya yatan kimsenin etrafında sabaha kadar hûrîler dola ır.”[143]

İkinci fayda:

Kalp yumuşaklığıdır. Zikirden müteessir olmak, zevk almak ve zikre devam etmek ancak bu yumuşaklık sâyesinde mümkündür. Nice huzûr-ı kalb ile dilde yapılan zikirler var ki, kalp ondan müteessir olmaz ve zevk almaz. Sanki kalp katılığından arada bir perde hâsıl olmuştur. Bâzı hallerde kalb yumuşar, zikirden son derece müteessir olur ve münâcâttan zevk alır. Bunun başlıca sebebi mîdenin boş kalmasıdır.

Nitekim **Süleymân Dârânî**: “Benim ibâdetten en çok zevk aldığım zaman, karnımın sırtıma yapıştığı aç zamanlarımdır.” demiştir.

Cüneyd-i Bağdâdî de: “Onlar, azıklarını çantaya kor, gözlerinin önüne alır öyle ibâdet ederlerdi. Maksatları açlıkla mücâdele ederek ibâdetin zevkine varmaktı.” demiştir. Yine **Ebû Süleymân**: “Mîde acıkıp ciğerler susadığı zaman, gönül meyleder ve yumuşar. Mîde dolduğu zaman, kalp kararır ve katılaşır.” demiştir.

Demek ki kalbin, münâcâttan zevk alarak müteessir olması, fikrî inkişaftan ve mârifeti elde etmekten ayrı bir faydadır.

Üçüncü fayda:

Az yemek inkisar ve zillettir. Aynı zamanda sevinç, neşe ve böbürlenmenin de yok olmasıdır. Bütün bunlar ise azgınlık ve Allah’ı unutmanın başlangıcıdır. İnsanın nefsini en çok kıran ve zillete düşüren şey açlıktır. İnsan acıktığı vakit Rabbine teveccüh eder, O’nun karşısında ubûdiyetle eğilir, acziyet ve zilletini anlar. Zîra açlık sâyesinde kuvveti azalır ve kaybettiği bir lokmacıktan dolayı hîle yolları daralır, bulamadığı bir yudum sudan dolayı gözü dünyaya karşı kararır. Kendi zillet ve acziyetini müşahede etmeyen kimse, Mevlâsının izzet ve kahrını bilemez. Kişinin saâdeti, dâima kendisinin acziyet ve zilletini müşahede etmesi ve Mevlâsının izzet, kudret ve kahrını bilmesi ile mümkündür. Bunun için dâima aç kalmalı, Mevlâsına muhtaç olduğunu hatırdan çıkarmamalı ve bu ihtiyâcını zevk içinde müşahede etmelidir. İşte bu sebeptendir ki, Rasûl-i Ekrem’e (s.a.v.) dünya hazîneleri arzedildiği zaman bunları kabul etmemiş ve:

لَا بَلْ أَجُوعُ يَوْمًا وَأَشْبَعُ يَوْمًا فَإِذَا جُعْتُ صَبَرْتُ

وَتَضَرَّعْتُ وَإِذَا شَبِعْتُ شَكَرْتُ

"Hayır (ben dünya servetini istemem)*, bir gün aç ve bir gün tok olarak ya ar giderim. Acıktığım zaman sabreder ve Allah'a sığınırım. Doyduğum zaman da Allah'ın verdiği nîmete ükrederim."* buyurmuştur.

Hulâsa, mîde ile ferc, cehennem kapılarından bir kapıdır. Bunun aslı da tokluktur. Mîde dolunca cehenneme doğru bir kapı açılmış olur. Zillet ve inkisar da cennet kapılarından bir kapıdır. Bunun aslı da açlıktır. Cehennemin kapısını kapayan kimse, cennetin kapısını açar. Bunlar, doğu ile batı gibi birbirinin karşısındadırlar; birinden uzaklaşan kimse, diğerine yaklaşmış olur.

Dördüncü fayda:

Aç kalmanın dördüncü faydası, Allahu Teâlâ'nın azâb ve ibtilâsını unutmamak, aç ve muhtaçları hatırlamaktır. Zîra tok, acın hâlinden bilmez. Doyan kimse, açlığı unuttuğu gibi, aç olan insanları da unutur. Aklı başında zekî insanlar bir felâket ile karşılaştıkları zaman âhiret azâbını hatırlar; dünyadaki susuzluğundan mahşer yerindeki susuzluğu, açlığından da cehennemdeki açlığı ve bunların Darî ve Zakkum yiyip Gasak Mühül içeceklerini hatırlar. İnsan hiç bir an âhiretin azâb ve elemlerini hatırdan çıkarmamalıdır. Çünkü korkuyu harekete geçiren, bu görüş ve düşüncedir. Zillete düşmeyen, hasta olmayan, ihtiyâcı bulunmayan ve bir felâketle karşılaşmayan kimse, âhiret azabını unutur, hatırına gelmez ve kalben bunu düşünemez hale gelir.

Bunun için insan daima ibtilâyı mukayese ve müşâhede etme hâlinde olmalıdır. Bunun en güzel yolu da açlıktır. Açlıkta âhiret azabını hatırlamaktan başka, daha pek çok faydalar vardır. İşte belâların peygamberlere ve sonra derecesine göre iyilere musallat olmasının bir hikmeti de budur. Yûsuf aleyhisselâma, "Bir hazîne vekili iken niçin aç kalıyorsun?" diye sorduklarında, "Açları unutmamak için, diye cevap vermiştir. Demek ki, açlığın faydalarından biri de aç ve muhtaçları hatırlayıp onlara merhamet ve şefkat elini uzatmaktır. Karnı tok olan, acın çektiği ızdırabı bilmez.

Beşinci fayda:

Bu en büyük faydalardandır. O da bütün isyanların şehvetini kırmak ve kötülüğü emreden nefis hâkimiyetini sağlamaktır. Zîra bütün isyanların başı kuvvet ve şehvetdir. Kuvvet ve şehvetin maddesi de yemek içmektir. Yemeği azaltmak, bütün şehvet ve kuvvetleri zayıflatır. Aynı zamanda saâdetin başı nefis hâkimiyetini sağlamak olduğu gibi, şekavetin başı da nefse esir olmaktır.

Serkeş bir hayvanı aç bırakmakla zabtedip kumandana alacağın gibi, nefis hâkimiyetini sağlamak da onu aç bırakmakla mümkündür. Adamın birine: "Kocaman adam olduğun halde kendine neden bakmıyor, yiyip içmeni neden muvâfık bir şekilde sağlamıyorsun?" diyenlere o: "Çabuk neşelenir sevinir şıltanır ve azgınlığa başlar. Böylece bana galebe çalıp kötülüğe sürüklemesinden korktuğum için ona bakmam. Çünkü benim onu sıkıntı ve ihtiyâç içinde saklamam, onun beni kötülüğe sürüklemesinden benim için çok daha iyidir." dedi.

Zünnûn-ı Mısrî: "Ne zaman karnım doydu ise işi azıttım veyâ azgınlığa meylettim." demiştir. Hz. Âişe (r.a.): "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den sonra îcâd olan ilk bid'at, doyasıya yemektir." demiştir. Yine Hz. Âişe: "İnsanların karnı doyunca nefisleri dünyaya meyleder." demiştir.

Bu ise yalnız bir fayda değil, belki bütün faydaların kaynağıdır. Bunun için açlık, yeryüzünde Allahu Teâlâ'nın hazînelerinden biridir. En küçük faydası ferc ve söz şehvetini önlemektir. Karnı aç olan kimse dili dönmediği için gıybet, fuhuş, yalan, koğuculuk ve benzerî dilin âfetlerinden kurtulmuş olur. Karnı dolunca dedikodu ihtiyâcını duyar. İnsanları yüzüstü cehenneme sürükleyen dillerinin hatâlarıdır.

Ferc şehvetine gelince: Bunun zararları meydandadır. Açlık, onun kötülüğünden insanları korur. Karnı doyan kimse şehvetine hâkim olamaz. Şâyet Allah korkusu ve takvâsı buna engel olursa, o zaman gözüne ve şehvetle bakmasına hâkim olamaz. Şâyet takvâsı ile gözlerine de hâkim olabilirse, düşüncelerine hâkim olamaz. Şehvet sebebiyle hatırına böyle kötü şeyler gelir, hattâ namaz içinde bile hatırına gelebilir ve huzurunu bozar.

Biz burada tokluktan meydana gelen dil ve fercin âfetlerini bir misâl olarak anlattık, yoksa yedi âzânın bütün azgınlıkları tokluktan hâsıl olan kuvvettendir. Hakîmin biri şöyle anlatıyor: "Riyâzet ve terbiyeye alışmak isteyen bir mürîd bir yıl katıksız olarak sâde ekmek yemeli ve bunu da doyasıya değil, açlığını yarıya indirecek şekilde yemelidir. Böyle yaparsa artık kadın ihtiyâcından kurtulmuş olur."

Altıncı fayda:

Uykuyu azaltmaktır. Çünkü çok yiyen çok içer. Çok su içen de çok uyur. Bunun için şeyhin biri sofra başında mürîdlerine: "Çok yemeyin, çünkü çok yemek çok su içmeye, çok içmek çok uyumaya sebep olur. Çok uyku ise büyük zarara yol açar." demiştir. Yetmiş sıddîk, çok uykunun çok içmekten meydana geldiğinde ittifak etmişlerdir. Çok uyku ömrü heder eder. Gece ibâdet edemez, tabiatı

tembelleşir ve kalbi kararır. Hâlbuki en kıymetli cevher insan ömrüdür. O, kişinin sermâyesidir. Kârını onda yapacaktır. Uyku ise bir nevî ölümdür. Çok uyku ömrü azaltır. Aynı zamanda gece ibâdetinin fazîletini kaybeder. Hattâ uyku bastırdığı zaman, kıldığı teheccüdde de fayda yoktur. Uykulu olarak yaptığı ibâdetin zevkine varamaz. Aynı zamanda tok karına uykuya yatan bekârlar ihtilâm olurlar. Bu hal gece ibâdetlerine mâni olur. Çünkü yıkanmak meşgalesini ortaya koyar. Soğuk su ile yıkanırsa rahatsızlanır. Gece vakti hamama gidemediği için, gece namazından mahrûm kalır. Hamam parası ister. Hamamda başkalarının mahrem yerlerini görebilir. Bu husustaki tehlikeleri tahâret kısmında anlatmıştık. Bütün bunlar, çok yemenin netîcesidir.

Ebû Süleyman Dârânî: "İhtilâm, ukûbettir." demiştir. Çünkü ihtilâm birçok ibâdetlere mânidir. Zîra insan, her zaman kolaylıkla yıkanamaz. Demek ki uyku, âfetlerin kaynağıdır. Tokluk uykuyu çeker, açlık ise uykuyu önler.

Yedinci fayda:

İbâdete devamı kolaylaştırmasıdır. Çok yemek, çok ibâdete mânidir. Çünkü zamanın bir kısmını yemek alır, onu satın alıp pişirmek de ayrı bir vakit ister. Elleri yıkamak, ikide bir su alıp içmek, her biri zaman kaybına sebeb olur. Kısa yoldan bir nafaka temîn etse de bu hususta kaybedeceği zamanını ibâdette geçirmesi daha kârlı olurdu.

Seriyyü's-Sakatî anlatıyor: "Aliyyü'l-Cürcânî'nin devamlı çorba içtiğini gördüm. Niçin böyle yaptığını sorduğumda bana: "Ben kuru lokmayı çiğneyip yutuncaya kadar yetmiş defa Allah'ı anarım. Bunun için kırk senedir ekmek çiğnemekle uğraşmadım." dedi."

İşte zamanın kıymeti böyle takdîr edilir. Adam, ekmek çiğnemekte bile vakti kaybetmemiştir. Ömürden her nefes, pahâ biçilmez bir cevherdir. İnsana yaraşan, bu nefes ile sonu olmayan âhiret hayatı için sermâye edinmektir. O da ancak o nefesi, zikir ve ibâdete sarf etmekle mümkündür.

Çok yemek sebebiyle zorlaşan ibâdetlerden bâzıları da uzun müddet abdest tutamamak ve devamlı olarak mescidde bulunamamaktır. Çünkü çok yiyen çok içer, çok içen de çok idrâr eder. Bunun için sık sık mescidden çıkması gerekir.

Çok yemekle güçleşen ibâdetlerden biri de oruçtur. Çünkü oruç, açlığa alışanlar için kolaydır, çok yiyenlere zor gelir. Oruç îtikâfa devam, taharete devam, yemek içmekle meşgul olduğu vakitlerini ibâdette geçirmek büyük kazançtır. Bunları ancak gâfiller küçümser. Onlar dîn ve diyânetin kadrini bilmezler. Onlar dünya hayatına râzı olup ona bağlanan kimselerdir. Bu gibiler hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de:

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

“Onlar dünya hayatından zâhiri bilirler. Âhiret hayatından ise gâfildirler.” (Rûm sûresi, 30/7) buyrulmuştur.

Ebû Süleymân Dârânî; Tokluğun altı âfetine işâret ederek şöyle demiştir: “Karnını doyuran kimseye altı âfet gelir. Bunlar münâcâtın zevkinin kaybolması, hikmetli sözleri ezberlemenin güçleşmesi, acıma hissinin azalması -çünkü tok acın hâlinden bilmez-, ibâdetin azlığı, şehvetin artmasıdır. Çünkü mîdesi boş olan Müslümanlar câmi civârında dolaşırken kendisinin mezbelelikte uğraşması gibi âfetlerdir.”

Sekizinci fayda:

Vücûd sağlığı ve hastalığın izâlesidir. Zîra hastalığın asıl sebebi oburluktur. Mîde, bağırsak ve damarları dolduran insan hastalanır. Hastalık ibâdete mâni olur, kalbi yorar, insanı zikir ve fikirden alıkoyar. Geçim sıkıntısı doğurur. Kan aldırmak gibi çeşitli hastalıklara yol açar. Bütün bunlar, muhtelif nafaka ve zahmetlere muhtaçtır. İnsanoğlu bunları elde etmek için çektiği yorgunluklardan başka birçok tehlike ve meşrû olmayan hareketler ile de karşı karşıyadır. Hâlbuki az yemekte bunların hiç biri yoktur.

Rivâyet edildiğine göre **Hârûn Reşîd**; Hind, Rûm, Irak ve Sevat’tan birer mütehassıs tabip getirtir ve onlara:

- “Kendisinde dert bulunmayan devâ nedir?” diye sorar. Hindli tabîb:
- “Kâbilî diye tanılan siyah eriktir.” der. Iraklı hekîm:
- “Reşâd-ı Ebyaz dânesi olduğunu söyler. Rûm hekîm ise:
- “Sıcak sudur, der. En âlimlerinden olan Sevatlı hekîm ise:
- “Ehlîlic mîdeyi ekşitir, reşad dânesi mîdeyi tahrîş eder, sıcak su ise mîdeyi sarkıtır. Bütün bunlar devâ içinde ve şifâ içinde hastalıktır.” der. Bunun üzerine:
- “O halde size göre içinde hiç zararı bulunmayan ilaç, dert karışmayan devâ nedir?” diye sorarlar. Adam:
- “İyice acıkmadan yememek ve iyice doymadan geri çekilmektir.” diye cevap verir. Bu cevap, hepsi tarafından kabul edilir. Ehl-i Kitâb’ın tabiplerinden olan bâzı feylesoflara Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in: “Mîdenin üçte birini yemeye, üçte birini suya, üçte birini de kendine ayır.” hadîsini anlattıklarında, adamlar şaşırır ve “Az yemeyi teşvîk hakkında bundan daha hikmetli bir söz bulamadık. Muhakkak bu bir Hakîm’in ifâde üslûbudur.” derler. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلْبِطْنَةُ أَصْلُ الدَّاءِ وَالْحِمْيَةُ أَصْلُ الدَّوَاءِ وَعَوِّدُوا كُلَّ جِسْمٍ

مَا اعْتَادَ

“Çok yemek hastalığın anası, diyet ise tedâvinin esâsıdır. Her cisme alı kın olduğu eyi iâde edin, verin.” Belki o tabîbin şaşıra kaldığı Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in o sözünden değil de bu sözündendir.

İbn Sâlim: “Âdâbına riâyetle sırf buğday ekmeği yiyen kimseye ölüm hastalığından başka bir hastalık gelmez.” demiştir. Kendisine: “Âdâbı nedir?” diye soranlara: “Acıktıktan sonra yemek, doymadan yemeyi terk etmektir.” diye cevap verdi. Tabiplerin ileri gelenlerinden biri de, çok yemeyi zemmetmek üzere şöyle diyor: “Mîdeye girenlerin en faydalısı nar ve en zararlısı da tuzdur.”[144]

Buna rağmen çok nar yemek, az tuz yemekten daha zararlıdır. Hadîste şöyle buyrulur:

صُومُوا تَصِحُّوا

“Oruç tutunuz ki, sıhhatli olasınız.” Oruçta, acıkmakta ve az yemekte bedenin sıhhatte kalması, kalbin aşırılık ve azgınlıktan kurtulması vardır.

Dokuzuncu fayda:

Geçim kolaylığıdır. Zîra az yemeyi âdet hâline getiren kimse, az ile geçinebilir. Oburluğa alışan kimse, mîdesinin esiri olur, dâima onu düşünür. Âdetâ mîdesi her gün adamın boğazına çöker ve “Bu gün ne yiyeceksin?” diye onu sıkıştırır. Bunun için girecek yer arar. Haramdan kazanırsa âsî olur. Helâl kazanayım derse zillete düşer, hattâ bu arada başkalarının kazancına da göz diker. Bu ise daha büyük zillet ve hakarettir. Hâlbuki hakikî mü’min, geçimi kolay olan kimsedir. Hakîmin biri: “Bütün ihtiyaçlarımı, yapmamakla yerine getirmiş olurum. Bu, benim için daha kolay ve rahatlık olur.” demiştir. Başka bir zât da şöyle anlatıyor: “Şehvetim veyâ ihtiyaçtan fazlası için başkasından ödünç bir şey almak istediğim vakit, şehvetimi terk eder ve bu ödüncü kendi nefsimden yaparım. Kendi nefsim, diğer alacaklılardan benim için daha hayırlıdır.” dedi.

İbrâhim b. Edhem (Allah rahmet etsin) arkadaşlarına yiyeceklerin fiyatını sordu. Onlar da gıdâ maddelerinin çok pahalı olduğunu söyleyince, İbrâhim b. Edhem: “Onları terk edip almamakla ucuzlatınız.” derdi.

Sehl (Allah rahmet etsin) de şöyle anlatıyor: “Obur insan, üç hâliyle de zemmedilmiştir; âbid ise çok yediği için tembelleşir ibâdet edemez, kazanç

sâhibi ise âfetlerden selâmet bulamaz. Şâyet kazanmadan feyiz alan bir kimse ise kendi nefsinden Allah'a karşı gerekli insâfda bulunamaz."

Hulâsa, insanların helâke sürüklenmelerinin belli başlı sebebi, dünyaya harîs olmalarıdır. Hırsın belli başlı sebepleri de mîde ve fercdir. Ferc şehvetinin sebebi de mîdeleridir. Yemeği azaltmakta bütün bu yolları kesmek ve kapıları kapamak vardır. Bütün bunlar, cehenneme açılan kapılardır. Bunları kesip kapamakta ise cennet kapılarını açmak vardır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) "*Açlık ile cennetin kapısını çalmaya devam ediniz.*" buyurmuştur. Her gün bir çörekle iktifâ eden kimse diğer şehvetlerinde de kanâat sâhibi olur, hürriyetini korur ve insanlardan müstağnî olur. Güçlüklerle karşılaşmaz, müsterîh olur, huzur içinde Allah'a ibâdet eder ve âhiret ticâreti ile meşgul olur da alış-verişi ve kazancı kendisini Allah'a ibâdetten alıkoymayan kimselerden olur. Çünkü bu adam kanâat sâyesinde bunlardan kurtulmuştur. Ama kanâat etmeyenler lâbüd o dünyaya meylederler.

Onuncu fayda:

Az yemek sâyesinde artırabildiğini öksüz ve yoksullara verebilir. Bu sûretle başkalarına faydalı olduğu gibi, kıyâmet günü bu sadakalarının gölgesine girmiş olur. Nitekim haberde şöyle vârid olmuştur: "Yiyip içtiği tuvalete gider, sadaka olarak verdiği Allah'ın fazlında saklanır ve çoğaltılır. Kişi için kazandığı servette ancak Allah rızâsı için infâk edip ebedîleştirdiği veyâ yiyip yok ettiği veyâ giyip eskittiği vardır. Şüphesiz arttırdığı kısmı tasadduk etmek, oburluktan çok daha iyidir."

Hasan, Allahu Teâlâ'nın:

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ

يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

"Biz emâneti göklere, yere ve dağlara arzettik. Onlar onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yüklendi. O cidden çok zâlim, çok câhil bulunuyor." (Ahzâb sûresi, 33/72) âyetini okuduğu zaman:

- "Allahu Teâlâ birbiri üstünde ve yıldızlarla süslü bulunan yedi kat gökler ile Arş-ı Âzam'ın hâmillerine:

- "Onda olan varlığı ile emâneti yüklenir misiniz?" diye sordu. Onlar:

- "Emânetlerde ne var?" dediler. Allahu Teâlâ:

- "İyi korursanız mükâfat, korumazsanız cezâ vardır." buyurdu. Onlar da:

- “Biz bu emâneti kabul edemeyiz.” dediler. Sonra aynı şekilde emâneti yere arzetti, yer de kabul etmedi. Sonra sarp, sert, yüksek ve büyük dağlara arzetti, onlara da aynı şekilde cezâ ve ukûbeti anlattı, onlar da kabul etmediler. Sonra bu emânetleri insanoğluna arzetti. İnsan bunu kabul etti. Çünkü o, nefsine karşı zâlimdir, Rabbinin emrine câhildir. Vallahi biz onları gördük, malları ile emânetleri satın aldılar, binlerce kazanç sağladılar fakat bu kazanç ile evlerini genişletti, mezarlarını daralttılar. Binitlerini semizletti, dînlerini zayıflattılar.

Gece-gündüz hükümdar kapılarında bulunur, çeşitli belâlarla karşılaşırlar. Allah’a karşı ise kayıtsızdırlar. “Şurasını bana sat, şu kadar kâr vereyim.” diyen kimseye orayı satar, haksızlıkla edindiği serveti yer ve yan üstü yatar. Sözü maskaralık, malı ise haramdır. Hattâ mîdesi dolup karnı ağırlaştığı ve sıkıştığı zaman hizmetçisinden yemeğini hazmettirecek ilaç ister. Ey ahmak! Sen yemeğini değil, dînini hazmettiriyorsun. Hani Allahu Teâlâ’nın, sana vermekle emrettiği öksüz, dul kadın, yoksul, miskin, niçin onlara bir şey vermedin de şimdi hazım için çâre arıyorsun?

İşte bu anlattığımız, bu faydaya işârettir. O fayda da kendisine azık olması için artanı fakire vermesidir. Fazla yiyerek mîdeyi yorup hazım için çâre aramak sûretiyle günâh kazanmadan ise bir kısmını fakire vermek çok daha hayırlıdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) göbeği sarkmış, mîdesi dolu bir adama rast geldi. Göbeğine işâret ederek:

لَوْ كَانَ هٰذَا فِي غَيْرِ هٰذَا لَكَانَ خَيْرًا لَكَ

“Eğer bu fazlalık buradan (göbeğinden) *ba ka yerde olsa senin için daha hayırlı olurdu.”*[145] buyurdu. Yâni bu fazlalığı âhiretin için ayırıp bir fakire versen senin için daha iyi olurdu.

Hasan-ı Basrî şöyle anlatıyor: “Vallahi öyle adamlara yetiştim ki, onlardan her biri ancak kendisine yetecek az bir yemekle akşamlardı. İstese daha çok yiyebilirdi. Buna rağmen vallahi ben bunu hep kendi mîdeme indiririm, bir kısmını da muhtaçlara veririm diye yemîn ederdi.”

İşte buraya kadar saydıklarımız, az yemenin on kadar faydalarıdır. Her birinden sayılamayacak derecede faydalar meydana gelir. Demek ki, açlık âhiret için en zengin bir hazînedir. Bunun için geçmişlerden biri: “Açlık, âhiretin anahtarı ve zühdün kapısıdır. Tokluk ise dünyanın anahtarı ve dünyaya rağbetin kapısıdır. Bu, yalnız bu zâtın sözünde değil, yukarıdan beri anlattığımız haberlerde tasrîh edilen hâllerde de vardır. Bu faydaların tafsîlâtına vâkıf olmakla, o haberlerin mânâları ilim ve basîret nûru ile anlaşılmış olur. Bu

haberlerin mânâsını anlamadığın ve açlığın fazîletini bilmediğin zaman, îmandaki taklitciler gibi hareket edersin. Doğrusunu ancak Allah bilir.

İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr Deylemî Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Zîra nar mîdeyi bozmaz, hazmı kolaylaştırır. Hattâ ekşisi bile yumuşatıcıdır: ne inkıbazlık verir, ne de ishâl. Tuz ise kanı yakar, gözü zayıflatır, beyne ve kanın deveranına zarar verir, meniyi azaltır, uyuz ve kaşıntı hastalığı yapar.

Ahmed, Hâkim ve Beyhakî ceyyid sened ile Ca'de'den rivâyet etmişlerdir.

MÎDE ŞEHVETİNİ KIRMAKTA RİYÂZET YOLU

Bilmiş ol ki; mürîdin mîdesinde ve yemesinde dört vazîfesi vardır:

Birinci vazîfesi:

Helâl lokma yemektir. Zîra haram yemekle ibâdet, deniz dalgaları üzerinde inşâata benzer. **"Helâl ve Harâm Kitâbı"**nda verâ derecelerinden riâyet edilmesi gereken hususları anlattık. Geride yemeye mahsus üç vazîfe kalmıştır. O da az veyâ çok olması bakımından yemeğin miktârını tâyîn, sık veyâ geç yemekte zamanını tâyin, arzu edilen şeyleri yiyip yememekte cinsini tâyinden ibârettir.

Birinci vazîfe yemeği azaltmak yâni az yemektir. Bu husustaki riyâzet yolu âhesteliktir. Çok yemeye alışkın olan kimsenin birdenbire yemeği azaltması kendisi için tehlikeli olur. Mizâcı buna dayanamaz, zayıf düşer ve sıkıntısı artar. Bunun için yemeği azar azar azaltma cihetine gitmeli, mûtad olan yemeğini bir ölçü tahtında azaltmalıdır. Günde iki ekmek yiyor ve bunu bir ekmeye indirmek istiyorsa, ikinci ekmeği yirmi sekiz veyâ otuza bölmeli, her gün o kadar azaltmalı, nihâyet bir ay sonra yiyeceğini bir ekmeğe indirmelidir. Böyle azaltmadan hem zarar görmez hem de bir noksanlık olmaz. Bunu isterse tartmak ve isterse tahmîn sûretiyle yapar. Her gün bir lokma eksiltmek suretiyle bu işi halleder.

Bu azaltmada da dört derece vardır.

Birinci ve en üstün derece; artık ondan daha aşağı inilemeyecek dereceye kadar azaltmaktır. Bu da sıddîkların âdetidir. **Sehl-i Tüsterî** de bunu tercîh etmiş demiştir ki: "Allahu Teâlâ insanları üç şey ile kendisine kul etmiştir. Onlar da hayat, akıl ve kuvvettir. Akıl ile hayatının kaybolacağından korkan kimse yer. Şâyet oruçlu ise iftar eder. Fakir ise bu tehlikeler karşısında dilenebilir. Şâyet canına ve aklına bir zarar gelmeyecek ve yalnız kuvvetten düşeceğinden korkarsa, buna aldırış etmemeli, hattâ otururken namaz kılmaya kadar tahammül etmeli. Çünkü açlık sebebiyle otururken namaz kılmak, çok yiyip de ayakta kılmaktan daha makbuldür.

Sehl'e, ilk hâlinden ve nafakasından sordular. O da: "Benim senelik nafakam üç dirhem idi. Bir dirhemine yağ, bir dirhemine pirinç unu ve bir dirhemine de pekmez alırdım. Bunları birbirine katar ve üç yüz altmış parçaya bölerdim ve her gece bir parçasını yerdim." demiştir. Kendisine şimdi nasıl yaptığını

soranlara: “Şimdi istediğim gibi yiyip içiyorum.” demiştir. Râhiplerden hikâye edildiğine göre, onlar nafakalarını bir dirheme kadar indirirlermiş.

İkinci derece; riyâzet ile berâber yirmi dört sâatta bir “müdd” indirmelidir. Bir müdd, bir çörek ve bir de “menn”in dörtte biridir. Bunun miktârı, ekseri avâmın, mîdesinin üçte biri kadar aldığı yemektir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in buyurduğu gibi, bu miktar bir kaç lokmacığın üstündedir. Zîra “Lukayme” kelimesi “cem-u kıllet”in vezinlerindendir. Cem-u kıllet ondan aşağı sayılarda kullanılır. Bu da Hz. Ömer’in (r.a.) âdeti idi. O, yedi veyâ dokuz lokma yerdi.

Üçüncü derece; bir müdd miktârı yemektir. O da iki buçuk çörektir. Bu da, çokları hakkında mîdenin üçte biri kadar yemekten fazladır. Hattâ mîdenin üçte ikisine yakındır. Buna göre yalnız üçte biri var, o da suya kalır ve zikir için geride boşluk kalmaz. Çünkü bâzı rivâyetlerde: *“Üçte birini nefesine bırakır.”* yerine *“Üçte birini zikir için ayırır.”* şeklinde vârid olmuştur.

Dördüncü derece; “müdd”den “menn”e kadar arttırmaktır. Artık bundan fazlası isrâftır ve Allahu Teâlâ’nın:

وَلَا تُسْرِفُوا

“İsrâf etmeyin.” (A’râf sûresi, 7/31) emrine muhâliftir. Biz burada umûmu kastediyoruz. Yoksa yemek ihtiyâcı, yaş, şahsiyet ve çalıştığı iş itibariyle değişir. Burada beşinci bir yol daha var ki, bunun bir haddi yoktur. Fakat burada insan şaşırabilir. En doğrusu iyice acıktığı vakit yemek ve yemek isteği varken çekilmektir. Fakat bir veyâ iki çörek yemeği kendisi için tâyin ve tahsis etmeyen kimse, hakîki acıkmanın hududunu bilemez. Yalancı istekle aldanabilir. Bunun için hakîki açlığın alâmetleri vardır:

Canı et istememeli, hangi ekmek olursa olsun, hiç seçmeden iştahla yemelidir. Şâyet canı başka bir ekmek ister veyâ katık ararsa, bu hakîki açlık değildir.

Tükrüğüne sinek konmamasını da açlık alâmeti saymışlardır. Çünkü öyle acıkmış ki, tükrüğünde yağ eseri kalmamıştır. İşte bu, mîdenin boş olduğuna delîldir. Bunu anlamak da zordur. Doğrusu şudur ki mürîd, yapmakta olduğu ibâdette kendisini zayıflatmayacak derecede yemelidir. Bu mertebeye geldiği zaman yemeli ve iştahı devam ediyorken yemeği terk etmelidir.

Hulâsa, yemeğin miktârını tâyin etmek mümkün değildir. Çünkü bu, hâl ve şahıslara göre değişir. Evet bâzen ashâbdan bir cemâatin cumalık nafakası bir sâ buğday olurdu. Hurma yedikleri zaman bunu bir buçuk sâ’a çıkarırlardı. Bir sâ buğday dört “müdd”dür. Demek ki, hurmada her gün yarım “müdd”e yakın

yerlerdi. Bu da mîdenin ortalama üçte birini doldururdu. Hurmada ağırlığı arttırmak, çekirdeğin artmasından ileri gelmektedir. Ebû Zer (r.a.): “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) zamanında cumalık nafakamız bir sâ arpa idi. Vallahi ben ölünceye kadar böyle idâre ederim ve bu nafaka şeklini değiştirmem. Çünkü ben Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’i şöyle buyururken dinledim:

أَقْرَبُكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَحَبُّكُمْ إِلَيَّ مَنْ مَاتَ

عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ الْيَوْمَ

“Kıyamette bana en yakın olanınız ve benim için en sevimliniz bugünkü hâli üzerine öleninizdir.” Bu zât ashâbdan bâzılarının davranışını beğenmeyerek: “Siz sünneti bozdunuz, arpa ununu elerdik de elekten geçmezdi. Kepeğini yüzünden üfler altını alırdınız. Şimdi yufka ekmeği yapar, sofrada iki çeşit yemek bulundurur, çeşitli yemekler yersiniz. Sabah ayrı, akşam ayrı elbiseler giyersiniz. Hâlbuki bunların hiç biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) zamanında yoktu.”

Ashâb-ı Suffa yemeği az yer ve her iki kişinin nafakası bir müdd hurma idi. Bunu iki kişi yerdi. Bir müdd, bir rıtıl ve bir rıtlın da üçde biridir. Yâni (175) dirhemdir. Tabiî çekirdek de buna dâhildir.

Hasan-ı Basrî: “Mü’min bir koyun veyâ oğlak gibidir. Bir avuç hurma döküntüsü ve bir tutam çorba ile bir bardak dibindeki bir iki yudum su kendisine yeter. Münâfık yırtıcı hayvan gibidir. Tıka basa boğazını doldurur ve mîdesine indirir, komşusunu düşünmez ve kardeşine bir şey ayırmaz. Bu bolluktan dîniniz ve gelecek günleriniz için ayırınız.”

Sehl diyor ki: “Şâyet dünya sâfî kan olsa, yine mü’minin yediği helâl olurdu. Çünkü mü’min zaruret hâlinde kendisini yaşatacak kadar yer.” demiştir.

İkinci vazîfesi: Yemeğin vakti, miktârı ve tehîrindedir. Burada da dört derece vardır:

Birinci derece: En üstün derecedir. Üç gün ve daha ziyâde aç kalmak ve yememektir. Mürîdlerden bâzıları riyâzeti miktâra değil, uzun zaman yememeye tahsîs ettiler. Aralarında otuz ve hattâ kırk gün yemeyenleri olurdu. Sayıları oldukça kabarık olan âlimlerden de bu yolu tercîh edenler vardır. Muhammed b. Amr el-Kurenî, Abdurrahman b. İbrâhîm, Haccâc b. Ferafise, Hafs b. Âbid el-Mûsisî, Müslim b. Saîd, Züheyr, Süleyman Havas, Sehl b. Abdullah Tüsterî ve İbrahim b. Ahmed el-Havas bunlardandır.

Ebû Bekir (r.a.) altı gün, Abdullah b. Zübeyr ile yedi gün, İbn Abbâs’ın arkadaşı

Ebû'l-Cevzâ'ın yedi gün yemedikleri olurdu. Sevrî ile İbrâhîm b. Edhem üçer gün ara ile yemek yerlerdi. Bunların hepsi de açlıkla âhiret yolunu kolaylaştırmak isteyen kimselerdi. Nitekim âlimlerden bir zât (**Sehl-i Tüsterî**): "Kırk gün Allah rızâsı için yemek yemeyen kimseye melekût kapıları açılır ve bâzı ilâhî sırlar kendisine keşfedilir." demiştir.

Hikâye edildiğine göre bu yola intisâb eden bir zât bir rahibe uğrar. Râhibin Müslüman olmasını ve aldandığı bu yoldan vazgeçmesini arzu eder. Bunun için alabildiğine râhib ile konuşur ve kendisinin uzun zaman yemeden durabileceğini râhibe anlatır. Râhib:

"İsâ aleyhisselâmın kırk gün yemediği vâkidir. Fakat bu, onun mûcizesi idi. Mûcize ise ancak peygamberlere mahsustur." der. Bu zât: "Senin yanında elli gün yemeden içmeden kalırsam, sen bu yanlış yolu terk edip Müslüman olur musun?" der. Râhib kabul edince, tam elli gün yemeden içmeden yanında kalır. Ve râhibe: "İstersen on gün daha arttırayım." der ve bunu altmış güne çıkarır. Râhib şaşırır ve: "Ben kırk günü peygamberin bir mûcizesi sanıyordum ve peygamberi kimsenin geçemeyeceğini düşünüyordum." diyerek İslâmiyeti kabul eder.

Bu anlattığımız, üstün bir mevkîdir. Bu dereceye, ancak mükâşefe erbâbı olup müşâhedesi ile meşgul iken nefsini unutan, müşâhedâtı ile meşbû olup onun zevkine varan ve bu zevk ile kendi açlık ve ihtiyacını unutan kimseler yükselebilir.

İkinci derece: İki günden üç güne kadar aç kalmaktır. Bu da pek âdet dışı bir iş değildir. Buna mücâhede ve cahd u gayret ile erişilir.

Üçüncü derece: En aşağı derecesidir. Bu da yirmi dört sâatte bir öğün yemektir. Bu, en aşağı derecedir. Bundan fazlası isrâftır ve mîdeyi doldurmaya devamdır. Bu adam açlığı hiç duymaz. Bu şekil hayat, zevk u safâda olanların işidir ve sünnetten uzaktır. Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) şöyle anlatıyor: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sabah yemeğini yediği zaman akşamı yemez, akşam yemeğini yediği zaman sabahı yemezdi. Selef, günde yalnız bir kere yerlerdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Hz. Âişe'ye:

إِيَّاكِ وَالسَّرَفَ فَإِنَّ أَكْلَتَيْنِ فِي يَوْمٍ مِنَ السَّرَفِ وَأَكْلَةً وَاحِدَةً

فِي كُلِّ يَوْمَيْنِ إِقْتَارٌ وَأَكْلَةً فِي كُلِّ يَوْمٍ قَوَامٌ بَيْنَ ذٰلِكَ وَهُوَ

الْمَحْمُودُ فِي كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ

“İsrâftan son derece sakın. Her gün iki defa yemek isrâf, her iki günde bir yemek cimrilik, her gün bir defa yemek îtidaldir. Allahu Teâlâ’nın kitabında övülen de budur.”[146] buyurmuştur.

Günde bir defa yiyen kimseye müstehâb olan, sahur vakti sabahtan önce ve teheccüdden sonra yemelidir. Bir yandan oruç için gündüz açlığı, öte yandan gece namazı, kalbin huzuru, düşünce yumuşaklığı, aklını başına toplama ve bildiklerine bağlanması ve başka bir şey ile meşgul olmaması için gece açlığını tatmış olur. Ebû Hureyre (r.a.) “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in, her ne kadar gece kıyâmından ayakları şişer ve sızlar idiysede, sizin gibi devamlı ayakta kalmazdı. Her ne kadar Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in, akşam yemeğini sahura tehîr ettiği olur idiyse de, sizin gibi böyle öbür vakte kadar aç kalmazdı.” dedi.[147] Hz. Âişe’den (r.a.) gelen rivâyette, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in sahura kadar yemediği bildirilmektedir.

Şâyet oruçlunun, akşam olduktan sonra gönlü yemeye düşer ve bu hâl huzuruna mâni olur kendisini meşgul ederse o zaman yemeğini ikiye bölmeli; meselâ iki çörek yiyecekse birini akşama, diğerini sahura yemelidir. Bu sâyede nefsini teskîn eder, bedeni hafifleşir. Sahurda da bir miktar yediği için gündüzleri de acıkmaz. Akşamki bir parça ekmek, teheccüdüne yardımcı olur. Sahur ekmeği ile de orucunu takviye etmiş olur. Bir gün yiyip bir gün oruç tutan kimselerin, yedikleri günün yemeğini öğle vakti yemelerinde beis yoktur. O gün öğle vakti, oruç tutacağı gün ise sahur vaktinde yemeğini yer. Yemek vakitlerinde ve bu vakitleri uzatıp kısaltmakta yol budur.

Üçüncü vazîfe: Üçüncü vazîfe yemeğin nev’inde ve katığı terk etmektedir. Yemeklerin âlâsı, ipek elekten geçirilmiş buğday ununun özüdür. Ortası ise eleklenmiş arpa unudur. Âdîsi ise elenmemiş arpa unudur. Katıkların en iyisi et ve tatlıdır. En âdîsi de tuz ve sirkedir. Ortası ise nebâtî yağların ihtilâfından (karışımından) yapılan yemeklerdir.

Âhiret yolcularının âdeti, devamlı katık yemekten kaçınmaktır. Hattâ bütün iştihâ ettikleri şeylerden uzaklaşmaktır. Çünkü insanın arzu edip yediği her tatlı şey, insana tembellik ve kalp katılığı getirir. Dünya zevki ile ünsiyet peydâ ettirir de ölümü ve Allah’a mülâkatı kerih gördürür. Dünya kendisine cennet, âhiret ise cehennem gibi gelir. Nefsini şehvetlerden men ettiği ve yollarını daraltıp şehvetlerin zevkini kapadığı zaman, iş tersine döner ve dünya kendine hapishâne olmaya başlar. Bunun için nefsi, bir an önce buradan kurtulmak ister. Bu sûretle ölüm, onun hürriyeti olur. Yahyâ b. Muaz buna işâret ederek şöyle buyurmuştur: “Ey sıddîklar, Firdevs Cennetinin ziyâfeti için bugün kendinizi aç

bırakınız. Çünkü yemek arzusu, açlık nispetindedir.”

Tokluğun ve çok yemenin âfetlerinden anlattıklarımızın hepsi her nevi şehvetlerde ve zevk veren şeylerde cârîdir. Artık onları yeniden saymakla sözü uzatmaya lüzum yoktur. Bunun için mübâh olan şehvetleri terk etmekte büyük mükâfatlar ve bunları yapmaktan büyük tehlikeler vardır. Hattâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

شِرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ يَأْكُلُونَ مُخَّ الْحِنْطَةِ

“Ümmetimin kötüleri, buğdayın özünü yiyenlerdir.” buyurmuştur. Bu haram değil, belki mübâhtır. Yâni bir veyâ iki kere yapmakta mahzûr olmayan şeylerdir. Gerçi devam eden de günâhkâr olmaz, fakat kendini bu dünya nîmetleri ile terbiye eder, dünya ile ünsiyet eder, zevklerine dadanır ve onu temîne çalışırken bu hal onu günâha sürükler ve bu sûretle ümmetlerin kötüsü olur. Zîra buğday ununun özü bir takım hallere onu sürükler ki, onlar birer günâh ve mâsiyettir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

شِرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ غُذُّوا بِالنَّعِيمِ وَنَبَتَتْ أَجْسَامُهُمْ وَإِنَّمَا

هِمَّتُهُمْ أَنْوَاعُ الطَّعَامِ وَأَنْوَاعُ اللِّبَاسِ وَيَتَشَدَّقُونَ فِي الْكَلَامِ

“Ümmetimin kötüleri, çe itli yemekler yiyip süslü elbiseleri giymek sûretiyle zevk u safâda maksadını güden, çe itli nîmetlerle beslenip bedenlerini i manlattıran ve ağzını eğip yaymak sûretiyle konu an kimselerdir.”[148] Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselama: *“Kabre gireceğini hatırla, o seni birçok ehevî arzulardan alıkoyar.”* buyurmuştur.

Selef, tatlı yemekten; buna alışmaktan son derece sakınır, bunu şekavet alâmeti ve bundan uzaklaşmayı saâdet alâmeti sayarlardı. **Vehb b. Münebbih**’den rivâyet edildiğine göre, dördüncü kat gökte iki melek buluştu. Biri diğerine:

- “Nereden geliyorsun?” diye sordu. O:

- “Falan mel’ûn Yahudi’nin canı balık istedi. Onun gölünde balık yoktu, başka taraftan onun gölüne balık sevk etmeye gittim, oradan geliyorum.” dedi. Öbürü:

- “Ben de falan âbidin canı zeytinyağı istedi, onun yağ şişesini kırmakla emrolundum.” dedi. Bu bize şunu gösteriyor ki, şehvet sebeplerini kolaylaştıran ve canın arzu ettiğini elde etmek, hayır alâmeti değildir. Bunun için **Hz. Ömer** (r.a.) bal ile karışmış soğuk suyu içmekten çekindi ve: “Bunun hesâbını ve yükünü benden uzaklaştırın.” buyurdu. Allah için yapılan ibâdetlerde, şehvet ve

zevkleri terk etmek hususunda nefse muhâlefetten daha üstünü olamaz. Nitekim **“Riyâzet-i Nefs Kitâbı”**nda anlatılmıştır.

Nâfî rivâyet ediyor: “**İbn Ömer** (r.a.) hastalanmış, canı taze balık istemişti. Aradılar, Medine’de tâze balık bulamadılar. Bir müddet sonra tâze balık geldi, bir buçuk dirheme satın alındı, pişirildi ve bir ekmek üzerinde kendisine takdîm edildi. Tam bu sırada kapıda bir sâil yemek istedi. İbn Ömer (r.a.): “Alın bu balığı ekmeğiyle bu adama verin.” dedi. Kölesi İbn Ömer’e:

- “Allah seni ıslâh etsin. Ne kadar zamandır balık istiyorsun, bu balığı güçlükle bulabildik; bir buçuk dirhem verdik. Şimdi sar ekmeğe ver dilenciye! Bu ne demektir?” dedi. Fakat İbn Ömer yine sözünde ısrar ederek balığın ekmeği ile birlikte dilenciye verilmesini emretti. Sonra köle dilenciye dedi ki:

- “Bunu bir dirheme bize satar mısın?” Dilenci râzı oldu, bir dirheme balığı geri verdi ve yine balık İbn Ömer’in önüne gelince, o:

- “Balığı ekmeğe sar ve adama götür; dirhemi de geri alma. Zîra ben Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

أَيُّمَا امْرِىءٍ اشْتَهَى شَهْوَةً فَرَدَّ شَهْوَتَهُ وَآثَرَ بِهَا عَلَى نَفْسِهِ

غَفَرَ اللّٰهُ لَهُ

“Kimin canı bir ey arzu eder ve kendi arzusuna aldırı etmeyerek, ba kasını kendi üzerine takdîm ederse, Allahu Teâlâ onu mağfiret eder.”[149]

إِذَا سَدَدْتَ كَلْبَ الْجُوعِ بِرَغِيفٍ وَكُوزٍ مِنَ الْمَاءِ الْقَرَاحِ

فَعَلَى الدُّنْيَا وَأَهْلِهَا الدَّمَارُ

“ iddetli açlığı bir parça ekmek ve bir bardak sâfî su ile giderdiğim vakit, artık dünyalığa kıymet vermem.”[150] buyurduğunu işittim, dedi.

Hz. Ömer (r.a.), Süfyân’ın oğlu Ebû Yezid’in çeşitli yemekler yediğini öğrenince, âzâdlı kölesine: “Yemek yiyeceği zaman bana haber ver.” dedi. Köle haber verdi ve Ömer (r.a.) Ebû Yezid’in yanına girdi; sofra kuruldu, tirid geldi, beraber yediler. Sonra püryan geldi. Ebû Yezid elini uzatırken Ömer (r.a.) elini tuttu ve: “Utan, Allah’tan kork, yemek üzerine yemek olur mu? Ömer’in nefsini elinde bulunduran Allah’a yemîn ederim ki, eğer Peygamber’in sünnetine muhâlefet ederseniz, onun yolundan ayrılmış olursunuz.” dedi. Yesar b. Ümeyr[151] anlatıyor: “Ömer, buğday ununu elekten geçirmemize müsâade

etmezdi. Şâyet elesem, haberi olmadan elerdim."

Rivâyete göre **Utbetü'l-Gulâm**, ununu yoğurur, hamur eder, sonra hamuru güneşte kurutur ve yerdi. Ve "Âhiretin çeşitli ve zevkli yemekleri hazırlanıncaya kadar burada bir ekmek kurusu ve bir parça tuz kâfidir." derdi. Bardağı alır ve bütün gün güneşin karşısında ısınmış olan küpten bir yudum su alarak içerdi. Âzâdlı câriyesi; "Ekmeğini ben pişirsem ve suyunu soğutup versem daha iyi olmaz mı idi?" deyince o: "No olacak açlık ve susuzluğun şiddetini azalttık, bu kadar kâfîdir." derdi.

Şakîk b. İbrâhim anlatıyor: Mekke'de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in doğduğu "Sûku'l-Leyl"de İbrâhim b. Edhem'i yolun kenarına oturmuş ağlar vaziyette buldum. O tarafa geçtim, yanına yaklaştım ve ağladığının sebebini sordum. Yaramaz bir şey olmadığını söyledi. Üç defa ısrâr ettim. Üçüncü ısrarda İbrâhim:

- "Kimseye söyleme." dedi ve şöyle anlattı: "Otuz senedir canımın arzu ettiği ekşili çorbayı yemedim. Geçen akşam oturuyordum uyku bastırdı. Tam o sırada tepesinde dumanı tüten elindeki yeşil bir bardakla bir genç karşıma çıktı. Bardak, ekşi çorba râyihası veriyordu. Canım çekti. Delikanlı bardağı yaklaştırdı ve:

- "Ey İbrâhim! Buyur ye." dedi. Ben de:

- "Yemem. Zîra Allah rızâsı için terk ettim." dedim. Genç:

- "Allahu Teâlâ bunu sana yediriyor, ye." dedi. Ben ağlamaya başladım. O tekrar:

- "Ye Allah sana rahmet etsin." dedi. Ben de:

- "Biz mîdelerimize bilmediğimiz yemekleri indirmemekle emrolunduk." dedim. Genç:

- "Âfiyetle ye. Zîra bana denildi ki: "Ey Hızır, sen bunu al. İbrâhim b. Edhem'e yedir. Çünkü onun sabredip Allah rızası için yemeği yememesinden Allah ona merhamet etmiştir." dedi. Ey İbrâhim, dikkat et. Ben meleklerin şöyle dediklerini duydum: "Yok mu verip almayan? Yok mu isteyip bulmayan?" Ben de:

- "İşte ben karşındayım. Allah ile böyle muahedem var." dedim. Sonra o çekildi ve başka bir genç ile karşılaştım. Ona kabı verdi ve: "Sen yedir onu." dediğini ben de duydum. Uyandığım zaman tadı ağzımda idi.

Şakîk diyor ki:

- "Avucunu göster." dedim ve elini alıp öptüm de:

- "Ey sahîh niyetle şehvetlerine hâkim olan kimseleri şehevî açlıklarından yedirip doyuran! Ey gönüllere yakîni yerleştiren ve ey sevgisinden dolayı hasta gönüllere şifâ veren! Bu Şakîk'in, senin katında bir değeri var mıdır?" dedim ve

sonra İbrâhim'in elini semâya kaldırarak:

- "Allahım, şu elin sâhibinin senin katındaki kıymeti ve senin sehavetin hürmetine bu fakir kulunu da rahmetine, ihsân ve fazlına mazhar et. Her ne kadar hakkı değilse de, sen lütfundan ver, diye duâ ettim. Sonra İbrâhim kalktı yürüdü, ben de ardından gittim ve Kâbe'ye girdik."

Mâlik b. Dînâr'dan rivâyet olunuyor: Canı arzu ettiği halde kırk sene süt içmemiştir. Yine bir gün kendisine taze hurma takdîm edilmişti. Arkadaşlarına: "Siz yiyiniz, ben tam kırk senedir hurma yemedim." dedi.

Ahmed b. Ebû'l-Havârî'de şöyle anlatıyor: "**Ebû Süleymân Dârânî**'nin canı tuzlu sıcak bir çörek istedi. Ben de kendisine getirdim. O bir ısırdı, sonra ısırdığını atarak ağlamaya başladı ve: "Şehvetimin uğrunda acele ettim. Hâlbuki bu hususta uzun zaman sabrettim ve cehd u gayret gösterdim. Sen beni serbest bırak, ben tövbeye azimliyim." dedi. Ahmed diyor ki: ölünceye kadar tuz yediğini görmedim."

Mâlik b. Zay'am diyor ki: "Basraa'da pazara uğradım, tâze bakla gördüm. Nefsim: "Bana bu gece bakla yedirsen iyi olur." dedi. Ben de kırk gün yedirmemeye yemîn ettim."

Mâlik b. Dînâr elli sene Basra'da kaldı. Ne koruk, ne de tâze hurma yedi ve Basralılara hitaben: "Elli senedir ben bir hurma yemedim, buna rağmen ne benden bir şey eksildi, ne de sizde bir şey arttı." dedi ve: "Tam elli senedir dünyayı terk ettim. Kırk senedir canım süt istiyor, fakat ölünceye kadar da kendisine süt vermeyeceğim." dedi.

Hammâd b. Ebû Hanîfe (Nu'man b. Sabit): "Dâvûd-ı Tâî'nin ziyâretine gittim, kapısı kapalı idi. Dinledim ve şöyle dediğini duydum: "Nefsim, havuç istedin havuç verdim! Şimdi hurma istiyorsun, sana asla hurma yedirecek değilim!" Kapı açıldı selâm verdim, içeri girdim, yalnız oturduğunu gördüm." dedi.

Bir gün **Ebû Hâzim** pazara çıkar, orada elma görür, canı çeker ve oğluna der ki: "Oğlum, şu elmadan bana biraz satın al, umulur ki memnû olmayan ve yerinden koparılmış olmayan elmalara da ulaşırız." Çocuk elmaları satın alıp kendisine getirdiği zaman, kendi kendine: "Nasıl beni aldattın, elmaya baktırdın, heveslendirdin, satın aldım. Fakat yemîn olsun ki, sana bu elmaları tattırmam." dedi. Ve elmaları öksüz ve yoksullara gönderdi.

Mûsâ el-Eşece anlatıyor: "Yirmi senedir canım öğütülmüş tuz islediği hâlde vermedim."

Ahmed b. Huleyfe: "Yirmi senedir nefsim iştiha ediyor ve benden bolca su içmemi istiyor, buna rağmen ben kanasıya su içmedim."

Utbetü'l-Gulâm anlatıyor: "Yedi sene canım et istedi almadım. Nihâyet

utandım, bir parça et aldım, kızartıp ekmeğe koydum, getirirken bir çocuğa tesâdüf ettim. Çocuğa:

-"Babası ölen sen değil misin?" diye sordum. O da;

- "Evet." deyince eti kendisine verdim." dedi. Bu hâdiseyi görenler dediler ki:

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا

"Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esîre yedirirler." (Dehr sûresi, 75/8) âyetini okudu ve daha et yemedi. Yine bu zâtın senelerce canı hurma istemişti. Bir gün bir "kırat"a hurma aldı ve bunu akşam iftarına bıraktı. Şiddetli bir rüzgâr esti, tozu dumana kattı. İnsanlar paniğe kapıldı. Utbe kendi kendine: "Bu hal, benim hurma almaya cüret ettiğim için olduğunu sanırım. Binâenaleyh, senin yüzünden ben mesûl olamam. Bunun için de hurmayı yemem." dedi.

Dâvud-ı Tâî yarım "fülüs"e bakla, bir fülüse de sirke satın aldı. Bunun üzerine o gece sabaha kadar: "Yazık bana, benim hesabım ne kadar çoğaldı." diye kendi kendine vahlandı durdu ve ondan sonra katıksız sâde ekmekten başka bir şey yemedi.

Yine **Utbetü'l-Gulâm** bir gün Vâhid b. Zeyd'in kölesine: "Falan zât kendini öyle tavsîf ediyor ki, bu vasıfları ben kendimde bulamıyorum. Bunun nasıl olduğunu anlayamadım." dedi. Köle: "Çünkü o, yalnız kuru ekmek yer, siz ise ekmeği hurma ile beraber yiyorsunuz." dedi. O da: "Şâyet ben hurmayı terk edersem o mevkie yükselebilir miyim?" deyince, köle: "Daha da ileri geçersin." dedi. Bunun üzerine Utbe ağlamaya başladı. Çevresindekiler: "Allah seni ağlatmasın, hurma için mi ağlıyorsun?" dedi. Abdülvâhid: "Bırakın ağlasın. Çünkü onun nefsi hurmayı terk etmekteki azmini anlamıştır. Zîra o terk ettiği bir şeye bir daha dönmez." dedi.

Câfer b. Nasr diyor: **Cüneyd** bana zeytin almamı emretti, ben de aldım. İftâr zamanı ağzına bir zeytin aldı ve hemen çıkarıp attı. Sonra ağladı ve: "Bu zeytini kaldır." dedi. Ben de bu hususta kendisine bâzı sözler söyledim. Bunun üzerine Cüneyd: "Bana hâtiften bir ses geldi ve "Utanmıyor musun, benim için vazgeçtiğin şeye mi döndün?" dedi. İşte bunun için ben de zeytin yemekten vazgeçtim." dedi.

Sâlih el-Murî diyor: Atâî Süllemî'ye:

- "Sana bir şey teklif edeceğim, teklifimi reddetme." dedim. Atâî de:

- "Olur, ne yaparsan yap." dedi. Ben de:

- "Yağ ve bal ile karıştırdığım kavundan yaptığım bir şerbeti oğlum ile

kendisine gönderdim: “Bunu içmeden ayrılmayacaksın.” dedim. Ertesi gün, aynı şeyi tekrarladımsa da kabul etmeyip reddetti. Ben de kendisine sitem ettim ve bu hareketini kınadım: “Fe sübhânallah, benim ikramımı niçin kabul etmedin?” dedim. Üzüldüğümü görünce beni tesellî etti ve kendisini mâzur görmemi isteyerek:

- “Birinci defa şerbetini içtim. İkinci defa yine içmek için hazırlandımsa da Allahu Teâlâ’nın:

يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ

“Yutmaya çalışacak, boğazından geçiremeyecek.” (İbrâhim sûresi, 14/17) âyetini hatırladım ve içmedim.” dedi. Sâlih diyor ki: “Atâî’yi dinledikten sonra kendi kendime: “Ben ne düşüncede, sen ne düşüncede!” diye ağladım.” dedi.

Seriyyü’s-Sakatî şöyle anlatıyor: “Otuz senedir nefsim benden kavurma ile pekmez istedi. Fakat ben ona itâat etmedim ve onu vermedim.”

Ebû Bekir el-Celâ da şöyle anlatıyor: “Bir adam bilirim, nefsi kendisine: “On gün yemeden durayım, fakat on gün sonra arzu ettiğimi bana yedir.” dedi. Adam: “Ben senin on gün sabretmeni istemem. Benim istediğim bu şehvetini terk etmektir.” dedi.

Rivâyete göre âbidin biri ahbaplarından birisini dâvet etti ve önüne çörek parçaları doğradı. Adam çöreklerin altına bakıp iyisini seçmek isteyince âbid: “Dur, senin beğenmediğin ekmekte nice hikmetler var. Onu meydana getirmekte kaç kişinin emeği olduğunu biliyor musun? Yağmuru taşıyan buluttan, yeri sulayan sudan, rüzgârdan, topraktan, çift ve gübre hayvanından ve çalışan insanlardan hesap et de kaç kişinin elinden geçtiğini düşün. Bütün bunların elinden geçtikten sonra, üstelik sana pişmiş olarak intikal etmiştir. Böyle olduğu halde, hâlâ ekmeği alt üst çeviriyor ve beğenmezlikten geliyorsun.” dedi.

Bir haberde şöyle vârid olmuştur: “Bir çörek pişip sofraya gelinceye kadar 360 ustanın elinden geçer. Bunların başında Allah’ın rahmetinden yağmur sevk eden Mikâil aleyhisselâm gelir. Bulutları sevk eden melekler, güneş, ay, eflâk, göklerin melekleri, yerin hayvanları ve en sonuncusu da ekmeği pişiren fırıncıdır.”

وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا

“Allah’ın nîmetlerini saymak isterseniz sayamazsınız.” (İbrâhim sûresi, 14/34)

Zâtın biri anlatıyor: **Kasım el-Cûî**’ye gittim, kendisine:

- "Zühd neye denir?" diye sordum. O:

- "Senin bu hususta duyduklarının nelerdir?" dedi. Ben de bildiğim birçok şeyleri anlattım. O, sükût etti. Bunun üzerine:

- "Sen ne söylüyorsun?" dedim. O:

- "Dikkat et. Mîde, kişinin dünyalığıdır. Kişi mîdesine mâlik olduğu nispette zâhiddir. Mîdesinin düşkünü olduğu nispette de dünya kendisine mâliktir." dedi.

Bişr b. Hâris bir defasında rahatsızlandı ve tabip Abdurrahmân'a gitti. Ne gibi yemekler yiyeceğini sordu. Tabip de:

- "Bana soruyorsun, fakat tavsiye ettiğim zaman tavsiyeme uymazsın." dedi. Bişr:

- "Hayır, uyacağım." deyince tabip:

- "Sirke ve baldan yapılmış Sekencebin'i içer, ayvayı sorarsın. Sonra da sıcak çorbanı içersin." dedi. Bunun üzerine Bişr:

- "Sekencebin'in yerini tutacak daha ehven bir şey bilmez misin.?" diye sordu. Tabip:

- "Bilmem." dedi. Bişr:

- "Ben bilirim." deyince tabip:

- "Söyle bakalım nedir?" dedi. Bişr:

- "Hurdeba (göynük otu) sirke ile beraber." dedi. Sonra:

- "Sefercel'in yerini tutacak ondan daha ucuz bir şey bilmez misin?" diye tabibe sordu. Tabip:

- "Bilmem." deyince:

- "Ben bilirim." dedi ve keçi boynuzunu anlattı. İsfizbaç'tan daha ehvenini sordu. Tabip:

- "Bilmem." deyince, ona da nohut suyu ile inek yağını anlattı. Bunun üzerine tabip Abdurrahmân:

- "Sen tıp ilmine benden daha iyi vâkıfsın, o hâlde niçin bana soruyorsun?" dedi.

Şu îzâhtan anlaşıldı ki, bunlar şehvetlerine hâkim olmuş ve doyuncaya kadar yemekten sarf-ı nazar etmişlerdir. Bunu da yukarıda anlattığımız faydaları temîn için yapmışlardır. Bâzı zamanlarda ise yiyecek maddesinin helâl olduğunu katiyyetle bilemedikleri için zarûret miktarından fazlasını yemezlerdi. Şehevî arzular ise zarûrî ihtiyaçtan değildir.

Hattâ **Ebû Süleymân**, tuzu bile fantezi saymış ve "Ekmekten hariçtir, ekmekten başka her şey şehevîdir." demiştir. Bu da iğnânın son haddidir. Bu dereceye güç yetiremeyenler, kendilerini tamâmen başıboş bırakıp şehvetlere dalmamalıdır. Kişiye müsrif diyebilmek için, her arzu ettiğini yiyebilmesi ve her

istediğini yapması kâfidir. Et yemeğini devamlı olarak yememelidir.

Hz. Ali (r.a.) “Kırk gün et yemeyen kimsenin ahlâkı bozulur. Kırk gün et yemeye devam eden kimsenin de kalbi katılaşır.” demiştir. Denildi ki: Et yemeye devam eden kimse, içki alışkanlığı gibi alışkanlık peydâ eder.

Aç iken münâsebette bulunmak isteyen kimse, yemeden münâsebette bulunmalıdır. Çünkü yemekle, nefsini daha çok takviye etmiş olur. Canı yemeği arzu etse ona yaklaşmamalıdır.

Tok karına uyumamak müstehaptır. Çünkü tok karına uyku; biri tokluk, diğeri uyku olmak üzere iki gafleti bir araya toplar. Bu ise tembelliğe alıştırır ve kalbi karartır. Karnı tok olan kimse namaz kılmalı veyâ zikretmelidir. Zîra böyle yapması, şükre daha yakındır. Nitekim hadiste Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَذِيبُوا طَعَامَكُمْ بِالذِّكْرِ وَالصَّلٰوةِ وَلَا تَنَامُوا عَلَيْهِ فَتَقْسُو قُلُوبُكُمْ

“Yediğiniz yemeği namaz ve zikir ile eritiniz, sakın tok karına uyumayınız, sonra kalbiniz katıla ır.”[152] buyurmuştur. Bunun da en azı iki rekât namaz, yüz tesbih veya bir cüz Kur’ân okumaktır. **Süfyân-ı Sevrî** yemeği müteâkip karnı tok olduğu geceyi ibâdetle ihyâ ederdi. Gündüzleri de karnı tok olursa gününü zikir ve namaz ile geçirir ve şöyle derdi: “Köle veyâ merkebin işi, doyurulunca çoğalır.”

Yemek ve meyve çeşitlerinden herhangi birini canı arzu ettiği vakit, onu yerken ekmek yememeli ve ekmeğin yerine o yemeği veyâ meyveyi yemelidir. Böyle yaparsa yediği nafaka olur, aksi hâlde zevk için yemiş olur. İkisini de bir arada toplamamalıdır ki, âdet ve şehveti bir araya getirmiş olmasın. **İbn Sehl** bir gün Sâlim’i hurmayı ekmekle beraber yerken gördü. Kendisine: “Ekmeği bırak, hurmayı ye. Şâyet hurma yetmezse o zaman da ekmeği yersin; ikisini bir arada yeme.” dedi.

Ne zaman ki, biri hafif ve sulu, diğeri ağır ve kuru iki çeşit yemek bulursa, önce zevkini okşayan hafif ve sulusunu yemelidir. Çok defa bunu yedikten sonra ağırına ihtiyaç kalmaz. Yâni canı ağırını arzu etmez. Fakat ağır yemeği takdim ederse, hoşa giden zevkli yemeği canı arzu eder. Bâzı kâmil zevât adamlarına şöyle nasîhat ederlerdi: “Arzu ettiğiniz çeşitli yemekleri yemeyin. Şâyet yerseniz peşine düşmeyin. Şâyet onları ararsanız da sevmemeye gayret edin.” Hattâ ekmeğin çeşitlerini aramak da şehvettir ve şehvetin peşinden gitmektir. Abdullah’ın oğlu Ömer (Allah her ikisinden de râzı olsun): “Bize Irak’dan gelen en sevimli meyve ekmektir.” derdi. Ve bu sûretle ekmeğin bu çeşidini de meyveden sayardı.

Hulâsa, her hâl ü kârda mübâh olan şeylerde nefsinin şehvetini ihmâle imkân yoktur. Bununla beraber ne nispette şehvetinin arzularını yerine getirirse, o nispette kıyâmet günü: *“İyi eyleri dünyada giderdiniz.”* diye kendisine söylenmesinden korkulur. Nefsi ile mücâhede edip şehvetlerini terk ettiği nispette de âhirette arzu ettiği şeylerden istifâde eder. Basralı zâtın biri şöyle anlatıyor: “Yirmi sene canım pirinç ekmeği ile balık istediği halde bu isteğini yerine getirmedim.” Bu adam ölünce, biri rüyâsında onu gördü. Allahu Teâlâ’nın ne gibi muâmelesine mâruz kaldığını suâl etti. Mezkûr zât verdiği cevapta, “Allahu Teâlâ’nın anlatılamayacak derecede büyük nîmetler verdiğini ve ilk olarak canının çok arzu ettiği pirinç ekmeği ile balığı takdîm ettiğini ve kendisine, helâl ve temiz olarak tam bir zevk içinde, hesap sorulmadan yiyebildiğin kadar ye denildiğini söyledi.” Nitekim Allahu Teâlâ:

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ

“Geçmiş günlerde peşînen işlediklerinize karşılık âfiyetle yiyiniz, içiniz.” (Hâkka sûresi, 69/24) buyurmuştur. Çünkü bunlar, zamanında şehvetlerini terk etmişlerdi. Şimdi her arzu ettikleri onlar için vardır. Nitekim **Ebû Süleymân**: “Kalbin cilâlanması için bir şehveti terk etmek, bir sene oruç tutmaktan daha faydalıdır.” demiştir. Allahu Teâlâ bizleri rızâsına muvaffak kılsın.

Beyhakî Âişe’den rivâyet etmiştir.

Neseîi isnâd-ı ceyyid ile Asım b. Küleyb’den o da babasından, o da Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

İbn Adiyy, Fâtıma’dan rivâyet etmiştir.

Ebû’ş-Şeyh îbn Hibbân’dan rivâyet etti.

Ebû Mansur Deylemî Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Ömer’in âzâdlı köesidir, sikadandır. Kûfe’ye göç etmiştir.

İbn Sinnî Aişe’den rivâyet etmiştir.

AÇLIĞIN FAZÎLETİNE DAİR İHTİLÂF

Bilmiş ol ki: Ahlâkta ve her işte en son aranan şey, îtidâl ve orta derecedir. Zîra her şeyin hayırlısı ortasıdır. Ortanın her iki tarafı ifrât, tefrît veyâ sağ ve sol tarafları zemmedilmiştir. Açlığın ehemmiyetinden bahsederken belki tefrît derecede açlığın matlup ve makbul olduğu gibi bir şey akla gelebilir. Fakat hakîkat, hiç de böyle değildir. Ancak şerîatın hikmet sırlarındandır ki, insan tabiatının son derece arzu ettiği ve aslında zararı bulunan bir şeyden onu men ederken şerîat öyle titiz davranır ki, geniş görüşe sâhip olmayanlar, aranan şeyin tamâmen insan tabiatının arzusunun hilâfında olduğunu sanırlar. Hâlbuki aklı başında olan âlimler, bu titiz davranmaktan maksadın îtidâle riâyet ve orta dereceyi bulmak olduğunu kolaylıkla anlarlar. İnsan çok yemeği arzu ettiği zaman, şüphesiz buna mukabil şerîatın da çok açlığı övmesi gerekir. Nefis bir yandan fazla yemeği ister, şerîat da fazla açlığı överken ortaya bir îtidâl çıkar.

Çünkü nefsini bütün arzularından tamâmen kesmek, çok uzak bir ihtimâldir. Binâenaleyh son noktaya varmak çok zordur. Nefsinin arzularına tamâmen cephe almak da bir kötülüktür. İslâm dîni, gündüz oruç tutup gece ibâdetiyle uykusuz kalanları son derece medhederken, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bâzı kimselerin devamlı olarak oruç tutacaklarını ve bâzılarının da hiç uyumayacaklarını duyunca, bunları bu hareketlerinden men etmiştir.

Yukarıda söylenenleri anladıktan sonra bilmiş ol ki efdaliyyet, insan tabiatına nispetle îtidâldedir. İnsan bir yandan mîdesine ağırlık vermeyecek ve öte yandan da açlığı duyamayacak ve hattâ mîdesiyle meşgul olmayacak şekilde yemeğini yemelidir. Çünkü yemekten maksat, yaşamak ve kolaylıkla ibâdet edebilmektir. Tıka basa dolu bir mîde ibâdete mâni olur. Açlık da insanı meşgul eder, ibâdetine mâni olur. Şu hâlde ne tokluğun zararını, ne de açlığın elemini duyacak şekilde yemeğini yemeli, bu sâyede açlık ve tokluğu duymayan melekler seviyesine yükselmelidir. Zâten insanın nihâî gâyesi, melekler seviyesine yükselmektir.

Mâdem ki, insan, insan olarak yemekten kurtulamayacak, o halde orta dereceyi tercîh etmelidir. Birbirine zıt açlık ve tokluk taraflarından kaçıp ortaya sığınmak isteyen adamın hâli, ateş çemberi içine düşen bir karıncanın hali gibidir. Her tarafı ateş çemberi ile kuşatılan karınca, kenarlara yaklaştıkça ateş kendisini sıkıştırır. Bunun için karınca orta yeri seçer. Çünkü en az hararet oradadır. Kurtulursa oradan kurtulur ve yanarsa orada yanar. O karıncayı kuşatan ateş gibi, şehvetler de insanı çember içine almıştır. Melekler ise bu

çember dışındadır. Çünkü onlarda şehvet yoktur.

Meleklere benzemek isteyen insanın bu çember dışına çıkmasına imkân olmadığına göre, onlara en çok benzeyen hali, şehvetlerden en uzak bulunduğu halidir. Şehvetlerden en uzak kalabilmesi de ortada olmakla ve ortayı seçmekle mümkündür. Onun için bütün birbirine zıt olan bu hallerde aranan ortayı bulmak ve îtidâle riâyettir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“İ lerin hayırlısı, ortasıdır.”* buyurmuş ve Kur’ân-ı Kerîm’de de: **“Yiyiniz, içiniz, fakat isrâf etmeyiniz.”** (A’râf sûresi, 7/31) buyrulmuştur.

Ne zaman ki insan, tokluğun ağırlığını ve açlığın sıkıntısını duymazsa, o zaman huzur içinde ibâdet ve tefekkür edebilir. Kendisini hafif bulur. Bu sâyede kolaylıkla amel edebilir. Bu ise tabiatın itidâlinden sonradır. Yâni insanın biraz olsun kemâle erdiği zamandır. Yoksa daha başlangıçta nefsin azgınlığı ve şehvetlerin peşinde koşup ifrâta meylettiği zaman, îtidâl buna fayda vermez. Onu açlıkla terbiye edip boşatmak lâzımdır. Nitekim azgın atı, yemini kısmak ve dövmekle terbiye ettikleri gibi, ne zaman teslîm olur, îtidâle dönerse, artık eziyet etmeye lüzum kalmaz. İşte bunun içindir ki şeyh mürîdine, önceleri nefsine ağır giden şeyleri emreder. Mürîdine açlığı emrederken kendisi aç kalmaz. Mürîdini şehevî şeyleri yemekten men ederken kendisi yer. Zîra o, kendisini terbiye etmiş ve îtidâle getirmiştir. Artık kendine eziyete lüzum kalmamıştır. Ekseriyâ nefsin şehvetlerine düşkün, hattâ azgın ve ibâdetten uzaklaşır bir halde olduğu için ona yaraşan, onu açlıkla terbiyedir. Açlık sâyesinde zabtedilir ve şehvetleri kırılır. Bu açlıktan maksat, onu îtidâle getirmektir. Nefis, îtidâle döndükten sonra, gıdâsı da orta derecede verilir. Âhiret yolcularından aç kalmak istemeyenler ya sıddîklar veyâ aldanmış ahmaklardır.

Sıddîklar ise bunlar zâten doğru yolda ve sırât-ı müstakîmde oldukları için, artık bunların açlıkla terbiyelerine lüzum yoktur. Aldanmış ahmaklara gelince; doğru yolda olduğu vehmine kapılarak terbiyeden müstağnî olduğunu sanan kimselerdir. Bu hâl, büyük bir aldanış olup, ekseriyet bu kanâattedir. Zîra nefis, tam mânâsıyla terbiyeyi kabul etmez. Bu gibiler, hakîki sıddîkların nefislerine karşı müsâmahalarına bakarak kendilerini de onlar gibi sanıp nefis mücâdelesini terk etmeleri, tıpkı bir hastanın sağlam adamlara bakarak onların yiyip içtiklerini yemesi gibidir. Tabiî verilen diyete riâyet etmemesi ölümüne sebep olur.

Bu ifâdelerden mutlak sûrette yemeği, muayyen zamanda muayyen cinsinden, muayyen miktarda yemek lâzımdır diye bir şey mevzu bahis değildir. Açlığı tavsiye, halktan ayrılıp kemâl mertebesine yükselmeyen nefis mücâhedesi

içindir. Yoksa Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in bu hususta ne zaman, ne de yemek miktarını tâyin diye bir sözü vardır. Hz. Aişe şöyle anlatıyor: "Zaman gelir Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), oruca öyle devam ederdi ki, daha bozmayacak sanırdık. Zaman gelir devamlı yerdi. O zaman da artık oruç tutmayacağını sanırdık. Ehl-i beytine gider: *"Yiyecek bir eyiniz var mı?"* diye sorardı. "Var" derseler yerdi. "Yok" dedikleri vakit, *"Ben de oruca niyet ettim."* buyururdu. (Tabiî Ramazan hâricinde.) Kendisine yiyecek bir şey takdim edildiği zaman, *"Ben orucu murâd etmi tim."* der ve yine de takdîm edilen şeyden yerdi. Hattâ bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) çıka geldi ve: *"Oruçluyum."* dedi. Hz. Aişe: "İyi ama bize Hîs (yağ ile kavurulmuş hurma) hediye edildi." deyince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Ben orucu niyet etmi tim ama getir yiyelim."* buyurmuştu:

Bunun için **Sehl**'den şöyle hikâye edilir: Kendisine:

- "İlk hâlinde nasıl idin?" diye sorarlar. Senin çeşitli riyâzetlerinden haber verirler, hattâ günlerce sedir ağacının yaprağı ile geçindiğini anlatırlar. Sonra:

- "Şimdi ne hâldesin, ne yapıyorsun?" diye sorduklarında, o:

- "Hudutsuz ve vakitsiz yiyip içiyorum." diye cevap verir. Bu ifâde artık alabildiğine yiyorum mânâsında değil, yâni simdi yemek hususunda bir plânım yok demektir.

Mârûf-ı Kerhî kendisine hediye edilen iyi yemekleri yerdi. Bunu görenler, kendisine:

- "Senin kardeşliğin **Bişr**, bu senin yediğin yemekleri yemez." dediler. Kerhi:

- "Bişr'i verâ topladı ve sıkıştırdı. Beni de mârifet açtı ve genişletti." dedi ve devamla: Ben efendimin evinde bir misâfirim, beni yedirdiği vakit yer, aç bıraktığı vakit sabrederim. Ne îtirâz ederim, ne de işine karışırım." dedi.

İbrâhim b. Edhem, kardeşliklerinden birine:

- "Al şu parayı da git bize kaymak, bal ve beyaz ekmek al gel." dedi. Etrâfındakilere bunlar çok gelmiş ve: "Bunların hepsini alacak mıyız?" demişlerdi. Bunun üzerine İbrâhim:

- "Yazıklar olsun size! Biz bulduğumuz vakit erkekler gibi yer, bulmadığımız vakit yine erkekler gibi sabrederiz." dedi. Yine bir gün çok yemek hazırladı ve az kimseleri dâvet etti. Dâvetliler arasında **Evzâî** ve **Sevrî** gibi zâtlar da bulunuyordu. Kendisine:

- "Ey Ebâ İshak! Bu kadar yemeğin isrâf olacağından korkmaz mısın?" dediklerinde İbrâhim:

- "İsrâf yemekte değil, elbise ve ev eşyâsındadır." dedi.

İlmi, nakil ve işitmek yolu ile elde edenler, bir **İbrâhim b. Edhem**'in bu sözüne bakar, bir de **Mâlik b. Dînâr**'ın: "Yirmi senedir evime tuz girmedi." sözü ile

Seriyyü's-Sakatî'nin kırk sene canı paça istediği halde onu yemediğine bakar da bunların birbirini nakzettiklerini görerek pusulayı şaşırırlar. Veyâ bir tarafın hatâlı olduğuna hüküm verirler. Hâlbuki söylenen bu sözlerin sırrına âgâh olan basîret sâhipleri her iki tarafın da haklı olduğunu bilir. Çünkü kişilerin değişik hâllerine göre haklarındaki hükümler de değişir.

Sonra bu muhtelif hâlleri ya ihtiyât ile hareket eden zekî ve müdrik bir insan veyâ aldanmış bir ahmak duyar. Bunlardan ihtiyatlı hareket eden aklı başındaki insan: "Ben âriflerden değilim ki, nefsime karşı müsâmaha edeyim. Zîra benim nefsim Seriyyü's-Sakatî ve Mâlik b. Dînâr'ın nefislerinden daha mutî bir nefis değildir. Mâdem ki, bunlar iştihâ ettikleri şeylerden kaçındılar. Benim de bunlara uymam gerekir." der. Aldanmış ahmaklar da: "Benim nefsim, Mârûf-ı Kerhî ve İbrâhim b. Edhem'in nefislerinden daha âsî değil ya, ben de onlara uyar ve onlar gibi bolbol yer içerim. Çünkü ben de onlar gibi efendisinin evinde bir misâfirim. Bana ne oluyor ki, Allah'ın verdiği nimeti yemeyeyim de ona müdâhale etmiş olayım." der. Sonra biri, bu adamın hakkına tecâvüz eder veyâ şerefine nakîse getirecek şekilde bir harekette bulunursa, bu zât kıyâmeti koparır, çeşitli îtirâzlara başvurur. İşte bu, şeytanın ahmakları oynattığı geniş bir meydandır.

Aslında oruçta, yemekte ve şehevî isteklerde miktar tâyîn etmemek, ancak velâyet ve nübüvvet penceresinden bakanlara mahsustur. Çünkü onların Allah ile aralarında genişlik ve darlıkta alâmetler vardır. Bu da nefsin âdetlerinden ayrılıp hevâsına uymasından kesildikten sonra mümkün olur. O zaman onun orucu, niyet ile olduğu gibi, yemesi de niyet ile olur. Yemesinde de, orucunda da Allah için hareket etmiş olur.

Yakışan, âlicenablığı, Ömer'den öğrenmektir. **Ömer** (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)in balı sevip yediğini bilip dururken, kendisini ona benzeterek, ben de yiyeyim, içeyim dememiş, belki kendisine soğuk bir bal şerbeti takdîm edildiği vakit, elinde bardağı evirip çevirerek, bunu içersem netîcede tadı gider de hesâbı kalır. Beni bunun hesâbı ile meşgul etmeyin, diyerek şerbeti içmekten vazgeçmiştir. Bütün bu gizlilikleri, şeyhin mürîdine açıklaması muvâfık gibidir. Ona ancak açlığı övmekle iktifâ etmelidir. Bir zaman mürîdini îtidâle dâvet etmemeli. Zâten şeyh ne kadar zorlasa, yine mürîd onun dediğini harfiyyen tatbîk edemez. Onun için dâima ona açlığı tavsiye etmelidir ki, bu sâyede îtidâle riâyet edebilsin. Ona kâmil bir ârifin riyâzete ihtiyâcı olmadığını bildirmemelidir. Zîra şeytan, mürîdin kalbinde bir şüphe uyandırır ve dâima ona: "Sen de ârif ve kâmil bir insansın, neren eksik, mârifet ve kemâline mâni olacak ne hâlin var?" der ve bu sûretle mürîdi sapıtır. Bunun için **İbrâhim b.**

Havas, “Şeyhim kendisinin yapmadığı şeyleri bana emrediyor.” diye mürîdin hatırına bir şey geçmemesi ve riyâzetten nefret etmemesi için, mürîdine emrettiği her riyâzeti onunla beraber yapardı.

Kâmil ve kuvvetli kimseler, riyâzetle uğraşıp, başkasını ıslâhı ile meşgul oldukları zaman, onlara benzemek ve onları saâdete ulaştırmakta son derece merhametli davranmak için o zayıfların seviyesine inmek zarûretindedir. Bu hâl enbiyâ ve evliyânın en büyük ibtilâlarından birisidir. Îtidâl derecesi her şahıs hakkında gizli olduğuna göre her hâl ü kârda ihtiyâtı terk etmemek lâzımdır. Bunun için **Ömer** (r.a.) oğlu Abdullah’ı, yağda kızartılmış eti yerken görünce, onu kamçı ile dövdü ve: “Böyle yapma, bir gün ekmek ile et, bir gün ekmek ile süt, ekmek ile yağ, bir gün ekmek ile zeytin, bir gün ekmek ile tuz ve bir gün de sâde ekmek ye.” dedi. İşte îtidâl budur. Devamlı et ve arzu ettiğin şeyleri yemek, ifrât ve israftır. Hiç et yememek ise fazla cimrilik ve kısmaktır. Bu anlattığımız ise îtidâl ve ikisi ortasıdır. Doğrusunu Allah bilir.

YEMEĞİ AZALTMADA RİYÂ ÂFETİ

Bilmiş ol ki: şehvetlerini terk eden kimsenin, arzu ettiği her şeyi yemekten daha büyük iki tehlikesi vardır:

Birinci âfet; bâzen insan canının istediği her şeyden kendini alıkoyamaz. Fakat bunları arzu ettiğini başkalarına da duyurmak istemez. Bunun için halk arasında yemediği şeyleri gizli olarak yer. Bu ise gizli şirktir. Âlimin birine, zâhidin birini: "Nasıl adamdır?" diye sordular. Âlim sükût etti. Israrları karşısında: "Halk arasında yemediği yemekleri saklı olarak yer." dedi. İşte bu, büyük bir âfet ve tehlikedir. Hâlbuki insanın canı arzu ettiği bir şeyi saklı değil, âşikâre yemelidir. Bu, onun samimiyetinin delîlidir. Aynı zamanda amel ile kaybettiği yâni amel sâyesinde erişemediği mücâhedenin bedelidir. Amel ile mücâhedede muvaffak olamadı ise hiç olmazsa halinde doğruluğu kaybetmemiştir. Kusuru gizleyip, onun zıddı olan kemâli açıklamak, katmerli iki noksanlıktır. Bir yandan kusuru gizlemek, öte yandan kendisinde bulunmayan bir kemâli varmış gibi göstermekle iki yalan söylemiş olduğundan, iki çeşit buğz u adaveti gerektirir ve bu adamdan râzı olmak, ciddî iki tövbe ile ancak mümkün olur. Bunun için münâfıkların âkıbeti şiddetlendirilmiş ve:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ

"Münafıklar, cehennemin en alt tabakasındadırlar." (Nisâ sûresi, 4/145) buyrulmuştur. Çünkü kâfir, kâfir oldu ve küfrünü ilân etti. Münâfık kâfir oldu ve fakat küfrünü gizledi. Münâfıkın küfrünü gizlemesi ikinci bir küfürdür. Zîra o, Allahu Teâlâ'nın kalbini bildiğini hiçe sayarak, insanların gördüğüne ehemmiyet vermiş ve görünümden küfrünü kaldırmıştır. Ârifler şehvet ve mâsiyetle ibtilâ olur. Fakat riyâ, aldatma ve gizleme gibi şeylerle ibtilâ olmazlar. Bunun aksine olarak ârifin kemâli, Allah için şehvetleri terk etmek ve âdeta kendisini şehvetli gibi göstermektir. Hattâ bâzıları aslâ yemedikleri halde iştihâ edilen şeyleri alır evde asarlardı. Maksat, kendilerini âlemin dilinden saklamak idi.

Zühdün sonu, zıddını göstermekle, zühdünde dahi zühd etmekledir. Yâni bütün zînetleri ile dünyayı terk eden kimseye zâhid denir. Zühdün son haddi, âdeta dünyalığa meyli varmış gibi kendini gösterip zühdünü gizlemektir. İşte bu, sıddîklar işidir. Daha evvelkisi iki yalanı toplamak olduğu gibi, bu da iki doğruyu toplamaktır. Çünkü bu adam, nefsinin arzu etmediği iki ağırlığı nefsine

yüklemiştir. Bunlardan biri, nefsinin arzu ettiği şeyi yemekten kendisini alıkoymak, diğeri de yine nefsinin arzu ettiği gösterişten, kendini zâhid göstermekten uzaklaşmak ve sabır bardağını iki kere sormaktır. Bir keresinde sabır şerbetini içmekle onu soruyor, diğerinde de içmiyormuş gibi kendini göstermekle sabır bardağından içmiş ve sormuş oluyor.

Şüphesiz bu gibiler bu iki sabırları karşısında iki ecir ve mükâfat alacaklardır. Bu hal, aşikâre alıp gizli dağıtan kimsenin hâline benzer. Aşikâre almak zilletine katlanmış oluyor. Bu halde olmayan kimsenin noksanını gizlemesi doğru olmaz ve noksanını gizlemekle doğru hareket etmiş sayılmaz. Bu hususta şeytanın vesvesesine kapılmamalıdır. Şeytan kendisine der ki: Sen hu noksanını gizle, başkaları sana bakıp bunu yapmasınlar, hiç olmazsa onları ıslâh etmiş olursun. İşte bu vesveseye îtibâr etmemelidir. Çünkü insana her şeyden önce kendini ıslâh düşer. Böyle yapması sırf riyâdır. Şeytan ise bunu güya başkasını ıslâh bakımından güzel göstermeye çalışır. İnsanların bu işte kendisine uymayacağını, hattâ kendisi yapmıyor diye başkaları "Bu yapmıyor biz de yapmayalım." diyeceklerini bildiği halde şeytanın bu vesvesesi karşısında insanların, bu halini duyması kendisine ağır gelir ki, bu bir değer taşımaz.

İkinci âfet; şehvetleri terk etmeye gücü yettiği halde bunun bilinmesine ve iffet sâhibi olması ile şöhret bulmasına sevinmektir. Bu adam, nisbeten zayıf olun yemek şehvetine muhûlefet etmekle, bundan daha büyük olan halk arasında mevkî alma şehvetine uydu ki bu, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in üzerinde titizlikle durduğu gizli şehvettir. Kendisinde bu hastalığı sezen kimse, iyi bilsin ki yemek şehveti, bu şehvetten daha hafiftir. Binâenaleyh, canı arzu ettiğini yemesi ve bu şehvete yakalanmaması, onun için daha hayırlıdır.

Ebû Süleyman Dârânî diyor ki: Sana, yemek istemediğin halde canının arzu ettiği bir şey takdîm edildiği zaman, ondan az bir miktar ye ve fakat nefsinin arzu ettiği kadar yeme. Bu sûretle bir yandan nefsinin şehvetini teskîn etmiş, öte yandan tam arzusunu yerine getirmemekle onu kederlendirmiş olursun.

Câfer b. Sâdık: "Canımın arzu ettiği bir şey bana takdîm edildiği zaman, nefsime bakarım; şayet arzu ediyor ise onu bir miktar yediririm. Çünkü bu, onu tamâmen men etmekten daha iyidir. Şayet arzu ettiği halde kendisini istemiyormuş gibi göstermeye çalışıyorsa, ben de ceza olarak ona yedirmem." demiştir. İşte gizli şehvet üzerinde nefsi terbiyenin bir yolu da budur.

Hulâsa; yemek şehvetinden kaçıp, riyâ ve gösteriş şehvetine düşenler, akrepten kaçıp yılanın kucağına düşenler gibidir. Zîra riyâ şehveti, yemek şehvetinden daha zararlıdır. Tevfîk ve hidâyet ancak Allah'tandır.

FERC ŞEHVETİ HAKKINDA HÜKÜM

Bilmiş ol ki; münasebet şehveti, iki faydayı sağlamak için insana verilmiştir.

Birincisi; bunun zevkine varmakla, ahiretteki daha büyük zevki hatırlamak ve ona hazırlanmaktır. Kısa bir müddet süren münâsebetin zevki devamlı olaydı cismânî lezzetlerin en kuvvetlisi de bu olurdu. Âhirette ise bu zevk, temas halinde devamlıdır. Herhangi bir şeye teşvîk ve herhangi bir şeyden korkutmak, insanı saâdete ulaştırır? Bu da ancak peşin acısını tatmak veya zevkine ermekle mümkündür. Zevkine varılmayan bir şeye fazla heves edilmez.

İkincisi; Neslin bekası ve varlığın devamıdır. İşte cinsî münâsebet şehvetinin bu iki faydası vardır. Fakat bu faydaların karşınında dünya ve âhirette insanı helâke sürükleyecek âfetleri de vardır. Şehvetine hâkim olup onu îtidâle götüremezse dünya ve âhirette perişândır. Allahu Teâlâ'nın buyurduğu:

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ

"Ey Rabbimiz! Güç yetiremeyeceğimız şeyleri bize yükleme." (Bakara sûresi, 2/286) âyetinin tevîlinde, güç yetiremeyeceğimiz şeyden murâdın, aşırı şehvet olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbâs'dan (r.a.) gelen rivâyette:

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ

Âyetindeki **"Gâsık"**ın **"Vakab"**ından murâdı, âletin intişârı olduğu söylenmiş, hattâ bazıları bu rivâyeti Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e isnâd etmişlerdir. Ancak bu rivâyette bundan murâdın "zekerin duhûlü olduğunu" söylemişlerdir. Denildi ki, "Zeker intişâr ettiği vakit, aklın üçte ikisi gider." Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) duasında:

أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي وَبَصَرِي وَقَلْبِي وَمَنِيِّي

"Allahım! Gözümün, kulağımın, edep yerimin ve menîmin errinden sana sığınırım." derdi. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلنِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ

"Kadınlar, eytanın âletleri ve vâsıtalarıdır."[153] buyurmuştur. Eğer şehvet olmasaydı kadınların erkekler üzerinde sultası olamazdı.

Rivâyete göre Mûsâ aleyhisselâm bir yerde oturuyordu. Karşıda, başında rengârenk işlemelerle süslü burnusu olduğu halde[154] biri gözüktü. Yaklaşınca burnusu çıkardı yere koydu ve Mûsâ aleyhisselâma selâm verdi. Mûsâ aleyhisselâm:

- "Sen kimsin?" diye sordu. Adam:

- "Ben İblîs'im." dedi. Mûsâ aleyhisselâm:

- "Sana selâm yok." buyurdu.

- "Buraya niçin geldin?" diye sordu. İblîs:

- "Senin Allah katındaki mevkîini bildiğim için selâm vermek üzere sana geldim." dedi. Mûsâ aleyhisselâm:

- "Başındaki şey nedir?" dedi. İblîs:

- "Burnustur. Bununla insanları kendime çekmeye çalışırım ve insanların kalbine girerim." dedi. Mûsâ aleyhisselâm:

- "Ne zamanlar insanlara galebe çalabilirsin?" diye sordu. Şeytan:

- "İnsan kendini beğendiği, amelini çok gördüğü, günâhlarını unuttuğu zaman, ona galebe çalarım." dedi. Ve devamla: "Üç şeyden sakın. Mahremin olmayan kadınla bir arada durma. Zîra o ikinin üçüncüsü ben olurum ve onları aldatırım. Yapmayacağın şeye söz verme, verdiğin sözde de dur. Ayırdığın sadakayı bekletme hemen ver. Şâyet anında vermezsen, ben araya girerim ve onun verilmesine engel olurum." dedi ve eyvah Mûsâ aleyhisselâm Âdemoğullarını nelerden sakındıracağını öğrenmiş oldu." dedi.[155]

Saîd b. Müseyyeb anlatıyor: Bizim Peygamberimiz'den önce hiçbir peygamberden bile, kadın ile aldatmak hususunda şeytan umudunu kesmemişti.[156] Benim için en korkunç olan, kadınlardır. Medine'de benim girdiğim iki ev var; biri kendi evim, diğeri de kızımın evidir. Cuma günü orada gider banyomu alır ve erkenden câmie giderim.

Diğer zâtın biri de şöyle anlatıyor: Şeytan kadına: "Benim kuvvetimin yâni ordumun yarısını sen teşkîl edersin. Sen, tam hedefe isâbet eden ok gibi bir silâhsın. Benim mahrem yerim ve ihtiyaç anında elçim sensin." der. Şeytanın ordusunun yarısı gazâb ve diğer yarısı da şehvettir. Şehvetlerin en büyüğü kadın şehvetidir.

Bu şehvetin de diğer şehvetler gibi aşırı tarafları ile îtidâli, yâni orta derecesi vardır. Bunun ifratı aklı yenerek, kişinin himmetini ve fikrini kadınlara ve odalıklara sarfettirendir. Bu gibi şehvetinin esîri olanlar, âhiret yolunu kaybeder, dîn ve diyânetini unutur. Artık işi gücü fâhişeler peşinde koşmak olur. Bu aşırı ve taşkın şehvet, bâzı kimseleri çok fenâ olan iki yola sevk eder.

1 - Bu yollardan biri, fazla münâsebette bulunabilmek için şehveti arttırıcı şeyleri istîmâl etmektir. Bâzı kimselerin, daha çok yemeleri için iştâh ve hazım ilaçları kullandıkları gibi. Bu gibilerin bu hâli, tıpkı yırtıcı hayvan veyâ zehirli yılanın hücumuna uğrayıp da, bir ara hayvanlar onu unutup uykuya daldıkları zaman, onları muhtelif yollardan îkaz edip ayaklandırdıktan sonra, yeniden kurtuluş yollarını arayan kimsenin hâli gibidir. Zîra aslında fazla yemek ve münâsebet şehveti, insanda bir hastalıktır. Zevki, bu hastalığı arttırmakta değil, bundan kurtulmakta bulur.

Şâyet garîb bir hadîste rivâyet olunduğuna göre, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Cebrail'e münâsebet zafiyetinden ikâyet ettim. O da bana Herîse* (Keşkül) *yemeyi tavsiye etti."* buyurdu. Buna ne dersin, dersen bilmiş ol ki; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in nikâhında dokuz kadın vardı. Bunların hakkını ödemek kendisine borç idi. Zâten bunları boşasa da başkası ile evlenmeleri yasak ve haram idi. Çünkü onlar mü'minlerin anneleri idiler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in kuvvet talebi, şehevî arzusu için değil, bu hakkı ödemek için idi.

2 - Bu yollardan diğeri de, bu şehvet bâzen insanı aşk sapıklıklarına sürükler. Bu ise en büyük bir ahmaklıktır. Hattâ hayvanlık derecesini aşmaktır. Zîra âşık, şehvetini teskîn ile kalmaz. Aşk, şehvetlerin en çirkini ve en çok utanılacak olanıdır. Ona göre şehveti inkızânın tek yeri onun mâşukudur. Hâlbuki hayvaniyet böyle değildir. Bir yerde şehveti münkazî olunca artık istirahat eder ve onun peşine düşmez. Ama âşık, dâima bir mâşûku tanır ve onun peşinden sürüklenip gider. Ona tapar ve onun uğrunda her çeşit zillete katlanır. Aklını da şehvetine bağlar ve ona hizmet ettirir.

Hâlbuki akıl, şehvete hizmet için değil, hizmet olunmak için yaratılmıştır. Aşk, şehvette ifrâtın genişlemesi demektir ki bu, hiç bir düşüncesi olmayan boş kalbin işidir. Buna düşmemek için bakmak ve düşünmekten sarf-ı nazar edecektir. Yoksa bu mukaddimelerden zamanında ictinâb etmez ise sonradan yerleşmiş olan aşkı söküp atmak zor olur. Kadına karşı aşkın hükmü bu olduğu gibi mâl, servet ve mevkîin âşıkı da böyledir. Hattâ kuş oynatmak ve diğer oyunların hükmü de budur. Tamamıyla dadandıktan sonra ayrılmak zor olur. Bâzı kimseler bunların mübtelâsı olmuş, dünya ve âhiretleri perîşân olmuştur. Bir türlü kendilerini bu kötü alışkanlıklarından kurtaramazlar. Daha ilk başlangıcında aşkın hücûmunu kıran kimse, daha ilk hamlede kapıya dönen atın dizginlerine hâkim olan kimsenin haline benzer. Onu kapıdan geri atmak kolaydır. Bu ibtilâlara yakalandıktan sonra, necat ve kurtuluş çârelerini arayanlar ise kapıyı geçtikten sonra kuyruğundan yakalayıp onu kendine doğru çekmek isteyenin vaziyetine benzer. Kolaylık ve çetinlik bakımından aradaki

fark bu kadar büyüktür. Bunun için, daha ilk sıralarda ihtiyatlı davranmak lâzımdır. İş işten geçtikten sonra çok mücâdele etmek lâzımdır. İnsanı ölüme kadar götürebilir. Şehvetin ifrâtı, bu dereceye kadar akla galebe çalmasıdır ki, çok çirkin bir haldir.

Şehvetin bir de tefrîti, yâni geri derecesi vardır. O, acziyet ve hiç evlenmemektir ki, o da mezmûmdur. Makbul olan îtidâldir. Akıl ve şerîata uygun şekilde münâsebet kurmaktır. Ne zaman ifrâta kaçarsa evlenmek ve açlık ile şehvetini kırmaya çalış. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) *"Ey gençler, evleniniz. Evlenmeye gücü yetmeyenler oruç tutsunlar. Zîra oruç ehveti kırar."* buyurmuştur.

İsfahânî **"Tergîb ve Terhîb"**inde Hâlid b. Zeyd'den rivâyet etmiştir.

Burnus; ibtida-i İslâm'da ruhbânların baş örtüsü idi. Kalensüve gibi.

Bütün bunları Rasûl-i Ekrem de mübarek sözleriyle açıklamıştır.

Bununla beraber şeytan, hiçbir Peygamberi bu cihetten de aldatamamıştır. Kanâatımca Saîd, burada biraz ifrat etmiştir. Çünkü Peygamberler büyük günâhların her çeşidinden, zillet ve hisset ifâde edecek küçük günâhlardan bile masumdurlar. Zâten Peygamberler hakkında bilinmesi gereken sıfatlardan biri de ismettir. Onlar günâha girmez. Ancak Peygamber Efendimiz de dâhil, hepsinden zelle sâdır olabilir. Fakat hemen îkaz edilir ve zellelerinden dönerler. Bunun Kur'ân'dan delîli vardır. Onlar aldanmaz. Buna rağmen şeytan da umut kesmeyebilir. Fakat Peygamberimiz'in şeytanı Müslüman olup, böyle bir umut peşinde olmadığı da Rasûl-i Ekrem tarafından bildirilmiştir. (Mütercim)

EVLENME İŞİNDE MÜRÎDİN VAZİFELERİ

Bilmiş ol ki; ilk zamanlarında mürîde yakışan evlenme işiyle uğraşmamaktır. Zîra evlenme işi mürîdi girdiği yoldan alıkoyacak kadar bir meşgale teşkîl eder. Evlenmek, mürîdi kadın ile alâkalanmaya sevk eder de onunla ünsiyet peydâ eder. Allah'tan başkası ile ünsiyet kazanan kimse, elbette Allah'tan ayrı düşer ve Allah ile bir arada olacak zaman bulamaz. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.) zevcelerinin çokluğu mürîdi aldatmamalıdır. Çünkü onun kalbini dünyalıktan hiç bir şey, Allah'tan meşgul edemezdi. Melikler ile demirciler veyâ kapıcılar arasında fark vardır. Bunun için **Ebû Süleymân Dârânî:** "Evlenen, dünyaya meyletmiş sayılır. Evlenen hiçbir mürîdi eski hâlinde bulamadım." demiştir. Kendisine:

- "Evlensen de bir hanım ile ünsiyet edip rahat etsen olmaz mı?" diyenlere, o:

- "Hayır, Allah nasîb etmesin. Çünkü onlarla ünsiyet Allah'tan uzaklaşmak olur." diye cevap vermiştir. Yine bu zât başka bir yerde, "Seni Allah'tan alıkoyan; âile olsun, mâl olsun, evlâd olsun hepsi meş'ûm ve kötü şeylerdir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile başkası mukayese edilemez. Onun, Allahu Teâlâ'nın muhabbet deryâsına dalışı öyle kuvvetli idi ki, ruhunu yakan ve kasıp kavuran bu sevginin cismine intikal edip bedenini yakacak kadar tehlikesi var idi. Bunun için bâzen Hz. Âişe'nin oyluğuna dokunarak: *"Benimle konuş, ey Âişe."* derdi. Maksadı içinde bulunduğu hale bedeninin tahammül edemeyeceğini anladığı için Âişe ile meşgul olmaktı. Onun asıl tabiati Allah ile ünsiyettir. İnsanlarla ünsiyeti arızîdir. Ve bedenine acıması içindir. Bununla beraber halk ile halk arasında bulunmaya da uzun zaman dayanamazdı. Canı sıkıldığı zaman -Namaz kısmında açıklandığı gibi-: *"Bizi rahatlandır yâ Bilâl"* yâni gözümün karargâhı olan namaz için ezan oku, buyururdu. Zayıf iradeli bir kimse kendisini bu zâviyeden ele alırsa aldanır. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in işlerindeki esrârı anlamaktan akıllar âcizdir.

Mürîde gerekli olan, mârifette kuvvetleninceye kadar evlenmemektir. Bu da şehvetin gâlip olmadığı hallerdedir. Şâyet şehveti gâlip gelirse, onu uzun açlık ve devamlı oruçla kırmaya çalışsın. Şâyet bununla da şehvetini kıramazsa -meselâ her ne kadar fiilen zinâ etmezse de gözünü nâmahremden çekemez hâlde ise- artık şehveti teskîn için evlenmesi daha muvafık düşer. Yoksa gözünü koruyamayan kimse, düşüncesini de koruyamaz. Kafasını oraya çevirir derken, Allah korusun günün birinde bir felâket ile karşı karşıya gelir. Esâsen gözün zinâsı küçük günâh serîsinin hatırı sayılanlarından ve ileri gelenlerinden biridir. Çünkü göz zinâsı insanı gerçek zinâya götürür. Gözünü korumasını beceremeyen

kimse, kendini de koruyamaz.

İsâ aleyhisselâm: “Sakın nâmahreme bakmayın. Zîra o bakış, kalbe şehvet tohumunu eker. Bu da fitne olmak için yeter.” buyurmuştur.

Yahya aleyhisselâma: “Zinânın başlangıcı nedir?” diye sorduklarında o: “Bakış ve düşüncedir.” diye cevap vermiştir. **Fudayl** diyor ki: “Şeytan, o bakış benim ok ve yayımdır. Ben onunla dâima hedefe isâbet ettiririm.” demiştir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de mübarek bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

اَلنَّظْرَةُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ فَمَنْ تَرَكَهَا خَوْفًا مِنَ

اللهِ تَعَالَى أَعْطَاهُ اللهُ تَعَالَى إِيمَانًا يَجِدُ حَلَاوَتَهُ فِي قَلْبِهِ

“Bakı , eytanın zehirli oklarından bir oktur. Kim Allah korkusundan dolayı nâmahreme bakmazsa, Allahu Teâlâ ona, kalbinde zevkine varacağı bir îman nasip eder.” Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً أَضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ

“Erkeklere kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım.”[157]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اِتَّقُوا فِتْنَةَ الدُّنْيَا وَفِتْنَةَ النِّسَاءِ فَإِنَّ أَوَّلَ فِتْنَةِ بَنِي إِسْرَائِيلَ

كَانَتْ مِنْ قِبَلِ النِّسَاءِ

“Dünyanın ve hususan kadınların fitnesinden sakınınız. Zîra İsrailoğullarında ilk fitne kadınlar tarafından oldu.” buyurmuştur.[158] Allahu Teâlâ:

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ

“Müslüman erkeklere söyle ki; gözlerini (harama) **kapasınlar.”** (Nûr sûresi, 24/30) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لِكُلِّ بَنِي آدَمَ حَظٌّ مِنَ الزِّنَا، فَالْعَيْنَانِ تَزْنِيَانِ وَزِنَاهُمَا النَّظَرُ،

وَالْيَدَانِ تَزْنِيَانِ وَزِنَاهُمَا الْبَطْشُ، وَالرِّجْلَانِ تَزْنِيَانِ وَزِنَاهُمَا

الْمَشْيُ، وَالْفَمُ يَزْنِي وَزِنَاهُ الْقُبَلَةُ، وَالْقَلْبُ يَهِمُّ أَوْ يَتَمَنَّى،

وَيُصَدِّقُ ذَلِكَ الْفَرْجُ أَوْ يُكَذِّبُهُ

"Her Âdemoğlunun zinâdan nasîbi vardır. Gözler zinâ eder, zinâları bakmalarıdır. Eller zinâ eder, zinâları ellemektir. Ayakları zinâ eder, zinâsı azim veyâ temennîdir. Ferc de bunu ya tasdîk veyâ tekzîb eder."[159] buyurmuştur.

Mü'minlerin annesi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in muhterem zevcesi Ümmü Seleme (r.a.) anlatıyor: Bir gün gözleri âmâ olan İbn Ümmü Mektûm Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzuruna girmek için müsâade istedi. Ben ve diğer zevcesi Meymûne orada bulunuyorduk. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bize:

- *"Çekilin ve saklanın."* buyurdu. Biz de:

- "Bu adamın iki gözü de görmez, niçin çekilelim?" dediğimizde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"O görmüyorsa siz de görmüyor değilsiniz ya."* buyurdu.[160] Bu hadîs-i şerif, bugün mâtem, düğün ve muhtelif meclislerde görüldüğü gibi, kadınların körleri aralarına almalarının câiz olmadığına delâlet eder. Körün kadınlarla bir arada bulunması ve bir kadının mahremi olmayan bir kör ile bir arada bulunup ona bakması haramdır. Kadınların erkeklerle bir arada bulunup onlara bakarak konuşmaları umumî ihtiyaç karşısındadır.[161]

Şâyet bu insan, gözlerini kadınlardan koruyabilir, fakat tâze çocuklardan koruyamıyor ve sakınamıyorsa, o zaman evlenmesi daha iyidir. Çünkü çocukların fitnesi, kadınların fitnesinden daha büyüktür. Zîra gönlü yabancı bir kadına düşse onu nikâh etmek sûretiyle kendisine helâl edebilir. Fakat çocukların yüzüne şehvetle bakmak her cihetçe haramdır. Kim, tüysüz gencin yüzüne baktığı zaman, onunla sakallı arasında fark görüyorsa, o gence bakması haramdır.

Şâyet "His sâhibi herkesin güzel ile çirkin arasında fark gözetmemesine, bu tefrîki yapmamasına imkân ve ihtimâl yok; üstelik çocukların yüzleri dâima açık ve meydandadır." dersen ben de derim ki: Maksad, yalnız gözün güzel ile çirkini tefrîki (ayırması) değildir. Elbette göz güzel ile çirkini tefrîk eder. Bundan bir şey lâzım gelmez. Ancak bu tefrîk, yaş ağaç ile kuru ağacı, yeşil yaprakları üzerinde bulunan ağaç ile yaprakları dökülmüş ağacı, berrak su ile bulanık suyu birbirinden tefrîk gibi olmalıdır. İnsan bunların birine tabiatı ve gözü ile meyleder ve bu meyilde şehvet diye bir şey bulunmaz. Bunun için, artık yeşil ağacı, berrak suyu kucaklamak ve öpmek gibi bir şey hatırına gelmez.

Binâenaleyh güzel bir ihtiyar ile çirkin bir yaşlıya insan baktığı zaman, tabiatından güzel adama meyleder ve aralarında bir fark bulur. Fakat bu fark ediş şehevî değildir. Bu nevî farkediş zarar vermez. Ancak bu da nefsin o çocuğa meyledip etmemesi ve onu kucaklayıp kucaklamamasını isteyip istememesi ile anlaşılır. Ne zaman ki, kalbinde bu temâyülü bulur ve güzel yüz ile güzel desenler, kumaşlar, altın yaldızlı etekler arasında bir fark gözetiyorsa, bakışı şehevîdir ve haramdır. Bu mesele, insanların ihânet ettikleri bir dâvâdır. Bilmeyerek onları helâke sürükler.

Tâbîinden zâtın biri şöyle anlatıyor: Bülûğ çağına ermiş bir genç için parlak çocuk, yırtıcı hayvandan daha tehlikelidir. **Süfyân**: “Bir erkek, ayak parmakları ile dahî bir oğlan ile oynasa, livata etmiş sayılır.” demiştir. Yine seleften biri: “Bu ümmette üç nevi livatacılar zuhur edecek. Bunların bir kısmı gözü ile bir kısmı da tokalaşmakla livata edecek, diğer bir kısmı da fiilen livata yapacaktır.”

Görülüyor ki, parlak çocuklara bakmanın büyük tehlikesi vardır. Ne zaman ki, mürîd gözünü çekemez ve düşüncesine hâkim olamaz bir hâle gelirse, artık evlenmekle şehvetine hâkim olması daha doğrudur. Öyle şehvetler var ki, açlık ile teskîn olmazlar. Bunların hakkı evlenmektir.

Biri de şöyle anlatıyor: Mürîdliğimin ilk sıralarında idi. Şehvetime hâkim olamaz bir hale geldim. Beni kurtarmasını Allahu Teâlâ’ya çok yalvardım. Bir gece rüyamda bir adam gördüm. Hâlimi sordu. Ben de vaziyetimi anlattım. O da: “Yaklaş.” dedi. Yaklaştm, elini göğsüme koydu. Soğukluğunu kalbimde ve bütün vücudumda duydum. Uyanınca şehvet diye bir şey bende kalmadı. Bu hal bir sene devam etti. Bir sene sonra yine şehvetim galebe çaldı. Teskîni için yine Allahu Teâlâ’ya yalvardım. Yine rüyamda adamı gördüm. Adam bana: “Seni kurtarmak için boynunu vurayım mı?” dedi. Ben de uzattım ve kılıç ile boynumu vurdu. Uyandım, şehvetimden eser kalmamıştı. Bir sene daha öyle devam etti. Bir sene sonra yine şehvetim galeyâna geldi. Yine Allahu Teâlâ’ya münâcâtta bulundum ve aynı adamı rüyamda gördüm. Adam: “Allahu Teâlâ’nın senden kaldırmak istemediği şehvetin kalkması için niye yalvarıyorsun?” dedi. Bunun üzerine hemen evlendim. Hem şehvetim teskîn oldu, hem de çocuklarım doğdu.

Mürîd, evlenme ihtiyâcı duyduğu zaman evlenirken ve evlilik hâlinde mürîdliğin şartlarını terk etmemelidir. Evlenirken hüsn-i niyetle evlenmeli, evliliği halinde güzel ahlâka sâhip olmalı. Kadın hakkına riâyet etmelidir. Bu hususları nikâh âdâbında açıklamıştık, tekrara lüzum yoktur. Hüsn-i irâde sâhibi olduğunun delîli, zenginleri aramadan dîndâr olan yoksulları tercîh edip onlarla evlenmesidir.

Zâtın biri şöyle anlatıyor: Zengin kadın ile evlenen kimse beş sıkıntı ile

karşılaşır: Nikâh parasının çokluğu, evlenmenin gecikmesi (zenginler, şöyle böyle olacak diye bekletirler), kadının kocasına hizmet etmemesi (zengin kadınlar, kendi elleri ile ev işlerini yapmazlar), fazla nafaka temîni (çünkü zenginler aza kanâat etmezler), boşamak istediği zaman, mâl gidecek korkusu ile boşayamaması gibi hâllerdir. Hâlbuki yoksul ve dîndar bir kadında bu mahzurların hiçbiri yoktur. Yine zâtın biri şöyle anlatıyor: Dört hususta kadının erkekten düşük olması daha muvafık ve geçim için daha elverişlidir. Aksi halde kadın erkeği hor ve hakîr görür. Bunlar: Yaş, boy, mal ve asâlettir. Dört yerde de kadın erkekten üstün olmalıdır. Bunlar, güzellik, terbiye, şüpheli şeylerden sakınma ve güzel ahlâktır. Zâten nikâhın devamında irâde doğruluğunun alâmeti güzel ahlâktır.

Mürîdlerden biri bir kadınla evlendi. Bu adam durmadan kadına hizmet eder, kadın bunun hizmetinde bunalır ve utanırdı. Annesine vaziyeti anlatır ve der ki: "Tuvalete gideceğim sırada bile benden evvel davranıp suyu oraya götürür. Senelerdir bu hal böyle devam ediyor."

Yine mürîdlerden bir zât güzel bir kadınla evlendi. Tam zifafa girecekleri zaman, kadının beden güzelliğini bozacak şekilde vücudunda sivilceler peydâ oldu. Kadın taraftarları bu adam bunu sevmeyecek diye üzüldüler. Bunun farkına varan mürîd, onları bu düşünceden kurtarmak için, gözüne ak gelmiş ve sonra da gözü kör olmuş gibi kendisini göstermiş ve bu sûretle gelin-güvey olmuşlar; onların da bu sıkıntısı zâil olmuş. Bu kadın ile yirmi sene yaşadığı halde kendisini kör olarak göstermiş ve kadın ölünce gözünü açmıştır. "Niçin böyle yaptın?" diyenlere, "Onun taraftarlarının üzüntülerini izâle için bunu yaptım" deyince arkadaşları: "Sen bu güzel ahlâkınla bizi geçtin." dediler.

Sûfilerden biri kötü huylu bir kadınla evlenir ve onun eziyetine sabreder. Arkadaşları "Bunun kahrını nasıl çekersin? Boşayıver gitsin." derler. O ise cevâbında: "Onun kötülüğüne dayanamayan birinin, onu alarak çok zahmet çekeceğinden korktuğum için, onu boşamıyorum." der.

Şâyet mürîdin evlenmesi gerekiyorsa, âilesine karşı böyle davranmalıdır. Şâyet nikâhın fazîleti ile âhiret yolculuğunun fazîletini bir arada toplayamayacak ve evlenmesi bu yolculuğunda kendisine mâni teşkîl edecek ve kendisi bekâr kalabilecek halde ise evlenmemesi daha iyidir. Nitekim Basra vâlilerinden ve Hâşimî kabîlesinden Süleymân'ın oğlu Muhammed'in seksen bin dirhem günlük geliri vardı. Kendisine bir âile bulmaları için Basra ileri gelenleri ile âlimlerine mektup yazdı. Hepsi Râbia-i Adviye'yi muvâfık gördü ve bunda ittifak ettiler. (Râbia, asrının zâhidelerinden ve aynı zamanda güzellerinden biri idi.) Muhammed bu kadına şöyle bir mektup yazdı:

“Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla. Bundan sonra bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ, günlük gelir olarak beni seksen bin dirheme mâlik kıldı. Bunu yüz bin dirheme çıkarmak için fazla zamana lüzûm yoktur. Kendi çalışmalarımla bu günlük geliri yüz bin dirheme çıkarırım. Bu kadar servete mâlikim. Sana daha pek çok şeyler veririm. Evlenmek hususunda bana cevap ver.”

Râbia-i Adviye mektuba şöyle cevab verir:

“Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla. Bundan sonra bilmiş ol ki; zâhidlik, yâni târik-i dünyalık, kalp ve bedenin huzurudur. Dünyalık peşinde olmak ise insanın gam ve kederini arttırır. Mektubumu aldığında azığını al ve ölümün için hazırlan. Kendine kendin vasîlik et. Mâlını taksim için başkalarını kendine vasî tutma. Oruç tut, iftarın ölüm olsun. Bana gelince; eğer Allahu Teâlâ sana verdiği servet gibi ve hattâ iki misli servet de verse kıymeti yoktur. Beni bir sâniye Allah’tan meşgul edecek hiç bir şeye değer vermem.”

Râbia-i Adviye’nin bu yazısı insanı, Allah’ı anmaktan alıkoyacak her şeyin noksanlık olduğuna işârettir.

Mürîd, kendi haline ve kalbine baksın. Şâyet Allah’a yakınlığını bekârlıkta bulursa, en iyisi budur. Şâyet bekârlıkta şehveti üstün geliyorsa, evlenmesi daha evlâdır. Şehvet hastalığının üç tedâvi çâresi vardır. Bunlar açlık, nâmahreme bakmamak ve kalbi kaplayacak bir düşünce ile meşgul olmaktır. Bu üçü de fayda vermezse, o zaman ancak evlenmek bunu önler. Bunun için selef hemen evlenmeye başvurur ve kız çocuklarını tezden evlendirirlerdi. **Saîd b. Müseyyeb** anlatıyor: “Şeytan bir adamı başka yollardan aldatamayınca, ona kadın tarafından hulûl etmeye çalışır.” Yine bu Saîd, yaşı seksen dört ve bir gözü görmez olduğu halde: “Benim için en büyük tehlike kadın tehlikesidir.” derdi. **Abdullah b. Ebî Vedâe** şöyle anlatıyor: “Saîd b. Müseyyeb’in sohbetine devam ederdim. Bir müddet yanına gidemedim. Sonra gittiğimde:

- “Nerde kaldın?” diye benden sordu. Ben de:

- “Ailem öldü, onun defni ve mâtemi ile meşgul olduğumdan gelemedim.” dedim. Bunun üzerine:

- “Bize haber vereydin, biz de cenâzeye gelirdik.” dedi. Bir miktar oturduktan sonra kalkmak istedim. Saîd:

- “Kendine bir eş buldun mu?” diye sordu. Ben de:

- “Cebimde iki veyâ üç dirhem para var, bana kim kadın verir?” dediğimde Saîd:

- “Ben seni evlendiririm, kızımı sana veririm.” dedi. Ben de:

- “Ciddî mi söylüyorsun?” dedim. Saîd:

- “Evet, ciddî söylüyorum.” dedi. Allahu Teâlâ’ya hamd ü senâ etti ve Rasûl-i

Ekrem (s.a.v.)'ine salât u selâm getirdi. İki veyâ üç dirheme bana kızını verdi. Abdullah diyor ki: Ben oradan kalktım fakat sevincimden deliye döndüm ve ne yapacağımı bilemez oldum. Eve geldim. Şimdi evlenmek için kimden borç alırım diye düşünmeye başladım. Oruçlu idim. Akşam oldu namazı kıldım, ışığı yaktım, iftara oturdum. Yemeğim bir miktar ekmek ile bir miktar zeytinyağı idi. Tam bu sırada kapı çalındı. Ben:

- "Kim o?" diye seslendim.

- "Ben Saîd." dedi. Ben de Saîd b. Müseyyeb'den başka ne kadar Saîdler varsa hepsini düşündüm, o, hiç hatırıma gelmedi. Çünkü kırk senedir câmi ile evi arasından başka yerde görülmüş değildi. Kapıya çıktım ki, bizim yeni kayınpeder, Saîd b. Müseyyeb. Aman efendim ne oldu, haber edeydiniz de ben geleydim." dedim. O:

- "Hayır, senin ayağına gelmek daha iyidir." dedi. Ben:

- "Efendim ne emir buyuruyorsunuz?" dedim. O da:

- "Bekâr bir adamsın, evlendin bu gece yalnız kalmanı iyi bulmadım. İşte sana âileni getirdim." dedi. Ve tam kendi boyunda olan kızını ardına aldı kapıya geldi. Sonra kızının elinden tutarak onu içeri aldı. Kadın utancından yıkılıyordu. Yardım ettim, içeri getirdim. Fakat gözükmesin diye ekmek ile zeytinyağını karanlığa geçirdim. Sonra kapıya çıkarak komşuları çağırdım. "Ne var?" diye yanıma geldiler. Kendilerine:

- "Gelin komşular, Saîd bana kızını verdi. Bugün kızını nikâhladı ve ansızın da eve getirdi." dedim. Komşular:

- "Ne diyorsun, Saîd sana kızını mı verdi?" diye tekrar ettiler. Ben de:

- "Evet." dedim. Onlar:

- "Ey şimdi evde midir?" diye sordular. Ben de:

- "Evet, evdedir." diye cevap verdim. Hemen yanına geldiler. Annem de meseleden haberdâr oldu, hemen geldi ve:

"Ben bunu üç gün düzeltmedikten sonra buna yaklaşamazsın." dedi. Ben de üç gün bekledim, sonra gerdeğe girdim. Baktım ki, kadın ayın ondördü gibi güzel. Aynı zamanda kitap ve sünnete âlim, koca hakkını en iyi bilen bir kadın. Tam bir ay bekledim, Saîd'in yanına gidemedim, o da gelmedi. Bir ay sonra ziyaretine gittim. Kalabalık dinleyicilerinin arasında bulunuyordu. Selâm verdim, selâmımı aldı ve oturdum. Fakat onlar dağılıncaya kadar onlarla meşgul oldu. Herkes gittikten sonra bana dönerek, kızından sordu. Ben de çok iyi olduğunu söyledim. O:

- "Sana bir itâatsizliği varsa sopaya sarıl." dedi. Nihâyet müsâade aldım ve evime döndüm. Arkamdan bana yirmi dirhem harçlık gönderdi.

Bu hikâyeyi anlatanlardan biri olan **Abdullah b. Süleymân** diyor ki; Saîd'in bu kızını **Abdülmelik b. Mervân** veliaht olarak tâyin ettiği oğlu Velîd için istedi. Çeşitli çârelere başvurdu ve fakat alamadı. Hattâ bunun için soğuk bir günde Saîd'e yüz değnek vurdu, üzerine bir kova su döktü ve sûfi cübbesini kendisine giydirdi.

Saîd'in hemen o gece kızını damadına getirmesi, şehvetin gâilesini anlatır ve dînde nikâh suyu ile bu ateşin söndürülmesini bildirir. Allah ondan ve cümlemizden râzı olsun ve rahmet etsin.

Buhârî ile Müslim, Usâme'den rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Ebû Saîd'den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

Hadîsi İbn Mâce, Neseî ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen ve sahîh olduğunu söylemiştir.

Zamanımızda bâzı kadınların, kör bir mevlidhânı, tek başına aralarına alarak ibâdet ediyor ve sevap kazanıyoruz zannıyla onu iyice süzerek ona mevlid okutup dinlemeleri de bu hükümdedir. Yâni Rasûl-i Ekrem'in yasaklamasına dâhildir. Ne o kadınlar Rasûl-i Ekrem'in muhterem zevceleri kadar nezîh, ne de bu günkü körler İbn Ümmü Mektûm kadar temiz olabilirler. (Mütercim)

ŞEHVETLERİNE UYMAYANLARIN FAZÎLETİ

Bilmiş ol ki; şehvetlerin en büyüğü münâsebette bulunma şehvetidir. Heyecâna geldiği zaman aklı dinlemeyen ve akla en çok isyân eden de bu şehvettir. Ancak bunun netîcesi çirkin olup, duyulmasında rezîl ve perîşân olacağından insan korkar. Umûmiyetle insanların buna yaklaşmamaları ya acziyetlerinden ya korkularından veyâ utanmalarından yâhut da beden ve kalplerini muhâfaza bakımlarındandır. Bütün bu sebeplerle bu şehvetten kaçınmakta bir sevap yoktur. Çünkü bütün bu sebepler nefsin bir arzusunu diğer arzusu üzerine tercîhten ibârettir. Bununla beraber hangi sebep mâni olursa olsun, bir kötülüğü yapamamakta da fayda vardır.

Yukarıda saydığımız mânilerdeki faydalar meydandadır. Adamı günâhtan alıkoyar. Hangi sebeple olursa olsun zinâyı terkeden günâhından kurtulmuş olur. Asıl fazîlet ve büyük mükâfatı; mânilerin kalkıp, bütün maddî imkânlar mevcut olduğu halde sırf Allah korkusundan dolayı terk edilen, vazgeçilen günâhlar yüzündendir. Hele bütün sebeplerin hazırlanıp şehvetin de galeyâna geldiği sırada sırf Allah korkusu hasebiyle zinâyı terk etmek, en büyük bir fazîlettir. Bu makam, sıddîklar makamıdır. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ عَشِقَ فَعَفَّ فَكَتَمَ فَمَاتَ فَهُوَ شَهِيدٌ

"Â ık olup, iffetinden dolayı bunu gizleyerek akşabinde ölen kimse ehiddir."[162] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.); kıyâmet günü yedi kimsenin Arş'ın gölgesinde olacaklarını, bunlardan birisinin de genç, güzel, asil ve mevkî sâhibi bir kadın kendisini dâvet ettiği halde, Allah korkusundan dolayı buna yaklaşmayıp, *"Ben Allah'tan korkarım"* diyen kimse olduğunu[163] haber vermiştir.

Yusuf aleyhisselâmın Zeliha ile olan kıssası; bütün imkânları, arzu ve şehvetleri mevcut iken nasıl çekilip yaklaşmadığı mâlûmdur. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de onu övmüş ve bu büyük şehvet hususunda şeytan ile mücâhede eden herkes için bir örnek teşkîl etmiştir.

Rivâyete göre **Süleyman b. Yesâr** çok parlak bir delikanlı idi. Bir gün hanımın biri yanına sokularak ondan yakınlık istedi. Süleymân reddetti ve kadını evinde bırakarak kendisi evden uzaklaştı. Süleyman diyor ki: Bu hâdiseyi tâkip eden gece rüyamda Yûsuf aleyhisselâmı gördüm. Güyâ ben kendisine: "Sen Yûsuf musun?" diye sordum. O da: "Evet, ben azmeden Yûsuf, sen de azmetmeyen

Süleyman'sın." dedi. Ve bu sözü ile Allahu Teâlâ'nın:

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأٰى بُرْهَانَ رَبِّهِ

"İnanınız ki, kadın ona teveccüh etmiş; Yusuf da ona teveccüh etmişti. Rabbinin nişânını (ihtârını) **görmeseydi..."** (Yûsuf sûresi, 12/24) âyet-i celîlesine işâret etmiş oldu. Yine bu zâttan daha garîb bir rivâyet şöyledir: Bu zât hacca gitmek üzere Medine'den yola çıkmış, bir de arkadaşı varmış. Onunla İva denen mevkide konaklamışlar. Arkadaşı kalktı sepetini aldı ve bir şeyler almak için pazara gitti. Kendisi, bütün yakışıklılığı yanında kemâl, verâ, yâni son derece kötülüklerden çekinen hâliyle çadırında oturuyordu. Tepecikten, çöl kadınlarından biri onu gördü, ona yaklaştı ve başında örtüsü, sırtında carı olduğu halde önünde oturdu. Yüzünden perdeyi kaldırdı. Bir ay parçası ve nur topu gibi güzel bir kadın, yüzünü açar açmaz: "Buyurun." dedi. Süleyman yemek istediğini sandı. Kadın: "Hayır, yemek değil, bir erkeğin bir kadın ile olan münâsebetini istiyorum." deyince Süleyman: "Seni şeytan bana gönderdi." diyerek başını önüne eğdi ve ağlamaya başladı. Kadın bunun üzerine çarını başına alarak uzaklaştı. Bir müddet sonra Süleyman'ın arkadaşı geldi ve onu ağlar görünce sebebini sordu. Süleymân çocukları özlediğini söyledi ise de, arkadaşı: "Daha üç gün oldu ayrılalı, onları özlemiş olamazsın, başından bir mâcera geçmiş olmalı, onu anlat." dedi. Süleyman yakasını kurtaramayınca başına geleni anlattı. Bu sefer ikisi birden ağlamaya başladılar. Süleyman arkadaşına:

- "Sen niye ağlıyorsun?" dedi. Arkadaşı:

- "Ben olsaydım belki de kendime mâlik olamazdım, işte onun için ağlıyorum." dedi. Yollarına devam ettiler, Mekke'ye gittiler. Süleyman tavâfını yaptı, elbisesine sarıldı, uykuya yattı. Rüyâsında güzel yüzlü, uzun boylu, güzel kokulu bir adam geldi. Süleyman bu zâta:

- "Sen kimsin?" diye sordu. Bu zât:

- "Ben Yâkub'un oğlu Yûsuf'um." dedi. Süleyman:

- "Hani Azîz'in hanımı ile aralarında mâcera geçen Yûsuf mu?" deyince o:

- "Senin İva'daki kadın ile aranızdaki mâcera daha müthiştir." dedi.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

اِنْطَلَقَ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَتّٰى أَدَاهُمُ الْمَبِيتُ إِلٰى

غَارٍ فَدَخَلُوهُ، فَانْحَدَرَتْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ فَسَدَّتْ عَلَيْهِمْ

الْغَارَ، فَقَالُوا: إِنَّهُ لَا يُنْجِيكُمْ مِنْ هٰذِهِ الصَّخْرَةِ إِلَّا أَنْ تَدْعُوا إِلَى اللهِ تَعَالَى بِصَالِحِ أَعْمَالِكُمْ. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ: اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي أَبَوَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ، وَكُنْتُ لَا أَغْبِقُ قَبْلَهُمَا أَهْلًا وَلَا مَالًا، فَنَأَى بِي طَلَبُ الشَّجَرِ يَوْمًا فَلَمْ أُرِحْ عَلَيْهِمَا حَتَّى نَامَا، فَحَلَبْتُ لَهُمَا غَبُوقَهُمَا فَوَجَدْتُهُمَا نَائِمَيْنِ، فَكَرِهْتُ أَنْ أَغْبِقَ قَبْلَهُمَا أَهْلًا وَمَالًا، فَلَبِثْتُ وَالْقَدَحُ فِي يَدِي أَنْتَظِرُ اسْتِيقَاظَهُمَا حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ وَالصِّبْيَةُ يَتَضَاغَوْنَ حَوْلَ قَدَمِي، فَاسْتَيْقَظَا فَشَرِبَا غَبُوقَهُمَا. اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ مِنْ هٰذِهِ الصَّخْرَةِ، فَانْفَرَجَتْ شَيْئًا لَا يَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ مِنْهُ. وَقَالَ آخَرُ: اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي ابْنَةُ عَمٍّ، مِنْ أَحَبِّ النِّسَاءِ إِلَيَّ فَرَاوَدْتُهَا عَنْ نَفْسِهَا فَامْتَنَعَتْ مِنِّي حَتَّى أَلَمَّتْ بِهَا سَنَةٌ مِنَ السِّنِينَ فَجَاءَتْنِي فَأَعْطَيْتُهَا عِشْرِينَ وَمِئَةَ دِينَارًا عَلَى أَنْ تُخَلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِهَا فَفَعَلَتْ، حَتَّى إِذَا قَدَرْتُ عَلَيْهَا قَالَتْ: اتَّقِ اللهَ وَلَا تَفُضَّ الْخَاتَمَ إِلَّا بِحَقِّهِ، فَتَحَرَّجْتُ مِنَ الْوُقُوعِ عَلَيْهَا فَانْصَرَفْتُ عَنْهَا وَهِيَ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ وَتَرَكْتُ الذَّهَبَ الَّذِي أَعْطَيْتُهَا. اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَفَرِّجْ

عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ، فَانْفَرَجَتِ الصَّخْرَةُ، غَيْرَ أَنَّهُمْ لاَ يَسْتَطِيعُونَ

الْخُرُوجَ مِنْهَا. وَقَالَ الثَّالِثُ: اَللَّهُمَّ إِنِّي اِسْتَأْجَرْتُ أُجَرَاءَ

وَأَعْطَيْتُهُمْ أَجْرَهُمْ غَيْرَ رَجُلٍ وَاحِدٍ فَإِنَّهُ تَرَكَ الأَجْرَ الَّذِي لَهُ

وَذَهَبَ فَنَمَّيْتُ لَهُ أَجْرَهُ حَتَّى كَثُرَتْ مِنْهُ الأَمْوَالُ، فَجَاءَنِي

بَعْدَ حِينٍ، فَقَالَ: يَا عَبْدَ اللهِ، أَعْطِنِي أَجْرِي، فَقُلْتُ: كُلُّ مَا

تَرَى مِنْ أَجْرِكَ: مِنَ الإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالْغَنَمِ وَالرَّقِيقِ، فَقَالَ: يَا

عَبْدَ اللهِ، اِسْتَهْزَأً بِي؟ فَقُلْتُ: لاَ أَسْتَهْزِئُ بِكَ فَأَخَذَهُ فَاسْتَاقَهُ

وَأَخَذَهُ كُلَّهُ وَلَمْ يَتْرُكْ مِنْهُ شَيْئًا. اَللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذٰلِكَ

ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ، فَانْفَرَجَتِ الصَّخْرَةُ

فَخَرَجُوا يَمْشُونَ

“Eskilerden üç ki i yola çıktı. Ak am olunca bir mağaraya girdiler. Mağaranın ağzına bir ta   dü tü, kapıyı kapadı. Kendileri içeride kaldılar Kendi aralarında: “Yapmı olduğumuz iyi ameller ile Allah’a yalvarmaktan ba ka hiç bir kuvvet bizi bu ta tan kurtaramaz” dediler ve bunlardan birincisi   öyle duâ etti:

Allahım, sen bilirsin, benim çok ya lı anne ve babam vardı. Ak am vakti onların yemeğini verip hizmetlerini yapmadan önce kimseye bakmazdım. Önce onları yedirir, sonra diğerlerine bakardım. Bir ak am ot ve ağaç toplamak üzere merada geciktim. Vaktinde yeti emediğim için onlar uyuya kaldılar. Onların içecekleri ak am südünü sağdım. Onları uykuda bulduğum için, onlardan önce diğer âile efradımı yedirmeyi muvafik bulmadım. Sütleri elimde sabaha kadar ba ları ucunda bekledim. Hâlbuki çocuklar ayaklarıma dola ıp yemek istiyorlardı. Sabah olunca onlar uyandı, sütlerini içirdim, ondan sonra diğer i lerime baktım. Allahım, bunu senin rızân için yaptım.   âyet rızâna muvâfık dü tü ise bizi bu ta ın tehlikesinden kurtar, dedi. O anda ta   bir miktar a ağı doğru sallandı ve bir ı ık deliği açıldı. Ancak çıkmak için kâfi değildi. İkincisi:

“Allahım, amcamın çok sevdiğim bir kızı vardı. Onunla münâsebet kurmak istedimse de, o kabul etmedi. Tâ ki bir kıtlık senesinde darda kaldı ve bana geldi. Ben de, bana

teslim olması artıyla (120) altın verdim. Tam temâsa geçeceğimiz sırada kadın: "Allah'tan kork, hakkın olmadan yâni nikâhsız olarak mühürü bozma." dedi. Kadın böyle deyince ben de en çok sevdiğim bu kadına yakla maktan vazgeçtim. Allahım, bunu senin rızân için yaptım. Rızâna muvâfik geldi ise bizi bu deh etten kurtar." dedi ve ta   bir miktar daha açıldı. Ancak çıkmalarına kâfi değildi. Üçüncüsü:

Allahım, ben ücretle i çiler çalı tırdım. Ücretlerini verdim. Ancak bir tanesi ücretini azımsadı ve almadan gitti. Ben de onun parasını nemalandırdım. Birçok mal ve melâl onun nâmına çoğaldı. Aradan uzun müddet geçtikten sonra adam geldi ve hakkını istedi. Ben de: "İ te gördüğün   u deve, inek, koyun ve köleler senindir, al götür." dedim. Adam: "Benimle alay mı ediyorsun, ben hakkımı istiyorum." dedi. Ben de: "Hayır alay değil, bunlar senin yevmiyenden meydana gelmi   mallardır, al götür." dedim ve adam bir tânesini bırakmamak üzere hepsini aldı götürdü. "Allahım, bu i im rızâna muvâfik dü tü ise bizi bu tehlikeden kurtar." diye duâ etti ve ta   kaydı, kapı açıldı, onlar da çıkıp yollarına devam ettiler."[164]

Bu anlattığımız şehvetine mâlik olup iffetine sahip olanların fazîletidir. (Zâten yukarıda geçen üç kişi arasında en mühimi ikincisidir. Çünkü en çok sevdiği bir kadına, bütün maddî imkânları hazırlayıp yaklaştığı sırada, Allah korkusu yüzünden geri çekilmiş ve verdiğini de geri almamıştır.) Gözünü yabancıdan koruyan kimse de buna yakındır. Göz, zinânın başlangıcıdır. Bunun için gözü korumak mühimdir. Aynı zamanda bakmaktan ne olur diye aldırış etmemekle netîcede büyük tehlike ile karşılaşır. Felâket, bakmakla başlar. Kasdî olmayıp tesâdüfî olan ilk bakışlardan muâheze yoktur. Ama tekrar tekrar bakarsa bundan mesûldür. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لك الأولى وعليك الثانية

"Birinci bakı   sana, ama ikincisi aleyhinedir."[165] Alâ b. Ziyad: "Gözünü kadının elbisesine dikme: Zîra o bakış, kalbe şehvet tohumunu eker." demiştir.

Gözünü tekrar tekrar kadına ve oğlana bakmaktan koruyabilenler az olur. Gördüğünün güzelliğini tahayyül ettikçe, insan tabiatı bir daha dönüp bakmak ister. İşte bu sırada insan, nefsine şöyle demelidir: "Tekrar tekrar bakman, ahmaklıktır. Çünkü tekrar bakmakla güzel olduğunu anlarsan, şehvetin harekete geçer ve fakat bir şey de yapamazsın, ancak hasretini çekmiş olursun. Şâyet hoşuna gitmez ve çirkin gelirse, hem zevk alamaz ve hem de tekrar tekrar baktığını güzel olarak görmek isterken, çirkin görmen canını sıkar. Bu suretle kendi canını sıkacak işi yapmış olursun. Bununla beraber her iki şekilde, dönüp

dönüp bakmasından hem günâh kazanacak ve hem de canı sıkılacaktır. Çünkü çirkin görürse nefret duyar, güzel görürse canı çektiği halde ona yaklaşamaz. Bu düşünceyle gözünü nâmahremden koruyan kimse, kalbini birçok âfetlerden muhâfaza etmiş olur. Gözünün hatalı bakışları karşısında imkânları olduğu halde kendisini koruması, büyük bir kuvvete ve sonsuz muvaffakiyet gücüne muhtaçtır.

Ebû Bekir b. Abdullah Müzenî'den rivâyet edildiğine göre, kasabın biri komşularından birinin câriyesini kandırıp güyâ bir iş gördürmek maksadıyla yakın bir köye gönderir ve arkasından tâkip ederek ona yetişir ve müsâit bir yerde ondan vuslat talep eder. Câriye:

- "Sen bu işten vazgeç. Zîra ben seni, senin beni sevdiğinden fazla seviyorum. Fakat ben Allah'tan korkarım." der. Bunu dinleyen kasap:

- "Sen Allah'tan korkarsın da meğer ben korkmaz mıyım?" diyerek geri döner. Yolda bayılacak derecede kendisine susuzluk harareti gelir. Bu arada Benî İsrâil peygamberlerinden birine rast gelir ve harâretten ciğerlerinin yanmakta olduğunu söyler. Peygamber:

- "Duâ et. Allah bulut göndersin, benim yapabileceğim başka bir şey yoktur." deyince adam:

- "Benim makbul bir amelim yok. Sen duâ et de ben âmin diyeyim." der ve böyle yaparlar. Bir bulut gelir gölge olur ve köye giderler. Köyde herkes kendi istikametine ayrılır. Fakat bulut kasabı gölgeler ve onun gittiği tarafa gider. Bunu gören Peygamber:

- "Senin iyiliğin yok zannıyla duâyı ben ettim, sen âmin dedin. Allah bulutu gönderdi, bize gölge oldu. Buradan ayrılırken bulut senin tarafına geçti. Bunda bir hikmet var, bana anlat, senin hâlin nedir?" diye sorar. Kasap meseleyi peygambere anlatır. Peygamber de: "Günâhtan tövbe edenin Allah katındaki mevkîi herkesin mevkîinden üstündür." der.

Âbidlerden olan Saîd'in oğlu Ahmed de babasından hikâye ederek şöyle anlatıyor: Babam diyor ki: Kûfe'de iken yanımızda boyu ve endâmı yerinde olan parlak bir genç vardı. Bu genç beş vakit namazı câmide kılar, ibâdetine devam ederdi. Güzel bir kadın bu gence âşık oldu. Genç câmie giderken bu kadın yoluna çıkarak:

- "Beni dinle, sana söyleyeceklerim var, sonra gidersin." der. Genç hiç dinlemeden geçer. Câmiden dönüşte kadın tekrar yoluna çıkar ve aynı şekilde:

- "Sana söyleyeceklerim var, beni dinle." der. Delikanlı biraz düşünür ve:

- "Benim seninle konuşmam şüphe uyandırır. Böyle töhmetli işlerde bulunmaktan hoşlanmam." der. Kadın:

- “Ben seni bilmeyerek burada durmuş değilim, benim tarafımdan da böyle töhmet altında bulunmaktan Allah’a sığınırım. Tek başıma seninle karşılaşmaya beni sevk eden, bu hususta küçük bir şeyi insanların büyüteceğini ve siz âbidlerin billur gibi olup leke kabul etmeyeceğini, küçük bir lekenin büyük bir kusur olarak göze çarpacağını bilirim. Bildiğim için tek başıma seninle karşılaşmayı muvafık buldum. Seni başka bir maksatla bekletmiyorum. Benim diyeceklerim: Bütün vücudum seninle meşguldür. Senin aşkınla yanıyorum. Seni ve beni Allahıma havâle ediyorum.” dedi ve bunun üzerine genç evine gitti. Evde namaz kılmak istedi fakat kadının bu sözlerinden şaşırdı ve namazını kılamadı. Hemen oturdu, eline kalem kâğıt alarak Allah adıyla söze başladı ve dedi ki: “Ey kadın, bilmiş ol ki; insan bir defa Allah’a isyân etti mi Allahu Teâlâ onu hilm ve yumuşaklıkla karşılar. İkinci isyânını da örter açığa çıkarmaz. Fakat isyânı âdet hâline getirdi mi, Allahu Teâlâ ona öyle darılır ki yer, gökler, taşlar, canlı ve cansız varlıklar sıkışır. Allah’ın gazabına ne dayanır ki? Söylediklerin bâtıl ve boş sözler ise ben sana bir günü hatırlatırım. O gün gökler erimiş bakır gibi dökülecek, dağlar hallaç pamuğu gibi atılacak, Allahu Teâlâ’nın azameti karşısında herkes dize gelecektir. Ben kendimi ıslâhtan âcizim, nerede kaldı seni düzeltmek. Şâyet söylediklerin doğru ise seni tedâvi edecek iyi bir tabip göstereyim. Çünkü o bütün cerehatli yaraları ve dayanılmaz sancıları tedâvi eder. İşte bu tabip de Allahu Teâlâ’dır. Sen tamâmen O’na teveccüh et ve O’ndan derdine derman ara. Benden sana fayda yoktur. Zîra ben Allahu Teâlâ’nın buyurduğu:

وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِمِينَ مَا

لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ. يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ

وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ.

“Ey Muhammed, onları yaklaşan gün ile yüreklerin ağıza geleceği, tasadan yutkunacakları kıyâmet günü ile ikaz et. Zâlimlerin ne dostu, ne de dinlenecek şefaatçisi olur. Allah gözlerin hâin bakışlarını ve gönüllerin gizlediğini bilir.” (Mü’min sûresi, 40/18-19) âyetiyle meşgulüm. Seninle uğraşamam. Bu âyetten kaçıp nereye gidilir?” diye yazdı ve kadını eski yerinde buldu. Mektubu verdi ve geri döndü. Bir müddet sonra bu kadın bu âbidin yoluna çıktı. Bu genç âbid kadını görünce yolunu değiştirmek istedi. Kadın:

- “Delikanlı dönme, bundan sonra karşılaşmamız Allah huzurunda ve kıyamet

gününde olacaktır.” dedi. Ve ağladı, devamla: Kalbinin anahtarı elinde olan Allahu Teâlâ’dan senin her işini kolaylaştırmasını dilerim.” dedi ve gencin peşini tâkip ederek; “Bana, dâima göz önünde bulunduracağım ve onunla amel edeceğim bir öğüt ve nasîhatte bulun.” dedi. Âbid delikanlı da şu tavsiyede bulundu:

“Kendini kendinden koru ve Allahu Teâlâ’nın:

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ

“O, öyle bir Allah’tır ki, geceleyin sizi uyku ölümüne yatırır, gündüzün de ne yaptığınızı bilir.” (En’âm sûresi, 6/60) âyetini hatırla.” Kadın biraz düşündükten sonra eskisinden daha çok ağladı. Sonra kendine gelerek evine döndü ve artık ölünceye kadar ibâdete devam etti. O genç, o kadını ölümünden sonra dâima hatırlar ve ağlardı.

- “Niçin ağlıyorsun, onu sen kendinden vazgeçirdin?” diyenlere “Evet ilk anlarında onun tamahını boğazladım ve kesilen parçasını benim için âhiret azığı yaptım. Ben âhiret için ayırdığım azığı istirdâd etmekte Allah’tan utanırım.” dedi.

*

Allah’ın lütuf ve keremi ile iki şehveti kırma kitâbı tamamlandı. **“Âfât-ı Lisân Kitâbı”** bunu tâkip edecektir. Evvel ve âhir, zâhir ve bâtın hamd, Allah’a mahsustur.

Salât u selâm, mahlûkatın hayırlısı ve bizim Efendimiz ve yeryüzündeki hayırlılar üzerine olsun.

Hâkimin **“Târih”**inde Süveyd yolu ile İbn Abbâs’tan gelen bir rivâyettir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî, Abdullah b. Ömer’den rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud ve Tirmizî Büreyde’den rivâyet etmişlerdir.

RUBUL-MÜHÎKÂT
DÖRDÜNCÜ KİTAB

LİSÂNIN ÂFETLERİ
(KİTÂBÜ ÂFÂTİ'L-LİSÂN)

MUKADDİME

Hamd Allah'a mahsustur.

O Allah ki, insanı yarattı, en güzel şekilde sûretlendirdi. Îman nûru ile onu süsleyip güzelleştirdi. Ona hüsn ü beyânı vermekle diğer yaratıklar üzerine takdîm ve tafdîl etti. Kalbine ilmin hazînelerini akıtmakla, onu kemâle erdirdi. Sonra kendi rahmetinden onu örtecek perde verdi. Sonra hatırına geçen ve kalbinde doğan şeyleri ifâde edecek ve kapalı olan perdeyi açıklayacak dil verdi. Hakkı söylemeye onu muktedir kıldı da, verilen nîmetlere şükrü ifâde etti. Allahu Teâlâ'nın eşi, dengi ve ortağı olmayıp tek bir mâbûd olduğuna, Muhammed aleyhisselâmın da O'nun tercîh ederek yükseltip ikrâm ettiği ve âyetlerle tafdîl edilmiş olan Kur'ân-ı Azîm ile gönderilmiş peygamberi olduğuna şehâdet ederim.

Yeryüzünde tekbîr ve tehlîl eden bulunduğu müddetçe salât u selâm O'na ve O'nun âline, ashâbına ve bütün geçmiş iyilere olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; dil, Allahu Teâlâ'nın en büyük nîmetlerinden ve O'nun ince sanatlarının en mühimlerindendir. Dilin kendisi küçük olmakla beraber gerek tâat ve gerek isyanı büyüktür. Cirmi küçük, fakat cürmü büyüktür. Zîra kulun küfür ve şehâdeti ancak dilindeki ifâdesinden anlaşılır. Küfür, isyânın; îman, tâatın son haddidir. Aynı zamanda var olsun yok olsun, Hâlık olsun mahlûk olsun, hayâl olsun malûm olsun, maznûn olsun mevhûm olsun ne varsa dil ona şâmil olur. Onu isbât veyâ nefyetmekle ona taarruz eder. Çünkü ilmin şâmil olduğu her şeyi dil ifâde eder. Ya hak ile konuşur veyâ bâtıl ile. İlmin de şâmil olmadığı hiç bir şey yoktur. Bu şümûl, dilden başka hiç bir âzâda bulunmaz. Meselâ göz, renk ve sûretlerden; kulak seslerden; el cisimlerden başkasını anlayamaz. Diğer âzâlar da böyledir. Ama dilin sâhası geniştir. Onun bir mânii ve imkânının sonu yoktur. Onun hayır ve iyiliklerde geniş meydanı olduğu gibi, kötülüklere de götüren yolu vardır.

Dilini salıverip, dizginlerine sahip olmayanı, şeytan her sahada oynatır. Onu büyük bir uçurumun kenarına ileterek helake sürükler. İnsanları yüzüstü cehenneme düşürecek olan, onların dillerinin belâsıdır. Dilin kötülüğünden ancak, onu şerîat dizginine vurup dünya ve âhirete yarayacak sözlerde kullanan, hâl ve istikbâlde tehlike doğuracak sözlerden tutanlar kurtulabilir.

Dili hangi mevzularda salıvermenin makbul veyâ merdûd olduğunu bilmek zordur ve dili böyle istediği şekilde kullanmak çetindir. İnsana âzâlarından en çok isyân edeni, dilidir. Çünkü o, kolaylıkla istediği tarafa gider. Onu sallamakta bir zorluk yoktur. İnsanlar, dilin âfet ve gâilelerinden aldırmaz. Onun hîle ve aldatmalarından çekinmez oldular. Hâlbuki insanı aldatmakta şeytanın en büyük âletlerinden biri dildir. Biz Allahu Teâlâ'nın yardımı ve lütf u keremi ile dilin âfetlerinin toplandığı ve bulunduğu yerleri açıklayacak, hudut, sebep ve gâileleri ile birlikte ele alıp teker teker anlatacak ve ayrıca kurtuluş çârelerini de bildireceğiz.

Bunun yanında bu âfetleri zemmeden haberleri de izâh edeceğiz. Önce sükûtun fazîletini, sonra mâlâyânînin, sonra fuzûlî sözlerin, sonra bâtıla dalmanın, sonra sırasıyla mirâ, husûmetin âfetleri ile ağzı eğip bükmekle sözü söylemenin secîli ve edebî konuşmalara özenmenin âfetleri ile buna benzer yapmacık edebiyatçı hatiplerin âfetleri anlatılacaktır. Bunlardan başka fâhiş sözlerin, sövmenin, dil ile eziyetin kötülükleri; nebat, canlı ve cansız varlıklar ile insana lânetin, şiir ile tegannînin âfetlerini de anlatacağız.

Ancak "**Semâ Bahsi**"nde tegannînin câiz olup olmayan taraflarını anlattığımız için onu tekrar edecek değiliz. Şakanın, maskaralığın, eğlencenin, sırrı ifşanın, yalan söz vermenin, söz ve yeminde yalanın, yalana târizlerin, gıybet, çekiştirme, koğuculuk, söz gezdirme, yerine göre başka başka konuşmanın âfetleri ile övmenin âfetleri, konuşmadaki hatâların inceliklerinden, gafletin, bilhâssa Allahu Teâlâ'nın sıfatı ile alâkalı dînin esâsına taalluk eden konuşmalardaki hatâların âfetleri, sonra avâmın, Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından sormasının ve kelâmının kıdem ve hudûsu üzerinde durmalarının; harfleri kadîm midir, hâdis midir? demelerinin âfetlerini anlatacağız. Hepsi yirmi âfettir. Allah'ın lütf u kereminden yardım ve tevfîk dileriz.

DİLİN TEHLİKESİ VE SÜKÛT ETMENİN FAZÎLETİ

Bilmiş ol ki; dilin tehlikesi büyüktür. Kurtuluş ancak sükûttadır. Bunun için şerîat sükûtu övmüş ve sükûta teşvîk etmiştir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ صَمَتَ نَجَا

“Sükût eden kurtulmuştur.”[166] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلصَّمْتُ حِكَمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ

“Sükût hikmettir, fakat susanlar azdır.”[167]

Abdullah b. Süfyân diyor ki: Babam Süfyân Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “İslâmiyet hakkında bana öyle bir şey öğret ki, artık başkasına bir şey sormaya lüzum kalmasın.” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

قُلْ اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ

- *“Allah’a inandım de ve sonra da istikamet et.”* buyurdu. Süfyân Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “En çok neyimi sakınayım?” diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de eli ile dilini göstererek:

“Buna sâhip ol.” buyurdu.[168]

Ukbe b. Âmir diyor ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e;

- “Kurtuluş çâresi nedir?” diye sorduğumda Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَمْسِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ وَلْيَسَعْكَ بَيْتُكَ وَابْكِ عَلٰى خَطِيئَتِكَ

“Dilini tut, evinde otur ve hatâlarına ağla.”[169] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ يَتَكَفَّلْ لِي بِمَا بَيْنَ لِحْيَيْهِ وَرِجْلَيْهِ أَتَكَفَّلْ لَهُ بِالْجَنَّةِ

“İki çenesi ile bacakları arasında olana kefâlet veren kimsenin, ben cennete girmesine kefil olurum.”[170] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ وُقِيَ شَرَّ قَبْقَبِهِ وَذَبْذَبِهِ وَلَقْلَقِهِ فَقَدْ وُقِيَ الشَّرَّ كُلَّهُ

“ŞMîdesinin, edep yerinin ve dilinin errinden korunan kimse, bütün kötülüklerden korunmu olur.” buyurmuştur.[171] İnsanların ekserîsinin helaki, bu üç şehvet sebebiyledir. Bunun için mîde ve fercin âfetlerini saydıktan sonra, dilin âfetlerini anlatmaya haşladık.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e, insanların en çok cennete girmelerine yarayacak amelin ne olduğundan sorulduğunda:

تَقْوَى اللّٰهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

“Takvâ ve güzel huydur.” buyurdular. İnsanların en çok cehenneme girmelerine sebep olan günâhların hangileri olduğu soruldukta:

اَلْأَجْوَفَانِ الْفَمُ وَالْفَرْجُ

“Ağız ve ferc olmak üzere iki bo luktur.”[172] buyurdular. Ağızdan murâdın, mîde olması gibi, dil olması da muhtemeldir. İkisi de mühimdir. **Muaz** (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e;

- “Konuştuklarımızdan da muâhaze olur muyuz?” diye sorduklarında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا ابْنَ جَبَلٍ وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ فِي النَّارِ عَلَى

مَنَاخِرِهِمْ إِلَّا حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ

“Anan ölesi, insanları yüzükoyun ate e dü ürecek olan dillerinin hatâlarıdır.”[173] buyurdular.

Abdullah Sakafî, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e;

- “Bana iyice bağlanacağım bir nasîhatta bulun.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Rabbim Allah de, sonra istikamet et!”* buyurdu. Adam;

- “Benim için en çok korktuğun nedir?” diye sorunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) dilini göstererek:

- *“İ te budur.”* buyurdu.[174]

Muaz (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “Hangi amel daha makbuldür?” diye sordu. Rasûl i Ekrem dilini ağzından çıkarıp, elini dilinin üzerine koymak sûretiyle dilini göstermiş ve bunu korumanın en makbul bir amel olduğunu söylemiştir.[175]

Enes b. Mâlik Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

لَا يَسْتَقِيمُ إِيمَانُ الْعَبْدِ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلَا يَسْتَقِيمُ قَلْبُهُ حَتَّى

يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ رَجُلٌ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ

“Ki inin îmanı müstakim olmaz kalbi müstakim olmadıkça, kalbi doğru olmaz dili doğrulmadıkça, kom usu errinden emîn olmayan kimse cennete giremez.”[176] buyurduğunu rivâyet etmiştir. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَسْلَمَ فَلْيَلْزَمِ الصَّمْتَ

“Selâmette kalmayı arzu eden sükûta devam etsin.”[177] Bir başka hadîste de şöyle buyrulmuştur:

إِذَا أَصْبَحَ ابْنُ آدَمَ أَصْبَحَتِ الْأَعْضَاءُ كُلُّهَا تُذَكِّرُ اللِّسَانَ أَيْ

تَقُولُ إِتَّقِ اللّٰهَ فِينَا فَإِنَّكَ إِنِ اسْتَقَمْتَ اسْتَقَمْنَا وَإِنِ اعْوَجَجْتَ

اعْوَجَجْنَا

“Ademoğlu sabaha çıktığı vakit, bütün âzâları lisâna derler ki: Bizim hakkımızda Allah’tan kork. Çünkü sen doğrulur, doğruyu söyler, doğru yolda bulunursan, hepimiz doğrulur ve selâmette oluruz. âyet sen eğrilir sağa sola kayarsan hepimiz de eğriliriz.”[178]

Ömer b. Hattâb (r.a.), Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.)’ın eli ile dilini çekip uzattığını görünce:

- “Ne yapıyorsun? diye sordu. Ebû Bekir:

- “Başıma gelenler hep bunun yüzünden gelmiştir. Zîra ben Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

لَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الْجَسَدِ إِلَّا يَشْكُو إِلَى اللّٰهِ اللِّسَانَ عَلَى حِدَّتِهِ

“Vücûdun her parçası ehemmiyetine binâen dilden Allah’a ikâyet eder.”

buyurduğunu işittim.” demiştir.[179]

İbn Mes’ûd (r.a.) Safâ tepesinde telbiye ediyor ve diline hitâben:

- “Ey dil, hayır söyle ki, faydalan. Kötülükten sükût et ki nedâmet etmeden önce selâmet bulasın.” dedi. Bunu duyanlar kendisine:

- “Bu söylediklerin kendi sözün mü yoksa bu hususta duydukların mı var?” diye sorduklarında İbn Mes’ûd:

- “Evet. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

إِنَّ أَكْثَرَ خَطَايَا ابْنِ آدَمَ فِي لِسَانِهِ

“Âdemoğlunun hatâlarının çoğu dilindedir.” buyurduğunu işittim.” demiştir.[180]

İbn Ömer (r.a.) diyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ كَفَّ لِسَانَهُ سَتَرَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ مَلَكَ غَضَبَهُ وَقَاهُ اللّٰهُ

عَذَابَهُ وَمَنِ اعْتَذَرَ إِلَى اللّٰهِ قَبِلَ اللّٰهُ عُذْرَهُ

“Dilini koruyan kimsenin kusurlarını Allah örter. Gazabına mâlik olan kimseyi Allahu Teâlâ azâbından korur. Allah’tan özür dileyen kimsenin özrünü Allah kabul eder.”[181] buyurmuştur.

Muaz b. Cebel (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e,

- “Bana öğüt ver.” demiş, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

أُعْبُدِ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ وَعُدَّ نَفْسَكَ فِي الْمَوْتَى وَإِنْ أَنْبَأْتُكَ بِمَا

هُوَ أَمْلَكُ لَكَ مِنْ هٰذَا كُلِّهِ (وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى لِسَانِهِ) وَقَالَ

كُفَّ عَلَيْكَ هٰذَا

“Allah’ı görüyor gibi O’na ibâdet et ve kendini ölülerden say. İstersen bütün bunları içine alan daha mühimini haber vereyim. Dilini tut.”[182] buyurdu.

Safvân diyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَيْسَرِ الْعِبَادَةِ وَأَهْوَنِهَا عَلَى الْبَدَنِ: الصَّمْتُ

وَحُسْنُ الْخُلُقِ

"Size ibâdetin en kolayını ve bedene en hafif gelenini haber vereyim mi? O, sükût etmek ve güzel ahlâktır."[183] buyurdu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ

"Allah'a ve âhiret gününe îmanı olan ya hayır söylesin veyâ sükût etsin."[184] Bir başka hadîs-i şerîfte:

رَحِمَ اللّٰهُ عَبْدًا تَكَلَّمَ فَغَنِمَ أَوْ سَكَتَ فَسَلِمَ

"Allah o kula rahmet etsin ki, konu tuğu vakit sözünden faydalanılır veyâhut sükût eder de selâmet bulur."[185] buyurulmuştur.

İsâ aleyhisselâma:

- "Cennete götürecek bir amele bizi irşâd et." dediler. İsâ aleyhisselâm:
- "Hiç konuşmayın." buyurdu. Onlar:
- "Buna imkân yok." dediler. Îsâ aleyhisselâm:
- "O halde hayır söyleyin." dedi.

Süleymân aleyhisselâm: "Sözün gümüş ise sükûtun altındır." buyurdu.

Berâ (r.a.) diyor ki; Bedevînin biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e gelerek:

- "Yâ Rasûlallah, beni cennete koyacak bir ameli bana öğret." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَطْعِمِ الْجَائِعَ وَاسْقِ الظَّمْاٰنَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ

الْمُنْكَرِ فَإِنْ لَمْ تُطِقْ فَكُفَّ لِسَانَكَ إِلَّا مِنْ خَيْرٍ

"Açları doyur, susuzu sula, mârufu emret, münkerden nehyet. Bunlara gücün yetmezse hayır olmayan sözlerden dilini çek." buyurdu.[186] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَخْزِنْ لِسَانَكَ إِلَّا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّكَ بِذٰلِكَ تَغْلِبُ الشَّيْطَانَ

"Hayır olmayan her sözden dilini çek, ancak bu sâyede eytana galebe çalarsın."[187] buyurmuştur.

Bir başka hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

إِنَّ اللهَ عِنْدَ لِسَانِ كُلِّ قَائِلٍ فَلْيَتَّقِ اللهَ امْرِئٌ عَلِمَ مَا يَقُولُ

"Allahu Teâlâ herkesin dilinin yanındadır, yâni söylenen her sözü bilir. O hâlde ki i konu tuğu sözde Allah'tan korksun."[188]

Bir başka hadîs-i şerifinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا رَأَيْتُمُ الْمُؤْمِنَ صَمُوتًا وَقُورًا فَادْنُوا مِنْهُ فَإِنَّهُ يُلَقِّنُ الْحِكْمَةَ

"Sükût ve vakarlı gördüğünüz mü'mine yakla ınız. Çünkü onun hâli hikmet telkîn etmektedir."[189] buyurmuştur.

İbn Mes'ûd (r.a.) diyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلنَّاسُ ثَلَاثَةٌ: غَانِمٌ وَسَالِمٌ وَشَاحِبٌ، فَالْغَانِمُ الَّذِي يَذْكُرُ

اللهَ تَعَالَى وَالسَّالِمُ السَّاكِتُ وَالشَّاحِبُ الَّذِي يَخُوضُ فِي

الْبَاطِلِ

"İnsanlar üç kısımdır. Bir kısmı kârda, bir kısmı selâmette ve bir kısmı da helâktedir. Kârda olanlar, Allah'ı zikredenlerdir. Selâmette olanlar, diline sâhip olanlardır. Helâke gidenler ise bâtıl ve bo sözlere dalanlardır."[190] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ لِسَانَ الْمُؤْمِنِ وَرَاءَ قَلْبِهِ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَكَلَّمَ بِشَيْءٍ تَدَبَّرَهُ

بِقَلْبِهِ ثُمَّ أَمْضَاهُ بِلِسَانِهِ وَإِنَّ لِسَانَ الْمُنَافِقِ أَمَامَ قَلْبِهِ فَإِذَا هَمَّ

بِشَيْءٍ أَمْضَاهُ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَتَدَبَّرْهُ بِقَلْبِهِ

"Mü'minin lisânı kalbinin ötesindedir. Bir ey söyleyeceği zaman, önce onu dü ünür ve sonra konu ur. Münâfık bunun aksine, kalbi dilinin ötesindedir. Bir ey söyleyeceği zaman, dü ünmeden onu söyler."[191] buyurmuştur.

İsâ aleyhisselâm, ibâdetin on cüz olduğunu, dokuzunun susmakta ve birinin de insanlardan kaçmakta olduğunu söylemiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ كَثُرَ كَلَامُهُ كَثُرَ سَقَطُهُ وَمَنْ كَثُرَ سَقَطُهُ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ

وَمَنْ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ كَانَتِ النَّارُ أَوْلَى بِهِ

"Çok konu anın sürçmeleri çok olur. Dü ük sözleri çok olanın günâhı çoğalır. Günâhı çok olana yara an da ate tir."[192] buyurmuştur.

Eserde Vârid Olanlar:

Ebû Bekir (r.a.) konuşmamak için ağzında çakıl taşı saklardı. Eli ile dilini gösterir ve: "Başıma gelen bütün felâketler bundan gelmiştir." derdi.

Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) diyor: "Kendisinden başka hak mâbûd olmayan Allah'a yemin ederim ki, dilden daha çok uzun müddet tevkîfe muhtaç olan bir şey yoktur." **Tâvûs** da şöyle anlatıyor: "Dilim bir yırtıcı hayvandır ki, onu bırakırsam beni hemen helâk eder." **Vehb b. Münebbih** de Âl-i Dâvud'un "**Hikem**"inde şöyle anlatıyor: "Aklı başında olan kimseye, zamanını bilmesi, dilini koruması, kendi halini düşünüp düzeltmesi borçtur." Hasan: "Dilini korumayan kimse dînini anlamamıştır" dedi.

Evzâî diyor ki; Ömer b. Abdülazîz bize yazdığı bir mektupta şöyle demiştir: "Bundan sonra bilmiş ol ki, ölümü çokça hatırlayan kimse, dünyalığın azı ile iktifâ eder. Sözünün de ameline dâhil olduğunu bilen, az konuşur ve ancak lüzumlu sözleri söyler." Diğer zâtın biri de: "Az konuşan, iki fazîleti toplar. Bunlardan biri dîninde selâmet, diğeri de arkadaşını anlamak ve dinlemek fazîletidir."

Muhammed b. Vasî de, Mâlik b. Dînâr'a: "Yâ Ebâ Yahyâ, dili korumak, altın ve gümüşü korumaktan daha zordur." demiştir.

Yûnus b. Ubeyd:[193] "Her kim diline ehemmiyet verirse, diğer amellerinde de salâh hâli görülür." demiştir.

Hasan-ı Basrî şöyle anlatıyor: "Bir gün Muaviye adamları ile konuşuyor ve herkes bir şeyler söyleyip duruyordu. Yalnız bunların arasında bulunan Ahnef b. Kays sükût edip dinliyordu. Bunun farkına varan Muaviye:

- "Yâ Ebâ Bahr, sen niçin konuşmuyorsun?" diye sordu. Ahnef:

- "Yalan konuşursam Allah'tan, doğru konuşursam senden korktuğum için sükûtu tercih ettim." diye cevap verdi.

Ebû Bekir b. Ayyaş[194] şöyle anlatıyor: Bir defa Hind, Çin, Kisrâ ve Kayser hükümdarları bir yerde buluştular. Sohbet esnâsında birisi:

- "Ben konuşmadığıma değil, konuştuğuma pişman olurum." dedi. Diğeri de:

- "Ben bir söz söylediğim zaman, artık onu kumandam altına alamam, o beni idâresine alır. Fakat konuşmadığım vakit, o söz benim irademdedir." dedi.

Üçüncüsü de:

- “Ben o konuşana şaşarım ki, sözü geri dönerse kendisine zarar verir, dönmezse bir kârı olmaz.” Dördüncüsü:

- “Konuşmayı reddetmek, söylediğimi reddetmekten daha kolaydır.” demiştir.

Denildi ki **Mansûr b. Mûtez**[195] kırk sene yatsı namazından sonra konuşmamıştır. Hattâ **Rebî b. Heysem**’in yirmi sene dünya kelâmı konuşmadığı da söylenir. Yanında kalem kâğıt bulundurur, gündüzleri konuştuklarını yazar ve akşam muhâsebesini yapardı (içerisinde dünya kelâmı olup olmadığını araştırırdı.)

Şâyet, “Sükûtun bu büyük fazîleti nereden geliyor ve sebebi nedir?” dersen bilmiş ol ki; bunun sebebi hatâ, yalan, çekiştirme, söz gezdirme, riyâ, nifak, fuhuş, mirâ, tezkiye-i nefis, bâtıla dalma, husûmet, fuzûlî konuşma, tahrif, ziyâde, noksan, eziyet, şerefe dokunma gibi lisân âfetlerinin çok olmasıdır.

Bunlar pek çok âfetlerdir. Bunlar, dilde dolaşır, dile ağır gelmezler, gönlün hoşuna giderler. İnsan tabiatından ve şeytanın vesvesesinden bunlara teşvîk edilir. Bunlara bir kere dalan kimse, kolaylıkla kendini kurtaramaz. O sevdiklerinde dili serbest bırakır, ancak hoşlanmadıklarından dilini çekebilir. İleride anlatacağımız gibi, bunlar ilmin kapalı meselelerindendir. Bunlara dalmakta tehlike var, sükûtta ise selâmet vardır. Bunun için sükûtun fazîleti büyüktür. Bütün bunlarla beraber sükût etmekte aklını başına almak vardır. Vakar vardır. Fikir, zikir ve ibâdet için huzur vardır. Dünyada dedikodulardan, âhirette de bunların hesâbını vermekten selâmet vardır. Nitekim Allahu Teâlâ:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

“İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.” (Kâf sûresi, 50/18) buyurmuştur.

Şu anlatacağım husus, sükûtun fazîletini ifâde için yeter: Ağızdan çıkan sözler dörde ayrılır:

Birinci kısım sırf zarardır. **İkinci** kısım sırf menfaattir. **Üçüncü** kısım kâr ve zararı karışıktır. **Dördüncü** kısım ne kâr, ne de zarardır.

Sırf zarar olan sözlerden ve hattâ hem kârı, hem zararı olup da, kârı zararını karşılamayan sözlerden sükût etmenin lüzumu meydandadır. Ne kâr, ne de zararı olmayan sözlere gelince, bunlar kıymetli vakitleri öldürmeleri bakımından aynı husrân ve zarardır. Bunlardan da kaçınmak lâzımdır. Görüldüğü gibi sözlerin dörtte üçü düştü. Kaldı dörtte biri, o da sırf menfaat olan sözlerdir ki, bunlarda da tehlike vardır. Çünkü buna da riyâ ve gösteriş gibi

yapmacık sözler, gıybet ve nefsi tezkiye gibi fuzûlî sözler, gizli bir şekilde ve hiç farkında olmadan karışabilir. Bu sebeple insan tehlikeye düşer.

Aşağıda anlatacağımız gibi, lisânın gizli âfetlerini bilen kimse şüphesiz bilir ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: **"Sükût eden kurtulur."** sözü, burada katî bir hükümdür. Allah ona hikmetin cevherini ve **cevâmiü'l-kelîm**i vermiştir. Onun kelimelerinin altında yatan derin mânâları ancak ulemânın havassı bilir. Yakında anlatacağımız âfetler ve bunlardan korunmanın zorluğu, bu hakîkatleri inşâallah sana da bildirecektir. İşte biz şimdi lisânın âfetlerini saymaya başlıyoruz ve tertîb olarak en hafifinden başlayıp ağırına doğru gideceğiz. Gıybet, nemîme ve yalan gibi mevzûları sona alacağız. Çünkü bunlar üzerinde daha uzun uzadıya durmak îcap eder. Bu âfetler, yirmidir. Bunları Allah'ın izniyle bildirelim:

Tirmizî Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

Tirmizî Abdullah b. Süfyân'dan sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

Tirmizî Ukbe b. Âmir'den hasen isnad ile rivâyet etmiştir.

Buhârî Sehl b. Sâd-i Saîdî'den rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr Deylemî, Enes'den rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve diğerleri Ebû Hureyre'den sahîh sened ile rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî ve diğerleri sahîh sened ile Muaz'dan rivâyet etmişlerdir.

Yukarıda geçmiştir.

Taberânî ve İbn Ebi'd-Dünyâ rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi'd-Dünyâ rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ ve benzerleri Enes'den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî Saîd b. Cübeyr veyâ Ebû Saîd Hudrî'den merfû olarak rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ ve benzerleri Ömer'in âzâdlı kölesi Eslem'den rivâyet etmişlerdir.

Taberânî ve diğerleri hasen isnad ile İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi'd-Dünyâ hasen isnâd ile rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ ve Taberânî rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi'd-Dünyâ ve diğerleri merfû olarak Safvan b. Süleym'den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebî'd-Dünyâ Hasan'dan rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ ceyyid sened ile Berâ b. Âzib'den rivâyet etmiştir.

Taberâni ve diğerleri Ebû Saîd'den rivâyet etmişlerdir.

Hatib ve diğerleri İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

İbn Mâce rivâyet etmiştir.

Taberânî ve diğerleri Ebû Saîd Hudri'den rivâyet etmişlerdir.

Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"**da Hasan-ı Basrî'den rivâyet etmiştir.

Ebû Nuaym İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Diğerlerinin de Hz. Ömer'e mevkuf rivâyetleri vardır.

Basralıdır. Sikadandır. Çokları kendisinden rivâyette bulunmuştur. Fazl ve verâ sâhibi bir zâttır. Hicri 39 da vefât etmiştir.

Kûfelidir. Esed kabîlesindendir. Buhârî kendisiyle delîl çekmiştir. Ahmed ve İbn Maîn sikadan olduğunu söylerlerHicri 94 de vefât etmiştir.

Kûfeli bir âbiddir. Aynı zamanda sikadandır. Hicrî 132'de ölmüştür. Birçokları kendisinden rivâyet etmişlerdir.

BOȘ SÖZLER HAKKINDA

Bilmiș ol ki, senin hallerinin en güzeli; anlattığımız gıybet, nemîme, yalan, mirâ, cidâl ve benzerî sözlerden korunarak, sana ve bașkalarına zararı olmayan sözleri konușmandır. Ne yazık ki sen, muhtaç olmadığın lüzumsuz sözlerle meșgul olursun da bu sûretle kıymetli zamanlarını öldürür ve dilinin ameli üzerine hesâba çekilirsin. Bu sûretle hayırlı olanı atıp kötü olanı almıș olursun.

Zîra sen, kıymetli zamanını Allah'ın azameti ve yaratıkları üzerinde düșünmeye sarfetsen, bu düșünce sırasında faydası daha büyük olan ilâhî nefhalar sana açılabilir. Veyâ tehlîl, zikir ve tesbîh etsen, yine senin hakkında daha hayırlı olurdu. Öyle kelimeler olur ki, Allahu Teâlâ onun karșılığında cennette bir köșk verir. Bir hazîne almaya gücü yeterken onun yerine faydasız bir boncuk alan elbette aldanmıș ve büyük hüsrandadır. İște zikrullahı terkedip faydasız mübahlarla meșgul olan böyledir. Bu adam mübâh ile meșgul olurken her ne kadar günâhkâr olmazsa da Allah'ı zikir sâyesinde yapacağı büyük kârdan mahrûm olduğu için zarardadır. Çünkü mü'minin sükûtu fikir, bakıșı ibret, konușması zikir olur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle buyurmuștur.

Bilmiș ol ki, kișinin en değerli sermâyesi, vakitleridir. Bunları boș yere harcar ve âhiret için bir sevap hazırlamazsa, ana sermâyeyi iflâs ettirmiș olur. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ

"Boș ve faydasız ișleri terketmek, kișinin İslâmiyetinin güzelliğindendir."[196] buyurmuștur. Belki bu hususta bundan daha șiddetlisi vârid olmuștur. **Enes** (r.a.) șöyle anlatıyor: Uhud cenginde șehîd düșen bir gencin karnı üzerine açlıktan taș bağlanmıș olduğunu gördük. Annesi yüzünden toprakları sildi ve:

- "Ne saâdet sana oğlum, sana cennetle müjde olsun." dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ كَانَ يَتَكَلَّمُ فِيمَا لَا يَعْنِيهِ وَيَمْنَعُ مَا لَا يَضُرُّهُ

"Ne biliyorsun, belki boș sözler konușur ve kendisine zararı olmayan șeylerden men ederdi."[197] buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir müddet Kâ'b'ı görememiști. Ne olduğunu sorunca, hasta olduğunu söylediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) doğruca Kâ'b'ı ziyârete gitti ve:

- *"Ey Kâ'b, sana müjde olsun."* dedi. Kâ'b'ın anası:

- "Senin için cennet hazır ey Kâ'b!" dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Kimdir bu Allah üzerine katî söz veren?"* buyurdu. Kâ'b:

- "Annemdir." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Ne bilirsin ey Kâ'b'ın annesi; Belki Kâ'b lüzumsuz sözler konu mu veyahut*
ş *lüzumsuz eylerden men etmi olabilir."*[198] buyurdu. Yâni cennet, hesap görmeyecekler için hazırlanmıştır. Bu sözleri konuşanlar, bu sözlerinden de hesaba çekileceklerdir. Her ne kadar konuştukları mübah olsa da hesapları münakaşalı geçeceğinden ve münakaşalı hesaplar bir nevî azâb olduğu için, bu gibilere cennet hazırlanamaz.

Muhammed b. Kâ'b diyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir defa:

" *u kapıdan ilk girecek olan, cennet ehlinden biridir."* buyurdu. Ve Abdullah b. Selâm biraz sonra içeri girdi. Ashâb-ı kirâm, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in bu müjde haberini kendisine ulaştırdı. Hangi ameli ile bu mertebeye ulaştığını kendisinden sordular. Abdullah:

- "Ben ameli zayıf bir kimseyim. Benim en kuvvetli umûdum kalp selâmetidir. Yâni kimseye karşı içimde kötülük beslememek ve boş sözleri terketmiş olmaktır, başka bir fiilim yoktur." dedi.[199]

Ebû Zer (r.a.) diyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bana:

- *"Sana, bedene hafif fakat terazide ağır gelen bir amel öğreteyim mi?"* buyurdu. Ebû Zer:

- "Evet ya Rasûlâllah." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"O, sükût etmek, güzel ahlâka sâhip olmak ve lüzumsuz eyleri terk etmektir."* buyurdu.[200]

Mücâhid anlatıyor: İbn Abbâs, "Beş hafif şey var ki, bunlar eğerlenmiş binit için bekletilen bir Arap atından benim için daha sevimlidir." dedi ve bu beş şeyi şöyle anlattı: "Üzerine elzem olmayan ve sana faydası dokunmayan şeylerde konuşma. Zîra bu fuzûlî bir iştir, zararından da emîn değilsin. Yerini bulmadıkça lüzumlu olan sözü de konuşma. Çok kere faydalı söz yerini bulmaz da kaybolup gider. Ne halîm, ne de sefîh, ahmak kimselerle mücâdele etme. Çünkü halîm kalbinden sana buğz eder. Ahmak ve âdî kimseler, dili ile sana eziyet ederler. Tanıdığın bir kimse yanından ayrıldığı zaman, onun ayrı bir yerde seni nasıl anmasını istersen, sen de onu öyle an. Sen affedilmeni istediğin hususlarda, onu da affet. Kardeşinin sana ne şekil muâmele yapmasını istersen, sen de ona o şekilde muâmele et. Suçlu olarak yakalanıp ihsân ile mücâzat görenin ameli gibi amel et." Lokmân-ı Hakîm'e;

- “Hikmetin nedir?” diye soranlara, o:

- “Benden gizlenen şeyi araştırmadım. Üzerime elzem olmayan şeyin üzerinde durmadım.” diye cevap vermiştir.

Mevrık el-Acelî:[201] “Yirmi senedir bir dâva peşinde uğraştığım hâlde muvaffak olamadım. Bununla beraber ardımda bırakacak değilim.” dedi. Dâvasının ne olduğu kendisinden soruldukda; “Mâlâyânîden sükûttur.” dedi.

Hz. Ömer (r.a.): “Üzerine elzem olmayan şeye karışma, düşmanından uzaklaş, dostundan sakın, ancak emîn bulduğun ile birleş. Emîn de Allahu Teâlâ’dan korkan kimsedir. Fâcir ile sohbet etme, kötlüğünden sana da sirâyet eder. Sırrını da ona verme, işinde Allahu Teâlâ’dan korkan kimselerle istişâre et.” demiştir.

Mâlâyânînin haddi ise sükût etmekle günâhkâr olmadığın ve hiç bir sûretle zarar görmediğin sözleri konuşmaktır. Meselâ, bir mecliste seyâhat hatıralarını, yolculukta gördüğün orman, dağ, ova, şehir ve ırmak gibi şeyleri, karşılaştığın halleri, hoşuna giden ve gitmeyen hususları ve gördüğün bâzı zâtları anlatman gibi. Bunları anlatmasan da bir şey lâzım gelmez. Gördüklerine bir şey ilâve etmemek ve eksik de söylememek. Böyle yerler gördüm diye kendine süs vermemek. Kimseyi gıybet etmemek. Allah’ın yarattıklarını yermemek şartıyla, bunlardan bahsetmek, bir mâlâyânîdir. Bütün bunlara riâyet etmekle, yine kıymetli zamanını kaybetmiş oluyorsun. Vaziyet bu merkezde iken anlattığımız diğer âfetlerden nasıl kurtulmuş olursun?

Üzerine elzem olmayan şeyi başkasından sorman da bir mâlâyânîdir. Çünkü bunu sormakla zamanını kaybediyorsun. Aynı zamanda sorduğun adamdan cevap istemekle yine zaman kaybediyorsun. Zararın bu kadarı, sorulan soruda âfet olmadığı zamandır. Hâlbuki soruların çoğunda âfet vardır. Meselâ, adama tutar da yaptığı ibâdetten sorar ve “Oruçlu musun?” dersen, adam: “Evet, oruçluyum.” diye cevap verirse, ibâdetine riyâ karışmış olabilir. Şâyet riyâ karışmazsa gizlilik ehemmiyetini kaybeder. Hâlbuki gizli ibâdetler âşikâre ibâdetlerden kat kat üstündür.

Şâyet oruçlu olduğu halde, değilim, derse yalan söylemiş olur. Sorduğun soruyu cevapsız bırakırsa sana hakaret etmiş olur. Şâyet kaçamaklı cevap verecekse, bunun için de çâreler aramakla yorulmuş olur. Demek ki, adama ibâdeti hususunda sorduğun bir suâl ile adamı ya riyâya veyâ yalana yâhut seni tahkîre yâhut da bir sürü zahmete sokmuş olacaksın. İsyânından ve duyulmasını istemeyip gizli tuttuğu her şeyden sorman yine aynı hükümdedir. Başkasının söylediği bir söz hakkında da adama suâl edip; “Sen ne dersin, senin görüşün nedir?” demek de aynıdır. Ayrıca yolda karşılaştığın bir adama; “Kimsin,

nereden geliyorsun?" şeklinde suâller tevcîh etmek de bu nevîdendir. Adam belki bunu açıklamak istemez. Utanıp kaçınacağı sebepleri var, doğrusunu haber vermek istemez. Doğruyu söylemezse yalancı olur ve buna sen sebep olmuş olursun. Yine bunun gibi, üzerine elzem olmayan bir meseleyi adama sorarsın. Kendisine suâl sorulan herkes, bilmediğine "Bilmem." demez. Adam kafadan bir cevap verir. Bu mesûliyete de sen sebep olursun. İşte bütün bunlar, kendilerinde âfet bulunan mâlâyânîlerdir.

Benim mâlâyânî sözlerden maksadım bu nevî sözler değildir. Çünkü bu gibi sözlerin hem günâhı, hem de zararı vardır. Mâlâyânî sözlerin misâli şudur: Lokmân Hakîm, Dâvud aleyhisselâmın yanına gider. Dâvud aleyhisselâm ise demirden zırh yapıyordu. Lokman böyle bir şeyi hiç görmemiş olduğundan, buna hayret eder. Ne yaptığını bilmediğinden, sormak ister. Fakat hikmeti buna mâni olur ve bir türlü soramaz. Dâvud aleyhisselâm işini bitirip yaptığı şeyi giydikten sonra: "Bu, harp için güzel bir zırh oldu." deyince Lokman: "Sükût hikmettir. Fakat susmasını bilenler azdır." demiştir. Yâni azıcık sabretmekle sormadan ne olduğunu öğrenmiş oldu. Hattâ rivâyete göre, bu îmâlâtın ne olduğunu öğrenmek maksadıyla, bir sene Dâvud aleyhisselâmın yanına gitti geldi.

İşte bu ve bunun benzeri zararı olmayan, gizliliği açığa çıkarmaya sebep de olmayan, riyâ ve yalana insanı sürüklemeyen suâller, mâlâyânî, lüzumsuz ve boş sözlerdir. Bunları terk etmek, kişinin İslâmiyetinin güzelliğinderdir. Bu anlattığımız mâlâyânîdir. (Yâni lüzumsuz sözlerdir.) Mâlâyânînin sebebi, muhtaç olmadığı şeyleri bilmeye iştiyak, tatlı tatlı sohbet ve faydasız hikâyelerle zaman öldürmektir. Bütün bunların tedâvî ve kurtuluş çâreleri, ölümün kaş ile göz arasında olduğunu, ağzından çıkan her kelimeden mesûl bulunduğunu, nefeslerinin ana sermâye olduğunu, dilinin hûrîleri avlayabilecek bir tuzak olduğunu bilmesidir. Dilini ihmâl edip başıboş salıvermek, büyük zarara sebep olur. İşte ilim cihetinden ilaç budur. Bunları bilip ona göre diline hâkim olması îcâb eder. Amel cihetinden tedâvîsi, dilini korumak için yapılacak şey, yalnız kalmak veya **Ebû Bekir** (r.a.) gibi ağzında bir şey taşımak, hattâ lüzumlu bâzı şeylerde bile susmaya alışmak ve bu sûretle dilinden mâlâyânîyi kesmektir. Uzlette olmayanların bu şekilde dillerine hâkim olmaları cidden zordur.

Tirmizî ile İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî rivâvet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ Kâ'b'dan rivâyet etmiştir.

İbn Ebî'd-Dünyâ mürsel olarak rivâyet etmiştir.

İbn Ebî'd-Dünyâ Ebû Zer'den rivâyet etmiştir.

Ebû'l-Mûtemer Basralıdır. Sikadandır. Âbiddir. Birçokları kendisinden rivâyette bulunmuştur.

FUZULÎ KONUŞMAK

Birinci âfet, lüzumsuz şeyler üzerinde durmak, ikinci âfet fazla konuşmaktır. Bu da mezmûmdur. Fazla mâlâyânî de bunun içine girdiği gibi, lâzım olan şeylerde lüzûmundan fazla konuşmak da bu hükme girer. Çünkü maksadını kısa cümlelerle ifâde etmesi mümkün iken onu uzun cümleler ve tekrarlarla ifâde de mümkündür. Bir kelime ve bir cümle ile ifâde edilebilen maksatları iki kelime veyâ iki cümle ile ifâdede ikinciler fuzûlî olmuş olur. Yâni ihtiyaçtan fazla konuşmak olur ki, günâh ve zararı mûcib olmasa bile yukarıda anlattığımız sebepler dolayısıyla bu da mezmûmdur.

Atâ b. Ebî Rebâh şöyle anlatıyor: “Selef fuzûlî sözlerden hoşlanmaz ve onları çirkin görürlerdi. Allah’ın kitâbı, Rasûlün sünneti, emr-i mâruf, nehy-i münker ve geçim için muhtaç olduğu sözlerden başka her sözü, fuzûlî kabul ederlerdi. Siz, sağınızda solunuzda oturup ağzınızdan çıkan her sözü yazan ve sizi koruyan yazıcı melekleri unuttunuz mu? Sizden biriniz, dünyada ömrü boyunca doldurduğu amel sahîfeleri Allah huzurunda açılıp ekserisinin ne dünyaya, ne de âhirete yaramayan, kusurlu sözler olduğunun görülmesinden utanmaz mı?

Sahâbeden bir zât şöyle anlatıyor: “Bâzen benden öyle şeyler sorulur ki, hararetli bir adamın soğuk suya olan hevesinden daha hevesli olarak bunu cevaplandırmak isterim. Fakat fuzûlî konuşma olur korkusu ile bu arzumu yerine getirmem, bu sözü cevaplandırmam.”

Mitraf[202] da şöyle anlatıyor: “Allah’ın celâlini kalbinizde büyütünüz. O’nun adını düşük şeylere katmayınız.”

Bilmiş ol ki; fuzûlî sözler, muayyen değildirler. Ancak mühim olanları Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılmıştır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ

مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ

“Onların fısıldaşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi veyâ bir mârûfu işlemeyi veyâ insanların arasını düzeltmeyi emreden başka.” (Nisâ sûresi, 4/114) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

طُوبَى لِمَنْ أَمْسَكَ الْفَضْلَ مِنْ لِسَانِهِ وَأَنْفَقَ الْفَضْلَ مِنْ مَالِهِ

"Müjde o kimseyeş ki, sözünün fazlasını tutmu ve malının fazlasını infâk etmi tir."[203] buyurmuştur. Hâlbuki insanlar tamâmen bunun aksini yapmakta; mallarının fazlasını tutup dillerini alabildiğine salıvermektedirler. Yine **Mitraf** babası Abdullah'tan haber veriyor. Abdullah diyor ki; Âmiroğullarından bir kaç kişi ile Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzuruna çıktık. Bunlar:

- "Sen bizim atamızsın, sen bizim efendimizsin, sen bizim en büyüğümüz ve en üstünümüzsün, sen parlak bir kâsesin, sen şöylesin, sen böylesin." gibi mukaddimelere başladılar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

قُولُوا قَوْلَكُمْ وَلَا يَسْتَهْوِيَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ

ş ş *"Söyleyeceğinizi söyleyin, eytan sizi a ırtıp durmasın."* buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in bu mübârek sözünde, "Dil bir defa doğru da olsa övmeye başlayınca şeytan onu havalandırıp aşırı gitmesine sebep olabilir." îkazı vardır.

İbn Mes'ûd (r.a.): "Fuzûlî konuşmalardan sizi korkuturum. Kişi için ihtiyâcı kadar konuşmak kâfidir." demiştir.

Mücâhid de şöyle anlatıyor: "Ağzından çıkan her söz yazılır, hattâ kul çocuğunu susturmak için: "Dur, ben sana şunu bunu alacağım." der de sonra almazsa yalancılardan yazılır."

Hasan-ı Basrî: "Ey Âdemoğlu, senin için defter hazırandı. Kirâmen Kâtibin adında iki melek vazîfelendirildi, yaptıklarını yazıyorlar, istediğini yap; ister az yap ister çok." demiştir.

Rivâyete göre **Süleymân** aleyhisselâm ifritlerinden birini bir yere gönderdi. Arkasından da tâkipçi çıkarıp, bakın bakalım ne yapıyor diye emretti. Tâkipçi geldi ve sokakta başını göklere kaldırdığını, sonra insanlara bakıp başını salladığını haber verdi. İfrit dönünce, Süleymân âleyhisselâm:

- "Niçin öyle yaptın?" diye sordu. İfrit:

- "İnsanların başı üzerinde bulunan meleklerin ne süratli yazı yazdıklarına ve altlarında bulunanların süratli temâyüllerine şaştım ve onun için kafamı salladım." dedi.

İbrâhim Teymî de şöyle anlatıyor: "Mü'min, konuşacağı zaman sözüne bakar; lehinde ise onu konuşur, aleyhinde ise konuşmaz. Fakat fâcir böyle değil, ağzına her geleni birbiri peşinden salıverir gider."

Hasan-ı Basrî: "Çok konuşanın yalanı çoğalır. Malı artanın günâhı artar. Kötü huylu olanın nefsi muazzeb olur." demiştir.

Amr b. Dînâr şöyle anlatıyor: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzurunda adamın biri konuştu ve lafı uzattı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كَمْ دُونَ لِسَانِكَ مِنْ حِجَابٍ

- *“Dilinin önünde kaç perde var?”* diye sordu. Adam:
- “Dudak ve dişlerim var.” dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem:

أَفَمَا كَانَ لَكَ فِي ذَٰلِكَ مَا يَرُدُّ كَلَامَكَ

- *“Bunların hiç biri senin sözlerini durduramadı mı?”* buyurdu.[204]

Bir rivâyette Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), huzurunda aşırı derecede kendisini medh eden bir adama:

مَا أُوتِيَ رَجُلٌ شَرًّا مِنْ فَضْلٍ فِي لِسَانِهِ

ş *“Dilindeki laf kalabalığı kadar kötülük kimseye verilmemi tir. Yâni ki inin en büyük kötülüğü fazla konu masıdır.”* buyurdu.

Ömer b. Abdülazîz: “Kendimi överim korkusu ile birçok sözlerden sarf-ı nazar ederim.” demiştir. Hakîmlerden biri: “Sizden biriniz, her hangi bir mecliste canı konuşmak isterse, konuşmasın. Sükût ettiği zaman, sükût etmek hoşuna gidiyorsa, işte o zaman konuşsun!” demiştir.

Yezid b. Ebû Habîb de şöyle anlatıyor: “Âlimin fitnesinden biri de konuşması kendisi için susmasından daha sevimli olmasıdır. Zîra dinlemekte ve susmakta selâmet, konuşmakta ise süslenmek, artık veyâ eksik konuşmak vardır.”

İbn Ömer (r.a.): “Kişi için en mühim olan, dilini temizlemektir.” demiştir.

Ebû’d-Derdâ (r.a.) kaba sözlü bir kadın gördü ve “Keşke dilsiz olaydı.” dedi.

İbrâhim Nehâî: “İnsanları iki haslet mahveder. Biri fazla mâl toplamak, diğeri de fazla konuşmaktır.” demiştir.

İşte fuzûlî sözlerin âfetleri ve sebepleri bunlardır. İlacı, mâlâyânî sözlerin ilacıdır.

Abdullah’ın oğlu Mitraf Basralıdır. Sikadandır ve âbiddirHicrî 95 de ölmüştür. Birçok cemâat kendisinden rivâyette bulunmuştur.

Bezzâr Enes’den rivâyet etmiştir.

İbn İbi’d-Dünyâ mürsel olarak rivâyet etmiştir.

BÂTILA DALMAK

Bu da günâh olan sözleri anlatmaktır. “Falan kadına şöyle laf attım, o bana böyle dedi.” gibi kadınların hikâyelerini yapmak. “Falan masa başında şöyle arbede oldu.” şeklinde içki masalarından, fâsıkların kepâzeliklerinden, zenginlerin zevk u safâsından, hükümdarların ceberût ve mezmûm olan merâsimlerinden bahsetmek gibi. Zîra bunların hiç birinden bahsetmek helâl değil, belki haramdır. Mâlâyânî (lüzumsuz) sözlere, hattâ lüzumlu sözlerin de çoğuna gelince; bunlarla meşgul olmak haram değilse de terki evlâdır. Çünkü boş sözlerle uğraşan kimse, bâtıla düşmekten emîn olamaz. İnsanların ekserisi, laf etmekten zevk almak maksadıyla toplanır ama insanlar hakkında dedikodu yapmaktan ve bâtıla dalmaktan emîn olamazlar.

Bâtılın nevî ve çeşitleri çok olduğu için onları saymak mümkün değildir. Bunun için bâtıl sözlerden kurtulmanın tek çıkar yolu, yalnız dîn dünya hususunda mühim olan sözlerle iktifa etmektir. Bâtıla dalan insan, ehemmiyetsiz sandığı öyle sözler konuşur ki, bu sözler onu helâke sürükler. Bilâl b. Hâris’in rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ رِضْوَانِ اللهِ مَا يَظُنُّ أَنْ تَبْلُغَ مَا

بَلَغَتْ، فَيَكْتُبُ اللهُ بِهَا رِضْوَانَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ

لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللهِ مَا يَظُنُّ أَنْ تَبْلُغَ مَا بَلَغَتْ،

فَيَكْتُبُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا عَلَيْهِ سَخَطَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

“Ki i, bir mükâfat alacağını sanmadığı bir sözü söyler. Hâlbuki bu söz Allah’ın rızâsına muvâfık dü er. Bu sözü ile beraber Allahu Teâlâ kıyâmete kadar kendisinden râzı olur. Diğer biri de, hiç mühimsemediği bir söz sarfeder de bu sözü ile kıyâmete kadar Allah’ın gazabına uğrar.”[205]

Alkame:[206] “Bilâl’in bu rivâyeti beni çok sözlerden alıkoydu.” demiştir. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ يُضْحِكُ بِهَا جُلَسَاءَهُ يَهْوِي بِهَا

أَبْعَدَ مِنَ الثُّرَيَّا

"Muhakkak ki kişi arkadaşlarını güldürmek için öyle sözler konuşur ki, bu sözleri ile Süreyyâ yıldızından daha uzak mesâfeye düşer."[207] buyurdu.

Ebû Hureyre (r.a.): "Kişi hiç aldırış etmediği bir sözü söyler, Hâlbuki bu söz sebebiyle cehenneme atılır. Yine kişi hiç kıymet vermediği bir söz sarfeder de bu söz sebebiyle Allahu Teâlâ onu cennetin âlî makamlarına yükseltir." demiştir.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَعْظَمُ النَّاسِ خَطَايَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ خَوْضًا فِي الْبَاطِلِ

"Kıyâmet günü insanların en büyük hatâda olanları, dünyada en çok bâtıla dalanlarıdır."[208] buyurmuştur.

Allahu Teâlâ:

وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ

"Bâtıla dalanlarla biz de dalardık." (Müddessir sûresi, 74/45)

فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا

مِثْلُهُمْ

"Başka söze dönünceye kadar onlarla bir arada oturmayın, yoksa siz de onlar gibi olursunuz." (Nisâ sûresi, 4/140) âyetleri ile buna işâret buyurmuştur.

Selmân: "Kıyâmet günü, insanların en çok günâhkârları, dünyada en çok konuşmalarında Allah'a isyân edenleridir." demiştir.

İbn-i Sîrîn de şöyle anlatıyor: Ensârdan bir zât bunların meclisine uğrar ve "Konuştuklarımız abdest bozmaktan çok daha fenâdır." derdi.

İşte bu anlattığımız bâtıla dalmak ve onun cezâsıdır ki bu, ileride anlatacağımız gıybet, nemîme, fuhuş ve diğerlerinden hâriçtir. Bu, geçmişte olmuş kötü şeylere dalmak ve onlardan bahsetmektir veyâhut dînî bir zarûret olmaksızın onlara ulaşmak için onları düşünmektir. Bid'at ve fâsid hikâyelerle, âdetâ sahâbenin bâzısını ta'n edecek şekilde aralarındaki mâcerâları anlatmak da bu kısma girer. Bunların hepsi bâtıl şeyler olduğu gibi bunlara dalmak da bâtıla dalmaktır.

Lütf u keremiyle bizi bâtıldan korumasını Allahu Teâlâ'dan dileriz.

İbn Mâce ve Tirmizî rivâyet etmişler: Tirmizî, sahîh olduğunu söylemiştir.

Vakkas'ın oğlu ve Medinelidir. Sikadandır. Ashâbdan değildir. Rasûl-i Ekrem zamanında doğmuş, Abdülmelik devrinde ölmüştür.

İbn Ebi'd-Dünyâ hasen sened ile Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ Katâde'den mürsel olarak rivâyet etmiştir. Ricâl-i sikadandır. Ayrıca Taberânî de mevkuf olarak sahîh sened ile İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

BAŞKASININ SÖZÜNE İTİRÂZ VE MÜCÂDELE

Mirâ, söze îtirâz etmek ve mücâdele etmektir ki, yasaktır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تُمَارِ أَخَاكَ وَلَا تُمَازِحْهُ وَلَا تَعِدْهُ مَوْعِدًا فَتُخْلِفَهُ

“Kardeşine îtirâz etme, onunla lâğv konuşma ve şaka yapma, ona bir söz verip de sonra ondan cayma.”[209] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

ذَرُوا الْمِرَاءَ فَإِنَّهُ لَا تُفْهَمُ حِكْمَتُهُ وَلَا تُؤْمَنُ فِتْنَتُهُ

“İtirâzı terk edin. Zîra onun hikmeti anlaşılmaz ve fitnesinden emîn olunmaz.”[210]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ

وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ

“Haklı olduğu halde mücâdeleyi terkeden kimse için cennetin ortasında bir köşk inşâ edilir. Haksız olduğu halde mücâdeleyi terkeden için ise cennetin kenarında bir beyt binâ edilir.”[211] buyurmuştur. Ümmü Seleme’nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَوَّلَ مَا عَهِدَ إِلَيَّ رَبِّي وَنَهَانِي عَنْهُ بَعْدَ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ

وَشُرْبِ الْخَمْرِ مُلَاحَاةُ الرِّجَالِ

“Putperestlik ve içkiden nehyettikten sonra Rabbimin beni ilk nehyettiği şey ve benden aldığı ilk muâhede, dedikodu ve mücâdeleden kaçınmaktır.”[212] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ أَنْ هَدَاهُمُ اللهُ إِلَّا أُوتُوا الْجَدَلَ

"Allah'ın hidâyetinden sonra hiç bir kavim sapıtmamı tır. Ancak sapıtanlar mücâdele edenlerdir."[213] buyurmuştur. Diğer hadîste şöyle buyrulmuştur:

لَا يَسْتَكْمِلُ الْعَبْدُ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ حَتَّى يَدَعَ الْمِرَاءَ وَإِنْ كَانَ

مُحِقًّا

"Kul, haklı da olsa mücâdeleyi terk etmedikçe, îmanını kemâle erdiremez."[214] Başka bir hadîste de:

سِتٌّ مَنْ كُنَّ فِيهِ بَلَغَ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ: الصِّيَامُ فِي الصَّيْفِ

وَضَرْبُ أَعْدَاءِ اللّٰهِ بِالسَّيْفِ وَتَعْجِيلُ الصَّلٰوةِ فِي الْيَوْمِ الدَّجْنِ

وَالصَّبْرُ عَلَى الْمُصِيبَاتِ وَإِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ وَتَرْكُ

الْمِرَاءِ وَهُوَ صَادِقٌ

"Altı haslet kimde bulunursa îmanın hakîkatine ermi tir. Bunlar, yaz aylarında oruç tutmak, dü manla harp etmek, bulutlu günde ak am namazını vaktinde ve tez kılmak, musîbetlere sabretmek, dar zamanlarda abdesti tam almak ve haklı olduğu halde îtirâzı ve münâka ayı terk etmektir."[215] buyurulmuştur.

Zübeyr (r.a.)[216] oğluna nasihatinde: "Oğlum, Kur'ân hakkında insanlarla mücâdele etme! Sen onlara güç yetiremezsin. Fakat sen sünnete devam et. Onunla mücâdele edebilirsin." demiştir.

Ömer b. Abdülazîz (Allah rahmet etsin): "Dînini mücâdele için hazırlayan kimse, çok yer değiştirir." demiştir.

Müslim b. Yesâr da: "Mücâdeleden sakınınız. Zîra o, âlimin câhilleştiği bir andır. O zaman şeytan, âlimin sürçmesini bekler." demiştir. Denildi ki; Allah'ın hidâyet ettiği bir kavim, ancak mücâdele netîcesi doğru yoldan sapar.

Mâlik b. Dînâr da: "Mücâdelenin dînde yeri yoktur." demiştir. Diğer bir kavlinde de: "Mücâdele, kalbi katılaştırır ve kini uyandırır." demiştir.

Lokman da oğluna tavsiyesinde: "Oğulcağızım, ulemâ ile mücâdele etme! Sana kızarlar." demiştir. **Bilâl b. Sa'd**[217] da: "Muannid, mücâdeleci ve kendini beğenen bir kimseyi gördüğün zaman bil ki o, her cihetçe hüsrândadır." demiştir.

Süfyân-ı Sevrî: “Eğer kardeşim ile acı değil tatlıdır diye bir nar için mücâdele etsem, o beni hemen hükümdâra şikâyet ederdi.” demiştir. Aynı zât başka bir sözünde: “Dilediğin adam ile istediğin kadar samimiyet kur, sonra bir defa onunla mücâdeleye giriş, o senin hakkında öyle atıp tutar ki, artık bir daha geçim imkânınız kalmaz.” demiştir.

İbn Ebî Leylâ[218] da: “Ben arkadaşımla mücâdele etmem. Çünkü mücâdelede yâ o beni yalancı çıkaracak veyâ ben onu kızdırmış olacağım.” demiştir.

Ebû’d-Derdâ (r.a.) da: “Başka hiç bir kusurun olmasa bile, kusur olmak bakımından mücâdeleciliğin sana yeter.” demiştir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

تَكْفِيرُ كُلِّ لِحَاءٍ رَكْعَتَانِ

“Her mücâdelenin keffâreti, iki rekât namazdır.”[219] buyurmuştur.

Hz. Ömer (r.a.) de şöyle buyurmuştur: “Üç şey için ilim öğrenme ve üç şey için de ilmi terk etme: Mücâdele, övünmek ve riyâ için ilim öğrenme. Öğrenmekten utanarak veya lüzumu yok veyâ bilmesem de olur demek sûretiyle de ilmi terketme.”

İsâ aleyhisselâm: “Yalanı çok söyleyenin güzelliği, insanlarla mücâdele edenin de mürüvveti gider. Meşgaleyi çoğaltanın vücudu hastalanır. Ahlâkı kötü olanın da, dâimâ canı sıkılır ve sıkıntı içinde kalır.” demiştir.

Ömer b. Abdülazîz’in kâtibi **Meymûn b. Mihram**’a:

- “Ne oluyor, kardeşinle hiç ayrılmıyor ve hiç de birbirinize küsmüyorsunuz?” diyenlere, o:

- “Çünkü ben onunla husûmet ve mücâdele etmiyorum.” diye cevap vermiştir.

Hulâsa, îtirâz ve mücâdelenin zemmi hakkında vârid olan haberler, sayılamayacak kadar çoktur.

Mirâ; her ne şekilde olursa olsun, başkasının sözüne îtirâzdır. Cümlede, telaffuz tarzında, mânâda ve maksatta, “Şu kusur, bu kusur var, öyle değil böyledir.” şeklinde îtirâzdan ibârettir. Mirâyı terk, her çeşit îtirâz ve inkârı terk ile mümkündür. Dinleyip duyduğun her söz doğru ise onu hemen kabul et. Şâyet dîn ile alâkalı olmayan yalan ve bâtıl bir söz ise ona da sükût eyle.

Başkasının sözüne dokunmak, bâzen lafzına olur. Bu da gramer, lügat ve edebiyat cihetinden olur. Her ne bakımdan olursa olsun, kişinin kusurunu ortaya çıkarmaya müsâade yoktur.

Bâzen de mânâsına olur. “Konuştuğun bu mânâda değildir. Orada şöyle böyle hatâ ettin.” gibi konuşmalardır.

Veyâ maksadında olur. “Bu söz doğru, fakat senin maksadın başkadır. Sözün hak, maksadın bâtıldır.” şeklinde ve benzerleri gibi. Bu, ilmî bir meselede ise buna cedel adı verilir ki, bu da mezmûmdur. Burada lâyık olan susmak veyâ inat ve inkâr yolu ile olmayıp, âdeta istifâde zımnında suâl sorup meseleyi vuzûha kavuşturmak hattâ nezâket yolu ile îzâhat istemektir.

Mücâdele ise başkasını ilzâm maksadından ibarettir. Gaye, onu sözlerinde küçük düşürmek, techîl etmek ve kusurlu tanıtmaktır. Bunun tezahürü, bir bakımdan hakkı ortaya çıkarır gibi çalışırken, öte yandan karşısındaki mücâdelecinin kusurunu ortaya koymak sûretiyle onu küçük düşürmek ve kendini büyük göstermektir. Bundan kurtuluş, susmasında günâh olmayan her mücâdelede susmakla mümkündür.

İnsanı bu kabîl mücâdeleye sevkeden, kendi ilim ve fazîletini ortaya koymakla bir üstünlük kazanarak, başkasının kusurunu açığa çıkarmak maksadıyla ona hücûm etmektir ki, bunların ikisi de nefsin gizli ve kuvvetli şehvetlerinden ibârettir. Çünkü fazîletini izhâr, kendi kendini tezkiye olur ki bu, böbürlenme ve üstünlük iddiâsının icâbıdır. Hâlbuki kibir ve yükseklik, rubûbiyet vasıflarıdır.

Başkasını küçük düşürme arzusu da yırtıcılık tabiatının iktizâsıdır. Zîra insandaki bu yırtıcılık vasfı, başkasını parçalamayı, kırmayı ve eziyeti gerektirir.

Bu iki sıfat da zemmedilen tehlikeli sıfatlardandır. Bunların silâhı, îtirâz ve mücâdeledir. İtiraz ve mücâdeleye devam eden kimse, bu tehlikeli sıfatları kuvvetlendirmiş olur. Bu davranış, kerâhet derecesine ve belki bekasına eziyet olduğu için, bir isyân ve günâha yükselir. Hâlbuki mücâdelenin başkasına eziyet vermekten ve hiddetini arttırmaktan ayrılmadığını, îtirâz edilen kimseyi hak ve bâtıl olarak müdâfaaya sevk ettiği ve bütün imkânları ile hasmını ilzâma çalışacağı, bunun netîcesi olarak iki mücâdeleci arasında birbirini boğmak için dalaşan iki köpek gibi münâkaşa ve cedelin galeyana geleceği ve böylece hasmını ilzâma gayret sarf edeceği meydandadır.

Bu hastalığın tedâvisi, üstünlük gösterisine sebep olan kibri ve bekasını küçük göstermeye sebep olan yırtıcılık vasıflarını kırmakla mümkündür. Nitekim biz bunları; kibri, ucub ve gazabı zem kitaplarında ele alacağız. Zîra her hastalığın tedâvisi, hastalığın sebeplerini ortadan kaldırmakla mümkündür. İtiraz ve mücâdele hastalıklarının sebepleri de bu mikroplardır. Bunların izâlesi lâzımdır. Mücâdelede ısrâr, onu tabiat hâline getirir. Sonra bundan kurtulmak zor olur.

Rivâyete göre **İmâm-ı Âzam**, sohbetine devam eden **Dâvud-ı Tâî**’ye, inzivâyı niçin tercîh ettiğini sormuş, Dâvud-ı Tâî de;

- “Mücâdeleyi terk etmek hususunda nefis mücâhedesi yapmak için terk ettim.” demiştir. İmâm-ı Âzam kendisine:

- “Giriştiğin bu mücâdeleyi kazanmak için tenhâlara kaçmak değil, toplantılara katılmak lâzım, meclislere devam et, dediklerini dinle ve sen konuşma. Ancak bu şekilde mücâhedeyi kazanırsın.” deyince Dâvûd-ı Tâî:

- “Ben de böyle yaptım, kendimi zorla tecrübe ettim ve en şiddetli mücâhedeyi burada buldum. Mesele tamâmen sizin değiniz gibi idi. Çünkü düzeltmesine muktedir olduğu halde yanlış sözü duyan kimsenin buna susması kadar zor bir şey olamaz.” dedi. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Haklı olduğu halde mücâdeleyi terk eden kimseye Allahu Teâlâ cennetin ortasında bir ev in â ettirir.”* buyurmuştur.

Bunun en şiddetlisi de îtikad ve mezhep mevzularındaki münâkaşa ve cedelde görülür. Zîra mücâdele fıtrî bir haldir. Bir de bunda sevap olduğu sanılırsa, mücâdele hırsı artar. Hem tabiati, hem de şerîat bu mücâdelede kendisine yardımcı olur, kendisini tahrîk eder. Bu ise sırf hatadır. İnsana yaraşan, kıble ehlinden dilini çekmektir. Zîra mücâdeleye girişmek, karşısındaki adamı şaşırtır. Yapılan mücâdelenin bir aldatma olduğu vehmini kendisinde uyandırır ve emsaline üstünlük sağlamak için bunu bir hüner sayar. Bu sûretle mücâdele kendisinde yerleşmiş olur. Bunun için mücâdele yolu ile değil, gizli nasîhat yolu ile îkaza çalışmalıdır. Nasîhatin fayda vermeyeceğini anlayınca onu terk edip nefsi ile meşgul olmalıdır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

رَحِمَ اللهُ مَنْ كَفَّ لِسَانَهُ عَنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ إِلَّا بِأَحْسَنِ مَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ

“Dilini ehl-i kıbleden çekip, onları ancak gücünün yettiği en güzel ekilde îkaza çalı an kimseye Allah rahmet etsin.”[220]

Hadîsi rivâyet eden **Hişam b. Urve** (r.a.), Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in bu sözü yedi defa tekrarladığını söylemiştir. Mücâdeleyi âdet hâline getirip insanlar tarafından övülen, bu sebeple izzet ve kabul gören kimsede bu tehlikeler kuvvetleşir. Gazab, kibir, riyâ, mevki sevgisi, fazîletle gururlanmak gibi sultalar kendisinde toplanır ve bunları söküp atmak zorlaşır. Çünkü bu kötü vasıfların yalnız biri ile mücâdele zordur. Hepsi bir araya toplanınca mücâdelenin daha güç olacağı meydandadır.

Tirmizî İbn Abbâs’dan rivâyet etmiştir.

Taberânî Ebû’d-Derdâ ve diğerlerinden rivâyet etmiştir.

İlim bahsinde geçmiştir.

İbn Ebi’d-Dünyâ, Taberânî ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, Ebû Ümâme’den rivâyet etmiş ve sahîhtir, demiştir.

İbn Ebi’d-Dünyâ Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr Deylemî, Ebû Mâlik’ten rivâyet etmiştir.
Cennetle müjdelenen on bahtiyardan biridir.
Hişam devrinde ölmüştür. Sikadan, âlim bir zâttır.
Medineli ve Ensâr’dandır. Kûfe’ye gitti ve Hicrî 83'de Cemacim vakasında öldü.
Taberânî Ebû Umâme’den rivâyet etmiştir.
İbn Ebi’d-Dünyâ Hişam b. Urve’den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

HUSÛMET

Bu da zemmedilen bir haslettir. Aynı zamanda bu husûmet, îtirâz ve mücâdelenin netîcesidir. Çünkü îtirâz, adamı herhangi bir kusurundan dolayı küçük düşürmek ve kendisini üstün göstermek bakımından ona dokunmaktır. Cidâl ise mezhebini açıklamak ve yerleştirmek için yapılan münâkaşadan ibârettir. Husûmet ise bir mal veyâ hak iddiâsı ile alâkalı sözünde inat ve ısrârdır. Bu ısrâr, bâzen ibtidâen olur, bâzen de karşısındakinin tavır ve davranışlarına îtirâz mâhiyetinde olur. Mirâ, ancak söylenen söze îtirâz ile olur, yâni başlangıçta olmaz. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ أَبْغَضَ الرِّجَالِ إِلَى اللهِ الْأَلَدُّ الْخَصِمُ

"Allah kâtında en sevilmeyen ki iler, mücâdelede ısrâr edenlerdir."[221] buyurmuştur. Ebû Hureyre'nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ جَادَلَ فِي خُصُومَةٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ لَمْ يَزَلْ فِي سَخَطِ اللهِ

حَتَّى يَنْزِعَ

"Husûmetlerde câhilce mücâdele eden kimse, bu mücâdelesinden vazgeçinceye veyâ ölünceye kadar Allah'ın gazabındadır."[222] buyurmuştur.

Zâtın biri (Ebû Câfer'dir): "Husûmetten sakının. Zîra husûmet dîni mahveder." demiştir. Denildi ki; dînde verâı olanlar, aslâ husûmet etmemişlerdir. İbn Kuteybe diyor ki; (Meşhûr olan, İbn Kuteybe değil, başka bir zâttır.) Abdullah'ın oğlu Bişr, bir gün bana uğradı ve:

- "Burada ne oturuyorsun?" diye sordu. Ben de:
- "Amcazâdemle bir dâvamız var, onun için bekliyorum." dedim. Bişr:
- "Babanın bana çok iyilikleri oldu, ben de sana iyilik yapmak isterim. Beni dinle; vallahi husûmetten daha ziyâde kalbi meşgul eden, huzuru bozan, mürüvveti gideren ve dîni mahveden bir şey bilmiyorum." dedi. Ben de bu söz üzerine oradan ayrılmak üzere ayağa kalktım, amcazâdem:
- "Nereye gidiyorsun?" diye sorunca ben:
- "Dâvamdan vazgeçtiğimi kendisine söyledim. O;
- "Benim haklı olduğumu anladın da ondan mı vazgeçtin?" diye sordu. Ben:
- "Hayır, kendi nefsime ikrâm olarak vazgeçiyorum." dedim. Bunun üzerine

hasmım, “Ben de senden bir şey istemiyorum, senin olsun.” dedi.

Şâyet, “Haklı bir kimse haksızlığa uğradığı zaman, hakkını korumak ve aramak için elbette dâvâ açması gerekir. Böyle bir husûmetin hükmü nedir ve bu nasıl zemmedilir?” dersen bilmiş ol ki: Bizim yerdiğimiz, haksız ve bilgisiz olan husûmettir. Hakkın nerede olduğunu bilmeden dâvayı üzerine alan bir avukat gibi, o bir şey bilmeden mücâdele eder durur. Bunun gibi, hakkından fazlasını isteyenleri de şâmildir. Bile bile karşısındaki adama eziyet maksadıyla hakkından fazlasını ister ve bunda ısrar eder.

Ayrıca hakkını meydana çıkarmak için muhtaç olmadığı ve yalnız hasmına eziyet maksadıyla lüzumsuz sözler konuşanlar ve hasmına eziyet için inadına dâva açanlar aslında alacağı mala kıymet vermeyip yalnız zahmet vermek isteyenler hakkındadır. Nitekim çokları bunu itirâf eder ve: “Benim maksadım ona eziyet etmek, onun belini kırmaktır, yoksa malın kıymeti yoktur. Hattâ ben alacağımı suya atsam da benim için bir değeri yoktur.” der. İşte yasak ve mezmûm olan, bu kabîl husûmetlerdir.

Yoksa haksızlığa uğrayan bir kimsenin, haddi aşmamak şartıyla meşrû yoldan muhâsame etmesi, inat ve eziyet etmeden hakkını araması haram değildir. Yine de evlâ olan, terkidir. Çünkü husûmet esnâsında dili, ölçülü olarak kullanıp haddi tecâvüz etmemek cidden zordur. Husûmet, göğsü kızdırır, gazabı harekete geçirir. Gazab harekete geçince, asıl istenen şey unutulur da, hasımlar arasında kin ve nefret kalır. Artık her iki taraf, hasmının üzüntüsüne sevinir, sevinince üzülür. Dil ise alabildiğine açılır, ağzına her geleni söyler. Husûmete başlayan kimse bu mahzurlarla karşı karşıyadır. Artık iş, meşrû hakkın hudûdunu aşar. Bunun için terki evlâdır.

Anlaşılıyor ki; husûmetler, her kötülüğün başlangıcıdır. Mirâ ve cidâl de böyledir. O halde zarûret olmadıkça bu kapılar açılmamalıdır. Zarûret halinde ise husûmetin doğuracağı netîcelerden kalp ve dili korumak lâzımdır ki, bu da cidden zordur. Husûmetlerde yalnız hakkı üzerinde durabilenler günâhtan emîndir ve bunun husûmeti zemmedilmez. Ancak hak iddia ettiği şeyden müstağnî ise evlâyı terk etmiş sayılır. Yine de günâhkâr sayılmaz. Bununla beraber husûmet, mirâ ve cidâlde en azından güzel ve tatlı konuşma hâssasını ve bu davranışa vâdedilen mükâfatı kaybeder. Zîra tatlı sözün en aşağı derecesi, karşısındaki adama muvafakatini ifâde etmektir. Sözün en kötüsü de karşısındaki adama ta’n ve îtirâzdır. Çünkü îtirâz, karşısındaki adamın ya cehâletini veyâ yalancılığını açığa çıkarmaktır. İşte mirâ ve mücâdele eden kimse bunu yapmakla güzel konuşma hâssasını kaybetmiş olur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

يُمَكِّنُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ طِيبُ الْكَلَامِ وَإِطْعَامُ الطَّعَامِ

"Güzel söz ve yemek yedirmek cennete girmenizi kolayla tırır."[223] Allahu Teâlâ da Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا

"İnsanlarla güzel güzel konuşun." (Bakara sûresi, 2/83)

İbn Abbâs (r.a.): "Sana selâm veren, Mecûsî de olsa selâmını al. Zîra Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا

"Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha iyisiyle selâm verin veyâ aynıyla mukabele edin." (Nisâ sûresi, 4/86) buyurdu." demiştir. Yine **İbn Abbâs** (r.a.): "Firavun bile bana hayır bir söz söylese, ben de aynen kendisine mukabelede bulunurdum." demiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَغُرَفًا يُرَى ظَاهِرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا وَبَاطِنُهَا مِنْ

ظَاهِرِهَا أَعَدَّهَا اللهُ تَعَالَى لِمَنْ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَأَلَانَ الْكَلَامَ

"Cennette, içi dı ından ve dı ı içinden görülen kö kler vardır. Allahu Teâlâ onları yemek yediren ve yumu ak konu anlar için hâzırlamı tır."[224]

Rivâyete göre **İsâ aleyhisselâm**'ın yanından bir domuz geçti. İsâ aleyhisselâm: "Selâm ile geçti." deyince, yanındakiler: "Domuz hakkında da böyle mi dersin?" dediler. Bunun üzerine Hz. İsâ: "Dilimi kötü söze alıştırmak istemedim." diye cevap vermiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de bir hadîslerinde:

اَلْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ

"Güzel söz, sadakadır." buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اِتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ

"Bir hurmanın yarısı ile de olsa, ate ten korunun. Bunu da bulamazsanız tatlı dil ve

güzel söz ile korunmaya çalı ın."[225] buyurmuştur.

Hz. Ömer (r.a.): "Aslında iyilik kolay bir şeydir. Güler yüz ve yumuşak söz bunu temîn eder." demiştir. Hakîmlerden biri: "Yumuşak ve tatlı söz, âzâlarda gizlenmiş kin kirini yıkar temizler." demiştir. Diğer bir hakîm de şöyle demiştir: "Rabbını gazablandırmayıp, arkadaşını memnûn edecek söze cimrilik etme. Böyle bir sözden ihsân edenlerin sevâbını alman muhtemeldir."

Bütün bunlar, güzel sözlerin fazîletleri hakkında rivâyetlerdir. Husûmet, mirâ, cidâl ve inat ise bunların zıddıdır. Zîra haşîn, kaba ve çirkin sözler, kalbi kırar, geçimi zorlaştırır, hiddete sebep olur ve göğsü daraltır.

Lütuf ve keremiyle Allahu Teâlâ'dan hüsn-i tevfîk dileriz.

Buhârî Âişe'den rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ ve Isfahânî rivâyet etmiştir.

Taberânî Câbir'den rivâyet etti.

Tirmizî Enes'den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Adiy b. Hâtem'den rivâyet etmişlerdir.

SÖZÜN DERİNLİĞİNE DALMAK

Ağzı eğip bükerek secî ve kafiye yapmak, edebiyat yapacağım diye yapmacık hareketlerde bulunmak, maksadına îma ve târîz yolu ile varmak şeklinde konuşmalardır. Bütün bu yapmacık hareketler, mevzûya girmeden lüzumsuz mukaddimeler ve mezmûm olan şeylerdir. Bunlara tekellüf denir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَنَا وَأَتْقِيَاءُ أُمَّتِي بُرَآءُ مِنَ التَّكَلُّفِ

"Ben ve ümmetimin müttakîleri tekellüften, böyle yapmacık hareketlerden berîyiz."[226] buyurmuşlardır. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَبْغَضَكُمْ إِلَيَّ وَأَبْعَدَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا الثَّرْثَارُونَ

الْمُتَفَيْهِقُونَ الْمُتَشَدِّقُونَ فِي الْكَلَامِ

"Benim için en sevimsiz ve meclisimden en uzak olanınız, kendini beğenip ağzını sağa sola yayarak edebiyat şyapmaya kalkı an ve lafı uzatan kimselerdir."[227] Hz. Fâtıma'nın (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

شِرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ غُذُّوا بِالنَّعِيمِ يَأْكُلُونَ أَلْوَانَ الطَّعَامِ

وَيَلْبَسُونَ أَلْوَانَ الثِّيَابِ وَيَتَشَدَّقُونَ فِي الْكَلَامِ

"Ümmetimin kötüleri, bol nîmetlerle gıdâlanıp, muhtelif yemekler yiyen, renkli elbiseler giyen ve ağzını eğip bükerek konu anlardır."[228] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde de şöyle buyurmuştur:

هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ

"Dikkat edin, derin sözlere dalıp lüzumsuz yeşe lafı uzatanlar helâk olmu lardır."[229] Peygamberimiz bunu üç defa tekrar ettiler.

Hz. Ömer (r.a.) de: "Çene çatlatarak deve kükremesi gibi konuşmak, şeytanın gevelemesindendir." demiştir. Sa'd'ın oğlu Amr bir şey istemek üzere babası Sa'd'ın yanına gitti ve bâzı mukaddimelerle söze başladı. Bunun üzerine Sa'd:

- “İhtiyâcına en uzak kaldığın, bugündür. Zîra ben Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَتَخَلَّلُونَ الْكَلَامَ بِأَلْسِنَتِهِمْ كَمَا

تَخَلَّلُ الْبَقَرَةُ الْكَلَاءَ بِأَلْسِنَتِهَا

“Bir zaman gelecek, insanlar sözlerini ağızlarında, ineklerin otu gevelemeleri gibi geveleyip duracaklar.”[230] buyurduğunu işittim.” demiştir.

Yâni “Sen de sözünü geveleyip durma, ne diyeceksen onu de, yapmacık sözlerle fuzûlî mukaddimelere lüzum yoktur.” demek istedi. Bu şekil konuşmalar da dilin âfetlerindendir. Güçlükle söylenen kafiyeli sözler de bu hükümdedir. Âdet dışı edebiyât da böyledir. Karşılıklı konuşmalarda da hüküm aynıdır. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir cenînin düşürülmesi ile alâkalı hükmünü verdiği vakit, bu cürmü irtikab edenlerin taraftarları: “Yemeyen, içmeyen, konuşmayan ve ses vermeyen şeyin diyeti nasıl olur?” dediler ve bu sözleri Arapça ifâde ile edebî bir tarzda konuştular. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَسَجْعًا كَسَجْعِ الْأَعْرَابِ

“Arabın kafiyeli sözü gibi var mı?”[231] buyurdu. Ve bu şekil kafiyeli konuşmayı reddetti. Zîra tekellüf ve yapmacık davranış ortada idi. Lâyık olan, sözü maksada inhisâr ettirmektir. Çünkü sözdeki gâye, maksadı anlatmaktır. Bunun fazlası uydurma ve yapmacık hareketler oldukları için mezmûmdur.

Hitabetteki sözleri düzeltmek, aşırı gitmeden, ifrâta kaçmadan ve garîb kelimeler kullanmadan güzel konuşmak bu uydurmalara girmez. Çünkü hitâbet ve tezekkürdeki gâye, kalpleri harekete geçirmek, teşvîk etmek, gönülleri yumuşatmaktır. Güzel sözün ehemmiyeti burada büyüktür. Bu bakımdan hüsn-i beyân, bu makama lâyıktır. Ama ihtiyaç için karşılıklı konuşmalarda böyle edebiyat yapmaya lüzum yoktur. Bunlarla meşgul olmak, mezmûm olan tekellüftendir. Bu gibi ahvâlde edebiyâta kaçmak riyâ, kendi fesâhatini ortaya koymak ve güzel konuşmakla temâyüz etmeye yeltenmektir ki, bunların hepsi şer’an mekruh, memnû ve mezmûm olan davranışlardır.

Dârekutnî Zübeyr b. Avvam’dan merfû olarak rivâyet etti. Buhârî’de de bu meâlde bir hadîs vardır.

Ahmed, Ebû Sa’lebe’den rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolu da vardır.

İbn Ebi'd-Dünyâ ve Beyhakî **"Şuabü'l-Îmân"**nda rivâyet etmişlerdir.
Müslim, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.
Ahmed rivâyet etmiştir.
Buhârî, Muğîre ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

FUHUŞ, SÖVMEK VE ÇİRKİN SÖZLÜLÜK

Bu da yasak ve zemmedilmiştir. Bunun menşei alçaklık ve pis tabiatlılıktır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِيَّاكُمْ وَالْفُحْشَ فَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى لَا يُحِبُّ الْفُحْشَ وَلَا

التَّفَحُّشَ

"Aman aman fâhi , açık ve çirkin sözlerden kaçının. Zîra Allahu Teâlâ çirkin sözleri ve

ş *fâhi konu maları sevmez."*[232] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Bedir cenginde öldürülen müşrikler aleyhinde kötü söylemekten men ederek:

لَا تَسُبُّوا هٰؤُلَاءِ فَإِنَّهُ لَا يَخْلُصُ إِلَيْهِمْ شَيْءٌ مِمَّا تَقُولُونَ

وَتُؤْذُونَ الْأَحْيَاءَ أَلَا إِنَّ الْبَذَاءَ لُؤْمٌ

"Bunlara sövmeyin, haklarında kötü söylemeyin. Zîra sizin söylediklerinizden onlara bir ey gitmeyecektir. Ancak geride kalanlarına eziyet etmi olursunuz. İyi biliniz ki, fuh -i kelâm ve kötü söz mezmûmdur."[233] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَّانِ وَلَا اللَّعَّانِ وَلَا الْفَاحِشِ وَلَا الْبَذِيءِ

"Mü'min ta'n etmez, kimseye lânet etmez, fâhi söz söylemez ve kimseyi yermez."[234] Diğer bir hadîste de şöyle buyurulmuştur:

اَلْجَنَّةُ حَرَامٌ عَلٰى كُلِّ فَاحِشٍ أَنْ يَدْخُلَهَا

"Cennet fâhi ve çirkin söz konu anlara haramdır."[235] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَرْبَعَةٌ يُؤْذُونَ أَهْلَ النَّارِ عَلٰى مَا بِهِمْ مِنَ الْأَذٰى، يَسْعَوْنَ بَيْنَ

الْحَمِيمِ وَالْجَحِيمِ، يَدْعُونَ بِالْوَيْلِ وَالثُّبُورِ، رَجُلٌ يَسِيلُ فُوهُ

قَيْحًا وَدَمًا، فَيُقَالُ لَهُ: مَا بَالُ الْأَبْعَدِ قَدْ آذَانَا عَلَى مَا بِنَا مِنَ

الْأَذَى؟ فَيَقُولُ: إِنَّ الْأَبْعَدَ كَانَ يَنْظُرُ إِلَي كُلِّ كَلِمَةٍ قَذِيعَةٍ

خَبِيثَةٍ فَيَسْتَلِذُّهَا وَيَسْتَلِذُّ الرَّفَثَ.

"Dört kimsenin cehennemde çektikleri azâbdan, cehennem halkı dahî üzülürler. Hamîm ve Cahîm adlarındaki iki cehennem arasında ko ar dururlar: Vay bize mahvolduk, diye bağırırlar. Bunlardan birinin ağzından mütemâdiyen kan ve irin akar. Ona " u uzaktaki, hâin herifin hâli nedir ki, bizim çektiğimiz azâb bize yetmiyormu gibi bir de onun sıkıntısını çekiyoruz?" der ki, o her fâhi ve habîs söze bakar da cimadan zevk aldığı gibi, bu gibi sözlerden zevk alır. Bunun için cezâsı budur"[236] buyurdu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Hz. Âişe'ye:

لَوْ كَانَ الْفُحْشُ رَجُلًا لَكَانَ رَجُلَ سُوءٍ

"Ey Âi e! Fuhu erkek olsa, kötü bir insan olurdu."[237] buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلْبَذَاءُ وَالْبَيَانُ شُعْبَتَانِ مِنْ شُعَبِ النِّفَاقِ

"Yaramaz ve fâhi sözler, nifakın dallarından birer daldır."[238] Hadîsteki "Beyân" kelimesinden murâdın, izâhı muvâfık düşmeyen şeyi açığa çıkarmak veyahut tekellüfe varacak şekilde izaha kalkışmak mânâlarına ihtimâli olduğu gibi, dîn işlerinde ve Allahu Teâlâ'nın sıfatlarında açıklamak, izâh etmek ihtimâli de vardır. Çünkü dînî hükümleri ve Allah'ın sıfatlarını mücmel olarak, halka bildirmek daha iyidir. Zîra avâmın teferruâta tahammülü yoktur. Tafsîlâta kalkışmakla onları şüpheye düşürmek ihtimâli vardır. Mücmel olarak anlatılırsa kolaylıkla onu kabul eder. "Beyân" kelimesinin bütün bu mânâlara ihtimâli olmakla beraber. **"Bezâ"** kelimesinin yanında bunu anmak, açıkça ifâde edilmesinde insanın utandığı sözleri îma yollu konuşacak yerde açıkça konuşmak mânâsındadır. Bu gibi yerlerde sözü kapalı geçmek daha muvâfıktır.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ الْمُتَفَحِّشَ الصَّيَّاحَ فِي الْأَسْوَاقِ

“Allahu Teâlâ sokaklarda dola ıp â ikâre fâhi ve çirkin söz söyleyenleri sevmez.”[239] buyurmuştur.

Câbir b. Semure[240] diyor ki: “Babam önde ben arkasında oturuyor ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in sohbetinde bulunuyorduk. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الْفُحْشَ وَالتَّفَاحُشَ لَيْسَا مِنَ الْإِسْلَامِ فِي شَيْءٍ وَإِنَّ

أَحْسَنَ النَّاسِ إِسْلَامًا أَحْسَنُهُمْ أَخْلَاقًا

“Fuhu ve kar ılıklı fâhi söz sarf etmenin İslâmiyet’te yeri yoktur. İslâmiyet bakımından insanların en güzeli ahlâkı en güzel olanıdır.”[241] buyurmuştur.

İbrâhim b. Mesîre[242] diyor ki, **Ahnef b. Kays**: “Size hastalıkların en kötüsünü bildireyim mi?” dedi ve bunların bed-lisân ve kötü huy olduklarını anlattı. Bu anlattıklarımız da kötü sözü zemmeden rivâyetlerdir.

Fuhşun haddine ve hakîkatine gelince; fuhuş, çirkin şeyleri açık sözlerle ifâde etmektir. Bunlar umûmiyetle cinsî münâsebet ve bunlarla alâkalı sözlerdir. Zîra bozuk insanların bu hususta kullandıkları çok çirkin ve çok açık tâbirleri vardır. Hâlbuki sâlih kimseler bunlardan vahşet duyar. Bunları, kinâye, rumuz ve imâ yolu ile anlatırlar.

İbn Abbâs (r.a.): “Allah hayâ ve kerem sâhibidir. Affeder ve birçok şeyleri kinâyeli olarak anlatır. Meselâ, cinsî münâsebeti temâs ile ifâde eder. **Mess, lems, duhûl** ve **sohbet** gibi kelimeleri vikâdan, münâsebetten kinâye olarak zikreder. Bunlar fâhiş değiller, fakat bunların karşısında fâhiş ve açık kelimeler var ki, onları anmak çirkindir. Bunların çoğu sövüp saymakta ve ayıplamakta kullanılır. Bunlar da kendi aralarında farklıdır. Bâzıları bâzılarından daha fâhiştir. Bu da memleketlerin teâmüllerine göre değişir. En hafifleri mekruh, ağırları ise mahzurludur. Aralarındakiler, mekrûh ile mahzur arasında mütereddittir. Bu fuhş-i kelâm yalnız cimâ ile alâkalı değil, idrâr ve kazâ-i hâcette de vardır. Zîra kazâ-i hâcet de gizli yapılır. Gizli yapılan her şeyi açık ve sarîh kelimelerle ifâde, fuhş-i kelâmdır.”

Bunun gibi, bir kimsenin utandığı bir kusuru varsa, o kusurunu açıkça anmaktansa, “Şikâyet ettiğim bir husus.” şeklinde bir ifâde ile anmak daha muvâfık düşer. Aksi ise fuhş-i kelâmdır. Hepsi de dilin âfetlerindendir.

Alâ b. Hârûn diyor ki: **Ömer b. Abdülazîz** konuşmasına çok dikkat ederdi. Bir defa koltuğunda bir yara çıktı. Gittik vaziyetini sorduk. Yara nerende çıktı, dedik. O da, koltuğumun altında demedi de elimin içinde çıktı dedi. Burada bile

dilinin nezâketini korudu.

Fâhiş söz söylemenin sebebi ya karşısındaki adama eziyet etmek veyâ düşüp kalktığı kötü kimselerden alışıp bunu teâmül haline getirmektir. Çünkü sövüp saymak bu gibi alçak tabiatli insanların âdetidir. Onlar buna aldırış etmezler. Ârâbî'nin biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Bana vasiyet et." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

عَلَيْكَ بِتَقْوَى اللّٰهِ وَإِنِ امْرُؤٌ عَيَّرَكَ بِشَيْءٍ يَعْلَمُهُ فِيكَ فَلَا تُعَيِّرْهُ

بِشَيْءٍ تَعْلَمُهُ فِيهِ يَكُونُ وَبَالُهُ عَلَيْهِ وَأَجْرُهُ لَكَ وَلَا تَسُبَّنَّ شَيْئًا

"Allah'tan kork, takvaya devam et. Bir kimse sende bildiği bir kusurdan dolayı seni ayıplarsa, sen onda bildiğin kusurdan dolayı onu ayıplamaya kalkı ma. Günâhı onun, sevâbı ise senin olur. Ve kimseye kötü söz söyleme."[243] buyurdu.

İyâd b. Himar diyor ki: Bir adam gelip Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Bizim akrabadan biri bana kötü söz söylüyor. Hâlbuki benden aşağıdır. Ben de aynı şekilde kendisine mukabelede bulunabilir miyim?" diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْمُتَسَابَّانِ شَيْطَانَانِ يَتَعَاوَيَانِ وَيَتَهَاجَرَانِ

"Kar ılıklı birbirine sövenler eytanlardır. Onlar köpek gibi iti ir, yalan konu ur ve ayrılırlar."[244] buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

سِبَابُ الْمُؤْمِنِ فِسْقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ

"Mü'mine sövmek fisk, mü'mini öldürmek ise küfürdür."[245] buyurmuştur.

Bir başka hadîs-i şerîfte de şöyle buyurulmuştur:

اَلْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِئِ مِنْهُمَا حَتَّى يَعْتَدِيَ الْمَظْلُومُ

"Kar ılıklı birbirine sövenlerin günâhı, mazlum taraf ba layıncaya kadar, ilk defa ba layanadır."[246]

Diğer hadîste şöyle buyurulmuştur:

مَلْعُونٌ مَنْ سَبَّ وَالِدَيْهِ

“Annesine babasına söven mel’ûndur.” Diğer bir rivâyette:

مِنْ أَكْبَرِ الْكَبَائِرِ أَنْ يَسُبَّ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ

“En büyük günâhlardan biri de ki inin annesine babasına sövmesidir.” buyurulmuştur. “İnsan annesine babasına söver mi?” diyenlere Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ الْآخَرُ أَبَاهُ

“Kendisi ba kasının babasına küfreder, ba kası da onun babasına küfreder.”[247] buyurmuştur.

Neseî ve Hâkim rivâyet ettiler. Hâkim sahîh olduğunu söyledi.

İbn Ebi’d-Dünyâ, Muhammed Bakır’dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Tirmizî sahîh sened ile İbn Mes’ûd’dan rivâyet etmiştir.

İbn Ebi’d-Dünyâ, İbn Ömer’den rivâyet etmiştir.

İbn Ebi’d-Dünyâ rivâyet etmiştir.

İbn Ebî’d-Dünyâ, İbn Luhay’dan rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve Hâkim rivâyet ettiler. Hâkim, hasen ve sahîh olduğunu söyledi.

İbn Ebi’d-Dünyâ Câbir’den rivâyet etmiştir.

Ashâbdandır. Sa’d’ın kardeşidir. Kûfe’de Hicri 76 da ölmüştür.

Ahmed ve İbn Ebi’d-Dünyâ sahîh sened ile rivâyet etmişlerdir.

Tâiflidir. Mekke’ye geldi ve Hicrî 132 de vefat etti.

Ahmed ve Taberânî isnâd-ı ceyyid ile Câbir’den rivâyet etmişlerdir.

Tayâlisî rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, İbn Mes’ûd’dan rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Ahmed, Ebû Ya’lâ ve Taberânî İbn Abbâs’tan rivâyet etmişlerdir.

TEL'ÎN
(LÂNET ETMEK)

Lânet etmek ister insana, ister hayvana ve ister nebatata olsun, mezmumdur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْمُؤْمِنُ لَيْسَ بِلَعَّانٍ

"Mü'min lânet edici olamaz."[248] buyurmuştur Diğer hadîste de şöyle buyurulmuştur:

لَا تَلَاعَنُوا بِلَعْنَةِ اللهِ وَلَا بِغَضَبِهِ وَلَا بِجَهَنَّمَ

"Allah'ın gazabı, Allah'ın laneti ve cehennem ile lânetle meyin."[249]

Huzeyfe diyor ki: "Bir kavim lânetleşirse, laneti hak ederler." **İmrân b. Husayn** de şöyle demiştir: "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir seferde iken ensârdan bir kadın devesine kızarak onu tel'în etti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

خُذُوا مَا عَلَيْهَا وَاعْرُوهَا فَإِنَّهَا مَلْعُونَةٌ

"Devenin yükünü alın, semerini çıkarın. Zîra o mel'ûndur."[250] buyurdu. Râvî diyor ki: Deve gözümün önündedir, kimse tarafına bakmadan başıboş olarak kafile arasında gidiyordu."

Ebû'd-Derdâ (r.a.) diyor ki: Yere kim lânet ederse, yer "Kendisine en çok âsi olana Allah lânet etsin." der. **Hz. Âişe** (r.a.) anlatıyor: Hz. Ebû Bekir (r.a.) kölelerinden bâzılarını tel'în ediyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ona dönerek:

يَا أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقِينَ وَاللَّعَّانِينَ كَلَّا وَرَبِّ الْكَعْبَةِ

"Yâ Ebâ Bekir! Hem sıddîklık, hem de lânet edicilik bir arada olur mu? Kâbe'nin Rabbine yemîn ederim ki olamaz."[251] buyurdu. Bunun üzerine Ebû Bekir kölelerini âzâd etti ve bir daha lânet etmeyeceğine dâir Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e söz verdi."

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللَّعَّانِينَ لَا يَكُونُونَ شُفَعَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Lânet ediciler kıyâmet günü ne efâatçi, ne de âhit olurlar.”[252] buyurdu. Enes (r.a.) diyor ki: Adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile devesi üzerinde giderken devesini lânetledi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يا عبد الله لا تسر معنا على بعير ملعون

“Ey Allah’ın kulu, lânetlenmi deve ile aramızda gitme.”[253] buyurdu. Bu, onun sözünü reddetmek için idi.

Lânet, Allah’tan kovulmak ve uzaklaştırmak mânâsındadır ki bu, ancak Allah’tan uzaklaşmayı gerektiren sıfatlara sâhip olduğu zamandır. Başka sûretle câiz değildir. O sıfatlar da küfür ve zulüm vasıflarıdır. Meselâ -*”Allah’ın lâneti zâlimler veyâ kâfirler üzerine olsun”* gibi. Burada şerîatın lafzına uymalıdır. Çünkü lânette büyük tehlike vardır. Zîra lanet mel’ûnu uzaklaştırdı diye Allah’a karşı bir hükümdür. Bu da gaybdır. Gaybı Allah’tan başka kimse bilmez. Ancak, Allahu Teâlâ bildirmiş ise Peygamberi de bilebilir.

Lâneti Gerektiren Sebepler:

Lâneti gerektiren sebepler üçtür. Bunlar küfür, bid’at ve fısktır. Her birine lânet de üç mertebeye ayrılır:

Birincisi: Umumiyetle tel’îndir. Umumî bir ifâde ile “Allah’ın lâneti kâfirler, bid’at sâhipleri ve fâsıklar üzerine olsun.”

İkincisi: Hususî vasıfla lânettir. Yahûdilere, Hıristiyanlara, Mecûsîlere Kaderiye, Havâriç, Ravâfiz, zânî, zâlim ve ribâ yiyenlere lânet olsun gibi. Bunların hepsi câiz olmakla beraber bid’at sâhiplerinin vasıflarını tel’în tehlikelidir. Zîra bid’ati bilmek zordur. Çünkü bu hususta sarîh bir rivâyet yoktur. Lâyık olan, avâmı bundan men etmektir. Çünkü bu, misli ile karşılaşmayı îcâbettirir. Yâni o da seni, bid’at sâhibi kabul ederek tel’în eder ve insanlar arasında münâzalara sebep olur.

Üçüncüsü: Muayyen şahsı tel’îndir. Bu, çok tehlikelidir. Meselâ, “Süleymân’a Allah lânet etsin, o kâfirdir, fâsık veyâ bid’at sahibidir.” sözü gibi. Bunun îzâhı şöyledir: Şer’an lâneti sâbit olan kimseyi tel’înde beis yoktur, câizdir. Allah’ın lâneti Firavun ve Ebû Cehil üzerine olsun gibi. Bunların küfür üzere öldükleri sâbit ve şer’an bilinmiştir. Fakat zamanımızda muayyen bir şahsa gelince; meselâ Allah’ın lâneti Veli üzerine olsun. Zîra o, Yahudî’dir. İşte bu korkunçtur. Bir Yahudi Müslüman olarak ölebilir. Daha bunun mel’ûn olması ile nasıl hükmedilir?

Şâyet, “Bu anda kâfir olduğu için tel’în edilir. Nitekim bir Müslüman’ın ileride dînden çıkma ihtimâli olduğu halde, bu anda Müslüman olduğu için “Allah

rahmet etsin.” demek câiz olduğu gibi, bu tel’în de câizdir.” dersen bilmiş ol ki; Müslüman’a “Allah rahmet etsin.” demek, rahmete vesîle olan İslâm dîninde ve tâatte Allah onu sâbit kılsın, demektir. Fakat kâfir hakkında, lânete sebep olan kötü halinde Allah onu sâbit kılsın demek mümkün değildir. Çünkü böyle demek, küfrü istemektir. Küfrü istemek ise küfürdür. Ancak küfrü hâlinde ölürse Allah lânet etsin, Müslüman ölürse lânet etmesin, denir. Bu ise gaybdır. Gaybı ise ancak Allah bilir. Mutlak olan îman ile küfür arasında tereddüttür. O halde lânette tehlike var, fakat lâneti terk etmekte tehlike yoktur.

Kâfir hakkında bunu böyle bildikten sonra fâsık ve mübtedî hakkında lâneti terk etmenin daha evlâ olduğu meydana çıkar. Şu halde muayyen şahıslara lânet, tehlikelidir. Çünkü her an, vaziyetlerinde değişiklik olabilir. Binâenaleyh ancak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in bildirdikleri müstesnâdır. Allah dilediklerini ona bildirir. Bunun için Peygamber Efendimiz muayyen kavmi tel’în etmiş, bedduâsında Ebû Cehil ve Utbe’yi zikretmiştir. Onlar da Bedir cenginde küfür üzere ölmüşlerdir. Hattâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de âkıbetlerini bilmediği kimseleri tel’înden nehyedilmiştir. Rivâvete göre Bi’r-i Maûne’de ashâbını öldürenlere bir ay Kunut duâsında tel’în etti. Bunun üzerine:

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ

ظَالِمُونَ

“Allah’ın, onların tövbelerini kabul etmesi veyâ onlara azâb etmesi işiyle senin bir ilişiğin yok. Çünkü onlar muhakkak zâlim kimselerdir.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/128) âyet-i celîlesi nâzil oldu.

Yâni onlar belki Müslüman olurlar, mel’ûn olduklarını nereden biliyorsun? Bunun gibi küfür hâlinde olduğunu sûret-i katiyede bildiğimiz kimseyi tel’în câizdir. Fakat Müslüman bir yakınına eziyet vermemek şartıyla. Şâyet bir Müslüman bundan ağırlanacaksa, yine câiz değildir. Rivâyete göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Tâif’e giderken gördüğü bir mezarın kime âit olduğunu Ebû Bekir’den (r.a.) sormuş. Ebû Bekir de: “Bu mezar, Allah ve Rasûlüne âsî olan Sa’d b. Âs’ın mezârıdır.” dedi. Sa’id oğlu Ömer’in buna canı sıkıldı ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “Ya Rasûlallah, bu mezar yemek yediren ve Ebû Kuhâfe’nin açlığını gideren bir adamın mezarıdır.” dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.):

- “Bu adam bana sataşıyor (çünkü Kuhâfe onun babası idi) deyince.” Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Ömer’e:

- “Ebû Bekir’den dilini çek.” buyurdu ve sonra Ebû Bekir’e dönerek:

- *“Kâfirleri umûmî bir ekilde anın, husûsi ekilde tahsîs etmeyin. Çünkü böyle yaparsanız, evlâtları babaları için kızarlar.”* buyurmuşlar ve insanları bundan men etmişlerdir.

Nuayman adında biri defalarca içki içti ve her defasında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in huzurunda cezalandırıldı. Ashâbdan biri:

- “Lânet olası ne çok içiyor.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Karde in hakkında eytana yardımcı olma.”* îkazında bulundu. Diğer rivâyette: “*Böyle deme. Zîra o, Allah ve Resulünü sever.*” buyurmakla içki içen bu adamı tel’înden men etmiştir. İşte bu hâdise, muayyen bir fâsıkı tel’înin câiz olmadığını bize göstermektedir.

Hulâsa; muayyen şahısları tel’înde tehlike vardır. Bundan kaçınmak lâzımdır. Hâlbuki şeytana bile lânet etmemekte bir tehlike yoktur, nerede kaldı başkalarına?

Şâyet, “Hz. Hüseyin’i katleden veyâ öldürülmesini emreden **Yezid**’e lânet câiz midir?” denirse deriz ki: Evvelâ Yezid’in Hüseyin’i öldürmesi veyâ öldürülmesini emretmesi sâbit değildir. Bunun için o öldürdü veyâ o emretti demek de câiz değildir. Daha lânet nerede kaldı? Çünkü katî sûrette bilinmedikten sonra, bir Müslüman’a büyük bir günâhı isnâd etmek câiz değildir. Evet, **İbn Mülcem**’in Hz. Ali’yi ve **Ebû Lü’lü**’ün Hz. Ömer’i öldürdüklerini söylemek câizdir. Çünkü bunlar tevâtürle sâbittir. Binâenaleyh, tahkîk etmeden bir Müslüman’ı fısk veyâ küfürle karalamak câiz değildir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا يَرْمِي رَجُلٌ رَجُلًا بِالْكُفْرِ وَلَا يَرْمِيهِ بِالْفِسْقِ إِلَّا ارْتَدَّتْ

عَلَيْهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ صَاحِبُهُ كَذٰلِكَ

“Bir kimse bir kimseyi küfür veyâ fisk ile ithâm eder de itham edilen kimse böyle olmazsa bu ithâm, ithâm edene döner.”[254] buyurmuştur. Yine:

مَا شَهِدَ رَجُلٌ عَلٰى رَجُلٍ بِالْكُفْرِ إِلَّا بَاءَ بِهِ أَحَدُهُمَا إِنْ كَانَ

كَافِرًا فَهُوَ كَمَا قَالَ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ كَافِرًا فَقَدْ كَفَرَ بِتَكْفِيرِهِ إِيَّاهُ

“Bir kimse bir adamın küfrüne ehâdet ederse, bunlardan biri kâfir olur. âyet küfrüne ehâdet ettiği kimseler kâfir ise dediği gibidir. Kâfir değilse, o zaman onu tekfîr edenin kendisi kâfir olur.”[255] buyurmuştur. Yâni Müslüman olduğunu bildiği halde onu tekfîr ederse, kendisi kâfir olur. Şâyet işlediği bid’atler, tavır ve

davranışları sebebiyle kâfir olduğunu sanarak onu tekfîre kalkışırsa, o zaman kâfir olmaz. Belki hataya düşmüş olur.

Muaz (r.a.) diyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bana:

أَنْهَاكَ أَنْ تَشْتُمَ مُسْلِمًا أَوْ تَعْصِيَ إِمَامًا عَادِلًا

"Müslüman'a kötü söylemekten ve âdil hükümdara isyân etmekten seni nehyederim."[256] buyurdu.

Ölüler aleyhinde bulunmak, bundan daha ağırdır. **Mesrûk** diyor ki: Hz. Âişe'nin yanına girmiştim. Hz. Âişe:

- "Lânet olası falancı ne yapıyor?" diye sordu. Ben de:
- "O öldü." dedim. Bunun üzerine Âişe:
- "Allah rahmet etsin." dedi. Ben ise:
- "Az evvel lânetledin, şimdi rahmetliyorsun. Bu nasıl olur?" diye sordum. Hz. Âişe
- "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدَّمُوا

"Ölüler aleyhinde konu mayınız. Zîra onlar takdîm ettiklerine ula tılar."[257] buyurdu. Onun için rahmetle andım." dedi. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَتُؤْذُوا بِهِ الْأَحْيَاءَ

"Ölülere kötü söylemeyin. Zîra bu sebeple hayattaki yakınlarını incitmi olursunuz."[258] buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

أَيُّهَا النَّاسُ احْفَظُونِي فِي أَصْحَابِي وَإِخْوَانِي وَأَصْهَارِي

وَلَا تَسُبُّوهُمْ أَيُّهَا النَّاسُ إِذَا مَاتَ الْمَيِّتُ فَاذْكُرُوا مِنْهُ خَيْرًا

"Ey insanlar! Ashabım, karde lerim ve yakınlarım hususunda beni dü ününüz ve onların aleyhinde konu mayınız. Ey insanlar, biri öldüğü zaman, onun (kötülüklerini değil) *iyiliklerini anınız."*[259] buyurmuştur.

Acaba, "Hüseyin'i öldürene veyâ öldürülmesini emredene Allah lânet etsin, demek câiz midir?" dersen deriz ki: Burada en doğrusu, Hz. Hüseyin'i öldüren veyâ öldürülmesini emreden kimse, tövbesiz öldü ise Allah lânet etsin, demek

câiz olur. Belki tövbekâr olmuştur. Tövbe etmişse lânet câiz olmaz. Meselâ Vahşî de kâfir iken Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in amcası Hz. Hamza'yı öldürüp, sonra küfür ve katilden tövbe ettiği için artık ona lânet câiz değildir. Adam öldürmek, büyük günâhlardan olmakla beraber, küfür derecesine yükselemez. Yâni o da tövbekâr olabilir. Binâenaleyh, tövbe etmemişse kaydını koymadan mutlak sûrette Hz. Hüseyin'i öldüren veyâ öldürülmesini emredene lânet olsun, sözü tehlikeli olur. Hâlbuki hiç lânet etmemekte bir tehlike yoktur ve bu daha doğrudur.

Bu misâli burada anmamız ve lânetten bahsetmemiz, insanların, lânet kelimesine ihânet edip, dillerine doladıkları içindir. Hâlbuki mü'min lânetçi değildir. Lânet kelimesini diline dolaması doğru olmaz. Ancak katî olarak küfür üzere öldüğü bilinenler ise bu vasıfta olanlara umûmiyetle lânet edilebilir, yoksa muayyen şahıslara lânet yapılmaz. (Şeytana bile lânet etmediğimizden Allah katında mesûl olmayacağımıza ve bâzı lânetlerden mesûl olacağımıza göre) lâneti terkedip, Allah'ı zikretmekle meşgul olmak, daha evlâdır. Bunu da yapamıyorsan sükût et. Zîra selâmet sükûttadır.

Mekkî b. İbrâhim[260] diyor ki: Biz İbn Avn'ın[261] sohbetinde bulunuyorduk. Vâliliği sırasında İbn Avn'a eziyet eden Bilâl b. Ebû Burde'yi tel'în edip duruyorduk. İbn Avn ise hiç sesini çıkarmadan dinliyordu. Bir ara kendisine:

- "Bu adam sana eziyet ettiği için onu tel'în ediyoruz, sen ise susuyorsun." dedik. O:

- "Lâ ilâhe illallah ile Allah falana lânet etsin." sözleri amel sahîfelerimize geçecek iki cümledir. Kıyâmet günü amel defterimden **"Lâ ilâhe illâllah"** kelime-i tevhîdinin çıkması, Allah falana lânet etsin, cümlesinin çıkmasından benim için daha sevimlidir. Onun için tel'în etmiyorum da tevhîd ediyorum." dedi. Adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Bana nasîhat et." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Lânetçi olmamayı sana tavsiye ederim."* buyurdu. **İbn Ömer** (r.a.) de: "Allah katında en sevimsiz insan, şuna buna kötü söyleyip lânet eden kimsedir." buyurdu. Diğer biri de bir mü'mini tel'în etmenin, onu öldürmek kadar ağır olduğunu söylemiştir. **Hammâd b. Zeyd**:[262] "Bu sözün, Peygamberimiz'e merfû bir hadîs olduğunu söylesem, mübalâğa etmiş olmam." demiştir.

Ebû Katâde diyor ki; "Mü'mine lânet eden onu öldürmüş gibi olur." derlerdi. Bu ifâde merfû olarak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den rivâyet edilmiştir. Bedduâ da lânete yakın bir şeydir. Hattâ zâlime de bedduâ aynıdır. "Allah onu dertten kurtarmasın, ona gün yüzü göstermesin" şeklindeki bedduâlar gibi. Bunlar

mezmûmdur. Haberde şöyle vârid olmuştur:

إِنَّ الْمَظْلُومَ لَيَدْعُو عَلَى الظَّالِمِ حَتَّى يُكَافِئَهُ ثُمَّ يَبْقَى

لِلظَّالِمِ عِنْدَهُ فَضْلَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Mazlûm zâlime öyle bedduâ eder ki, kıyâmet günü zâlimin zulmünü kar ıla tırdıktan sonra, zâlimin kendisinde biraz da hakkı kalır."

Yukarıda geçmiştir.

Tirmizî ve Ebû Dâvud Semure'den rivâyet ettiler.

Müslim rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ **"Kitâbu's-Samt"**de rivâyet etmiştir.

Müslim, Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ, isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

Buhârî, Ebû Zer'den rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr Deylemî Ebû Saîd'den rivâyet etmiştir.

Ebû Nuaym **"Hilye"**de rivâyet etmiştir.

İbn Mübârek **"Zühd ve Rakaik"**de rivâyet etmiştir.

Tirmizî, Muğire'den rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr **"Müsned"**inde rivâyet etmiştir.

Mekkî, Belhli ve Teymîdir. Sikadandır. Buhârî kendisinden rivâyet etmiştir.

İbn Avn Irak'ta, sünnette çok büyük bir âlim olup, Tâbiîndendlr. Hicrî 151 de ölmüştür.

Basralı sikadan bir zâttır. Hicrî 96 da 81 yaşında ölmüştür.

TEGANNÎ VE ŞİİR

Semâ kısmında tegannînin helâl olup olmayan kısımlarını anlatmıştık. Artık onları tekrar edecek değiliz.

Şiire gelince; şiir bir sözdür; güzeli güzel, çirkini ise çirkindir. Ancak yalnız şiir ile meşgul olmak da mezmûmdur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَأَنْ يَمْتَلِئَ جَوْفُ أَحَدِكُمْ قَيْحًا حَتَّى يَرِيَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِئَ شِعْرًا

"Sizden birinizin içinin gözle görülür şekilde cerahatle dolmuş olması, onun hakkında, içinin şiir ile dolmasından daha hayırlıdır."[263] buyurmuştur.

Mesrûk'a şiir hakkında sorulmuş, o ise bunu kerîh görmüş ve: *"Benim amel sahifemde şiir bulunmasından hoşlanmam."* demiştir. Zâtın birine yine şiirden sormuşlar, cevâbında, "Onun yerine Allah'ı zikr eyle. Zîra Allah'ı zikir, şiirden hayırlıdır." demiştir.

Hulâsa: İçinde çirkin söz bulunmazsa şiir söylemek ve onu bestelemek haram değildir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ لَحِكْمَةً

"Şiirden bâzısı ayn-ı hikmettir."[264] buyurmuştur. Evet, şiirden maksat övmek, yermek ve süslemektir. Bâzen şiire yalan da karışır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Hassan b. Sâbit'e, kâfirleri yermek için şiir söylemesini emretmiştir. Övmede aşırı gitmek yalan ise de, haram olan yalana girmez. Nitekim şâir:

وَلَوْ لَمْ يَكُنْ فِي كَفِّهِ غَيْرُ رُوحِهِ لَجَادَ بِهَا فَلْيَتَّقِ اللهَ سَائِلُهُ

"O kadar cömerttir ki, elinde canından başka bir şey bulunmasa canını vermekten çekinmeyecektir."

"O halde kendisinden isteyene, Allah'tan korksun ve insaf etsin." demiştir.

Şâirin bu şiiri cömertliğin son haddini tavsîftir. Yoksa bunu olduğu gibi inandırmayı kasdetmiyor. Bunun için diğer yalanlarla aynı ölçüde değildir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzurunda nice beyitler okunmuştur ki, bunlar incelendiği takdirde bu kabîl sözlerin bunlarda da bulunduğu görülür. Hâlbuki

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bundan men etmemiştir. Hz. Âişe (r.a.) diyor ki: Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) oturmuş nâlinlerini dikiyor, ben de yün eğiriyordum. Bu sırada Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)in alnından nûr topu gibi parlayan terlerin aktığını hayretle müşâhede ettim. Bir araş başını bana çevirdi ve: *"Ne o a ırdın kaldın?"* dedi. Ben de kendisine: "Ey Allah'ın Resulü, sana baktım, alnından terlerin aktığını ve terlerinin nur gibi parladığını gördüm. Hatırıma geldi. Eğer şâir **Ebû Kebîr el-Hüzelî** sizi görse, söylediği şiire sizin daha lâyık olduğunuzu anlardı." dedim. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- "Yâ Âişe, Ebû Kebir el-Hüzelî ne dedi?" diye sordu. Ben de:

- "Şu iki şiiri söyledi dedim." Şiir:

"Hayzın her türlü lekesinden, süt bozukluğundan ve cinsî münâsebette bulunan kadının sütünü emmek hastalığından uzak."

"Yüz çizgilerine baktığın vakit, yağmur damlalarını akıtan buluttan çıkan şimşek gibi parlak."

Ben bunu okur okumaz, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) elindeki işini bırakarak kalktı ve benim alnımdan öptü. Sonra da:

جَزَاكَ اللهُ خَيْرًا يَا عَائِشَةُ مَا سُرِرْتُ مِنِّي كَسُرُورِ مِنْكِ

ş *"Allah seni hayırla mükâfatlandırsın ya Âi e! Senin beni sevindirdiğin gibi, ben seni sevindiremedim."*[265] buyurdu.

Huneyn cenginden dönüşünde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) aldığı ganîmetlerin müellefe-i kulûb arasında taksîmini ve bunlardan âilesinin reisi olan, Abbâs b. Mirdas'a dört deve verilmesini emredince, Abbâs bunları azımsayarak, bir şiir söyledi. Şiirin sonu:

"Ebû Uyeyne ve Akrâ, Mirdas'ın yerini alamazlar.
Ben bir vakit onlardan dü ük değilim.
Senin bugün dü ürdüğün daha yükselemez." dedi.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Onu susturun."* buyurdu. Hz. Ebû Bekir (r.a.) kendisine gitti. O da ancak yüz deveye razı oldu ve memnun olarak geri döndü. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Nasıl, benim hakkımda iir söyler misin?"* dediği vakit, Abbâs Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den özür dileyerek: "Anam babam sana fedâ olsun ya Rasûlallah! Ben şiiri dilimde karıncanın yürümesi gibi hafif bulurum. Sonra da karıncanın ısırması gibi beni ısırır. Sonra da şiirden bir fayda görmem." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَدَعُ الْعَرَبُ الشِّعْرَ حَتَّى تَدَعَ الْإِبِلُ الْحَنِينَ

"Deve inlemeyi terk etmeden Arap iiri terk etmez."[266] buyurdu.
Müslim, Sa'd b. Ebî Vakkas'dan rivâyet etmiştir.
Semâ bahsinde geçmiştir.
Beyhaki **"Delâilü'n-Nübüvve"**de rivâyet etmiştir.
Kütüb-i Meşhûre'de yoktur.

MÎZAH

Mîzah ve şaka, aslında mezmûm ve yasaktır. Ancak azı müstesnadır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تُمَارِ أَخَاكَ وَلَا تُمَازِحْهُ

"Kardeşinle mücâdele ve şaka etme." buyurmuştur.

Şâyet "Mücâdelede eziyet, yalanlamak veyâ techîl vardır. Şaka ise gönül hoşluğu ve bir eğlencedir, neden yasak olur?" dersen bilmiş ol ki: Yasak olan aşırı derecede ve devamlı olan şakacılıktır. Şakacılığa devam, oyun ve eğlence ile meşgul olmaktır. Oyun mübahtır, fakat devamı mezmûmdur.

Aşırılığına gelince: İfrat, fazla gülmeyi gerektirir. Fazla gülmek de kalbi öldürür. Bâzı hallerde de kin tutmaya sebep olur. Heybeti kaybeder. Bu bakımlardan mezmûmdur. Bu derecelere varmayan şaka ise mezmûm değildir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنِّي لَأَمْزَحُ وَلَا أَقُولُ إِلَّا حَقًّا

"Evet, ben de şaka ederim. Fakat ancak doğruyu söylerim." buyurmuştur. Ancak başkaları hem şaka etsin, hem de doğruyu söylesin, buna imkân yoktur. Bu, peygambere mahsustur. Çünkü başkası şakaya başlarken maksadı, her ne şekilde olursa olsun, dinleyicileri güldürmektir. Hâlbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ يُضْحِكُ بِهَا جُلَسَائَهُ يَهْوِي بِهَا

فِي النَّارِ أَبْعَدَ مِنَ الثُّرَيَّا

"Kişi yanındakileri güldürmek için bir şey konuşur (buna aldırış etmez.) *Hâlbuki bu söz sebebiyle Süreyya yıldızından daha uzak mesâfede ateşe atılır."* buyurmuştur.

Hz. Ömer (r.a.) "Gülmesi çoğalanın heybeti azalır, şaka yapan eğlenceye alınır. Bir şeyi çok yapan onunla tanınır. Çok konuşan çok düşer, çok düşenin hayâsı azalır, hayâsı azalan kimse şüpheli şeylerden az kaçınır. Şüpheli şeylerden az kaçınanın kalbi ölür." demiştir. Gülmek, âhireti unutmaya delâlet ettiği için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَلَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا

"Eğer benim bildiğimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız."[267] buyurmuştur.

Adamın biri kardeşine:

- "Cehenneme uğrayacağın haberini aldın mı?" diye sordu. Kardeşi:

- "Evet, aldım." dedi. Adam:

- "Cehennemden çıkacağına dâir bir haber aldın mı?" diye sordu. Kardeşi:

- "Hayır, almadım." dedi. Adam:

- "O halde nasıl gülüyorsun?" diye sordu. Bundan sonra bu adamın daha gülmediği söylenir.

Yûsuf b. Esbât, Hasan-ı Basrî'nin otuz sene gülmediğini söylemiştir. Atâ es-Sulemî'nin de kırk sene gülmediği rivâyet edilir. Vehb b. el-Verd, halkın bayram günü güldüklerini görünce: "Eğer günâhlarınız bağışlandı ise bu hal şükredenlerin hali değil. Eğer günâhlarınız bağışlanmadı ise bu, korkanların hali değildir." demiştir.

Abdullah b. Ebî Ya'lâ: "Nasıl gülüyorsun? Belki de kefenin dokunmak üzeredir." demiştir. İbn Abbâs (r.a.): "Gülerek isyân eden, ağlayarak cehennemde yanar." buyurmuştur. Muhammed b. Vâsî diyor: "Cennette duran bir adamın ağlaması ne kadar garîb ise dünyada henüz gireceği yeri bilmeyen kimsenin gülmesi de o nispette şaşılacak şeydir."

İşte bu anlattıklarımız, gülmenin âfetleridir. Gülmede yerilen, alabildiğine gülmektir. Tebessüm ise makbuldür. Tebessüm, ses çıkarmadan dişleri görülecek şekilde olan gülmektir. Buna gülümseme denir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle gülerdi.

Muaviye'nin âzatlısı Kasım anlatıyor: "Bedevînin biri huysuz bir deve üzerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e dönerek selâm verdi. Bir şey sormak üzere Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e üç defa yaklaştı ise de, her defasında devesi onu uzaklaştırdı. Ashâb-ı kirâm, ona bakarak gülüşüyorlardı. Nihayet deve adamı düşürdü ve boğazını ısırarak öldürdü. Ashâb-ı kiram Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'i vaziyetten haberdâr edince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), *"Evet, sizin ağızlarınız da onun kanı ile doldu."* buyurdu." Bu sözü ile onların gülmelerinin doğru olmadığını söylemek istedi.

Mîzah ve şakanın, vakarın kaybolmasına sebep oluşuna gelince: **Hz. Ömer**: "Şaka eden kimse ile alay edilir." demiştir. Muhammed b. Münkedir şöyle diyor: "Annem bana dedi ki: "Oğulcağızım, çocuklarla şaka etme seni eğlenceye alırlar." Sa'd b. Âs oğluna: "Oğlum büyüklerle şaka etme sana kızarlar, âdî kimselerle şaka etme sana hakaret ederler." diye vasiyette bulunmuştur."

Ömer b. Abdülazîz: "Allah'tan korkun ve şakadan kaçının. Zîra şaka, kin tutmaya, kin de kötülüklere sebebiyet verir." demiştir. Kur'ân'ı okuyun,

sohbetinizi Kur'ân üzerine yapın. Şâyet ağırlanırsanız, dinlenmek için büyük adamların güzel sözlerini anlatın. Arapça'da şakanın adı mîzahtır. Mîzahın mânâsı, uzaklıktır. Bunun için **Hz. Ömer**: "Şakaya niçin mîzah adı verildi biliyor musunuz? İnsanı haktan uzaklaştırdığı için." demiştir. Denildi ki; her şeyin bir tohumu var, düşmanlığın tohumu da şakadır. Yine denildi ki; şaka aklı yok eder ve dostluğu bozar.

Şâyet "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve ashâbının da şakalaştıkları nakledilmektedir. Sen şakayı nasıl yasak edersin?" dersen derim ki: Sen de şaka sohbetlerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve ashâbı gibi yalnız hakkı söylemeye muktedir isen, kimsenin kalbini kırmazsan, ifrâta varmaz ve bu esaslar dâhilinde ara sıra şakalaşırsan, senin için de şakacılıkta beis yoktur. Fakat şakacılığı sanat ve meslek haline getirmek, ona devam edip aşırı gitmek, sonra da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in işidir diye ona sarılmak büyük bir gaflet ve yanlışlık olur. Bu bütün gün zenciler arasında dolaşıp onların oyunlarını seyreden kimsenin, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in bir bayram günü kısa bir müddet Hz. Âişe'nin zencilerin oyunlarını seyretmesine müsâade ettiğini delîl olarak göstermeye benzer. Bu ise hatâdır. Zîra ısrar sebebiyle bâzı küçük günâhlar büyük günâha döndükleri gibi, mübahlardan da devam sebebiyle günâh olmaya intikal edenleri olduğunu unutmamak îcâb eder.

Evet, Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyetinde ashâb, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Sen bizimle söz şakası yaparsın." dediklerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنِّي وَإِنْ دَاعَبْتُكُمْ لَا أَقُولُ إِلَّا حَقًّا

"Evet, ben her ne kadar sizinle akala ırsam da hilâf-ı hakîkat bir ey söylemem."[268] buyurmuştur.

Atâ diyor ki: "Adamın biri İbn Abbâs'a, Rasûl-i Ekremin şaka edip etmediğini sordu. İbn Abbâs (r.a.): "Evet, şaka ederdi." deyince, adam, nasıl şaka ettiğini öğrenmek istedi. İbn Abbâs da şöyle anlattı: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir defa muhterem zevcelerinden birine geniş bir elbise yaptı ve ona:

الْبَسِيهِ وَاحْمَدِي وَجُرِّي مِنْهُ ذَيْلًا كَذَيْلِ الْعَرُوسِ

"Bunu giy, Allah'a hamdet ve gelin etekliği gibi eteklerini topla." buyurdu." Enes (r.a.) diyor ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) zevceleri ile şakacılıkta erkeklerin en önde gelenlerinden biri idi. Hattâ rivâyete göre onlarla çok tebessüm ederdi. Hasan'dan rivâyette; yaşlı bir kadın Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e geldi. Rasûl-i Ekrem

(s.a.v.):

لَايَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَجُوزٌ

“Acûze (yaşlı kadınlar) *cennete giremez.”*[269] buyurdu. Bunun üzerine kadın ağlamaya başladı. Bunu gören Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Sen o gün ya lı değil, genç olursun.”* buyurdu ve gönlünü aldı. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmuştur:

إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً. فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا

“Onları bâkire, eşlerine düşkün ve yaşıtları kılmışızdır.” (Vâkıa sûresi, 56/35-36)

Zeyd b. Eslem anlatıyor: Ümmü Eymen adında bir kadın Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e gelerek:

- “Kocam sizi dâvet ediyor.” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“O kimdir, u gözünde beyaz olan adam mı?”* deyince kadın:

- “Hayır ya Rasûlallah! Kocamın gözünde beyaz yoktur.” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ısrarla:

- *“Evet, onun gözünde aklık vardır.”* dedi. Kadın yine ısrâr etti. Fakat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in maksadı, gözün siyahını çevreleyen aklık idi ki, bu herkesin gözünde vardır. Ve bu şaka doğrudur. Yine başka bir kadın:

- “Ey Allah’ın Rasûlü, beni bir deveye bindir.” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Seni bir deve yavrusuna bindiririm.”* buyurdu. Kadın:

- “Ben deve yavrusunu ne yapayım? O beni taşıyamaz.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Her deve, bir devenin yavrusudur.”* buyurdu. Binâenaleyh bu şakası da bir hakîkatin ifâdesiydi. Enes (r.a.) diyor ki: Ebû Talha’nın (r.a.) Ebû Umeyr adında bir oğlu vardı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Ebû Talha’ya gider ve çocuğa:

يَا أَبَا عُمَيْرٍ مَا فَعَلَ النُّغَيْرُ

“Yâ Ebâ Umeyr, Nugayr ne yapıyor?” diye sorar ve kendisiyle şakalaşırdı. Aslında “Nagre”dir ki, serçe kuşunun yavrusudur. Umeyr’in oyuncağı idi, onunla eğlenirdi. “Umeyr” sözüne uysun diye onu da tasgîr ederek “Nugayr” (serçecik)” demiştir.

Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: Bedir gazası için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile sefere çıktık.

Bir gün bana:

- *"Gel seninle yarı yapalım."* dedi. Ben de gömleğimi iyice belime bağladım. Sonra bir çizgi çizdik, üzerinden koşuya başladık. Yarışmayı Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kazandı ve:

- *"Yâ Âi e! Bu, Zû'l-Mecâz'daki ko unun kar ılığıdır."* buyurdu. Zû'l-Mecâz Mekke'de bir yerin adıdır. Hz. Âişe (r.a.) diyor ki: Ben küçüktüm, babam bana bir şey vermişti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) peşimden koştu ve bana yetişemedi. Bu defa beni geçince, *"İ te bu, o ko unun kar ılığıdır."* dedi.[270] Yine Hz. Âişe anlatıyor: Bir defa Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile yarıştık ve ben onu geçtim. Sonra bir yarışma daha tertipledik fakat ben şişmanladığım için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) beni geçti ve geçince: *"İ te bu, o yarı manın kar ılığıdır."*[271] buyurdu.

Yine Hz. Âişe (r.a.) diyor ki: Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile Sevde[272] yanımda bulunuyorlardı. Bir bulamaç pişirdim, getirdim. Sevde'yi buyur ettim. Sevde:

- "Ben onu sevmem." dedi. Ben de:

- "Şâyet yemezsen, vallahi yüzüne serperim." dedim. O:

- "Tadına bile bakmam." deyince, ben de kenârından bir parça aldım ve yüzüne serptim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) aramızda oturuyordu. Onu korumak için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) dizini siper etti. Bu sefer ben kendi yüzüme sürdüm. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de bize bakarak gülümsüyordu, dedi.

Rivâyete göre, bodur ve çirkin suratlı bir insan olan **Dahhak b. Süfyân Kilâb** Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in nezdine geldi ve Müslüman oldu. Henüz hicâb âyeti nâzil olmadığı için, Hz. Âişe de orada oturuyordu. Dahhak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e Hz. Âişe'yi göstererek:

- "Benim bundan çok daha güzel iki karım var. İstersen birini boşayayım da onu sen al." deyince, Hz. Âişe (canı sıkılmış olacak ki) kısa boylu ve çirkin suratlı olan Dahhâk'a:

- "Karıların senden de mi güzel?" dedi. Adamcağız:

- "Ben daha güzel ve kerem sahibiyim." deyince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de gülümsedi.

Alkame'nin Enes'den rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) torunu Hasan'a dilini çıkarır, Hasan dili görünce sevinir ve ona doğru koşardı. Uyeyne b. Bedre'l-Fezârî: "Vallahi, benim oğlum oldu, büyüdü. evlendi, yüzü sakallandı da bir defa olsun onu öpmedim." dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ لَا يَرْحَمْ لَا يُرْحَمْ

“Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.”[273] buyurdu.

Bu şakaların ekserîsinin kadın ve çocuklarla geçtiği nakledilmektedir. Bu da onların nâzik olan gönüllerini almak içindir. Yoksa Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in şakaya temâyülü olduğu için değildir. Yine bir gün gözünün biri ağrıyan Suheyb (r.a.) hurma yiyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Gözün ağrıdığı halde hurma mı yiyorsun?”* diye şaka etti. Suheyb de:

- “Ey Allah’ın Rasûlü, ağrımayan tarafı ile yiyorum.” diye mukabelede bulundu. Bu cevâba Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) gülümsedi. Hattâ bâzıları, azı dişleri görülecek şekilde güldüğünü söylediler.

Yine rivâyete göre; Havat b. Cubeyr Ensarî, Mekke yolunda Kâ’b kabîlesinden bâzı kadınlarla oturuyordu. Nerede ise Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) çıka geldi ve Havat’a;

- *“Ne yapıyorsun bu kadınlarla burada?”* diye sordu. Havat da:

- “Kaçan devemi yakalamam için saçlarından bana ip örüyorlar.” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) geçti. Dönüşte yine onları orada görünce:

- *“Artık o deve daha kaçmayı terk etmedi mi?”* diye sordu. Havat:

- “Utancımdan sustum, nerede görsem Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den kaçardım. Medîne’ye gittikten sonra bir gün mescidde namaz kılıyordum. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) beni gördü, geldi ve yanımda oturdu. Ben de namazı uzattım. Peygamberimiz:

- *“Namazı uzatma, ben seni bekliyorum.”* buyurdu. Hemen selâm verdim ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) aynı sözü söyledi. Yine utandım ve ses çıkarmadım. Yine bir defa Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile karşılaştım, merkebe yan binmiş vaziyette geliyordu. Beni görünce:

- “Nasıl artık deve ondan sonra daha kaçmadı, değil mi?” diye aynı sözü tekrarladı. Bunun üzerine ben:

- “Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah’a yemin ederim ki, Müslüman olduktan sonra deve daha kaçmamıştır.” dedim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de: *“Allahü Ekber, Allahü Ekber”* diye tekbîr aldıktan sonra:

- *“Allahım, sen Ebû Abdullâh’ı* (Havat’ı) *hidâyet eyle.”* diye duâ etti ve hakîkaten ondan sonra Havat iyi bir insan oldu.

Nuaymânü’l-Ensarî şakacı ve içkici bir insan idi. Medine’de içki içerken yakalayıp Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e getirdiler. Kendisine içki cezâsı tatbik edilirken biri:

- “Allah sana lânet etsin.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- “Öyle söyleme. Zîra o Allah ve Rasûlü’nü sever.” buyurmuştur. Medîne’ye

davar sürüsü veyâ turfanda ve iyi bir şey geldiği zaman Nuaymânü'l-Ensarî hemen ondan satın alır, bir miktâr Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e getirirdi:

- "Bunu senin için satın aldım, bu benim sana hediyemdir." derdi. Sonra mal sâhibi parayı almaya geldiği zaman, adamı Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in yanına getirir ve:

- "Bu adamın parasını ver." derdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- "Hani sen onu bize hediye getirmiştin, şimdi ne parası bu?" deyince adamcağız:

- "Ne yapayım, param yoktu. Senin bundan yemeni arzu ettim, onun için aldım geldim, şimdi sen parayı ver." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) gülerek parayı öderdi.

İşte bu anlattığımız şekillerdeki şakalar nâdiren yapılırsa mübâh olur. Devam ve ısrâr ise hezeldir, mezmûmdur; kalpleri öldüren gülmenin sebebidir.

Buhârî ile Müslim, Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî rivâyet etti ve hasendir, dedi.

Tirmizî mürsel olarak, İbn Cevzî de Enes'den rivâyet ettiler.

Aslı bulunamamıştır.

Neseî ve İbn Mâce rivâyet ettiler, hadîs yukarıda geçti.

Hz. Hatice'nin ölümünden sonra Rasûl-i Ekrem Sevde'yi ve daha sonra da Âişe'yi almıştı. Sevde yaşlandığı zaman, gece nöbetini Âişe'ye bırakmıştı. Hadîs rivâyet etmiştir. Hz. Ömer'in hilâfetinin sonlarına doğru ölmüştür.

Ebû Ya'lâ ve Hatîb rivâyet etmişlerdir.

SUHRİYE VE İSTİHZÂ

Eğlence ve alaya alma, eziyet verdiği zaman haramdır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا

خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ

“Ey insanlar, bir grup, bir diğerini alaya almasın. Belki de onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da başka kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler.” (Hucûrât sûresi, 49/11) buyrulmuştur. Suhrıyenin mânâsı, adamı hiçe saymak, ihânet ve tahkîrdir. İnsanları güldürecek şekilde kusur ve noksanlarına dokunmaktır. Bu da işini, sözünü hikâye ve taklit etmek suretiyle olduğu gibi, bâzen de işâret ve imâ ile olur. İstihzâ ettiği kimse mecliste ise buna gıybet denmezse de yine gıybet mânâsı kendisinde vardır. Hz. Âişe (r.a.) diyor: Ben bir insandan bahsettim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

وَاللهِ مَا أُحِبُّ إِنِّي حَاكَيْتُ إِنْسَانًا وَلِي كَذَا وَكَذَا

“Şvallahi, bende öyle böyle haller var iken ba kasından bahsetmekten ho lanmam.”[274] buyurdu. İbn Abbâs (r.a.):

يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا

أَحْصَاهَا

“Vâh bize, eyvâh bize, bu defter nasıl olmuş da küçük-büyük bir şey bırakmadan hepsini saymış.” (Kehf sûresi, 18/49) âyetinin tefsirinde: **“Sağîre”** mü’min ile istihzâ ederken yapılan tebessümdür. **“Kebîre”** ise bu arada atılan kahkahalardır.” demiştir.

Abdullah b. Zem’a diyor ki: Bir adamın yellenmesine gülenlere nasîhat etmek üzere îrâd ettiği bir hutbesinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Niçin gülüyorsunuz.”* buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْمُسْتَهْزِئِينَ بِالنَّاسِ يُفْتَحُ لِأَحَدِهِمْ بَابٌ مِنَ الْجَنَّةِ فَيُقَالُ:

هَلُمَّ هَلُمَّ فَيَجِيءُ بِكَرْبِهِ وَغَمِّهِ فَإِذَا أَتَاهُ أُغْلِقَ دُونَهُ ثُمَّ يُفْتَحُ

لَهُ بَابٌ آخَرُ فَيُقَالُ: هَلُمَّ هَلُمَّ فَيَجِيءُ بِكَرْبِهِ وَغَمِّهِ فَإِذَا أَتَاهُ

أُغْلِقَ دُونَهُ فَمَا يَزَالُ كَذَلِكَ حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيُفْتَحُ لَهُ الْبَابُ

فَيُقَالُ لَهُ: هَلُمَّ هَلُمَّ فَلَا يَأْتِيهِ

"İnsanlarla istihzâ eden birine, cennetten bir kapı açılır ve "Buyur, gel." denir. Adam sıkıntılı ve telâ lı olarak gelir, fakat kapı kapanır. Sonra ba ka bir kapı açılır. Adam yine sıkıntılı ve üzgün olarak bu kapıya gider, o da kapanır. Bu hal o kadar devam eder ki, artık adama "Gel" diye seslendikleri halde gidemez bir hal alır."[275]

Muaz b. Cebel'in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ عَيَّرَ أَخَاهُ بِذَنْبٍ قَدْ تَابَ مِنْهُ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَعْمَلَهُ

"Kim dîn karde ini tövbe ettiği bir günâhından dolayı ayıplarsa, o günâh ile mübtelâ olmadan ölmez."[276] buyurmuştur.

Bütün bunlar, başkasını tahkîr etmenin, ona îhânetle onu küçük görmenin cezâlarıdır. Buna tembih olarak Allahu Teâlâ: "Umulur ki onlar sizden hayırlıdır." buyurmuştur. Yâni onu küçük görüp ona hakarette bulunma, belki senden hayırlı olabilir. Bu, yapılan istihzâdan eziyet duyanlar hakkındadır.

Fakat kendini maskara yapan ve maskara edilmekten zevk alan kimse hakkındaki maskaralık bir nevî şakacılık demektir ki, bu şakacılığın zemmedilen ve övülen kısımlarını yukarıda anlattık. Asıl haram olan, istihzâ edilen adamı küçümsemek ve ona eziyet vermek suretiyle yapılanıdır. Çünkü bunda ihânet ve hakaret vardır. Bu istihzâ, bâzen düşük sözler konuştuğu zaman sözüne gülmek ve bâzen acâyip hareketlerde bulunduğuna gülmek için olur. Yazdığı yazıya, yaptığı işe, kılık kıyâfetine, kusur ve noksanına gülmek gibi. Bütün bunlar, yasak olan maskaralıkta dâhildir.

Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

İbn Ebî'd-Dünyâ Hasan'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Tirmizî rivâyet etmiştir.

SIR TUTMAMAK

Başkasına eziyet, dostların hakkına ihânet olduğu için sırrı açıklamak yasaktır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ الْحَدِيثَ ثُمَّ الْتَفَتَ فَهِيَ أَمَانَةٌ

"Bir adam bir mecliste bir sözü söylerken etrafına bakındığı zaman, o söz dinleyenlere emânettir."[277] buyurmuştur. Hasan: "Kardeşinin sırrını başkasına söylemek ona hıyânettir." demiştir.

Rivâyete göre; Muaviye, Utbe'nin oğlu Velid'e gizli bir şey söyledi. Velid babası Utbe'ye: "Mü'minlerin emiri bana gizli bir şey söyledi. Senden başkasına söylediği bu sırrı senden gizlemez sanırım. Bunu sana söylemek isterim." dedi. Babası: "Hayır, sen onu bana söyleme. Zîra sırrını muhafaza edenin muhayyerlik kendi lehine olmakla beraber, sırrını ifşâ edenlerin muhayyerlik aleyhlerine olur." dedi. Utbe: "Fakat bu, evlat ile babanın arasına giren bir şeydir." deyince babası: "Hayır, oğlum, benim senden istediğim, sırrını ifşâ etmek zilletine düşmemendir." dedi.

Utbe diyor ki; Muaviye'ye gittim ve vaziyetten kendisini haberdâr ettim. Muaviye de:

- "Baban seni hatâ esâretine düşmekten kurtarmıştır." dedi.

Sırrı ifşâ, hıyânettir. Başkasına zararı dokunursa haram, zararı olmazsa zemmedilen bir davranıştır. **"Sohbet Âdâbı Kîtâbı"**nda sırrı tutmakla alâkalı hususları anlattık, tekrara lüzum yoktur.

Ebû Dâvud ve Tirmizî Câbir'den rivâyet ettiler. Tirmizî hasendir, dedi.

YALAN YERE SÖZ VERMEK

Dil, vâd etmekte yarışır fakat umûmiyetle insanın nefsi, verilen sözde durmaz. O zaman, verdiği sözde durmamak olur. Bu ise nifak alametidir. Nitekim Allahu Teâlâ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ

“Ey îman edenler, akitlerinizi yerine getirin.” (Mâide sûresi, 5/1) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

اَلْعِدَةُ عَطِيَّةٌ

“Va’d atıyyedir. verilmesi gerekir.”[278] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْوَأْيُ مِثْلُ الدَّيْنِ أَوْ أَفْضَلُ

“Va’d borç gibi ve belki borçtan daha mühimdir.”[279] buyurmuştur.

Allahu Teâlâ İsmâil aleyhisselâmı övmek üzere:

إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ

“O va’dinde sâdık idi.” (Meryem sûresi, 19/54) buyurmuştur. Denildi ki: Bir yerde buluşmak üzere biriyle sözleşmişti. Adam unuttu, İsmâil aleyhisselâm yirmi gün adamı orada bekledi.

Abdullah b. Ömer (r.a.) ölüm döşeğine yatmıştı. Dedi ki: Falanca benden kızımı istedi. Ben de kendisine yarım bir söz vermiştim. Bu münâfıklığın üçte biriyle Allah’a mülâki olmayı istemem. Şâhid olun, kızımı ona nikâh ettim.” dedi.

Abdullah b. Ebû’l-Hansâ şöyle diyor; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) peygamber olmadan kendisine bir şey vermek için falan gün bir yerde buluşmak üzere söz verdim. Fakat ben o gün ve ertesi gün bunu unuttum, ancak üçüncü gün hatırladım. Gittim baktım ki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) aynı yerde bekliyor. Beni görünce:

يَا فَتَى لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ أَنَا هٰهُنَا مُنْذُ ثَلَاثٍ أَنْتَظِرُكَ

“Delikanlı, beni yordun. Üç günden beri seni burada bekliyorum.”[280] buyurdu.

İbrâhim'e:

- "Bir adam bir adama söz verip gelmediği zaman ne yapmalı?" diye sormuşlar. İbrâhim:

- "Gelecek namaz vaktine kadar bekler." demiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) söz verdiği zaman bunu, katî olarak vermezdi. **"Belki"** kaydını kordu. İbn Mes'ûd da bir söz verdiği zaman, **"İnşâallah"** derdi. Evlâ olan böyle demektir. İnşâallah demek, yâni Allah dilerse demektir. Fakat bundan katiyet mânâsı anlaşılırsa ahde vefâ lâzımdır. Ancak mâzeret müstesnâdır. Şâyet söz verirken içinden yapmamaya kararlı ise bu nifakın tâ kendisidir. Nitekim Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ

مُسْلِمٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ

"Üç ey kimde bulunursa, namaz kılsa, oruç tutsa ve kendini mü'min sansa da yine münâfiktır: Konu tuğu vakit yalan söyler, vâdettiği vakit vâdini yerine getirmez, îtimâd edildiği vakit emânete hıyânet eder."[281] buyurmuştur. Abdullah b. Ömer'in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْهُنَّ كَانَ

فِيهِ خَلَّةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ

أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ

"Dört ey kimde bulunursa o münâfiktır. Bunlardan bir tanesi bulunursa, -onu terk edinceye kadar- kendisinde nifaktan bir parça vardır. Bunlar, konu tuğu vakit yalan ş *söylemek, vâdettiği vakit hulfetmek, muâhedeye giri tiği vakit gadretmek, husûmet ettiği vakit fücur etmek, yâni mahkemeye ba vurduğu vakit hakkından fazlasını istemektir."*[282] Bu, yapmamaya azimli olarak söz veren veyâ verdiği sözde mazeretsiz durmayan kimseler hakkındadır. Ama verdiği sözü yapmaya azimli olup mâzereti sebebiyle yapamayanlar -her ne kadar görünüşte münâfık gibi iseler de- hakîkatte münâfık değillerdir.

Buna rağmen görünüşteki nifaktan da sakınmalı, mühim bir zaruret olmadıkça kendini mâzur göstermemeye gayret etmelidir. Rivâyete göre Rasûl-i Ekrem

(s.a.v.) Ebû'l-Haysem'e bir hizmetçi vâdetmişti. Üç esîr kendisine getirdiler, ikisini verdi elinde bir esîr kaldı. Bu sırada Hz. Fâtıma (r.a.) bir hizmetçi istemek üzere Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e geldi:

- "Değirmen çevirmekten elimin haline baksana, bana bir hizmetçi ver." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

"-Ebû'l-Haysem'e verdiğim söz ne olacak?" buyurdu ve verdiği sözü kızı üzerine tercîh etti.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Huneyn'de, Havâzin'in ganîmetini taksim ediyordu. O sırada adamın biri gelerek:

- "Hani senin bana bir sözün vardı." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Doğru söylüyorsun, istediğini al."* buyurdu. Adam da:

- "Çobanları ile beraber seksen koyun istiyorum." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"İstediğini sana verdim, sen insaflı davrandın ve az istedin. Hâlbuki Mûsâ aleyhisselâmın arkada ı olan koca karı senden daha çok istemi ti. Mûsâ aleyhisselâma Yûsuf'un Nil'de dalgalanan sandukasını gösterdiği vakit, Mûsâ aleyhisselâm:*

- *"Benden ne istersen iste, diye kendisini hakem tâyin edince, o da:*

- *"Beni daha güzel ekilde eski gençliğime çevirip cennette senin civarında olmamı isterim." dedi.*[283] Hattâ bu darb-ı mesel oldu. "Çobanı ile seksen koyunu isteyenden daha cimri." derler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ الْخُلْفُ أَنْ يَعِدَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ وَفِي نِيَّتِهِ أَنْ يَفِيَ (وَفِي

لَفْظٍ آخَرَ) إِذَا وَعَدَ الرَّجُلُ أَخَاهُ وَفِي نِيَّتِهِ أَنْ يَفِيَ فَلَمْ يَجِدْ

فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ

"Niyetinde îfâ etmek olduğu halde yapılan vâdi yerine getirmemek hulf sayılmaz."
ş Diğer rivâyette: *"Bir kimse verdiği sözde durmak maksadıyla karde ine bir ey vâdeder, sonra vâdettiğini bulamazsa, vâdine hulfetmi sayılmaz."*[284]

Taberâni **"Evsat"**ında Kubaş b. Esyem'den rivâyet etti.

İbn Ebi'd-Dünyâ İbn Luhay'a'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud rivâyet etti.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir. Hadîs yukarıda geçti.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.

İbn Hibbân ve Hâkim **"Müstedrek"**de rivâyet etmiştir. Hâkim, sahîh olduğunu söylemiştir.

Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyet etmiştir.

YALAN KONUŞMAK VE YALAN YERE YEMİN ETMEK

Bu, en çirkin günâh ve fâhiş ayıplardandır. İsmâil b. Vâsıt[285] diyor ki; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in irtihâlinden sonra Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) bir hutbe îrâd etti. Hutbesinde: "Geçen sene Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) burada aramızda idi ve şöyle buyurdu" dedi: *"Yalandan sakının. O, fücûr ile berâberdir ve her ikisi de cehennemdedir."* buyurdu. Ebû Umâme de diyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الْكَذِبَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ النِّفَاقِ

"Yalan, nifak kapılarından bir kapıdır."[286] buyurmuştur. Hasan diyor ki; nifak, iç ile dışın, söz ile işin birbirine uymamasıdır. Nifakın anası yalandır. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

كَبُرَتْ خِيَانَةً أَنْ تُحَدِّثَ أَخَاكَ حَدِيثًا هُوَ لَكَ بِهِ مُصَدِّقٌ

وَأَنْتَ لَهُ بِهِ كَاذِبٌ

"En büyük hıyânet, arkada ına haber verdiğin bir sözde o sana inandığı halde, senin ona yalan söylemendir."[287] İbn Mes'ûd'un (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا

"Ki i yalan söylemekş ve yalancılıkla me gul olmak sebebiyle Allah katında yalancılardan yazılır."[288] buyurmuştur.

Bir defa Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir koyun alışverişine tesâdüf etti. Biri: "Şu kadardan eksiğe vermem." diye yemîn ediyordu. Diğeri de: "Şu kadardan fazla vermem." diye yemin ediyordu. Sonra baktı ki, adam koyunu almış gidiyor. Bunun üzerine peygamberimiz: *"Birinize günâh ve keffâret îcâb etti."* buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْكَذِبُ يُنْقِصُ الرِّزْقَ

"Yalan, rızkı azaltır."[289] buyurdu. Diğer hadîste ise:

إِنَّ التُّجَّارَ هُمُ الْفُجَّارُ

"Muhakkak ki tüccarlar fâcirlerdir." buyurmuştur. Bunun üzerine:

- "Ya Rasûlallah, Allah alış verişi helâl etmedi mi?" diyenlere, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

نَعَمْ وَلٰكِنَّهُمْ يَحْلِفُونَ فَيَأْثَمُونَ وَيُحَدِّثُونَ فَيَكْذِبُونَ

"Evet, fakat onlar yemîn eder günâha girerler, konu ur yalan söylerler."[290] buyurdu. Başka bir hadîsde:

ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ: اَلْمَنَّانُ

بِعَطِيَّتِهِ وَالْمُنَفِّقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلْفِ الْفَاجِرِ وَالْمُسْبِلُ إِزَارَهُ

ş *"Üç ki i ile kıyâmet günü Allah konu maz ve onlara* (rahmet nazarıyla) *bakmaz. Bunlar verdiği sadakayı ba a kakan, metaını yalan yemîn ile satan ve kibirli kibirli ridâsını sallayarak dola an kimselerdir."*[291] Yine bir rivâyette:

مَا حَلَفَ حَالِفٌ بِاللّٰهِ وَأَدْخَلَ فِيهَا مِثْلَ جَنَاحِ بَعُوضَةٍ إِلَّا

كَانَتْ نُكْتَةً فِي قَلْبِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Bir kimse Allah'a yemîn eder ve bu yemînine sivri sineğin kanadı kadar yalan katarsa, kalbinde kıyâmete kadar devam eden bir leke olarak kalır."[292] buyurmuştur. Ebû Zerr (r.a.)'in rivâyetinde:

ثَلَاثَةٌ يُحِبُّهُمُ اللّٰهُ: رَجُلٌ كَانَ فِي فِئَةٍ فَنَصَبَ نَحْرَهُ حَتَّى يُقْتَلَ،

أَوْ يَفْتَحَ اللّٰهُ عَلَيْهِ، وَعَلَى أَصْحَابِهِ، وَرَجُلٌ كَانَ لَهُ جَارُ سُوءٍ

يُؤْذِيهِ، فَصَبَرَ عَلَى أَذَاهُ حَتَّى يُفَرِّقَ بَيْنَهُمَا مَوْتٌ أَوْ ظَعَنٌ،

وَرَجُلٌ كَانَ مَعَ قَوْمٍ فِي سَفَرٍ، أَوْ سَرِيَّةٍ فَأَطَالُوا السُّرَى حَتَّى

أَعْجَبَهُمْ أَنْ يَمَسُّوا الْأَرْضَ فَنَزَلُوا، فَتَنَحَّى، يُصَلِّي حَتَّى

يُوقِظُ أَصْحَابَهُ لِلرَّحِيلِ، وَثَلَاثَةٌ يَشْنَؤُهُمُ اللهُ التَّاجِرُ أَوِ الْبَيَّاعُ

الْحَلَّافُ، وَالْفَقِيرُ الْمُخْتَالُ، وَالْبَخِيلُ الْمَنَّانُ

Üç kimseyi Allah sever. Bunlardan biri, bir ordu içinde bulunup da öldürülünceye veyâ zafere ula ıncaya kadar ba ını bu yola koyup harp eden. İkincisi, bir adamdır ki, kendisine eziyet eden kötü bir kom usu vardır. Oradan göç edinceye veyâ bir taraf ölünceye kadar onun eziyetine sabreder. Üçüncüsü bir adamdır ki, arkada ları ile yolculuğa veyâ dü man üzerine çıkmı lar, uzun süren gece yolculuğu kendilerini ş *yormu , herkesin canı yatmayı arzulamı . Bu esnâda arkada ları yatıp istirahat ederkenşkendisi yatmaz, bir kenara çekilip namaz kılar ve yolculuk için arkada ları uyanıncaya kadar ibâdetle me gul olur. Üç sınıf insana da Allah buğzeder. Birincisi, çok yemîn ile mal satıp alı veri eden tüccâr. İkincisi, böbürlenen yoksul. Üçüncüsü de verdiğini ba a kakan cimridir."*[293]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ فَيَكْذِبُ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ وَيْلٌ لَهُ وَيْلٌ لَهُ

"Yazıklar olsun o kimseye ki, milleti güldürmek için yalan söyler. Vay ona, vay ona, vay ona."[294] buyurmuştur. Diğer rivâyette de:

رَأَيْتُ كَأَنَّ رَجُلًا جَاءَنِي فَقَالَ لِي: قُمْ، فَقُمْتُ مَعَهُ، فَإِذَا أَنَا

بِرَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا قَائِمٌ وَالْآخَرُ جَالِسٌ، بِيَدِ الْقَائِمِ كَلُّوبٌ مِنْ

حَدِيدٍ، يُلْقِمُهُ فِي شِدْقِ الْجَالِسِ، فَيَجْذِبُهُ حَتَّى يَبْلُغَ كَاهِلَهُ،

ثُمَّ يَجْذِبُهُ فَيُلْقِمُهُ الْجَانِبَ الْآخَرَ، فَيَمُدُّهُ، فَإِذَا مَدَّهُ رَجَعَ

الْآخَرُ كَمَا كَانَ، فَقُلْتُ لِلَّذِي أَقَامَنِي: مَا هَذَا؟ فَقَالَ: هَذَا

رَجُلٌ كَذَّابٌ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Gördüm ki güyâ bir adam geldi ve bana "Kalk." dedi. Onunla berâber kalktım. Biri ayakta, diğeri oturan iki ki i ile kar ıla tım. Ayakta duran adamın elindeki demirden çengeli oturan adamın ağzının bir kulağı tarafına geçirir, çeker onu kâhiline kadar

yırtar. Sonra döner, öte taraftan aynı vaziyette çengeli çeker yine yırtar. Bir tarafı çekip yırtınca öbür taraf iyi olur, oraya geçer ve böylece devam eder. Beni kaldırana, "Bu nedir?" diye sordum. Adam:

- *"Bu, yalancıdır. İ te kıyâmete kadar kabrinde böyle azâb olunur." dedi."*[295]

Abdullah b. Cerad diyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Mü'min zinâ eder mi?" diye sordum. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Olabilir, zinâ edebilir."* buyurdu. Ben:

- "Yalan konuşur mu?" diye sordum. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Hayır, konu amaz."* buyurdu. Sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sözüne şu âyet-i celîleyi ekledi:

إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللّٰهِ

"Yalan uyduranlar, ancak Allah'ın âyetlerine inanmayanlardır." (Nahl sûresi, 16/105)

Ebû Saîd Hudrî (r.a.) de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in şöyle dua ettiğini işittim, demiştir:

اَللّٰهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِي مِنَ النِّفَاقِ وَفَرْجِي مِنَ الزِّنَا
وَلِسَانِي مِنَ الْكَذِبِ

"Allahım, kalbimi nifaktan, edep yerimi zinâdan ve dilimi yalandan temizle."[296] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ثَلَاثَةٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ

عَذَابٌ أَلِيمٌ: شَيْخٌ زَانٍ وَمَلِكٌ كَذَّابٌ وَعَائِلٌ مُسْتَكْبِرٌ

"Üç kimse vardır ki, Allahu Teâlâ onlarla konu maz, onlara bakmaz ve onları tezkiye etmez. Onlar için elîm bir azâb vardır. Bunlar: Zinâ eden ihtiyar, yalan konu an hükümdar ve kibirlenen yoksullardır."[297] buyurmuştur.

Abdullah b. Âmir diyor ki: Ben küçüktüm, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) evimize gelmişti. Ben oynamaya gidiyordum. Annem bana seslendi: "Abdullah gel, sana bir şey vereceğim." dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

وَمَا أَرَدْتَ أَنْ تُعْطِيَهُ

- “*Ona ne verecektin?*” diye sordu. Annem:
- “Hurma vereceğim.” dedi.
Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَمَا إِنَّكِ لَوْ لَمْ تَفْعَلِي لَكُتِبَتْ عَلَيْكِ كِذْبَةٌ

- *“Dikkat et, eğer bir ey vermeyecek olsan ve bunu aldatmak için söylesen sana bir yalan günâhı yazılırdı.”*[298] buyurdu.
Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَوْ أَفَاءَ اللهُ عَلَيَّ نَعَمًا عَدَدَ هٰذَا الْحَصٰى لَقَسَمْتُهَا بَيْنَكُمْ ثُمَّ

لَا تَجِدُونِي بَخِيلًا وَلَا كَذَّابًا وَلَا جَبَانًا

“Eğer Allahu Teâlâ bu çakıllar sayısınca bana mal ve servet verse, onları aranızda taksîm ederdim. Beni bu hususta ne cimri, ne yalancı ve ne de korkak bulurdunuz.”[299] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ، اَلْإِشْرَاكُ بِاللهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ

وَقَوْلُ الزُّورِ

“Dikkat edin, size en büyük günâhları haber vereyim mi? Allah’a irk ko mak, anne ve babaya âsî olmak.” Bundan sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) oturdu ve: *“Dikkat edin, üçüncüsü de yalan yere âhitlik etmektir.”*[300] buyurdu. İbn Ömer’in (r.a.) rivâyetinde diyor ki:

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَكْذِبُ الْكِذْبَةَ فَيَتَبَاعَدُ الْمَلَكُ عَنْهُ مَسِيرَةَ مِيلٍ مِنْ

نَتْنِ مَا جَاءَ بِهِ

“İnsan bir yalan söylediği zaman, onun pis kokusundan melek bir mil mesâfe ondan uzakla ır.”[301] Enes’in (r.a.) rivâyetinde:

تَقَبَّلُوا إِلَيَّ بِسِتٍّ أَتَقَبَّلْ لَكُمْ بِالْجَنَّةِ فَقَالُوا: وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: إِذَا

حدث أحدكم فلا يكذب وإذا وعد فلا يخلف وإذا ائتمن

فلا يخن وغضوا أبصاركم واحفظوا فروجكم وكفوا أيديكم

“Benim için altı eye kefalet edin, ben de sizin cennete girmenize kefâlet edeyim: Sizden biriniz konu tuğu zaman yalan söylemesin, söz verdiği zaman sözünde dursun, îtimâd edildiği zaman emânete hıyânet etmesin, gözünüzü (haramdan) *çekin, edep yerinizi koruyun. Elinizi haramdan çekin.”*[302] buyurmuştur.

Diğer bir hadîste:

إن للشيطان كحلا ولعوقا ونشوقا، أما لعوقه فالكذب

وأما نشوقه فالغضب وأما كحله فالنوم

“ eytanın, insanın gözüne çekecek sürmesi, kötü sözler söyletmek için ağzına koyup yalatacağı eyi, koklatmak için burnuna sürecek kokusu vardır. Ağzına süreceği yalan, burnuna çektireceği gazab, gözüne süreceği uykudur.”[303] buyurdu. Ağzını yalana alıştırır, kendisini haksız yere öfkelendirir ve ibâdetten alıkoymak için uyku verir.

Hz. Ömer (r.a.) bir gün irâd ettiği bir hutbesinde dedi ki: Ben nasıl karşınızda dikiliyorsam, bir defa Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de böyle kıyam ederek şöyle buyurdu:

أحسنوا إلى أصحابي ثم الذين يلونهم ثم يفشو الكذب

حتى يحلف الرجل على اليمين ولم يستحلف ويشهد ولم

يستشهد

“Ashabıma ihsân edin, sonra onları tâkip edenlere (tâbiîne) *hürmet edin. Sonra yalancılık âyi olur. Hattâ yemîn teklif edilmeden adam yemin eder, ehâdeti istenmeden adam ehâdette bulunur.”*[304] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

من حدث عني بحديث وهو يرى أنه كذب فهو أحد

الكاذبين

"Kim, yalan olduğunu bilerek benden hadîs rivâyet ederse, o da iki yalancının biridir."[305] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ بِإِثْمٍ لِيَقْتَطِعَ بِهَا مَالَ امْرِءٍ مُسْلِمٍ بِغَيْرِ

حَقٍّ لَقِيَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ

"Kim, bir Müslüman'ın (veyâ her hangi bir kimsenin) *haksız yere malını almak için yalan yere yemin ederse, Allahu Teâlâ kendisinden gazâblı olduğu halde Allah'a mülâki olur."*[306] buyurmuştur.

Rivâyete göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), yalan konuşan bir adamın şehâdetini reddettikten sonra:

كُلُّ خَصْلَةٍ يُطْبَعُ أَوْ يُطْوَى عَلَيْهَا الْمُسْلِمُ إِلَّا الْخِيَانَةَ

وَالْكَذِبَ

"Her haslet mü'minde bulunabilir, yalnız hıyânet ile yalan bulunamaz."[307] buyurmuştur.

Hz. Âişe (r.a.) diyor ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in ashâbı arasında yalandan daha kötü huy düşünülemezdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), ashâbından birinin yalan konuştuğunu duyduğu zaman, o adamın tövbekâr olduğunu öğreninceye kadar bu onun içinden çıkmazdı.

Mûsâ aleyhisselâm: "Yâ Rab! Amel bakımından senin katında kullarının en hayırlısı kimdir?" diye suâl etti. Allahu Teâlâ: "Dili yalan konuşmayan, kalbi kötülük düşünmeyen ve edep yeri zinâ etmeyen kimsedir." buyurdu.

Lokman oğluna: "Oğlum, yalandan sakın. Zîra o serçe eti gibi tatlıdır. Ondan az kimseler kurtulabilir." demiştir.

Doğruluğu övmek üzere Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَرْبَعٌ إِذَا كُنَّ فِيكَ فَلَا يَضُرُّكَ مَا فَاتَكَ مِنَ الدُّنْيَا: صِدْقُ

الْحَدِيثِ وَحِفْظُ الْأَمَانَةِ وَحُسْنُ خُلُقٍ وَعِفَّةُ طُعْمَةٍ

"Dört haslet sende bulunduğu takdirde, dünyalıktan diğer ayıpların sana zarar vermez. Doğru konu mak, emâneti korumak, güzel huy ve haramdan çekinmektir." dedi.[308]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in irtihâlinden sonra **Hz. Ebû Bekir** îrâd ettiği bir

hutbesinde dedi ki: “Geçen sene aynen burada Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hutbe irâd etti ve hutbesinde:

عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّهُ مَعَ الْبِرِّ وَهُمَا فِي الْجَنَّةِ

“Doğruluğa devam edin. Zîra doğruluk iyilikle beraberdir, her ikisi de cennettedir.”[309] buyurmuştur.

Muaz (r.a.) diyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bana:

أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللهِ وَصِدْقِ الْحَدِيثِ وَأَدَاءِ الْأَمَانَةِ وَالْوَفَاءِ

بِالْعَهْدِ وَبَذْلِ السَّلَامِ وَخَفْضِ الْجَنَاحِ

“Allah’tan korkmayı, doğru konu mayı, emâneti yerine getirmeyi, ahde vefâyı, herkese selâm vermeyi ve herkese kar ı alçak gönüllü olup merhamet ve efkat kanatlarını germeyi sana tavsiye ederim.”[310] buyurdu.

Bu Hususla Alâkalı Eserler:

Hz. Ali (r.a.) buyuruyor: “Allah katında en büyük hatâ, yalan konuşmak ve en büyük pişmanlık kıyâmet günündeki pişmânlıktır.”

Ömer b. Abdülazîz: “Gömleğimi sırtıma aldım alalı yalan konuşmadım.” demiştir.

Hz. Ömer (r.a.): “Sizi görmeden bizim için en çok sevimliniz, ismi güzel olanınızdır. Gördükten sonra en sevimliniz, ahlâkı en güzel olanınızdır, imtihan ettiğimiz zaman, en sevimliniz ise en doğru konuşanınız, en emîn olanınızdır.” demiştir.

Meymûn b. Ebî Şebîb[311] şöyle diyor: “Bir kitap yazmak için oturmuştum. Bir mevzû ile karşılaştım. Onu yazacak olsam kitabımı güzelce süslemiş olacaktım. Fakat yalan olduğunu bildiğim için yalancı da olacaktım. Bunun için onu terke karar verdim. Tam bu sırada evin bir köşesinden bir ses geldi. O seste şu âyet-i celîleyi duydum:

يُثَبِّتُ اللهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَفِي الْاٰخِرَةِ

“Allah mü’minleri, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.” (İbrâhim sûresi, 14/27)

Şa'bî: "Yalancı ile cimriden hangisinin, cehennemin daha derin kuyusuna atılacağını bilmiyorum." demiştir.

İbnü's-Semmak da: "Ben yalanı terk ettiğimden dolayı mükâfatlandıracağımı sanmam. Çünkü ben onu utancımdan terk ediyorum." demiştir.

Hâlid b. Velid'e (r.a.):

- "Bir adam, yalan bir şey konuşmakla kendisine yalancı denilebilir mi?" diye sorduklarında Hâlid:

- ""Evet denilir." diye cevap vermiştir.

Mâlik b. Dînâr diyor ki: Bir kitapta okudum: Hatibin hutbesi ameli ile karşılaştırılır. Şayet muvâfık geliyor ve söylediğini yapıyorsa, tasdîk edilir. Hutbesi ameline uymuyorsa, dudakları ateşten makaslarla kesilir ve her kesildikçe yeniden biter ve tekrar kesilir.

Yine Mâlik b. Dînâr diyor ki: Doğru ile yalan, biri diğerini çıkarıncaya kadar kalpte boğuşur dururlar.

Ömer b. Abdülazîz, Velid b. Abdülmelik'e bir şey anlattı. Velid Ömer'e: "Yalan söylüyorsun." dedi. Ömer: "Yalanın yüz karası olduğunu bildiğimden beri yalan konuşmuş değilim." dedi.

Şamlıdır, sikadandır. Buhârî kendisinden rivâyet etmiştir. Hicrî 79 da ölmüştür.

İbn Adiy **"El-Kâmil"**de rivâyet etmiştir.

Buhârî **"Edebü'l-Müfred"**de rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.

Ebû'ş-Şeyh **"Tabakât"**da rivâyet etmiştir.

Ahmed ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. İsnâdı sahîhtir.

Müslim, Ebu Zer'den rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve Hâkim Abdullah b. Enes'den rivâyet etmişlerdir.

Ahmed rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. Neseî hasen olduğunu söylemiştir.

Buhârî Semure b. Cündeb'den rivâyet etmiştir.

Hatib **"Târîh"**inde rivâyet etmiştir.

Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

Müslim rivâyet etmiştir. Hadîs yukarıda geçti.

Buhârî ile Müslim Ebû Bekre'den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî rivâyet etti.

Hâkim ve Harâitî rivâyet etmişlerdir.

Taberânî ve Ebû Nuaym Enes'den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî ve Neseî İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.
Müslim, Semure b. Cündeb'den rivâyet etmiştir.
Buhârî ile Müslim İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir,
İbn Ebî Şeybe Ebû Umâme'deri rivâyet etmiştir.
Hâkim ve Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"**da rivâyet etmişlerdir
İbn Mâce ve Neseî rivâyet etmiştir.
Ebû Nuaym **"Hilye"**de rivâyet etmiştir.
Kûfelidir. Buhârî kendisinden rivâyette bulunmuştur.

YALANA RUHSAT VERİLEN YERLER

Bilmiş ol ki; yalan, haram li-aynihî değil, belki karşısındaki adama veyâ başkasına zararı dokunması bakımından haramdır. Yalanın en kısa haddi, haber veren adamın, şeyi olduğunun hilâfına bilmesidir ki, bu sebeple câhil olmuş olur da, bâzen başkasının zararına sebep olur. Bâzı cehaletler var ki, bunları bilmemek menfaat ve maslahat iktizâsıdır. Bu gibi menfaati sağlayacak yalana ruhsat vardır. Hattâ bu gibi yalan, bâzen vâcip bile olur.

Meymûn b. Mihrân diyor ki: Bâzı hallerde yalan konuşmak, doğruyu söylemekten daha hayırlıdır. Meselâ, elinde silahı, öldürmek için birini arayan kimse gelip de senden "Falancayı gördün mü?" dediği zaman, sen onu gördüğün halde: "Hayır, görmedim, buralara gelmedi." demez misin? Birinin canını, öbürünü de cinâyetten kurtarmak için yalan konuşmak daha makbul, belki vâciptir.

Bu hususta biz deriz ki; söz, maksada bir yoldur. Her hangi iyi bir maksat ki; ona hem doğru, hem de yalan söz ile ulaşılabilir, burada yalan haramdır. Şâyet yalnız yalanla bu iyi maksada ulaşılabilecek ve maksûd mübâh bir iş ise burada yalan mübâh, şâyet ulaşılacak olan maksat vâcib ise yalan söylemek de vâcip olur. Bir Müslüman'ın canını korumak gibi. Adamın saklandığı yeri biliyorsun, cânî de öldürmek üzere onu arıyor ve senden soruyor, burada yalan söylemek vâciptir. Harbin gâyeye ulaşması ve arabuluculuk gibi hususlarda, ancak yalanla gâyeye varılacaksa, yine yalan mübâh olur. Buna rağmen mümkün olduğu kadar yalandan sakınmalıdır. Zîra böyle zaruret karşısında yalandan bir kapı açmakla yavaş yavaş lüzumsuz yalana düşmesinden de korkulur. Demek ki yalan, aslında haramdır, ancak zarurî ahvâlde mübâhtır. İstisnâî hâllerde yalanın mübâh olduğuna delîl, Ümmügülsüm (r.anha.)'nın Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den gelen rivâyetidir. Ümmügülsüm diyor ki; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in hiç bir yalana müsâade ettiğini duymadım, ancak üç yerde müsâade etmiştir. Bunlar da arabuluculuk, harp işleri ve karı-koca arasındaki konuşmalardadır. Yine Ümmügülsüm'ün rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَيْسَ بِكَذَّابٍ مَنْ أَصْلَحَ بَيْنَ اِثْنَيْنِ فَقَالَ خَيْرًا أَوْ نَمَى خَيْرًا

"İki kimsenin arasını düzelten veyâ hayrı söyleyip hayrı yükselten kimse yalancı değildir."[312] buyurmuştur. Esmâ bint-i Yezid'in rivâyetinde Rasûl-i Ekrem

(s.a.v.):

كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ إِلَّا رَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ

مُسْلِمَيْنِ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمَا

"Âdemoğlunun her konu tuğu yalan kendi aleyhine yazılır. Ancak iki Müslüman arasını bulmak için konu tuğu yalan yazılmaz."[313] buyurmuştur.

Ebû Kâhil'den rivâyete göre diyor ki; Ashâbdan iki zât arasında müşâcere-i kelâmiye oldu ve araları açıldı. Ben birine gittim: "Sen ona kızıyorsun ama o durmadan seni medh u senâ ediyor, lehinde konuşuyor." dedim. Öbürüne gittim, ona da aynı şekilde söyledim ve aralarını buldum, barıştılar. Sonra kendi kendime: "Ben kendimi helâk ettim de onları barıştırdım. Bu nasıl oldu?" diye düşündüm ve meseleyi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bildirdim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Sen ara bul da nasıl bulursan bul."* buyurdu.

Atâ b Yesâr diyor ki: "Adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Ey Allah'ın Rasûlü; âileme yalan söyleyeyim mi?" diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Yalanda hayır yok."* buyurdu. Adam:

- "Karıma şöyle böyle bâzı şeyler vâdedeyim mi?" deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Bunda beis yok."* buyurdu.

Rivâyete göre **Ebû Azeretü'd-Düelî**'nin kadınları hul' sûretiyle kendisinden boşanırlardı. Bu yüzden komşular arasında kötü isim yapmış, aleyhinde dedikodular olmuş, bunları duydukça canı sıkılırdı. Bir gün **Abdullah b. Erkam**'ı aldı evine götürdü. Karısına yemîn verdirerek kendisini sevip sevmediğini sordu. Kadın: "Bana yemîn verdirme." dedi ise de adam yeminde ısrar etti. Bunun üzerine kadın: "Evet seni sevmiyorum, sana kızıyorum." dedi. Adam İbn Erkam'a: "Duydun mu?" dedi. Ve İbn Erkam'ı alarak doğruca halîfe Hz. Ömer'e gitti ve:

"Ya Ömer, siz kadınlara zulmediyor diye benim aleyhimde dedikodu yapıyorsunuz. Hâlbuki kabahat benim değil, kadınlar beni istemiyor. İbn Erkam'a sor." dedi. Hz. Ömer İbn Erkam'a sordu, cevap aldı ve İbn Azere'nin karısını çağırttı. Kadın amcası ile beraber geldi. Hz. Ömer:

- "Sen kocana "Seni sevmiyorum" dedin mi? diye sordu. Kadın:

- "Ne yapayım bana yemîn verdirdi, bunun için yalan söyleyemedim. Ey mü'minlerin emîri, bu hususta yalan söylemeye müsâade var mı, yalan

söyleyeyim mi?” diye sordu. Hz. Ömer:

- “Evet, yalan söyle. Sizden her hangi bir kadın kocasını sevmezse bunu söylemesin. Karşılıklı sevgi çok azdır. Ancak insanlar İslâmiyet ve hisleriyle yaşarlar.” dedi.

Nevvâs b. Sem’ânî Kilâbî’nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا لِي أَرَاكُمْ تَتَخَافَتُونَ فِي الْكَذِبِ تَهَافُتَ الْفِرَاشِ فِي النَّارِ،

كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ لَا مُحَالَةَ إِلَّا أَنْ يَكْذِبَ

الرَّجُلُ فِي الْحَرْبِ فَإِنَّ الْحَرْبَ خُدْعَةٌ، أَوْ يَكُونَ بَيْنَ

الرَّجُلَيْنِ شَحْنَاءُ فَيُصْلِحَ بَيْنَهُمَا، أَوْ يُحَدِّثَ امْرَأَتَهُ يُرْضِيهَا

“Nedir, kelebeğin ate e hücûmu gibi yalan için sıraya girdiğinizi görüyorum. İnsanın konu tuğu her yalan mutlak surette aleyhine yazılır. Ancak harpte -çünkü harp hîledir- aralarında dü manlık olan iki kimse arasında, bir de gönlünü ho   etmek için karı-koca arasında konu ulan yalan müstesnâdır.”[314] buyurdu.

Sevbân: “Yalanın hepsi günâhtır. Ancak bir Müslüman’a kârı dokunan veyâ bir Müslüman’dan zararı kaldıran yalan müstesnâdır.” demiştir.

Hz. Ali (r.a.) buyuruyor: “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den haber verdiğim zaman, yalan söylemek benim için gökten düşmekten ve bana inme inmekten daha kötüdür. Ancak aramızda harp hususunda konuştuğumuz zaman, harp hîledir.”

Görüldüğü gibi, şu üç yerde yalan konuşmanın caiz olduğuna dâir sarîh istisnâ vardır. Bunların dışında kalıp da sahih maksat taşıyanlar da bunların hükmündedir.

Mâlî hususta yalana gelince; zâlimin biri parasını elinden zorla almak istediği zaman ona “Para yok.” diyebilir. Yâhut pâdişâh kendisini sıkıştırır ve Allah’a karşı irtikâb ettiği bir günâhı olup olmadığını sorarsa, onu da inkâr edebilir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنِ ارْتَكَبَ شَيْئًا مِنْ هٰذِهِ الْقَاذُورَاتِ فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللّٰهِ

“Kötü eyler irtikâb eden kimse, Allah’ın yardımıyla onları gizlemeye çalı sın.”[315] buyurmuştur. Çünkü kötülüğünü ilân edip söylemek de ayrı bir suçtur. Malını, canını korumak insanın hakkıdır.

Başkasını alâkadar eden hususa gelince: Meselâ birinin gizli bir malını veyâ sırrını sorarlarsa, onu inkâr edebilir. Bunun için ara bulmak ve kumalar arasında geçim sağlamak için yalan söylenebilir. Her birine: “En çok seni seviyorum.” şeklinde konuşmak gibi. Gücünün yetmediği bir şeyi kadın isterse: “Alacağım.” diye söz vermek ve bu sûretle gönlünü hoş etmek ve özür dilemek maksadı ile yaptığını inkâr hususlarında yalan câizdir.

Bunun da haddi vardır. Meselâ, yalan mahzurludur. Burada doğru söylemek de mahzurludur. Bu vaziyette yalanın günâh olması bakımından ortaya çıkacak mahzuru ile doğru söylemenin meydana çıkaracağı mahzur karşılaştırılarak, bunlar adâlet ölçüsü ile tartılıp, ehven tarafı tercîh edilir. Bâzen iki taraf denk gelebilir. Bu gibi hallerde doğruyu tercîh eder Çünkü yalan, zaruretten veyâ mühim bir sebepten mübâh sayılmıştı. Tercîh sebebi olmayınca iş aslına rücû eder. Aslolan, yalanın haram olmasıdır. Maksatların derecelerini ölçmek zor olduğu için, imkân nispetinde yalandan kaçınmalıdır. Kendi şahsını alâkadar eden hususlarda da imkân nispetinde yalana başvurmamalıdır. Fakat başkası ile alâkalı ise başkasını zararlandırmak ve başkası hakkında müsâmaha göstermek doğru olmaz.

Ne yazık ki, umûmiyetle insanların yalanları kendi kârları, mâl ve mevkîlerinin çoğalıp büyümesi ve eline geçmemesi hâlinde bir mahzuru olmayan şeyler içindir. Hattâ kadın kumasına övünmek için kocası nâmına çeşitli yalanlar da uydurup söyler ki, bu haramdır.

Esmâ anlatıyor: Kadının biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e gelerek:

- “Benim kumam var, ben kocam nâmına çeşitli yalan uydurarak onu kızdırırım, bu hususta benim bir günâhım var mı?” diye sordu. Rasûl-i

Ekrem (s.a.v.):

اَلْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسِ ثَوْبَيْ زُورٍ

“Kendine verilmeyen yemek ile doymaya çalı an ve kendini yalandan doymu gibi gösteren kimse, yalandan iki elbise giymi gibidir.”[316] buyurdu.

Diğer bir hadîste:

مَنْ تَطَعَّمَ بِمَا لَا يُطْعَمْ أَوْ قَالَ لِي وَلَيْسَ لَهُ أَوْ أُعْطِيتُ وَلَمْ

يُعْطَ فَهُوَ كَلَابِسِ ثَوْبَيْ زُورٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Yedirilmediğine yedim diyen, kendisinin olmadığına benim diyen, verilmediği halde

verildi diyen, kıyâmet günü yalandan iki elbise giymi gibidir." buyurulmuştur. Bilmediği meselede fetvâ veren de bu hükme girer. Çünkü bu adamın maksadı, kendi fazîletini ortaya koymaktır. Bu maksatla "Ben bilmem" demez. Bu ise haramdır.

Bu hususlarda çocuklar da kadınlar gibidir. Mektebe gitmek istemeyen çocukları korkutmak ve yalan vâdlerde bulunmak da mübâhtır. Evet, haberde bunun yalan olarak yazılacağını söylemiştik. Mübâh olan yalan da yazılır ve maksadını îzah için hesâbı görülür. Sonra da bağışlanır. Zîra bu gibi yalanların mübâh olması, ıslâh maksadına mâtuftur. Çeşitli aldatmalar da karışabilir. Çünkü bâzen hiç de muhtaç olmadığı maksada binâen kişi yalan söyler ve görünüşte ıslâh maksadıyla yalan konuştuğunu öne sürer. Bunun için mübâh olan yalan da yazılır.

Yalan söyleyen herkes içtihad tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yalan söylemesini gerektiren sebebin şerîatte doğru söylemekten daha mühim olup olmadığını bilmesi lâzımdır. Bu ise çok güç bir şeydir. Vâcib derecesine varmayan yalanı terk etmek daha evlâdır. Ancak kan dökmek ve günâha girmek gibi hususlarda yalan tercîh edilir. Bâzıları, amellerin fazîleti ve günâhların şiddeti hakkında hadîs uydurmanın câiz olduğunu ve bundan maksadın sahîh olduğunu sandılar. Bu ise sırf hatadır. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

"*Benim üzerime kasten yalan uyduran, cehennemdeki yerine hazırlansın.*"[317]

Yalan, zarûrette irtikâb edilir, Hâlbuki burada zarûret yoktur. Zîra doğruda yalandan istiğnâ vardır. Âyet ve hadîslerden vârid olanlar, (kötülükten sakındırma ve iyiliğe teşvîk için) kâfidir. Yenilerini uydurmaya ihtiyaç yoktur.

"Asıl hadîsler okuna okuna alışıldı, onlarla ünsiyet peydâ edildi ve tesîrlerini azalttılar. Yeni buluş ve yeni îcadlar daha müessir olur. Bunun için terğîb ve terhîbde hadîs uydurulur." diyene deriz ki: Senin bu sözün boş ve tehlikeli bir sözdür. Zîra bu gerekçe Allah ve Rasûlü'ne isnâd edilen yalanın mahzûrunu ortadan kaldırmaz. Aynı zamanda şer'î hükümleri karıştıran bir takım kapılara da yol açmış olur. Bunun hayrı şerrini asla karşılayamaz. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e yalan isnâd etmek, hiç bir şeyin karşılayamayacağı en büyük günâhlardandır. Hepimiz için Allahu Teâlâ'dan af dileriz.

Müslim rivâyet etmiştir.

Ahmed rivâyet etmiştir.

Ebû Bekir b. Lâl **"Mekârim-i Ahlâk"**da rivâyet etmiştir.

Hâkim İbn Ömer'den rivâyet etmiș ve hasen olduğunu söylemiștir.
Buhârî İle Müslim rivâyet etmișlerdir.
Buhârî ile Müslim rivâyet etmiștir.

TÂRİZ YOLU İLE YALANDAN KAÇINMAK

Seleften menkûldür ki, târiz yolu ile konuşmakta yalandan kurtuluş vardır. Nitekim **Hz. Ömer** (r.a.): "Târiz yolu ile konuşmakta, insanı yalandan kurtaran bir taraf vardır." demiştir. Bu söz **İbn Abbâs**'dan ve diğerlerinden rivâyet edilmiştir. Bundan maksatları, insan yalan söylemeye mecbûr kaldığı vakit, imâ ve târiz yollu sözlerle onu atlatmaktır. Zarûret olmadığı zaman, sarâhaten yalan söylemek câiz olmadığı gibi, târiz yolu ile konuşmak da câiz değildir. Ancak yine târiz, yalandan ehvendir.

Târizin örnekleri: Mitraf, Ziyâd'ın huzuruna girdi. Ziyâd, geç geldin, diye kendisine dokunmak istedi. Mitraf: "Efendimiz, Allah'ın müsâade ettiği hâriç, sizden ayrılalı rahatsızım. Başımı yastıktan kaldıramadım." dedi. İbrâhim diyor ki: Birinin aleyhinde konuştuğun bir sözü, o adam duyduğu ve buna memnun olmadığı vakit, Arapça deyimi ile:

إِنَّ اللهَ تَعَالَى لَيَعْلَمُ مَا قُلْتُ مِنْ ذٰلِكَ مِنْ شَيْءٍ

dersin. Bu ifâdenin iki mânâsı vardır. Biri: "Benim bu hususta bir şey demediğimi Allah bilir." Diğeri ise: "Bu hususta ne dediğimi Allah bilir" dir. **"Mâ kultü"** ibâresinin başındaki **"Mâ"** harfi "nâfiye" olduğu zaman, birinci mânâda olur ve adam bir şey demediğini anlar. Söyleyene göre de "mevsûle" veyâ "istifhâmiye" olur. Yâni "O dediğimi bilir." mânâsında olur. Bu sûretle iki taraf da idare edilmiş olur.

Muaz b. Cebel (r.a.) Hz. Ömer'in âmili idi. Dönüşünde evine eli boş gelince, karısı:

- "Hani, diğer âmillerin evlerine getirdikleri şeylerden sende bir şey yok, niçin bir şey getirmedin?" diye kendisine çattı. Muaz:
- "Ömer bana gözcü koştu, onun için bir şey getiremedim." deyince, kadın:
- "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve Ebû Bekir devrinde emîn olduğun hâlde nasıl olur da Ömer sana gözcü verir?" diye söylendi ve bunu kadınlar arasında konuşarak Ömer'den yakındı. Hz Ömer bunu duyunca Muaz'ı (r.a.) çağırdı ve:
- "Ben sana gözcü koştum mu? Niçin böyle söylüyorsun?" dedi. Muaz:
- "Ne yapayım, karımdan ancak bu şekilde kurtuldum." dedi ve gülüştüler.

İbrâhim Nehâî kızına:

- "Ben sana şeker alacağım." diye katî bir şekilde söylemezdi. "Belki sana

şeker alırım.” derdi. Çünkü olur da şeker alamaz, sonra da yalancı olur. İbrâhim Nehâî sevmediği bir adam kapıya geldiği zaman, hizmetçisine tembîh ederdi. “Burada değil deme. Dur, mescidde arayayım onu, de.” derdi. Maksadı yalandan korunmaktı. **Şa’bî** de sevmediği biri kendisini aradığı zaman, hemen bir dâire çizer ve hizmetçisine: “Parmağını bu dâirenin ortasına koy ve burada değildir.” de diye tenbîhlerdi.

Bütün bunlar, ihtiyaç hâlinde başvurulan sâlim yollardır. Zarûret olmadıkça bunlara başvurulmaz. Zîra bunlar her ne kadar açıkça yalan değillerse de, yalanı arttıran şeylerdir ve hepsi mekrûhtur. Nitekim **Abdullah b. Utbe** diyor ki: “Babamla beraber Ömer b. Abdülazîz’in huzûruna girdik. Çıktığımız zaman, sırtımdaki yeni entâriyi görenler: “Bunu sana halîfe mi giydirdi!” diye sorduklarında: “Allah halîfeyi mükâfatlandırsın.” dedim. Babam bana: “Yalandan sakın. Zîra senin bu sözün yalana çok benziyor. Çünkü bu sözünle onları bu zanlarında takviye ediyorsun.” dedi.” Buradaki maksadın da: “Emîr bana elbise giydirdi.” diye övünmektir. Bu, bâtıl bir maksattır ve bunda bir fayda yoktur.

Evet, târizler açık yalanlar gibi olmadığı için, hafif sebeplerden de mübâh olabilirler. Şaka ile başkasının gönlünü hoş etmek gibi. Nitekim Peygamber Efendimiz’in, yaşlı kadınların cennete giremeyeceğini söylemesi gibi. Yine Peygamberimiz’in, bir adam için: “Gözünde beyaz olan adam.” diğer birine “Seni bir deve yavrusuna bindireyim.” buyurması hep bu kabîldendir.

Sarîh yalana gelince: **Nuayman-ı Ensârî**’nin Hz. Osman ile geçen Darîr kıssasında yaptığı gibi.[318] Darîr’e yâni gözleri görmeyen **Mahreme**’ye: “İşte Nuayman, namaz kılıyor.” deyip namaz kılan Osman’ı (r.a.) dövdürmesi ve bâzı aklı hafif olan kimselerle insanların eğlenmesi gibi: “Falan kız seni seviyor.” şeklindeki şakacıklar da böyledir. Şâyet bunlar kalp kırıcı ve zararlı olursa haramdır. Böyle olmaz da ancak bir gönül eğlendirmek için olursa, sâhibine fâsık denmez. Ancak kâmil îman mertebesinden düşer. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا يَكْمُلُ لِلْمَرْءِ الْإِيمَانُ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

وَحَتَّى يَجْتَنِبَ الْكَذِبَ فِي مِزَاحِهِ

“ akasında yalandan kaçınmadıkça ve kendisi için sevdiğini ba kaları için de sevmedikçe insanın imânı kemâl bulmaz.” buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Ki i insanları güldürmek için bir söz söyler de, bu söz sebebiyle Süreyya yıldızından daha uzak mesâfede cehenneme atılır.”* sözü ile yalnız şaka konuşmaları değil, gıybet veyâ kırıcı olan konuşmaları da kasdetmiştir.

Yalanların bâzıları fıskı gerektirmez. Mübalâğalı konuşmalar gibi. Bir iki defa arayıp bulamadığın bir adama: “Yüz kere aradım sizi bulamadım.” demen gibi. Çünkü bu sözde mutlak sayı maksut değil, maksat mübalâğadır. Şâyet yalnız bir defa aramışsa, bu sözü ile yalancı olur. Şâyet bir kaç defa yoklamışsa, böyle konuşmasında beis yoktur. Bunların arasında, yalan tehlikesi olan dereceler de vardır.

Yalan konuşmak mûtad olup da, müsâmaha ile karşılananlardan biri de, yemeye dâvet edilen kimsenin “İştahım yok.” demesi gibi sözlerdir. Bunda da sahîh bir maksat yoksa bu da haramdır. **Esmâ binti Amis** anlatıyor: “Hz. Âişe’yi gerdeğe korken ben yanında idim. Beraberimde başka kadınlar da vardı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in yanında bir bardak sütten başka bir şey yoktu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu sütten bir yudum içti, sonra Âişe’ye verdi. Âişe utandı. Ben: “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in elini geri çevirme, al.” dedim. O da utanarak aldı, bir yudum içti. Sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): “Arkadaşlarına ver.” buyurdu. Kadınlar: “Bizim iştahımız yok.” dediler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا يَجْمَعَنَّ جُوعًا وَكَذِبًا

“Açlık ile yalanı bir araya toplamayın.”[319] buyurdu.

Esmâ diyor ki: “Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e: “Bizim bir şeye iştihamız varken, “İştihamız yok.” dememiz de yalan mıdır?” diye sordum. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الْكَذِبَ لَيُكْتَبُ كَذِبًا حَتَّى تُكْتَبَ الْكُذَيْبَةُ كُذَيْبَةً

“Yalan, yalan olarak yazılır, hattâ yalancık da yalancık olarak yazılır.” buyurdu.”

Verâ sahipleri bu gibi yalanlardaki müsamahadan da sakınırlar. **Leys b. Sa’d** diyor ki: “Saîd b. Müseyyeb’in gözleri çapaklı idi. “Gözünün çapaklarını silsene.” diyenlere: “Tabîb bana elini gözlerine değdirme.” dedi. Ben de söz verdim, sözümden dönmem.” dedi.”

İşte verâ sâhipleri kendilerini bu şekilde murâkabe ederler. Murakabeyi terkedenlerin dili kendi irâdelerinden çıkar da, farkında olmayarak yalan konuşurlar.

Huvat-ı Teymî’den rivâyet edildiğine göre; Rebî b. Haytem’in kızkardeşi, Rebî’in oğlunu ziyârete geldi. Onu görünce hemen boynuna sarıldı ve: “Oğlum, nasılsın?” diye sordu. Rebî: “Sen bunu emzirdin mi?” diye sordu. Kadın: “Hayır, emzirmedim.” deyince, Rebî: “O halde vah kardeşimin oğlu deyip de doğru

konuşsan daha iyi olmaz mı idi.” dedi.

İnsanlar arasında bilmedikleri şeyi, “Allah bilir.” demek de âdettir. Hâlbuki İsâ aleyhisselâm: “Allah katında en büyük günâhlardan biri de kendisinin bilmediği bir şey için, onu Allah bilir, demektir.” demiştir.

İnsanoğlu bâzen rüyâyı anlatmakta yalan söyler ki, bunun da günâhı büyüktür. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْفِرْيَةِ أَنْ يَدَّعِيَ الرَّجُلُ إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ أَوْ يُرِي

عَيْنَيْهِ فِي الْمَنَامِ مَا لَمْ يَرَ أَوْ يَقُولَ عَلَيَّ مَا لَمْ أَقُلْ

“En büyük yalanlardan biri, ki iyi babasından ba kasına nisbet etmek yâhut rüyâda görmediği eyi gördüm demek yâhut benim demediğim sözü benim için dedi demektir.”[320] buyurdu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ كَذَبَ فِي حُلُمٍ كُلِّفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ يَعْقِدَ بَيْنَ شَعِيرَتَيْنِ

وَلَيْسَ بِعَاقِدٍ بَيْنَهُمَا أَبَدًا

“Rüyâsında yalan söyleyen kimseye, kıyâmet günü iki kılı birbirine bağlaması teklif edilir ve bunlar da aslâ birbirine bağlanmaz.”[321] buyurmuştur.

Hâdise şöyledir. **Mahreme b. Nevfel** 115 yaşında idi ve gözleri görmez olmuştu. Bir gün görmediği için farkında olmayarak mescidde idrar etmek istedi. Cemâatin

– Burası mescid, ne yapıyorsun?” diye bağırmaları üzerine adam durdu. Nuayman gitti, kolundan tuttu, güyâ kendisini mescidden çıkarıyor bahânesiyle yine mescidin bir kenarına çömeltti. Yine cemâat bağırdı. Adamcağız:

– Beni buraya kim getirdi, oturttu?” diye sordu. Cemâat:

– Nuayman, dediler. Mahreme:

– Ah o elime geçerse, bu sopam ile ona yapacağımı ben bilirim.” dedi. Bir gün Hz. Osman mescidde namaz kılıyordu. Mahreme de mescidde idi. Tabiî Nuayman’ı bilemiyor. Nuayman yanına yaklaştı ve kendisine:

– Sen Nuayman’ı dövecek miydin dedi. O da:

– Elbet, elime, geçerse döveceğim.” deyince, Nuayman, namaz kılan Hz. Osmân’ı Nuayman diye kendisine gösterdi ve:

– İşte Nuayman burada namaz kılıyor.” dedi. Hz. Osmân namaz kılarken katiyyen bir şey ile alâkalanmazdı. Mahreme, Nuayman’ın tahrîki ile Nuayman’dır diye namaz kılan Hz. Osmân’a sopa ile vurdu.

Ebû’ş-Şeyh **“Tabakat-ı İsfahân”**de rivâyet etmiştir.

Buhârî Vâile’den rivâyet etmiştir.

Buhârî İbn Abbâs’dan rivâyet etmiştir.

GIYBET

Gıybeti anlatmak uzun sürer. Biz önce gıybetin kötülüğünden ve bu husustaki şer'î delîllerden bahsedelim. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de gıybeti açıkça zemmetmiş ve gıybet edeni ölü etini yiyene benzetmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ

أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ

"Bâzınız bâzınızı gıybet etmesin. Hanginiz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Ondan tiksinirsiniz." (Hucûrât sûresi, 49/12) buyrulmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَمَالُهُ وَعِرْضُهُ

"Her Müslüman'ın her Müslüman'a canı, malı ve ırzı haramdır."[322] buyurmuştur. Gıybet ise adamın ırz yâni şeref ve haysiyeti ile alâkalıdır. Allahu Teâlâ bunu mâl ve cân ile bir tuttu. Ebû Berze' nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَنَاجَشُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَلَا

يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا

"Çekememezlik yapmayın, kin tutmayın, alamayacağınız malın fiyatını yükseltmeyin, müzayedede üzerine vurmayın, birbirinize arka çevirmeyin, birbirinizi çekiştirmeyin, ey Allah'ın kulları kardeş olun."[323] buyurmuştur. Câbir ile Ebû Saîd'den gelen rivâyette de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِيَّاكُمْ وَالْغِيبَةَ فَإِنَّ الْغِيبَةَ أَشَدُّ مِنَ الزِّنَا فَإِنَّ الرَّجُلَ قَدْ يَزْنِي

وَيَتُوبُ فَيَتُوبُ اللهُ سُبْحَانَهُ عَلَيْهِ وَإِنَّ صَاحِبَ الْغِيبَةِ لَا يُغْفَرُ

لَهُ حَتَّى يَغْفِرَ لَهُ صَاحِبُهُ

"Gıybetten sakınınız. Zîra gıybet, zinâdan daha şiddetlidir. Çünkü zinâ eden kimse

tövbekâr olur, Allah da kendisini affeder. Fakat gıybet edilen, affedinceye kadar, gıybet eden affedilmez.” buyurmuştur.[324]

Yine Enes’in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَرَرْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي عَلَى أَقْوَامٍ يَخْمِشُونَ وُجُوهَهُمْ

بِأَظَافِيرِهِمْ فَقُلْتُ: يَا جِبْرِيلُ مَنْ هٰؤُلَاءِ؟ قَالَ: هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ

يَغْتَابُونَ النَّاسَ وَيَقَعُونَ فِي أَعْرَاضِهِمْ

“Mîrâca çıktığım gece, tırnakları ile yüzlerini tırmalayan bir takım kimseler gördüm. Cebrâil’e:

- “Bunlar kimdir? diye sordum. Cebrâil de:

- “Bunlar, insanları gıybet edip gizli hallerini ara tıranlardır.” dedi.”[325]

Suleym b. Câbir diyor ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e gittim ve:

- “Bana faydalanacağım bir hayrı anlat.” dedim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا وَلَوْ أَنْ تَصُبَّ مِنْ دَلْوِكَ فِي إِنَاءِ

الْمُسْتَقِي، وَأَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِبِشْرٍ حَسَنٍ وَإِنْ أَدْبَرَ فَلَا تَغْتَابَنَّهُ

“Sadakayı hakîr görme. Kendi kovandan su isteyenin kabına akıttığın bir miktar su bile olsa. Karde ini güler yüzle kar ıla ve ayrıldığı zaman gıybetini yapma.”[326] buyurdu.

Berâ (r.a.) diyor ki; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bize bir hutbe irâd etti. Hattâ evlerinde oturan kızlar da bunu duydular. Hutbesinde söyle buyurdu:

يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِقَلْبِهِ لَا تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ

وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ تَتَبَّعَ عَوْرَةَ أَخِيهِ تَتَبَّعَ اللهُ عَوْرَتَهُ

وَمَنْ تَتَبَّعَ اللهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ فِي جَوْفِ بَيْتِهِ

“Ey dili ile îman edip kalpleri ile inanmayanlar! Müslümanları gıybet etmeyin, onların gizli hallerini ara tırmayın. Kim, dîn karde inin gizli hallerini ara tırırsa, Allahu Teâlâ da onun gizli hallerini ara tırır. Allahu Teâlâ kimin gizli hallerini ara tırırsa, onu evinin

içinde de açığa çıkarır ve rezîl eder."[327]

Denildi ki, Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâma: *"Cennete en son girecek olan gıybetten tövbe edenlerdir. Cehenneme ilk girecekler de gıybete devam edenlerdir."* diye vahyetmiştir.

Enes (r.a.) diyor ki; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir gün oruç tutmamızı emretti, sonra da:

لَا يُفْطِرَنَّ أَحَدٌ حَتَّى آذَنَ لَهُ

"Ben izin vermeden kimse orucunu açmasın." buyurdu. Herkes orucunu tuttu. Akşam olunca, teker teker müracaat edenlere, iftar müsâadesi verildi. Bu arada bir adam gelerek;

- "Ey Allah'ın Resulü, iki genç kız oruç tuttu ve yoruldular. Zât-ı âlinize gelmeye utanıyorlar. Müsâade buyurursanız iftar etsinler." dedi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) müsâade etmedi. Adam iki defa daha geldi. Sonunda Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّهُمَا لَمْ يَصُومَا وَكَيْفَ يَصُومُ مَنْ ظَلَّ نَهَارَهُ يَأْكُلُ لَحْمَ

النَّاسِ، إِذْهَبْ فَمُرْهُمَا إِنْ كَانَتَا صَائِمَتَيْنِ أَنْ تَسْتَقِيَا

"Onlar oruç tutmadılar. Bütün gün insanların etini yiyenler nasıl oruçlu olurlar? Git onlara söyle, oruç tuttularsa istifra etsinler bakalım." buyurdu. Adamcağız gitti, gerekeni söyledi. Onlar da aynı şeyi yaptılar ve kan parçaları kustular. Adam Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e dönerek vaziyeti bildirdi. Bunun üzerine Peygamberimiz:

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ بَقِيَتَا فِي بُطُونِهِمَا لَأَكَلَتْهُمَا النَّارُ

"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer kusmayıp bu kan parçaları mîdelerinde kalsaydı, onları cehennem ate i yerdi."[328] buyurdu. Başka bir rivâyette, adam ikinci gelişinde:

- "Ya Rasûlallah, nerede ise ölecekler." dedi. Peygamber Efendimiz de:

- *"Onları bana getir."* buyurdu. Geldiler, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir bardak getirtti ve birine: *"Kus bakalım."* dedi. O da kan ve irini karışık şekilde kustu. Hattâ bardağı doldurdu. Öbürü de aynı şekilde kustu. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Bunlar helâl ile oruç tuttu. Fakat haramı yediler. Kar ı kar ıya geçip gıybet etmek sûretiyle insanların etini yediler."* buyurdu.

Yine En es (r.a.) anlatıyor: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bize bir hutbe îrad etti. Hutbesinde ribâ yemenin dehşetinden bahsetti ve: *“Bir dirhem ribâ, Allah katında otuz altı zinâdan daha ağırdır. Ribâların en çirkini, Müslüman’ın gizli hallerini ara tırmaktır.”* buyurdu.

Câbir (r.a.) anlatıyor: Bir yolculukta Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile beraberdik. Yolumuz iki mezara uğradı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ: أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ

يَغْتَابُ النَّاسَ وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ لَا يَسْتَنْزِهُ مِنْ بَوْلِهِ

“Bunların ikisine de azâb olunuyor. Fakat bunlar (sizin nazarınızda) *büyük sayılmayan günâhlardan ötürü azâb olunuyorlar. Biri, insanları gıybet ederdi. Diğeri de idrar sıçrantılarından sakınmazdı.”*[329] buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) iki yaş dal getirtti, onları kesip mezarlarına dikerek: *“Bu dallar ya kaldıkları müddetçe, bunların azâbı hafifler.”* buyurdu.

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) **Maîz**’i zinâ suçundan recmettiği zaman, adamın biri arkadaşına, Maiz için: “İşte bu adam it gibi öldü.” dedi. Rasûl-i Ekrem oradan geçiyordu. Aynı zamanda bir hayvan leşi de orada bulunuyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“ u le ten ısırın da yeyin.”* buyurdu. Onlar:

- “Bu murdar, yenir mi Ya Rasûlallah?” dediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Maiz hakkındaki sözlerinizden kazandığınız günâh, o cîfeden daha pis kokuludur.”* buyurdu.

Ashâb-ı kirâm, birbirini güler yüzle karşılar, ayrıldıkları zaman da birbirlerini çekiştirmezler ve bu davranışı en büyük ibâdet telâkki ederlerdi. Bunun aksini de nifak alâmeti kabul ederlerdi. **Ebû Hureyre** (r.a.) diyor ki: Dünyada dîn kardeşini gıybet eden kimseye kıyamet günü onun sûretinde bir et takdîm edilecek ve “Dünyada bu adamı çekiştirdiğin gibi şimdi de bu eti ye.” denecektir. Adam, etin acılığından suratını ekşitir ve bağırır durur.

Yine merfû olarak **Ebû Hureyre**’nin rivâyetinde; iki zât Mescid-i Harâm’ın kapılarının birinde oturuyordu. Sakalı bıyığı traş edilmiş muhnis bir adam oradan geçti. Bunlar:

- “Bu adam kendini kadınlara benzetti, erkeklikten bir şeyi kaldı.” dediler. Sonra Ezân okundu namaza gittiler. Namazı kılarken, bizim bu konuştuğumuz doğru mu idi diye düşündüler ve meseleyi Mekke müftüsü Atâ’ya arzettiler. Atâ

da yeniden abdest alıp namazlarını iâde etmelerini ve oruçlu oldukları takdirde oruçlarını kazâ etmelerini emretti.[330]

Mücâhid, وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ âyetinin tefsîrinde: **"Hümeze"**, insanlara huzurlarında ta'neden ve onlarla alay eden kimsedir. **"Lümeze"** de gıybetlerini yapıp etlerini yiyen insandır." demiştir.

Katade diyor ki: Kabir azâbının üç şeyden meydana geldiği bize bildirildi. Bunun üçte biri gıybet, diğer üçte biri nemîme (söz gezdirmek) diğer üçte biri de idrardan sakınmamaktandır. Diğer bâzıları da şöyle derlerdi: "Biz eskiler, sahâbeye yetiştik. Onlar ibâdeti namazda, oruçta değil, insanları çekiştirmekten ve onlara dil uzatmaktan kaçınmakta ararlardı."

İbn Abbas (r.a.): "Başkasının kusurunu söylemek istediğin zaman, kendi kusurunu hatırla." demiştir. Bu gibileri zemmetmek, üzere Ebû Hureyre (r.a.) "Başkasının gözündeki kılı görür, fakat kendi gözünüzdeki kıranı görmezsiniz." demiştir. Yine Hasan şöyle diyor. "Ey Âdemoğlu, sende mevcut olan bir kusur ile insanları kınayıp dururken kâmil Müslüman olamazsın. Kâmil Müslüman olmak için önce kendi kusurunu ıslâh etmen, sonra da başkalarının kusurlarını ıslâh ile meşgul olman lâzımdır. Ancak, bunu yaptığın takdirde, Allahu Teâlâ'nın has kullarından olabilirsin."

Mâlik b. Dînâr şöyle demiştir: "Îsâ aleyhisselâm havârileri ile birlikte bir köpek leşinin yanından geçiyordu. Havâriler:

- "Bu ne pis kokuyor." deyince Îsâ aleyhisselâm:

- "Ne parlak dişleri var." dedi. Îsâ aleyhisselâm, onları kusur aramak suretiyle gıybet etmekten alıkoymak, hem de ne olursa olsun, bir şeyin mutlak surette iyi bir tarafı olabileceğini göstermek ve kusur araştıracak yerde iyiliğini bulup söylemenin doğru olacağını tembîh etmek için bu şekilde konuştu.

Hüseyin'in oğlu Ali, birinin gıybet ettiğini görünce: "Gıybetten sakın. Çünkü o, köpek yiyeceğidir." derdi. **Hz. Ömer** (r.a.) de "Allah'ı zikre devam edin. Zîra o şifâdır, insanlardan dilinizi çekin. Zîra o hastalıktır." buyurdu. İbâdet hususunda Allah'tan hüsn-ü tevfîk dileriz.

Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ **"Es-Samt"** kitabında rivâyet ettiBaşka rivâyet yolları da vardır.

Ebû Dâvud mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Ahmed **"Müsned"**inde rivâyet etti. Başka rivâyet yolları da vardır.

İbn Ebî'd-Dünyâ ve Ebû Dâvud isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

Ahmed, Ubeyd’den rivâyet etti.
İbn Ebîd-Dünyâ **“es-Samt”**de isnâd-ı ceyyid ile rivayet etmiştir.
Gıybet orucu bozmaz, fakat sevâbını azaltır.

GIYBETİN MÂNÂSI VE TÂRİFİ

Gıybet; duyduğu zaman insanın hoşuna gitmeyecek olan bir kusurunu gıyabında söylemektir. Buna Türkçede **"çekiştirme"** derler. Bu kusur kıyafetinde, yaratılışında, ahlâkında ve akrabasında, her nerede olursa olsun fark etmez. Sözünde olsun, dünyalığında olsun, âhireti hususunda olsun, hattâ elbisesinde, evinde ve binitinde olsun hepsi birdir.

Bedenî Gıybet: Gözü şaşıdır, bir gözü kördür, başı keldir, yüzü sivilcelidir, boyu kısa veyâ uzundur, rengi siyahtır, sarıdır gibi. Duyduğu zaman, adamın canının sıkılacağı kıyâfetinde ne gibi eksiklik varsa saymak.

Nesebî Gıybet: Babası ameledir, kötü insandır, cimridir, dikicidir ve hoşuna gitmeyecek her hangi bir şey ile onu anmak gibi.

Ahlâkî Gıybet: Kötü huyludur, cimridir, kibirlidir, riyâkârdır, hiddet-mizaçtır, korkaktır, âcizdir, tahammülsüzdür, yüreksizdir, tehevvüre-kapılır şeklinde konuşmalar gibi.

Dînî Gıybet: Hırsızdır, yalancıdır, içkicidir, kumarbazdır, hâindir, zâlimdir namaza ve zekâta tembeldir, namazı güzel kılmaz, pislikten kaçınmaz, anne-babasına itâat etmez, zekâtı yerine vermez, doğru taksîm etmez, orucunu korumaz gibi sözler.

Dünyevî Gıybet: Edebsizdir, insanlara ihânet eder. Milletin hakkına riâyet etmez. Her yerde kendisini haklı görür, çok konuşur, çok yer, çok uyur, vakitsiz uyur, oturacağı yeri bilmez gibi sözlerdir.

Giyinişi Gıybet: Geniştir, dardır, uzundur, kısadır, kirlidir gibi sarfedilen sözlerdir.

Bâzıları: "Dîn hususunda gıybet yoktur. Zîra insanoğlunun zemmettiği Allahu Teâlâ'nın da zemmettiği hususlardır." dediler. Mesela, adamın günâhlarını sayıp onu, o günâhlarla kötülemenin câiz olduğunu söylediler. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bir kadının çok namaz kılıp çok oruç tuttuğundan, buna karşılık dili ile komşularına darboğazlık ettiğinden bahsettiklerinde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): هِيَ فِي النَّارِ *"O cehennemdedir."*[331] buyurdu. Yine başka bir kadının ibâdetinden bahsedip, cimri olduğunu söylemeleri üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

فَمَا خَيْرُهَا إِذًا *"O hâlde onda hayır yok! Hayrı neresinde?"*[332] buyurdu. İşte bunlardan delîl çekerek "Dîndeki kusurlardan dolayı konuşulanlar gıybet değil." dediler. Hâlbuki bu kıyâs fâsiddir. Onların bunu sormaları gıybet için değil, bu husustaki dînî hükümleri öğrenmek içindir. Bu da ancak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in

huzurunda olur, başka yerde buna ihtiyaç yoktur. Dînî kusurlarını saymanın gıybet olacağına delîl, ümmetin icmaıdır ki, adamın duyduğu vakit canı sıkılacağı ve hoşlanmayacağı her sözü arkasında söylemenin gıybet olduğudur. Bunda ittifak vardır. Bunlar da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in târif ettiği gıybete dâhildir. Bütün bu mevzûlarda doğru olduğu halde gıybet eden kimse, Rabbine âsîdir ve kardeşinin etini yemiş gibidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

هَلْ تَدْرُونَ مَا الْغِيبَةُ؟ ذِكْرُكَ أَخَاكَ بِمَا يَكْرَهُهُ إِنْ كَانَ فِيهِ

مَا تَقُولُ فَقَدِ اغْتَبْتَهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ فَقَدْ بَهَتَّهُ

"Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz? Karde inizin ho lanmayacağı ey ile onu anmanızdır." buyurdu. Bunun üzerine: *"Söylediklerimiz o adamda varsa buna ne buyurursunuz?"* diyenlere Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Söylediğiniz kusurlar onda varsa i te o zaman gıybet etmi olursunuz, yoksa iftirâ edersiniz."*[333] buyurdu.

Muaz b. Cebel (r.a.) anlatıyor: "Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzurunda bir adamın çok âciz bir kimse olduğunu söylediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Karde inizi gıybet etmeyiniz."* buyurdu. Onlar:
- "O bizim dediğimiz gibidir." dediler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
- *"Öyle olmasa, o zaman iftirâ etmi olursunuz."* buyurdu."

Hz. Âişe (r.a.) şöyle anlatıyor: "Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bir kadının kısa boylu olduğundan bahsettim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

"Onu gıybet ettin." buyurdu."

Hasan şöyle anlatıyor: "Başkasını anmak üç şekildedir: Gıybet, bühtân ve ifktir. Ve hepsi de Kur'ân-ı Kerîm'de mevcuttur. Gıybet, onda olan kusûru söylemek; bühtân olmayan kusuru söylemek, ifk ise duyduğunu söylemektir."

İbn Sîrîn bir adamı hatırladı ve "Şu siyah adam." dedi. Hemen akabinde istiğfâr ederek: "Böyle söylemekle gıybet etmiş oldum." dedi. Yine, İbn Şîrîn, İbrâhim Nehâî'yi hatırlayınca, bir gözü kör demedi, elini gözüne koydu. Hz. Âişe (r.a.) "Sakın kimseyi gıybet etmeyin, ben bir defa Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in yanında bir kadın için: "Bu ne uzun etekli bir kadındır." dediğimde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bana: *"Tükür."* dedi ve ben de bir et parçası tükürdüm." demiştir. [334]

İbn Hibbân ve Hâkim Ebû Hureyre'den rivâyet ettiler. Hâkim, sahihtir dedi.

Harâitî **"Mekirim-i Ahlâk"**da Ebû Cafer'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Hadisi Ahmed rivâyet etmiştirGıybetin, ölü eti yemek gibi olduğunu Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şerifler haber vermektedir. Ancak maddiyatta bunun tezâhürü ve kan tükürtmek, Peygamberimiz'in bir mûcizesidir.

GIYBETİN DİL VE SAİR ÂZÂLARLA YAPILABİLECEĞİ

Kişiyi dil ile anmanın haram olması, noksanlarını başkasına anlattığı ve hoşlanmadığı şey ile onu târif ettiği içindir. Bu târif sarîh olsun, târîf yolu ile olsun, her ikisi birdir. İş, söz, işaret, îmâ, huzurunda, gıyâbında, yazı ve hareket ile her ne ile olursa olsun, maksadı ifade etti mi gıybete dâhildir ve hepsi haramdır. Hz. Âişe'nin anlattığı bunlardan biridir. Diyor ki: "Bir gün bir kadın evimize geldi. Gittiği zaman, elimle kısa boylu olduğuna işaret ettim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Kadını gıybet ettin."* buyurdu." '

Ayrıca taklîd sûretiyle eğlenmek de gıybettir ve belki gıybetin en ağırıdır. Çünkü taklîd, daha açık bir tasvîrdir. Konuşmalarını, yürümelerini, sallanmalarını ve diğer hallerini tatbik gibi. Bütün bunlar yasaktır. Nitekim Hz. Âişe (r.a.) bu şekilde birinin gıybeti esnâsında: "Bende şöyle şöyle haller varken başkasının taklîdini yapmaktan hoşlanmam." buyurmuştur.

Yazı ile çekiştirme de böyledir. Çünkü kalem, iki dilin biridir. Bir yazarın muayyen bir şahsı ele alarak aleyhinde yazı yazması gıybettir. Ancak bunu gerektiren sebepler varsa mâzur görülebilir ki, bu sebepleri anlatacağız. Bununla beraber bir yazarın "Bâzıları şöyle diyor" şeklinde yazması gıybet değildir. Çünkü gıybet, ölü olsun, diri olsun, muayyen bir şahsa taarruzdur.

Şâyet karşısındaki adam meseleyi biliyorsa, "Bugün bize gelenlerden biri" veyâ "gördüklerimizden biri" şeklinde konuşması da gıybettir. Zîra mahzurlu olan, gıybet edilen adamı tanıtmaktır, yoksa gıybet âleti değildir. Söylediğin adam, kimin hakkında söylediğini ve kimi kasdettiğini bilmiyorsa, bu şekil konuşmasının zararı yoktur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bir adamın halinden hoşlanmadığı zaman, muallak bir ifâde ile:

مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَفْعَلُونَ كَذَا وَكَذَا

"Bâzı kimselere ne oldu ki, öyle böyle yaparlar."[335] derdi ve şahsın adını vermezdi.

Gıybetlerin en çirkini, riyakâr âlimlerin gıybetidir. Onlar maksatlarını, kendilerini iyilerden göstermek sûretiyle ifâde ederler. Gûyâ bir yandan gıybetten sakınırken, öte yandan hem gıybet yaparlar ve hem de riyakârlıklarını yürütürler. Cehâletlerinden dolayı, bu iki vartaya düştüklerinin farkında bile

olmazlar.

Meselâ, devlete intisâb etmiş bir insan veyâ bir âlimi yanlarında anlatırlarken: "Allah'a hamd olsun ki, bizi hükümdarların kaplılarında süründürmedi. Bir lokma nafaka için zillete düşürmedi, ibtilâ ve imtihân etmedi." Yâhut: "Hayâsızlıktan Allah'a sığınırız ve bizi korumasını isteriz." şeklinde konuşur ki, bütün bu gibi konuşmalardan maksatları, kendilerinin temiz ve başkalarının kusurlu olduğunu ortaya koymaktır. Bunun için hamd ve duâ ile söze başlarlar. Bunun gibi, gıybet etmek istediği insan için bâzen övmekle söze başlar: "Falanca ne iyi bir insandır, aslâ ibâdetinde kusûr etmez. Ama ne yazık ki, ibâdetine mağrûrdur." Veyahut: "Şu günlerde tembelleşti ve bizim seviyemize düştü, yâni sabırsızlandı." der. Burada kendini öne sürerken maksadı, onu kötülemek ve zımnen de olsa, kendini iyilerden göstermektir. Böyle yapmakla gıybet, riyâ ve kendini tezkiye gibi kötülükleri bir araya toplamış olur.

Bütün bunlara rağmen, kendini sâlih ve gıybetten sakınan kimse diye gösterir. Bunun için, bu gibi câhiller şeytanın elinde oyuncaktır. Onlar cehaletleri ile amele daldıkları zaman, şeytan onlara takılır ve hîlesiyle amellerini mahveder. Sonra da onlara güler ve ve onlarla alay eder. Bu gibilerin gıybet şekillerinden biri de, birinin kusurlarını sayar döker, fakat dinleyicilerden bâzıları kimi kasdettiğini bilemez. O: "Sübhânellah, bu adam ne acâyip şey" diyerek hareketleri ile adamı bildirmeye çalışır. Bu arada Allah'ı anar. Adamın hıyânetini teşhîrde Allah'ın adını vâsıta yapar. Yine bunun gibi, dostumuzun eğlenceye alınmasından üzüldük. Allah onu kurtarsın, der. Fakat bu sözünde samîmi değildir. Maksadı, adamın lehine samimiyetle duâ etmek olsaydı, namazı müteâkip tenhâda duâsını yapardı. Bunun gibi üzüntüsü hakîki olsa, kusurunu yeniden ortaya koymazdı. Yine bunun gibi, yazık zavallı adam, büyük bir âfete mübtelâ oldu, Allah onu da bizi de affetsin, şeklinde güyâ duâ ediyor gibi konuşur. Aslında gıybet ediyor, içindeki pis düşüncelerini Allah bilir. Fakat o, kendi cehaleti sebebiyle nereye düştüğünü anlamaz.

Gıybetin bir çeşidi de, gıybet edenin hevesini arttırıp daha fazla konuşturmak maksadıyla, güyâ şaşkınlık izhâr ederek ona doğru meyil göstermesidir. Bu sâyede gıybet edeni, daha fazla konuşturmuş olur. Meselâ, yâhu şaşılacak şey, ben onu böyle bilmezdim, şimdiye kadar o zâtı hep iyi tanımıştım, ben ondan bu işi hiç beklemezdim. Allah bizi şerrinden korusun, gibi konuşmalar yapar ki, bütün bunlar gıybet edeni ve yapılan gıybetleri tasdîk ve teşvîkdir. Hattâ değil bu hareketlerle, yalnız susarak dinlemek de gıybete teşvîktir ve ortaklıktır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Dinleyen de gıybet edenlerin biridir."*[336]

buyurmuştur.

Ebû Bekir ile Ömer'den (r.anhüma.)'dan rivâyete göre: Bunlar bir gün, biri için "Falanca çok uykucudur." demişler ve aynı gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den ekmeklerine katık istemişlerdir. Peygamber Efendimiz:

قَدِ ائْتَدَمْتُمَا بَلَى إِنَّكُمَا أَكَلْتُمَا مِنْ لَحْمِ أَخِيكُمَا

"*Siz katık yediniz.*" buyurunca, onlar: "Hayır, böyle bir şey olmadı." demeleri üzerine, "*Evet, siz karde inizin etinden yediniz.*"[337] buyurdu. Bu sûretle gıybet, Ebû Bekir ile Ömer'in (r.a.) ikisini bir arada toplamıştır. Şüphesiz biri söylüyor, diğeri de dinliyordu. Bunun gibi, biri Maiz için arkadaşına: "İt itine öldü" dediği halde, her ikisine " *u cîfeden yediniz.*" buyurdu ki, söyleyen ile dinleyeni gıybet günâhında bir tuttu. Ancak dili ile reddederse, o zaman kurtulur. Gıybet meclisinde bulunan, dili ile söylemeye korkarsa, kalbi ile reddetmeli, gücü yeterse oradan ayrılmalı ve sözü değiştirmelidir. Bunları yapmazsa gıybette ortaktır. Şâyet içinden dinlemeyi canı arzu ettiği halde yapmacık olarak dilinden "Konuşma!" derse, bu nifak alâmetidir. İçinden gıybeti kerîh görmedikçe günâhtan kurtulamaz. Yalnız el, baş, kaş ve vücûd hareketleri ile gıybeti redde kalkışmak kendini mesûliyetten kurtarmaz. Çünkü bu, gıybeti küçümsemektir. Lâyık olan, gıybetin ehemmiyetini belirtip onu açıkça men etmektir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ أُذِلَّ عِنْدَهُ مُؤْمِنٌ فَلَمْ يَنْصُرْهُ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى نَصْرِهِ أَذَلَّهُ

اللهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رُؤُوسِ الْخَلَائِقِ

"*Kimin yanında bir mü'min* (aleyhinde konuşulmakla) *zillete dü ürülür de ona yardıma gücü yettiği halde yardım etmez, onu zilletten kurtarmazsa; kıyâmet günü mahlûkat arasında Allahu Teâlâ onu zelîl eder.*"[338] buyurmuştur.

Ebû'd-Derdâ'nın (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ رَدَّ عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ بِالْغَيْبِ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يَرُدَّ

عَنْ عِرْضِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"*Gıyâbî olarak dîn karde i aleyhindeki dedikodulardan, dîn karde ini müdâfaa eden kimsenin, kıyâmet günü ırz ve erefini korumayı Allahu Teâlâ üzerine almı tır.*"[339]

Diğer bir rivâyette şöyle buyurulmuştur:

مَنْ رَدَّ عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ بِالْغَيْبِ كَانَ حَقًّا عَلَى اللّٰهِ أَنْ يَعْتِقَهُ

مِنَ النَّارِ

“Dîn karde ine gıyâbında yapılan tecâvüzü reddeden kimse, Allahu Teâlâ’nın cehennemden âzâd etmesini hak etmi tir.”[340]

Ebû Dâvud, Âişe’den sahih sened ile rivâyet etmiştir.

Taberânî İbn Ömer’den rivâyet etmiştir.

Ebû’l-Abbâs Abdurrahman’dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Taberânî Sehl’den rivâyet etmiştir.

İbn Ebi’d-Dünyâ rivâyet etmiştir.

Ahmed ve Taberânî Esma b. Zeyd’den rivâyet etmişlerdir.

GIYBETE SEVKEDEN SEBEPLER

Gıybet etmeye meylin pek çok sebebleri vardır. Fakat bunları onbir maddede toplayabiliriz. Bu onbir sebebin sekizi umûmi olup, herkes hakkında düşünülebilir. Üçü ise hususî olarak dîn adamlarında ve havasda bulunur.

Umûmî Olan Sekiz Sebep:

1 - Kinini yenmek. Bir kimse başka birisine bir sebepten dolayı kızdığı zaman, onun aleyhinde konuşmaktan zevk alır. Kuvvetli îmana sâhip değilse dili, tabiatıyla adamın aleyhine atar tutar. Bâzen de hiddetini yenemez ve hiddeti, içinde saklanır. Nihâyet kin halini alır ve devamlı olarak adamın aleyhinde dedikodu yapar. Hiddet ve kin, gıybetin en belli başlı sebeplerindendir.

2 - Arkadaşlarının kendisini konuşturup dinlemeleri ve kendisinin de onlara uymasıdır. Onlar, onun bu gibi dedi kodularından zevk alıp onu hoşlukla dinledikleri zaman, onlardan yüz çevirmesi, sözü değiştirmesi veyâ oradan kalkıp ayrılması, arkadaşlarının ağırına gidip kendisini terk edeceklerinden korkarak onlarla gıybete dalmasıdır. Bunu bir muâşeret âdâbı ve hoş sohbet sanır. Bâzen arkadaşları bir şeye kızarlar, o da gizli ve âşikâre onlarla beraber olduğunu göstermek için bu hiddete katılır ve onlarla beraber adamın kötülüklerini döküp saymaya başlar.

3 - Bir işin kendi aleyhinde olacağına ve hakkında dedikodu yapıp kendisine dil uzatacağına her hangi bir vesîle ile kanî olduğu için, ondan önce onun aleyhine geçerek kendi aleyhinde konuşacaklarını çürütmek ister. Burada da, sonundaki yalanlarını, geçer akçe olarak piyasaya sürebilmesi için, önce adamın hakkında doğru olarak bildikleri şeyleri anlatır. Bu sûretle yalanını doğru ile karıştırmak suretiyle yürürlüğe koyar. Aynı zamanda yalan konuşmak benim âdetim değil; görüyorsunuz, size haber verdiğim şu şu hâdiseler doğrudur, der.

4 - Kendisine isnâd edilen şeyi başkasına yüklemek ve bu sûretle kendisini kurtarmak için gıybet etmektir. Meselâ, kendisine bir şey nisbet edildiği zaman öteki adamın yaptığı kötülüklerden bahseder. Hâlbuki kendi vazîfesi kendini kurtarmaktı. Öteki adamın kusurlarını saymak değildi. Yahut yükü azaltmak ve kendini mazur göstermek için, falanca ile berâber yaptık, diyerek onun gıybetini yapmaktır.

5 - Kendisini üstün göstermek ve başkasını küçük göstermek için o câhildir, aklı ermez, sözü değersizdir, şeklindeki konuşmaları gibi.

6 - Haset, çekememezlik. Bu, bâzen insanların birini övüp methetmelerine ve ona saygı göstermelerine dayanamadığından, onu insanların gözünden düşürmek maksadıyla aleyhinde konuşur. Çünkü insanların o adama teveccühüne ağırlanır ve buna dayanamaz. İşte bu, hasedin tâ kendisidir ki, gazab ile kinden ayrıdır. Çünkü hiddet ve kin insanı cinâyetlere sevkeder. Fakat haset bâzen en samimî dostlar arasında olur.

7 - Yedinci sebep şakalaşmak, gülüp eğlenmek ve zamanını gülüp eğlenmekle geçirmek için, başkasının kusurlarını sıralamaktan ibârettir ki, bunun sebebi de kendi kendini beğenmektir.

8 - Adamı küçük gördüğü için, hem huzurunda, hem gıyâbında adam ile alay ve eğlence etmektir. Bunun sebebi de kendini büyük görüp, diğerini küçümsemektir.

Havasdaki gıybetler:

Havasda bulunan gıybetin diğer üç sebebine gelince; gıybetin en derin ve ince noktaları bunlardır. Zîra bunlar, şeytanın iyilik dediği bir takım kötülüklerdir. Bunlarda hayır varsa da şeytan bunları şer ile karıştırır.

1 - Birincisinin menşei dîn ve diyânettir. Her hangi bir adamın hatasına ve bir gerçeği inkârına şaşmasıdır. Falan adamın bu işine şaşıyorum, der. Bunu söyleyen adam, bâzen gerçekçi olur ve inandığını söyler. Fakat buradaki vazîfesi, isim vermeden, böyle inananlara ve bu hataya düşenlere şaşarım, şeklinde konuşmasıdır. Ne yazık ki şeytan adamın adını vermeye kendisini sevkeder. Bu sûretle bilmeyerek gıybet girdabına düşer. Meselâ, falancanın falan adam ile düşüp kalkmasına şaşarım, Hâlbuki o adam câhilin biridir, demesi gibi. Bu, gıybettir.

2 - İkinci sebep, adama acıyıp merhamet etmesidir. Adamın bu davranışından üzülür de “Yazık, şu adamın hâli beni üzmüştür.” der. Gerçi bu iddiâsında doğrudur. Fakat üzüntüsü, adamın ismini vermeye kendisini sürükler. Bu sûretle yine gıybet etmiş olur. Sıkıntısı acıması, merhamet ve adama şaşması bir hayır olduğu halde bilmeyerek, şeytan merhamet ve üzüntüsünün sevâbını gidermek için adamın ismini zikrettirmekle kendisini gıybete sevk eder.

3 - Üçüncü sebep de, Allah için gazâbdır. Gördüğü veya duyduğu bir kötülüğe Allah için kızmasıdır. Bu arada hiddetini ifâde ederken, kızdığı adamın adını da söyler. Hâlbuki hiddetini, emr-i mâruf ve neby-i münker ile ortaya koyacak ve adamın adını anıp onu kötülükle teşhîr etmeyecekti.

İşte gıybetin şu üç şekli yok mu? Bunları ayırmak değil avam için, âlimler için de güç bir meseledir. Çünkü onlar hayret, merhamet ve gazâb Allah için olduğu

zaman, adamın adını zikretmekte beis olmadığını sanırlar ve bu sûretle adamın adını izharda kendilerini mazur görürler. Bu ise hatâdır. İleride zikredeceğimiz gibi gıybette ruhsat, yapılan işleri anlatmaktadır; adamın adını vermekte değildir.

Âmir b. Vâile'nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in zamanında adamın biri, bir meclise uğradı ve selâm vererek oradan geçti. Gittikten sonra mecliste bulunanlardan biri:

- "Ben bu adama Allah için buğzederim ve bunu sevmem." dedi. Oradakiler:

- "Ayıp ettin, niçin böyle konuştun? Yemîn olsun ki, bu söylediklerini biz adama söyleyeceğiz." dediler. Ve içlerinden birini adama gönderdiler. Adam, vaziyetten müşârünileyhi haberdâr etti. Bunu dinleyen adam doğruca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e giderek, aleyhindeki konuşulundan şikâyet etti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) adamı çağırttı:

- *"Böyle konu tun mu?"* diye sordu. Adam:

- "Evet, konuştum ya Rasûlallah." dedi ve inkâr etmedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Niçin buna buğzediyorsun, söyle bakalım?"* deyince adam:

- "Ben bunun hizmetçisi idim ve bütün hallerine vâkıftım. Bu adamın, farz olan namazdan başka bir namaz kıldığını görmedim." dedi. Öteki adam:

- "Ya Rasûlallah, kendisine sorun bakalım; kıldığım namazın abdestinde, vaktinde, rükû ve secdesinde bir eksiklik yaptım mı?" dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sordu. Adam:

- "Hayır, kusûr etmedi. Fakat Ramazan ayından başka da bir gün oruç tutmadı." dedi. Yine öteki adam:

- "Ya Rasûlallah, sor bakalım; Ramazan orucundan hiç bir şeyi eksilttim mi?" dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sordu. Adam:

- "Hayır, Ramazan orucunda bir kusûr etmedi." dedi. Ancak farz olan zekât borcundan başka bir kuruş vermedi." dedi. Öteki adam:

- "Ya Rasûlallah, sor bakalım; zekât borcumda bir kusûr ettim mi?" dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) adama sordu. Adam:

- "Hayır. Zekât borcunda kusûr etmedi." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)

- *"Kalk, belki bu adam senden hayırlıdır."* buyurdu.[341]

Ahmed, sahih sened ile rivâyet etmiştir.

DİLİ GIYBETTEN KORUMA ÇÂRELERİ

Bilmiş ol ki; bütün kötü huylar ilim ve amel ilacı ile tedâvi edilir. Her illetin tedâvisi, sebebinin zıddı ile olur. O halde biz de tedâvi sebeplerini araştıralım:

Dili gıybetten korumanın, biri **mücmel** diğeri **mufassal** olarak iki yolu vardır.

Kısa yolu: Gıybet hakkındaki bu rivâyetlerimizi ve Allahu Teâlâ'nın gıybete gazâblandığını bilmiş olmasıdır. Aynı zamanda gıybetin sevapları mahvettiğini, kıyamet günü gıybetin ve adamı teşhîrin cezası olarak kendi sevaplarının adama verileceğini, şâyet sevâbı yoksa adamın günâhlarının kendisine yükletileceğini ve leş yiyene benzetildiğini, bu sûretle Allah'ın gazabına uğrayacağını, günâhlarının ağır gelmesiyle cehenneme gireceğini, hattâ gıybet edilen kimsenin bir günâhını almakla dahî günâhlarının ağır geleceğini ve en hafif derece olarak kendi amelinin mükâfatının azalacağını ve bütün bunların karşılıklı mulâkeme, suâl cevap ve muhâsebe yapıldıktan sonra olacağını bilmesidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا النَّارُ فِي الْيَبْسِ بِأَسْرَعَ مِنَ الْغِيبَةِ فِي حَسَنَاتِ الْعَبْدِ

"Ate in kuru odunu yakması, insanın sevaplarını mahvetmekte gıybetten daha süratli değildir." buyurmuştur. Rivâyete göre adamın biri **Hasan-ı Basrî**'ye:

- "Senin, beni gıybet ettiğini duydum." demiş. Hasan-ı Basrî:

- "Senin ne kadar gıybetini yapmışsam, sevaplarımdan sana o kadar verilmesine hükmediyorum." dedi. Gıybet hakkındaki haberlere inanan kimse bu vaîdlerden korkarak, dilini gıybet için oynatmaz.

Gıybetten kurtulmanın bir yolu da kendisini düşünmesidir. Kendinde kusur bulan onları düzeltmekle meşgul olur. Ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

طُوبَى لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ

"Müjde o kimseye ki, kendi kusurları,şinsanların kusurlarını ara tırmaktan kendisini alıkoymu tur."[342] hadîsini hatırlar.

Kendini kusurlu bulan bir insana yaraşan, âlemi zemmetmekten utanıp kendi kusurlarını düzeltmekle meşgul olmasıdır. Aynı zamanda kendisi, kendi kusurlarını düzeltemediği gibi, başkalarını da mazur görmeye gayret etmelidir. Bununla berâber bu anlattıklarımız, başkasının kendi irâdesiyle meydana gelen

kusurlarındandır. Yoksa yaradılışta bir kusuru varsa, onu gıyâbında zemmetmek, hâlikı zemmetmektir. Zîra kusur nakışta değil, nakkaştadır. Adamın biri Hakîm'in birine:

- "Ey suratsız insan!" diye hitâb edince Hakîm:

- "Yaratan güzel yaratmadı, benim suçum nedir?" dedi. Şâyet kendisi kusursuz ise Allah'a hamdetsin ve kendini gıybet çirkefiyle kirletmesin. Zîra insanları ayıplamak sûretiyle ölü eti yemek, en büyük kusurlardandır. Hattâ bu gibi adam biraz insâf ile düşünürse kendisini kusursuz bulmanın, kendi kendini bilmemesinden başka bir şey olmadığını anlar. Bu da en büyük kusurdur. Başkasının kendisini gıybet etmesinden nasıl bunalırsa, kendisinin de başkasını gıybet etmesinden, o başkasının da aynı şekilde canı sıkılacağını bilmesi, gıybet etmesine mâni olabilir. Çünkü kendisi için râzı olmayacağı şeye başkası için de râzı olmaması gerekir. İşte bunlar, mücmel tedâvî yollarıdır.

Mufassal çâreleri: Yukarıda da söylediğimiz gibi tedâvi, hastalığın teşhisini yapmak ve sebebini bulup kaldırmakla mümkündür. Bunun için önce kendisinin hangi sebebe binâen gıybet etmek istediğini araştırmalıdır.

Şâyet kızgınlığından dolayı gıybet ediyorsa **"Gazabın Afâtı Kitâbı"**nda anlatacağımız çârelerle tedâvisine bakmalıdır. Şöyle ki: "Ben bu adam hakkında hiddetimi devam ettirir ve durmadan kendisini gıybet edersem, Allahu Teâlâ'nın yasak ettiği gıybeti yapmakla Allah'ın gazabına uğrarım." diye düşünmelidir. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ لِجَهَنَّمَ بَابًا لَا يَدْخُلُ مِنْهُ إِلَّا مَنْ شَفَى غَيْظَهُ بِمَعْصِيَةِ

اللهِ تَعَالَى

"Muhakkak cehennemde bir kapı var ki, bu kapıdan kîninin iddetini, Allah'a isyân ederek ba kalarına zarar vermek sûretiyle yenenler girecektir."[343] buyurmuştur.

Diğer hadîste:

مَنِ اتَّقَى رَبَّهُ كَلَّ لِسَانُهُ وَلَمْ يَشْفِ غَيْظَهُ

ş *"Rabbinden korkanın dili ağırla ır ve gayzına ifâ olmaz. İntikam almaya kalkı maz."*[344] buyurulmuştur. Yine başka bir hadîste:

مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى أَنْ يُمْضِيَهُ دَعَاهُ اللهُ تَعَالَى يَوْمَ

الْقِيَامَةِ عَلَى رُؤُسِ الْخَلَائِقِ حَتَّى يُخَيِّرَهُ فِي أَيِّ الْحُورِ شَاءَ

ş *“Kim gücü yettiği halde hiddetini yener ve intikama kalkı mazsa kıyâmet günü mahlûkatın huzurunda Allahu Teâlâ onu çağırarak hûrilerden dilediğini almakta onu serbest bırakır.”*[345] buyurulmuştur. Geçmiş Peygamberlere inen kitapların birinde: *“Ey Âdemoğlu, sen kızdığın zaman beni an ki, ben de gazab ettiğim zaman seni anayım da terk etmeyeyim.”* diye yazılıdır.

Şâyet gıybeti arkadaşlarının hatırı için yapıyorsa, bundan kurtuluşun çâresi, Allah’ın hiddetini mahlûkatın rızâsında aramakla, Allahu Teâlâ’nın kendisine gazâb edeceğini bilmesi ve Mevlâsını hor görüp başkasını büyük gördüğünü ve bu sûretle onların rızâsı uğrunda Allah’ın rızâsını nasıl terk edeceğini düşünmesi ve gazabının Allah için olmasını bilmesiyledir. Bu düşünce, kızdığı kimsenin kötülüğünü anmaktan kendisini alıkoyar. Hattâ arkadaşlarına bile başkasının kötülüklerini andıkları zaman Allah için kızmalıdır. Zîra onlar Rablerine en çirkin bir günâh olan gıybet ile isyân etmektedirler.

Başkasının kendi aleyhindeki dedikodusundan kurtulmak için, onu suçlayıp kendini tezkiye maksadıyla gıybet ediyorsa, bunun tedâvisi de Allah’ın gazabına uğramanın, başkalarının düşmanlığına uğramaktan daha şiddetli olduğunu bilmesidir. Çünkü bir defa gıybet etmekle peşînen Allah’ın gazabına uğruyorsun. Buna karşı insanların husûmetinden de kurtulup kurtulamadığını katî bir şekilde bilemezsin. Yâni dünyalık husûsunda kurtulduğun şüpheli, fakat sevaplardan da zarar etmek sûretiyle hüsrandasın. Peşînen Allah’ın zemmini kabul edip veresiye olarak insanların zemmetmesinden kurtulmak istersin ki, bu en büyük bir ahmaklık ve rüsvâylıktır. Kendi kusurlarını kapatmak veyâ küçük göstermek için başkasını örnek vermek maksadıyla gıybet ediyorsan -Meselâ ben yaptımsa falanca da yaptı, şeklinde konuşman gibi- bunun tedâvisi, bu şekil müdâfaanın cehâletten başka bir şey olmadığını bilmendir.

Çünkü sen bâtılı örnek aldın. Fâsid “mekîsun aleyh” olamaz. Allah’ın emrine muhâlefet edene -kim olursa olsun- uyulamaz. Kendisini ateşe atan bir adam örnek alınmaz. Ona uyup kendisini ateşe atan ahmağın tâ kendisidir. Adamı bu şekilde diline dolamakta hem gıybet, hem de senin kendini mazur göstermek istediğin günâhı ona nisbet etmekle ayrı bir günâh vardır. Bu sûretle akılsızlığın ve ahmaklığın sebebiyle iki günâhı kendine tescîl ettirmiş olursun. Senin o zaman, tekeye bakıp kendini dağdan aşağı atan bir koyundan farkın kalmaz. Böyle yapan bir koyunun dili olup da: “Teke benden daha akıllıdır. O kendini dağdan aşağı attığı için ben de attım” dese, elbette onun ahmaklığına gülerdin.

Ne yazık ki sen öyle yaptığın halde kendine gülmüyorsun.

Şâyet gıybetten maksadın, başkasını zemmetmekle kendini üstün göstermek ise bundan kurtuluş çâresi, bu maksatla yaptığın gıybet sebebiyle peşînen Allah katındaki değerinden düştüğünü kabul etmendir. Buna rağmen insanların da sana değer vereceği şüphelidir. Hattâ bâzen tamâmen bunun tersi de düşünülebilir. Çünkü insanlar senin şuna buna dil uzattığını görünce, sana karşı besledikleri hürmet kaybolabilir. Sen bu maksatla yapmış olduğun gıybet netîcesi, peşînen hâlikın nezdindeki kıymetini, vehim olarak mahlûkatın sana vereceği kıymete fedâ ettin. Yaratıkların bu sûretle sana kıymet vermeleri şüpheli olmakla beraber, onların sana vereceği kıymet, seni Allah katındaki hiç bir mesûliyetten kurtaramaz.

Haset ve çekememezlik sebebiyle gıybet ediyorsan, bundan kurtuluş iki azâbı bir araya topladığını bilmenle mümkündür. Çünkü sen ona verilen dünyalığı çekememekle, dünyada sıkıntı ve azâb içindesin. Üstelik bununla iktifa etmiyerek, gıybetini yapmak sûretiyle âhiret azabını da buna ekledin. Bu sûretle hem dünya, hem de âhiret hüsranına uğradın. Haset ettiğin kimseye nişan aldığın halde hedef kendin oldun. İyiliklerini kıyâmette ona ödemek sûretiyle kendinin hasmı ve onun dostu oldun. Çünkü senin gıybetinin ona kârı, sana da zararı dokunmuştur. Haset hastalığına bir de ahmaklık ve cehaleti ekledin. Hattâ çok kere senin bu çekememezliğin, adamın yükselmesine de sebep olur. Nitekim şâir:

"Allahu Teâlâ bir fazîletin ne rini murâd ettiği zaman, ona haset eden gizli bir dil hazırlar." demiştir.

Şâyet gıybetten maksadın istihza ise bundan kurtulmak için, başkasını insanlar nazarında küçük düşürmeye çalışırken kendini, Allah, melekler ve peygamberler nezdinde küçük düşürdüğünü bilmen gerekir. Eğer kıyâmet günündeki hasret, nedâmet ve rezâletini ve istihza ettiğin kimsenin nasıl günâhlarını yüklenip cehenneme düşeceğini düşünecek olursan, adamı küçük düşürmeye çalışmak seni dehşete düşürürdü. Hemen bu işten vazgeçerdin. Eğer kıyâmetteki halini düşünecek olsan, kendin ondan ziyâde istihzaya hak kazanmış olduğunu anlardın. Zîra sen onunla birkaç kişi yanında eğlendin. Hâlbuki kıyâmet günü bütün yaratıklar huzurunda hayvan gibi onun günâhlarını sırtlanacak ve herkes seninle alay edercesine cehenneme gideceksin. Herkes Allahu Teâlâ'nın o mağdûra yardım etmesine ve senden intikam almasına sevinir.

Şâyet günâhları sebebiyle kendisine acıdığın için gıybetini yapıyorsan, bu çok güzel. Fakat burada da şeytan sana haset ederek merhametinden alacağın

mükâfattan ziyâde sevablarından ona verilecek sözü sana konuşturur ki, bu da adamın adını söylemektir. Böyle yapmanla acınacak hale kendin bizzât düşmüş olursun. Çünkü senin sevabın azalıyor.

Allah için gazabın da böyledir. O da isim vermek sûretiyle gıybeti gerektirmez. Allah için olan buğzunun ecrini azaltmış ve seni Allah'ın gazabına uğratmak için sana gıybet yaptırır, bunu bilerek gıybetten sakınmalısın.

Şaştığın ve hayret ettiğin bir hâdise seni gıybete sevkediyorsa, her şeyden önce başkasının dîni veya dünyası için kendi kendini nasıl helake sürüklediğine şaşmalısın. Bununla beraber dünya ukubetinden de emîn değilsin. Sen öteki adama şaşarak nasıl onun gizli hallerini izhâr ettinse, Allahu Teâlâ da senin gizli hallerini izhâr etmekle seni rezîl eder.

Görüldüğü gibi her çeşidiyle gıybetin tedâvi çâreleri, mârifet ve îmanın esaslarından olan bu hususları tahakkuk ettirmektir. Bütün bu anlattıklarıma sağlam olarak inanan kimsenin elbette dili gıybetten uzaklaşır.

Bezzâr Enes'den rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr, Sa'd b. Saîd'den rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud ve Tirmizî, Muaz b. Enes'den rivâyet etmişlerdir.

KALP İLE GIYBETİN HARAMLIĞI

Dil ve zâhirî âzâlarla gıybet harâm olduğu gibi, kalp ile ve içten yapılan gıybet de haramdır. Buna **sû-i zan** derler. Bu sû-i zan kötü söz gibidir. Dilinde bir adamın kötülüklerini saymak yasak olduğu gibi, kalbin ile kötü zanda bulunman da yasaktır. Kimseye kötü zanda bulunmak, hakkın değildir. Bu kötü zandan maksadım, kalbe ne sûretle gelirse gelsin demek değil de, adamın kötülüğüne kalbin hükmetmesidir. Hatır, hadis-i nefs ve hattâ şek kısımları bağışlanmıştır. [346] Yasak olan zandır. Zan ise kalbin temâyül ettiği taraftır. Nitekim Allahu Teâlâ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ

الظَّنِّ إِثْمٌ

"Ey îman edenler, zannın çoğundan sakının. Zîra zannın bâzısı günâhtır." (Hucûrât sûresi, 49/12) buyurmuştur.

Sû-i zannın haram olmasının sebebi: Herkesin kalbinde olanı, ancak gaybı bilen Allahu Teâlâ bilir. Binâenaleyh, gözünle görüp tevîl kabul etmeyen katî bir malûmâta sâhip olmadıkça, kimse için kötü düşünmeye hakkın yoktur. Gözünle görmeyip kulağınla duymadığın hususlarda kalbine gelen şüpheler şeytandandır. Şeytan ise en fâsık kimse olduğu için onu tasdîk değil, yalanlaman gerekir. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا

قَوْمًا بِجَهَالَةٍ

"Ey mü'minler, eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırın, yoksa bilmeden bir millete fenâlık edersiniz." (Hucûrât sûresi, 49/6) Artık şeytanı tasdîk katiyen câiz değildir. Şâyet hâdisede kötü tarafı hayallendirecek bir delîl var, fakat hilâfına da ihtimâl varsa, yine tasdîki câiz değildir. Zîra fâsık olan kimsenin verdiği bir haberde, sâdık olması düşünülebilse de senin onu tasdîk etmen câiz olmaz. Meselâ bir adamın ağzını koklayıp ağzından şarap kokusu almakla, onun hakkında şarap içme cezâsı tatbîk

edilmez. Zîra belki içmeden ağzını çalkalamış, vâhut zorla içirilmiş olabilir. Bütün bunlar, ihtimâl dâhilinde olduğu için, kalben onun içtiğini tasdîk doğru değildir. Bu sûretle sû-i zan etmiş olursun ki bu, haramdır. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ حَرَّمَ مِنَ الْمُسْلِمِ دَمَهُ وَمَالَهُ وَأَنْ يُظَنَّ بِهِ ظَنَّ السَّوْءِ

"Muhakkak ki, Allahu Teâlâ Müslüman'ın malını, canını ve kendisine sû-i zanda bulunulmayı haram etmi tir."[347] Bir adamın malının, mübâh olması için ne gibi şartlar aranırsa, kötü zanda bulunmak için de aynı şartlar aranır. Ya gözü ile görecek veyâ âdil şâhid ile tebeyyün edecek. Ortada görgü veyâ şehâdete dayanan bir hal yokken hatırına sû-i zan vesvesesi gelirse, hemen onu hatırdan atmak ve adamın iç yüzünün kendi nazarından kapalı olduğunu, ortadaki tavır ve davranışın şerre ihtimâli olduğu gibi, hayra da ihtimâlini düşünerek sû-i zandan sakınmaktır.

Şâyet, "Şüpheler durmadan dalgalanmakta ve insanın hatırına muhtelif şeyler gelmekte olduğuna göre, sû-i zanda bulunmak ne ile ve nasıl bilinir?" dersen deriz ki; sû-i zan bağlantısının belirtisi, adama karşı içinde olan eski davranışın değişmesi, adamdan nefret etmeye başlaman, kendisinden ağırlanman, artık kendisine hürmet ve saygı göstermekten tembelleşmen ve bir sıkıntı ile karşılaştığı vakit buna aldırış etmemendir. İşte bütün bunlar, sû-i zannın sende yerleştiğinin tezahürleridir. Sû-i zandan kurtuluş hususunda Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

ثَلَاثٌ فِي الْمُؤْمِنِ وَلَهُ مِنْهُنَّ مَخْرَجٌ فَمَخْرَجُهُ مِنْ سُوءِ

الظَّنِّ أَنْ لَا يُحَقِّقَهُ

ş *"Üç ey mü'minde bulunabilir. Bunlardan kurtulu çâreleri de vardır. Sû-i zandan kurtulu çâresi, üphelendiği eyin üzerine dü memektir."*

Yâni ne işi, ne de kalbi ile bunu araştırmamak ve üzerinde durmamaktır. Sû-i zannın kalpte yerleşmesi, sevgisinin nefrete dönmesiyledir. Âzâlarda yerleşmesi ise sû-i zannın gereğini yapmakladır. Şeytan bâzen en basit bir hayal ile insanların kötülüklerini kalbe sokar ve yerleştirir. Aynı zamanda adamın bu kötülüklerini ve gizli hallerini bulabilmeyi kendisi için bir zekâ ve sür'at-i intikal diye kabul ettirir. Mü'min, Allah'ın nûru ile bakar ve böyle kapalı gerçekleri bulur, meydana çıkarır, şeklinde vesveselerle insanı aldatır.

Gerçekte ise bu tecessüs, Allah'ın nûru ile değil, şeytanın vesvesesiyledir. Onun için buna kıymet vermemek lâzımdır. Şüphesiz âdil bir kaynaktan duyduğunu tasdîke meyletmekte mâzursun. Çünkü onu inkâra kalkışmak adâlete karşı bir cinâyet olur. Zîra âdil kimsenin yalan söylediğini sanmış olursun ki, bu da ayrıca bir sû-i zan olur. Birine hüsn-i zan ederken diğerine sû-i zanda bulunmak muvâfık düşmez. Evet, bunların aralarında bu töhmete sebep olacak bir husûmetin bulunup bulunmadığını araştırabilirsin. Çünkü şerîat, âdil babanın evlâdı hakkındaki şehâdetini reddetti. Zîra bu, töhmet yeridir. Bunun gibi düşmanın şehâdetini de kabul etmez. Şâhid, düşman olunca-âdil de olsa-orada duraklamalı, ne tasdik ne de tekzip etmelidir. Belki bu adamın hali, benim hakkımda kapalı idi. Şimdi de aydınlanmadı, gene eski hali üzere kaldı demelisin.

Bâzen insan görünüşte âdil olur, aralarında bir düşmanlık da olmaz. Ancak kusur araştırmak kendisinde îtiyâd hâlinde olur. Bu gibi adam her ne kadar âdil görünürse de gerçekte âdil değildir. Böyle insanların kusurlarını araştırıp çekiştiren fâsıktır. Hattâ bunu âdet haline getirmişse şehâdeti dahi kabul edilmez. Ne yazık ki, insanların gıybete fazla dalmaları sebebiyle bu gerçekler üzerine fazla eğilememişlerdir.

Bir Müslüman hakkında kötü zanna kapıldığın zaman, sana yakışan ona daha fazla ehemmiyet vermek ve onun için hayır duâ etmektir. İşte bu davranışın şeytanı kızdırır ve senden uzaklaştırır. Artık kötü şeyler hatırına getirmez olur. Çünkü yine adama ehemmiyet verip hakkında hayır duada bulunacağından korkar.

Bir Müslüman'ın hatasını öğrendiğin zaman ona tenhâda nasihat et. Fakat gıybet hususunda şeytan seni aldatmasın. Ona nasihat ederken de "İşte senin kusurların ortada." demek süreliyle kendini büyük, onu küçük gösterme. Maksadın, duyduğun üzüntü ile berâber, onu bu vartadan kurtarmak olsun. Onun hakkındaki üzüntün, kendi hakkındaki üzüntün gibi olsun. Hatta onun o kusurunu, senin nasihatin ile değil, kendiliğinden terk etmesi senin için daha sevimli olsun. Bu anlattığımız şekilde davranırsan, hem nasîhatin, hem de adamın bu kusuru hakkındaki üzüntün ile dîninde ona yardımcı olmanın mükâfatlarını alırsın. Sû-i zannın kötü meyvelerinden biri de tecessüsdür. Zîra kalp, yalnız zan ile iktifâ etmez, hakîkate varmak ister. Bunun için tecessüs ile meşgul olur ki, bu da yasaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَلَا تَجَسَّسُوا

“Casusluk etmeyiniz.” (Hucûrât sûresi, 49/12) buyrulmuştur. Gıybet, sû-i zan ve tecessüsün her üçü de bir âyette yasak edilmiştir. Tecessüs demek, Allah’ın kullarını, Allah’ın örtüsü altında bırakmayıp onların gizli kusurlarını araştırıp açığa çıkarmak ye onları rezîl etmek demektir. Hâlbuki o kusurların kapalı kalması hem dînleri, hem de kalp huzuru bakımından, onların hakkında daha selâmetli yol idi. **“Emr-i Mâruf Kitâbı”**nda tecessüsün hakîkatini ve hükmünü anlatmıştık.

Istılahların izâhı **“Rîyâzet-i Nefis”** kitabında geçmiştir.

Beyhakî İbn Abbâs’tan rivâyet etmiştir.

GIYBETE RUHSAT VEREN MÂZERETLER

Bilmiş ol ki: Başkasının kusurlarını sayıp dökmeye ruhsat, ancak onları açıklamakla ulaşılması mümkün olan meşrû ve sahîh gareze bağlıdır. Gıybet günâhının yok olması, ancak bu meşrû mâzeretlerle mümkündür ki, bunlar da altıdır.

Birincisi: Tazallümdür. Yâni uğradığı haksızlıktan alâkalı zevâta şikâyettir. Şikâyetçi her şeyi açıklayabilir. Meselâ, her hangi bir kadıyı, zulüm ve hıyanet etmek ve rüşvet yemekle diline dolarsa, gıybet etmiş ve günâha girmiş olur. Fakat kendisi bizzat kadının zulmüne uğramışsa, onu daha salâhiyetli bir mercie şikâyet edip kendisine yapılan haksızlığı anlatması günâh değildir. Çünkü başka sûretle hakkını alması mümkün değildir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالًا

"HakŞahibi için konu mak ve anlatmak vardır."[348] Diğer bir hadîsinde:

مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ

"(İşçinin hakkını) *zenginin geciktirmesi zulümdür."*[349] buyurmuştur. Diğer bir hadîste de şöyle buyurulmuştur.

لَيُّ الْوَاجِدِ يُحِلُّ عُقُوبَتَهُ وَعِرْضَهُ

"Zenginin herhangi bir hakkı tehîr edip vermemesi (haddi aşmayacak şekilde) *kendisine sata ılmasını* (ve kadı tarafından) *ukubet ve tâzir edilmesini helâl kılar."*[350]

İkincisi: Yapılan kötülüğü düzeltmek ve günâhkârı yola getirmek için yardım dilemektir. Nitekim rivâyete göre **Hz. Ömer** (r.a.), Hz. Osman veyâ Hz. Talha'ya uğramış, selâm vermiş, selâmını almamıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer, meseleyi Hz. Ebûbekir'e anlatmış ve Hz. Ebû Bekir aralarını bulmuştur. Ömer (r.a.)'in bunu bildirmesi, yardım talebi için idi. Bunun gibi yine Hz. Ömer Şam'da Cündül'ün içki içip sarhoş olduğunu duyunca ona:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. حٰمٓ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ

الْعَلِيمِ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ

“Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla. Hâ, Mim. Kitâbın indirilmesi, güçlü ve alîm olan Allah katındandır. O, günâhı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, cezâsı şiddetli, lütfü bol olandır.” (Mü’min sûresi, 40/1-3) âyet-i celîlesini yazdı gönderdi ve haber vereni karıştırmadı. Zîra maksadı, onu içkiden vazgeçirmekti. Nitekim başkasının nasîhatinden ziyâde Ömer’in (r.a.) nasîhati kendisine tesîr etti ve içkiyi terk etti. İşte böyle sahîh maksatla yapılırsa, bu gıybete müsâade var, yoksa haram olur.

Üçüncüsü: Fetvâ almak içindir. Meselâ, adamın müftüye gidip, bir kurtuluş yolu bulmak için fetvâ almak maksadıyla müftüye: “Babam, kardeşim veya karım bana kötülük ediyorlar.” demesi gibi. Bu kadarı câizdir. Zîra Utbe’nin hanımı Hind, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e giderek: “Kocam cimri bir insandır, beni ve çocuklarımı doyasıya yedirmiyor.” diye şikâyet etti. “Gizlice alıp çocuklarımı yedirebilir miyim?” diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

“İtidâl yolu ile sana ve çocuğuna yetecek kadarını alırsın.” buyurdu. Hind, burada kocasının zulmünü ve cimriliğini anlattığı halde, maksadı fetvâ almak olduğu için, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendisini bu sözlerinden men etmedi.

Dördüncüsü: Müslüman’ı kötülükten korumak içindir. Meselâ, fakîh bir insanı, fâsık ve bid’at sâhibi bir kimse ile düşüp kalkar gördüğün ve onun kötü hallerinden fakîhe bir şey sirayet edeceğinden korktuğun zaman, fakihe bu adamın halini anlatırsın. Böyle bir korku yoksa anlatmaya lüzum da yoktur. O zaman bu işe haset karışabilir. Şeytan da güyâ insanlara şefkat ediyorsun şeklinde onu süslemeye çalışır ki, bu aldanmaktır. Bunun gibi, kusurunu bildiğin bir köleyi satın almak isteyen kimseye de, kölenin kusurunu anlatırsın. Zîra buradaki sükût, müşterinin zararınadır. Her ne kadar konuşman kölenin zararına ise de, müşteri temiz olduğu için daha mühimdir. Tezkiyeci de böyledir. Dinlenen şâhidin halinden sorulduğu zaman, bildiğini olduğu gibi söylemelidir. Evlenmelerde, emânet vermede, yapılan istişârelerde de hüküm aynıdır. Şâyet “Alma, bu sana yaramaz.” demekle vazgeçecekse bu iyi; eğer vazgeçmeyecekse bildiği kusurunu açıkça söylemesi lâzımdır. Zîra Rasûl-i Ekrem. (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَتَرْعَوْنَ عَنْ ذِكْرِ الْفَاجِرِ اهْتِكُوهُ حَتَّى يَعْرِفَهُ النَّاسُ اذْكُرُوهُ

بِمَا فِيهِ حَتَّى يَحْذَرَهُ النَّاسُ

"Fâciri anmaktan çekiniyor musunuz? Onun her hâlini açıklayın ki, herkes onu bilsin. Onda olan haller ile onu anlatınız ki, insanlar ondan kendilerini korusunlar."[351]

Hattâ üç kişinin gıybeti yok, derlerdi. Bunlar, zâlim hükümdarlar, bid'at sâhipleri ve fıskını açığa çıkaranlardır.

Beşincisi: Gıybetin mübâh olduğu altı kısmın beşincisi de, adamın bir kusurundan meydana gelen lâkabıyla meşhur olmasıdır.

A'rec (aksak), A'meş (domlaç gözlü) gibi. Bunlar bu kusurlarından aldıkları lakaplarla anıldıkları için, bu lakabı anmak gıybet sayılmaz. Meselâ Ebû'z-Zinâd-ı A'rec'den veyâ Selmân-ı A'meş'den rivâyet etti gibi. Âlimler, adamı anlatabilmek için bu usûlü kabul etmişlerdir. Hattâ bu öyle bir hal alır ki, artık sâhibi ondan bunalmaz olur. Çünkü onunla teşehhür etmiştir. Şâyet kendisini tanıtabilmek için bunun muâdili daha muvâfık bir isim varsa, onu tercîh etmek muvâfık olur. Bunun için köre, tamâmen zıddı olan görür, diyenler de vardır.

Altıncısı: Fıskını alenen icrâ etmesidir. Aşikâre içki içen ve kumar oynayan gibi. O, kendisine meyhâr veya kumarbaz diyenlere dahi aldırış etmez. Artık onu bu isimle anmakta beis yoktur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Hayâ perdesini yüzünden atanın gıybeti olmaz."[352] **Hz. Ömer** de: "Fâsıkı gıybet haram değildir." buyurdu ve bu sözü ile fıskını gizli yapanı değil, açığa çıkaranı kasdetti. Zîra kusûrunu gizleyenin hakkına riâyet şarttır. Salt b. Tarif diyor ki: "**Hasan-ı Basrî** ye, "Fıskını ilân eden bir adamın gıybeti olur mu?" diye sordum. Hasan: "Olmaz. Çünkü onda bir hayır yoktur." dedi." Yine Hasan-ı Basrî diyor ki: Üç kişinin gıybeti olmaz. Bunlar, nefsinin arzularına uyanlar ve fıskını ilân edenlerle, zâlim hükümdarlardır. Bu vasıflara sâhip olanların, zâten teşhîrden zorları yoktur. Belki bundan memnun kalan kimselerdir. Ancak bunların da gizledikleri başka kusurları varsa onu teşhîr, yine gıybettir.

Avf anlatıyor: **İbn Sîrîn**'in yanına gittim ve Haccâc-ı Zâlim'den söz ettim. İbn Şîrîn: "Allah âdil bir hâkimdir. Haccâc'dan zulmünün intikamını alacağı gibi, Haccâc'ı gıybet edenin de cezasını verecek. Sen yarın Allah'a mülâki olduğun zaman, senin için irtikâb ettiğin en küçük günâh, Haccâc-ı Zâlim'in kendisi için irtikâb ettiği en büyük günâhtan daha ağırdır." dedi. Ve gıybet etmemeyi tavsiye etti.

Buhârî ile Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre den rivâyet etmişlerdir.

Ebû Dâvud, Neseî ve İbn Mâce sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

Taberânî ve İbn Hibbân **“Zuafâ”**da rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

İbn Adiy **“Kitâbü’s-Sevâb”**da rivâyet etmiştir.

GIYBETİN KEFFÂRETİ

Bilmiş ol ki; gıybet edene vâcip olan, pişmân olup kendi haline acımak sûretiyle tövbe etmek ve bu sûretle Allah katındaki mesûliyetten kurtulmaktır. Ayrıca gıybet ettiği kimseden de helâllik almaktır ki, ona olan borcundan da bu sâyede kurtulmuş olsun. Gıybet ettiği kimseden helâllik alıp af dilerken içinden üzülmeli; bu üzüntü ve nedâmetini gıybet ettiği kimseye de duyurmalıdır. İçinden nâdim olmadığı halde dışından pişman görünüp helâllik almaya çalışan, riyakârlık etmiş olur ki, bu defa yeni bir günâhı daha sırtına almış olur. **Hasan-ı Basrî**'ye göre, helâllik almaya lüzûm yok, yalnız tövbekâr olmak da kâfidir. Bu sözüne de Enes b. Mâlik'in (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den rivâyet ettiği şu hadîs ile delîl çekmiştir:

كَفَّارَةُ مَنِ اغْتَبْتَهُ أَنْ تَسْتَغْفِرَ لَهُ

"Gıybet ettiğin adamın gıybetinin keffâreti, onun için istiğfar etmendir."[353] **Mücâhid** de: "Dîn kardeşinin etini yemenin yâni gıybetini yapmanın keffâreti, onu övmen ve onun için hayır duâ etmendir." demiştir.

Atâ b. Ebî Rebâh'a gıybetin tövbesinden sordular. Atâ da, gıybetini yaptığın adamın yanına gider ona, senin gıybetini yaptım, zulmettim, hattâ yalan söyledim. Bu sûretle sana kötülükte bulundum. Şimdi pişman oldum. Senden helâllik istiyorum. Sen istersen hakkını alırsın, istersen helâl edersin." der ve bu sûretle helâllik ister, demiştir. Sözün doğrusu da budur.

Efendim, söz mâl gibi değildir. Malın karşılığı var, fakat konuşulan sözün karşılığı olmaz. Bunun için helâllik almaya da lüzum yok, diyen kimsenin sözü zayıftır. Zîra dil ile bir adamın veyâ bir kadının ırzına taarruzda bulunmakta ve ona fâhişe demekte kazif cezâsı vardır ve sâhibi bu hakkı arayabilir. Hattâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَتْ لِأَخِيهِ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ فِي عِرْضٍ أَوْ مَالٍ فَلْيَسْتَحْلِلْهَا

مِنْهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَيْسَ هُنَاكَ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ إِنَّمَا

يُؤْخَذُ مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ

صَاحِبِهِ فَزِيدَتْ عَلَى سَيِّئَاتِهِ

ş *“Kimin bir karde inin ırz, eref ve haysiyeti ile veyâ malı ile alâkalı bir haksızlığı varsa, paranın pulun bulunmayacağı ve kıymeti olmayacağı bir gün* (kıyâmet günü) *gelmeden, hak sahibinden helâllik alsın. Zîra o gün kendi iyiliklerinden alınır ve hak sâhibine verilir. âyet kendi iyiliği yoksa hak sâhibinin günâhları da kendi günâhları üzerine eklenir.”*[354] Hz. Âişe, başka bir kadın için “Ne uzun eteklidir.” diyen kadına, “Gıybet ettin, git ondan helâllik al.” demiştir.

Bütün rivâyetler, gıybet edilenden helâllik almanın gerekli olduğunu göstermektedir. Şâyet ölmüş olursa veyâ yeri belli değilse, onun için duâ ve istiğfar eder ve hayır hasenât yapar.

Şâyet “Helâllik isteyene hakkını helâl etmesi mecbûrî midir?” dersen derim ki: Hayır, mecburî değildir. Zîra o fazladan bir ikramdır. Ancak helâl etmesi daha güzeldir. Özür beyân edip af dileyene düşen vazîfe, adama çok yalvarmak, onun gönlünü hoş etmek sûretiyle ondan af dilemektir. Şâyet, bütün yalvarmalarına karşı adam hakkını helâl etmezse, bu yalvarmalar kendisi için bir hasene ve sevaptır. Kıyâmet günü gıybet karşılığı olarak mizanına konur. Seleften bâzıları haklarını helâl etmezlerdi. Saîd b. Müseyyeb bunlardan biridir. **İbn Sîrîn**’e:

- “Sana gıybet edene hakkını helâl et.” diyenlere, o:

- “Onu ben haram etmedim ki, helâl edeyim, onu haram eden Allahu Teâlâ’dır. Sonuna kadar da haramdır.” derdi.

Şâyet “O hâlde Peygamber Efendimiz’in: *“Lâyık olan onu helâl etmesidir.”* sözünün mânâsı nedir?” dersen deriz ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz haramı helâl et demek istemedi. *“Hakkından vazgeçmek muvâfıktır.”* mânâsında bu sözü söyledi. İbn Sîrîn’in sözü, gıybet etmeden önce gıybeti helâl etmek bakımından doğrudur. Çünkü gıybet haramdır, helâl olmaz. Fakat gıybet edene hak helâl edilir. Hattâ değil gıybete, her çeşit haksızlığa uğrayan kimse, hakkını helâl edebilir.

Şâyet buna da “Öyleyse Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَكُونَ كَأَبِي ضَمْضَمٍ كَانَ إِذَا خَرَجَ مِنْ

بَيْتِهِ قَالَ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي قَدْ تَصَدَّقْتُ بِعِرْضِي عَلَى النَّاسِ

“Ebû Damdam gibi olamıyor musunuz? O evinden çıkarken; Allahım, ben aleyhimde dedikodu yapanlara hakkımı helâl ettim, derdi.”[355] buyurduğunun mânâsı ne oluyor? Gıybet yapılmadan nasıl helâl edilir, helâl ederse gıybet mübâh olur mu? Şâyet bir mânâ ifâde etmezse Resûl-i Ekrem’in insanları buna teşvîk etmesinin

ne mânâsı kalır?” dersen deriz ki:

Bunun mânâsı, yapılacak olan haksızlığı peşînen bağışlamaktır. Kıyâmet günü ben ondan dâvacı olmayacağım, hak talep etmeyeceğim, demektir. Yoksa böyle söylemekle gıybet helâl olur, demek değildir. Gıybet ettiği takdîrde yaptığı haksızlık da ortadan kalkmış değildir. Çünkü yapılmadan önce bir afdır. Bununla beraber bu bir vaîddir. Kıyamet günü dâvacı olmamaya azmetmesi ve vâdinde durması lâzımdır. Şayet vâdinden döner ve diğerleri gibi hak ararsa, hakkı bâkîdir. Bunu fakîhler de tasrîh etmişlerdir ki, âhirette de böyledir.

Uzun sözün kısası, affetmek daha fazîletlidir. **Hasan-ı Basrî** diyor ki: “Kıyâmet günü mahlûkat, âlemlerin Rabbi olan Allahu Teâlâ’nın huzurunda toplandıkları zaman, Allahu Teâlâ’da alacağı olanlar kalksınlar diye çağırılır. Bu dâvete ancak dünyada affedenler katılır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

“Affa sarıl, mârûfu emret ve câhillerden yüz çevir.” (A’râf sûresi, 7/199) buyurulmuştur. Peygamber Efendimiz de Cebrâil aleyhisselâma:

- “*Ya Cebrâil, bu af nedir?*” diye sorunca Cebrâil:

- “Allahu Teâlâ sana emrediyor, sana zulmedeni affeyle. Sana gelmeyene git ve sana vermeyene ver.” dedi. Hasan-ı Basrî’den yapılan bir rivâyette: Adamın biri Hasan’a:

- “Ya Hasan, falancı seni gıybet etti.” deyince Hasan:

- “O adama bir tabak hurma göndererek, işittiğime göre sen bana amelinden bir miktar hediye ettin. Ben de bu hurma ile mukabelede bulunabildim, beni mâzur gör ve hediyemi kabul eyle.” dedi.

İbn Ebid-Dünyâ **“Es-Samt”** adlı eserinde rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

Bezzâr ve İbn Sinnî **“El-Yevm ve’l-Leyle”**de, Ukaylî **“Zuafâ”**da Enes’den rivâyet etmişlerdir. Mürsel olarak başka rivâyet yolları da vardır.

NEMÎME

Allahu Teâlâ bu gibiler hakkında:

هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ

زَنِيمٍ

"Dili ile iğneleyen, kovuculuk eden, iyiliği dâima önleyen, aşırı giden, suç işleyen, çok yemîn eden alçak zorba, bütün bunlar dışında bir de soysuzlukla damgalanmış" (Kalem sûresi, 68/11-13) buyurdu. **Abdullah b. Mübârek** diyor ki: "Zenîm", sır tutmayan veled-i zinâdır. Bununla beraber sır tutmayan ve bildiğini gezip söyleyenin veled-i zinâ olduğuna işâret etmiştir. Ve bunu yukarıdaki âyet-i celilede olan "Zenîm" kelimesinden aldı. Yine Allahu Teâlâ:

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ

"Dili ile çekiştirip yüzünden de alay edenin vay hâline." (Hümeze sûresi, 104/1) buyurmuştur. Denildi ki: **"Hümeze",** nemmâmlık edendir.

Yine Allahu Teâlâ buyurmuştur:

حَمَّالَةَ الْحَطَبِ

"Odun hamalı." (Tebbet sûresi, 111/4) Yine denildi ki: Bu kadın nemmâm idi, laf taşırdı. Yine Allahu Teâlâ:

فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا

"Onlar, kullarımızdan iki iyi kulun nikâhında iken onlara karşı inkârlarını gizlemişlerdi de, iki peygamber Allah'tan gelen azabı onlardan savamamışlardı." (Tahrîm sûresi, 66/10) buyurdu.

Rivâyete göre Lût aleyhisselâmın karısı eve gelen misâfirleri kavmine haber verirdi. Nûh aleyhisselâmın karısı da Nuh'un mecnûn olduğunu söylerdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ نَمَّامٌ

"Söz gezdiren cennete giremez." [356] buyurdu. Diğer hadîste:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ

"Kattât cennete giremez." buyurdu ki, bu **"Kattât"** kelimesi de nemmâm mânâsınadır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَحَبُّكُمْ إِلَى اللهِ أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا الْمُوَطَّؤُونَ أَكْنَافًا الَّذِينَ

يَأْلَفُونَ وَيُؤْلَفُونَ وَإِنَّ أَبْغَضَكُمْ إِلَى اللهِ الْمَشَّاؤُونَ بِالنَّمِيمَةِ

الْمُفَرِّقُونَ بَيْنَ الْإِخْوَانِ الْمُلْتَمِسُونَ لِلْبُرَاءِ الْعَثَرَاتِ

"Allah katında en sevimliniz, ahlâkı en güzel olanınız ve halk ile güzel geçinip ülfet eden ve ülfet olunanınızdır. Allah katında en sevimsiz olanınız da, insanlar arasında laf götürüp getiren, dostların arasını açmak için çalı an ve temiz insanlara kusur arayanınızdır."[357] Diğer hadîste:

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِشِرَارِكُمْ؟ قَالُوا: بَلَى. قَالَ: الْمَشَّاؤُونَ

بِالنَّمِيمَةِ، الْمُفْسِدُونَ بَيْنَ الْأَحِبَّةِ، الْبَاغُونَ الْبُرَآءَ الْعَنَتَ

"Size kötülerinizi haber vereyim mi? Söz gezdirmekle insanlar arasında dola ıp dostların arasını bozan ve kusursuzlara ayıp arayanınızdır."[358] buyurdu. Ebû Zer'in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَشَاعَ عَلَى مُسْلِمٍ كَلِمَةً لِيَشِينَهُ بِهَا بِغَيْرِ حَقٍّ شَانَهُ اللهُ

بِهَا فِي النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kim bir Müslüman'ı haksız yere rezîl etmek için, bir sözü if â eder ise Allahu Teâlâ kıyâmet günü bu yüzden onu cehenneme atmakla rezîl eder."[359] Diğer rivâyette:

أَيُّمَا رَجُلٍ أَشَاعَ عَلَى رَجُلٍ كَلِمَةً وَهُوَ مِنْهَا بَرِيءٌ يَشِينُهُ بِهَا

فِي الدُّنْيَا كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُذِيبَهُ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Hangi bir adam ki, ba ka bir kimseyi rezîl etmek maksadıyla hiç hayrı olmadığı bir sözü, onun aleyhinde if â ederse, kıyâmet günü o sözü sebebiyle Allahu Teâlâ’nın bu adamı cehennemde eritmesini hak etmi tir.”[360] buyurulmuştur.

Yine Ebû Hureyre’nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Bir Müslüman’ın aleyhinde yalan yere ehâdet eden, cehennemdeki yerine hazırlansın.”[361] Denildi ki, kabir azabının üçte biri söz gezdirmektendir.

İbn Ömer’in (r.a.)’in rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللهَ لَمَّا خَلَقَ الْجَنَّةَ قَالَ لَهَا تَكَلَّمِي فَقَالَتْ: سَعِدَ مَنْ
دَخَلَنِي فَقَالَ الْجَبَّارُ جَلَّ جَلَالُهُ وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَا يَسْكُنُ
فِيكِ ثَمَانِيَةُ نَفَرٍ مِنَ النَّاسِ: لَا يَسْكُنُكِ مُدْمِنُ خَمْرٍ وَلَا مُصِرٌّ
عَلَى الزِّنَا وَلَا قَتَّاتٌ وَهُوَ النَّمَّامُ وَلَا دَيُّوثٌ وَلَا شُرْطِيٌّ وَلَا
مُخَنَّثٌ وَلَا قَاطِعُ رَحِمٍ وَلَا الَّذِي يَقُولُ عَلَيَّ عَهْدُ اللهِ إِنْ لَمْ
أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا ثُمَّ لَمْ يَفِ بِهِ

“Allahu Teâlâ cenneti yarattığı zaman ona:

- “Konu .” dedi. Cennet de:

- “Bana giren saâdete ula tı.” dedi. Allahu Teâlâ da:

- “İzzet ve celâlim hakkı için sekiz sınıf insan sana giremez. Onlar: İçkiye devam edenler, zinâda ısrâr edenler, söz gezdirenler, deyyûslar, urtîler (kethüdalar),
ş *kendilerini kadınlara benzeten erkekler, akrabaları ile alâkalarını kesenler, ben öyle böyle yapmazsam, Allah’ın ahdi üzerime olsun deyip adadıktan sonra sözlerini yerine getirmeyenlerdir.”* buyurdu:

Bubâri ile Müslim rivâyet etmiştir.

Taberânî Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Ahmed, Ebû Malik el-Eş’arî’den rivâyet etmiştir.

İbn Ebi’d-Dünyâ ve Taberânî Abdullah b. Meymûn’dan rivâyet etmiştir.

İbn Ebi’d-Dünyâ mevkûf ve Taberânî merfû olarak rivâyet etmiştir.

Ahmed ve İbn Ebi’d-Dünyâ rivâyet etmişlerdir.

NEMÎMENİN TÂRİFİ VE REDDİ VÂCİB OLAN KISMI

Bilmiş ol ki: Nemîme demek, umûmiyetle birinin aleyhinde konuşulan sözü ona ulaştırmak demektir. Meselâ, falan senin hakkında şöyle böyle dedi gibi. Bununla beraber nemîme yalnız buna mahsus değildir. Mutlak surette hoşa gitmeyen bir şeyi açıklamaya da nemîme denir. Bu îzah ister söyleyenin, ister söylenen kimsenin ve ister daha başka birinin hoşuna gitmeyen bir şey olsun, hepsi birdir. Aynı zamanda bu ifşâ; söz yazı ve işâretten hangisi ile olursa olsun fark etmez. Bunun gibi açıklanan şeyin iş veyâ söz olması ve adamda bir kusur olup olmaması birdir.

Nemîmenin hakîkati; açıklanması hoş görülmeyen bir şeyi açıklamaktır. İnsana yakışan, insanların hallerinden hoşa gitmeyecek bir seyi gördüğü zaman ona susmasıdır. Ancak bir Müslüman'a faydası dokunacak veyâ bir kötülüğü önleyecekse, onu açıklayabilir. Mesela; birinin bir adamın hakkını yediğini gördüğün zaman, ona şehâdet edersin. Çünkü burada bir hak vardır. Fakat bir adamı, kendi malını gizlerken gördüğün zaman onu demezsin. Zîra onu söylemende ona bir ayıp ve noksanlık çıkarsa, işte bu nemime ve sırrı ifşâ olur. Böyle yapmakla gıybet ve nemîmeyi de bir araya toplamış olursun.

Kendisine söz getirilene düşen vazîfeler

Söz gezdirmenin belli başlı sebebi ya kimden söz getiriyorsa onun kötülüğünü veyâ kime söz götürüyorsa düşmanları ile birleşerek onun kötülüğü için söylüyor demektir. Bütün bu gibi sözleri kendine getirip söyleyen hakkında bu adama altı vazîfe düşmektedir.

Birincisi: Bu adama inanmamaktır. Zîra nemmâm fâsıktır. Şehâdeti merduttur. Nitekim Allahu Teâlâ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا

قَوْمًا بِجَهَالَةٍ

"Ey inananlar, eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse, onun içyüzünü araştırın. Yoksa bilmeden bir millete fenâlık edersiniz de, sonra ettiğinize yanarsınız." (Hucûrât sûresi, 49/6)

İkincisi: Onu bu hareketinden dolayı takbîh edip nasîhatle bu işinden vazgeçirmektir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ

“Mârufu emret, münkerden nehyet.” (Lokmân sûresi, 31/17)

Üçüncü vazîfesi: Allah için ona buğz etmektir. Zîra bu adam Allah katında sevimsizdir. Allah katında sevimsiz olana buğz etmek vâciptir.

Dördüncüsü: Bu adamın sözü ile öteki adama sû-i zan etmemektir. Zîra Allahu Teâlâ:

اِجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ

“Zannın çoğundan sakının. Çünkü zannın bâzısı günâhtır.” (Hucûrât sûresi, 49/12) buyurmuştur.

Beşincisi: Bu adamın bu sözü ile araştırma yapmamaktır. Adamın sözünün doğru olup olmadığını araştırma. Zîra Allahu Teâlâ tecessüsden men etmiştir.

Altıncısı: Nemmâmı men ettiğin şeyi, kendine revâ görmemek ve onun sözünü kimseye söylememektir. “Falanca bana şöyle böyle dedi” şeklinde konuşma. Bu sûretle nehyettiğin şeyi kendin işler, hem nemmâm, hem de gıybetçi olursun.

Rivâyete göre **Ömer b. Abdülazîz**’in hükümdarlığı zamanında biri kendisine gelerek:

- “Falanca senin için şöyle böyle diyor.” dedi. Ömer de:
- “İstersen bu işi araştıralım, şâyet yalancı çıkarsan:

إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ

“Bir fâsık bize haber getirdiği zaman.” (Hucûrât sûresi, 49/6) hükmüne girersin, şâyet duyduğun doğru çıkarsa:

هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ

“Dili ile iğneleyen, kovuculuk eden...” (Kalem sûresi, 68/11) hükmüne girersin ki, her iki şekilde de mesûlsün. İstersen üçüncü şıkkı tercîh edelim, seni affedelim de bu iş böyle kalsın. Adam:

- “Af diliyorum, bir daha böyle bir işe girmem.” dedi.

Hakîmin birini, dostlarından biri ziyârete gelir. Ziyareti esnâsında diğer kardeşliklerinden birinin kendi aleyhindeki sözlerini anlatır. Hakîm ona der ki: “Bu ziyaretin çok kötü oldu. Çünkü ziyâretinde üç cinayet işledin. **Birincisi**, kardeşliğimle aramı açtın. **İkincisi**, kalbimin huzurunu kaçırdın. **Üçüncüsü** de

sana olan itimâdımı kaybettin.”

Süleyman b. Abdülmelik, Zührî ile bir arada otururken, adamın biri yanlarına geldi. Süleymân adama dönerek:

- “Duyduğuma göre aleyhimde şöyle böyle konuşmuşsun.” dedi. Adam:
- “Hayır, ben öyle bir şey konuşmadım.” deyince Süleyman:
- “Ama bunu bana haber veren doğru bir insandır.” dedi. Bunun üzerine söze karışan Zührî:
- “Hayır, sana haber veren nemmâmdır. Nemmâm ise asla doğru ve sâdık olamaz.” dedi. Süleyman da Zührî’ye:
- “Doğru söylüyorsun.” dedi. Adama da: “Güle güle gidebilirsin.” dedi.

Hasan-ı Basrî: “Senin lehine söz gezdiren adam, hadd-i zatında aleyhindedir.” demiştir. Yâni her ne şekilde olursa olsun nemmâma ehemmiyet vermemek, ona bağlanmamak ve ona inanmamak lâzımdır. Çünkü bu gibi adamlar bir vakit gıybet, hıyanet, haset, nifak, hîle ve insanlar arasında bozgunculuk peydâ etmekten kurtulamaz. Aslında bu adam Allah’ın yasak ettiği, yeryüzünde fesat için seyâhatten kurtulamaz. Bugün lehinde ise yarın aleyhindedir. Allahu Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de:

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ
فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

“İnsanlara zulmedenlere, yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere karşı durulmalıdır.” (Şûrâ sûresi, 42/42) buyurmuştur ki nemmâm, bunlardan biridir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مِنْ شِرَارِ النَّاسِ مَنِ اتَّقَاهُ النَّاسُ لِشَرِّهِ

“ errinden dolayı kendisinden korkulan kimse, insanların kötülerinden biridir.”[362] İşte nemmâm bunlardan biridir. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ

“Kesen cennete giremez”[363] buyurdu. “Bu kesen kimdir?” suâline de: *“İnsanların arasını ayıran ve nemmâmlık eden kimsedir.”* buyurmuştur. Bununla beraber, akrabası ile alâkasını kesen mânâsında da kullanılır.

Rivâyete göre adamın biri **Hz. Ali**’ye gelerek biri aleyhinde nemmâmlık yaptı.

Hz. Ali adama hitâben:

- “İstersen bu söylediklerini inceleyelim; doğru çıkarsa fesatlık yaptığınız için size kızarız, yalan çıkarsa sana ceza veririz, istersen bu işi olduğu gibi bırakırız.” deyince, adam:

- “Ben vazgeçtim, beni serbest bırak.” dedi.

Muhammed b. Kâ’bü’l-Kuradî’ye:

- “Hangi huylar mü’mini alçaltır?” diye sordular. Muhammed:

- “Çok konuşmak, sırrı ifşâ etmek ve herkesin sözünü kabul etmek insanı küçük düşürür.” demiştir.

Basra Emîri Abdullah b. Âmir’e adamın biri gelerek:

- “Duyduğuma göre, falanca benim hakkımda size bir şeyler söylemiştir, doğru mudur?” diye sordu. Abdullah:

- “Evet, doğrudur.” dedi. Adam:

- “O halde neler söyledi ise bana söyle, ben onları yalanlayayım.” dedi. Bunun üzerine Abdullah:

- “Ben kendi dilimle kendi aleyhimde konuşmaktan hoşlanmam. Görüyorsun ki ben ona inanıp da seninle arayı açmadım, daha ne istiyorsun?” dedi.

Sâlihlerden bir zâtın yanında böyle nemmâmlıkla gezenlerden söz açılınca, o zât: “Bunlardan ne beklersiniz? Doğru konuşmak herkes tarafından hüsn-i kabul gördüğü halde yalnız bunlardır ki, doğru konuşsalar da sözleri dinlenmez. Daha bunların ne kıymeti kalır?” dedi.

Mus’ab b. Zübeyr de şöyle diyor: “Biz, nemmâmın sözlerini kabul etmeyi nemmâmcılıktan daha kötü biliriz. Çünkü nemmâmlık bir delâlet ve yol göstermektir. Onu kabul ise buna müsâadedir. Bir şeye delâlet edip haber veren, onu kabul edip de ona müsâade eden gibi olamaz. Siz nemmâmdan sakınınız. Zîra o, sözünde doğru olsa da sırrı muhâfaza etmediği, gizli işleri açığa çıkardığı için, doğruluğu da alçakça bir harekettir.”

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلسَّاعِي بِالنَّاسِ إِلَى النَّاسِ لَغَيْرُ رِشْدَةٍ

“İnsanlar arasında söz gezdirmekle gezmeyi âdet eden, me ru çocuk değildir.”[364]

Adamın biri **Süleyman b. Abdülmelik**’in huzuruna girerek:

- “Size bir şeyler söyleyeceğim, belki de ilk anda hoşunuza gitmeyecek. Fakat ağırına da gitse beni dinlemenizi istirhâm ediyorum. Çünkü sonunda sizi memnûn edecek tarafları vardır.” dedi. Süleymân:

- “Anlat bakalım.” dedi. Bunun üzerine adam:

- “Ey mü’minlerin emîri, sizi öyle adamlar koltukladı ve etrafınızı sardı ki, bunlar dînlerini vererek sizin dünyalığınızı alıyor. Sizin rızânızı Allah’ın gazabına tercih ediyor. Sizden korkuyor fakat Allah’tan korkmuyorlar. Allah’ın size emânet ettiği bu vazîfenizde, sakın siz onlara emniyet etmeyiniz. Sakın Allahu Teâlâ’nın sizin için muhafaza ettiği mahrem şeyleri onlara açıklamayınız. Zîra onlar bu milletin batmasına, emânetin kaybolmasına, şereflerin ayaklar altında çiğnenmesine aldırış etmezler. Onların size en üstün yakınlıkları, azgınlık ve fesatlıktır. En bâriz vasıfları gıybet ve dedikodudur. Siz onlardan mesûlsünüz, onlar ise sizden mesûl değiller. Sakın kendi âhiretinizi ifsâd ile onların dünyalığını ıslâha kalkışmayınız. Zîra insanlar arasında en çok aldanan, başkasının dünyalığı için kendi âhiretini satandır.” dedi.

Adamın biri Süleymân b. Abdülmelik’e Ziyâd el-A’mec’i çekiştirdi. Süleyman da bunları karşılaştırdı. Ziyâd adama dönerek meâlen şu şiiri söyledi:

“Sen bir adamsın ki, ben sana hiç bir yerde îtimâd etmem. Burada da hıyânetini gösterdin ve bir takım yalanlar uydurdun.

Sen aramızda geçen bu mâcerâda hem hıyânet etmi , hem de günâh i lemi bir vaziyettesin.”

Adamın biri **Amr b. Ubeyd**’e:

- “Temîm kabilesinden Usvârî, sohbetinde durmadan sizin kötülüğünüzden bahsediyor.” dedi. Amr o adama hitâben:

- “Sen onun sohbetinin hakkını ödemedin. Çünkü onun konuştuklarını bana getirdin. Benim hakkımı da ödemedin, arkadaşımla aramı açacak sözü bana söyledin. Şimdi git ona söyle, ölüm hepimizi yakalayacak, mezar içine alacak. Kıyâmet bir araya toplayacak ve en hayırlı hükmü veren Allahu Teâlâ hesâbımızı görecek ve hükmünü verecektir.” dedi.

Gammazın biri, vezirlerden **Sâhib b. Ubad**’a bir mektup gönderdi. Mektupta, bir adamın ölümüyle öksüz çocuğuna bol miktarda servet intikal ettiği ve bu servetin bir kısmının Sâhib b. Ubad tarafından alınması tembîh ve işâret edilmekte idi. Mektubu okuyan Sâhib mektubun arkasına:

- “Doğru da olsa, gammâzlık çok çirkin bir şeydir. Şâyet sen gammâzlığı bir nasîhat kabul edersen, zararın, kârından çok daha büyüktür. Ahmakça bu isteğini yerine getirmekten Allah’a sığınırım. Eğer ben seni aylıkçı olarak yamımda kocaltmayaydım, sana lâyık olduğun cezâyı verirdim. Ey mel’ûn, bu gibi utanç verici şeylerden sakın! Allahu Teâlâ ayıbını bilir. Ölü, Allah’ın rahmetine ulaştı. Çocuk yetim kalmakla beli kırıldı. Allah ise onun malını çoğalttı. Bunun peşinde dolaşan gammâza da Allah yardım etsin.” dedi.

Lokman oğluna nasihatinde: “Oğlum, ben sana bir takım hasletler tavsiye

edeceğim. Sen bunları yerine getirirsen mensup olduğun cemâatin reisi olursun. Yakın uzak kim olursa olsun, herkese tatlı davran, iyiden de kötüden de cehâletini gizle. Dostlarını koru. Yakınlarını ziyâret et, gammâzlığa kıymet vermeyeceğine, arayı bozacak azgınların sözünü dinlemeyeceğine dâir onları temîn et. Öyle arkadaş seç ki, ayrıldığınız zaman ne sen onları, ne de onlar seni dillerine dolasınlar." demiştir.

Diğer biri: "Nemmâmlık, yalancılık, haset ve nifak üzerine kurulmuştur. Bunlar ise üzerine tencere konulan sacayağı gibi zilletin bacaklarıdır." demiştir. Diğer zâtın biri de şöyle der: "Nemmâmın sözleri doğru olsa bile, aleyhinde bulunandan daha kötüsü, yine bu nemmâmdır. Zîra o, gıyâbında konuştuğu sözleri sana söylemez. Yüzüne karşı bu sözleri söyleyen nemmâmın kendisidir." Hulâsa, nemmâmın ortaya koyacağı kötülük büyüktür. Bunun şerrinden korunmak lâzımdır.

Hammâd b. Seleme bir hikâyesinde şöyle diyor: "Adamın biri bir köle satın alacaktır. Sâhibine kusuru olup olmadığını sorar. Sâhibi:

- "Biraz nemmâmlığı (fitneciliği) vardır." der. Adam:

- "Olsun, ben kabul ediyorum diye köleyi aldı evine getirdi. Bir müddet geçtikten sonra köle, efendinin hanımına giderek:

- "Efendi seni sevmiyor, başkası ile evlenecek. Fakat ben büyücüyüm, istersen onun saçlarından biraz kes getir, ben bir büyü yapayım da seni sevsin, başkası ile evlenmesin, dedi. Kadını bu sûretle temîn ettikten sonra efendisine giderek:

- "Sen bu kadına bu kadar bakıyorsun ama kadının gözü dışarıda. Seni öldürüp başkasıyla bu serveti yemek ister. Efendisi bu söze inanmak istemeyince, köle:

- "İstersen yalandan uykuya yat, dediğimin yanlış veya doğru olduğunu o zaman anlarsın, der. Adam uykuya yatar, efendisinin uykuda olduğunu köle hanıma haber verir. Hanım da usturayı alır ve sakalından kesmek üzere efendisine doğru gider. Bunu gören efendi kölenin doğruluğuna hükmederek kadını hemen öldürür. Köle, kadının ve efendisinin akrabalarına haber verir. Bu sûretle iki kabîle birbirlerine girerek helâk olurlar.

İşte fesatlığın ve nemmâmlığın kötü netîceleri.

Buhârî ile Müslim, Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Cübeyr b. Mut'im'den rivâyet etmişlerdir.

Hâkim Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardı.

HASIMLAR ARASINI AÇMAK

Böyle iki hasım ile ayrı ayrı karşılaşıp da her iki tarafın arzularına göre söz konuşmayanlar da pek azdır. Bu davranış, nifakın tâ kendisidir. Ammâr b. Yâsir'in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ فِي الدُّنْيَا كَانَ لَهُ لِسَانَانِ مِنْ نَارٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Dünyada ikiyüzlü olanların, kıyâmet günü ate ten iki dilleri olur."[365] Ebû Hureyre'nin rivâyetinde:

تَجِدُونَ مِنْ شَرِّ عِبَادِ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ذَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي

هٰؤُلَاءِ بِحَدِيثٍ وَهٰؤُلَاءِ بِحَدِيثٍ (وَفِي لَفْظٍ آخَرَ الَّذِي يَأْتِي

هٰؤُلَاءِ بِوَجْهٍ وَهٰؤُلَاءِ بِوَجْهٍ

"Kıyâmet günü Allah'ın kullarından en kötülerini, ikiyüzlü olanları bulursunuz. Onlar bir tarafa ayrı, öbür tarafa ayrı söyler; bir tarafa bir yüz, öbür tarafa diğer yüzleri ile giderler."[366] buyurmuştur.

Ebû Hureyre (r.a.): "İkiyüzlü, Allah katında emîn kimse olamaz." demiştir. Mâlik b. dînâr da, Tevrat'ta şöyle okudum, diyor:

"İnsan, buluştuğu kimselerle ayrı ayrı dudaklarla yâni ayrı ifâdelerle konuştuğu zaman, emânet bâtıl olur. Allahu Teâlâ, kıyâmet günü bu iki dudağı da helâk eder." Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَبْغَضُ خَلِيقَةِ اللهِ إِلَى اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْكَذَّابُونَ وَالْمُسْتَكْبِرُونَ

وَالَّذِينَ يُكْثِرُونَ الْبَغْضَاءَ لِإِخْوَانِهِمْ فِي صُدُورِهِمْ فَإِذَا لَقُوهُمْ

تَخَلَّقُوا لَهُمْ وَالَّذِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ كَانُوا بُطَاءً وَإِذَا

دُعُوا إِلَى الشَّيْطَانِ وَأَمْرِهِ كَانُوا سِرَاعًا

"Kıyâmet günü yaratıklar içerisinde Allah katında en mebğuz olanları, yalancılar, ş kibirlenenler ve dostlarına kar ı içlerinde kin besleyenlerdir ki, onları gördükleri zaman

yüzlerine kar ı onlara yaltaklık ederler. Allah ve Rasûlüne dâvet edildikleri zaman ş *alabildiğine tembel, fakat eytan yoluna dâvet edildikleri zaman ön sırada dururlar."* buyurmuştur.

İbn Mes'ûd (r.a.) diyor ki: *"İm'e olmayın; kavak yaprağı gibi rüzgârın her estiği tarafa dönmeyin, yâni her gördüğünüz adama "Senin emrindeyiz"* deyip ardından gitmeyin, sağa sola yalpa vurup durmayın. Böyle birbirinin hasmı olan iki kişiye ayrı ayrı görünmenin nifak olduğunda ittifâk edilmiştir. Nifakın pek çok alâmetleri var, bu iki yüzlülük de bunlardan biridir." Rivâyete göre **Huzeyfe** (r.a.) ashâbdan ölen birinin cenâzesine iştirâk etmedi. Bunu gören Ömer (r.a.) kendisine:

- "Bu cenâzeye niçin iştirâk etmedin?" diye sordu. Huzeyfe (r.a.)

- "O, onlardan (münafıklardan) idi." dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer Huzeyfe'ye yemîn verdirerek:

- "Bende nifak var mı?" diye sordu ve ısrarla bunun üzerinde durdu. Huzeyfe:

- "Ama senden başka kimseyi temîn edemem." dedi. (Şüphesiz buradaki maksadı, dîndeki nifak değil, ameldeki riyâdır.)[367]

Şâyet, "Bir adam nasıl davranırsa ikiyüzlü sayılır ve bunun haddi nedir?" diye sorarsan derim ki: İki hasımdan her birine ayrı ayrı gider, her biri ile güzel konuşur ve aynı zamanda konuştuğu sözde yalancı değilse, bu adam ne münafık, ne de iki yüzlüdür. Zîra bir insan iki hasmın her ikisiyle de ayrı ayrı dost olabilir. Bu ahbaplık da kardeşlik derecesine yükselmeyebilir. Çünkü tam mânâsıyla dostluk ve kardeşlik tahakkuk ederse, mutlak sûrette taraflardan birine kendisinin de husûmetini gerektirir. Nitekim bunu "**Sohbet ve Uhuvvet Âdâbı**"nda anlattık. Ancak, her ikisiyle konuştuğu sözleri birbirine taşırsa, işte o zaman iki yüzlü olur. Bu hali, nemmâmlıktan kötüdür. Çünkü tek tarafa söz taşıyana da nemmâm denir. İki taraftan söz taşıyan, elbette nemmâmdan kötüdür. Şâyet söz taşımaz, ancak her iki tarafa da "Evet, sen haklısın." derse, yine ikiyüzlüdür. İki tarafa da yardım vâdeder veyâhut husûmetlerinden dolayı iki tarafı da överse, yine ikiyüzlü olur. Yine bunun gibi yüzüne karşı bir tarafa haklısın deyip ayrıldığı zaman, haksızdır, diyen de ikiyüzlüdür. Bu adama yakışan ya susma veyâ hem huzurunda, hem gıyabında haklıya haklı, haksıza haksız demektir. **İbn Ömer** (r.a.)'a:

- "Biz emîrlerimizin huzuruna girdiğimiz zaman onlarla ayrı konuşur, ayrıldığımız zaman ise başka konuşuruz. Bu nasıl olur?" diye sorduklarında, İbn Ömer:

- "İşte biz Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) zamanında bunu nifak alâmeti sayardık."

demiştir.

Hakîkat şu ki, emîrin yanına girmek mecburiyeti olmadığı zaman, böyle yapmak nifak alâmetidir. Az ile kanâat etmek sûretiyle, emîrin huzuruna girmek mecbûriyetinde olmadığı halde, mevki ve servet edinmek maksadıyla emîrin huzuruna girip, onu övmek ve yüzüne karşı ayrı, arkasında ayrı konuşmak elbette nifaktır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

حُبُّ الْمَالِ وَالْجَاهِ يُنْبِتَانِ النِّفَاقَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ الْبَقْلَ

"Mal ve mevkî sevgisi suların sebzeleri bitirdiği gibi, insanın kalbinde nifak tohumunu bitirir."[368] buyurduğu sözün mânâsı da budur. Zîra bu istek, insanları emîrlere muhtâç eder ve onlara karşı riyakârlığa sevk eder. Fakat mecbûriyet karşısında emîr ile ihtilât edip, korkusundan dolayı onlara yaltaklık gösteren mazurdur. Çünkü şerden korunmak için tedbîr almak caizdir. **Ebû'd-Derdâ** (r.a.) diyor ki: "Yüzüne güldüğümüz nice insanlar var ki, kalbimizle onları tel'în ederiz." **Hz. Aişe** (r.a.) de şöyle bir rivâyette bulunuyor: Bir gün kapıya biri geldi ve içeri girmek için müsâade istedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اِئْذَنُوا لَهُ فَبِئْسَ رَجُلُ الْعَشِيرَةِ هُوَ

"Müsâade edin girsin, o kabîlesinin ne kötü bir insanıdır." buyurdu. Adam içeri girince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ona gâyet tatlı ve yumuşak davrandı. Ben, bu vaziyet karşısında adam çıktıktan sonra, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e hitaben:

- "Kötü adamdır dediğiniz halde onunla tatlı tatlı sohbet ettiniz! Bu nasıl olur?" diye sordum. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَا عَائِشَةُ إِنَّ شَرَّ النَّاسِ الَّذِي يُكْرَمُ اِتِّقَاءَ شَرِّهِ

"Yâ Ai e, insanların kötüsü, errinden korunmak için kendisine ikrâm edilen kimsedir." buyurdu.[369] Fakat bu rivâyet, hüsn-i kabul gösterip güler yüzle karşılamanın cevazını ifade eder. Medh u senâ ise yalan olur. Bu, ancak zarûret icabı câizdir. Yalanın âfeti kısmında bunu îzâh ettik. Yoksa methetmek, tasdîk etmek, her bâtıl sözünü kabul edercesine kafa sallamak yoktur. Böyle yapan münâfıktır. Bâtıl sözleri reddetmek lâzım, gücü yetmezse dili ile susup kalbiyle inkâr etmelidir.

Buhârî **"Edebü'l-Müfred"**de ve Ebû Dâvud hasen isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Rasûl-i Ekrem Huzeyfe'ye münafıkları tanıtmıştı. Bunun için Hz Ömer Huzeyfe'yi takip eder ve onun gitmediği cenâzelere katılmazdı.

Ebû Mansûr **"Müsned-i Firdevs"**de rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, rivâyet etmiştir.

ÖVMEK

Övmek de bâzı yerde zemmetmek gibi yasaktır. Zemmetmenin, adamın gizli hallerini açığa çıkarma ve gıybet olduğunu yukarıda anlattık. Övmenin de altı âfeti vardır. Bunların dördü övende ikisi de övülendedir.

ÖVEN TARAFTAKİ ÂFETLER

Birincisi: Aşırı övmekle yalana düşmektir. Hâlid b. Mi'dân diyor ki: "Bir hükümdarı veya her hangi bir şahsı kendisinde olmayan vasıflarla öven kimse, kıyâmet günü dili peltek olduğu halde mahşer yerine gelir."

İkincisi: Övmeye riyânın karışmasıdır. Çünkü o, methederken ona olan sevgisini açıklamak ister. Çok kere içinden böyle olmaz ve hattâ söylediklerinin çoğuna kendisi bile inanmaz. O vakit, hem mürâî, hem münafık olur.

Üçüncüsü: Bâzen, aslında bilmediği ve bilmesine de imkânı olmayan hususlarda övebilir. Rivâyete göre; adamın biri başka birini Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzurunda övmeye başladı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

وَيْحَكَ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ لَوْ سَمِعَهَا مَا أَفْلَحَ

"Yazık sana, adamın boynunu kopardın. Eğer bu söylediklerini o adam duysaydı iflâh olmazdı." buyurdu ve devamla:

إِنْ كَانَ أَحَدُكُمْ لَا بُدَّ مَادِحًا أَخَاهُ فَلْيَقُلْ أَحْسَبُ فُلَانًا وَلَا

أُزَكِّي عَلَى اللهِ أَحَدًا حَسِيبُهُ اللهُ إِنْ كَانَ يَرَى أَنَّهُ كَذٰلِكَ

"İlle de bir adamı övmek istiyorsanız, falancayı böyle sanıyoruz, Allah'a kar ı kimseyi tezkiye edecek değiliz. Herkesin murâkıbı Allah'tır. Allah da böyle kabul ederse iyidir, dersiniz."[370] buyurdu.

Bu âfetlerin methe ârız olması, methin, ancak delîller ile bilinebilen mutlak vasıflar hakkında yapıldığı zamandır. Meselâ, müttakidir verâ sahibidir, hayırhâhdır gibi sözlerde olur. Yoksa gece namazı kılar, sadaka verir, hacceder gibi sözlerde bu gibi âfetler yoktur. Çünkü bunlar göz ile görülen şeylerdir. Göz ile görülmeyen hususlarda katî hükme varmak doğru olmaz. Burada katî karara varmak, bâtınî hâlini araştırdıktan sonradır.

Hz. Ömer (r.a.) bir adamın başka bir adamı övdüğünü duydu. Sordu:

- “Bu adam ile yolculuğun var mı?” Adam:
- “Hayır.” dedi. Hz. Ömer:
- “Ticarî ortaklığınız var mı?” diye sordu. Adam:
- “Hayır.” dedi. Hz. Ömer:
- “O halde akşam sabah bir arada bulunan kapı komşusu musunuz?” diye sordu. Adam bu sefer de:
- “Hayır.” deyince Hz. Ömer:
- “Vallahi sen onun hakkında bir şey bilmiyorsun.” dedi.

Dördüncüsü: Bâzen zâlim ve fâsıkı methetmekle onu ferahlandırmış olmasıdır. Hâlbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَغْضَبُ إِذَا مُدِحَ الْفَاسِقُ

“Fâsık övüldüğü zaman, Allah gazâb eder.”[371] buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî de: “Zâlime uzun ömürle duâ eden, yeryüzünde Allah’a isyân edilmesini seven kimsedir.” demiştir. Hâlbuki zâlim ve fâsıka karşı yaraşan, ferahlatmak için onu övmek değil, kedere gark etmek için onu zemmetmektir.

METHEDİLENDEKİ ÂFETLER

Birincisi: Methediliyorum diye kendini beğenmektir ki, gerek böbürlenme ve gerekse kendini beğenme; her ikisi de tehlikelidir. **Hasan-ı Basrî** diyor ki: Bir gün Hz. Ömer elinde Turası olduğu halde otururken Cârud b. Münzir çıka geldi. Orada oturanlardan biri “Bu zat, Rabîa kabîlesinin ileri gelenlerindendir.” dedi ve bu sözü oradakiler, Hz Ömer ve hattâ Cârud da duydu. Cârud yaklaşınca, Hz. Ömer Tura ile kendisini dövmeye başladı. Bunun üzerine Cârud:
- “Hayrola ya Ömer, ne oldu? Ne geçmişimiz var?” diye sorunca Hz. Ömer
- “Ne olacak, adamın dediğini duydun ya.” dedi. Cârud.
- “Evet duydum, bana ne?” deyince Hz. Ömer:
- “Senin gönlünde bir gurur doğar korkusu ile gururunu kırmak için sana Turayı vurdum.” dedi.

İkincisi: Övülmeye başlayan insan, ferahlanır ve tembelleşir de elinde olanla kifâyete başlar. Kendini beğenen kimse, artık daha fazla yorulmak istemez. Daha çok amel ve ibâdete sarılan, daha ziyâde kendini eksik ve kusurlu gören kimsedir. Artık bir defa dillere düştü mü, kendisi de oldum zannıyla amelini ihmâle uğratır. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Adamın boynunu kırdın, onu duysa iflah olmazdı.”* buyurmuş ve yine:

إِذَا مَدَحْتَ أَخَاكَ فِي وَجْهِهِ فَكَأَنَّمَا أَمْرَرْتَ عَلَى حَلْقِهِ

مُوسَى وَمِيضًا

ş “*Yüzüne kar ı methettiğin adamın boğazına kızgın usturayı çekmi gibi olursun.*”[372] buyurmuştur. Yine bir adamı öven kimseye hitâben Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

عَقَرْتَ الرَّجُلَ عَقَرَكَ اللهُ

“*Allah cezânı versin, adamı boğazladın.*” buyurmuştur.

Mıtraf diyor ki: “*Ne zaman medh u senâ duydumsa, hemen duymamazlıktan geldim.*” Zeyyâd b. Ebû Müslim de: “Kim olursa olsun, övüldüğünü duydu mu, şeytan bunu ona hoş gösterir. Fakat mü’min sonra hemen döner.” demiştir. İbn Mübârek, ikisinin de doğru olduğunu ve hiç duymamazlıktan gelen Mıtraf’ın anlattığı kalbin havassın kalbi, duygulandıktan sonra kendine gelen Zeyyâd’ın anlattığı kalbin de avâmın kalbi olduğunu ifâde etmiştir. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَوْ مَشَى رَجُلٌ إِلَى رَجُلٍ بِسِكِّينٍ مُرْهَفٍ كَانَ خَيْرًا لَهُ مِنْ

أَنْ يُثْنِيَ عَلَيْهِ فِي وَجْهِهِ

“*İnce keskin bir kılıç ile bir adamın pe ine dü mek, onu övmekten daha hayırlıdır.*” buyurmuştur. **Hz. Ömer** (r.a.) de övmeyi boğazlamaya benzetmiş:

“Methetmek, boğazlamak demektir.” demiştir. Çünkü boğazlanan canlı, nasıl hareketten kesilirse, övülen de tembelleşir veyâhut övülmek ucub ve kibri doğurur. Bunlar da boğazlanmak gibi tehlikeli âfetlerdir. Bunun için övmek, boğazlamaya benzetilmiştir.

Şâyet övmek, taraflar için saydığımız bu illetlerden sâlim olursa, o zaman övmekte beis yoktur. Hattâ bâzen mendub da olabilir. Bu sebepten ötürü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ashâb-ı kirâmını övmüş ve **Hz. Ebû Bekir** hakkında:

لَوْ وُزِنَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ بِإِيمَانِ الْعَالَمِ لَرَجَحَ

“*Eğer Ebû Bekir’in îmanı, bütün âlemin îmanı ile tartılsaydı ağır gelirdi.*”[373] buyurmuştur. **Hz. Ömer** hakkında da:

لَوْ لَمْ أُبْعَثْ لَبُعِثْتَ يَا عُمَرْ

“Ya Ömer, eğer ben gönderilmeseydim, sen peygamber olarak gönderilirdin.” buyurmuştur Bunlardan daha üstün övmek olur mu? Fakat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) gerçeği ifâde buyurdukları gibi, onlar da kibir ve ucubdan çok uzak duran kimselerdi. Hattâ kibir ve böbürlenmek olduğu için, insanın kendi kendini övmesi de yasaktır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ بَنِي آدَمَ وَلاَ فَخْرَ بِي

“Ben Âdemoğlunun efendisiyim, fakat bende asla fahretmek yoktur, tahdîs-i nîmet olarak söylerim.”[374] buyurmuştur. Çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in iftiharı, Âdemoğulları nezdinde değil, Allah’a yakınlığındadır. Bu, hükümdârın iltifatına mazhar olan kimsenin kapıcılara karşı bir iftihar duygusu hissetmemesi gibidir.

İşte yapılan bu açıklama ile methi zemm ve methe teşvîkin telifi yapılmış oldu. Ashâb-ı kirâmın bir cenâzenin ardından giderken “İyi bir adam idi, Allah rahmet etsin.” demeleri üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

وَجَبَتْ

“Allah’ın rahmetini hak etti.”[375] buyurdu.

Mücâhid şöyle anlatıyor: “Âdemoğullarının çevresinde birçok melekler vardır. Adamın biri diğerini hayır ile andığı zaman melekler: “Allahu Teâlâ sana da benzerini versin.” derler. Kötülükle andığı zaman, “Ey gizli halleri kapalı olan insan, nefsine dön, kendini düzelt ve kusurlarını gizleyen Allah’a hamdeyle.” derler.”

İşte bunlar, methin âfetleridir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Bekre’den rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi’d-Dünyâ ve diğerleri Enes’den rivâyet etmişlerdir.

İbn Mübârek Yahya’dan mürsel olarak rivâyet etmiştir. İlim bahsinde geçmiştir.

İlim bahsinde geçmiştir.

Tirmizî ve İbn Mâce Saîd-i Hudrî’den sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Enes’den rivâyet etmiştir.

ÖVÜLENE DÜŞEN VAZÎFELER

Bilmiş ol ki; methedilen kimse, böbürlenme ve kendini beğenme hastalığına yakalanmaktan ve tembellik göstermekten son derece sakınmalıdır. İnsanoğlu bu hastalıklarından ancak kendini bilmesi, riyânın inceliklerini ve amellerdeki âfetleri anlaması ile korunabilir. Zîra insan, başkasının bilemediği, kendisinin birçok kusurlarını bilir. Eğer kendisini metheden, onun kusurlarını bilseydi, onu methetmesinden çoktan vazgeçerdi.

Diğer bir vazîfesi de, metheden şahsı küçük göstermek ve "O bilmez ve anlamaz." demek sûretiyle yapılan medh u senayı kerîh karşılamaktır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

احْثُوا التُّرَابَ فِي وُجُوهِ الْمَدَّاحِينَ

"Methedenlerin yüzüne toprak saçın. Yâni onları hakîr görün."[376] buyurmuştur. **Süfyân b. Uyeyne**: **"**Kendini bilen kimseyi övmek, ona zarar vermez." diyor. Sâlihlerden birini övmüşler, o da: "Allahım, beni sen bilirsin, bunlar bilemezler." demiştir. Diğer biri de methedildiği zaman: "Allahım, şu kulun senin mekrine uğramak sûretiyle bana yaklaşmak istiyor. Ben ona kızdığıma seni şâhid tutarım." dedi.

Hz. Ali de methedildiğini duyduğu zaman: "Allahım, bunların bilmedikleri kusurlarımı bağışla, bunların sözleri ile beni muâhaze etme, onların sandıklarından beni daha hayırlı eyle." demiştir.

Adamın biri **Hz. Ömer**'i övmeye başlayınca, Hz. Ömer: "Nedir, hem beni hem de kendini helâke çalışıyorsun." dedi.

Adamın biri **Hz. Ali**'yi gıyâbında zemmettiği halde, yüzüne karşı övmeye başlayınca, Hz. Ali: "Söylediklerinden daha düşük ve fakat içinden geçenden daha üstünüm." dedi.

Müslim, Mikdad'dan rivâyet etmiştir.

SÖZDEKİ HATÂLARIN İNCELİKLERİNDEN GAFLET

Bu âfet, bilhassa Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatıyla ve dîn işleri ile alâkalı konuşmalarda olup dîn hususunda konuşmak, ancak fasîh âlimlerin işidir. İlmi veyâ hitâbeti az olanın sözde sürçmeleri de çoğalır. Fakat Allahu Teâlâ bu eksiklikleri cehâletine bağışlar. Nitekim konuşmadaki hatânın örneği olarak Huzeyfe'nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا شَاءَ اللهُ وَشِئْتَ وَلَكِنْ لِيَقُلْ مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ شِئْتَ

"Sizden bişiniz konu urken, Allah'ın dilediği ve seninşdilediğin ekşinde konu masın; Allah'ın dilediği sonra da seninşdilediğin, ekşinde konu sun."[377] buyurmuştur. Çünkü "Ve" kelimesi, mutlak atıf içindir. Bu ise Allah'ın irâdesiyle beşerin irâdesi arasında bir müsâvât hatıra getirir, fakat "Sümme" kelimesi terâhî içindir. Kulun dilemesi geride kalır. **İbn Abbâs** (r.a.) diyor ki: "Adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile bâzı hususları görüştüm. Sonunda: "Allah ve sen dilersen." dedim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَجَعَلْتَنِي لِلَّهِ عَدِيلًا بَلْ مَا شَاءَ اللهُ وَحْدَهُ

"Beni Allah'a emsâl mi yapıyorsun? Yalnız Allah'ın dilediği de."[378] buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzurunda hitâbede bulunan bir kimse: "Allah ve Rasûlüne itâat eden hidâyete ulaşır, onlara isyân eden azar." dedi. Bu ikinci cümlede **zamir** îrâd etmesi bakımından Allah ile peygamberi bir seviyede gösterir gibi bir anlayış bulunduğundan, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu ifâdeyi hoş karşılamadı ve ikinci cümlede de isimlerin tasrîhinin daha muvâfık olduğunu bildirmek üzere: *"Allah'a ve Resulüne isyân edenleri."* şeklinde ifâde et, buyurdu.

İbrahim Nehâî de:

- "Allah'a ve sana sığınırım." şeklinde konuşmaktan hoşlanmaz, ancak Allah'a sığınırım, sonra da sana sığınırım, demeyi daha muvâfık bulurdu. Bunun gibi "Evvel Allah sonra da siz" şeklinde konuşulur, fakat "Allah ve siz olmasanız" denmemelidir. Hattâ bâzıları, "Allahım beni cehennemden âzâd eyle." şeklinde duâyı da muvâfık görmezlerdi. Çünkü âzâd edilmek, cehenneme girdikten sonradır. Meselâ, "Falan adam âzâd edildi." dendiği zaman, köle idi de hürriyetine kavuştu mânâsına geldiği gibi. Bunun yerine, "Allahım, bizi

cehennem ateşinden koru.” demeyi daha muvâfık bulurlardı.

Adamın biri “Allahım, beni Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in şefâatine nâil olanlardan eyle.” diye duâ edince, Huzeyfe (r.a.) “Allah kulunu Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in şefâatinden de müstağnî kılar ve doğrudan doğruya affeder.” dedi. Yâni doğrudan Allah’tan af dile demek istemiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in şefâati, Müslümanların günâhkârlarınadır.

İbrâhim Nehâî diyor ki: “Adamın biri bir başka adama “Eşek herif, domuz herif.” dediği zaman; kıyâmet günü ona, bu adamı merkep veyâ hınzır yap diye söylenir.” **İbn Abbâs** (r.a.) diyor ki: “İnsan bilmeyerek şirke düşebilir. Hattâ köpeği ile de şirk edebilir. “Bu gece eğer köpek olmasaydı çalınacaktık.” şeklinde konuşmak gibi.

Hz. Ömer’in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ، مَنْ كَانَ حَالِفًا

فَلْيَحْلِفْ بِاللهِ أَوْ لِيَصْمُتْ

“Allahu Teâlâ atalarınız namına yemîn etmekten sizi nehy eder. Yemîn eden, Allah adına yemin etsin veyâ sükût etsin.”[379] **Hz. Ömer**: “Bunu duyduktan sonra, bir daha yemîn etmedim.” demiştir. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَا تُسَمُّوا الْعِنَبَ كَرْمًا إِنَّمَا الْكَرْمُ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ

“Üzüme “kerm” demeyiniz. Zîra kerm, Müslüman adam demektir.”[380]

Ebû Hureyre’nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ: عَبْدِي، وَلَا أَمَتِي، كُلُّكُمْ عَبِيدُ اللهِ وَكُلُّ

نِسَائِكُمْ إِمَاءُ اللهِ، وَلْيَقُلْ: غُلَامِي وَجَارِيَتِي، وَلَا يَقُولُ

الْمَمْلُوكُ: رَبِّي، وَلَا رَبَّتِي، وَلْيَقُلْ سَيِّدِي وَسَيِّدَتِي، كُلُّكُمْ

عَبِيدُ اللهِ، وَالرَّبُّ اللهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى.

“Sizden biriniz “kulum”, “emem” demesin. Çünkü her erkek Allah’ın kulu ve her kadın Allah’ın emesidir. Câriyem, hizmetçim,   eklinde konu un. Köleler de, “Rabbim” demesin,

efendim desin. Çünkü hepiniz Allah'ın kulusunuz ve Rab yalnız Allahu Teâlâ'dır."[381] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَقُولُوا لِلْفَاسِقِ سَيِّدِنَا فَإِنَّهُ إِنْ يَكُنْ سَيِّدَكُمْ فَقَدْ أَسْخَطْتُمْ رَبَّكُمْ

"Fâsık kimseye, "efendimiz" demeyin. Çünkü fâsık efendiniz olursa, Rabbinizi gazâblandırmı olursunuz."[382] buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ قَالَ أَنَا بَرِيءٌ مِنَ الْإِسْلَامِ فَإِنْ كَانَ صَادِقًا فَهُوَ كَمَا قَالَ

وَإِنْ كَانَ كَاذِبًا فَلَنْ يَرْجِعَ إِلَى الْإِسْلَامِ سَالِمًا

"B$n Müslümanlıktan uzağım diyen kimse, doğru konu uyorsa, dediği gibidir. ayet yalan söylüyorsa, sâlimen İslâmiyet'e dönemez."[383] buyurmuştur.

Bütün bunlar konuşmanın âfetleridir ki, sayılmaları mümkün değildir. Dilin âfetleri hakkında anlattıklarımızı düşünen kimse, dilini serbest bıraktığı zaman, bunlardan selâmet bulamayacağını anlar ve o zaman Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: *"Sükût eden kurtuldu."*[384] buyurduğunun mânâsını anlamış olur. Zîra bu âfetlerin hepsi tehlikelidir. Bütün bunlar, konuşan adamın yolu üzerindedir. Bunlardan kurtuluş ancak sükût sâyesindedir. Eğer konuşmasına devam ederse, kendini tehlikeye atmış olur. Ancak bilgili, hatip ve verâ sâhibi olur ve kendini murakabe eder de az konuşursa, belki selâmet bulur. Her ne olursa olsun, yine tehlikeden sâlim değildir.

Ebû Dâvud ve Neseî sahîh sened ile rivâyet etmişlerdir.

Neseî ve İbn Mâce hasen sened ile rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebî'd-Dünyâ **"Kitâbü's-Samt"**de rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud Bureyde'den sahih sened ile rivâyet etmiştir.

Neseî ve İbn Mâce Büreyde'den sahih sened ile rivâyet etmiştir.

Tirmizî rivâyet etmiştir.

AVAMIN YERSİZ SUALLERİ

Bu âfet avâmın Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından, kelâmının kadîm olup olmadığından sormalarıdır.

Avama düşen vazîfe, Kur'ân'ın hükmü ile amel etmektir. Şu kadar var ki, bu gerçekler insanlara ağır gelir, boş şeyler hoşlarına gider. Avam da ilimden dem vurmak ister ve bundan zevk alır. Çünkü böylece şeytan ona bilgiçlik taslatır. Ve fazîlet sâhibi olduğu hissini verdirir. Bunu ona o kadar süsler ve sevdirir ki, ilimde küfür olan şeyi konuşmaya kadar kendisini getirir de, kendisinin ondan haberi bile olmaz. Hâlbuki bir avâmın her hangi bir kepâzeliği irtikap etmesi, ilim nâmına câhilâne dem vurmasından daha sâlimdir.

Bilhâssa Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatını alâkadar eden mevzûlarda avâmın vazîfesi, teferruata dalmadan Peygamber Efendimiz'in Allah tarafından getirip haber verdiklerine inanmak ve ibâdetle meşgul olmaktır. İbâdetle alâkalı olmayan mevzûlarda suâl sormaları edebe aykırıdır:

Aksi takdirde Allah'ın hışmına uğrar, küfür tehlikesiyle karşı karşıya gelir. Bu gibilerin bu nevî suâller sormaları, koyun çobanlarının devlet siyâsetine müdâhale etmelerine benzer. Aklının ermediği, havsalasının almadığı ve ilmî cihetten kavrayamadığı bu nevî idrâki onlarca güç meselelerden soran, makbul bir insan değildir. Çünkü o, bu gibi meselelerin avâmı sayılır. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ

وَاخْتِلَافِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ وَمَا أَمَرْتُكُمْ

بِهِ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ

ş "*Sizi terkettiğim eylerde beni bırakınız* (yâni sükût ettiğim hususları araştırmayınız.) *Sizden öncekilerin helâk olanları, peygamberlerine çok suâl sormaları ve peygamberlerine ihtilâfları sebebiyledir. Size yasak ettiğim eylerden kaçınınız, emrettiklerimi de gücünüz yettiği kadar yerine getiriniz.*"[385]

Enes (r.a.) diyor ki: "Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e birçok suâller sordular. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in canı sıkıldı ve bize kızarak:

سَلُونِي وَلَا تَسْأَلُونِي عَنْ شَيْءٍ إِلَّا أَنْبَأْتُكُمْ بِهِ

“Sorun bana, (fakat iyi biliniz ki) *nereden sorarsanız size haber vereceğim.”* buyurdu. Bunun üzerine adamın biri kalktı:

- “Ey Allah’ın Rasûlü, babam kimdir?” diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Senin baban Huzafe’dir.”* buyurdu. Sonra iki genç kalktı:

- “Bizim babalarımız kimdir?” diye sordular. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Kime nisbet ediliyorsanız, babalarınız onlardır.”* buyurdu. Daha sonra biri kalkarak:

- “Ben cennette miyim, cehennemde miyim?” diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Hayır, sen cennette değil, cehennemdesin.”* buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in canının sıkıldığını görenler, sustu ve bir şey sormadılar. Bunun üzerine **Hz. Ömer** söz alarak:

- “Allah’ı Rabbimiz, İslâm’ı dînimiz, Muhammed aleyhisselâmı peygamberimiz olarak kabul ettik ve buna râzıyız ya Rasûlallah!” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Otur ya Ömer. Allah sana rahmet etsin, sen bildiğinde muvaffak olmu sun.”* buyurdu.[386]

Yine hadîste vârid olduğuna göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), dedikodudan, malı israftan ve çok suâl sormaktan men ederek:

يُوشِكُ النَّاسُ يَتَسَاءَلُونَ بَيْنَهُمْ حَتَّى يَقُولُوا قَدْ خَلَقَ اللهُ

الْخَلْقَ فَمَنْ خَلَقَ اللهَ؟ فَإِذَا قَالُوا ذٰلِكَ فَقُولُوا: قُلْ هُوَ اللهُ

أَحَدٌ اَللهُ الصَّمَدُ حَتَّى تَخْتِمُوا السُّورَةَ ثُمَّ لِيَتْفُلْ أَحَدُكُمْ عَنْ

يَسَارِهِ ثَلَاثًا وَلْيَسْتَعِذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

“İnsanların suâl sormakta o kadar ileri gideceğinden korkulur ki, hattâ mahlûkatı Allah yarattı; peki Allah’ı kim yarattı, diyecek kadar ileri giderler. Böyle bir suâl sordukları zaman, İhlâs sûresini okuyun, sonra biriniz üç kere soluna tükürerek eytanın errinden Allah’a sığınsın.”[387] buyurdu. Câbir (r.a.) Mulâane âyetinin nüzûlüne, fazla suâllerin sebeb olduğunu söylemiştir.

Mûsâ aleyhisselâm ile Hızır aleyhisselâm kıssasında, yeri gelmeden lüzumsuz suâllerin sorulmamasına işâret edilmiştir. Nitekim Hızır aleyhisselâm:

فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا

“Bana uyacaksan, ben sana anlatmadıkça herhangi bir şey hakkında bana suâl sorma dedi.” (Kehf sûresi, 18/70)

Sonra Mûsâ aleyhisselâm, gemiyi tahrip edişinin sebebini sorunca, Hızır aleyhisselâmın îkazı üzerine

لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا

“Unuttuğum için bana çıkışma; gücümün yetmediği şeyden beni mesûl tutma, dedi.” (Kehf sûresi, 18/73) Nihâyet sabredemeyip üçüncü suâli de tevcîh edince:

هَٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ

“İşte bu, benimle senin ayrılığımızdır, dedi.”[388] (Kehf sûresi, 18/78) Ve ayrıldı.

Avâmın bu gibi derin meselelerden sormaları, en büyük âfetlerdendir. Belki suâller fitneyi uyandırır, bunlardan men etmek lâzımdır. Kur’ân’ın emirlerini bırakıp da harfleri üzerinde durmak, onlardan bir şeyler çıkarmaya çalışmak, pâdişâhın fermânındaki emirlere riâyet etmeyip de, kâğıdının ve yazısının vasfı üzerinde duran gibidir ki, cezâyı müstelzimdir. Kur’ân’ın emirlerini bırakıp da “Kur’ân kadîm midir, hâdis midir?” diye uğraşan avâm da bu hükümdedir. Allahu Teâlâ’nın diğer sıfatlarında da hüküm bu minvâl üzeredir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

Kısmen Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Muğîre b. Şu’be’den. Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

RUB‘U’L-MÜHLİKÂT
BEŞİNCİ KİTAB

GAZAB, HIKD VE HASEDİN ZEMMİ
(KİTÂBÜ ZEMMİ’L-GAZAB VE’L-HIKD VE’L-HASED)

MUKADDİME

O Allah'a hamdederim ki, O'nun af ve rahmetine ancak umanlar nâil olabilir. O'nun gadab ve celâlinden ancak korkanlar kurtulabilir. O öyle yüce bir Allah'tır ki, kullarını yoktan yarattı. Onlara şehveti musallat etti. Sonra da her arzu ettikleri şeylere yaklaşmamalarını emretti. Gadabı verdi ve onu yenmelerini kendilerine teklif etti. Sonra da çevrelerini hoşlanıp hoşlanmayacağı şeylerle kuşattı da, ne yapacaklarını denemek için onlara mühlet verdi. İddiâlarındaki samîmiyetlerini bilmek için, bu husustaki sevgi derecelerini imtihân etti. Ve açığa çıkarıp gizli tuttukları hiç bir şeyin kendisine gizli kalmadığını onlara bildirdi. Hiç farkında olmadan beklemedikleri bir anda ölüm pençesinin kendilerini yakalaması ile onları korkuttu da:

مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ.

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ

"Çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak bir tek çığlığı beklerler. O zaman, artık ne vasıyet edebilirler ne de âilelerine dönebilirler." (Yâsîn sûresi, 36/49-50) buyurdu.

Yaratılan ve yaratılacakların sayısı nispetinde salât u selâm, bütün peygamberlere ve kendi sancağı altında toplanılacak olan Muhammed aleyhisselâma, hidâyete erişip hidâyete ulaştıran ve Allahu Teâlâ'nın rızâsına mazhar olan âline ve ashâbına olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; gadab ve hışım, Allahu Teâlâ'nın yaktığı ve gönülleri saran ateşten bir kıvılcımdır. O, kül altında korunan ateş közleri gibi, kalbin derinliklerinde saklıdır. Onu, muannit cebbârların gönüllerinde gömülü olan kibir meydana çıkarır ki, bu, demirin kayaya çarpması esnâsında taşın çıkardığı ateş gibidir. Yakîn nûru ile müşahede edenlere, insanın şeytana doğru uzanan bir damarı olduğu keşfedilmiştir. Hışım ateşi kendisinde dalgalanmaya başlayan kimsede şeytana yakınlık kuvvetleşir. Nitekim şeytan:

خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

“Beni ateşten, onu kuru balçıktan yarattın.” (A’râf sûresi, 7/12) dedi. Toprağın hâli, vakar içinde sükûnettir. Ateşin hali ise yanmak, dalgalanmak, hareket ve ızdıraptır. Kin ve çekememezlik de gadab ve hışmın netîcesidir. Helâk olanlar, hep bu hastalıklardan helâk olmuş, bozulanlar da bu hastalıklardan bozulmuştur. Bunların kaynağı bir et parçasıdır. (Et parçasından ibâret olan kalb-i cismânî ile alâkası bulunan kalb-i ruhânîdir.) O müstakim ve iyi olduğu zaman, bütün ceset de düzelmiş olur.

Mâdem ki hıkd, haset ve gadab insanı helâke götürüyor. Herşeyden önce bunların kötülüklerini ve insanı nasıl helâke sürüklediklerini öğrenmek lâzımdır. Ancak bu sayede bunlar kalpten çıkarılır ve şerlerinden korunmuş olunur. Çünkü kötülüğü bilmeyen kötülüğe düşebilir. Hattâ kötülüklerini bilmek kâfi değil, kuıtuluş çârelerini de öğrenmek lâzımdır.

Biz de bu kitapta gadabın zemmi mevzûunda, gadabın kötülüğünü, hıkd ve hasedin âfetlerini anlatacağız. Bunları şu kısımlarda toplayacağız: önce gadabın zemmi, sonra gadabın hakîkati, sonra gadabın riyâzetle izâle edilip edilemeyeceği, sonra gadabı hazırlayan sebepleri, sonra heyecâna gelen gadabı tedâvî ve teskîn yollarını, sonra hiddeti yenmenin fazîletini, sonra hilmin ehemmiyetini, sonra hiddet ânında ne dereceye kadar konuşulacağını, sonra hıkdın mânâ ve netîcelerini, sonra af ile rıfkın fazîletini, sonra hasedin zemmi hakkındaki sözleri, hasedin hakîkatini, sebep ve tedâvi yolları ile izâlesi için îcâb eden son çâreleri, sonra hasedin daha ziyâde emsâller, ekranlar, kardeş ve akrabalar arasında bulunduğunun sebebini, başkalarına karşı daha kuvvetli veyâ daha zayıf olmasının sebeplerini, hasedi kalpten çıkarmanın çârelerini ve bunun borç olan derecelerini anlatacağız. Tevfîk ancak Allah’tandır.

GADABIN (HIŞMIN) ZEMMİ

Bu husustaki âyet-i celîle:

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ

فَأَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ

"İnkâr edenler, gönüllerindeki câhiliye çağının asabiyet ateşini ateşlendirdiklerinde, Allah, peygamberine ve inananlara huzur indirdi. Onların takvâ sözünü tutmalarını sağladı." (Fetih sûresi, 48/26)

Allahu Teâlâ bâtıla gadabdan kâfirlerin meydana çıkardıkları gayretten dolayı onları yermişse, sekînet, ağırbaşlılık ve vakar dolayısıyla da mü'minleri övmüştür. Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyetinde, adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e: "Bana çok kısa bir tavsiyede bulun." demiş. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَغْضَبْ

"Hı m etme."[389] buyurmuş ve ikinci defa adam aynı suâli tekrarlayınca, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) aynı tavsiyede bulunmuştur.

Abdullah İbn Ömer (r.a.) de şöyle anlatıyor: Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Benim kavrayabileceğim şekilde bana kısa bir öğüt ver, dedim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

لَا تَغْضَبْ

"Hı m etme."[390] buyurdu. Ben bu suâli iki defa tekrarladığım halde, her defasında aynı cevâbı aldım." dedi. Yine Abdullah b. Ömer'in (r.a.): "Allah'ın gadabından nasıl kurtulurum?" suâline Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَغْضَبْ

"Gadablanma."[391] şeklinde cevap vermişdir. İbn Mes'ûd'un (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا تَعُدُّونَ الصُّرَعَةَ فِيكُمْ

ş “*Size göre bahâdırlık ve ecâat nedir?*” diye sordu. Ashâb:

- “Kimsenin yenemediği kuvvetli bir kimsedir.” dediler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَيْسَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ

“*Kahraman o değil, belki hiddet ânında nefsine hâkim olan kimsedir.*” buyurdu.[392] Ebû Hureyre’nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ

الْغَضَبِ

“*Kuvvet, pehlivanlık ile değil; kuvvetli, hiddet ânında nefsine hâkim olandır.*”[393] buyurdu. Yine Abdullah b. Ömer’in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

“*Hiddetini yenen kimsenin kusurunu Allah örter.*”[394] buyurmuştur.

Süleymân b. Dâvud aleyhimesselâm oğluna hitâben: “Oğlum, sakın fazla celâllenme. Zîra fazla hiddet, yumuşak ve halîm olan insanların gönüllerini incitir, onları eğlenceye daldırır.” dedi. Allahu Teâlâ’nın:

وَسَيِّدًا وَحَصُورًا

Âyet-i celîlesinin tefsirinde; “seyyid” kelimesinden murâdın, hiddeti gâlib olmayan efendidir, denmiştir. **Ebû’d-Derdâ** (r.a.) da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den, cennete girecek bir amele işâreti istediği zaman Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَغْضَبْ

“*Celâllenme.*”[395] buyurmuştur.

Yahyâ aleyhisselâm Îsâ aleyhisselâm’a: “*Gadab etme.*” deyince, Îsâ aleyhisselâm: “*Ben bir insanım, insan olarak buna imkânım yok.*” dedi. Bunun üzerine, Yahyâ aleyhisselâm: “*Servete harîs olma.*” deyince Îsâ aleyhisselâm: “*Bu, mümkündür.*” dedi.

Bir hadîs-i şerifinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلْغَضَبُ يُفْسِدُ الْإِيمَانَ كَمَا يُفْسِدُ الصَّبِرُ الْعَسَلَ

“Acı bir otun (sabur otunun*) veyâ sirkenin balı bozduğu gibi, gadab ve hiddet de îmanı ifsâd eder.”*[396] Diğer hadîste:

مَا غَضِبَ أَحَدٌ إِلَّا أَشْفَى عَلَى جَهَنَّمَ

“Hiddetlenen herkes kendini cehenneme doğru sürüklemi olur.”[397] buyrulmuştur. Yine biri, en ağır şeyin ne olduğunu sorunca, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)

غَضَبُ اللهِ

“Allah’ın gadabıdır.” buyurmuştur. “O halde Allah’ın gadabından beni ne kurtarır?” diye sorunca, Peygamberimiz:

لَا تَغْضَبْ

“Gadab etme.”[398] buyurdular.

Bu husustaki diğer rivâyetler:

Ş**Hasan-ı Basrî** diyor ki: *“Hiddetle yerinden sıçradığın zaman, cehenneme dü ecek ekilde oturacağından korkulur.”* Zülkarneyn’den gelen rivâyete göre; Zülkarneyn bir melekle karşılaşmış ve meleğe:

- “Îman ve yakînimi kuvvetlendirecek bana bir şey öğret.” demiş, Melek de:

- “Gadab edip, kimseye kızma. Zîra şeytanın insana en çok hulûl edebileceği zaman, insanın hiddetli ânıdır. Bunun için hiddetini sükûnetle yenmeye çalış. Sakın acele etme. Zîra acele ettiğin zaman, nasîbini kaybedersin. Yakın ve uzağına karşı yumuşak ol, muannid zâlimlerden olma.” demiştir.

Vehb b. Münebbih’in rivâyetinde, şeytan kilisedeki bir râhibi yoldan çıkarmak için her çâreye başvurdu, muvaffak olamadı. Nihâyet bir gün şeytan:

- “Kapıyı aç.” diye seslendi. Râhip:

- “Açmam.” dedi. Şeytan:

- “Aç diyorum sana, sonra pişmân olursun.” dedi. Râhip yine açmadı. Bunun üzerine şeytan:

- “Ben Mesîh’im.” dedi. Râhip:

- “Mesîh ol.” dedi. Sen Mesîh isen, bize ibâdet ve mücâhede ile emredip, kıyâmetle bizi korkutmadın mı? Eğer şimdi başka bir şey söyleyeceksen, seni dinleyecek değilim, daha seninle ne işim var?” dedi. Dıştan seslenen:

- “Hayır, ben şeytanım. Seni aldatmak istedim, muvaffak olamadım. Bu defa

senin istediğin soruları cevaplandırmak üzere geldim, istediğini sor, cevap vereyim.” dedi. Râhip:

- “Sana sorulacak bir suâlim yok.” deyince şeytan geri dönüp gitmeye başladı. Bunun üzerine Râhip:

- “Beni dinle.” diye seslendi. Şeytan:

- “Seni dinliyorum.” dedi. Râhip:

- “Âdemoğlunu aldatmakta sana en çok yardımcı olan ahlâk hangisidir?” Şeytan:

- “Gadab ve hiddettir. İnsan kızdığı zaman, çocuk topacını çevirdiği gibi, ben de onu istediğim tarafa çeviririm.” dedi.

Hayseme anlatıyor: Şeytan diyor ki: Âdemoğlu beni nasıl yenebilir? Kendisi râzı olup hiddetli bulunmadığı sırada gider kalbine yerleşirim. Kızdığı zaman, uçar kellesi üzerine konarım.” dedi.

Câfer b. Muhammed: “Bütün kötülüklerin anahtarı hiddettir.” demiştir. Ensârdan biri: “Ahmaklığın başı hiddettir, onu sevk ve idâre eden gadabtır.” demiştir. Cehâlete râzı olan, yumuşaklık ve güzel huydan müstağnîdir. Hâlbuki güzel huy ve yumuşak tabiatlilik, zînet ve ayn-ı menfaattir. Cehâlet ise çirkinlik ve zararın tâ kendisidir. Ahmağın cevâbı ise sükûttur.

İblîs diyor ki: “Âdemoğlu beni çok kere âciz bıraktığı halde yalnız üç yerde beni âciz bırakmamıştır: Sarhoş olduğu zaman, onu yularından yakalar, istediğimiz yere götürür ve istediğimizi ona yaptırırız. Kızdığı zaman ise bilmediğini kendisine söyletir ve pişmân olacağı şeyleri yaptırırız. Elindekini az gösterir ve gücünün yetmeyeceği şeylere kendisini sürükleriz.

Hakîmin birine, birinin nefsine hâkim olduğunu söyleyenlere verdiği cevapta, “O halde bu adam şehvetin esiri olmamış, arzuları kendisini yenememiş ve gadabı kendisine galebe çalamamıştır.” dedi. Yine Hakîmin biri “Sakın kızma. Zîra kızmak, netîcede seni özür dileme zilletine düşürür.” demiştir. Denildi ki: “Gadaptan sakının. Zîra sabur otunun balı bozması gibi, gadab da îmanı bozar.”

Abdullah b. Mes’ûd (r.a.) da: “İnsanın yumuşak tabiatlı olduğu hiddeti sırasında, emîn olması ve emânete riâyeti ile ihtiyâcı sırasında belli olur. Kızmadığı zaman hilmini, ihtiyâcı olmadığı zaman emîn olduğunu bilemezsin.” demiştir.

Ömer b. Abdülazîz vâlisine yazdığı mektupta: “Kızdığın bir adamı hiddet ânında muâkabe etme (cezalandırma), onu tevkîf et, hiddetin geçtikten sonra suçu nisbetinde cezâsını ver. Onbeş kırbaçtan fazla da sakın vurma.” demiştir. **Ali b. Zeyd** de şöyle diyor: “Kureyş’ten biri Ömer b. Abdülazîz’e ağır bir söz söyledi. Ömer uzun bir müddet sustuktan sonra: “Saltanat gurûru ile şeytanın

beni titretip harekete geçirmesini ve yarın senin benden alacağını bugün benim senden almamı istedin." dedi. Adamın biri de oğluna yaptığı nasîhatte: "Oğlum, kızgın tandırda insanın canı tahammül edemeyeceği gibi, gadab ânında da akıl yerinde duramaz." demiştir.

İnsanların en akıllısı hiddeti en az olanıdır. Şâyet hiddet göstermemesi dünyalık temîni hususunda ise buna zeyreklik ve hîle derler. Şâyet âhiret için olursa buna da hilim ve ilim derler. Gadabın, aklın düşmanı olduğu da söylenir.

Hz. Ömer (r.a.) hutbesinde: "Tamahdan, nefsinin arzularından ve gadaptan korunan felaha ulaşmıştır." demiştir. Diğer biri de: "İtâat edilen şehvet ve gadab, sahiplerini cehenneme iter." demiştir.

Hasan-ı Basrî, aşağıdaki hususları Müslümanlık alâmeti olarak göstermiştir. Bunlar: dînde kuvvet, güzel ahlâkta yumuşaklık, îmanda yakîn, hilimde ilim, yumuşaklıkta akıllı davranmak, herkese hakkını vermek, zenginlikte iktisad, fakirlikte güzellik, kudrette ihsân, arkadaşlıkta tahammül, şiddette sabırdır. Müslüman gadabına yenilmez, gayrette, kıskançlıkta aşırı gitmez. Şehveti irâdesine galebe çalmaz. Mîdesi kendisini rezîl etmez, tamahı kendisini perîşân etmez, irâdesi düşük olmaz. Mazlûma yardım, âcize merhamet eder. Cimri olmaz, isrâf etmez, intikam almaz, cehâletle yapılan kusurları bağışlar, kendi kendinden emîn, insanlar kendisinden huzur içinde olur.

Abdullah b. Mübârek'e "Güzel ahlâkı bize bir cümlede hulâsa eder misin?" diyenlere, "Gadab etmemektir." şeklinde cevap vermiştir. Peygamberlerden biri etbâına: "Kızmamak üzere bana söz veren, derece bakımından benimle olduğu gibi sonunda da benim halîfem olur." dedi. Gencin biri: "Ben varım, bunu en iyi olarak ben yerine getiririm, kimseye kızmam." dedi ve nihâyet onun yerine geçti. Bu genç, Zülkifl adındaki peygamberdir. Buna Zülkifl denmesi, kızmamaya söz verdiği, yâni bu kefâlet altına girdiği ve sonra da sözünde durduğu içindir. **Vehb b. Münebbih** de, "Küfrün dört direği var." der. "Bunlar; gadab, şehvet, saldırganlık ve tamahtır."

Buhârî rivâyet etmiştir.

Ebû Ya'lâ hasen isnad ile rivâyet etmiştir.

Taberânî **"Mekârim-i Ahlâk"**da ve diğerleri hasen isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

Müslim rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi'd-Dünyâ rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ ve Taberânî **"Kebir"**inde hasen isnad ile rivâyet etmişlerdir.

Beyhakî rivâyet etmiştir.

Bezzâr ve İbn Adiy rivâyet etmiştir.
Ahmed, Abdullah İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

GADABIN HAKÎKATİ

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ canlıları bozulma tehlikesine ve bir de bedenindeki dâhilî ve hâricî sebeplerle ölüme mâruz bıraktığı için, kendini fesattan ve muayyen zamana kadar yaşayamama tehlikesinden koruyacak olan sebebi de kendisine in'âm etmiştir. İnsanın hastalanmasına ve ölümüne sebep olan, birbirine zıt ve düşman olan harâret ile rutûbetten terekküb etmiş olmasıdır. Harâret durmadan rutûbete girer ve onu kurutup buhar haline getirmeye çalışır. Hattâ buhar olup havaya uçar. Şâyet rutûbet gıdâdan kuvvet almazsa canlının hayâtı bozulur. Bunun için Allahu Teâlâ, hayat sahibinin bedenine muvâfık düşen gıdayı yaratmıştır. Bu gıdayı almak için de insanda istek yarattı. Bu sâyede insan, kendini helâk olmaktan kurtanır. Bu, iç sebeptir.

Sıhhatinin bozulması ve hayatının yok olması ile alâkalı olan hâricî sebebe gelince; bunlar da muhtelif darbelerle hayatına saldıran tehlikeli şeylerdir. Kendini bu dış tehlikelerden korumak için de bir kuvvete ihtiyaç hâsıl oldu. Bunun için de Allahu Teâlâ ateşten olan gadab tabiatını kendisinde yarattı. Onu fıtratında yerleştirdi. Kendi hamuru ile karıştırıp yoğurdu. Maksadına erişemediği anda gadab ateşi parlar. Bundan çıkan alev, kalbin kanını kaynatır. Kaynayan kan, ateşin ve kaynayan suyun yukarı hücûmu gibi, yukarıya beyne hücum eder, yüze dökülür ve yüz kızarır. Cilt, parlak olduğu için şeffaf billurun içinde olan şeyi göstermesi gibi, içindeki kanın rengini gösterir. Kanın böyle bedene yayılması, gücü yettiği ve kendisinden düşük olan kimselere gadaplandığı zamandır. Kızdığı kimse kendisinden üstün olup, gücü yetmediği bir kimse olduğu takdirde, bu sefer kan içeri çekilir ve adama hüzün gelir. Bunun içindir ki, böyle hüzün ve korku anlarında çekilen kan sebebiyle yüzü sararır. Şâyet kendisine denk bir kimseye kızmışsa, bâzen yüzü kızarır ve bâzen solar. Böylece tereddüd içinde olur.

Hulâsa, gadabın yeri kalptir. Mânâsı da intikam hırsı ile kanın galeyâna gelmesidir. Bu kuvvet galeyâna geldiği zaman, ilk önce gelecek tehlikeleri önlemeye kalkar. Tehlikelerin vukuundan sonra ise onların tedâvisine ve intikam almasına başlar. İşte intikam, gadabın arzu ettiği bir gıdâsıdır. İntikamdan zevk alır ve ancak intikam sonunda sükûnete erer.

Bunu böyle anlattıktan sonra bilmiş ol ki; fıtrat îtibâriyle insanlar, gadab kuvvetinde ifrât, tefrît ve îtidâl sâhibi olmaları hasebiyle üç zümreye ayrılmışlardır. Tefrît yâni aşırı gerilik, bu kuvvetin ya tamâmen kaybolması veyâ zayıf kalmasından ileri gelir. Bunun sâhibine hamiyetsiz insan derler ki, bu

mezmûmdur. Bunun için İmâm Şafiî: “Kızmayı gerektiren hallerde kızmayan merkeptir.” demiştir. Gadab ve hamiyetini kökünden kaybeden, cidden noksandır. Allahu Teâlâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in ashâbını şiddet ve hamiyetle tavsîf ederek:

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

“Onlar kâfirlere karşı sert, birbirlerine merhametlidirler.” (Fetih sûresi, 48/29) buyurduğu gibi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e hitâben:

جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ

“Kâfirler ve münâfıklarla harbet; onlara karşı sert davran.” (Tahrîm sûresi, 66/9) buyurmuştur. Gılzat ve şiddet, kuvvet ve hamiyetin eseridir. Bu da gadaptır. Aşırı gadaba gelince; bu da gadab sıfatının galeyana gelip dîn, tâat ve aklın hâkimiyetinden çıkmış olmasıdır. Artık bu derekeye düşen insanda basîret, düşünce, irâde ve fikir diye bir şey kalmaz. Bu kimse çâresizler seviyesine düşer. Gadabın bu ifrâtı ya fıtrî olur veyâ îtiyâd hâline getirilir. Nice insanlar var ki, yaratılış îtibariyle çabuk kızma istîdâdındadır. Hattâ suratından gadab akmaktadır. Kalbin hararet mizâcı da buna yardımcı olur. Zîra gadab, ateştendir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

وَإِنَّمَا بُرُودَةُ الْمِزَاجِ تُطْفِئُهُ وَتَكْسِرُ شَهْوَتَهُ

ş *“Mîzâcın burûdeti, soğukluğu, gadabı söndürür ve ehvetini kırar.”*[399]

İtiyâd sebebiyle gadabın galeyana gelmesine gelince; bu da düşüp kalktığı kimselerden elde ettiği netîcedir. Sohbet ettiği insanlar, gadablarıyla övünür ve bunu bir erkeklik ve şecâat sayarlar. İçlerinden biri: “Ben öyle aldatmalara dayanamam, kimsenin hakaretine tahammülüm yoktur.” der. Hâlbuki bunun mânâsı, bende akıl ve ahlâk yok, demektir. O bunu anlamadan, bu sözü övünme vesîlesi addeder. İnsan bu gibi sözleri dinleye dinleye, gadabın güzel bir şey olduğunu sanır ve kendini onlara benzetmeye çalışır. Bu sebeple kendisinde de gadab aşırı dereceye varır. Gadab ateşi kuvvetlenip alevlendiği zaman, her türlü öğüt ve nasîhatlerden sahibini kör ve sağır eder. Artık vaaz ve nasîhat dinlemez olur. Bilakis daha da hiddetini arttırır. Hattâ bu arada aklının ışığı ile tenvîr olmak isteyip düşündüğü zaman, buna da muvaffak olamaz. Zîra aklın nûru, gadabın dumanı ile sönmüş ve mahvolmuştur.

Çünkü düşüncenin merkezi beyindir. Şiddetle kızgınlık ânında kalbin kanının kaynaması ile kara bulutlar beyne yükselir ve düşünce sâhasını kaplar. Hattâ his merkezine de sıçrar, duygu organlarımızı bozar; gözünü karartır, gözleri görmez olur. Dünya kendisine kapkaranlık gelir. Beyni, içinde ateş yanan bir mağara hâlini alır. Mağaranın etrâfı kararmış, içi kızarmış, her tarafı dumanla dolmuş, ortada ya çok zayıf veyâ ışığı tamâmen sönmüş bir lâmba vardır.

Bu mağarada ayak duramaz, söz duyulmaz, hiç bir şey görülmez. Artık ne dâhilden, ne de hâriçten onu söndürmeye güç yetmez. Burada yapılacak tek şey, yanması mümkün olan her şeyin yanmasını beklemektir. İşte gadabın kalp ve bedendeki tahrîbâtı da aynen böyledir. Hattâ bâzen gadab ateşi o kadar kuvvetleşir ki, kalbin hayatı olan rutûbeti tamâmen mahveder.

Nitekim bu hal, mağaralarda yanan ateşlerde de görülür. Ateş kuvvetli olursa mağarayı parçalar, altını üstüne getirir. Çünkü ateş, parçaların kuvvetini, birbirine ulaştırmış, îsâl etmiştir. İşte gadab halinde kalp de böyledir. Hakîkat şu ki, deniz ortasında esen şiddetli rüzgârların dalgaları birbirine kattığı sırada, bu dalgalar arasında kalan geminin hâli ne ise hiddet ve gadab ânındaki insanın hâli de aynen onun gibi olup, belki bu vaziyet karşısında geminin hâli, o insanın hâlinden daha ehvendir. Böyle bir cenderede bulunan kimsenin selâmete ulaşması, gayz u kin ile dalgalanan insanın selâmete ulaşmasından daha umutludur. Zîra her ne kadar gemi dalgalar arasında çalkalanıyorsa da gemide, gemiyi kurtarmak için çalışan ve sevk u idâre eden bir kaptan ve yardımcıları vardır. Beri tarafta ise bu beden gemisinin sahibi kalp idi. Onu gadab kör ve sağır ettiği için, onun yapacağı bir şey kalmamıştır.

Gadab ve kızgınlığın dıştaki görüntüsü; rengin değişmesi, kükremeler, işlerin çığırından çıkması, söz ve hareketlerin şuursuzca olması, dudakların köpürmesi, gözlerin kızarması, burun deliklerinin açılıp kapanması, suratının ekşimesi gibi hallerdir. Hattâ insan, kızdığı anda kendi suratını görse, kendi kendine nefret eder, utancından kızgınlığı geçerdi. Hâlbuki bâtınî çirkinliği, surat çirkinliğinden çok daha fazla. Çünkü görünüş, bâtının tezâhürüdür. Önce içi çirkinleşiyor, sonra da dışarı vuruyor. Dışın bozulması, bâtının bozulmasının netîcesidir. İşte kızgınlığın görünüşteki alâmetleri bunlardır.

Dilindeki alâmetlerine gelince; sövüp saymak gibi kötü sözler söylemek. Öyle sözler ki, bunları duyan utandığı gibi, söyleyen de hiddeti geçtikten sonra hatırladıkça utanır. Bununla beraber sözler biçimsiz ve âhenksiz olarak ağızdan çıkar.

Diğer âzalardaki tesîrine gelince: hücûm, vurmak, yaralamak ve hattâ hiç aldırış etmeden öldürmektir. Şâyet kızdığı kimse kaçar veyâ her ne sûretle

ondan intikamını alamazsa, bu defa kendi kendine döner, kızar, köpürür, yaka paçasını yırtar ve yumruğunu sağa sola sallar. Sarhoşun sürçmeleri gibi sağa sola yalpa vurur, hattâ bâzen düşer, hiddetinden yürüyemez hale gelir. Sağa sola canlı cansız varlıklara saldırır. Elindeki sopayı yere vurur, yemekleri döker, bardakları kırar, hayvanlara söver. Onlarla konuşmaya başlar. Önüne gelene çatar ve âdeta bir deli olur.

Kalbindeki tesîrine gelince; kalbi nefret, kin, çekememezlik, onun felâketine sevinmek, sevincine üzülmek, onun hakkında bildiklerini açıklamak ve onu rezîl etmek, ezmek, onunla alay etmek ve benzerî bütün kötülüklerle kalbi dolar.

Bu anlattıklarımız aşırı derecede gadab sahibi olanlardır. Hamiyetsiz kimselerin tavr u hareketine gelince; namuslarına, karılarına, hizmetçilerine yapılan hakaretlere aldırmaz, alçak kimselerin eziyetlerine katlanır, her türlü rezalet ve kepâzeliklere boyun büker. Bu da makbul bir haslet değildir. Çünkü bunun netîcesi iffetini müdâfaa etmemektir. Bu ise deyyûsluktur. **Sa'd b. Ubâde**'nin: "İffetime biri taarruz etse onu öldürürüm." sözünü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e naklettikleri zaman Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ سَعْدًا لَغَيُورٌ وَأَنَا أَغْيَرُ مِنْ سَعْدٍ وَإِنَّ اللهَ أَغْيَرُ مِنِّي

"Sa'd gayur ve kıskançtır, ben ondan kıskancım. Muhakkak ki Allahu Teâlâ benden de gayretlidir." buyurmuştur.[400] Kıskançlık, nesebin ve neslin muhâfazası için elzemdir. Eğer insanlar bu hususta müsâmaha gösterse nesil kaybolur, karışır giderdi. Bunun için "Erkeklerinde kıskançlık bulunan bir milletin nesli korunur." denilmiştir.

Görülen kötülüklere susmak da gadab kuvvetinin zayıflığındandır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

خَيْرُ أُمَّتِي أَحِدَّاؤُهَا

"Ümmetimin hayırlısı, dîninde keskin ve titiz davrananlardır."[401] buyurdu. Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ

"Allah'ın dîni hususunda onlara acımayın." (Nûr sûresi, 24/2) buyurulmuştur. Hattâ gadab kuvvetini kaybedenler, nefislerini terbiyeden de âciz derekeye düşerler. Çünkü nefsi terbiye lâzımdır, bu da gadab ile

mümkündür.

Görülüyor ki, gadabın tamâmen yok olması, zemmedilen bir davranıştır. Övülen gadap ise akıl ve dînin işâretini bekleyen gadaptır. İnsan, İslâmiyet'in îcâb ettirdiği yerlerde hiddetini gösterebilmeli, yumuşaklığın îcâb ettirdiği yerlerde ise hiddetini yenebilmeli; bu sûretle îtidâli, orta dereceyi bulmalıdır. Allahu Teâlâ'nın teklif ettiği istikamet de budur. Peygamberimiz Efendimiz'in de:

خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَاطُهَا

"İ lerin hayırlısı ortalarıdır."[402] buyurduğu vasat da zâten budur. Kendisini zillet ve meskenetten muhâfaza için hamiyet ve gayret göstereceği yerlerde zâfiyet göstermek sûretiyle gadabında durgunluk gören kimse, gadab kuvvetini takviyeye çalışmalı, bunun aksine tehevvüre varan gadaba sâhip olan kimse de, hiddetini azaltmaya çalışmalı ve tecâvüzden kendini muhâfaza etmelidir. Bu sûretle aşırılıktan korunup îtidâle riâyet etmelidir. İşte kıldan ince ve kılıçtan keskin olan sırât-ı müstakim budur. Tamâmen istikamette bulunamayan, ona yaklaşmaya çalışsın. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوٓا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا

تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ

"Âdil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında müsâvât yapamayacaksınız, bâri bir tarafa kalben tamâmen meyletmeyin ki, öbürünü askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız." (Nisâ sûresi, 4/129)

Bütün iyilikleri yapamıyorum diye bütün kötülükleri yapmak doğru olmaz. Mümkün mertebe kötülükleri azaltıp iyilikleri çoğaltmak lâzım: Kötülüklerin bir kısmı diğer bir kısmından ehven, iyiliklerin bâzısı da bâzısından üstündür.

İşte gadabın hakîkati ve dereceleri bunlardır. Allahu Teâlâ'dan, rızâsına bizi mazhar kılmasını dileriz. Zîra o, dilediği şeye kadirdir.

Tirmizî, Ebû Saîd'den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Taberânî **"Evsat"**ında Ali'den rivâyet etmiştir.

Beyhakî **"Şuabü'l-Îmân"**nda mürsel olarak rivâyet etmiştir.

RİYÂZETLE GADABIN İZÂLESİ

Bilmiş ol ki; bu hususta görüşler ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı, gadabın tamâmen yok olabileceğine, riyâzetten de maksadın bu olup buna müteveccih olduğuna; diğer bir kısmı ise hilkat gibi, ilaç ve değişikliği kabul etmediğine kaildir. Ki, her iki tarafın da görüşleri zayıftır. Bu hususta en doğrusu, bizim anlatacağımızdır. O da, insanoğlunun hoşuna giden ve hoşlandığı şeyler bulunduğu ve hoşuna gitmeyen şeyler de olduğuna göre, hiddet ve gadaptan da hâlî kalamaz. Görüşüne muvâfık düşen ve düşmeyen şeyler olduğu müddetçe, muvafık olanı sevdiği gibi, görüşüne muvâfık olmayanı da sevmez. İşte gadab bundan meydana gelir. Sevdiğini aldıkları veya hoşlanmadığını kendisine kabul ettirmek istedikleri zaman, mutlak sûrette kızar. Bununla beraber insanın sevdiği üçe ayrılır:

İnsanların sevdikleri şeyler:

Birincisi; herkesin muhtaç olduğu şeylerdir. Yiyecek, giyecek, mesken ve beden sağlığı gibi. Yiyeceğini, içeceği suyu, elbise ve meskenini elinden almak isteyenlere, kendini dövmeye kalkışanlara elbette kızması lâzımdır. Bunlar, insan için zaruri ihtiyaçlardır. Bunların alınmasından kimse hoşlanmadığı gibi, bunları almak isteyenleıe de herkes kızar.

İkincisi; kimse için zarûrî olmayan şeylerdir. Mevki, fazla servet, köleler ve hayvanât gibi ihtiyaçtan fazla varlıklar. Bunlar, âdet cihetinden sevilen şeylerdir. Hattâ altın ve gümüş, bizâtihî sevilen maddelerdendir. İnsanoğlu bunları istif etmesini ister. İhtiyâcı olmasa bile, bunları elinden almak isteyenlere kızar. Bununla beraber bu ikinci kısımdan hiddet etmemesi de düşünülebilir. Meselâ, ihtiyâcı olmayan bir evini zâlimin biri yaksa, buna kızmaması câizdir. Çünkü bu adam zâhid ve dünyaya ehemmiyet vermeyen biri ise "Ne olacak bir meskenim var, bana yeter." deyip kızmayabilir. Hâlbuki umûmiyetle insanların kızdıkları bu ikinci kısımdır. Yâni zarûrî olmayan ihtiyaçlaradır. Mevkî ve rütbesinden düşürülmek, sandalyasını kaybetmek ilimdeki mevkîini yitirmek gibi. Bunlara sevgisi gâlip olan kimsenin, bu taraflarına dokunulduğu zaman hemen kızar. Fakat bunlara sevgisi gâlip olmayanlar aldırış bile etmezler. Baş tarafta oturacak yerde, kapı diplerinde de otururlar. Bu gibi kıymetsiz şeylere fazla meyli olan kimsenin hiddeti de fazla olur.

Şehvetlere temâyül çoğaldıkça, mevkî düşer. Zîra ihtiyaç, bir noksanlıktır. İhtiyaç çoğaldıkça noksanlık da çoğalır. Câhilin en büyük emeli, bütün istek ve arzularına ulaşmaktır. Hâlbuki bunların birer sıkıntı kaynağı olduklarının farkında değildir. Hattâ bâzı kimseler, âdi kimselerle arkadaş olmak hasebiyle, kendisine, sen iyi oynayamıyorsun, içemiyorsun, fazla yemiyorsun gibi sözlerine de canı sıkılır ve kızarlar. Bu ikinci kısmı sevmek zarûrî olmadığı için, bu gibi şeylere kızmak da zarûrî değildir.

Üçüncü kısım; bâzıları hakkında zarurî ve bâzıları hakkında zarûrî olmayan şeyleri sevmektir. Âlime göre kitap, sanatkâra göre âlet gibi. Bunlar, bu gibi insanların zarûrî ihtiyaçları oldukları için, bunları alıp bozanlara kızarlar. Zarûrî ihtiyaçlar ise sevilir. Bu da şahıslara göre değişir. Zarûrî sevgi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

مَنْ أَصْبَحَ آمِنًا فِي سِرْبِهِ مُعَافًى فِي بَدَنِهِ وَلَهُ قُوتُ يَوْمِهِ

فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا بِحَذَافِيرِهَا

"Kim ırzında ve malında emîn olarak sabahlar, vücûdunda afiyet ve günlük nafakası ş *şbulunursa, bütün dünya kendisine bah edilmi gibidir."*[403] hadîsi ile açıkladığı şeylerdir. Hakîkatlere vâkıf olup, bu üç nîmet kendisine verilmiş olan kimsenin başka şeylere aldırış etmemesi ve kızmaması düşünülür.

Sevilen şeylerde riyâzetin netîceleri:

İşte sevilen üç şey bunlardır. Şimdi bunların her biri hakkında riyâzetin netîcelerini îzâh edelim:

Birinci kısım hakkındaki riyâzet: Kalbin hiddetini tamâmen yok etmek için değil, belki gadabını irâdesi altına alıp, şerîat çerçevesi ve akıl muvâzenesi ile onu kullanmak içindir. Bu da mücâhede ve yumuşaklığı îtiyâd hâline getirmeye çalışmak ve gayret göstermekle mümkündür. Hamiyet ve gayret sâyesinde bunu tabiat hâline getirebilir. Fakat gadabın kökünü kalpten söküp atmaya çalışmak, tabiate aykırı olduğu için mümkün değildir. Mümkün olan, onun saldırganlığını azaltmak ve bu sayede içinden şiddetli heyecânı ve yüzündeki kızgınlık eserini kaldırmaktır. Bu da cidden zordur. Üçüncü kısmın hükmü de budur. Kendisine lâzım olan bir kitap veya âletin başkasına lâzım olmaması kendisini alâkadar etmediği için, başkasına lâzım değil diye hiddetini azaltmaz. Burada da yapacağı riyâzet sâyesinde iç heyecânı azalmış ve sabretmesini sağlamış olur.

İkinci kısma yâni aslında zaruri olmayan şeylere karşı olan hiddete gelince,

riyâzet sâyesinde bu gibi şeylerin kendisinden alınmasına karşı duyduğu gadaptan tamâmen vazgeçmesi mümkündür. Çünkü riyâzet sâyesinde bunların sevgilerini gönlünden çıkarabilir. İnsanoğlu, meskeninin kabir, asıl ebedî kalacağı yerin âhiret, dünyanın ise âhiret için azık temîn edeceği bir geçit yeri olduğunu, buradan ancak yerine gidinceye kadar bir azığa ihtiyâcı olduğunu, fazlasının ise asıl vatanında kendisine bir vebâl olacağını bildikten sonra, artık dünyadan yüz çevirir, gönlünden dünya sevgisini çıkarır. Gadab ve hiddet, sevgiye bağlıdır. Nitekim bir adamın sevmediği bir köpeğini başkası dövse ona o kadar kızmaz. İşte bu hususta riyâzet ve nefsi terbiye, gadabı kökünden söküp atmaya kadar giderse de, bu pek ender görülen şeydir. Bâzen de kızsa bile hiddetinin icâbını yerine getirmez ve sabreder ki, bu birinciden daha kolaydır.

Şayet birinci kısımdan olan zarûrî ihtiyaçların kaybolmasından insan kızmaz, belki acı duyar. Meselâ günlük nafakasının temîni için bir koyunu olan kimse, bu koyunun ölmesinden hoşlanmaz, fakat ölürse kimseye kızmaz, kendi kendine acınır, her hoşlanmadığı şeyde gadab zarurî değil, hattâ insan kan aldırmaktan da acı duyar, fakat kan alıcıya kızmaz. Tevhîd kendisine galebe çalan ve tevhîdin sırrına eren kimse, her şeyin Allah'ın kudretinde olduğunu ve Allah'tan geldiğini bilir, yaratıkların birer âlet olduklarını bilerek onlara kızmaz. Nitekim hükümdârın îdam fermanını yazan kaleme kızmadığı gibi. Nafakasını temîn eden koyununu kesene de kızmaz. Zîra kesmeyi de, ölmeyi de Allah'tan bilir. Tevhîdin galebesi sâyesinde hiddet de ortadan kalkar. "Bunun gibi her şeyin Allah'tan olduğunu, belki hakkında hayırlı olan, aç kalmak ve öldürülmek gibi hoşlanmadığı şeyler olduğunu düşünerek, Allahu Teâlâ'ya hüsn-i zann etmek sûretiyle de gadab etmeyebilir." dersen deriz ki: Bu da mümkündür. Fakat tevhîdin bu mertebeye yükselmesi muvakkattır, geçicidir. Şimşek gibi gelir geçer, devam etmez ve derakab gönül vâsıtalarına teveccüh eder. Bu, tabiîdir, bundan ayrılmaz. Eğer bu hal devamlı olarak bir fertte bulunması düşünülseydi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'de düşünülebilirdi. Hâlbuki o da hiddetlenir, mübârek yanakları kızarırdı. Hattâ:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي بَشَرٌ أَغْضَبُ كَمَا يَغْضَبُ الْبَشَرُ فَأَيُّمَا مُسْلِمٍ سَبَبْتُهُ

أَوْ لَعَنْتُهُ أَوْ ضَرَبْتُهُ فَاجْعَلْهَا مِنِّي صَلَاةً عَلَيْهِ وَزَكَاةً وَقُرْبَةً

تُقَرِّبُهُ بِهَا إِلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Allahım, ben de bir insanım, herkesin kızdığı gibi ben de kızarım. (Kızarak) *herhangi*

bir Müslüman'a kötü söyler, tel'în eder veyâ onu döversem, sen bu hareketimi benden ona bir duâ, tezkiye ve kıyâmet günü sana yakla tırmaya vesîle kıl."[404] buyurmuştur. Abdullah b. Amr b. Âs (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Hiddetsiz zamanlarınızda olduğu gibi, hiddetli anlarınızda da söylediklerinizi yazayım mı?" diye sorunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أُكْتُبْ فَوَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا مَا يَخْرُجُ مِنْهُ إِلَّا حَقٌّ

"Yaz. Zîra beni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemîn ederim ki, ağzımdan haktan ba ka bir ey çıkmaz."[405] buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), ben kızmam, buyurmadı, yalnız kızmak beni haktan ayırmaz, buyurdu. Yâni hiddetime uymam demek istedi. Bir gün **Hz. Âişe** (r.a.) hiddetlenmiş, söylenip duruyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا لَكِ جَاءَكِ شَيْطَانُكِ

- *"Nedir, eytanın geldi sana."* buyurdu. Hz. Âişe:

- "Senin şeytanın yok mu?" deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Evet, benim de eytanım var. Fakat ben Allah'a duâ ettim, Allah da bana yardım etti ve eytanım Müslüman oldu, bana iyilikten ba ka bir ey emretmez."* buyurdu.[406] "*eytanım yok*" demedi de, "*eytanım var. Fakat beni kötülüğe sevk etmez*" buyurdu. **Hz. Ali** (r.a.): "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) dünyalık için kızmaz, hak uğrunda gadab ettiği zaman ise onu kimse anlamaz ve hiddetine uyarak bir şey yapmazdı. O, her ne kadar hak üzerine kızar ve kızması Allah için ise de yine vâsıta ve sebeplere istinâden kızardı. Hattâ kim olursa olsun, dînî hususunda muhtaç olduğu yiyeceğini elinden alanlara kızması, yine Allah içindir ve bundan ayrılması da mümkün değildir." demiştir.

Evet, bâzen zarûrî olan şeylerin alınmasında da hiddet kaybolur. Bu da kalbin daha mühim bir şeyle meşgul olması ile mümkündür. Kalp, o mühim şey ile meşgul olduğu için, adam bundan kızacak halde değildir. Kalbin tamâmen bir yere dalması, başkalarını duymasına mânidir. Selmân'a (r.a.) biri kötü sözler söylemiş, Selmân (r.a.): "Şâyet benim günâhlarım ağır ve sevaplarım yeğnik gelirse, senin dediğinden de daha kötüyüm. Şâyet sevaplarım ağır gelirse, senin söylediklerinden de bana bir zarar gelmez." demiştir. Onun bütün emeli, âhiret olduğu için, söylenen kötü sözler kendisine tesîr etmemiştir, Rebî b. Heysem'e biri kötü sözler söylemiş, Rebî: "Söylediklerini Allah duyuyor, şâyet ben cennet ile aramdaki güçlükleri aşıp cennete girersem, senin sözlerinden bana zarar

yoktur. Geçemezsem zâten söylediklerinden de kötü bir insanım." demiştir. Yine **Hz. Ebû Bekir**'e (r.a.) adamın biri kötü sözler sarf edince, Ebû Bekir (r.a.): "Senin bilmediğin daha nice kötülüklerim var." şeklinde cevap vermiş ve kendi nefsi ile meşgul olduğunu, Hakk'ı mârifetle Allah'ı bilip hakkıyla müttakîlerden olup olmadığını araştırdığını ortaya koymuş ve bu sûretle başkasının kendi aleyhindeki konuşmaları kendisini kızdırmamıştır. Bu da onun yüksek meziyetidir. Kadının biri Mâlik b. Dînâr'a:

- "Riyâkâr herif." deyince Mâlik:

- "Senden başka kimse beni bilemedi." diye cevap vermiş ve kadına kızmayarak riyâdan kurtulmak için mücâhede halinde olduğunu ortaya koymuştur. Adamın biri Şa'bî'ye kötü söyleyince Şa'bî: "Hakkımdaki bu sözlerin doğru ise Allah beni affetsin, doğru değil de yalan söylüyorsan Allah seni affetsin." dedi.

Bütün bu rivâyetler, bunların kalpleri mühim dînî işler ile meşgul olduğu için kızmadıklarını gösterdiği gibi, kızdıklarında da daha mühimleri ile meşgul olduklarından buna aldırış etmediklerini gösterir. Görülüyor ki, kalbin mühim şeylerle meşgul olması, diğer bâzı cihetlerden kalbin heyecânını yatıştırabilir. Bunun gibi tevhîdin galebesi de kalbin gadabını yatıştırır. Bir de Allahu Teâlâ, kulunun gadablanmamasını sevdiğini bildiği için, Allah'a olan şiddetli sevgisinden dolayı da gadab etmediği nâdir olarak görülebilir.

Bütün bu izahlardan, gadab ateşinden kurtulmanın yolu, dünya sevgisini kalpten çıkarmak olduğunu bildin. Dünya sevgisini kalpten çıkarabilmek için de dünyanın felâket ve gâilelerini bilmekle mümkündür. İnşâallah onları da **"Dünyanın Zemmi Kitâbı"**nda açıklayacağız. Benlik hislerini gönlünden çıkaran kimse, gadabın pek çok sebeplerinden kurtulmuş olur. Tamâmen yok olması mümkün olmayan hususları da kırmak ve azaltmak ve bu sâyede gadabı azaltmak da mümkündür. Lütuf ve keremiyle Allah'tan hüsn-i tevfîk dileriz. O, herşeye kadirdir ve hamd, yalnız O'na mahsustur.

Tirmizî ve İbn Mâce Ubeydullah'dan rivâyet etmişlerdir.

Müslim rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

Müslim Âişe'den rivâyet etmiştir

GADABI HAZIRLAYAN SEBEPLER

Bilmiş olun ki, her derdin devâsı, derdi teşhîs edip sebebini kaldırmakla mümkündür. Bunun için herşeyden önce gadabın sebeplerini bilmek lâzımdır.

Yahyâ aleyhisselâm, Îsâ aleyhisselâma:

- "En şiddetli şey nedir?" diye sordu. Îsâ aleyhisselâm:
- "Allah'ın gadabıdır." dedi. Yahyâ aleyhisselâm:
- "Allah'ın gadabına yakın olan hangisidir?" dedi. Îsâ aleyhisselâm:
- "Senin gadab etmen, yâni insanların kızmasıdır." dedi. Yahyâ aleyhisselâm:
- "Gadabın kaynağı nedir?" diye sordu. Îsâ aleyhisselâm:
- "Böbürlenmek, bencillik, üstünlük iddiâsı ve kıskançlıktır." dedi.

Evet, gadabı hazırlayan sebepler kibir, ucub, latîfe, şaka, kusûr aramak, husûmet, zıddiyet, haksızlık, gadirlik, şiddet ve hırs gibi şeylerdir. Bütün bunlar dînî zâviyeden zemmedilen âdî sıfatlardır. Bu sebepler ortada iken gadaptan kurtulmak imkânsızdır. Onun için herşeyden önce zıddı ile bu sebepleri izâle etmek lâzımdır. Kibri tevâzu ile ucbu haddini bilmekle yenmek lâzımdır. Nitekim bunlar **"Kibir ve Ucub Kitapları"**nda açıklanacaklardır. İnsan, kendi kölesi ile bir farkı olmadığını ve hepsinin bir ana ve babanın evlâtları olduğunu düşününce artık üstünlük taşıyacak bir tarafı kalmaz. Âdemoğulları bir cinstendir. Ancak fazîlet bakımından ayrılırlar. Üstünlük taslama, böbürlenme ve kendini beğenme, rezîletlerin aslı, başı ve en büyüğüdür. Bunlardan kurtaramadığın vakit, zâten sende fazîletten bir şey yok ve aynı zamanda üstünlük de yoktur. Çünkü iç ve dış yapı bakımından kölenden bir farkın yoktur. Daha nasıl ona karşı övünür ve üstünlük taslarsın?

Latîfeye gelince: Onu da dînî ehemmiyeti mûcib meselelerle meşgul olmak sûretiyle izâleye çalışmak lâzımdır.

Şakaya gelince: Onu da güzel huy ve fazîlet talebinde bulunmakla izâle et. Şakayı bırak da seni âhiret saâdetine ulaştıracak dînî ilimlerle iştigâl et.

Eğlenceye gelince: Onu da insanlara eziyet etmekten kaçınmak ve alay etmekten çekinmek sûretiyle kaldırmaya çalış.

İnsanları ayıplamaya ve kusur aramaya gelince: Acı sözlerden kaçınmakla onu izâleye çalış. Fazla hırsı da kanâatle izâle et. Binâenaleyh, bütün bu vasıflar ve güzel huylar, riyâzet, külfetin ağırlığına ve tahammüle muhtaçtır, kolay kolay temîn edilmezler. Bu husustaki riyâzet de bunların zararlarını bilmekle mümkündür. Ancak bu sâyede insan, bu kötü huylardan nefret eder ve sonra da

güzel huyların kendisinde tabiat hâline gelmesi için uzun zaman bunların zıtlarını yaşatmaya muhtaçtır. Bunları gönülden çıkardığı an, her nevi rezîletten sıyrılmış ve temizlenmiş olduğu gibi, bu rezîletlerden meydana gelen gadabdan da kurtulmuş olur.

Gadabın en mühim sebeplerinden biri de avam tabakasının gadaba şecâat, erkeklik, izzet-i nefis gibi isimler vermeleridir. Verdikleri bu isimlerle gönülleri ona meyleder. Bunu, büyük adamların gadab ve hiddetlerini anlatmakla takviye ederler. İnsanlar, büyüklere benzemeyi ister. Bu sebeple içinden hiddet ve gadaba hazırlanmış olur. Böyle hiddet ve gadaba, şecâat adını vermek cehâlet, belki bir kalp hastalığı ve aynı zamanda akıl noksanlığıdır. Akıl azlığından ileri gelir. Bunun açık delîli, hasta adamın sağlam olandan daha çok kızması ve kadının erkekten daha çok hiddetlenmesidir. Hattâ çocuk büyükten, ihtiyâr da gençten daha çok hiddetlenir. Bunun gibi kötü huylu insanlar da fazîlet sâhiplerinden daha tez kızarlar. Rezîl olan insan, şehveti yüzünden bir lokmayı kaybettiği için, cimriliği yüzünden de bir dâneyi kaybettiği için kızar. Hattâ âilesine, çocuklarına ve arkadaşlarına da kızar. Asıl kuvvetli, böyle gadab eden değil, gadab anında kendine hâkim olandır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ

الْغَضَبِ

"Kuvvet ve bahâdırlık güre çilikte değil, asıl kuvvet gadab anında nefsine hâkim olmaktır."[407] buyurmuştur. Muvâfık olan, bu gibi câhilleri hilim sâhibi ve bağışlayıcıların hikâyeleri ile tedâvi etmeye çalışmak, onların nasıl hiddetlerini yendiklerini ve hiddeti yenmenin faydalı taraflarını anlatmak lâzımdır. Bu haller peygamberlerden, velîlerden, hukemâ ve ulemâdan rivâyet edildiği gibi, fazîlet sâhibi büyük hükümdarlardan da nakledilmiştir. Vuruculuk, kırıcılık, gadab ve hiddet, akıl ve fazîlet sâhibi olmayan kimselerden rivâyet edilir.

Ebû Ya'lâ, Ümmü Seleme'den rivâyet etmiştir.

HİDDETİ YENMENİN ÇARESİ

Yukarıda anlattıklarımız hiç hiddetlenmemek için, gadabın sebebini kesmek ve kökünü kurutmak maksadıyla alınacak çârelerdir. Şimdi de hiddetlendikten sonra takınacağı tavrı anlatalım:

İnsan herhangi bir sebeple kızdığı zaman ona terettüb eden, durmak ve hiddetine kapılıp yanlış bir iş yapmamaktır. Demek ki gadab, tezâhür ettiğinde ilim ve amel ile tedâvi edilir, ilim ile tedâvisi altı şekilde olur.

Birincisi; hiddeti yenmenin, affın hilmin, tahammülün fazîletleri hakkında aşağıda anlatacağımız haberleri düşünerek sevâbını almak maksadıyla intikam hırsından vazgeçerek hiddetini yenmeye çalışmaktır. Mâlik b. Evs diyor ki: **Hz. Ömer** (r.a.) bir adama kızdı ve dövülmesini emretti. Ben de kendisine:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

"Affa sarıl, marûfu emret ve câhillerden yüz çevir." (A'râf sûresi, 7/199) âyetini okudum. Hz. Ömer de bunu tekrar tekrar düşünerek okudu. Zâten kendisine bir âyet-i celîle okunduğu zaman, mânâsı üzerinde böyle düşünürdü. Burada da düşündükten sonra adamı salıverdi. **Ömer b. Abdülazîz** de bir adamın kamçılanmasını emretti. Sonra Allahu Teâlâ'nın:

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ

"Öfkelerini yenenler, insanların kendilerine karşı olan kusurlarını affedenler." (Âl-i İmrân sûresi, 3/134) âyet-i celîlesini hatırlayınca hizmetçisine, "Adamı salıverin gitsin." diye emretti.

İkincisi; Allahu Teâlâ'nın ıkâbıyla kendi kendini korkutmasıdır. İnsan şöyle düşünmeli; Allahu Teâlâ'nın benim üzerime olan kudret ve kuvveti, benim bu adam üzerine olan kudret ve kuvvetimden daha üstündür. "Şâyet ben bugün hiddetimin icâbını yerine getirirsem, affa en çok muhtâç olduğum kıyâmet gününde nasıl emîn olabilirim?" demeli ve böylece hiddetini yenmelidir. Nitekim eski kitaplarda Allahu Teâlâ: *"Ey Âdemoğlu, kızdığın zaman beni hatırla ki, ben de gadablandığımda seni hatırlayarak seni cezâlandırmayayım."* buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Vasî adında birini bir yere gönderdi. Adam geç kaldı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)

لَوْلَا الْقِصَاصُ لَأَوْجَعْتُكَ

- *"Eğer kıyâmet günü kısas olmasa* (bugün) *senin canını acıtırdım."* buyurdu.

Denildi ki; İsrâiloğullarının hükümdarlarının yanında birer hakîm bulunur ve hükümdar kızdığı zaman, hakîm hemen eline bir kağıt tutuştururdu. Bu kağıtta: "Miskinlere acı, ölümden kork, âhireti hatırla." diye yazılı idi. Hükümdar bu kağıdı okuya okuya hiddeti geçerdi.

Üçüncüsü; kendisini düşmanlığın, intikamın netîcelerinden ve hasmının da aynı şekilde mukabelede bulunacağını hatırlatmak sûretiyle korkutmaktır. Âhiret azâbından korkmazsa da dünyada doğuracağı tehlikeli netîcelerle kendisini korkutup îkaz etmelidir. Bu, şehvetini gadabına musallat kılmakla yaptığı bir tedâvi usûlüdür ki, burada bir mükâfat düşünülemez. Çünkü o, peşin arzuları üzerinde duruyor ve bâzısını bâzısı üzerine tercîh ediyor. Ancak kaçındığı hususlar ilim ve ameline mânî olacak şeyler olup aradıkları ameline yardım edecek hususlar ise o zaman mükâfat da görür.

Dördüncüsü; hiddet ânındaki çehresinin çirkinliğini düşünmesidir. Hiddetli bîr çehreyi hatırlayıp kendi kendine gadabın çirkinliğini düşünüp, hiddet anında saldırgan bir köpek ve yırtıcı bir hayvana benzediğini, fakat hiddetini yenmek sûretiyle elde ettiği yumuşaklığı ve hilmi ile peygamberlere, velîlere, âlim ve hakimlere nasıl benzediğini düşünerek bir tercih yapmaktır. Köpek, yırtıcı hayvan ve âdî kimselere benzemekle, âdetlerinde peygamberlere ve iyilere benzemek arasındaki farkı düşünmekle, zerre kadar aklı varsa bunlara benzemeye meyletmektir.

Beşincisi de, hangi sebepten intikam peşinde olup hiddetini yenmek istemediğini düşünmektir. Mutlaka bunun sebebi vardır. Meselâ şeytan kendisine, "Bu adam seni hiç beğenmiyor, küçümsüyor, hakîr görüyor, korkak sanıyor ve seni herkesin gözünde küçük düşürmek istiyor." şeklinde insana vesvese vermiş olabilir. Bu halde insan kendi kendine, "Bugünkü rezâletten kaçınıyorsun da yarın mahşer yerindeki rezâlete aldırış etmiyorsun? Bu adamın elinden yakalayıp seni Allah, melekler, peygamberler huzurunda küçük düşüreceğine aldırmıyorsun?" demeli ve ne zaman hiddetini yenerse Allahu Teâlâ'nın da kendisini affedeceğini hatırlamalıdır. İşte bu düşünce Allah katında kendisini yükseltir, daha insanların ne kıymeti kalır? Burada kendisine kötülük edenin kıyâmet günü uğrayacağı zillet, kendisinin peşin olarak alacağı intikamdan çok daha şiddetli olacağını düşünmeli ve hiddetini yenmelidir. "Ücreti Allah üzerine olanlar, ücretlerini almak üzere kalksınlar." diye çağırıldığı ve yalnız affedenlerin kalkacakları kıyâmet günü, kendisinin de bunlar meyânında kalkmasını arzu etmez mi? İşte bu anlattıklarım, îmanın mârifetleridir. Bunları kalbe yerleştirmek lâzımdır.

Altıncısı da, şurasını bilmelidir ki onun hiddeti, Allahu Teâlâ'nın irâdesi üzerine cereyân eden bir işe şaşmasından başka bir şey değildir. Bu adam burada kendi murâdını Allah'ın irâdesine tercîh ediyor, bunu nasıl yapabilir? Kim bilir belki bu hususta Allahu Teâlâ'nın kendisine olan gadabı, onun gadabından daha büyük olacaktır. Bunu da böyle bilip düşünmesi ve bu ilimler sâyesinde hiddetinden vazgeçmesi lâzımdır. Bunlar, ilim yolu ile tedâvi usulleridir.

Amel yolu ile hiddetini yenmeye gelince; dili ile "Eûzü Besmele" çekerek Allah'a sığınmaktır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle buyurmuştur.[408] Hz. Âişe kızdığı zaman onun burnundan tutmuş ve:

يَا عُوَيْشُ قُولِي اَللَّهُمَّ رَبَّ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ اِغْفِرْ لِي ذَنْبِي

وَأَذْهِبْ غَيْظَ قَلْبِي وَأَجِرْنِي مِنْ مُضِلاَّتِ الْفِتَنِ

"Âi ecik, "Ey Muhammed'in Rabbi olan Allahım! Günâhlarımı bağı la, kalbimin kinini gider ve fitne sapıklıklarından heni koru" mealindeki bu duâyı oku."[409] diye tavsiyede bulunmuştur. Bu duâyı okumak müstehabdır.

Şâyet, **"Eûzü Besmele"** ve bu duâ ile hiddetin teskîn edilmiyorsa, ayakta isen otur, oturuyorsan yaslan ve yere yaklaş, yaratıldığın topraktır, ona yaklaşmakla zilletini anlamış olursun. Oturup yaslanmakla da sükûnet ara. Zîra hiddetin sebebi harârettir. Harâretin sebebi de harekettir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الْغَضَبَ جَمْرَةٌ تُوقَدُ فِي الْقَلْبِ أَلَمْ تَرَوْا إِلَى انْتِفَاخِ

أَوْدَاجِهِ وَحُمْرَةِ عَيْنَيْهِ فَإِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَإِنْ

كَانَ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ وَإِنْ كَانَ جَالِسًا فَلْيَسْلِمْ

ş *"Gadab ve hiddet, kalpte yanan birer ate parçası ve birer kıvılcımdır. Onun, âh damarlarının i mesini ve gözlerinin kızarmasını görmüyor musunuz? Sizden birinize bu hâl geldiği vakit, ayakta ise otursun, oturuyorsa yatsın."*[410] buyurmuştur.

Şâyet bu kadarla da geçmiyorsa, soğuk su ile abdest alsın, hattâ yıkansın. Zîra ateşi ancak su söndürür. Nitekim bir hadîs-i şerifte Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ بِالْمَاءِ فَإِنَّمَا الْغَضَبُ مِنَ النَّارِ

(وَفِي رِوَايَةٍ) إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ خُلِقَ

مِنَ النَّارِ وَإِنَّمَا تُطْفَأُ النَّارُ بِالْمَاءِ فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ

"Sizden biriniz öfkelendiği vakit su ile abdest alsın. Zîra hiddet ate tendir." Diğer rivâyette: *"Gadab eytandandır. eytan da ate ten yaratılmı tır. Ate ise su ile söndürülür. Sizden biriniz kızdığı vakit abdest alsın."*[411] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا غَضِبْتَ فَاسْكُتْ

"Kızdığın vakit, sükût et."[412] buyurmuştur. Ebû Hureyre (r.a.) de: "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kızdığı zaman ayakta ise oturur ve oturmuş ise yaslanırdı. Bu sûretle hiddetini teskîn ederdi." demiştir. Ebû Saîd Hudrî'nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Dikkat edin, gadab Âdemoğlunun içinde yanan bir ate parçasıdır. Onun ah damarlarının i mesini ve gözlerinin kızarmasını görmüyor musunuz? Kendisine bu hal gelen kimse hemen alnını yere koysun." buyurmuştur. Yâni secde etmekle en şerefli azasını yerlere sürsün. Bu sebeble kendi zilletini anlayarak, gadabın sebebi olan üstünlük iddiâsını atmış olur.

Rivâyete göre bir gün **Hz. Ömer**'in bir şeye canı sıkılmış ve kızmıştı. Hemen bir miktar su getirtti ve suyu burnuna çektikten sonra: "Gadab şeytandandır, su ise gadabı yener." dedi. Urve b. Muhammed de şöyle anlatıyor: "Yemen'e vâli tâyîn edilmiştim. Babam bana:

- "Vâli oldun değil mi?" diye sordu. Ben de:
- "Evet." deyince, babam:
- "Kızdığın zaman başını kaldır göklere bak, sonra indir yerlere bak, sonra bunları yaratanı düşün ve bu sûretle hiddetini yenmeye çalış." dedi."

Rivâyete göre Ebû Zer (r.a.) bir adama kızarak: "Ey kızılderili kadının çocuğu!" diye hitap etti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bunu duyunca Ebû Zer'i çağırttı ve:

يَا أَبَا ذَرٍّ بَلَغَنِي أَنَّكَ الْيَوْمَ عَيَّرْتَ أَخَاكَ بِأُمِّهِ

"Ebû Zer, duyduğuma göre sen bugün bir karde ini kızılderili annesi ile ayıplamı sın öyle mi?" buyurdu. Ebû Zer:

- "Evet, öyle oldu." dedi. Ve adamın gönlünü almak üzere tam ayrılmak istediği sırada adam gelerek, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e selâm verdikten sonra meseleyi

anlattı. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَا أَبَا ذَرٍّ اِرْفَعْ رَأْسَكَ فَانْظُرْ ثُمَّ اعْلَمْ أَنَّكَ لَسْتَ بِأَفْضَلَ

مِنْ أَحْمَرَ فِيهَا وَلَا أَسْوَدَ إِلَّا أَنْ تَفْضُلَهُ بِعَمَلٍ ثُمَّ قَالَ: إِذَا

غَضِبْتَ فَإِنْ كُنْتَ قَائِمًا فَاقْعُدْ وَإِنْ كُنْتَ قَاعِدًا فَاتَّكِئْ وَإِنْ

كُنْتَ مُتَّكِئًا فَاضْطَجِعْ

"Ebû Zer, ba ını kaldır (bana bak) *sonra bilmi ol ki; sen ne kızıl ve ne de siyah deriliden üstünsün, ancak amelin ile üstünlük elde edebilirsin. Kızdığın vakit ayakta isen otur, oturuyorsan yaslan, yaslanmı isen tam yere yat."*[413] buyurdu.

Mûtemir b. Süleymân anlatıyor: "Eskilerden biri fazla hiddetli olduğu için üç tâne kağıt yazmış ve maiyetinde bulunan üç kişiye vermiş ve birine: "Ben fazla kızdığım zaman sen bu kâğıdı bana uzat." diğerine, "Hiddetim azaldığı zaman sen." üçüncüsüne de, "Hiddetim tamâmen teskin edildiği esnâda ise sen kağıdı verirsin." dedi. Bir gün son derece hiddetlenmişti ki, birinci zât kağıdı kendisine uzattı. Kağıtta: "Sen Allah değilsin, bu hiddet nedir? Kendi kendini parçalayacaksın." diye yazılı idi. Hiddeti biraz azalınca, ikinci zât kağıdı uzattı. Burada da: "Yerdekilere merhamet et ki, göktekiler sana merhamet etsin." yazılı idi. Hiddeti geçince, üçüncü şahıs kağıdı uzattı. Burada da "Hudûdu aşma ve herkese hakkını ver. İnsanlara yaraşan budur." yazısı vardı.

Bir gün Mehdî bir adama hiddetlendi. Orada bulunan Şebîb: "Hiddetlenme, Allah'ın gadabı senin gadabından daha şiddetlidir." deyince, Mehdî adamı serbest bıraktı.

Buhârî ile Müslim, Süleymân b. Sarad'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Sinni **"El-Yevm ve'l-Leyle"**de rivâyet etmiştir.

Tirmizî Ebû Saîd'den rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud Atıyye'den rivâyet etmiştir.

Ahmed, Taberânî'den ve diğerleri İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi'd-Dünyâ sahih senedle rivâyet etmiştir.

HİDDETİ YENMENİN FAZÎLETİ

Allahu Teâlâ bu gibileri methetmek üzere:

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ

“Öfkelerini yenerler.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/134) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

مَنْ كَفَّ غَضَبَهُ كَفَّ اللّٰهُ عَنْهُ عَذَابَهُ وَمَنْ اِعْتَذَرَ إِلٰى رَبِّهِ قَبِلَ

اللّٰهُ عُذْرَهُ وَمَنْ خَزَنَ لِسَانَهُ سَتَرَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ

“Gadabından çekinen kimseden Allahu Teâlâ azâbını men eder. Rabbinden özür dileyenin özrünü Allah kabul eder. Dilini koruyan kimsenin kusurunu Allah gizler.”[414] buyurmuştur. Diğer hadîste şöyle buyrulmuştur:

أَشَدُّكُمْ مَنْ غَلَبَ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ وَأَحْلَمُكُمْ مَنْ عَفَا

عِنْدَ الْقُدْرَةِ

“En kuvvetliniz, hiddet anında nefsine hâkim olanınız ve en yumuşağınız da kudreti yeterken affedeninizdir.”[415] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَلَوْ شَاءَ أَنْ يُمْضِيَهُ لَأَمْضَاهُ مَلَأَ اللّٰهُ قَلْبَهُ يَوْمَ

الْقِيَامَةِ رِضًا (وَفِي رِوَايَةٍ) مَلَأَ اللّٰهُ قَلْبَهُ أَمْنًا وَإِيمَانًا

“Hiddetini yürütmek kudretinde olduğu halde onu yenen kimsenin kalbini Allahu Teâlâ kıyâmet günü rızâsı ile doldurur.” Diğer rivâyette: *“Kalbini emniyet ve îman ile doldurur.”*[416] buyurmuştur. İbn Ömer’in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا جَرَعَ عَبْدٌ جُرْعَةً أَعْظَمَ أَجْرًا مِنْ جُرْعَةِ غَيْظٍ كَظَمَهَا

اِبْتِغَاءَ وَجْهِ اللّٰهِ تَعَالٰى

“Kulun yutkunduğu şeylerde Allah katında en büyük mükâfat kazanacağı, hiddeti

anında Allah rızâsı için yutkunarak hiddetini yenmesidir."[417] buyurmuştur. İbn Abbâs'ın (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ لِجَهَنَّمَ بَابًا لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا مَنْ شَفَى غَيْظَهُ بِمَعْصِيَةِ اللهِ

تَعَالَى

"Cehennemin bir kapısı var. Bu kapıdan, yalnız hiddetini Allah'a isyân ile netîcelendirenler girer." Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"İnfâzına gücü yettiği halde hiddetini yenen kimseyi kıyâmet günü Allahu Teâlâ çağırır ve bütün mahlûkatın gözü önünde hûrilerden beğendiğini almasını ona emreder."*[418]

Bu Hususta Büyüklerin Sözleri:

Hz. Ömer (r.a.): "Müttakî olan hiddetini yener, Allah'tan korkar, her istediğini yapmaz. Eğer kıyâmet olmasaydı manzara gördüğünüzden çok başka olurdu." demiştir.

Lokman oğluna tavsiyesinde: "Oğlum, dilencilikle yüzünün suyunu giderme, hiddetinin peşine düşüp rezîl olma, haddini bil ki, geçmişin sana fayda versin." demiştir. **Eyyûb**: "Cüzî bir yumuşaklık, büyük kötülükleri önler." demiştir. **Süfyân-ı Sevrî**, Ebû Huzeyme ve İbn Iyâd bir araya gelerek "zühd" hakkında konuşuyorlardı. Amellerin en makbulünün sıkıntı anında sabır, hiddet anında yumuşaklık olduğunda ittifak etmişlerdir. Adamın biri **Hz. Ömer**'e (r.a.) gelerek:

- "Yâ Ömer, yemîn ederim ki sen adâletle hükmetmiyorsun ve herkese hakkını vermiyorsun." demiş. Bunun üzerine Hz. Ömer'in kızdığı yüzünden belli olunca, biri Hz. Ömer'e:

- "Yâ Ömer, Allahu Teâlâ'nın:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

"Affa sarıl, mârufu emret ve câhillerden yüz çevir." (A'râf sûresi, 7/199) âyet-i celîlesini duymadın mı? İşte bu adam câhillerdendir." dedi. Hz. Ömer:

- "Doğru söylüyorsun." diyerek kendisinde yanan hiddet ateşi hemen sönüverdi.

Muhammed b. Kâ'b da şöyle demiştir: "Üç haslet sâhibinin, îmanı kemâle ermiştir. Bunlar, huzurda iken bâtıla sapmamak, kızdığı zaman haktan ayrılmamak, gücü yettiği halde haddi aşmamaktır." Adamın biri Selmân'a gelerek:

- “Bana öğüt ver.” dedi. Selmân da:
- “Öfkelenme.” dedi. Adam:
- “Buna gücüm yetmez.” dedi. Selman:
- “O halde kızdığın zaman eline ve diline sâhip ol.” dedi.

Taberânî ve diğerleri Enes’den rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi’d-Dünyâ Ali’den rivâyet etmiştir.

İbn Ebi’d-Dünyâ rivâyet etmiştir.

İbn Mâce rivâyet etmiştir.

Yukarıda geçmiştir.

HİLMİN FAZÎLETİ

Bilmiş ol ki hilim, yaratılıştaki yumuşaklık, hiddetlendikten sonra hiddeti yenmekten daha makbul bir huydur. Çünkü hiddeti yenmek, yumuşaklığa gayret göstermektir. Şüphesiz hiddet mîzaç olmayan kimse, hiddetini yenmeye muhtaç değildir. Hiddetli insanlar, hiddetini yenmeye çalışır ve muvaffak olmak için büyük mücâhedeye muhtaçtır. Fakat bunu âdet haline getire getire artık tabiatleşir ve kızmaz bir hale gelir. Şâyet ara sıra kızacak olsa da hiddetini kolaylıkla yenebilir. Hiddeti yenme, tabiî bir hilim ve ahlâk yumuşaklığıdır. Aynı zamanda aklın kemâle ermesinin ve gadab kuvvetinin kırılarak akla boyun bükmesinin de bir delîlidir. Fakat bu, başlangıçta zor ve külfetlidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّمَا الْعِلْمُ بِالتَّعَلُّمِ وَالْحِلْمُ بِالتَّحَلُّمِ وَمَنْ يَتَمَنَّ الْخَيْرَ يُعْطَهُ

وَمَنْ يَتَوَقَّ الشَّرَّ يُوقَهُ

"İlim, öğrenmek zorluk çekmekle; hilim de ahlâkı güzelleştirmekte gayret sarf etmekle mümkündür. Hayrı tercîh edene hayır verildiği gibi, kötülükten sakınan da korunur."[419] buyurmuştur.

Burada ilim zorlukla elde edildiği gibi ahlâkın, hilim ve yumuşaklığın da zorlukla elde edileceğine işâret edilmiştir.

Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أُطْلُبُوا الْعِلْمَ وَاطْلُبُوا مَعَ الْعِلْمِ السَّكِينَةَ وَالْحِلْمَ لِيَنُوا لِمَنْ

تُعَلِّمُونَ وَلِمَنْ تَتَعَلَّمُونَ مِنْهُ وَلَا تَكُونُوا مِنْ جَبَابِرَةِ الْعُلَمَاءِ

فَيَغْلِبَ جَهْلُكُمْ حِلْمَكُمْ

"İlim tahsîl edin. İlmin yanında ağırbaşlılık ve yumuşak huylu olmayı da öğrenin. Talebeleriniz, muallimve hocalarınıza karşı yumuşak davranın. Cehâleti hilmine galebe çalan zâlim âlimlerden olmayın."[420] buyurmuştur. Bununla beraber kibirlenmek ve böbürlenmenin gadabı harekete geçirdiğine işâret buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) umûmiyetle şöyle duâ ederdi:

اَللّٰهُمَّ أَغْنِنِي بِالْعِلْمِ وَزَيِّنِّي بِالْحِلْمِ وَأَكْرِمْنِي بِالتَّقْوٰى

وَجَمِّلْنِي بِالْعَافِيَةِ

ş *“Allahım, beni ilimle zenginle tir. hilim ile süsle, takvâ ile ikrâm et, sıhhat ve âfiyetle güzelle tir.”* Ebû Hureyre’nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اِبْتَغُوا الرِّفْعَةَ عِنْدَ اللّٰهِ، تَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِي مَنْ حَرَمَكَ

وَتَحْلُمُ عَمَّنْ جَهِلَ عَلَيْكَ

“Allah katında yüksek derece arayın.” buyurdu. *“Bu nasıl olur?”* diye sormaları üzerine: *“Gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve sana kar ı câhilâne davrana da yumu ak davranmanla.”*[421] buyurdu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

خَمْسٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ: اَلْحَيَاءُ وَالْحِلْمُ وَالْحِجَامَةُ

وَالسِّوَاكُ وَالتَّعَطُّرُ

“Be ey peygamberler ahlâkıdır (bunlar)*: Hayâ, hilim, kan almak, misvak kullanıp güzel koku sürünmektir.”*[422]

Hz. Ali’nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الرَّجُلَ الْمُسْلِمَ لَيُدْرِكُ بِالْحِلْمِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ وَإِنَّهُ

لَيُكْتَبُ جَبَّارًا عَنِيدًا وَلَا يَمْلِكُ إِلَّا أَهْلَ بَيْتِهِ

“Müslüman yumu aklığı ile gündüz oruç tutan ve gece ibâdet edenler seviyesine yükselir. Bunun aksine olarak (gadabı sebebiyle) *muannid cebbarlar meyânına da geçebilir ve sözü âile efradından ba ka kimseye geçmez olur.”*[423] Adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “Benim bir takım akrabalarım var, ben onlara giderim onlar bana gelmezler, ben onlara ikrâm ederim, onlar bana ikrâm etmezler, ben iyilik ederim onlar durmadan kötülük ederler.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنْ كَانَ كَمَا تَقُولُ فَكَأَنَّمَا تُسِفُّهُمُ الْمَلَّ

"Senin dediğin gibi ise güyâ sen onlara sıcak kül yediriyorsun. Sen bu hale devam ettiğin müddetçe, Allahu Teâlâ da senin yardımcındır."[424] buyurdu.

Adamın biri de: "Yâ Rab, benim kimseye verecek bir şeyim yok, yâni hayır yapacak halde değilim. Kim benim aleyhimde bir şey konuşursa, ben ona hakkımı bağışladım, ona bir sadakam olsun." demiştir. Allahu Teâlâ onun affedileceğini peygambere haber verdi. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Ebû Damdam gibi olmaktan âciz misiniz?"* buyurdu. Dinleyenler:

- "Ebû Damdam kimdir ve meziyeti nedir?" dediler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Sizden evvel geçmi bir insandır. O, sabahleyin kalkınca: "Allahım, bugün benim aleyhimde konu up bana zulmedenlere hakkımı tasadduk ettim."* derdi buyurdu.[425] Allahu Teâlâ'nın:

رَبَّانِيِّينَ âyet-i celîlesinin tefsîrinde bu kelime, "âlim ve halîm" diye tefsir edilmiştir.

Allahu Teâlâ'nın: وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا **"Câhiller kendilerine takıldıkları zaman onlara güzel söz söylerler."** (Furkan sûresi, 25/63) buyurduğu âyet-i celîlesinin tefsirinde Hasan: "Onlar halim insanlardır, onlara karşı yapılan câhilâne hareketlere aldırış etmezler." demiştir. **Atâ b. Ebi Rebâh** da:

يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا **"Yeryüzünde yumuşak yürürler."** (Âl-i İmrân sûresi, 3/46) âyet-i celîlesinin tefsirinde; "hilm ve yumuşaklıkla yürürler." demiştir. İbn Ebi Habîb de وَكَهْلًا âyet-i celîlesinin tefsirinde; "hilmin son haddidir." dedi.

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا

Âyet-i celîlesinin tefsîrinde **Mücâhid**: "Eziyet edildikleri zaman aldırış etmezler." demiştir. Rivâyete göre **İbn Mes'ûd** (r.a.) bir lâğv meclisine uğradı ve durmadan ayrıldı. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَصْبَحَ ابْنُ مَسْعُودٍ وَأَمْسَى كَرِيمًا

"İbn-i Mes'ûd olarak sabahlamı fakat kerem sahibi olarak ak amlamı tır."[426] buyurdu. Hadisi rivâvet eden İbrahim b. Mesîre, bunun üzerine:

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا

Ayet-i celîlesini okudu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَللّٰهُمَّ لَا يُدْرِكْنِي وَلَا أُدْرِكُهُ زَمَانٌ: لَا يَتْبَعُونَ فِيهِ الْعَلِيمَ وَلَا

يَسْتَحْيُونَ فِيهِ مِنَ الْحَلِيمِ قُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الْعَجَمِ وَأَلْسِنَتُهُمْ

أَلْسِنَةُ الْعَرَبِ

"Allahım, o günü bana göstermesin. Öyle bir zaman gelecek ki, âlimlere uyulmayacak, halîm ve vakar sâhibi insanlardan utanılmayacak, onlara saygı gösterilmeyecektir. Dilleri Arap dili, fakat gönülleri Acem gönlüdür."[427] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لِيَلِنِي مِنْكُمْ ذَوُو الْأَحْلَامِ وَالنُّهَى ثُمَّ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ

وَلَا تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ وَإِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ الْأَسْوَاقِ

"Hilim, iyi ahlâk ve üstün akıl sâhipleri beni tâkip ettsin. Onlardan sonra gelenler ve daha sonra gelenler, sakın ihtilâf etmeyiniz ki, gönülleriniz de ayrılır. Sokak fitnelerinden de son derece sakınınız."[428] buyurmuştur. Rivâyete göre bir gün Eşec Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in ziyâretine gitti. Devesini çökertti. Deveden indi ve devesini bağladı. Sonra sırtındaki iki elbiseyi çıkardı, çantadaki iki elbiseyi giydi. Bütün bunları yaparken Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de kendisini seyrediyordu. Sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzuruna çıktı ve selâm verdi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَا أَشَجُّ خُلُقَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللّٰهُ تَعَالٰى وَرَسُولُهُ: الْحِلْمُ وَالْأَنَاةُ

- *"Ey E ec,* (sende) *iki haslet* (var ki onlar)*ı Allahu Teâlâ sever. Rasûlü de sever."* buyurdu. Eşec:

- "Bu iki huy nedir, yâ Rasûlallah?" dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Hilim ve vekardır."* buyurdu. Bunun üzerine Eşec:

- "Bunlar benim edindiğim veyâ bunlarla yaratıldığım iki huy mudur?" deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

بَلْ خُلُقَانِ جَبَلَكَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا

- *"Hayır, onlar Allahu Teâlâ'nın sende yarattığı iki ahlâktır."*[429] buyurdu. Eşec de:

- "Allah'a hamdolsun ki, kendisinin ve Rasûlünün sevdiği iki ahlâk sâhibi olarak beni yarattı." dedi.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْحَلِيمَ الْحَيِيَّ الْغَنِيَّ الْمُتَعَفِّفَ أَبَا الْعِيَالِ التَّقِيَّ

وَيَبْغَضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيءَ السَّائِلَ الْمُلْحِفَ الْغَبِيَّ

"Allahu Teâlâ yumu ak tabiatli ve utangaç olanları, zengin olup iffet sâhibi bulunanları, nüfûsu kalabalık olduğu halde fakir olup müttakî olanları sever. Çirkin söz söyleyen, ağır tabîatli, ısrârlı olarak dilenen ahmakları sevmez."[430] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ مَنْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ وَاحِدَةٌ مِنْهُنَّ فَلَا تَعْتَدُّوا بِشَيْءٍ مِنْ

عَمَلِهِ: تَقْوَى تَحْجُزُهُ عَنْ مَعَاصِي اللهِ تَعَالَى وَحِلْمٌ يَكُفُّ بِهِ

عَنِ السَّفِيهِ وَخُلُقٌ يَعِيشُ بِهِ فِي النَّاسِ

"Üç ey vardır ki, bunlardan biri kendisinde bulunmayan adamın hiç bir eyine itibâr etmeyiniz. Bunlar: Kendisini isyandan koruyacak takvâ, âdî kimselerden kendini koruyacak hilim ve insanlarla geçinecek güzel ahlâktır."[431] Diğer bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

إِذَا جَمَعَ اللهُ تَعَالَى الْخَلَائِقَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ: أَيْنَ

أَهْلُ الْفَضْلِ؟ فَيَقُومُ نَاسٌ وَهُمْ يَسِيرٌ، فَيَنْطَلِقُونَ سِرَاعًا إِلَى

الْجَنَّةِ فَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ، فَيَقُولُونَ لَهُمْ: إِنَّا نَرَاكُمْ سِرَاعًا إِلَى

الْجَنَّةِ، فَيَقُولُونَ: نَحْنُ أَهْلُ الْفَضْلِ، فَيَقُولُونَ لَهُمْ: مَا كَانَ

فَضْلُكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: كُنَّا إِذَا ظُلِمْنَا صَبَرْنَا، وَإِذَا أُسِيءَ إِلَيْنَا

غَفَرْنَا، وَإِذَا جُهِلَ عَلَيْنَا حَلُمْنَا. فَيُقَالُ لَهُمْ: ادْخُلُوا الْجَنَّةَ

فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

"Allahu Teâlâ kıyâmet günü insanları mah er yerinde topladığı zaman, bir dellâl:

- "Fazîlet sâhipleri nerede?" diye çağırır. Az kimseler kalkar ve süratle cennete giderler. Melekler bunları kar ılayıp:

- "Nedir bu süratle geli ?" diye sorarlar. Onlar:

- "Biz fazîlet sâhibi kimseleriz." derler. Melekler:

- "Fazîletiniz nedir?" diye sorduklarında, onlar:

- "Zulme uğradığımız zaman sabrederdik, kötülüğü bağı lardık, câhilâne hareketleri de yumu aklık ve hilim ile kar ılardık." derler. Bunun üzerine melekler:

- "Girin cennete, amel edenlerin ecri ne güzeldir." derler."[432]

Bu husus ile alâkalı diğer rivâyetler: **Ömer** (r.a.): "İlmi öğrenin, ilmin yanında vakarlı ve yumuşak olmayı da öğrenin." demiştir. **Ali** (r.a.): "Hayır, mal ve evlat çokluğunda değil; hayır, ilim çokluğunda, yumuşak ahlâkta, Allah'ın kullarına üstünlük taslamamakta, iyilik imkânları ele geçince Allah'a hamdetmekte, kötülükte ise istiğfâr etmektedir." demiştir.

Hasan-ı Basrî: "İlim talep edin fakat onu hilim ve vakar ile süsleyin." dedi. Eksem b. Sayfî de: "Aklın direği hilim, işin başı da sabırdır. Öyle insanlara yetiştim ki, dikensiz yaprak gibi idiler. Şimdi ise yapraksız diken hâline geldiler. Onlarla âşinâlık yaparsan seni tenkîd ederler. Onları terk edeyim dersen, onlar seni bırakmazlar." demiştir. "Nasıl yapalım?" diyenlere de, "Muhtaç olduğun gün için onlara kendi şerefinden ikraz edersin, yâni aleyhinde dedikodu yapar seni kızdırırlarsa sabreder kıyâmette mükâfâtını alırsın." demiştir. **Hz. Ali** (r.a.) de: "Hilim sâhibi insanların ilk mükâfatı, herkesin sözünü bilmeyen câhillere karşı onu korumalarıdır." dedi. Hz. Muâviye: "Hilmi cehline, sabrı şehvetine üstün gelmeyen kimse, fikir ve düşünce sâhibi olamaz." demiştir. Bu da ancak ilim sâyesinde elde edilir. Muâviye, Ömer b. Ehşem'e:

- "Hangi insan daha şecâatli ve kuvvetlidir?" diye sordu. Ehşem:

- "Hilmiyle gadabını yenen kimsedir." diye cevap verdi. Muâviye:

- "Hangi insan daha cömerttir?" diye sordu. Ehşem:

- "Dînini düzeltmek için dünyasını döküp saçandır." demiştir. Enes b. Mâlik (r.a.):

فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

"O zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kimsenin yakın bir dost gibi olduğunu görürsün." (Fussılet sûresi, 41/34) âyet-i kerîmesinin tefsîrinde

o, öyle bir adamdır ki, başkası kendisine kötü sözler sarfettiği takdirde: "Doğru söylüyorsan Allah beni, yalan söylüyorsan seni affetsin." der.

Adamın biri diyor ki: "Bir zaman Basralı bir adama kötü sözler sarf ettim, o ise bana karşı çok yumuşak davrandı. Bu sebeple uzun zaman onun kölesi, medyûn-ı şükrânı olarak yaşadım ve kendisinden utandım." Muâviye, kabîlesinin reisi olan Urabe b. Evs'e:

- "Kavmini kendine nasıl bağladın?" diye sordu. Adam:

- "Câhillerine karşı halîm davranmak, sâillerine vermek ve ihtiyaçlarına koşmak sûretiyle dedi ve devamla benim gibi yapanlar benim gibi olurlar, beni geçenler daha da fazîletli olurlar. Fakat benden geri kalanlara gelince; ben onlardan hayırlıyım." dedi. Adamın biri **İbn Abbâs**'a (r.a.) küfretti. İbn Abbâs sesini çıkarmadı. Sonra İkrime'ye dönerek: "Bu adamın bir ihtiyâcı varsa çâresine bakalım?" deyince, adam utancından başını yere eğdi. Adamın biri Ömer b. Abdülazîz'e:

- "Senin fâsık olduğuna şehâdet ederim." dedi. Ömer b. Abdülazîz de:

- "Senin şehâdetin makbul değil." şeklinde cevap verdi. Hz. Ali'nin (r.a.) torunu Hüseyin'in oğlu Ali'ye biri sövüp saydı. Ali (r.a.) de sırtındaki sırma işlemeli elbisesini ona attı ve bin dirhem verilmesini emretti. Bu hareketiyle Ali'nin beş haslete sâhip olduğunu söylediler. **Birincisi,** hilim; kızmadı. **İkincisi,** eziyeti ortadan kaldırdı. **Üçüncüsü,** adamı, Allah'dan uzaklaşmaktan kurtardı. **Dördüncüsü,** adamı pişmân olup tövbeye şevketti. **Beşincisi** de zemden sonra adamı methetmeye başlatmış oldu. Bütün bunları, dünyalıktan az bir miktâr ile temîn etti. Adamın biri Câfer b. Muhammed'e gelerek:

- "Akrabalarımla bir ihtilâfım var, ben bundan vazgeçeceğim. Fakat bunu benim zilletime sayacaklarından korkuyorum." dedi. Bunun üzerine Cafer:

- "Zillet sâhibi sen değilsin, zâlim olan kimsedir." dedi. Halil b. Ahmed de: "Kötülüğüne iyilikle mukabele edilen kimseye bu iyilik kendisini kötülükten kurtarmak için bir perde olur ve bir daha kötülüğe dönemez." demiştir. **Ahnef b. Kays**: "Aslında ben halîm değilim, fakat halîm olmaya çalışıyorum" dedi. **Vehb b. Münebbih**: "Merhamet eden merhamet olunur, susmasını bilen selâmet bulur, câhilâne hareket eden mağlûb olur, acele eden hatâya düşer, kötülüğe harîs olan selâmet bulmaz. Mücâdeleyi terk etmeyene kötü söylenir, kötülüğü kerîh görmeyen günâhkâr olur, kötülüğü sevmeyen kötülüğe düşmez, Allah'ın öğüdüne uyan korunur, Allah'tan korkan emîn olur, Allah'ın mekrinden emîn olan kepâze olur ve Allah'a sığınan zafere ulaşır." demiştir.

Adamın biri **Mâlik b. Dînâr**'a:

- "Duyduğuma göre sen benim aleyhimde konuşmuşsun." dedi. Mâlik b. Dînâr:

- “Bu doğru ise sen benim nazarımda benden daha kıymetlisin. Çünkü ben yaptığım iyilikleri sana hediye etmiş oldum.” dedi. Âlimlerden biri de: “Hilim akıldan daha üstündür. Zîra Allahu Teâlâ’nın bir adı da Halîm’dir.” dedi.

Adamın biri hakîmin birine:

- “Sana öyle bir kötü söz sarfedeceğim ki, mezara da seninle beraber gelecek.” deyince hakîm:

- “Hayır, o benim mezarıma değil, senin mezarına gelecek ve seninle mezara girecek.” dedi. Îsâ aleyhisselâm bir ara Yahudiler arasına girdi. Kendisine kötü sözler sarfetmeye başladılar. O ise bunlara karşı iyi ve tatlı konuştu. Kendisine: “Onlar sana karşı kötü söylüyor, sen ise hâlâ iyi söylüyorsun?” diyenlere de: “Herkes kendi metaını satar.” diye cevap verdi. Lokman: “Üç şey, üç şeysiz bilinmez: İlim gadab anında, şecâat harp meydanında, kardeşlik ise ihtiyâç anında bilinir.” demiştir.

Hakîmlerden birinin evine arkadaşlarından biri gelir. Hakîm, ona yemek verir. Bu sırada hakîmin terbiyesiz kardeşi gelerek, hakîme çatar ve sofrayı alıp gider. Hakîmin arkadaşı da hiddetli hiddetli oradan ayrılır. Hakîm ardından gider ve der ki; “Falan zaman senin evinde yemek yerken tavuk, yemekleri perîşân ettiği zaman bizden hiç birimiz sana kızdık mı? Bunu da aynı şekilde kabul et ve sen de kızma.” dedi. Hakîkaten adamın hiddeti zâil oldu ve oradan ayrılırken: “Hakîm doğru konuştu: Hilim, her derdin dermânıdır.” dedi. Adamın biri bir başkasının ayağına vurdu ve ayağını acıttı. Fakat ayağı acıyan zât hiç kızmadı. Soranlara da: “Ayağımın bir kayaya çarptığını farzederek hiddetimi yendim.” dedi.

Mahmûd el-Varak da:

“Her ne kadar cürümleri aleyhimde çoğalsa bile her mücrime karşı aldırış etmemeyi nefsime bir vazîfe telâkki ederim.

Zâten insanlar, şerefli, şerefsiz ve ortada olmak üzere üç kısma ayrılır.

Benden üstün olanlardan sakınır, onlara hürmet eder ve haklarına riâyet ederim.

Benden düşük olanların da dediklerine aldırış etmez, onlardan kendimi muhâfaza ederim.

Emsâllerimin de kusurlarını bağışlar, âlicenablık gösteririm. Zîra hilimde hakîm olan fazîlettir.” demiştir.

Taberânî Ebû’d-Derda’dan rivâyet etmiştir.

İbn Sinnî rivâyet etmiştir.

Hâkim ve Beyhakî rivâyet etmiştir.

Tirmizî rivâyet etmiş, hasendir demiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

Taberâni **“Evsat”**ında rivâyet etmiştir.
Müslim rivâyet etmiştir.
Hadis yukarıda geçmiştir.
İbn Mübarek **“El-Birr ves’s-Sıla”**da rivâyet etmiştir.
Ahmed, Sehl b. Sa’d’dan rivâyet etmiştir.
Müslim, İbn Mes’ûd’dan rivâyet etmiştir.
Buhârî ile Müslim rivâyet etmiştir.
Taberâni Sa’d’dan rivâyet etmiştir.
Ebû Nuaym rivâyet etmiştir.
Beyhakî rivâyet etmiştir.

HAKSIZLIK KARŞISINDA NEFSİ MÜDÂFAA

Bilmiş ol ki; uğradığın her haksızlığa benzeri ile karşı koyman câiz değildir. Meselâ, seni gıybet edeni senin gıybet etmen, senin kusurlarını araştıran kimsenin kusurlarını araştırman, sana sövene senin de ona sövmen ve benzeri günâhlarda misli ile mukabele etmen câiz değildir. Kısas ve ödemesi borç olan şey, ancak şerîatın tâyin ve tespit ettiği hususlardadır. Bunları fıkıh kısmında şerhettik. Kötü söz, kötü sözle cevaplandırılmaz. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنْ امْرُؤٌ عَيَّرَكَ بِمَا فِيكَ فَلَا تُعَيِّرْهُ بِمَا فِيهِ

"Biri, bir kusurun ile seni ayıplarsa, sen de ondaki kusur ile onu ayıplama."[433] buyurmuştur. Diğer bir rivâyette ise şöyle buyurulmuştur:

ş *"Kar ılıklı kötü söyleyenlerin söyledikleri sözlerinş vebâli ilk ba layanadır* -karşı taraf haddi tecâvüz etmedikçe-." Diğer bir hadîste:

اَلْمُسْتَبَّانِ شَيْطَانَانِ يَتَهَاتَرَانِ

"Kar ılıklı kötü söyleyşenler, birbirinin ereşfini zedeleyen iki eytandır."[434] Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in de bulunduğu bir yerde adamın biri Hz. Ebû Bekir (r.a.)'a kötü söz söylüyor, Ebû Bekir (r.a.) de susuyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ise Ebû Bekir'e bakıyor ve tebessüm ediyordu. Nihâyet Hz. Ebûbekir'in (r.a.) de sabrı taşıp şahsını müdâfaaya geçince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) oradan uzaklaşmaya başladı. Bunu gören Hz. Ebû Bekir:

- "Adam bana söyleyip dururken sükut edip duruyordunuz, ben söze başlar başlamaz niye hemen gidiyorsunuz?" deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لِأَنَّ الْمَلَكَ كَانَ يُجِيبُ عَنْكَ فَلَمَّا تَكَلَّمْتَ ذَهَبَ الْمَلَكُ

وَجَاءَ الشَّيْطَانُ فَلَمْ أَكُنْ لِأَجْلِسَ فِي مَجْلِسٍ فِيهِ شَيْطَانٌ

"Zîra sen sükût ettikçe seni bir melek müşdâfaa ediyordu. Sen söze ba layınca, melek

ş *gitti eytan geldi. Artık eytanın bulunduğu mecliste ben oturamam."*[435] buyurdu.

Bir kısımları, yalan olmayan sözlerle mukabelede bulunmanın câiz olduğunu söyledi ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in yasakladığı, hasmı gibi asılsız sözleri

söylemektir ve bu nehiy tahrîmî değil, tenzîhîdir. Efdal olan mukabelede bulunmamaktır. Ancak mukabele etmekle günâhkâr olmaz dediler. Ve meselâ, "Sen kim oluyorsun? Sen falancanın oğlu değil misin?" şeklinde konuşmasına da müsâade edilmiştir. Nitekim Sa'd (r.a.) İbn Mes'ûd'a (r.a.):

- "Sen nihâyet Huzeyl oğullarından değil misin?" dedi. İbn Mes'ûd da:

- "Sen de Emevîlerdensin, diye mukabelede bulundu.

"Ahmak herif" de denebilir. Mitraf diyor ki: Zâten bütün insanlar Rablerine karşı ahmaktır. Ancak birbirlerine nisbetle ahmaklıkları daha az olanları vardır. İbn Ömer'den (r.a.) uzun bir hadîsin sonunda: "Allah'ın zâtına karşı insanların hepsini ahmak görürsün." şeklinde bir rivâyet vardır.

Bunun gibi, "Câhil herif" de denebilir. Çünkü herkeste bir nevî cehâlet vardır. Bu gibi sözler hem doğru, hem de ona eziyet veren sözlerdir. "Ey kötü adam, utanmaz herif, yüzsüz." gibi sözlerle de karşı koyabilir. Çünkü bu haller kendisinde vardır.

"Utansan böyle konuşmazdın, bu hareketinle nazarımda zerre kadar kıymetin kalmadı, Allah cezânı versin." dahî diyebilir. Koğuculuk, çekiştirme, yalan, anne ve babasına sövmek, müttefikan haramdır. **Hâlid b. Velid** ile Sa'd arasında küçük bir münâkaşa vâkî olmuştu. Adamın biri Sa'd'a; Hâlid'in aleyhinde söz söylemeye başlayınca, Sa'd: "Sesini kes, Hâlid ile aramızdaki münâkaşa birbirimizi günâhla ithâm edecek dereceye varmış değildir. O benden kötü söz duymadı ki, benim hakkımda kötü söz söylesin." dedi. Zinâya, fuhşa, sövmeye nispet edecek şekilde yalan ve haram olmayan sözlerle mukabelede bulunabilmenin caiz olduğuna delîl, Hz. Âişe'nin şu rivâyetidir: "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)in zevceleri Hz. Fâtıma'yı Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e göndererek, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in, zevceleri arasında adalet etmesini istediler. Hz. Fâtıma Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e gelerek vaziyeti anlattı:

- "Ebû Kuhâfe'nin kızı yâni Hz. Âişe hakkında adalet etmenizi istiyorlar." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- "*Kızım, benim sevdiğimi sevmek ister misin?*" diye sordu. Hz. Fâtıma:

- "Evet, isterim." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- "O halde sen de Âişe'yi sev." buyurdu. Hz. Fâtıma, vaziyetten onları haberdâr edince onlar:

- "Sen bir şey yapamadın." dediler ve Cahş'ın kızı Zeyneb'i gönderdiler. Hz. Âişe diyor ki: O benimle boy ölçüşmek isterdi. Geldi:

- "Ebû Bekir'in kızı, Ebû Bekir'in kızı." dedi durdu. Ben susuyor ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den müsâade bekliyordum. Söz sırası bana gelince, ağzım kuruyuncaya kadar kendisine söyledim. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Hayır, bu Ebû Bekir’in kızıdır; sen bunu geçemezsin.”* buyurdu; Âişe mukabelede bulundu, ama doğruyu ve hakîkati söyledi. “Karşı taraf haddi aşmazsa laf düellosuna tutulanlardan günâh, ilk başlayanadır.” buyurmakla Rasûlüllah, haddi aşmamak şartıyla karşı tarafa müdâfaa hakkı tanımıştır. İşte bunların mübah saydıkları bu kadardır. Bu kadarı ile kendisine eziyet ve mukabelede bulunur ki, ruhsat muvâfıktır. Ancak terki efdaldir. Çünkü söze başladıktan sonra nerede durulacağı bilinemez. İlk sükût, cevap verdikten sonra şerîatin tâyin ettiği noktada durmaktan daha kolaydır. Fakat insanlardan bâzıları, ilk anda kendilerini zaptedemez, ancak küçük bir müdâfaadan sonra hemen sükût ederler. Bâzıları da ilk önce ses çıkaramaz, fakat içinde kin besler.

İnsanlar gadab ve hiddette dört kısma ayrılır. Bir kısmı çabuk kızar ve çabuk söner. Fitneye varmamak şartıyla bu makbuldür. Bâzıları çabuk tutuşur, buna karşı geç söner, bu da mezmûmdur. Zîra haberde:

اَلْمُؤْمِنُ سَرِيعُ الْغَضَبِ سَرِيعُ الرِّضَا

“Mü’min çabuk kızar, çabuk barı ır.”[436] diye vârid olmuştur.

İmâm Şafiî, “Kızdırıldığı halde kızmayan eşektir, gönlü alınmak istendiği hâlde râzı olmayan ise şeytandır.” dedi. Ebû Saîd Hudrî’nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَلَا إِنَّ بَنِي آدَمَ خُلِقُوا عَلَى طَبَقَاتٍ شَتَّى فَمِنْهُمْ بَطِيءُ

الْغَضَبِ سَرِيعُ الْفَيْءِ وَمِنْهُمْ سَرِيعُ الْغَضَبِ سَرِيعُ الْفَيْءِ

فَتِلْكَ بِتِلْكَ وَمِنْهُمْ سَرِيعُ الْغَضَبِ بَطِيءُ الْفَيْءِ أَلَا وَإِنَّ

خَيْرَهُمْ اَلْبَطِيءُ الْغَضَبِ اَلسَّرِيعُ الْفَيْءِ وَشَرُّهُمْ اَلسَّرِيعُ

الْغَضَبِ اَلْبَطِيءُ الْفَيْءِ

“Bilmi olunuz ki, insanlar muhtelif tabakalarda yaratılmı tır. Kimi geç kızar, çabuk barı ır, kimi çabuk kızar, çabuk barı ır. Bunlar birbirine yakındır. Kimi çabuk kızar geç barı ır. Bilmi olunuz ki, bunların en hayırlısı geç kızıp çabuk barı an; en kötüsü de çabuk kızıp geç barı andır.”[437]

Vaktâ ki gadab, her insana tesîr eder, onu tahrîk eder oldu. O halde hükümdara vâcip olan hiddetli anında hüküm vermemek ve kimseyi cezâlandırmamaktır.

Çünkü hiddetle haddi aşabilir ve şahsiyet de güdebilir. Hâlbuki hükümdârın hükmü, yalnız Allah için olmalıdır. **Ömer** (r.a.) yakaladığı bir sarhoşu cezâlandırmak istediği bir sırada, sarhoş kendisine karşı kötü söz söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer sarhoşu serbest bıraktı. Sebebini soranlara: “Ben ona dînî bakımdan cezâ verecektim. Fakat o bana hakaret edince, araya bir de şahsiyet girdi. Şahsım sebebiyle kimseye eziyet etmek istemem. Bunun için kendisini bıraktım.” dedi. Ömerb. Abdülazîz de birine: “Eğer beni kızdırmasaydın, seni cezâlandıracaktım. Fakat beni kızdırdığın için cezâdan vazgeçiyorum.” demiştir.

Ahmed, Câbir’den rivâyet etmiştir.

Hadis yukarıda geçmiştir.

Ebû Dâvud, Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Hadis yukarıda geçmiştir.

Hadis yukarıda geçmiştir.

HIKDIN (KİN) NETİCELERİ VE AFFIN FAZÎLETİ

Bilmiş ol ki; acziyeti sebebiyle hemen intikam almak gücünde olmayan kimselerin hiddet ve gadabları içlerinde saklanır ve hıkd yâni kin hâlini alır. İçinden ondan nefret eder, ona kızar durur ve bir fırsat gözetler. Bu hâl böylece devam eder ki, mü'mine yakışmayan kötü bir huydur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْمُؤْمِنُ لَيْسَ بِحَقُودٍ

"Mü'min kin tutmaz."[438] buyurdu. Kin, hiddetten ve intikam hırsından doğar, kinden de sekiz hastalık meydana gelir:

Kinden doğan hastalıklar:

1 - Haset (çekememezlik). Kin hastalığı, kinleştiği adamın elindeki nîmetin zevâlini ister. Onun her hangi bir nîmete ulaşması kendisini üzer. Bir felâkete uğraması ise onu sevindirir. İşte bu, nifak alâmetidir. Bunun bahsi ileride gelecektir.

2 - Yalnız içinden sevinmekle kalmaz, uğradığı felâketten dolayı diliyle de "Oh oldu, iyi oldu." demektir.

3 - O sana gelse de onu reddeder ve onunla her türlü alâkayı kesersin.

4 - Onu tahkîr maksadıyla ondan yüz çevirirsin.

5 - Aleyhinde dînen yasak olan yalan, gıybet, sırrı ifşâ ve gizli hallerini fâş etmek gibi laflar edersin.

6 - Eğlence ve maskaralık için onu diline dolar, heryerde dedikodusunu yaparsın.

7 - Dövmeye varıncaya kadar elinden gelen eziyetleri ona yaparsın.

8 - Borç, sıla-ı rahim hak vesaire hususlarında onu mahrum eder hakkını vermezsin. Bütün bunlar haramdır.

Hıkdın yâni kinin en ehveni bu sekiz kısımdan kaçınmak ve yalnız içinden onu sevmemekde devam etmendir. Ona güler yüz göstermez, mülâyim davranmaz, yardım etmez, ihtiyâcı ile alâkalanmaz, onunla bir arada sohbet etmez ve hattâ zikir meclislerine bile onunla girmez, menfaatine çalışmaz, lehine duâ etmez ve onu övmezsin. Bütün bunlar senin dînî seviyeni düşüren hallerdir. Kin sebebiyle büyük fazîlet ve mükâfatlardan mahrûm kalırsın. Hz. Âişe hakkındaki ifk

hâdisesinde dedikodu yapan ve ötedenberi Hz. Ebû Bekir'in beslediği Mıstah'a, Ebû Bekir'in canı sıkılarak, kendisine bir daha yardım etmeyeceğine dâir yemîn etmesi üzerine, Allahu Teâlâ:

وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَى

وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا

أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ

"İçinizde lütuf ve servet sâhibi olanlar yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere vermemek için yemîn etmesinler. Affetsinler, geçsinler, Allah'ın sizi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız?" (Nûr sûresi, 24/22) âyet-i celîlesine kadar nâzil etti ve Ebû Bekir (r.a.): "Evet, severim ya Rab." dedi ve yine infâkına devam etti. Bunun için en doğrusu, kızdığı adama karşı yine de eski samimiyetini yaşatmak, hattâ şeytanı körletmek için daha fazla ihsanda bulunmaktır. İşte bu, sıddîklar makamı ve mukarreblerin amellerindendir. Haset edilen kimsenin de üç hâli vardır:

Birincisi; ziyâde ve noksansız hakkını vermektir, bu adâlettir ve sâlihlerin son derecesidir.

İkincisi; haset edene af ve ihsân ile iyi muâmele etmektir. Bu da sıddîklar makamıdır.

Üçüncüsü; hasedine karşı kendisine zulüm ve haksızlık etmektir. Bu da rezîl kimselerin ihtiyarıdır.

Biz şimdi af ve ihsânın fazîletlerini anlatmaya çalışacağız.

İlim bahsinde geçmiştir.

AF VE İHSÂNIN FAZÎLETİ

Bilmiş ol ki; af demek, kısas ve tazmînat gibi herhangi hak ettiği bir şeyi almayıp sâhibine bağışlamak demektir ki, bu hilim ve hiddeti yenmekten başkadır. Bunun için bunu müstakil olarak ele aldık. Affın fazîleti hakkında Allahu Teâlâ:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

“Affa sarıl, mârufu emret ve câhillerden yüz çevir.” (A’râf sûresi, 7/199) buyurmuştur. Diğer âyet-i celîlede de şöyle buyrulmuştur:

وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى

“Sizin bağışlamanız takvâya da ha yakındır.” (Bakara sûresi, 2/237)

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ كُنْتُ حَلَّافًا لَحَلَفْتُ عَلَيْهِنَّ: مَا
نَقَصَ مَالٌ مِنْ صَدَقَةٍ فَتَصَدَّقُوا، وَلَا عَفَا رَجُلٌ عَنْ مَظْلَمَةٍ
يَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللهِ إِلَّا زَادَهُ اللهُ بِهَا عِزًّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَا فَتَحَ
رَجُلٌ عَلَى نَفْسِهِ بَابَ مَسْأَلَةٍ إِلَّا فَتَحَ اللهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ

“Nefsim yed-i kudretinde olan Allah hakkına söylerim:

“Üç ey vardır ki, eğer yemin etme îtiyâdında olsaydım, bunların gerçek olduklarına yemin ederdim: Sadaka olarak verdiğiniz ey, malı eksiltmez, sadaka verin. (Malın eksileceğinden korkmayın. Görünürde azalırsa da aslında Allah katında çoğalır.) *Uğradığı haksızlığı Allah rızâsı için bağı layan bir kimsenin de kıyâmet günü Allah katında izzet ve erefi çoğalır. Dilencilikten bir kapı açana da Allahu Teâlâ ihtiyaç kapısını açar.”*[439] Diğer bir hadîste:

اَلتَّوَاضُعُ لَا يَزِيدُ الْعَبْدَ إِلَّا رِفْعَةً فَتَوَاضَعُوا يَرْفَعْكُمُ اللهُ،
وَالْعَفْوُ لَا يَزِيدُ الْعَبْدَ إِلَّا عِزًّا فَاعْفُوا يُعِزَّكُمُ اللهُ وَالصَّدَقَةُ لَا

تَزِيدُ الْمَالَ إِلَّا كَثْرَةً فَتَصَدَّقُوا يَرْحَمْكُمُ اللهُ

"Alçakşgönüllüşlük, insana yükseklikten ba ka bir ey kazandırmaz. Alçak gönüllü olun şki, Allah sizi yükseltşin. Af ve bağı lama insanın ancak erefini yükseltir. Affediniz ki, Allah sizi izzetlendirsin. Sadaka da ancak malı çoğaltır. Sadaka vermekle muhtaçlara merhamet edin ki, Allah da size merhamet etsin."[440] buyurmuştur.

Hz. Âişe (r.a.); "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in bir kere olsun, uğradığı haksızlıktan dolayı intikam almaya kalkıştığını görmedim. Ancak haram irtikâbında en çok kızanlardan biri olurdu. Yine bunun gibi iki şey arasında muhayyer bırakıldığı takdirde, günâh olmadıkça, dâima ehvenini tercih ederdi." demiştir.

Ukbe (r.a.) anlatıyor: "Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile karşılaştım. Ya o benim elimden veyâ ben onun elinden tuttum ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَا عُقْبَةُ أَلَا أُخْبِرُكَ بِأَفْضَلِ أَخْلَاقِ أَهْلِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ،

تَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِي مَنْ حَرَمَكَ وَتَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَكَ

"Ey Ukbe! Dikkat et, sana dünya ve âhiret ehlinin en üstün ahlâkından haber vereyim: Gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve sana kötülük edeni affetmendir."[441] buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا رَبِّ أَيُّ عِبَادِكَ أَعَزُّ عَلَيْكَ؟

قَالَ: الَّذِي إِذَا قَدَرَ عَفَا

"Mûsâ aleyhisselâm Allahu Teâlâ'ya: "Yâ Rabbi, senin katında en azîz kulun kimdir?" diye sordu. Allahu Teâlâ da: "İntikama gücü yeterken affeden kimsedir" buyurdu."[442] Bunun gibi Ebû'd-Derdâ'ya (r.a.), "İnsanların en izzetlisi kimdir?" diye sorduklarında, "İntikama gücü yeterken affedenleridir. Siz de affedin ki, Allah katında izzet bulasınız." dedi.

Adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzuruna gelerek uğradığı bir haksızlıktan dolayı şikâyet etti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de hakkını alıp kendisine vermek üzere onu oturttu ve bu arada:

إِنَّ الْمَظْلُومِينَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Dünyada zulme uğrayanlar kıyâmette mutlak sûrette felâha ula acaklardır.”[443] buyurdu. Bunun üzerine adam hakkından vazgeçti.

Hz. Âişe (r.a.) de şöyle anlatıyor. “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ دَعَا عَلَى مَنْ ظَلَمَهُ فَقَدِ انْتَصَرَ

“Kendisine zulmedene bedduâ eden, hakkını almı ve bedduâsı nisbetinde zâlimdeki hakkını kaybetmi olur.”[444] buyurdu.” Enes’in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا بَعَثَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ الْخَلَائِقَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ مِنْ

تَحْتِ الْعَرْشِ ثَلَاثَةَ أَصْوَاتٍ يَا مَعْشَرَ الْمُوَحِّدِينَ إِنَّ اللّٰهَ قَدْ

عَفَا عَنْكُمْ فَلْيَعْفُ بَعْضُكُمْ عَنْ بَعْضٍ

“Allahu Teâlâ kıyâmet günü mahlûkatı mah er yerinde topladığı zaman, Ar ’ın altından bir dellâl üç defa: “Ey îman edenler, Allahu Teâlâ sizi affetti. Siz de birbirinizde olan hakkınızı bağı layın.” diye seslenir.”[445] buyurmuştur.

Ebû Hureyre (r.a.) rivâyet ediyor; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Mekke’yi fethedip Kâbe’yi tavaf ettikten ve iki rekât namaz kıldıktan sonra, Kâbe kapısının eşiğini tutarak:

مَا تَقُولُونَ وَمَا تَظُنُّونَ؟ أَقُولُ كَمَا قَالَ يُوسُفُ: لَا تَثْرِيبَ

عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

- *“Ne yapacağımı sanıyor ve beniın hakkımda ne dü ünüyorsunuz?”* diye sordu. Onlar üç defa:

- “Siz kardeşimiz, amcazademiz, merhametli, halîm selîm bir insansınız.” dediler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- **“***Ben ancak Yûsuf’un* **“Sizi bugün kınamak ve tevbîh etmek yok. Allah sizi mağfiret eder. O, merhamet edicilerin en merhametlisidir.”** (Yûsuf sûresi, 12/92) *dediğini söylüyorum*.” buyurdu. Ebû Hüreyre (r.a.) devamla diyor ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in bu sözünü duyanlar, mezarlarından çıkmış gibi yerlerinden kalkarak İslâmiyet’i kabul etmek üzere Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e başvuruyorlardı.[446] Süheyl b. Amr’ın rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Mekke’ye geldiği zaman

elini Kâbe’nin kapısına koydu. Herkes etrafında toplandı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ صَدَقَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ

وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ (ثُمَّ قَالَ) يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ مَا تَقُولُونَ

وَمَا تَظُنُّونَ؟ أَقُولُ كَمَا قَالَ أَخِي يُوسُفُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ﴿لَا

تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾

“Allah’tan ba ka ibâdete lâyık kimse yoktur. O’nun ortağı ve benzeri yoktur. Vâdini yerine getirdi. Kuluna yardım etti. Tek ba ına ortaya çıktı ve bütün hizipleri bir araya topladı.” buyurdu. Sonra devamla: “Ey Kurey , benim hakkımda ne der ve ne sanırsınız?” diye sordu. Onlar: “Siz karde imiz ve amcazâdemizsiniz, merhametlisiniz. Bugün üstün geldiniz. Sizden, hayırdan ba ka bir   ey dü ünemeyiz.” dediler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)*:* **“Ben de kardeşim Yûsuf’un dediği gibi: ‘Sizi bugün kınamak ve tevbîh etmek yok. Allah sizi mağfiret eder. O, merhamet edicilerin en merhametlisidir.’”** buyurdu.

Enes b. Mâlik’in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا وَقَفَ الْعِبَادُ نَادَى مُنَادٍ لِيَقُمْ مَنْ أَجْرُهُ عَلَى اللهِ فَلْيَدْخُلِ

الْجَنَّةَ الْعَافُونَ عَنِ النَّاسِ فَيَقُومُ كَذَا وَكَذَا أَلْفًا فَيَدْخُلُونَهَا

بِغَيْرِ حِسَابٍ

“Kıyâmet günü insanlar mevkifte toplandıkları zaman dellâl, “İnsanları affedip mükâfatları Allah üzerinde olanlar kalksın ve cennete girsinler.” diye seslenir. Bunun üzerine binlerce insan kalkar ve hesap görmeden cennete girerler.”[447] buyurmuştur.

Câbir’in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ثَلَاثٌ مَنْ جَاءَ بِهِنَّ مَعَ إِيمَانٍ دَخَلَ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ

شَاءَ وَزُوِّجَ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ حَيْثُ شَاءَ: مَنْ أَدَّى دَيْنًا خَفِيًّا

وَقَرَأَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ عَشْرَ مَرَّاتٍ وَعَفَا

"Üç ey vardır ki, mü'min olduğu halde bunları yapan ve bunlar ile gelen kimse, (kıyamet günü) *hangi kapısından isterse cennete girer ve istediği kadar hûrilerden kendisine verilir. Bunlar: Bilinmeyen, âhidi olmayan ve unutulmu borcu ödeyenler, her namazı müteâkip on ihlâs okuyanlar ve katilini affedenlerdir."* buyurdu. "Bunların birini yapanlara da aynı mükâfat verilir mi?" diye soran Ebû Bekir'e (r.a.) cevap olarak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Evet birini yapanlara da aynı mükâfat verilir."* buyurdu.[448]

Bu Hususta Diğer Rivâyetler:

İbn Teymî diyor ki: Bana kötülük edene ben iyilik ederim. Bu hal affın da üstüne çıkan bir mevkîdir ki buna ihsân denir. Diğer bâzıları da: "Allahu Teâlâ kulunu mükâfatlandırmak istediği zaman, ona, zulmedecek birini musallat eder." demişlerdir. Adamın biri **Ömer b. Abdülazîz**'e giderek, birinin kendisine zulmettiğinden şikâyet etti. Ömer b. Abdülazîz: "Zâlimden intikamını almış olduğun halde Allah'ın huzuruna gitmedense, onda hakkın olarak Allah huzuruna çıkman daha iyidir." demiştir.

Yezîd b. Meysere diyor ki: "Sen, zulmetti diye durmadan bir adama bedduâ edersen, Allahu Teâlâ; "Senin zulmettiğin başka birisi de durmadan senin aleyhinde duâ ediyor, istersen her iki duâyı da kabul edeyim, istersen âhirete bırakayım da her ikinizi affedeyim." buyurur."

Müslim b. Yesâr, zâlime bedduâ eden bir adama: "Şu zâlimi zulmü ile başbaşa bırak. Zîra onun bir an önce helâk olması için zulme devam etmesi, senin bedduândan daha müessirdir. Ancak bir iyilik yaparsa, belki bu iyiliği kendisini kurtarabilir ki, bunu yapmayacağı meydandadır." dedi.

Abdullah b. Ömer'in (r.a.) Abdullah b. Ebû Bekir'den (r.a.) rivâyetinde diyor ki: "Bize ulaşan habere göre; Kıyamet günü, kimin Allah'ta bir hakkı varsa kalksın hakkını alsın diye bir dellâl nidâ eder. Dünyada affedip bağışlayanlar kalkar ve bağışladıkları nispette haklarını alırlar."

Hişam b. Muhammed anlatıyor: "Gassânîlerden Nûman b. Münzir'e iki suçlu götürdüler. Birinin suçu büyük, diğerinin suçu küçük. Nûman birinciyi affetti, ikinciye de cezâsını verdi. Bunun üzerine şâir:

"Hükümdar kendi keremiyle büyük günâhı bağı lar, fakat küçük kusura da cezasını verir."

"Böyle yapması bir yanlı lık eseri değil, belki bir yandan affını gösterirken, öte yandan iddetini ortaya koymak içindir." dedi.

Mübârek b. Fudâle diyor ki: “Suvar b. Abdullah Basra’dan bir cemâat ile Abbâsîlerden Ebû Câfer’in huzuruna girdi ve beni de beraberlerinde getirdi. Bu arada Câfer’in huzuruna bir adam getirdiler. Câfer onun öldürülmesini emretti. Ben kendi kendime, “Ben burada bakıp dururken bir Müslüman’ı öldürüyorlar.” diye düşündüm ve halîfe Câfer’e:

- “Hasan’dan duyduğum bir hadîsi size anlatmama müsâade eder misiniz? dedim. Halîfe Câfer:

- “Anlat.” deyince ben:

- “Kıyâmet günü Allahu Teâlâ herkesin her söyleneni duyacak şekilde insanları bir araya topladığı zaman bir münâdî; “Kimin Allah’ta hakkı varsa kalksın.” diye seslenir ve ancak affedenler kalkar.” dedim. Ben böyle söyleyince Câfer:

- “Vallahi ben de bu sözü Hasan’dan duydum.” diye yemin etti. Ben de bunu Hasan’dan duyduğumu yemînle tekrar ettim. Bunun üzerine Câfer: “Şu adamı bırakın gitsin.” dedi.

Muâviye: “Yumuşaklık gösterin ve tahammül edin ki, dâima fırsat sizin elinizde olsun. Fırsatı ele geçirdikten sonra dilerseniz hakkınızı alır ve dilerseniz boş verirsiniz.” dedi. Rivâyete göre Rahiplerden biri Hişam b. Abdülmelik’in huzuruna girer. Hişam Rahib’e:

- “Zülkarneyn’in peygamber olup olmadığı hususundaki görüşün nedir?” diye sorar. Rahip:

- “O, peygamber değildi fakat dört hasletle o mertebeye yükseldi.” dedi ve bunları şöyle anlattı: “Gücü yettiği hâlde affeder, yalan konuşmaz, verdiği sözde durur ve bugünden yarını düşünmezdi.” dedi. Diğer biri, “Zulme uğradığı anda yumuşak davranıp da sonra gücü yettiği takdirde intikam alan kimseye halîm denmez. Halîm, zulme uğradığı zaman sabredip, intikam almaya gücü yettiği zaman da affederek bağışlayan kimseye denir.” demiştir.

Ziyâd diyor ki: “İntikam alma gücü, insanın hiddet ve kinini yok eder.” Yâni intikam almaya gücü yeten kimseye yakışan kızmamak, kin tutmamak ve bu sûretle bağışlamaktır, demek istiyor. Bir kusurundan dolayı bir adamı Hişam’ın huzuruna çıkarmışlar. Adam durmadan kendisini müdâfaa ediyordu. Hişam: “Hâlâ konuşuyor musun?” diye kendisine ihtar edince, adam: “Ey mü’minlerin emiri, Allahu Teâlâ:

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا

“O gün herkesin nefsi için mücâdele edeceği bir gündür.” (Nahl sûresi, 16/111) buyurduğu ve Allahu Teâlâ ile mücâdeleye girişeceğimiz halde sizin

karşınızda kendimizi müdâfaa etmiyelim mi?" dedi. Hişam: "Haklısın, konuş." dedi.

Rivâyete göre hırsızın biri, Ammâr b. Yâsir'in (r.a.) çadırına girer ve yakalanır. Ammâr b. Yâsîr'e:

- "Bu bizim düşmanımızdır, elini kes." diyenlere o:

- "Hayır, ben onun bu kusurunu gizleyeceğim. Umulur ki, bu sâyede Allahu Teâlâ da kıyâmet günü benim de kusurlarımı gizler." dedi.

İbn Mes'ûd (r.a.) yiyecek almak için yolun kenarına oturmuş bekliyordu. İstediğini satın aldı. Parayı vermek için elini başındaki sarığın arasına uzattı ve fakat parayı bulamadı. "Canım, burada oturduğum zaman param başımın burasında idi, onu çaldılar." dedi. Etraftakiler hırsıza bedduâya başladı: "Allah elini kırsın, Allah belâsını versin." şeklinde konuşuyorlardı. Fakat kendisi: "Allahım, şâyet bu adam ihtiyacından dolayı bu parayı aldı ise helâl olsun. Şâyet bunu sanat olarak yaptı ise bu, son hırsızlığı olsun." diye duâ etti.

Fudayl diyor ki: "Kâbe'de yanımda oturan Horasanlı kadar zâhid bir insana hiç rastlamadım. Tavâf etmek üzere kalkmıştı ki parasını çaldılar. Bunun farkında olunca ağlamaya başladı. Kendisine:

- "Paran çalındı diye mi ağlıyorsun?" dedim.

- "Hayır, ona ağlamıyorum. Yalnız kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın huzurunda kendisiyle karşılaştığımızda bana karşı verecek cevap bulamayıp perişân olacağını bildiğim için, ona acıdığımdan ağladım." dedi.

Mâlik b. Dînâr diyor ki: "Haccâc'ın amcazâdesi ve Basra vâlisi Hikem'in huzuruna bir gece vakti girdik. (Haccâc'ın bir karışıklıktan dolayı birçok kimseyi öldürmesi sebebiyle) **Hasan-ı Basrî** de korku içinde bizimle beraber geldi. Biz Hasan'ın yanında piliçler gibi küçük kaldık. Hasan, Yûsuf aleyhisselâmın kıssasını, kardeşlerinin onu kuyuya atıp sattıklarını, babalarını kedere boğduklarını, kadının hîlesini ve nihâyet hapsedildiğini anlattı. Sonra da Allahu Teâlâ'nın onu nasıl yücelttiğini, hazîne vekîli yaptığını ve daha sonra da kardeşlerini nasıl bağışladığı anlattı. "Artık size nıuâhaze yok, Allah sizi mağfiret eder. O, merhamet edicilerin en merhametlisidir." dediğini mufassalan anlattı. Bütün bu sözleri ile Hikem'in adamları affetmesine işaret ediyordu. Bunun üzerine Hikem: "Ben de aynı şeyi söylüyorum. Artık size muâhaze yok, sizi korumak için hiç bir şey bulamasam bile, bu elbisemin altında sizi korurum." dedi.

İbn Mukaffâ bâzı adamlarının bağışlanmaları için dostlarından birine yazdığı mektupta: "Falanca, kusurundan dolayı senin affına sığınıyor ve senden sana iltica ediyor." demiştir.

Bilmiş ol ki; kusur ne kadar büyük ise onu bağışlamak da o nispette bir fazîlettir. **Abdülmelik b. Mervân**'a, esirler arasında Hz. Ali'nin taraftarı olan **İbn Eş'as**'ı da getirdiler. Abdülmelik oğluna:

- "Ne dersin, bu adamı ne yapalım? diye sordu. Oğlu Recâ:

- "Allah sana sevdiğin zaferi bahşetti. Sen de Allahu Teâlâ'nın sevdiği af işini yap, bunları bağışla." deyince o da onları salıverdi. Rivâyete göre Ziyâd, Havâricden bir adamı yakaladıktan sonra elinden kaçırdı . Bunun üzerine adamın kardeşini yakaladı ve:

- "Ya kardeşini getirirsin veyâ senin boynunu vururum." dedi. Adam:

- "Sana mü'minlerin emîrinden bir yazı getirirsem beni bırakır mısın?" dedi. Ziyâd:

- "Evet, bırakırım." deyince adam:

- "O halde ben sana İbrahim ve Mûsâ aleyhimesselâm gibi iki şâhit göstereceğim. Allah'ın mektubunu getirdim, diyerek:

أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَى. وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى. أَلَّا

تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى

"Yoksa kendisine haber verilmedi mi? Musa'nın sahifelerinde bulunan ve ahdine vefa gösteren İbrahim'in (sahifelerinde bulunan şu gerçekler): **Gerçekten hiçbir günâhkâr, başkasının günâh yükünü yüklenemez."** (Necm sûresi, 53/36-38) âyetlerini okudu. Bunun üzerine Ziyâd:

- "Bırakın şu adamı gitsin, delîlini bildi." dedi. İncil'de: *"Zulmettiği kimse için istiğfâr eden, eytanı yenmi tir."* diye yazılıdır.

Tirmizî, Ebû Kebşe'den rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

İsfahânî Enes'den rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ ve diğerleri rivâyet etmişlerdir.

Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"**da Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

İbn Ebî'd-Dünyâ mürsel olarak rivâyet etmiştir.

İbn Ebî Şeybe, Tirmizî ve diğerleri rivâyet etmiştir.

Ebû Saîd Ahmed **"Kitâbü't-Tebsıre"**de rivâyet etmiştirTaberânî de Ümmühânî'den başka ifade ile rivâyet etmiştir.

İbn Cevzî rivâyet etmiştir.

Taberânî **"Mekârim-i Ahlâk"**da rivâyet etmiştir.

Taberânî **"Evsat"**da rivâyet etmiştir.

RIFKIN FAZÎLETİ

Bilmiş ol ki; rıfk ve yumuşaklık makbul, şiddet ve hiddet ise merdûddur. Şiddet, gadab ve kızmanın, yumuşaklık ve mülâyemet ise güzel ahlâkın netîcesidir. Hiddetin sebebi bâzen gadab olacağı gibi, bâzen şiddetli hırs ve istilâ arzusu da olabilir. Yumuşaklık, güzel ahlâkın meyvesidir. Güzel huy da gadab ve şehvet kuvvetini zabt u rabt altına almakla mümkündür. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) rıfkı yumuşaklığı övdü ve üzerinde ehemmiyetle durdu. Hz. Âişe'ye (r.a.) hitâben:

إِنَّهُ مَنْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الرِّفْقِ فَقَدْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنْ خَيْرِ
الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَنْ حُرِمَ حَظَّهُ مِنَ الرِّفْقِ فَقَدْ حُرِمَ حَظَّهُ مِنْ
خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

"(Yâ Âişe!) *rıfk ve yumuşaklıktan nasip alan, dünya ve âhiret hayırlarından nasibini almıştır. Rıfk ve mülayemetten mahrum olan da dünya ve âhiret iyiliklerinden mahrum kalmıştır."*[449] buyurdu. Diğer hadîste:

إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ أَهْلَ بَيْتٍ أَدْخَلَ عَلَيْهِمُ الرِّفْقَ

"Allahu Teâlâ bir hâne halkını sevdiği zaman, onların arasına yumuşaklık ve mülâyemeti sokar da tatlı geçinirler."[450] buyurulmuştur. Başka bir hadîste de:

إِنَّ اللَّهَ لَيُعْطِي عَلَى الرِّفْقِ مَا لَا يُعْطِي عَلَى الْخُرْقِ وَإِذَا أَحَبَّ
اللَّهُ عَبْدًا آتَاهُ اللَّهُ الرِّفْقَ وَمَا مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ يُحْرَمُونَ الرِّفْقَ إِلَّا
حُرِمُوا مَحَبَّةَ اللَّهِ تَعَالَى

"Allahu Teâlâ sertliğe vermediklerini yumuşaklığa verir. Bir kulunu sevdiği zaman ona yumuşaklığı nasip eder. Yumuşaklıktan mahrûm bir aile, Allah sevgisinden mahrum demektir."[451] buyrulmuştur. Hz. Âişe'nin (r.a.) diğer rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيُعْطِي عَلَيْهِ مَا لَا
يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ

“Doğrusu Allahu Teâlâ mülâyimdir, mülâyemeti sever ve sert davrananlara vermediğini mülayim davrananlara verir.”[452]

Yine Hz. Âişe’ye (r.a.) hitâben Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

يَا عَائِشَةُ ارْفُقِي فَإِنَّ اللهَ إِذَا أَرَادَ بِأَهْلِ بَيْتٍ كَرَامَةً دَلَّهُمْ

عَلَى بَابِ الرِّفْقِ

“Yâ Âi e, yumu ak davran. Allahu Teâlâ bir ev halkının iyiliğini murâd ettiği zaman, onlara yumu aklık yollarını gösterir.”[453] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ يُحْرَمِ الْخَيْرَ كُلَّهُ

“Yumu aklıktan mahrum edilen, bütün iyiliklerden mahrum olur.”[454] Başka bir hadîste:

أَيُّمَا وَالٍ وَلِيَ فَرَفَقَ وَلَانَ رَفَقَ اللهُ تَعَالَى بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Her hangi bir kavmin ba ına geçip de o kavme kar ı yumu ak davranıp rıfk ile muâmele eden kimseye, Allahu Teâlâ kıyâmet günü rıfk ile muâmele eder.”[455] buyrulmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

تَدْرُونَ مَنْ يَحْرُمُ عَلَى النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
كُلُّ هَيِّنٍ لَيِّنٍ سَهْلٍ قَرِيبٍ

“Kıyâmet günü cehenneme girmeyeceklerin kimler olduğunu anlıyor musunuz? Her kolay, yumu ak ve mülâyim olan kimselerdir.”[456]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلرِّفْقُ يُمْنٌ وَالْخُرْقُ شُؤْمٌ

“Yumu aklık bereket, sertlik ise uğursuzluktur.”[457] buyurmuştur. Başka bir

hadîsinde: التَّأَنِّي مِنَ اللهِ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ

"Ağır davranmak Allah'tan, acele ise eytandandır."[458] buyurmuştur. Rivâyete göre bir adam Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e gelerek:

- "Ya Rasûlallah, Allahu Teâlâ senin sâyende bütün Müslümanları mübârek kıldı. Ben ise şahsım için senden bir hayır, iyilik isterim." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) iki veyâ üç kere *"Elhamdülillah"* dedikten sonra adama dönerek:

- *"Bir öğüt mü istiyorsunuz?"* diye iki üç kere kendisine sordu. Adam:

- "Evet." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا أَرَدْتَ أَمْرًا فَتَدَبَّرْ عَاقِبَتَهُ فَإِنْ كَانَ رُشْدًا فَأَمْضِهِ وَإِنْ كَانَ

سِوَى ذَلِكَ فَانْتَهِ

"Bir ey murâd ettiğin zaman, sonunu dü ün. erîate muvâfık ise onu hemen yap, erîatte muvâfık değil ise ondan hemen vazgeç."[459] buyurdu.

Hz. Âişe (r.a.) den gelen bir rivâyette şöyle demiştir: "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile bir seferde yola çıkmıştık. Ben serkeş bir deveye binmiştim. Deveyi sağa sola yorup duruyordum. Beni gören Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَا عَائِشَةُ عَلَيْكِ بِالرِّفْقِ فَإِنَّهُ لَا يَدْخُلُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ وَلَا

يُنْزَعُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ

ş *"Ai e, yumu ak davran. Zîra yumu aklık girdiği her eyi süsler, çıkarıldığı her eyi de ayıplı ve kusurlu yapar."*[460] buyurdu."

Bu Hususta Diğer Sözler:

Hz. Ömer (r.a.) maiyetindeki bâzı erkânın bâzı emirlerden şikâyet ettiklerini duyunca her iki taraftan mülâkat istedi. Onlar toplanıp huzuruna geldikleri zaman, irâd ettiği hutbesinde, Allahu Teâlâ'ya hamd ettikten sonra reâyasına:

"Ey reâya ve ey muhâfızlar, üzerinizde iki hakkımız vardır. Birincisi gıyabda idârecilere nasîhat, ikincisi de hayır işlerinde birbirinize yardımcı olmaktır. Ey vâliler ve âmiller, bu muhafızların, reâyânın da sizin üzerinizde hakları vardır. İyi biliniz ki, Allah katında en makbul yumuşaklık, bir reisin yumuşak davranmasıdır. Allah katında en sevimsiz cehâlet ve şiddet imâmın, reisin cehâlet ve şiddetidir. Bilmiş olunuz ki, karşısında bulunana iyilik eden, başkasından iyilik bulur." dedi.

Vehb b. Münebbih diyor ki: “Rıfk ve yumuşaklık, alçak gönüllülük netîcesidir.” Mevkuf ve merfû olarak gelen bir rivâyette şöyle buyrulmuştur:

ٱلْعِلْمُ خَلِيلُ الْمُؤْمِنِ وَالْحِلْمُ وَزِيرُهُ وَالْعَقْلُ دَلِيلُهُ وَالْعَمَلُ

قَيِّمُهُ وَالرِّفْقُ وَالِدُهُ وَاللِّينُ أَخُوهُ وَالصَّبْرُ أَمِيرُ جُنُودِهِ

“İlim, mü’minin en samimî dostu, hilim vezîri, yâni güzel huy yardımcısı, akıl delîli, öncüsü, doğruyu ona gösterir, amel fayda ve koruyucusu, rıfk tatlılık annesi, mülâyemet ve yumu aklık karde i, sabır ise ordu kumandanıdır.”[461] Biri de şöyle diyor: “Îmanı süsleyen ilim, ilmi süsleyen amel ve ameli süsleyen de rıfk, ne güzel şeylerdir.” Hilmin ilme nisbeti gibi, hiç bir şey başka şeye nisbet edilemez. Amr b. Âs (r.a.) oğlu Abdullah’a:

- “Rıfk nedir?” diye sordu. Oğlu:
- “Her işte ağır olup, aheste davranmak ve idarecilere karşı mülâyemetle muâmele etmektir.” dedi. Amr:
- “Sertlik ve ahmaklık nedir?” diye sordu. Oğlu:
- “Hükümdâra husûmet beslemek ve sana zararı dokunacak kimse ile muâraza etmektir.” dedi. Süfyân arkadaşlarına:
- “Rıfkın ne olduğunu biliyor musunuz?” diye sordu. Onlar da:
- “Anlat bakalım nedir?” dediler. Süfyân:
- “Her şeyi yerli yerinde yapmaktır. Yumuşaklığı yerinde yapmak, sertliği yerinde göstermek, kılıç ve kamçıyı zamanında kullanmaktır.” dedi. Bu anlattığı yumuşaklığın sertlikle karışmış olmasının lüzumlu olduğunu ifâde etmektedir. Kılıç kullanacağı yerde âlicenaplık göstermek, âlicenâplık göstereceği yerde kılıç kullanmak zararlıdır. Makbul olan diğer huylarda da olduğu gibi, sertlikle yumuşaklığın ortasını bulmaktır. Ne yazık ki insanların tabiatı, hiddet ve sertliğe daha meyyâl olduğu için dâima rıfk tarafını tercîhe teşvîk edilirler. Yine bunun içindir ki, şerîat, şiddet tarafından daha ziyâde yumuşaklık tarafını över. Hâlbuki yerinde gösterilen yumuşaklık güzel olduğu gibi, yerinde gösterilen şiddet de güzeldir. Şiddetin borç olduğu yerde şiddet, arzuya da muvâfık geldiği için beyaz bal ile taze kaymak ihtilâtı (karışımı) gibi tatlı olur.

Ömer b. Abdülazîz’in anlattığına göre; Amr b. Âs (r.a.) Muâviye’nin ağır davranışlarını ve teennî ile hareketini kınayan bir mektup yazdı. Muâviye cevâbında:

“Bundan sonra bilmiş ol ki; iyi işlerde düşünerek hareket etmek, insanı daha doğru netîceye ulaştırır. Hedefine ulaşan, acele etmeyendir. Acele eden

husrândadır. İşinde sebât eden isâbet eder veyâ hedefe yaklaşır. Acele eden hatâya düşer yâhut hatâya yaklaşır. Yumuşaklık kendisine kâr etmeyene hiddet zarar verir. Tecrübelerden ders almayan şeref kazanamaz." demiştir.

Ebû Avn Ansârî diyor ki: Konuşulan her sert ve ağır sözün yerini tutacak daha yumuşak sözler vardır, insan onları konuşmalıdır.

Ebû Hamza el-Kûfî de şöyle diyor: "İhtiyâcından fazla hizmetçi bulundurma. Zîra her insanın yanında bir şeytan vardır. Şunu da bil ki; zoraki elde ettiğin her şeyden, yumuşaklıkla daha iyisini elde edebilirsin."

Hasan-ı Basrî de: "Mü'min, teennî ile hareket eden kimsedir. Gece odun toplayıcısı gibi değildir. (Gece odun toplayan, karanlıkta elime yılan gelir diye acele eder.)" demiştir.

İşte bu anlattıklarımız, ilim sâhiplerinin rıfkı övdükleri şeylerdir. Çünkü rıfk makbul ve umumiyetle faydalıdır. Şiddete ihtiyaç duyulursa da bu pek enderdir. Olgunluk, rıfk ile şiddeti birbirinden ayırıp hepsine hakkını vermek ve bunları yerinde kullanmaktır. Şayet bunları ayırt edecek halde değilse, mümkün olduğu kadar yumuşaklığa meyletsin. Zîra zafer daha ziyâde yumuşak ve ağır davranmaktadır.

Ahmed ve Ukaylî **"Zuafa"**da rivâyet etmişlerdir.

Ahmed ceyyid sened ile, Beyhakî de Âişe'den rivâyet ettiler.

Taberânî **"Kebir"**inde Cerir'den rivâyet etmiştir.

Müslim, Âişe'den rivâyet etmiştir.

Ahmed, Âişe'den rivâyet etmiştir.

Müslim, Cerîr'den kısmen rivâyet etmiştir.

Müslim, Âişe'den rivâyet etmiştir.

Tirmizî İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir.

Taberânî ve Beyhakî Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

Ebû Ya'lâ Enes'den, Tirmizî Sehl'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Mübârek **"Zühd"**ünde İbn Ca'fer'den rivâyet etmiştir.

Müslim rivâyet etmiştir.

Ebû'ş-Şeyh **"Kitâbü's-Sevâb"**da rivâyet etmiştir.

HASEDİ ZEMMİN TARİFİ, SEBEBİNİN TEDÂVÎSİ

HASEDİN ZEMMİ

Bilmiş ol ki; haset (çekememezlik) kin tutmanın, kin tutmak da gadab ve hiddetin netîcesidir. Yâni haset, gadabını dalının dalıdır. Âsî olan gadabdır. Ayrıca hasedin daha birçok kötü kolları vardır. Bilhassa hasedi zemmeden pek çok hadîsler vardır. Bir hadîsinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ

ş *“Ate in odunu yakıp yok ettiği gibi, haset de sevapları yer ve mahveder.”*[462] Hasetten, hasedin sebep ve netîcelerinden men etmek üzere Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَقَاطَعُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا

عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا

“Çekememezlik yapmayın, birbirinizden ayrılmayın. Husûmetle meyin, arka çevirmeyin, ey Allah’ın kulları karde olun.”[463] buyurmuştur.

Enes b. Mâlik (r.a.) dedi ki:

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile beraber oturuyorduk. Buyurdular ki:

“ *imdi size cennetliklerden bir adam çıka gelecektir.”* Bir de baktık ki, ensârdan sakalından abdest suyu damlayan ve ayakkabılarını sol eline asmış bir adam çıka geldi. Ertesi gün olunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) yine evvelki gibi söyledi. Bu adam yine birincide olduğu gibi çıka geldi. Üçüncü gün olunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz yine aynı sözü tekrar etti ve yine aynı adam ilk hâli gibi çıkageldi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kalkınca, Abdullah b. Amr o adamı tâkip etti ve ona dedi ki:

Ben babamla münâkaşa ettim, üç gün onun yanına girmeyeceğime yemîn ettim. Eğer sen beni bu zaman zarfında yanında alıkoymayı muvafık görürsen öyle yap. Adam:

- “Olur.” dedi.

Enes (r.a.) dedi ki: Abdullah sözüne devamla şöyle anlatıyor:

- “Üç geceyi onunla bir arada geçirdik. Fakat gece kalktığını görmedim. Ancak sabah namazına kadar uyandıkça Allahu Teâlâ’yı zikretti ve tekbîr getirdi.

Abdullah dedi ki:

- "Onun, hayırdan başka bir şey söylediğini işitmedim. Üç gün geçince sanki onun amelini küçük görür gibi dedim ki:

- "Ey Allah'ın kulu, babam ile benim aramda bir ayrılık ve ihtilâf vâkî değildir. Fakat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in senin için üç kere " *imdi size cennetliklerden bir adam çıka gelecektir."* dediğini işittim. Üç defasında da sen çıkageldin. Amelini anlamak için senin yanında kalmak istedim. Böylece sana uymak istedim. Fakat büyük bir amel işlediğini görmedim. Seni Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in söylediği mertebeye ulaştıran nedir?" dedim. Dedi ki:

- "Şu gördüğünden başkası değildir. Ben dönünce bana seslendi ve dedi ki:

- "O senin gördüğün şeyden başkası değildir. Ancak ben Müslümanlardan hiç bir kimseye kalbimde bir hîle ve kin tutmam ve Allah'ın verdiği her hangi bir hayırdan dolayı hiç bir kimseye aslâ haset etmem. Bunun üzerine Abdullah:

- "İşte seni o dereceye ulaştıran budur." dedi.[464]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ لَا يَنْجُو مِنْهُنَّ أَحَدٌ: اَلظَّنُّ وَالطِّيَرَةُ وَالْحَسَدُ

وَسَأُحَدِّثُكُمْ بِالْمَخْرَجِ مِنْ ذٰلِكَ إِذَا ظَنَنْتَ فَلَا تُحَقِّقْ وَإِذَا

تَطَيَّرْتَ فَامْضِ وَإِذَا حَسَدْتَ فَلَا تَبْغِ

"Üç ey vardır ki, bunlardan kimse kurtulamaz." *Diğer rivâyette: "Az kimseler kurtulur"* şeklindedir. *"Bunlar, kötü zan, uğursuzluk saymak ve haset, yâni çekememezliktir. imdi bunlardan kurtulu çârelerini size öğreteyim: Kötü zanna kapıldığın zaman, üzerinde durup iç yüzünü ara tırma. Uğursuz diye bildiğin bir ey ile kar ıla tığın zaman, aldırı etmeden i ine devam et. Haset ettiğin kimseye kar ı haddi a ma."*[465] Diğer rivâyette de:

دَبَّ إِلَيْكُمْ دَاءُ الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ، اَلْحَسَدُ وَالْبَغْضَاءُ هِيَ الْحَالِقَةُ

لَا أَقُولُ حَالِقَةُ الشَّعْرِ وَلٰكِنْ حَالِقَةُ الدِّينِ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ

بِيَدِهِ لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى تُؤْمِنُوا وَلَنْ تُؤْمِنُوا حَتّٰى تَحَابُّوا

أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِمَا يُثْبِتُ ذٰلِكَ لَكُمْ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ

"Geçmi milletlerin hastalığı size de sirâyet etti. O, çekememezlik ve dü manlıktır. Bu çekememezlik tra eder, kökünden kazıtır. Ben size saçı sakalı tra eder demiyorum; dîni kazıtır, dînin kemâlini giderir. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, siz mü'min olmadan cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmeden de mü'min olamazsınız. Sevginin nasıl yerle tiğini size bildireyim mi? Aranızda açıkça selâmla ın, selâmı açığa çıkarın."[466] buyurmuştur.

Diğer hadîste şöyle buyurulmuştur:

كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا وَكَادَ الْحَسَدُ أَنْ يَغْلِبَ الْقَدَرَ

"Nerede ise yoksulluk insanı küfre sokacak ve nerde ise haset kadere galebe çalacak."[467] Yâni haset eden nerede ise kendisinin Allah'ın takdîri ile bu darlığa düştüğünü unutacak. Başka bir rivâyette Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّهُ سَيُصِيبُ أُمَّتِي الْأَشَرُ وَالْبَطَرُ وَالتَّكَاثُرُ وَالتَّنَافُسُ فِي

الدُّنْيَا وَالتَّبَاعُدُ وَالتَّحَاسُدُ حَتَّى يَكُونَ الْبَغْيُ ثُمَّ الْحَرَجُ

" urası muhakkak ki, benim ümmetime de geçmi ümmetlerin hastalığı sirâyet edecektir."

- "Bu hastalık nedir?" diye soranlara: *"Küfrân-ı nîmet, bollukta azgınlık, servet edinmekle övünmek, dünyalıkta ba kasına göz dikmek, birbirinden uzakla mak ve haset etmektir ki, bu sûretle hududu a arlar, sonra da peri ân olurlar."*[468] buyurmuştur.

Diğer rivâyette şöyle buyrulmuştur:

لَا تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ فَيُعَافِيَهُ اللَّهُ وَيَبْتَلِيَكَ

"Her hangi bir husûmete müsteniden karde inin uğradığı musîbete sevinme. Allah onu kurtarır ve seni mübtelâ eder."[469]

Rivâyete göre **Mûsâ aleyhisselâm** Arş'ın gölgesinde bir adamın oturduğunu gördü. Adama heves etti. *"Bu adam, Allah katında iyi bir insandır."* dedi. Ve sonra: *"Yâ Rab, bu adam kimdir? Adı nedir?"* diye sordu. Allahu Teâlâ adını vermedi. Yalnız: *"Üç amel ile bu mertebeye ula tığını sana bildireyim."* buyurdu ve bu üç ameli şöyle bildirdi: *"Kimseye haset etmedi. Baba ve annesine âsî olmadı. Bir de söz gezdirmedi."* buyurdu.

Zekeriyâ aleyhisselâm da Allahu Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu haber veriyor: *"Haset eden; benim nîmetime dü man olan, kazâma kızan, kullarım arasındaki*

taksîmâtıma râzı olmayan bir kimsedir.”

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

أَخْوَفُ مَا أَخَافُ عَلٰى أُمَّتِي أَنْ يَكْثُرَ فِيهِمُ الْمَالُ

فَيَتَحَاسَدُونَ وَيَقْتَتِلُونَ

“Ümmetim için en çok korktuğum ey, zenginlikten mütevellit çekememezlikle birbirlerini öldürmeleridir.”[470] Diğer rivâyette:

اِسْتَعِينُوا عَلٰى قَضَاءِ الْحَوَائِجِ بِالْكِتْمَانِ فَإِنَّ كُلَّ ذِي نِعْمَةٍ

مَحْسُودٌ

“İhtiyaçlarınızın temîn edilmi olduğunu gizlemekle onlara yardım arayın. Çünkü her varlık sâhibi haset edilir.”[471] buyurulmuştur. Başka bir rivâyette şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ لِنِعَمِ اللّٰهِ أَعْدَاءً قِيلَ وَمَنْ هُمْ؟ فَقَالَ: الَّذِينَ يَحْسُدُونَ

النَّاسَ عَلٰى مَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ

“Allahu Teâlâ’nın verdiği nîmetlerin de dü manları vardır. Bunlar da Allahu Teâlâ’nın kendi fazlından verdiği kimselere haset ederek onları çekemeyenlerdir.”[472] Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) başka bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

سِتَّةٌ يَدْخُلُونَ النَّارَ قَبْلَ الْحِسَابِ بِسَنَةٍ قِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَنْ

هُمْ؟ قَالَ: الْأُمَرَاءُ بِالْجَوْرِ، وَالْعَرَبُ بِالْعَصَبِيَّةِ، وَالدَّهَاقِينُ

بِالتَّكَبُّرِ، وَالتُّجَّارُ بِالْخِيَانَةِ، وَأَهْلُ الرُّسْتَاقِ بِالْجَهَالَةِ،

وَالْعُلَمَاءُ بِالْحَسَدِ

“Altı (sınıf) *kimse, altı sebepten veya hesaptan bir sene önce cehenneme gireceklerdir. Bunlar; zulm ile hâkim olanlar, cehâletle köylüler, kibir ile ileri gelenler, taassupla Araplar, hasûd âlimler ve hâin tüccarlar.”*[473]

Bu Husus ile Alâkalı Diğer Rivâyetler:

Eskilerden biri: “İlk haset şeytanda başlar. Şeytan, Âdem’in rütbesine dayanamayarak ona secde etmediği için çekememezliği kendisini isyâna sevk etmiştir.” dedi. Hikâye edildiğine göre Avn b. Abdullah Mühelleb’in oğlu Fazl’ın yanına girdi. O sırada Vâsıt şehrinde vâli bulunuyordu. Avn kendisine:

- “Sana nasîhat etmek istiyorum.” deyince Fazl:
- “Söyle bakalım.” dedi. Bunun üzerine Avn:
- “Kibirlenme. Zîra ilk isyân kibirdendir.” dedi. Ve:

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ

“Hani meleklere: “Âdem’e secde edin.” demiştik de İblîs’den başkası hemen secde ettiler.” (Bakara sûresi, 2/34) âyetini okudu ve devamla: “Harîs olma. Zîra genişliği, eni, yer ve gökler kadar olan cennete Allahu Teâlâ’nın yerleştirdiği Âdem’i, cennetten hırs çıkarmıştır. Allahu Teâlâ’nın yasakladığı bir ağaçtan yedi ve bu sûretle cennetten çıktı.” Sonra:

اهْبِطُوا مِنْهَا

“Dedik ki, hepiniz oradan inin!” (Bakara sûresi, 2/38) âyet-i kerîmesini okudu. Haset etme. Zîra Kabil, Hâbil’i hasedi yüzünden öldürmüştür.” dedi ve:

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ

“(Yâ Muhammed aleyhisselam!) **Onlara, Âdem’in iki oğlunun kıssasını doğru olarak anlat.”** (Mâide sûresi, 5/27) âyetini okudu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in ashâbı anıldığı, kaderden bahsedildiği, nücûm ilminden söz açıldığı yerlerde susmasını bil.” dedi.

Ebû Bekir b. Abdullah şöyle bir hikâye anlatıyor: “Zâtın biri bir hükümdâra uğrar, onun karşısına dikilir ve ona öğüt vererek der ki:

- “Sen, sana iyilik yapana fazlasını yap, kötülük yapana bir şey yapma, onun kötülüğü mükâfat olarak sana yeter. Bunu gören başka biri, adamın hükümdâra karşı böyle konuşmasını çekemeyerek bir gün hükümdâra:
- “Bu adam senin nefesinin koktuğunu söylüyor.” der. Hükümdâr:
- “Ne biliyorsun?” diye sorunca adam:
- “Bir daha yanına yaklaşınca bak nasıl ağzını burnunu tutacaktır.” der. Hükümdâr da:

- “Pekâlâ öyleyse bir tecrübe edelim.” der. Adam oradan çıkar. Bu zât, hükümdarın huzuruna gireceği zaman onu dâvet eder ve sarımsaklı yemek yedirdikten sonra:

- “Ağzının kokusu ile hükümdâra fazla yaklaşma.” diye tembîh eder. Bu zât yine mûtâdı vechile pâdişâhın huzuruna girer ve karşısına dikilir, aynı tavsiyede bulunur. Pâdişâh tecrübe etmek için adama:

- “Yanıma yaklaş.” deyince, adam da ağzını burnunu tutarak pâdişâha yaklaşır. Hükümdâr kendi kendine, adamın doğru söylediğine inanır ve eline kâğıt kalem alarak bir yazı yazar, buna verir ve:

- “Bu mektubu falan kumandana götür.” der. Pâdişâhın kendi eliyle yazdığı fermanlar umûmiyetle birer yardım ve ikrâmı âmir yazılar olduğu için, adam kâğıdı alıp dışarı çıkınca, kendisine yemek yediren adama tekrar rastlar. Kendisine:

- “Elindeki kâğıt nedir?” diye sorar. Adam da:

- “Herhâlde pâdişâh bir kaç kuruş atıyye ve ihsân yazmıştır, onu almaya gidiyorum.” der. Adam:

- “Ne olur, bu kâğıdı bana ver.” diye ricâ eder. O:

- “Olsun, al der. Adam kâğıdı alıp da doğru kumandana gidince, yazı tamâmen umulanın aksine çıkar. Meğerse pâdişâh kızmış ve kâğıda: “Bu kâğıdı getiren adamı boğazla, derisini yüz, içine saman doldur ve bana gönder.” der. Bunu duyan adam: “Aman aman, bunun sâhibi ben değilim, istersen geri çevir, esas sâhibini getireyim, bu şöyle oldu, böyle geldi.” diye anlatırsa da fayda vermez. Emir yerine getirilir. Ertesi gün aynı zât yine hükümdârın huzuruna çıkınca, bu sefer hükümdâr şaşırarak:

- “Sana dün verdiğim kâğıt ne oldu?” diye sorar. Adamcağız vaziyeti anlatır. Hükümdar sorar:

- “Benim nefesimin koktuğunu söylüyorsun, doğru mu?” Adam:

- “Hayır, böyle bir şey yok.” der. Pâdişâh:

- “Öyle ise neden bana yaklaşınca ağzını burnunu kapadın?” deyince, adamcağız:

- “O gün o adam beni dâvet etti, bana sarımsaklı yemek yedirdi. Nefesimin kokusu sizi rahatsız etmesin diye ağzımı kapadım.” deyince, pâdişâh meseleyi öğrenir ve:

- “Doğru söylüyorsun, geç otur. Kötülük yapan kötülüğünün cezasını buldu ve senin yerine geçti.” der.

İbn Şîrîn de şöyle diyor: “Dünyalık hususunda kimseye haset etmedim. Zîra dünyalık kendisine verilen kimse, cennetlik ise bu dünyalığının cennetin

yanında ne kıymeti var? Nesine haset edeyim? Şâyet cehennemlik ise haset edilecek neresi var, dünyalığından ne çıkar?"

Adamın biri **Hasan-ı Basrî**'ye:

- "Mü'min hiç haset eder mi?" diye sordu. Hasan-ı Basrî:

- "Yâkub aleyhisselâm'ın oğullarını unuttun mu? Elbette mü'min de haset eder. Ancak içinden geçen bu çekememezliğe dilinle veyâ elinle katılmadıktan sonra o kadar zararlı olmaz." dedi. Muâviye de: "Herkesi memnin etmek mümkündür, yalnız hasûd olanı tatmîn etmek zordur. Çünkü o, haset ettiği şeyin yok olması ile ancak memnun kalır." demiştir. Bunun içindir ki, Şâir şöyle diyor:

"Bütün dü manlıkların yok olması mümkün, ancak haset dü manlığının izâlesi mümkün değildir."

Hakîmlerden biri de: "Haset, iyileşmeyen bir yara gibidir. Zâten hasûdun dünyadaki bu sıkıntısı ve hasedi sebebiyle âhirette uğrayacağı azâb, cezâ bakımından kendisine yeter." demiştir. Bedevînin biri de şöyle demiştir: "Haset edici kadar mazlûma benzeyen bir zâlim görmedim. Çünkü o, sana verilen nîmeti kendisine bir nikmet ve gadab olarak görür."

Hasan-ı Basrî: "Ey insanoğlu, niçin kardeşini çekemiyorsun? Ona verilen onun hakkı ise Allahu Teâlâ'nın ikrâm ettiği kimseye kızmaya ne hakkın var? Şâyet hakkı değilse, cehenneme girecek adamın nesine çekememezlik edersin?" demiştir. Diğer biri: "Haset, meclislerde zillet ve meskenet, melekler tarafından lânet, halk tarafından nefret ve sıkıntı, ölüm anında şiddet ve zorluk, mahşer yerinde ise rezalet ve azâb ile karşılaşır." demiştir.

Ebû Dâvud Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Ahmed rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Tirmizî Zübeyr'den rivâyet etmiştir.

Beyhakî ve diğerleri Enes'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi'd-Dünyâ ceyyid sened ile Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Tirmizî, Vâile'den hasen ve garib olarak rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ Âmir'den rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ ve Taberânî Muâz'dan rivâyet etmişlerdir.

Taberânî **"Evsat"**da İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr Deylemî İbn Ömer ve Enes'den rivâyet ettiler.

HASEDİN MÂHİYETİ VE MERTEBELERİ

Bilmiş ol ki; haset, ancak bir nîmete olur. Allahu Teâlâ bir kardeşine bir nîmet ihsân ettiği zaman, senin iki hâlin vardır:

Birincisi: Bu nîmeti ona çok görüp onun elinden gitmesini istemektir. İşte buna haset denir. Tarifi de budur: Adamın varlığını çok görmek ve yok olmasına sevinmektir.

İkincisi: Ne varlığına sevinmek, ne de yok olmasını istemektir. Buna rağmen adamın varlığı gibi senin de varlığın olmasını istemendir. Buna gıpta ve bâzen de münâfese denir. Bâzen münâfeseye haset, hasede münâfese derler. Yâni bu sözler birbirinin yerine konabilir. Mânâ anlaşıldıktan sonra isimlerde fark yoktur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَغْبِطُ وَالْمُنَافِقَ يَحْسُدُ

"Mü'min gıpta, münafik ise haset eder."[474] buyurmuştur.

Birincisi, yâni başkasının elinde olan nîmetten hoşlanmayıp onun yok olmasını istemek, her hâli ile haramdır. Ancak fâcir veyâ bir kâfirin eline geçen servet ile fitne uyandırdığı, bu sebeple ara bozup herkese eziyet ettiği zaman, bu nîmetin zevâlini istemek, bu adamın bu varlığına memnun olmamak, günâh değildir. Çünkü sen onun yok olmasını, nîmet olması bakımından değil, onu kötülükte kullanması bakımından istiyorsun. Şâyet adam yaptığı fesatlıktan vazgeçseydi elindeki nîmete üzülecek değildin. Hasedin haram olduğuna, yukarıda anlattığımız rivâyetlerle bu çekememezlik, Allahu Teâlâ'nın taksîmâtındaki kazâsına rızâ göstermemek, delâlet etmektedir. Burada ne özür, ne de ruhsat vardır. Sana zararı dokunmadan bir Müslüman'ın rahata ulaşmasına hoşlanmamak kadar günâh ne olabilir? İşte buna işâret olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا

"Size bir iyilik gelse, onların fenasına gider; başınıza bir kötülük gelse buna sevinirler." (Âl-i İmrân sûresi, 3/120) Bu sevinç, belâya sevinmektir ki, haset ile arkadaştır.

Yine Allahu Teâlâ:

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ

كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ

“Kitap ehlinin çoğu, hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra, içlerindeki çekememezlikten ötürü, sizin inandıktan sonra inkâr etmenizi isterler.” (Bakara sûresi, 2/109) buyurmuştur.

Onların, îman nîmetinin Müslümanlardan zâtî olmasını istemelerinin haset olduğunu haber vermiştir. Yine Allahu Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur:

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً

“Onlar kendileri inkâr ettikleri gibi, keşke siz de inkâr etseniz de müsâvî olsanız isterler.” (Nisâ sûresi, 4/89) Allahu Teâlâ Yûsuf aleyhisselâmın kardeşlerinin hasedini anlatırken, onların içinden geçenleri şöyle beyân buyurmuştur:

إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَى أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ

أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ. اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ

لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ

“Kardeşleri: “Biz birbirimize bağlı bir topluluk olduğumuz halde babamız, Yûsuf’u ve kardeşini daha çok seviyor. Doğrusu babamız apaçık bir sapıklık içindedir.” (Yûsuf sûresi, 12/8-9) Babalarının Yûsuf’u sevmesinden memnun olmadıkları ve bu ağırlarına gittiği için bu sevgiyi yok etmek maksadıyla Yûsuf’u babalarından uzaklaştırmalardır. Yine Allahu Teâlâ:

وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا

“Onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler.” (Haşr sûresi, 59/9) buyurmuştur. Bunların da hasetleri olmamakla kendilerini övmüştür. Yine:

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ

“Yoksa Allah’ın bol nîmetinden verdiği kimseleri mi çekemiyorlar?” (Nisâ sûresi, 4/54) buyrulmuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً... إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا

جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ

“İnsanlar bir tek ümmetti, Allah peygamberleri müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi, insanların ayrılığa düşecekleri hususlarda aralarında hüküm vermek için onlarla birlikte doğru olan kitap indirdi. Kitap verilenler, kendilerine vesikalar geldikten sonra, aralarındaki ihtiras yüzünden onda ayrılığa düştüler.” (Bakara sûresi, 2/213) Buradaki “Bağyen” kelimesinden maksadın haset olduğu, müfessirlerce açıklanmıştır. Yine Allahu Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur:

وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ

“Kendilerine ilim geldikten sonra ayrılığa düşmeleri, ancak birbirini çekememezlikten oldu.” (Şûra sûresi, 42/14) Allahu Teâlâ onları bir araya toplamak için ilmi inzâl etti. Bu sûretle onları tâatte birleştirmek istedi ve ilim ile ülfet etmelerini emretti. Fakat onlar hasetleşerek ihtilâfa düştüler. Çünkü her biri müstakil söz sâhibi olmak ve riyaset iddiâsında bulundular. Bunun için birbirini reddettiler.

İbn Abbâs (r.a.) diyor ki: “Peygamberimizden önce Yahudiler harplerinde, “Gönderilmesini vâd ettiğin peygamber ve indireceğini bildirdiğin kitap hürmetine bize nusrat ver.” diye duâ ederler ve öyle harp ederlerdi. Vaktâ ki peygamber kendilerinden değil, İsmâil aleyhisselâmın soyundan geldi, bunlar onu bildiler ve fakat inkâr ettiler. Bunu beyân etmek üzere Allahu Teâlâ:

وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ

مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ... أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا

“Daha evvel küfredenlerin aleyhine fetih istiyorlardı. İşte tanıdıkları o şey kendilerine gelince ona küfrettiler. Artık Allah’ın lâneti o kâfirlerin tepesine. Onlar Allah’ın kullarından kimi dilerse ona fazlından indirilmesini gönüldekileri için... Allah’ın indirdiği şeyi de inkâr etmekle

nefislerini ne kötü şeye değişip sattılar da gadab üstüne gadaba döndüler." (Bakara sûresi, 2/89-90) buyurmuştu." Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in zevcelerinden Safiyye bint-i Huyey (r.a.) -ki bunu Hayber'de esîr aldı, âzâd ederek nikâh etti.- Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e diyor ki: "Bir gün amcam ile babam sizin yanınızdan geldiler. Babam amcama:

- "Bu adam hakkındaki görüşün nedir?" diye sordu. Amcam:
- "Mûsâ aleyhisselâmın müjdelediği peygamberdir." dedi. Babam:
- "O halde buna karşı tavır ne olacak?" diye sordu. Amcam:
- "Ölünceye kadar düşmanlık." dedi." İşte hasedin haram olmaktaki hükmü.

Münâfeseye gelince: Bu vâcip, mendub ve mübâh olabilir. Bâzen münâfese kelimesi ile haset kelimesi birbirinin yerinde de kullanılır. Nitekim Hz. Abbâs'ın (r.a.) oğullarından **Kusam** ile **Fadl** zekât âmilliği için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e mürâcaat edeceklerini Hz. Alî'ye söylediklerinde, Hz. Ali (r.a.): "Sakın gitmeyin, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu işi size vermez. (Zîra sadaka malın kiridir, onunla uğraşmayı kendi akrabasına muvâfık bulmaz)" deyince onlar: "Bu ancak senin nefâsetinden ileri geliyor. Yâni haset ediyorsun. Hâlbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sana kızını verdi, biz haset etmedik." dediler. Burada münâfese kelimesini haset mânâsında kullandılar. Aslında münâfese, nefâsetten, temizlik ve paklıktan alınmadır. Bunun mübâh olduğuna Kur'ân-ı Kerîm'in:

فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ

"İyi şeyler için yarışanlar, bunun için yarışsınlar." (Mutaffifîn sûresi, 83/26) âyeti ile

سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ

"Genişliği yer ile göğün genişliği kadar olan cennete koşuşun." (Hadîd sûresi, 57/21) âyetleri delâlet etmektedir. Müsabaka, fırsatın kaybı korkusu olacağı anındadır. Efendilerinin yanında daha üstün mevkî almak için kölenin müsâbakası gibi. Münâfesenin cevâzını Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şu hadîste tasrîh etmiştir:

لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اِثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللّٰهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ

فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللّٰهُ تَعَالَى عِلْمًا فَهُوَ يَعْمَلُ بِهِ وَيُعَلِّمُهُ

النّاسَ

“Münâfese ancak iki ki iye olur. Bunlardan birine Allah servet vermi , o da bu serveti hak yolunda sarf etmi tir. Diğerine de ilim vermi , o da ilmiyle amel etmi ve ba kalarına da öğretmi tir.”[475]

Sonra **Ebû Kebşe**’nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bunu şöyle açıklamıştır:

مَثَلُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ مَثَلُ أَرْبَعَةٍ: رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالًا وَعِلْمًا فَهُوَ
يَعْمَلُ بِعِلْمِهِ فِي مَالِهِ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ عِلْمًا وَلَمْ يُؤْتِهِ مَالًا
فَيَقُولُ: رَبِّ لَوْلَا أَنَّ لِي مَالًا مِثْلَ مَالِ فُلَانٍ لَكُنْتُ أَعْمَلُ
فِيهِ بِمِثْلِ عَمَلِهِ، فَهُمَا فِي الْأَجْرِ سَوَاءٌ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالًا
وَلَمْ يُؤْتِهِ عِلْمًا فَهُوَ يُنْفِقُهُ فِي مَعَاصِي اللهِ تَعَالٰى، وَرَجُلٌ لَمْ
يُؤْتِهِ اللهُ مَالًا وَلَا عِلْمًا يَقُولُ: لَوْ أَنَّ لِي مِثْلَ مَالِ فُلَانٍ لَكُنْتُ
أُنْفِقُهُ فِي مِثْلِ مَا أَنْفَقَهُ فِيهِ مِنَ الْمَعَاصِي فَهُمَا فِي الْوِزْرِ سَوَاءٌ

“Benim ümmetimin hali dört kimsenin hali gibidir. Bunlardan birine Allahu Teâlâ hem mal, hem de ilim vermi ; adam servetini ilminin” gerektirdiği ekilde ve me rû yolda kullanmı tır. Diğerine de Allahu Teâlâ ilim vermi fakat servet vermemi tir. Bu adam: “Benim de servetim olsa onun gibi me rû yolda sarf ederdim.” der. İ te bunların ikisi de mükâfatta müsâvîdir. (Bu adam ötekinin servetine göz dikmiş değil, ancak kendisinin de böyle hayırlı bir servete sâhip olmasını arzu etmiştir.) *Üçüncüsüne de Allahu Teâlâ servet vermi , fakat ilim vermemi tir. Bu adam da servetini har vurup harman savurur, kötü yollarda harcar. Dördüncüsüne de Allahu Teâlâ ne ilim, ne de servet vermi tir. Fakat bu da: “Benim servetim olsa, u üçüncü ahıs gibi onu kötü yerlerde kullanırdım.” demi . İ te bunlar da günâhta beraberdirler.”*[476]

Anlaşılıyor ki, başkasının elindekine göz dikmeden onun mahvolmasını istemeden, onun serveti gibi bir servete sâhip olmayı arzu etmekte bir beis yoktur. Hattâ başkasının elindeki nîmet, dînî bakımdan temîni farz olan îman, namaz, zekât ve benzeri şeylerden ise o zaman münâfese farz olur; onun gibi

olmayı temennî etmek kendisine farz olur. Çünkü bunları arzu etmemek, isyâna rızâ göstermektir, bu ise haramdır. Şâyet adamın elindeki nîmet, malını hayır ve hasenâta sarf etmek gibi fazîletlerden ise burada münâfese mendubdur.

Şâyet elindeki nîmeti mübah bir şekilde kullanıyorsa, böyle bir nîmeti istemek de ne sevap, ne de günâh olmak üzere mübahtır. Çünkü burada bir günâh yoktur. Üstelik böyle bir servetin iki faydası vardır. **Birincisi** sâhibinin huzura kavuşması; **ikincisi** de diğerinin ayarında olmasını istemesidir. Böyle bir servet istemekle müsâvatı arzulamış olur. Mübâh işlerde kendisinin geride kalmamasını istemesinde bir zorluk yoktur. Filhakika bu fazîletleri azaltır; zühde, tevekküle, rızâya muvâfık düşmez. Mânevî üstün mevkîlerden de insanı düşürür fakat isyânı gerektirmez.[477] Burada gâyet ince bir nokta vardır: Adam kendisinden üstününü görünce şüphesiz aradaki açığın kapanmasını ister ki, bu da iki şekilde olur. Ya kendisi yükselir, onun derecesini alır veyâ onun elindeki varlık gider, kendi seviyesine düşer. Yollardan biri kapanınca, gönül öte tarafa döner, yâni kendisi onun seviyesine ulaşamayacağını anlayınca, bu defa onun elindeki servetin mahvına teveccüh eder. Kendisi de onun seviyesine çıkamayacağına göre, onun kendi seviyesine inmesiyle rahat eder. Şâyet bu birinci yol kapanınca, bu ikinci yola başvurursa, bu adam zemmedilen hasûdlardandır.

Şâyet her ne kadar hatırından böyle bir şey geçerse de kendisi bu fikre katılmaz ve bunu takvâsıvla reddederse, içindeki bu cereyandan mesûl olmaz. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: *"Haset, su-i zan ve te e'ümden kimse kurtulamaz."* buyurduğunun ve sonra da kurtuluş yolunu anlatmak üzere; *"İçine haset doğarsa, onun pe inden gitme."* buyurduğunun mânâsı da budur. İnsan arzu ettiği seviyeye ulaşamaz. Kendisinden üstün gördüğü kimselere ulaşması cidden zordur. Ulaşamayınca da, adamın servetinin elinden gitmesini ister. Bu haram olan hasede katılan münâfesedir. Bu hususta son derece ihtiyatlı davranmak îcâb eder. Zîra bu nokta tehlikelidir. Çünkü herkes, kendi akranlarında kendisinden üstün çok kimseleri görür, onlarla bir olmayı ister ve bu da yasak olan hasede yol açar. Kendini, ancak kuvvetli îmanı ve takvâsı kurtarabilir.

Kendini onların seviyesine çıkarmaya tahrîk eden sebep aşağılık duygusu ise yine kendini haram olan hasede sürükler de adamın varlığının elinden alınmasına meyleder. Çünkü kendisi o seviyeye çıkamayınca, onu kendi seviyesine indirmek ister. Bunda aslâ ruhsat yoktur, belki haramdır. Hattâ dünyalık hususunda haram olduğu gibi, dînî cihetten olursa da haramdır. Fakat içindeki bu hissini tatbikat sahasına koymayıp reddettikçe, yalnız his ile

inşâallah muâhaze olunmaz. Bu halinden dolayı kendi kendini zemmi ve neden böylesin demesi günâhına keffâret olabilir.

İşte hasedin hakîkati ve erkânı bunlardır.

HASEDİN MERTEBELERİ

1 - Haset ettiği kimsenin elindeki nîmetin yok olmasını istemektir. Bu nîmet ister kendi eline geçsin, ister geçmesin, yeter ki onda bulunmasın. Hasedin en berbat olanı budur.

2 - Haset ettiği adamın elindeki nîmetin kendi eline geçmesini istemektir. Meselâ, adamın güzel evi veyâ güzel karısı var yâhut üstün mevkidedir. Adamın "Bunlar benim olsalar" demesidir. Bunun arzusu o nîmete sâhip olmaktır, maksadı o nîmeti kendisi elde etmektir. Yoksa birincisinde olduğu gibi "ne onda, ne de bende olsun" şeklinde değildir. Başkası bu nîmetten neden istifâde ediyor, demiyor ben neden istifâde edemiyorum, diyor.

3 - Ondaki nîmetin aynının veyâ benzerinin kendisinde olmasını istemesidir. Şâyet kendi eline onun gibisi geçmeyecekse, onda da olmasın diye, arzu etmesidir.

4 - Onda olan nîmet gibi bir nîmetin de kendi elinde bulunmasını arzu etmek ve fakat onun elindeki nîmetin zevalini istememektir. İşte bu son kısım, dünyalık hususunda ise affedilmiştir. Dîn hususunda ile mendubdur. Üçüncü kısımda zemmedilen var, edilmeyen vardır. İkinci kısım, üçüncüden hafif, birinci kısım ise tamâmen zemmedilen hasettir. İkinci kısma haset adını vermekte biraz genişlik vardır. Fakat bu da mezmumdur. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ

"Allah'ın, kiminizi kiminizden üstün kılmaya vesîle yaptığı şeyleri ummayın." (Nisâ sûresi, 4/32) Demek ki, "onun varlığı gibi bende de olsa" şeklinde temenni mezmûm değildir. Fakat, "ondaki bende olsa" şeklindeki temennî mezmûmdur.

Mehazı bulunamamıştır.

Buhârî ile Müt'im, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir

İbn Mâce ve Tirmizî rivâyet etmiştir. Tirmizî, bâzılarına göre hasen ve bâzılarına göre sahih olduğunu söylemiştir.

Ben de derim ki: Münâfese fertler arasında olduğu gibi, milletler arasında da olması zarurîdir. Beynelmilel (milletler arası) yarışmadaki görünüş, her ne

kadar refaha dayanıyorsa da, aslında zamâna ayak uydurarak, milletler mevcûdlyetlerini muhâfaza etmek için müsâbaka halindedirler. Binâenaleyh, zâhiren geri kalmışlıktan kurtulmak için çalışılıyorsa da, hadd-i zâtında gâye, mevcûdiyetlerini muhâfaza olduğundan, dünyâ milletlerine bakarak, onların kat ettikleri mesâfeyi almak için çalışmamız: hem millî, hem de dînî bir vazifedir. Bu kabîl münâfese elzemdir. Aksi takdirde, inhizam ve inkıraz neticesinde yokluğa mahkûm olmak mukadderdir. Âgâh oluna!

HASET VE MÜNÂFESENİN SEBEPLERİ

Münâfesenin sebebi, kendisinde nefâset bulunan bir şeyi sevmektir. Dînî olursa sebebi, Allah sevgisi ve tâat arzusudur. Dünyevî olursa sebebi, dünya nîmetlerini sevmek ve varlıktan zevk almaktır. Biz şimdi mezmum olan hasedin sebeplerini gözden geçirelim. Hasedi körükleyen pek çok sebepler vardır. Fakat bunları yedi babda hulâsa etmek mümkündür. Bunlar adâvet, teazzüz, tekebbür, teaccub, arzu edilen şeyden mahrum kalma korkusu, riyâset sevgisi ve alçak tabiatlılık ile cimriliktir. Demek ki bu adam ya düşmanı olur ona hayırlı rüyâ görmez ve varlıklı olmasını istemez. Burada emsallik aranmaz, kendisine veyâ adamlarından birine yaptığı kötülük sebebiyle bir hükümdârın hükümdarlığının elinden alınmasını isteyebilir. Yâhut bu varlığa sâhip olan kimse varlığıyla kendisine karşı azamet ve üstünlük taslar, buna dayanamaz, kendisine haset eder.

Teazzuz bu demektir. Veyâhut kendi tabiatındaki böbürlenmesini, varlığı sebebiyle karşısındakine gösteremiyor ve ona haset ediyor. İşte tekebbür de bu demektir. Yâhut da adamın başına büyük bir devlet kuşu konar, buna şaşarak kendisine haset eder. Bu da taaccüb, şaşmaktan hâsıl olan hasettir. Yâhut adamın elindeki servet sebebiyle kendi maksadına ulaşamayacağını bildiği için ona haset eder ki, bu da beşinci sebeptir. Yâhut kendisinde riyâset sevgisi var, fakat karşısındaki adamda olan varlık sebebiyle maksadına erişemediği için adama haset eder, bu da altıncı sebeptir. Yedincisi de, herhangi bir sebep ortada olmaksızın alçak tabiatliliği sebebiyle kimsede bir varlık görmek istemez ve varlık sâhiplerine haset etmesidir. Bütün bu sebepleri açıklamamız gerekiyor:

Birinci sebep: Birinci sebep düşmanlıktır. Bu, hasedin en mühim sebeplerindendir. Çünkü herhangi bir sebeple kendisine eziyet eden veyâ muhâlefette bulunan kimseye içinden kızmaya başlar ve bu kızmak kin hâlini alır. Kin ise intikam ile yatışır. Bizâtihi intikamdan âciz olan, işi zamana havâle eder. Düşmanına bir felâket geldiği zaman, bunu kendi kerâmetine hamlederek bununla sevinir ve bunu kendi mükâfatı sanır. Düşmanına bunun aksine olarak bir iyilik gelirse, buna da canı sıkılır ve bunu kendisinin Allah katında bir kıymeti olmadığına verir ki, düşmanından intikam almak şöyle dursun, nîmetini bile arttırmış olur. Uzun sözün kısası haset, düşmanlığın, husûmetin arkadaşıdır; onlardan ayrılmaz. Burada korunmanın son çâresi bu halinden hoşlanmayıp söz ve hareketleri ile işi azıntıya vermemektir. Yoksa kızdığı bir

adamın sevinmesiyle üzüntülü halinin kendisince müsâvî olması mümkün değildir. Düşmanlığından doğan haset ile kâfirleri vasfederek üzere Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ

الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ. إِنْ

تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ

"Onlar sizinle buluştukları zaman "inandık" derler. Aralarında baş başa kaldıkları zaman ise size karşı olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki "kininizle geberin". Şüphesiz ki Allah onların sînelerindeki bütün özü hakkıyla bilicidir. Eğer size bir iyilik dokunursa onları tasaya düşürür. Şâyet bir fenâlık gelirse onunla sevinirler." (Âl-i İmrân sûresi, 3/119-120) Hattâ böyle düşmanlık sebebinden meydana gelen haset, çok kere münâzaa ve vuruşmalara yol açar, hayat boyunca devam eder; hîleli yollardan nîmetin izâlesi cihetine gidilir, adamın şerefiyle oynanır, gizli işlerinin açığa çıkarılmasına çalışılır.

İkinci sebep: Hasedin ikinci sebebi de teazzuzdur. Varlık sahibinin üstünlük taslaması ve bunun da kendi ağırına gitmiş olmasıdır. Emsallerinden biri mevkî, ilim veyâ servet sahibi olduğu takdirde, kendisine karşı kibirleneceklerinden, kendisinin bunu müsâmaha ile karşılamayacağı ve buna dayanamayacağı için haset etmesidir. Yâni hasedi, kendi kibrinden dolayı değil, karşısındakinin kibrine dayanamayacağından dolayıdır. Müsâvâtı kabule râzı, fakat üstünlüğüne dayanamaz da bu bakımdan haset eder.

Üçüncü sebep: Doğrudan doğruya kendisinin kibirlenmesi, karşısındaki adamı küçük görüp kendine hizmet ettirmesi ve bütün arzularında kendi emrinde olması isteğidir. Bu adam bir nîmete ulaştığı vakit, artık kendi emrine girmeyeceğinden, kibrine dayanamayacağından, müsâvat ve hattâ üstünlük iddiâsına kalkışıp, kendisi ona karşı böbürlenirken aksine olarak onun böbürlenmesinden korkarak ona haset etmektir. Kâfirlerin çoğunun Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e karşı hasedi tekebbür ve teazzüzden, yâni kendi kibirlerinden ve onun kendilerine karşı ululuk iddia etmesi korkusundandır. "Biz asıl ve ulu kimseler iken bir öksüz nasıl olur da bizim başımıza geçer ve biz ona nasıl boyun eğeriz?" demelerindendir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظٖيمٍ

“Bu Kur’ân, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi’” (Zuhruf sûresi, 43/31) âyet-i celîlesi bunların bu sözlerini bildiriyor. Yâni demek istiyorlar ki, Mekke ve Taif’in ileri gelenlerinden birine bu Kur’ân nâzil olsa ona râm olmak bizim ağırımıza gıtmezdi. Yine bu husus ile alâkalı olarak Kureyşîlerin söylediklerini beyan etmek üzere şöyle buyruluyor:

أَهٰؤُلَاءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا

“Allah aramızdan bunlara mı lütfunu revâ gördü?” (En’âm sûresi, 6/53) Böyle dediler ve bu sözleri ile Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e uyanları hakîr gördüler.

Dördüncü sebep: Dördüncü sebep de teaccüb, yâni şaşkınlık ve hayranlıktır. Geçmiş ümmetlerin bu mânâdaki hasetlerini beyân etmek üzere Allahu Teâlâ:

مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا

“Siz de ancak bizim gibi birer insansınız.” (Yasin sûresi, 36/15),

أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا

“Bizim gibi iki insana mı inanacağız?” (Mü’minûn sûresi, 23/47),

وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ

“Kendiniz gibi bir insana itâat ederseniz hüsrâna uğrayacağınızda hiç şüphe yoktur.” (Mü’minûn sûresi, 23/34) buyurmuştur. Kendileri gibi bir insanın risâlet, vahiy ve Allah’a yakınlık gibi mevkie ulaşmasına şaştılar ve bu şaşkınlıkları netîcesi haset ettiler de peygamberlik nîmetinin onardan alınmasını istediler. Yaratılışta kendileri gibi olan insanın kendilerinden üstün olacağından korktular. Yoksa tekebbür, riyâset sevgisi geçmiş bir husûmet veyâ başka bir sebep mevcut değildi. Şaşkınlıklarından:

أَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَسُولًا

“Allah peygamber olarak bir insan mı gönderdi?” (İsrâ sûresi, 17/94) dediler. Yine:

لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ

“Bize ya melekler indirilmeli veyâ Rabbimizi görmeliyiz.” (Furkan sûresi, 25/21) dediklerini Allahu Teâlâ haber verdi. Yine bunların bu şaşkınlıklarının yeri olmadığını beyân etmek üzere Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ

“Kendinizden bir adam vâsıtasıyla Rabbinizden size bir ihtâr geldi diye teaccüb mü ettiniz?” (A’râf sûresi, 7/63)

Beşinci sebep: Hasedin beşinci sebebi, gâyesine ulaşamamak korkusudur. Bu da iki kişinin bir maksatta birbirine üstünlük arzusuna dayanır. Arzusuna tek başına ulaşabilmekte kendisine yardımcı olan her nîmete, öbürü haset eder. Yâni insanın da arzusu aynı şeydir. Birinin o arzuya erişip diğerinin erişememesi halinde birbirine haset ederler. Kocalarının sevgisini kazanmakta kumaların yarışması, anne-babanın servetine konmak için anne-babanın sevgisini kazanmaktaki evlatların yarışması. Talebelerin hocalarının sevgisini kazanmaktaki yarışmaları, hükümdarın arkadaşlarının hükümdarın nezdinde daha üstün mevkie sâhip olmaları için yarışmaları, cemâati kendilerine çekmek için vâizlerin yarışması ve birbirine haset etmelerinin hepsi bu kısımdandır. Bunlar, birbirine bir noktada haset ediyorlar. Her iki tarafın maksadı aynıdır. Maksatlarına ulaşmakta birbirine haset ederler ve her biri maksadına başvurur, maksadı uğrunda çalışır.

Altıncı sebep: Böyle bir maksat gütmeden, üstün mevkîi sevmek ve riyâseti arzu etmektir. Meselâ, bir adamın, ilmin herhangi bir dalında emsal kabul etmez ve parmakla gösterilen tek bir insan olmasını arzu etmesidir. Övülmek sevgisi kendisine galebe çaldığı ve insanların, “İşte bu adam kendi sahasında zamanının yetiştirdiği tek bir insandır, emsâli yoktur.” gibi sözlerle methedildiği zaman buna sevinirse; “Falan yerde de bu sahada üstün bir âlim var,” diye duyduğu zaman canı sıkılır. Bu adamın, kendisiyle ortak olan bu varlığının, elinden gitmesini ve hattâ ölümünü bile arzu eder. Bu ortaklık mevkîde, ilimde, şecâatte, ibâdette, sanatta, güzellikte, servette ve benzerlerinde, nerde olursa olsun, fark etmez. Cihanda emsalsiz ve tek kalması sebebiyle sevindiği her hususta vaziyet aynıdır. Burada hasedin sebebi düşmanlık, teazzüz veyâ haset edilene karşı tekebbür olmadığı gibi, tek başına otorite olmak sevdasından başka herhangi bir maksadın kaybolmasından da değildir. Maksadı, o hususta tek olmaktır. Bu haset ise ulemâ arasında insanların kalbinde mevkî kazanmak sûretiyle riyâsete

geçmek sevdasından da başkadır. Yahûdi âlimlerinin hasedi bu kabîldendir. Onlar, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in hak peygamber olduğunu bildikleri halde, ilimlerinin nesh olması sebebiyle riyâsetlerinin elden gideceğinden korktukları için Peygamberimize haset ile onu inkâr ettiler.

Yedinci sebep: Hasedin yedinci sebebi de alçak huyluluk ve Allah'ın kullarına verdiği nîmetlere karşı cimriliktir. Bakarsın, adamın riyâset, tekebbür, mal sevgisi gibi bir derdi yok. Ona, bu nîmetlere Allah'ın mazhar kıldığı bir kimseyi andığın ve onun iyiliklerinden bahsettiğin zaman, ağırına gider. Bunun karşılığında, insanların sıkıntı, ıztırap, gerileme, maksatlarını elde edememe ve geçimlerinde sıkıntı çekme gibi hallerini anlattığın zaman, ona da sevinir. Bu adam, dâima başkalarının gerilemesini seven ve Allahu Teâlâ'nın lütfuna cimrilik gösteren bir insandır. Bir de Arapça'da "Şahin" vardın Bu, başkasının malında cimrilik eden, yâni başkasının malını da başkasına revâ görmeyen kimsedir. Aralarında hiç bir rabıta ve alâka bulunmadığı halde, Allahu Teâlâ'nın kullarına verdiği nîmete cimrilik eder ve onlara haset etmeye başlar. Bunun alçak huyluluktan başka gürünüşte bir sebebi yoktur. Bu da böyle bir yaratıktır ki, bunun tedavîsi cidden zordur. Zîra diğer sebeplerden meydana gelen hasedin, o sebepleri arızîdir, onlar muvakkat olabilir. Fakat bunun hasedinin sebebi fıtrî ve çok fenâdır, izâlesi mümkün değildir.

İşte hasedin asıl sebepleri bunlardır. Bu sebeplerin azı, çoğu ve hattâ tamamı da bâzı kimselerde toplanabilir. Sebepler çoğaldıkça haset hastalığı da çoğalır ve artık hasedini gizleyecek ve idâre edecek halden çıkarak hasedini açıklar. Hasûdların çoğunda bu sebeplerin bir kaçı bulunur. Yalnız tek sebepten dolayı haset etmek enderdir.

HASEDİN AKRAN VE YAKINLAR ARASINDA OLMASI

Şunu bilmiş ol ki; yukarıda da anlattığımız sebepler kimler arasında daha çok bulunursa haset de ekseriyâ onlar arasında bulunur. Sebepler bunlar arasında ne kadar çoğalırsa haset de o nispette kuvvetleşir. Zîra bir adam, karşısındaki adamın kibirlenmesine dayanamadığı veyâ kendisi kibirli olduğu veyâ aralarında husûmet bulunduğu veyâ bunlara benzer herhangi bir sebep bulunduğu vakit haset edebilir. Bu sebepler de aralarında râbıta bulunan bir cemiyette daha çok göze çarpar. Bunlar dâima meclislerde karşılaşır, maksatlarına doğru eğilirler. Biri diğerinin görüşüne uymazsa, öteki ondan nefret etmeye başlar. Ona kızar ve ona karşı kindâr olur. Onu tahkîre koyulur. Ona karşı böbürlenmeye başlar. Gâyesi uğrunda ona da muhalefet etmekle karşılık verir. Onu gâyesine ulaştıracak servete sâhip olmasından hoşlanmaz. Böylece bu sebepler karşılaşır. Fakat birbirinden uzak ayrı yerlerde yaşayıp aralarında râbıta bulunmayan kimseler arasında bu gibi şeyler geçmediği için haset de bahis mevzû olmaz. Ancak bir evde, bir sokakta, bir mektepte veyâ bir câmide buluşur ve fikirleri bir gelmez, birbirine îtirâza kalkışırlarsa bundan tenâkuz, nefret ve husûmet doğar. Bunlardan da hasedin diğer sebepleri ortaya çıkar ve haset etmeye başlarlar. Bunun içindir ki, bakarsın âlim âlime haset eder de âbide haset etmez, âbid de bunun gibidir. O da başka bir âbide haset eder fakat bir âlime haset etmez. Aynı şekilde tüccâr da tüccâra haset eder. Manifaturacının manifaturacıya, bakkalın bakkala, tuhafiyecinin tuhafiyeciye, marangozun marangoza hasedi gibi, herkes kendi mesleğinden olana haset eder. Başka bir meslek sâhibine hasedi ise mesleğinden dolayı değil, başka bir sebebe mebnîdir.

İnsan herkesten ziyâde kardeşine ve amcazâdesine haset eder. Kadın kaynana ve görümceden ziyâde kumasına haset eder. Çünkü diğerleri arasında maksatlar ayrılıyor. Manifaturacının maksadı diğer manifaturacı ile birleşir. Aynı zamanda komşu olduğu manifaturacı ile uzaktaki arasında da fark vardır. Bütün bu sebeplerle kendisine yakın olan meslektaşına daha çok haset eder.

Bunun gibi, bir pehlivan bir âlime değil, kendisi gibi bir pehlivana haset eder. Çünkü onun maksadı ilimle değil pehlivanlıkla şöhret kazanmaktır. Yine bunun gibi bir vâizin diğer bir vâize olan hasedi, bir fakîhe olan hasedinden daha çoktur. İhtisasları dâhilinde tabipler de aynıdır. Zîra aralarında üstünlük olması müşterek bir noktada birleşiyor.

Bütün bu hasetlerin aslı düşmanlıktır. Düşmanlığın aslı da menfaat

çarpışmasının bir noktada birleşmiş olmasıdır. Bu da menfaatleri ayrı olan veya uzaklarda bulunanlar arasında değil, menfaatleri müşterek olup birbirine yakın olan kimseler arasında olur. Bu sebeple bunlar arasında haset çoğalır. Evet, üstün tamah kendini kaplayan ve her tarafta tek olarak anılmasını isteyen kimse, kendi sahasında karşısına çıkacak ve kendisine rekabet gösterecek herkese, nerede olursa olsun haset eder, fakat bu da azdır.

Görüldüğü gibi bütün bunların kaynağı, dünya sevgisidir. Bu gibi bir noktada menfaat ortaklarına dünya dar gelir, fakat âhirette darlık yoktur. Âhiret ilim nîmeti gibidir. Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatını, meleklerini ve peygamberlerini, mülk ve melekût âlemini bilmeyi sevenler, başkası da bunları bildiği zaman onlara haset etmezler. Zîra mârifet âriflere dar gelmez. Çünkü herhangi bilinebilen bir şeyi milyarlarca insan bilebilir, bu ilmi ile sevinir ve ondan zevk alır. Başkasının da onu bilmesi kendi zevkinden bir şey kaybetmez. Belki ârifler çoğaldıkça ünsiyet, anlaşma, ifâde, istifâde de çoğalır. Bunun için hakiki dîn âlimleri arasında çekememezlik yoktur. Bunların maksatları Allah'ı mârifettir. Bunun ucu bucağı yoktur. Burada darlık diye bir şey düşünülmez. Hepsinin maksadı Allah katında mevkî sahibi olmaktır. Bunda da darlık yoktur. Zîra Allah katında nîmetlerin en güzeli O'na mülâkat lezzetidir. Burada da darlık düşünülmez. O'nun cemâlini müşâhedede izdiham yok. (Bütün dünya insanlarının aya bakmasında bir izdihâm olmadığı gibi.) Belki bu gibiler çoğaldıkça zevk ve ünsiyet de çoğalır.

Evet âlimler, ilimleri ile dünya servet ve mevkîini kastederlerse onlar da birbirine haset eder ve birbirini çekemezler. Zîra servet bir madde ve bir cisimdir. Birinin eline geçti mi diğeri ondan mahrum kalır. Mevki de gönüllerde yer almaktır. Bir adamın gönlünde bir âlime hürmet yer alınca, öbüründen vazgeçer ve ona olan hürmeti azalır. İşte bunlar çekememezliğe sebep olur. Fakat Allah'ı mârifet sevinci ile kalp dolduğu zaman, başkasının da aynı mârifet sevgisi ile kalbinin dolmasına mâni olmaz. Hattâ onunla sevinir. İlim ile servet arasındaki farka, bir göz atacak olursak görürüz ki mal, başkasından ayrılmadıktan sonra diğerine intikal etmez. Fakat ilim böyle değil, ilim âlimin kalbinde kaldığı halde başkasına öğretmesiyle ona da intikal eder. Servet maddedir. Madde ise mahduttur, sonu vardır. Hattâ bütün dünyayı bir adama versek yine mahduttur. İlim ise sonu olmayan ve ihâtaya sığmayan bir varlıktır. Allahu Teâlâ'nın azamet ve kibriyâlığında mülk ve melekûtunda insan düşündükçe, o nispette her nîmetin fevkinde ondan zevk alır, kendisine hiç bir şey mâni olamaz. Bu mülâhazalar hasebiyle kimseye haset etmez. Zîra başkalarının aynı şeyi bilip aynı zevke varmaları kendisinden bir şey eksiltmez,

belki arkadaşlarının çoğalmasıyla zevki daha da artar. Bunların melekût âlemindeki akıllara durgunluk verecek acâibâtı düşünmekteki zevklerinin devamı cennet bahçelerine, çiçek ve ağaç yapraklarına baş gözü ile bakanların zevkinden daha büyüktür.

Zîra ârifin nîmet ve cenneti mârifetidir. O mârifet ki zâtının sıfatıdır. Onun yok olmasından emindir. Dâima onun meyvelerini toplar. O, rûh ve kalbi ile ilmin meyvelerini tatmakta, o meyveler ki ne sonu gelir ne de alınması yasaklanır. Belki onlar insana yakın alınmaları kolaydır. O, baş gözünü yumduğu zaman rûhu devamlı olarak üstün cennet bahçelerinde dolaşır. Bu gibi âriflerin fazlalığını kabul etsek bile bunlar arasında haset olmaz. Belki Allahu Teâlâ'nın:

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ

"Biz onların gönüllerinde olan kîni çıkardık. Artık onlar sedirler üzerinde karşılıklı oturan kardeştirler." (Hicr sûresi, 15/47) buyurduğu gibi olurlar. Bu anlattığımız, onların dünyadaki halleridir. Âhirette ortadan perde kalkıp da sevgililerini müşahede ettikleri andaki hallerini ne sanırsın? Artık cennette haset olmadığı meydandadır.

Cennette haset olmadığı gibi, dünyada da cennetlik insanlar arasında haset olamaz. Zîra cennette darlık diye bir şey düşünülmez. Cennete ulaşmak da dünyada darlığı düşünülemeyen Allah'ı mârifetle mümkün olacağından, cennetlikler hem dünya, hem âhirette haset etmezler. Belki haset, uçsuz bucaksız ve yüksek bir makam olan cennetten uzaklaşıp siccînin darlığına gidenler içindir. Bunun için şeytan haset ile tanındı ve Âdem aleyhisselâmın tercîh edilmesine haset etti de secdeye dâvet edildiği zaman kibir, inat ve ibâ etmek sûretiyle isyân etti.

Buraya kadar yaptığımız îzahattan hasedin, herkese yetmesi mümkün olmayan şeyleri elde etmek için yapıldığını anlamış oldun. Bunun için kimse göklere bakmaya haset etmez, fakat küçük bir bahçe için birbirine girerler. Çünkü gökler geniş, bütün gözlere yeter. Bunun için burada izdiham ve haset düşünülmez.

O halde kendine acıyıp, düşünen, aklı başında bir kimse isen, zahmetsiz nîmet ve kedersiz zevk ara. Böyle bir zevk ve nîmet dünyada yalnız mârifetullahtır. Onun sıfat ve ef'âli ile mülk ü melekût âlemindeki acâibâtını bilmektir. Ona âhirette ancak bu mârifet sâyesinde erişilir. Şâyet Allah'ı bilmeği arzulamaz, bunun zevkini almaz, tembelleşir ve buna rağbetin azalırsa, yâni içinde böyle bir his ve istek yoksa sen mâzur sayılırsın. Çünkü sen cinsî münâsebetten zevk almayan hünsâ, top oynamayı krallık üzerine tercih eden bir çocuksun. Bunun

gibi bu zevkleri de çocuklar ile hünsâlar değil aklı başında ve melekeleri yerinde olan erkekler anlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ

"Onlar o erkeklerdir ki, ne ticâret ne de alış veriş onları Allah'ı anmaktan alıkoymaz." (Nûr sûresi, 24/37) buyrulmuştur. Bu zevke başkaları âşık olamaz. Zîra heves, zevkten sonradır. Tatmayan bilmez, bilmeyen âşık olmaz, âşık olmayan aramaz, aramayan anlamaz, anlamayanlar da diğer mahrumlar gibi esfel-i sâfilînde kalırlar.

HASEDİ KALPTEN ATMANIN ÇÂRESİ

Bilmiş ol ki haset, kalbin en büyük hastalıklarındandır. Kalp hastalıkları ise ancak ilim ve amel ile tedavî edilir. Haset hastalığının tedavîsinde fayda sağlayacak ilim, hem dünya ve hem de dîn bakımından hasedin ilk zararının kendine olacağını bilmendir. Ne dünyalık, ne de dînî cihetten haset edilene bir zararı yoktur. Belki her iki cihette de kârı vardır. Bunu basîret gözü ile düşünüp de kendinin düşmanı, düşmanının dostu olmadığın zaman, mutlak sûretle hasetten vazgeçersin.

Dinindeki zararına gelince; hasedin sebebiyle Allah'ın taksimâtına rızâ göstermiyor ve kazâsına kızıyorsun. Gizli hükümleri ile mülkü arasında sağladığı adâlet muvâzenesine kızıyor ve bunu çirkin görüyorsun. Bu ise tevhîdin özüne aykırı ve îmanın gözüne saplanmış bir oktur. Bu kadarı sana yeter. Bu hususta daha başka bir şey aramaya lüzum yoktur. Bütün bu cinâyetlerle beraber, mü'minlerden birini aldatmış, ona nasîhati terk etmiş, Allah'ın kullarının iyiliklerini sevmek hususunda peygamber ve velîler yolundan ayrılmış, Müslümanların belâya uğramaları ve nîmetlerinin ellerinden alınmalarını sevmeleri hususunda şeytan ve kâfirlerle birleşmiş oldun. İşte bunlar, kalpteki pisliktir. Ateş odunu yakıp yok ettiği gibi bu hastalık da amelleri yok eder.

Dünyadaki zararına gelince: Adam haset ettikçe içinde bir ateş yanar, kendi kendini kemirir, âdeta rende ile rendelenirsin. Çünkü sen haset ettikçe Allah onun nîmetini artırır. Onun nîmeti arttıkça senin de hastalığın artar, sıkıntı içinde kıvranır ve karanlıklar içinde bocalarsın. Göğsün daralır, uykun kaçar ve bu hastalık seni ölüme kadar götürür. Zâten düşmanının istediği bunlardır. Sen onun perişanlığını isterken kendin perişanlığa düşmüş olursun. Bununla berâber senin hasedinin onun elindeki nîmete bir tesîri olmaz. Hattâ âhirete ve hesâba îmanın olmasa dahi seni sıkıntıya düşürdüğü için hasetten vazgeçmen gerekir. Akıl ve mantık bunu gerektirir. Çünkü faydasız bir sıkıntıdır. Üstelik sen, hasedin âhiretteki cezasını da biliyorsun, daha nasıl haset edersin? Hiç bir faydasız, Allah'ın gadabına uğramaya çalışmaktan daha büyük şaşkınlık olur mu?

Hasedin, haset edilene ne dîn ne de dünyasında bir zararı olmadığı meydandadır. Çünkü senin hasedin, Allahu Teâlâ'nın ona takdîr ettiği nîmete mâni olamaz. Hangi vakte kadar ne miktar nîmet ayırmışsa, mutlak sûrette o nîmete nâil olacaktır. Nitekim peygamberlerden biri, zâlim bir kraliçeden Allah'a şikâyet etti. Allahu Teâlâ, onun günü doluncaya kadar önünden kaçmasını emir

buyurdu. Zîra mukadder olan zulmünü icrâ edecektir. O da, o vakte kadar sabretti. Haset, nîmeti izâle edemeyeceğine göre, dünyalıkta bir zarar görmediği gibi, senin hasedinden de âhirette bir cezâ görecek değildir. Şâyet sen, hasedin sebebiyle onun nîmetinin zâil olacağını düşünürsen, bu açık bir ahmaklıktır. Çünkü eğer nîmetler haset ile yok olsa hiç kimsede hiç bir nîmetin hattâ îman nîmetinin de kalmaması lâzım gelirdi. Zîra kâfirler, mü'minlerin değil servetine, îmanına bile haset ederler. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ

كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ

"Ehl-i Kitap'tan bir çoğu, hak kendilerince belli olduktan sonra, ruhlarındaki hasetten ötürü, sizi îmanınızdan sonra küfre döndürmek hevesine düştü." (Bakara sûresi, 2/109) Hasûdun istediği olmaz. Ancak başkasını sapıtmak istemesiyle kendisi sapar. Zîra küfrü irâde etmek küfürdür. Kim hasedi sebebiyle haset edilenin nîmetinin zâil olmasını arzu ederse, diğer nîmetlerde de olduğu gibi, küffârın hasedi sebebiyle îman nîmetinin zevâlini isteyen gibidir.

Şâyet, senin başkalarına haset etmenle başkalarının nîmetlerinin yok olmasını ve fakat başkalarının sana haset etmesiyle senin elindeki nîmetin yok olmamasını istersen, bu da açık bir ahmaklıktır. Çünkü bütün ahmak hasûdlar bunu böyle ister. Senin diğerlerine karşı bir üstünlüğün de yoktur. Haset ile nîmetin yok olmaması Allahu Teâlâ'nın sana bir lütfü ve nîmetidir. Senin buna şükretmen gerekirken, ahmaklığın sebebiyle bundan hoşlanmıyorsun.

Haset edilenin hasedin karşılığı olarak dünya ve âhirette faydalandığı hususuna gelince, bu da açık ve meydandadır. Dîndeki faydası senin zulmüne uğramasındandır. Bu adam sana karşı mazlumdur. Hele hasedin taşar da bunu diline dolar, adamın aleyhinde konuşmaya başlar, çekiştirir, kötülükler sayar dökersen, işte bunlar senin ona ayırdığın hediyelerdir. Yâni bu gibi sözlerle amelini ona vermiş olursun ve kıyamet günü onun karşısında mahrum ve müflis olarak kalacaksın. Bu aynen dünyada nîmetten mahrum olduğun gibidir. Sen onun nîmetinin yok olmasını istedin ve isteğin olmadı. Üstelik senin hasenâtın ona devredildi. Onun ekmeğine yağ sürdün. Kendi kendine zarar üstüne zarar verdin.

Dünyadaki menfaatine gelince: İnsanların en mühim arzuları, düşmanlarının

belâdan belâya uğramalarıdır. Senin haset hastalığı ile yüklendiğin belâ, bütün felâketlerden büyüktür. Düşmanlarının en üstün arzuları kendilerinin refahta, hasımlarının sıkıntı ve ıztırapta olmalarıdır. Sen kendi kendine onların arzularına uymuş oldun. Bunun için düşmanın senin ölmeni değil, böylece sürünmeni onun elindeki nîmetlere bakarak haset ateşi içinde kıvranmanı ister. Bunun için şâir:

"Dü manların ölmesin, ya asın da sendeki nimetleri görerek kıvransınlar,
Onlar durmadan sana haset etsinler ki, haset edilenler kemâldedir." demiştir.

Senin haset hastalığı ile kıvranmandan düşmanının duyduğu huzur, elindeki varlığın kendisine sağladığı huzurdan daha büyüktür. Hattâ senin kendisine haset etmekten vazgeçtiğini bilmesi onun en büyük üzüntüsünü teşkîl eder. Senin çekememezliğe devam etmen, düşmanının tamâmen arzularına muvafık düşen bir harekettir.

Bütün bunları düşünebildiğin takdirde, kendi kendinin düşmanı ve düşmanının dostu olduğunu kolaylıkla anlamış olursun. Çünkü tavr-ı hareket ve davranışın dünya ve âhirette senin aleyhine ve fakat hasmının lehinedir. Zararını sen çekersin, hasmın kârını görür. Herkes yanında menfûr, Allah katında mezmûm ve şimdiki anda ve gelecekte şakîlerden olursun. Bütün bunların yanında istesen de istemesen de haset ettiğin kimsenin nîmeti devam eder gider. Aynı zamanda yalnız düşmanının arzusuna hizmetle de kalmaz, ondan da büyük düşman olan İblîs'i alabildiğine sevindirmiş olursun. Çünkü İblîs senin sevmediğin kimsede bulunan ilim, verâ, mevkî ve servet gibi varlıklardan seni mahrum görünce, onu sevmek ve ona saygı göstermekle mükâfatta ona ortak olacağından korkuyordu. Zîra Müslümanlardaki iyiliği seven, iyilikte onlara ortak olur. Kâmil dîndarlar mevkîine yükselemeyenler, onları sevdikleri zaman, onları sevmenin mükâfatından mahrum kalmazlar. İşte İblîs bundan korkuyordu. Allahu Teâlâ'nın o adama nasip ettiği dîn ve dünya salâhına sevinir de mükâfat kazanırsın. Onun sana düşmanlığı burada ondaki bu seviyelere yükselemediğin gibi, sevgi seviyesine de yükselmemeni isterdi. Sen tam İblîs'in arzusunu yerine getirmekle onu sevindirmiş ve memnun etmiş olursun. Bedevînin biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Yâ Rasûlallah, bir kavmi ve onlardaki varlıkları sevenin hâli nedir?" diye suâl edince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ

"İnsan sevdiğiyledir."[478] buyurdu. Yine bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) hutbe irâd ederken Bedevînin biri:

- "Yâ Rasûlallah, kıyâmet ne zaman kopacaktır?" diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Kıyamete ne hazırladın?"* buyurdu. Adam:

- "Fazladan namaz kılmış ve oruç tutmuş değilim. Ancak Allah ve Resulü'nü severim." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"İnsan sevdiğiyle beraberdir."* buyurdu.[479]

Enes (r.a.) diyor ki: "O gün Müslümanların en sevinçli bir günü idi. Çünkü hepsi her şeyden çok Allah ve Rasûlü'nü seviyorlardı." Yine Enes (r.a.) diyor ki: "Biz, Allah'ın Rasûlü'nü Ebû Bekir ve Ömer'i severiz. Fakat onlar kadar amel edemeyiz. Bununla beraber onlarla beraber olmamızı ümîd ederiz."

Ebû Mûsâ diyor ki: Bunun üzerine ben de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

- "Yâ Rasûlallah, adam namaz kılmaz fakat namaz kılanları sever, oruç tutmaz fakat oruç tutanları sever, bunun gibi birçok şeyleri saydı ve bunların hâli ne olacak?" dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"İnsan sevdiği ile berâberdir."* buyurdu. Adamın biri Ömer b. Abdülazîz'e:

- "Gücün yeterse âlim ol, âlim olamazsan talebe ol, hiçbirini yapamazsan bâri bunları sev. Şâyet bunu da yapamıyorsan, hiç olmazsa buğzetme." dedi. Ömer b. Abdülazîz de:

- "Allah, Allah! Demek ki, Allahu Teâlâ bize her işte bir çıkar yol göstermiştir." dedi.

Şimdi, şeytanın sana nasıl haset edip sevginin sevâbından seni mahrum ettiğine, sonra bununla da kalmayıp ona düşmanlık ettirmekle seni günâhkâr ettiğine bir bak. Bunun böyle olduğu meydandadır. Zîra hasedin sebebiyle bir ilim sahibini çekemeyip dîninde hatâya düşmesini, insanlar arasında rezîl olmasını, dili tutulup konuşamaz hale gelmesini, hastalanıp her şeyi unutmasını bile istersin. Bundan daha büyük günâh olur mu? Ne olaydı bu kötü huyundan vazgeçip yaptığına pişman olaydın da hiç olmazsa âhiret azâbından kurtulaydın. Hadîs-i şerîfde:

أَهْلُ الْجَنَّةِ ثَلَاثَةٌ: اَلْمُحْسِنُ وَالْمُحِبُّ لَهُ وَالْكَافُّ عَنْهُ

"Cennet ehli üç zümredir. Bunlar ihsân edenler (ihsan edemezse) *ihsân edenleri sevenler,* (bunu da yapamıyorsa) *dilini onlardan çekenler, yâni aleyhlerinde bulunmayanlardır."* buyrulmuştur. Şeytanın seni bu üç sınıftan da nasıl uzaklaştırdığını görüyorsun, haset etmekle hiç birinden olamıyorsun. İblîs'in

sana olan hasedi, sana nüfûz etti, fakat senin hasedinden düşmanına bir şey olmadı, belki zararını yine sen çektin.

Ey hasûd! Eğer rüyâ veyâ keşif yolu ile halini görebilseydin korkunç bir manzara ile karşılaşırdın. Halin tıpkı, öldürmek için düşmana mermi atan ve fakat mermisi geri teperek sağ gözüne isâbet edip gözünü çıkaran ve buna fazla sinirlenerek ikinci mermiyi atan ve ikinci mermi de aynı şekilde geri teperek diğer gözünü çıkaran, buna daha da sinirlenerek attığı üçüncü mermi yine aksine kendi beynine saplanan ve hasmı esenlik içinde bulunan adamın manzarasına benzer. O, durmadan hasmını hedef alıp mermisini atar, mermiler ise geri teperek kendisine isâbet eder. Bunun bu haline, düşmanları durmadan kahkahalar savurur. İşte hasûdun manzarası ve şeytanın kendisiyle maskarası böyledir.

Belki hasûdun manzarası bundan da fecîdir. Çünkü bu adamın hasmına atıp tersine dönerek kör olmasına sebeb olduğu gözleri, nihâyet ölüme kadar yaşayacak ve ölüm ile onlar da yok olacaklardı. Fakat hasetten meydana gelen günâh, ölüm ile yok olmaz. Belki bu sebeple Allah'ı gadablandırır ve cehenneme girer. Gözünün kör olması, cehenneme girip cehennemin kendisini yakmasından, elbette çok daha ehvendir.

Allahu Teâlâ'nın intikamına bak! O, haset ettiği kimsenin nîmetinin elinden alınmasını isterken, Allahu Teâlâ o nîmeti almadığı gibi, kendisinin huzur ve sükûnunu selbetmekle, kötülüğünün cezâsını kendisine çektirmiştir. Nitekim âyet-i celîlede:

وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ

"Pis pis kurulan düzene ancak sâhibi düşer." (Fâtır sûresi, 35/43) buyurulmuştur. Çok kere düşmanı için istediği aynen kendi başına gelir. Nitekim Hz. Âişe (r.anha) diyor ki: "Osman hakkında ne arzu ettimse aynen benim başıma geldi. Buna o derece şâhid oldum ki, eğer öldürülmesini ben temenni etseydim, ben öldürülürdüm."

Bu anlattıklarımız bizâtihî hasedin doğurduğu günâhlardır. Haset vesîlesi ile meydana gelen kötülükler hakkı inkâr, dil uzatmalar, el ile zarar vermeler gibi kötülükler, geçmiş milletleri helâk eden hastalıklardandır.

İşte buraya kadar anlattıklarımız, hasedin ilim ile tedâvisidir. İnsanoğlu basîret gözü ve akl-ı selîm ile düşünürse haset ateşini kalbinde söndürür. Çünkü hasedin, kendisi helâk ettiğini, düşmanını sevindirdiğini, haset sebebiyle geçim ve huzurunun bozulduğunu ve netîcede Allah'ın gadabına uğradığını bilir.

Amel ile hasedi tedâviye gelince: Hasedinin arzularının aksini yapmakla hasedini tahakküm altına almaktır. Meselâ hasedi, hasmını zemmi isterse o, aksine olarak onu övmeli, kibretmesini isterse tevâzu göstermeli, adamdan özür dilemeli, şâyet vermemeyi teklif ederse vermeye gayret etmelidir. Bunun zoraki böyle yapmasını farkeden mahsûd (haset edilen) memnûn kalır ve onu sevmeye başlar. Bu sûretle karşılıklı muhabbet başlar ve haset hastalığı da kaybolur. Zîra tevâzu, medh u senâ ve muhabbet izhârı, karşısındaki adamın gönlünü kendine doğru çeker ve aynı şekilde karşılık vermek ister. O da berikine tesîr eder de önce zoraki yaptığı iyilikler, netîcede tabiat hâline gelir. Tabîatıyla şeytan, buna mâni olmak ister ve senin bu şekil davranmanı, düşmanın senin aczine, korkuna veyâ münâfıklığına hamledecektir. Bu ise senin için bir zillettir, şeklinde göstermek sûretiyle seni bu müspet davranışından saptırmak ister, sakın buna aldanma. Bu vesvesenin şeytanın hîlesi olduğunu bil. Şunu da iyi bil ki, yapmacık da olsa tatlılık, tarafların saldırganlığını kırar ve gönülleri birbirine bağlar da bu sayede kalp, haset hastalığından kurtulur.

İşte hasedin tedavî çâreleri bunlardır. Bunlar faydalı oldukları kadar insana ağır gelen şeylerdir. Fakat ilaçlarda da hal böyledir. Bütün hastalıklar acı ilaçlarla tedâvî edilir. İlacın acılığına dayanamayan, şifânın zevkine eremez. Hasedin tedâvisinde kullanılan, düşmana karşı alçak gönüllülük onu övme gibi hallerin acılığını, ancak yukarıda anlattığımız mânâları bilmek kolaylaştırır. Ayrıca Allahu Teâlâ'nın kazâsına rızâ ile elde edilecek sevâba iştiyâk, Allah'ın sevdiğini sevmek de bu güçlüğü yener. İzzet-i nefis iddiâsı ve Allah'ın murâdının hilâfına bir şeyin olabileceğini sanmak ise cehâlettir. Bu anlayışta olan, olmayacak şeyi murâd eder. Çünkü Allah'ın takdirinden başka bir şey olmaz. İnsanın muradına ermemesi ise zillet ve alçaklıktır. Bu zilletten kurtuluş ancak iki şeyin biriyle mümkündür. Ya dilediğin şey olacak veyâ olacak şeyi dileyeceksin. Birincisi senin elinde olmadığı için, bu hususta uğraşıp yorulmaya hâcet yoktur. İkincisinde senin mücahedenin dahli vardır. Riyâzetle onu elde etmek de mümkündür. O halde aklı başında olan, bu ikinci çâreye başvurur ki, umûmî tedâvi budur.

Haset hastalığının tam mânâsıyla tedâvisi için kibir, izzet-i nefis, şiddetli hırs ve benzeri haset sebeplerini araştırmak lâzımdır. Bu da inşâallah yerinde gelecek ve bu hastalığın aslı ve maddeleri orada anlatılacaktır. Hastalığı tamâmen yok etmek için, onun mikrobunu bulup yok etmek lâzımdır. Böyle esaslı tedâvi yapılmazsa yukarıda arzettiğimiz şekiller müsekkin ilaçlardır, tam tedâvi değildir. Bir ara hastalığı susturur fakat yeniden nükseder. Aynı zamanda mikrobu mevcûd iken onu susturmak da zor olur. Şüphesiz içinde mevkî sevgisi

olan kimse, o mevkîe tercîh edilene haset eder. Onun o makama geçmesi kendisini üzer. Bu adamın tek çâresi üzüntüsünü gizlemeye çalışmaktır. Yoksa esaslı tedâvî görmedikden sonra, bu hastalık içinden çıkmaz. Tevfîk ve hidâyet ancak Allah'tandır.

Buhârî ile Müslim İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Enes'den rivâyet etmişlerdir.

KALPTEN ÇIKARILACAK HASEDİN MİKTARI

Bilmiş ol ki eziyet, tab'an sevilmez. İnsanoğlunun, kendisine eziyet veren kimseye kızmaması mümkün olmadığı gibi, bolluk ve refâh içerisinde olmasından da hoşlanmaz. Adamın iyi ve kötü halleri, düşmanının nazarında müsâvî olamaz. Mutlak surette aralarında fark gözetir. Şeytan durmadan haset için insanı körükler durur. Hasmın iyiliğine üzülür, kötülüğüne sevinir. Fakat hasedin asıl kuvveti insanın kendisindedir, şeytan yardımcıdır. İçinde olan bu hastalığı söz ve işi ile dışarı çıkarmaya çalışır. Bu da senin hâriçteki ihtiyarî işin ile bilinir. Hasedini hâriçte hiç göstermesen bile, içinden hasmının elindeki nîmetin zevâlini istediğin ve bu halini çirkin görmediğin için sen hasedin sebebiyle âsî ve günâhkârsın. Zîra haset, aslı itibarıyla âzâların değil, kalbin işidir. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا

"Onlara verilenlerden içlerinde bir çekememezlik hissetmezler." (Haşr sûresi, 59/9) buyurmuştur. Diğer âyet-i kerîmede:

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً

"Onlar, kendilerinin küfrettikleri gibi sizin de küfredip onlarla beraber olmanızı arzu ettiler." (Nisa sûresi, 4/89) Bir başka âyette de:

إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ

"Eğer size bir iyilik dokunursa onlar tasaya düşürür. Şâyet size bir fenâlık gelirse onunla sevinirler." (Âl-i İmrân sûresi, 3/120) buyrulmuştur.

Hasedin fiiliyât sahasındaki kısmına, gıybet ve yalan denir. Bunlar hasedin kendisi değil, hasetten doğan şeylerdir. Bununla beraber yalnız kalpte kalan haset sebebiyle haset edilen kimseden helâllik almaya lüzum yoktur. Çünkü ona karşı işlenmiş bir iş mevcut değildir. Ancak Allah'a karşı kalbin bir isyânı var, bundan tövbe etmek lâzımdır. Sahibinden helâllik, haset, söz ve iş sahalarına intikal ettiği zamandır.

Hasedin tesîrinden âzâlarını koruduğun ve başkasının nîmetinin elinden gitmesini istemediğin ve kendisine kızmadığın zamanki hal, aklının, ahlâk ve

tabiatına galebe çalmasından ileri gelir. İşte o zaman, haset hastalığından, kalbinden çıkarılması vâcip olan kısmını çıkarmış, borcunu yerine getirmiş ve vazîfeni yapmış olursun. Çok kere bundan ilerisi senin irâde ve ihtiyârın hâricinde kalır ki, buna gücün yetmez. Tabiati kökünden değiştirmek ve iyilik edenlerle kötülük edenleri bir seviyede tutup hiç birinin kötülüğünü istememek, hepsinin aynı seviyede iyiliğini istemek, dünya zevkleri peşinde koşanların tabiatlarının buna itaat etmeyeceği bir husustur. Ancak muhabbet deryâsına dalarak aşk-ı ilâhîde hayran ve bunun sarhoşu olanlardır ki, bu gibilere iltifat etmez, mâsivâdan alâkayı keser. Teker teker fertler ile meşgul olmaz da hepsine birden merhamet ve şefkat gözü ile bakar. Hepsini Allah'ın kulları olarak görür. İşlerinin, mukadderât-ı ilâhî ile olduğunu düşünür, herkesin Allah'ın emrine musahhar bulunduğunu bilir de hepsini bir seviyede tutar. Gerçi bu da bir an tutar ve şimşek gibi gelip geçer. Tekrar kalp tabiatine döner ve düşmanı olan şeytan onu münâzaaya sevk eder. Ne zaman ki bu hali hoş karşılamaz ve kalbine: "Sen bundan vazgeç." der de bu arzunun peşinden gitmezse, işte haset hakkında borç olan vazîfesini yapmış olur.

Bâzı kimseler, hasedi âzâlarına intikal ettirmedikçe, hasetten mesûl olunmayacağını söylemişlerdir. Rivâyete göre **Hasan-ı Basrî**'ye hasetten sorduklarında: "Onu izhâr etmedikçe ondan mesûl olmazsın." dedi. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den mevkuf ve merfû olarak: *"Üç şeyden kurtuluş yoktur. Ancak bunların da çıkar yolu vardır. Hasedinden kurtuluşun çâresi azgınlık göstermemektir."* rivâyeti de bunu teyîd eder. Fakat en doğrusu, bunu yukarıda anlattığımıza hamlederek, düşmanın elindeki nîmetin zevâlini arzû etmesi bakımından hem dîn, hem akıl bakımından bunun da kerahet olduğunu kabûl etmektir. Zîra hasedin zemmi hakkında vârid olan haberlerin hepsi de, haset eden kimsenin günâhkâr olduğunu açıkça ifâde etmektedir. Aynı zamanda haset, âzâların değil, kalbin işidir. Herhangi bir Müslüman'a bir kötülük gelmesini seven kimse hasûddur. O halde fiiliyât sahasına intikal etmeyen hasedin günâh olup olmadığı içtihad mevzûu olabilirse de anlattığımız âyet ve hadîslerle bunların ifâde ettikleri mânâlar, haset edenin günâhkâr olduğunu göstermektedir. Çünkü hiç çekinmeden bir Müslüman'ın zararlanmasını gönülden arzu etmenin bağışlanacağı çok uzak bir ihtimâldir. Bütün bu anlattıklarımızdan senin sevmediğin adam ile üç hâl üzere bulunduğun meydana çıkar:

1 - Düşmanın zarara uğramasını tabiatın iktizâsı seversin. Fakat aklınla bunu çirkin görür, kendi kendini zemmeder, bu arzuna yaklaşmak istemezsin. Hattâ bu hastalığının izâlesi çârelerini araştırmayı da ihmâl etmezsin. İnsanın irâdesinde ancak bu kadarı olduğu için, bu kısım affedilmiştir.

2 - Düşmanın zararlanmasını sevmek ve bir zarara uğradığı zaman buna sevinmek ve bu sevinci söz ve hareketlerinle belli etmektir. Bu kısım sûret-i katiyede mahzurludur.

3 - Düşmanın zarara uğramasını gönülden arzu edersin. Buna karşı kendini zemmedip, izâlesi için bir tedbîr almadığın gibi, söz ve işinle de bunu belli etmezsin, ihtilaflı olan bu üçüncü kısım olmakla berâber, en doğrusu, adamın zararlanmasını arzu ettiğin nisbette muâhaze olmandır. Doğrusunu Allah bilir.

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd ederiz. O, bize yeter ve ne güzel bir koruyucudur.

– A –

– B –

– C – Ç –

– D –

– E –

– F –

– G –

– H –

– I – İ –

– K –

– L –

– M –

– N –

– O – Ö –

– P –

– R –

– S –

– Ş –

– T –

– U – Ü –

– V –

– Y –

– Z –